

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

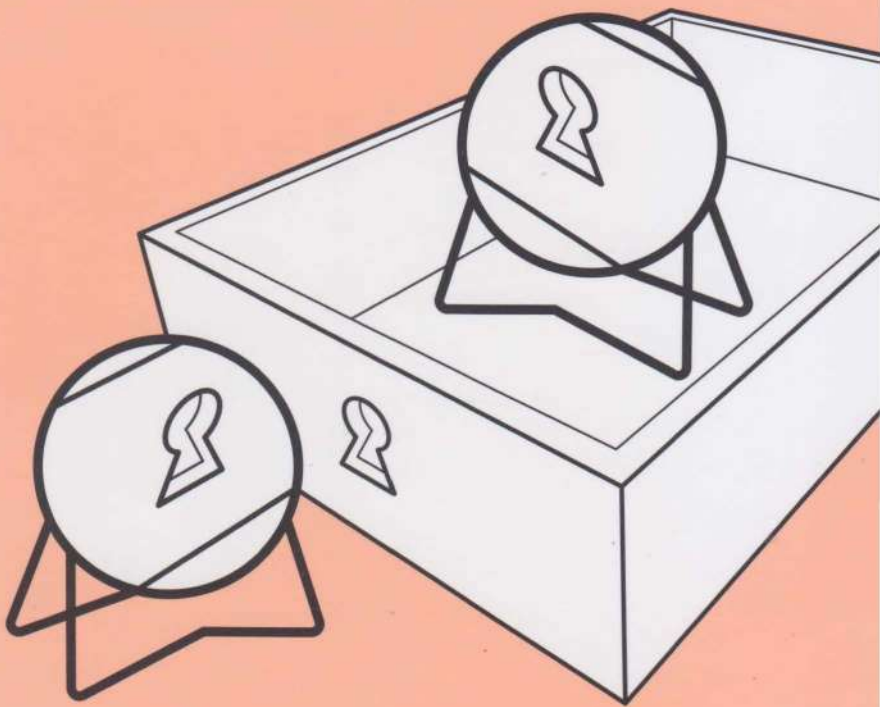
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Jacques Lacan

Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben

Seminer 2. Kitap

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Jacques Lacan

FREUD'UN TEORİSİNDE

VE PSİKANALİZİN TEKNİKİNDE BEN

Seminer 2. Kitap, 1954-1955

Jacques Lacan (1901-1981) Paris'te orta sınıf bir ailede dünyaya gelir, ilk ve orta öğrenimini dini bir kurumda görür. Üniversitede tıp okur ve psikiyatride uzmanlaşır. Doktorasını yaparken psikanalize başlar, 1934'te Paris Psikanaliz Derneği'ne üye olur ve ilk evliliğini gerçekleştirir, bu evlilikten üç çocuğu dünyaya gelir. Bu yıllarda aynı zamanda Alexandre Kojève'in Hegel seminerlerini takip eder. 1941'de Sylvia Bataille ile yaşadığı evlilik dışı ilişkiden de –uzun süre soyadını veremediği– bir kızı olur. 1950'lerden itibaren Lacan'ın adı psikanaliz çevrelerinde öne çıkar; seansların süresini çeşitlendirmek istemesi ve kısa seanslar yapması nedeniyle Uluslararası Psikanaliz Birliği ile arası açılır ve 1953'te Paris Psikanaliz Derneği'nin başkanlığı görevinden istifa eder. Bu dönemde seminerini Sainte-Anne Hastanesi'nde verir. Bir grup meslektaşıyla birlikte kurduğu Fransız Psikanaliz Derneği, Uluslararası Birlik'in onayını alamaması üzerine yaşanan tartışmalarla 1964'te dağılır. Bunun üzerine Lacan Paris Freud Okulu'nu kurar ve seminerini Ecole normale supérieure'de, ardından da Sorbonne'da verir. Tek yöneticisi olduğu okulu ölümünden bir yıl önce lağveder. Lacan'ın “eseri” başlıca iki gruba ayrılır: yazılarını topladığı kitapları (*Écrits/Yazılar*, 1966 ve *Autres écrits/Öteki Yazılar*, 2001) ve 26 yıl boyunca verdiği seminerden kitaplaştırılanlar. Metis Yayınları'nda daha önce *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*, *Seminer 11. Kitap* (çev. Nilüfer Erdem, 2013) ve *Yine/Hâlâ*, *Seminer 20. Kitap*'ını (çev. Murat Erşen, 2021) yayımladık.

METİS YAYINLARI
Ötekini Dinlemek 25

**FREUD'UN TEORİSİNDE
VE PSİKANALİZİN TEKİNİĞİNDE BEN**

Seminer 2. Kitap

1954-1955

Jacques Lacan

Hazırlayan: Jacques-Alain Miller

Fransızca Basımı: Livre II, Le moi dans la théorie
de Freud et dans la technique de la psychanalyse,
1954-1955

Éditions du Seuil, 1978

© Éditions du Seuil, 1978

© Metis Yayınları, 2022

Çeviri Eser © Savaş Kılıç, 2022

İlk Basım: Şubat 2022

Yayıma Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen

Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul

Matbaa Sertifika No: 44865

Metis Yayınları

İpek Sokak No. 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul

e-posta: info@metiskitap.com

www.metiskitap.com

Yayınevi Sertifika No: 43544

ISBN-13: 978-605-316-249-0

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Jacques Lacan

Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben

Seminer 2. Kitap
1954-1955

Hazırlayan
Jacques-Alain Miller

Çeviren
Savaş Kılıç

İçindekiler

Giriş

I Psikoloji ve Metapsikoloji	9
II Bilgi, Hakikat, Kanaat	22

Haz İlkesinin Ötesinde, Yineleme

III Haz İlkesinin Ötesinde, Yineleme	39
IV Bilinç Fenomeninin Materyalist Bir Tanımı	55
V Homeostaz ve Israr	71
VI Freud, Hegel ve Makine	85
VII Çevrim	102

Freud'un Ruhsal Aygı Şemaları

VIII <i>Entwurf</i> 'a Giriş	121
IX Yazı Oyunu	132
X <i>Entwurf</i> 'tan <i>Traumdeutung</i> 'a	146
XI Sansür Direnç Değildir	157
XII Gerilemenin Sıkıntıları	170
XIII Irma'ya İğne Yapılması Rüyası	185
XIV Irma'ya İğne Yapılması Rüyası (Sonu)	203

İmgeselin Ötesinde Simgesel ya da Küçük Ötekinden Büyük Ötekiye

XV Tek mi Çift mi? Öznelerarasılığın Ötesinde	219
XVI Çalınmış Mektup	239
XVII Öğretene Sorular	257

XVIII	Arzu, Hayat ve Ölüm	276
XIX	Büyük Ötekinin Devreye Girmesi	294
XX	Nesnelleştirilmiş Analiz	310
XXI	Sosie	323

Final

XXII	Söz Nerede? Dil Nerede?	343
XXIII	Psikanaliz ve Siberetik ya da Dilin Doğasına Dair	364
XXIV	A, m, a, S	381

GİRİŞ

Psikoloji ve Metapsikoloji

*Hakikat ve bilgi.
 Dış hekimlerinin cogito'su.
 Özne-ben ben değildir, özne
 birey değildir.
 1920 krizi.*

Merhaba sevgili dostlar, yeniden bir aradayız.

Ben'in mahiyetini tanımlamak bizi çok öteye götürecektir. Biz de işte bu *çok öte*'den yola çıkıp merkeze geri geleceğiz – bu da bizi *çok öte*'ye geri götürecektir.

Bu yılki konumuz *Freud'un Teorisinde ve Psikanaliz Tekniğinde Ben*. Ama ben (*moi, ich, ego*), sadece bu teoride ve teknikte bir anlama sahip değildir, sorunu karmaşıklaştıran da budur.

Ben mefhumu yüzyıllar içinde filozof denenlerin –ki burada onlardan söz etmekle itibarımızı lekelemekten çekinmiyoruz– yanı sıra, ortak bilinç tarafından işlenip inceltilmiştir. Kısacası, analiz-öncesi (yönümüzü bulabilmek için böyle diyelim aramızda) bir ben tasavvuru vardır, bu tasavvur da Freud'un teorisinin bu işlevle ilgili olarak getirdiği kökten yeni olan üzerinde belli bir çekim uygular.

Freudcu ben mefhumu, *Kopernikçi Devrim* ifadesinin kullanılmasını hak edecek kadar altüst edici olmasaydı, böyle bir çekime, hatta dalma-batmaya ya da tahribe şaşırabılırdık. Bu ifadenin anlamını, bu yılki söyleşilerimizin temelini oluşturan geçen yılki söyleşilerimiz sırasında şöyle bir görmüştük.

Geçen yıl ulaştığımız sonuçlar, Freud'un teorisini tekrar ele alacağımız bu yeni aşamaya henüz henüz bütünüyle dahil edilecek;

seminerleri birbirine bağlayan hattı oluşturuyor bu teori – unutmayın ki bir metin semineri bu.

1

Freud'un açtığı yeni perspektifler öncekileri ortadan kaldırmaya meyilliydi. Ancak nasıl olduysa teorik terimlerin kullanımında bin bir yoldan bir şey çıktı ortaya ve belli bir ben mefhumu yeniden belirdi: Bir bütün olarak Freud'un teorisindeki dengenin içerdiği mefhumla uzaktan yakından ilgisi olmayan, aksine analitik bilgiyi bu örnekte “analiz-öncesi psikoloji” anlamına gelen “genel psikoloji” içinde eritmeye –kaldı ki açık açık söyleniyor bu– meyilli bir ben mefhumu. Bundan sonra da –çünkü teori ile pratik birbirinden ayırlamaz– analitik ilişki, pratiğin doğrultusu değişmiş oldu. Psikanaliz tekniğinin mevcut tarihi bize bunu gösteriyor.

Durum muammasını koruyor hâlâ. Mesele geri ile ileri arasındaki, Batlamyusçu ve Kopernikçi okullar arasındaki çatışmadan ibaret olsaydı, bizi müteessir etmezdi. Ama çok daha öteye gidiyor. İnsan ilişkisinin özgürleştirici, gizemden arındırıcı ele alınışı olan analiz ile insanın, en azından modern insanın, yaşantısına dair temelden bir yanılsama arasında somut, etkili bir suç ortaklığı kurulması söz konusu.

Çağdaş insan, kendisine dair –yarı-toy yarı-işlenip inceltilmiş bir düzeyde– belli bir fikir taşıyor. Kendisinin şu veya bu şekilde teşkil edilmiş olduğu yönündeki inancı, yaygınlaşmış, kültürel olarak kabul görmüş mefhumların oluşturduğu belli bir ortamın parçasıdır. Bu inancın doğal bir eğilimden kaynaklandığını sanıyor olabilir, oysa uygarlığın mevcut halinde dört bir yandan öğretiliyor ona. Benim savım şu: Özgün haliyle Freud’un tekniği, somutta bireylerin öznelliğine pençesini geçirmiş olan bu yanılsamayı aşar. O halde soru şu: Psikanaliz bir an için yarı yarıya açılmış olanı terk etmeye uslu uslu razı olacak mıdır, yoksa özgünlüğünü yeniden ve yenileyerek ortaya mı koyacaktır?

Belli bir tarzı olan yapıtlara başvurmanın yararı da buradan geliyor.

Sözlerimizi birbirini tamlayan ayrı diziye bölmek âlemi yok,

banaya kalırsa. Bu cümleden olmak üzere, Alexandre Koyré'nin dün akşamki konferansında Platoncu diyalog hakkında –*Menon*'dan yola çıkarak– kattığı şey, şu anda burada geliştirilen öğretim faaliyetinin zincirine hiçbir zorlama olmaksızın dahil edilebilir. Haklı olarak *olağan-dışı* denen salı konferanslarının işlevi, aslında her birinize bu seminerde sürdürdüğümüz şeyin sınırlarında asılı duran sorgulamaları billurlaştırma imkânını vermektir.

Dün akşam, sarf etmiş olduğum o bir-iki sözde, Menoncu denklemleri dönüştürerek, doğum halinde olan hakikatin işlevi denebilecek şeyi vurgulamıştım. Nitekim hakikatin gelip düğümlendiği bilginin özgün bir eylemsizlikle (*inertie*) donanmış olması gerekir – bilgiye, kendisini olduğu haliyle teslim etmeye başlamasının çıkış noktası olan erdemden bir şeyleri kaybettiren bir eylemsizlik, çünkü kendi anlamını yanlış-bilmeye bariz bir eğilim gösterir bilgi. Bu bozulma hiçbir yerde psikanalizde olduğu kadar bariz değildir; bu olgu da psikanalizin insan öznelliğindeki belli bir ilerlemede işgal ettiği, hakikaten seçime bağlı olan noktayı açığa vurmaya yeter.

Bilgi ile hakikatin bu özel muğlaklığını ta başnoktasından beri görürüz (her ne kadar tam olarak başnoktasına hiçbir zaman varamasak da Platon'u, koordinatların başnoktasından söz ettiğimiz zamanki anlamıyla, başnokta kabul edelim), bunun dün akşam *Menon*'da açığa vurulduğunu gördük, ama hiç söz edilmemekle birlikte pekâlâ *Protagoras*'ı da ele alabilirdik.

Kimdir Sokrates? Birtakım tutarlılık koşullarına bağlı bilgi mefhumunun, deneysel bilimin gelişebilmesi için önkoşul olan bilgi mefhumunun çıkış noktasını oluşturan şu tarzı insan öznelliğinde başlatan kişi... – ayrıca bilimin deneysellik denen söylem düzeyiyle (*registre*) kazandığı bu türden özerkliğin ne anlama geldiğini tanımlamamız gerekecek. Burada öznellik dediğim şu yeni “dünyada-olma”yı başlatırken Sokrates, bilimin, insan varlığının en değerli yanına, *arete*'sine,* üstünlüğüne ulaşma yollarını aktaramayacağını fark eder. Daha bu noktada bir merkezden uzaklaştırma ortaya çıkar – bilgiye işte bu erdemden hareketle bir alan açılır, ama aynı erdem, aktarımı, nakledilmesi, öğretilmesi bakımından o alanın dışında ka-

* Eski Yun. “yeterlilik, üstünlük, erdem” - <https://rantey.org>

lır. Bu nokta; eninde sonunda her şeyin yerli yerine oturacağını, bunun Sokrates'in ironisi olduğunu, günün birinde bilimin geriye dönük etkide bulunacak bir eylemle eksikliğini giderebileceğini düşünürvermeyi değil, üzerinde uzun uzadıya durmayı hak eden bir şey. Ne de olsa tarihin seyri içinde şimdiye kadar bunun öyle olduğunu kanıtlayan bir şey de yok.

Sokrates'ten bu yana ne oldu? Çok şey oldu, özellikle de ben mefhumu gün yüzüne çıktı.

Bir şey, yeni diye kabul etmek zorunda olduğumuz bir şey, gün yüzüne çıktığında, başka cinsten bir yapı su yüzüne çıktığında, işte bu şey geçmişe dair kendi perspektifini yaratır ve deriz ki *Bunun daha önce olmamasının imkânı yok, ezelden beri var*. Hem, deneyimimizin bize gösterdiği bir özellik değil mi bu?

Dilin kökenini düşünün. Şu yeryüzünde konuşmaya başladığımız bir ilk an olduğunu hayal ederiz. Demek ki bir belirişin meydana geldiğini kabul ederiz. Ama bu beliriş kendi yapısı içinde kavrandığı andan itibaren, ondan önce olan hakkında, ezelden beri kullanılabilen simgeler olmaksızın akıl yürütmemiz kesinlikle imkânsızdır. Yeni olarak beliren böylece, sonsuzluk içinde kendisinin berisine belirsiz şekilde uzanıyormuş gibi gelir bize hep. Yeni bir düzeni düşünceyle ortadan kaldıramayız. Dünyanın kökeni de dahil aklınıza gelebilecek her şey için geçerlidir bu.

Aynı şekilde, tarihin seyri içinde edinmiş olduğumuz şu ben denen söylem düzeyiyle düşünmemek artık bizim için imkânsız – bu söylem düzeyinin bu şekilde öne çıkarılmadığı dönemlerde insanın kendi kendisi hakkında yaptığı akıl yürütmeyle uğraşmak zorunda olduğumuz zaman bile.

O halde bize öyle geliyor ki Sokrates ve muhataplarının, tıpkı bizim gibi, bu merkezi işleve dair örtük bir tasavvuru olmalıydı; “ben” onlarda bugün bizim teorik düşünme çabalarımızda, ama aynı zamanda düşüncelerimiz, eğilimlerimiz, arzularımız, bize dair olan ile olmayan, kişiliğimizin ifadeleri olarak kabul ettiğimiz şey ya da kişiliğimizin asalağı diye reddettiğimiz şey hakkında sahip olduğumuz kendiliğinden kavrayışta tuttuğu yere benzer bir işlev görüyor olmalıydı. Bu psikolojinin ezelden beri var olmadığını düşünmek bizim için çok zor.

Hakikaten öyle mi? Soru en azından sorulmaya değer.

Bu soruyu sormak, şu ben mefhumunu doğumu esnasında kavramamıza izin verecek bir ânın gerçekten olup olmadığına daha yakından bakmaya teşvik eder bizi. Çok uzağa gitmemize gerek yok, belgeler hâlâ çok taze. Biz yaşarken onca ilerlemenin olduğu bu dönemden, bu çiçeği burnunda dönemden fazla öteye gitmez: *Protagoras* diyalogunda birinin sabahleyin Sokrates'in evine geldiğini okuyup eğleniyoruz – *Hayda! Girin, hayrola?* – *Protagoras geldi*. Bizi eğlendiren, Platon'un hasbelkader söylediği gibi, olayın koyu karanlıkta geçiyor olması. Kimsenin hiç dikkatini çekmemiştir bu, çünkü böyle bir şey ancak bizim gibi, daha yetmiş beş yıl bile olmamışken, elektrik düğmesine basmaya alışmış insanların ilgisini çekebilir.

Edebiyata bir bakın. Ben mefhumunun düşünen insanların bir özelliği olduğunu söylersiniz, ama düşünmeyen insanların da az çok kendiliğinden şekilde kendi ben'leri hakkında bir tasavvuru olmalı. Ne biliyorsunuz bu tasavvur hakkında? Ne olursa olsun, düşünen insanların arasındasınız, en azından düşünmüş insanların ardından geliyorsunuz. O halde soruyu, öyle kestirmeden bir karara bağlamak yerine, açmaya çalışalım.

Geleneksel adlandırmayla *diş hekimleri* diye tanımlayacağımız türden insanlar dünyanın düzeninden pek emindirler, çünkü Sayın Descartes *Yöntem Hakkında Konuşma*'da berrak aklın yasalarını ve süreçlerini ortaya koymuştur. Yeni öznelliğe tekabül eden şey için kesinlikle temel nitelikte olan o *düşünüyorum, öyleyse varım*'ı, bu diş hekimlerine görüldüğü kadar basit değildir oysa, hatta kimileri bu formülde bir tür el çabukluğu numarası gördüğüne inanıyor. Bilincin kendi kendisi için hakikaten şeffaf olduğu ve kendisini bu şekilde kavrayabilir olduğu doğruysa bile, görünen o ki *özne-ben* bilinç için bu kadar şeffaf değildir. Bir nesneden farklı bir şekilde verili değildir onun için. Bilincin bir nesneyi kavraması, nesnenin özelliklerini bilince teslim etmez. *Özne-ben* için de durum aynıdır.

Bu *özne-ben* bize, bilincin kendi kendisini şeffaf olarak kavradığı düşünme edimi içinde bir nevi dolaysız veri olarak teslim edilmiş olsa bile, bu gerçekliğin –kaldı ki var olduğu hükmüne varmamız bile çok şey söylemek olur– bu şekilde bütünüyle kapsanacağını gösteren hiçbir şey yoktur.

Filozofların değerlendirmeleri bizi gitgide tam anlamıyla biçimsel bir ben mefhumuna ve, kısacası, bu işlevin bir eleştirisine ulaştırmıştır. Düşüncenin kaydettiği ilerleme, ben'in töz olduğu fikrinden, en azından geçici olarak, adeta katı bir bilimsel eleştiriye tabi tutulacak bir mit gibi, vazgeçmiştir. Locke'la, Kant'la, hatta –elbette başka nedenlerle ve başka öncüllerle olmakla birlikte onların bıraktığı yerden devam edecek olan– psikofizikçilerle birlikte, meşru bir şekilde olsun olmasın, pek önemi yok, bu fikri tam anlamıyla bir serap olarak görmeyi denemiştir düşünce. En azından ölümsüzlük özelliklerini kuşanmış olduğu için dinsel bir mefhum olan ruhun içerdiği tözcülüğü az çok örtük olarak devam ettirdiği ölçüde, ben'in işlevine azami şüpheyile yaklaşıyorlardı.

Tarihin olağanüstü bir düzenbazlığı –belli bir düşünce geliştirme geleneği içinde ilerleme sayılabilecek, Freud'un kattığı yıkıcı şeyin terk edilmesi– sonucunda üzerinden onca zaman geçmiş bu felsefi eleştirinin gerisine düşmüş olmamız çarpıcı değil mi?

Freud'un keşfini nitelerken Kopernikçi Devrim ifadesini kullandık. Ama Kopernikçi olmayan da bütünüyle tekanlamlı değildir. İnsanlar her zaman Yeryüzü'nün uçsuz bucaksız bir tepsi olduğuna inanmamışlardır; sınırları olduğuna, çeşitli biçimlerde, örneğin kadın şapkası gibi olduğuna inandıkları da vakidir. Ama sonuçta aşağıda, diyelim ki merkezinde, bir şeyler olduğu ve dünyanın geriye kalanının onun üstünde kurulmuş olduğu düşüncesindeydiler. Haliyle, Sokrates'in bir çağdaşının kendi ben'i hakkında ne düşündüğünü pek bilemiyor olsak da, muhtemelen merkezde durduğu düşünülen bir şey vardı, Sokrates de bundan kuşku duymuşa benzemiyor. Bu şeyin yapısı, 16. yüzyılın ortasına, 17. yüzyılın başına yerleştirebileceğimiz bir tarihte var olmaya başlayan ben'den farklıydı muhtemelen. Ama merkezdeydi, temeldeydi. Freud'un keşfi bu tasavvura nispetle, Kopernik'in keşfinin getirdiği merkezden uzaklaşma duygusunu bire bir taşıyordu. Rimbaud'nun vurucu formülünde gayet güzel bulur ifadesini bu: *Ben bir başkasıdır*. Malum, şairler ne dediklerini bilmezler ama bir şeyleri hep başkalarından önce söylerler.

2

Bunun sizin gözünüzü kamaştırmasına izin vermeyin, *ben bir başkasıdır*’ı sokaklarda yaymaya kalkmayın – hiç etkisi olmaz, inanın bana. Dahası, bir anlamı da yok. Çünkü önce “bir başkası”nın ne anlama geldiğini bilmek lazım. Başkası/öteki sözünü ağzınıza sakız etmeyin.

Bir meslektaşımız, eski meslektaşımız var, varoluşçuların dergisi *Les Temps modernes*’e takıldı bir süre; bize yenilik olarak şunu söylüyordu: Bir kişinin kendini analiz ettirebilmesi için önce ötekini öteki olarak kavrayabilmesi gerekir. Bravo, çok zekiydi bu arkadaş. Ona şunu sorabilirdik: *Öteki* ile kastınız ne? Bir diğer insan mı, yakını mı, *ben* ideali mi, kuvvet mi? Bunların hepsi birer ötekidir.

Bilinçdışı, insanın kendisini *ben* olarak tanıdığı bu kesinlikler dairesinden bütünüyle uzak durur. İşte bu alanın dışında *özne-ben* ile ifade edilmeyi yerden göğe kadar hak eden ve *özne-ben* şeklinde ifade edilerek gün yüzüne çıkmasıyla bu hakkını kanıtlayan bir şey vardır. Ben alanında en yanlış tanınan şey, işte analizde *ben* olarak konuştuğu söylenen bu *özne-ben*’dir.

Freud’un bilinçdışı hakkında bize öğrettiği şeyin tüm kapsamına ve sınırlarına kavuşabileceği söylem düzeyi işte budur. Freud’un bu şeyi *bilinçdışı* adını vererek ifade etmiş olması, onu gerçekten *in adjecto* (niteleme bakımından) çelişkilere düşürür, düşüncelerden –kendisi söyler bunu, *sic venia verbo* (ifadeyi mazur görün), sürekli özür diler bundan dolayı–, bilinçdışı düşüncelerden söz etmeye sevk eder. Tüm bunlar fena halde sıkıntılı şeylerdir, çünkü iletişim açısından, kendini ifade etmeye başladığı dönemde, *ben* düzeyine ait olanın aynı zamanda bilinç düzeyine ait olduğu fikrinden yola çıkmak zorundaydı. Ama öyle olduğu kesin değildir. Freud bu şekilde söylüyorsa, o dönemde felsefi düşünce gelişiminin kaydettiği ilerleme *ben = bilinç* denliğini formülleştirmiş olduğu içindi. Ama eserinde ilerledikçe Freud bilinci konumlandırmakta daha az başarılı olur, bilincin kesin olarak konumlandırılmayacağını itiraf etmek zorunda kalır. *Özne-ben*’in *ben*’den ayrı olduğu bir diyalektikte düzene sokulur her şey giderek. En sonunda Freud kayıplar, farkında olmadığımız koşullar

olmalı burada, der, ne olduğunu gelecek söyleyecek bize. Bilinci sonunda Freudcu işlevleşme içinde nasıl konumlandırabileceğimizi ucundan görmeye çalışacağız bu yıl.

Freud'la birlikte öznenin incelenmesinde devrim yapan ve öznenin bireyle karışacak bir şey olmadığını gösteren yeni bir bakış açısı akın eder. Size önce öznel düzlemde gösterdiğim bu ayrım aynı zamanda nesnel düzlemde de kavranabilir ki, bilimsel açıdan en belirleyici adım belki de budur.

İnsan denen hayvanda, organizma olarak bireyde, kendisini nesnel olarak sunan şeyi davranışçılar gibi ele alacak olursak, birtakım özellikler, yer değiştirmeler, birtakım manevra ve ilişkiler saptarız; bireyin, tanım itibariyle hedefleri diye ortaya koyduğumuz şeylere ulaşmak için sapacağı dolambaçların az ya da çok diyebileceğimiz genişliğini işte bu davranışların organizasyonundan çıkarsayabiliriz. Bu şekilde dış dünyayla ilişkilerinin yüksekliğine dair bir fikir edinir, zekâ derecesini ölçer, kısacası türünün kusursuzluğunun, *arete*'sinin ölçüleceği seviyeyi, suların çekilme düzeyini belirleriz. İmdi, Freud'un bize kattığı şudur: Öznenin söz konusu tezahürleri, ne kadar yüksek olurlarsa bireyin zekâsıyla, yetkinliğiyle, kusursuzluğuyla o kadar birbirine karışacakları bir eksene yerleştirilemez kesinlikle.

Freud bize diyor ki özne öznenin zekâsı değildir, onunla aynı ekseninde değildir, merkezdışıdır. Olduğu haliyle özne, özne olarak işleyen özne, uyum gösteren bir organizmadan başka bir şeydir. Başka bir şeydir ve, dinleyip anlamayı bilen için, her türlü davranışı da, onu bireyde işlev olarak –yani bireysel *arete* hakkında tasarlanmış birtakım ilgilerle– gördüğümüz zaman kavrayabildiğimiz o eksen dışında bir şeyden söz eder.

Şimdilik bu yer metaforuna bağlı kalacağız – özne bireye göre merkezden uzaklaşmıştır. *Ben bir başkasıdır*'ın anlamı budur.

Descartes'ın temel sezgisinin kıyısında bir bakıma bu. Descartes'ı okurken dış hekimi gözlüğünü bırakırsanız, bize sunduğu muammaları, özellikle de aldatici Tanrı muammasını görürsünüz. Ben mefhumunu ele alınca bir yerlerde bir yanlış anlama da olduğunu ima etmemek imkânsız. Sonuçta aldatici Tanrı, reddedilmiş, ektopik yani yandaş merkez olanın, yoniden bünayete katılmasıdır.

Aynı dönemde, kendini salon etkinliklerine (çok şaşırtıcı bazı şeyler böyle etkinliklerde başlar, küçük eğlenceler bazen bir dizi yeni fenomen ortaya çıkarır) kaptırmış şu uçarı zihinlerden biri, klasikten anladığımıza hiç uymayan komik bir adam, yani La Rochefoucauld, bir gün durduk yerde, üzerinde yeterince durmadığımız, *özsevgi (amour-propre)* adını verdiği tuhaf şeyi bize öğretmeyi kafasına koyar. Bu kavramın o kadar büyük bir skandal olarak görülmüş olması tuhaf, çünkü ne diyordu? Şunu vurguluyordu: Görünüşte en çıkar-gütmez olan faaliyetlerimiz, hatta aşk, yani erdemin bu en gizli icrası bile, şan olsun diye yapılır.

Tam olarak ne demek istiyordu? Kendi zevkimiz, hazzımız için yaptığımızı mı söylüyordu? Bu soru önemli, çünkü Freud'da her şey bunun etrafında dönüyor. La Rochefoucauld'nun söylediği bundan ibaret olsaydı, okullarda ezelden beri öğretileni tekrarlamaktan başka bir şey yapmış olmazdı – tabii hiçbir şey *ezelden beri* değildir, ama *ezelden beri*'nin buradaki işlevini anlıyorsunuzdur. Sokrates'ten beri söylenen, hazzın kendi iyiliğimizi aramamız olduğudur. Ne düşünürsek düşünelim, kendi hazzımızı, kendi iyiliğimizi ararız. Mesele şu ki demin davranışıyla kavranmış olan bu insan hayvanı, kendi hakiki iyiliğini idrak edecek kadar zeki mi – bu iyiliğin nerede yattığını, ondan hep doğan hazzı nerede elde ettiğini anlıyor mu? Sayın Bentham bu teoriyi en uç sonuçlarına kadar götürmüştür.

Fakat La Rochefoucauld başka bir şey öne sürer: Çıkar-gütmez denen eylemlere girişerek kendimizi dolaysız hazdan azade kıldığımızı ve daha üstün cinsten bir iyi aradığımızı düşünür ama kendimizi kandırırız. Yeni olan budur işte. Bencilliğin bütün insan işlevlerini kapsadığını söyleyen bir genel teori değildir bu. Aziz Tommaso'daki fiziksel aşk teorisi zaten böyle bir şey söyler: Özne aşkta kendi iyiliğini arar. Kaldı ki yüzyıllardır olan bir şeyi söylemenin ötesine gitmeyen Aziz Tommaso'yu Saint-Amour'lu Guillaume diye biri, aşk'ın kendi iyiliğimizi aramaktan başka bir şey olması gerektiğini belirterek yalanlayacaktı. La Rochefoucauld'da skandala neden olan, özsevginin ona göre her türlü insan davranışının temelinde olmaması değil, aldatıcı olması, sahici olmamasıdır. *Ben'e* özgü bir hedonizm vardır, bizi tuzağa düşürür, yani bizi hem dolaysız hazzımızdan hem de bu hazzla göre üstün olmamızdan elde edebileceğimiz

doyumlardan yoksun bırakır. Düzlem ayrımı, ilk kez getirilmiş bir sınır çizgisi; –bir nevi çift görümle– gerçek bir düzlem ayrımı gibi görünecek olan şeye bizi hazırlar.

Bu tasavvur filozofların geleneğine paralel bir geleneğin, ahlakçılarınkinin bir parçasıdır. Bunlar da ahlakta (*la morale*) uzmanlaşmış kişiler değil, ahlaki/törel (*moral*) davranışların, yani törelerin/âdetlerin (*mœurs*) gözlemine, hakikate dayalı denen bir bakış açısı getiren kişilerdir. Bu geleneğin vardığı yer, Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü*'dür ki insan davranışının bu haliyle tuzağa düşmüş olduğunu söyleyen bir bakıma olumsuz bakış açısının içinde kalır tamamen. Freudcu hakikat işte bu çukura, bu çanağa dökülür. Tuzağa düştüğünüze şüphe yok, ama hakikat başka bir yerdedir. Freud nerede olduğunu söyler bize.

O anda bir gök gürültüsüyle akın eden, cinsel içgüdüdür, libido-dur. İyi de nedir cinsel içgüdü? Libido? Birincil süreç? Bildiğinizi sanıyorsunuz, ben de öyle, ama bu demek değil ki çok eminiz bu konuda. Konuya daha yakından bakmak gerekiyor, bu yıl yapmaya çalışacağımız şey de bu.

3

Hangi noktadayız bugün? Teorik bir kakofonide, konumlarla ilgili heyecan verici bir devrimde. Peki neden? Öncelikle, Freud'un 1920'den sonraki metapsikoloji eserleri Freud'dan sonraki birinci ve ikinci kuşak –o kifayetsiz kişiler– tarafından tersinden okunduğu, saçma sapan şekilde yorumlandığı için.

Freud yapısal model adı verilen, ben, üstben ve id denen şu metapsikolojik mefhumları teorisine katmak gerektiğine neden inandı? Çünkü keşfinden sonra başlayan deneyimde bir dönüm noktası, somut bir kriz olmuştu. Kısacası, diyalog kurulması gereken bu yeni *özne-ben* bir süre sonra yanıt vermeye yanaşmamıştı.

Bu kriz 1910 ile 1920 arasındaki yılların tarihsel tanıklıklarında açık açık ifade edilmiş görünüyor. İlk analitik aydınlanmalar sırasında, öznelere aşağı yukarı mucizevi bir şekilde iyileşiyordu; Freud'un gözlemlerini, bunlara dair varacağı yorumlara ve bitmek bilmeyen

açıklamaları okuduğumuz zaman bunu hâlâ hissedebiliyoruz. Gelin görün ki giderek daha az işe yaramış, zamanla hızı kesilmiştir.

Size açıkladığım şeyde bir gerçeklik olduğunu düşündürür bu da – yani, olduğu haliyle öznelliğin varoluşunda ve, zaman içinde, bir öznellikten diğerine giden ve belki de her türlü bireysel koşullanmanın dışında kalan kendine has bir nedenselliğe, bir diyalektiğe uyarak geçirdiği değişimlerde. Bireysel özellikler nedeniyle öznellik dediğimiz şu geleneksel birimlerde olup biten nedir, kapanan nedir, direnen nedir?

İşte tam olarak 1920’de, yani demin sözünü ettiğim dönüm noktasından –analitik tekniğin krizinden– hemen sonra, Freud yeni metapsikolojik mefhumlarını devreye sokması gerektiğine inanmıştır. Freud’un 1920’den itibaren yazdıklarını dikkatli okursak görürüz ki tekniğin o aşılması gereken krizi ile bu yeni mefhumların imalatı arasında sıkı bir bağ vardır. Ama bunun için, yazdıklarını okumak lazım – tercihen sırayla. *Haz İlkesinin Ötesinde*’nin *Grup Psikolojisi ve Ben Analizi* ile *Ben ve İd*’den önce yazılmış olması birtakım sorular sordurmalydı – hiç sorulmadı o sorular.

Freud’un 1920’den itibaren devreye soktuğu mefhumlar öznenin merkezden uzaklaştırılması ilkesini sürdürmek için o sırada gerekli olan ilave mefhumlardı. Ama gerektiği gibi anlaşılması şöyle dursun, çömezlerden genel bir üşüşme, hakiki bir zincirinden boşanma olmuştur – *Ya bakın işte geri geldi şu bizim ben’ceğiz! Şükür kavuşturana! Genel psikolojinin alanına dönüyoruz!* Bu genel psikolojinin olayı, eğitim ya da zihinsel kolaycılıkla ilgili olmakla kalmayıp bir de herkesin psikolojisiyken, nasıl sevinçle dönülmez ki? Ben’in merkezde olduğuna yeniden inanabilecekleri için memnundular. Şu anda suyun öte yakasından bize ulaşan harikulade saçmalıklarla son tezahürlerini görüyoruz bunun.

Psikanalizin melek yüzslüsü Sayın Hartmann, huzur içinde uyumamızı sağlayacak müjdeyi verdi bize: *özerk ben*’in varlığı. Freud’un keşfinin başından beri hep çatışmalı olduğu düşünülmüş bu *ben*, gerçeklikle bağlantılı bir işlev olarak konumlandırıldığında bile her zaman için –tıpkı gerçeklik gibi– bir drama içinde ele geçirilen bir şey sayılmış bu *ben*, birden merkezi bir veri olarak karşımıza geri konmuştur. Bir yerlerde *ben* *autonomous ego*’nun (özerk ben) olması

gerektiğini söylemek hangi içsel zorunluluğa karşılık geliyor acaba?

Bu kanaat, kendine inanan, kendisinin kendisi olduğuna inanan öznenin bireysel toyluğunun ötesine geçiyor – çok yaygın olan ama inanışlar düzeninde bir yeri olduğu için tam delilik de sayamayacağımız bir delilik. Hepimiz bizim biz olduğumuza inanma eğilimindeyizdir elbette. Ama o kadar da emin değildir bundan, iyice yakından bakın. Çok açık seçik birçok durumda bundan şüpheye düşeriz ama hiçbir kişisizleştirmeye de maruz kalmayız. Öyleyse bizi döndürmek istedikleri o toy inanış değil. Teknik olarak, –isterseniz şöyle söyleyelim– törensel olarak analizi ilgilendiren, tam anlamıyla sosyolojik bir fenomen, belli bir toplumsal bağlamda belirlenmiş rahipliktir söz konusu olan.

Peki neden yeniden devreye sokuluyor *autonomous ego*'nun aşkın gerçekliği? Yakından bakılırsa bireylere göre aşağı yukarı eşit (*égaux*) olan *autonomous egos** söz konusudur. Burada bireylerin oldukları halleriyle var oldukları ama bazılarının diğerlerinden daha çok var olduğu bir varlıklaştırmaya dönüyoruz. Nevrozların anlaşılmasının yanı sıra tekniğin kullanılmasının da ortaya çıkardığı sorunlardan kaçmanın bir yolu olan güçlü ben ve zayıf ben denen mefhumlara hastalık bulaştıran budur.

Bütün bunları zamanı ve yeri gelince göreceğiz.

Dolayısıyla bu sene Freud'un teorisinde ben mefhumunu incelemeye ve eleştirmeye devam edeceğiz, mefhumun Freud'un keşfi ve psikanalizin tekniği bakımından anlamını netleştireceğiz, aynı zamanda analizde bireyler arasındaki ilişkiyi kavramanın belli bir yoluyla bağlantılı olan güncel etkilerinden bazılarını inceleyeceğiz.

Freud'un metapsikolojisi 1920'de başlamaz. En baştan itibaren kendini hissettirir –Freud'un ilk yazılarının derlendiği kitaba, Fliess'e yazdığı mektuplara, o dönemin metapsikoloji yazılarına bakınız– ve *Traumdeutung*'un (Rüyaların Yorumu) sonuna kadar de-

* “Özerk ben'ler” diye çevirebileceğimiz *İng. autonomous egos* ibaresindeki *egos* Fransızcanın sesbilgisine göre okuduğunda sondaki *s* harfi telaffuz edilmez ve “eşit” diye karşıladığımız *Fr. égal* sıfatının çoğulu olan *égaux* ile sesteş olur. Lacan'ın bir tür söz oyunu yaptığı ilişkiyi görebiliriz: <https://rantey.org>

vam eder. 1910 ile 1920 arasında o kadar kendini hissettirir ki geçen yılki seminerde fark etmiş olabilirsiniz. 1920'den itibaren metapsikolojinin son dönemi diyebileceğimiz şey başlar. Bu dönem için *Haz İlkesinin Ötesinde* ilk metindir, eksen-kitaptır. En zorudur. Bütün muammalarını bir çırpıda çözemeyeceğiz. Ama böyle olmuştur işte – Freud önce bunu getirmiş, sonra yapısal modelini geliştirmiştir. Bu kitaba yaklaşmak için bir sonraki dönemin kitaplarında derinleşmeyi, derinleştigiğine inanmayı beklersek en büyük hataları yapmak kaçınılmaz olur. Analistlerin çoğu, meşhur ölüm içgüdüğü konusunda, işte bu yüzden havlu atar.

Gönül ister ki yüce gönüllü biri, sözelimi Lefèbvre-Pontalis, bizim için *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin bir ilk okumasını yapsın.

17 Kasım 1954

II

Bilgi, Hakikat, Kanaat

Psikanaliz ve kavramları.

Bağlı bilgiyle kavranamayacak bir hakikat.

Biçim ve simge.

Psikanalist Perikles.

Bu yılın programı.

Bu yıl birlikte ilerleyeceğimizi umduğum soruna, yani Freud'un teorisinde ben'e kısa bir giriş yaptım geçen oturumda.

Geleneksel klasik teorideki ben'in devamı olsa da onunla özdeşleşen bir mefhum değil bu – klasik teoriye eklediği şeyden dolayı, Freud'un perspektifinde ben çok farklı bir işlevsel değer kazanır.

Ben'i teorileştirmemizin üzerinden çok uzun zaman geçmediğini size ucundan göstermiştim. Sokrates zamanında ben'i bugün anladığımız şekilde anlamadıkları gibi (açın kitaplara bakın, terim resmen yoktur), aslında ben'in –kelime bütün anlamına işte bu noktada kavuşuyor– işlevi de aynı değildi.

O günden bu yana bir bakış açısı değişikliği, –şöyle diyelim– bireyin, öznenin, ruhun, artık her ne isterseniz onun, iyiliğine tekabül edebilecek şeyle ilgili geleneksel tasavvuru altüst etti. Bireyin tamliğini kendi üzerinde toplayan ve yönlendiren –tıpkı şu kusursuzluk yani *arete* gibi– birlikçi iyilik tasavvuruna, belli bir dönemden itibaren sahici olmadığı şüphesi bulaşmıştı. La Rochefoucauld'nun düşüncesinin bu bakımdan taşıdığı manidar değeri gösterdim size. Açın bakın şu küçük, önemsiz özdeyişler kitabına. İşte size bilincin bir nevi nabzını tutan, daha doğrusu bilinci anlık olarak kavrayan pek acayip bir çok-oyunculu salon oyunu. İşte hakikaten etkin değeri olan bir düşünme ânı, muğlak bir gözünü açma hali – insanın kendisiyle ilişkisinde son bir dönemden itibaren, yoksa o güne ka-

dar görülmemiş bir şeyin bilincine varılmasından, bilgisine erişilmesinden mi ibarettir?

Psikanaliz bu konuda Kopernikçi devrim değeri taşıyor. Freud'un keşfiyle birlikte insanın kendisiyle ilişkisi bir bakış açısı değişimine uğrar; her gün icra ettiğimiz pratikte söz konusu olan da budur.

İşte bunun için geçen pazar psikanalizi genel psikoloji içinde eritme girişimine olabilecek en kategorik şekilde karşı çıktığımı duyduunuz. Her biri belirli bir tipiklik uyarınca sırayla ortaya çıkan birtakım aşamaların olduğu, tek doğrultulu, önceden kurulu bir bireysel gelişim fikri, analizin getirdiği en esaslı şeyin terk edilmesinden, el çabukluğuyla yok edilmesinden, üstünün örtülmesinden, tam anlamıyla inkâr edilmesinden, hatta bastırılmasından başka bir şey değildir.

Bu bağdaştırmacılık girişimini, söz konusu eğilimin taraftarları arasında tutarlı bir söylem tutturmayı beceren tek kişinin ağzından duyduk. Bu tutarlı söylemin o kişiyi şu tür formüller ortaya atmaya sevk ettiğini görebilmişsinizdir: *Analitik kavramların hiçbir değeri yoktur, gerçekliğe tekabül etmezler*. İyi de söz dağarcığımızla adını koymazsak, üstelik bu söz dağarcığının ötede durduğu varsayılan şeylerin sinyali olmakla kaldığına, birtakım küçük etiketlerden, gündelik analitik deneyimde adlandırılmamış olanın içinde yüzen birtakım isimlendirmelerden ibaret olduğuna inanırsak, nasıl kavranabilir bu gerçeklik? Durum öyle olsaydı, bir başka söz dağarcığı yaratmak, yani psikanalizden başka bir şey yapmak gerekirdi. Psikanaliz kendini ifade ettiği ve aktardığı kavramlar değilse eğer, psikanaliz değildir, başka bir şeydir, ama o zaman da öyle olduğunu söylemek gerekir.

İmdi –el çabukluğu numarası da burada– bu kavramları kullanmaya devam ediyorlar tabii, yoksa zaten deneyim bütünüyle çözüldü – nitekim bu çözülme somut olarak, psikanalizi genel psikolojiye indirgemeye kendini kaptıran bazılarının başına gelmiyor da demiyorum. Fakat psikanalizin kavramları buradalar, onlar sayesinde psikanaliz de varlığını sürdürüyor. Başkaları bu kavramları kullanıyor –kullanmamaları mümkün değil– ama öyle bir kullanıyorlar ki bu tarzda ne bütünlük var ne eklemlenme, ne anlaşılabilirlik ne aktarılabilirlik ne de kendini savunabilirlik. İşte bu yüzden de geçen

pazar günü olduğu gibi başkalarıyla, yani psikiyatrlarla, diyaloga girdikleri anda söz dağarcıklarını gerisingeri ceplerine sokuyor, analitik deneyimde önemli olanın bu olmadığını, güç mübadeleleri olduğunu söylüyorlar, yani buraya burnunuzu sokamazsınız diyorlar.

Kurmaca bir kişi olarak Menon, bu yılki çalışma dönemimize boşuna bir girizgâh sunmadı. Menon'un değeri örnek niteliğinde – en azından burada bulunup anlamaya çalışanlar için. Bunlar, duyduğuma göre, bazılarının zihninde oluşan karışıklığı, Menon'un analiz-edilen, hani geçen akşam alaya aldığımız şu zavallı analiz-edilen olduğu fikrini paylaşıyor olamazlar. Hayır, Menon analiz edilen değil analisttir – analistlerin çoğudur.

Alexandre Koyré ile buluşmamızda tamamlanmadan kalmış bir şeyler olabilir, bunların geride bırakılmasını istemem. Bunun ilk buluşmamız olduğunu, diyalog kurmakta hep zorluk çekildiğini biliyorum. Başlı başına bir sanattır Sokrates'in ebelik yöntemi. Katkıda bulunabilecek kimileri bunu ancak kuliste yapabildiler. Platoncu diyalog meselesini bir akşamda bitirmek iddiasında bulunamayız. Önemli olan şu ki konu açık, tartışılmaya devam ediyor.

Yine de Octave Mannoni'nin o konferanstan sonra bana söylediklerinin camiamızda duyulmamış olması üzücü. *Orthodoksa'nın** işlevi hakkında söylediklerimden sonra aklına gelenleri hatırlıyor mu acaba? Zira bu *orthodoksa*'da bir muamma var aslında.

1

O. Mannoni: *Sayın Koyré'nin konferansının gelişimi içinde dikkatimi çeken şey, Platoncu diyalog ve Sokratesçi ebeliğin kendiliğinden bir eğilimle doğrudan doğruya analize benzetilmesiydi ilk olarak. Platon'a göre unutulmuş hakikat diye bir şey olduğunu, diyalog hakikat ile hatanın karışımı ve diyalektik bir nevi hakikat eleği olsa da, ebeliğin o unutulmuş hakikati gün yüzüne çıkarmak olduğunu söyleyerek, işte bu fazlasıyla doğrudan benzetmeye karşı çıkmak istemiştim. Analizde aynı türden bir hakikat söz konusu değildir, tarihsel*

* Yun. "doğru kanatlı doğru kitap." Arşiv: <https://rantey.org>

bir hakikat vardır, oysa öbürü bir yanıyla doğa bilimlerinin hakikati gibidir. Bilinçdışına kâh Erich Fromm gibi unutulmuş dil kâh Başkan Schreber gibi temel dil, bir başka deyişle kâh akli başındalık kâh delilik adını verebilmemiz çok şaşırtıcı. Öyle ki analitik ebelikte gün ışığına çıkan, hatadaki hakikat ve hakikatteki hatadır. Platoncu bakış açısında olup bitenden tamamıyla farklı bir şey bu. Yine bana öyle geliyor ki Sayın Koyré orthodoxsa'yı ilkellerin "yaşamayı sağlayan âdetler" dediği şey olarak görüyor. Dolayısıyla, yaşamayı sağlayan âdetlere bağlı olan kişi –Menon, özellikle de Anytos– epistemik araştırma karşısında kendisini tehlikede hissetmiş olabilir aslında. Burada analizde karşımıza çıkan bir çatışma olabilir: Özgüvenli olan, yaptığına güvenen kişi yaptıkları sorgulanırsa olabileceklerden dolayı kaygıya kapılır.

Menon'la diyalogun sürdürülüş biçimini analitik deneyime benzetme gibi biraz yanlış bir tutum, sadece Sayın Koyré tarafından da değil, oldu, doğru.

Şimdi, hakikate gelince, *Menon* diyalogunun hedefini iyi saptayın. *Menon* hakikatin kölenin ağzından nasıl alındığını gösteriyor, yani kim olursa olsun herkes ezeli ve ebedi biçimlere sahiptir zihninde. Mevcut deneyim anımsamayı varsayıyorsa, anımsama da önceki hayatların deneyiminin sonucuysa, bu deneyimlerin de yine anımsama yardımıyla yaşanmış olması gerekiyor. Bu geri dönüşün bitmesi için bir neden yok, bu da gösteriyor ki gerçekten ezeli ve ebedi biçimlerle bir ilişki söz konusu. Öznede bilmemeden bilmeye geçişi açıklayan işte bu biçimlerin uyanmasıdır. Bir başka deyişle, hiçbir şeyi bilemeyiz, meğerki onu önceden biliyor olalım. Ama *Menon*'un hedefi tam olarak bu değildir.

Menon'un hedefi ve paradoksu bize şunu göstermektedir: *Episteme*, yani biçimsel bir tutarlılıkla bağlı bilgi, insan deneyiminin bütün alanını kapsamaz; özellikle de bu deneyimin kusursuzluğunu, *arete*'sini gerçekleştirecek bir *episteme* yoktur.

Bu bağlantılar, size söyleyeyim, *Haz İlkesinin Ötesinde* metninde karşımıza çıkacak, hangi bağlantılar olduğunu sormak bize kalmış.

Bu diyalogda öne çıkarılan şey *Menon*'un sadece ne dediğini bilmemesi değil, *erdem* konusunda ne dediğini bilmemesidir. Bu da so-

fistlerin kötü bir öğrencisi olmasındandır – sofistlerin ona öğrettiği şeyi anlamamıştır, öğrettikleri de her şeyi açıklayan bir öğreti değil söylemin kullanımıdır, yani bambaşka bir şeydir. Şunu söyleyince ne kadar kötü bir öğrenci olduğunu görürüz – *Gorgias burada olsaydı bunların hepsini açıklardı bize. Gorgias'ın dediği şey sizi allak bullak ederdi.* Sistem hep ötekindedir.

Sokrates'in önerdiği de tam olarak budur: Erdemin, daha doğrusu –bizim için olduğu gibi eskiler için de– temel erdem olan şeyin, yurttaşları bir gövdede birbirine bağlayan siyasal erdemin *episteme*'si yoktur. Yetkin, önde gelen pratikçiler –ki bunlar demagoglar, Themistokles, Perikles gibiler değildir– siyasal yönetime karşılık gelen en üst eylem derecesinde belli bir ortodoksluğa/doğru kanaatliliğe göre davranırlar; bu da bize ancak şu şekilde tanımlanır: Bağlı bilgiyle kavranamayacak bir hakikat vardır.

Orthodoksa'yı doğru kanaat diye çevirenler oldu ki anlamı tam olarak budur.

Sofistiğin uçsuz bucaksız yaygarası, hayhuyu, keşmekeşi içinde Sokrates'in görevi *episteme*'nin oluşturulması idiyse, o zaman Sokrates'in bundan ne beklediğini de anlamak lazım. Zira Sokrates bunun her şey olduğuna inanmaz.

Sokrates'in referans noktaları hakkında söylenecek çok şey olabilir daha. Sokrates diyalektiğine hep tekniklere yapılmış bir referans katar, ama teknikleri her şeyin modeli haline getirdiğinden değil, çünkü kayıkçının, gemicinin, hekimin teknikleri ile devleti yönetenlerin üstün tekniği arasında farklar olduğunu iyi bilir. *Menon*'da da kırılmanın tam olarak nerede olduğunu gösterir bize.

Bay Hyppolite: *Mannoni'nin sorusuna yanıt vermekten kaçırıyorsunuz sanki.*

Hayır, kaçmıyorum. Sorudan çok saptım. Peki buraya kadar öne sürdüklerime katılıyor musunuz?

Bay Hyppolite: *Anlamak için devamını bekleyeceğim. Mannoni'nin demin Platoncu diyalog ile analitik diyalog arasında bulunan önemli bir farka işaret ettiğinizi düşünüyorum.*

Fark olduğu kabul ediliyor tabii, ama bunun konumuzla hiç ilgisi yok.

Bay Hyppolite: *Bana kalırsa bu farklılığı derinleştirmekten kaçınılabılır. Sizin yapmaya çalıştığınız şeyin bu olup olmadığını merak ediyorum. Devamını bekliyorum.*

Birazdan göreceksiniz.

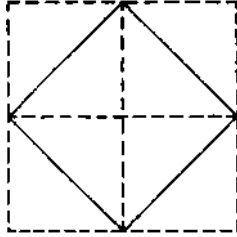
Döngüyü tamamlamak kolay değil. Çünkü bizim *episteme*’miz o kadar ilerledi ki haliyle Sokrates’inkinden farklı şekilde oluşturulmuş oldu. Yine de şunu görmezsek hata etmiş oluruz: Deneysel bilim denen biçim üstüne kurulu olsa bile modern *episteme*, tıpkı Sokrates’in zamanında olduğu gibi, esas olarak söylemin belli bir tutarlılığı olmaya devam ediyor. Yalnız, bu tutarlılığın ne anlama geldiğini, ne tür bir bağ içerdiğini bilmek lazım. Size *ben* hakkında öğretmeye çalışacaklarımdan hareketle soracağımız soruların büyük kısmı işte bu “bağ” (*liaison*) terimiyle ilgili.

Açıklamaya geçmeden önce bir şeye daha değineceğim. Bilimi o kadar da bilmek gerekmediğini, aradığı şeyin sofistlerin söyleminde yer aldığını zannetmemesi gerektiğini göstermek için Menon’a bilimin söyleminin nasıl oluştuğuna dair bir örnek vermek isteyen Sokrates der ki, *Şuradaki insan hayatını, şu köleyi alıyorum, her şeyi bildiğini göreceksiniz. Onu uyandırmak yeter.* Şimdi köleye söz konusu hakikati –yani, karenin bir kenarına bu kenarla belli bir orantısı olan belli sayıda alan biriminin karşılık geldiğini fark ettikten sonra, karenin yüzey alanını ikiyle çarpmayı– nasıl buldurduğunu dikkatle bir daha okuyun.

Gelin görün ki kölenin bütün bilimleri önceki hayatında biriktirdiği şeyler olarak içinde taşımasının bir yararı yoktur, çünkü daha başta hata yapar. Tam da tipik zekâ testinde temel olarak yararlandığımız şeyi kullanmakla hata yapar – zekânın en değişmez şekilde başvurduğu $A/B = C/D$ denklik ilişkisine başvurarak ilerler. Bu ilerleme yöntemi onu, matematik olarak, kenarı ikiyle çarpınca alanını da iki katına çıkardığımızı sanma hatasına düşürür.

Sokrates kuma çizili şekille bunun böyle olamayacağını gösterir ona.

Köle 2 numaralı kenarın iki katına çıkarılmasıyla kurulan alanın elde edilmek istenen alanın iki katı olduğunu anlar – yani 8 yerine 16. Ama problemin çözümünde ilerlemesini sağlamaz bu; büyük karenin dört köşesi atılınca tam tamına yarisına, yani 8'e indirildiğini ve böylece içerideki karenin 8 olduğunu, aranan çözümü temsil ettiğini Sokrates gösterir ona.

Sizce de sezgisel öge ile simgesel öge arasında bir çatlak yok mu? Elimizde sayılar olduğu, 8'in 16'nın yarısı olduğu tasavvuru sayesinde söz konusu sonuca ulaşıyoruz. Elde ettiğimiz şey 8 kare-birim değil. Ortada 4 alan birimi var, bir de irrasyonel bir öge, $\sqrt{2}$, ama bu sezgisel düzlemde verili değildir. Demek ki burada sezgisel bağlantılı bir düzlemde simgesel bağlantılı bir düzleme geçiş söz konusudur.

İmgesele geçişin örneği olan bu kanıtlamayı tamamlayan şüphesiz ki efendi/hocadır. 8'in 16'nın yarısı olduğunu ortaya koyan Sokrates'tir. Bütün o anımsayışıyla ve zekice sezgisiyle köle, doğru biçimi, deyiş yerindeyse, kendisine gösterildiği andan itibaren anlar. Ama bu noktada –anımsayışın, yani tipin, ezeli ve ebedi biçimin, keza *a priori* sezgiler diyebileceğimiz şeyin gerçekten işlediği– imgeselin ya da sezgiselin düzlemi ile –hiçbir şekilde türdeş olmayan, gerçekliğe katılması da zorlama olan– simgesel işlevin düzlemi arasındaki yarığa parmak basmış oluyoruz.

Matematikçi Sayın Riguet'ye soruyorum: Tartışmalı şeyler mi söylüyorum?

Bir matematikçinin benimle hemfikir olmasını tercih ederim haliyle.

Görüyorsunuz, Sokrates'in *episteme*'de hesaba kattığı bağlantıların burada gösterilen adeta türsel işlevi, simgeselin icadının, sözün belirişinin değerini derinlemesine sorgulatmıyor da değil hani. Geometrinin tarihinde $\sqrt{2}$ 'nin ortaya çıktığı belli bir an var. Öncesinde etrafında dolaşılıyordu sadece. Geriye dönük olarak şunu söyleyebiliriz: Mısırlı ve Hintli geometriciler $\sqrt{2}$ 'yi sezmişler, kullanmanın yolunu bulmuşlardı. Oracıkta kumun üstünde küçük bir hile yapan Sokrates de onun bir eşdeğerlisini sunmuştu. Ama $\sqrt{2}$ 'nin özerkliği diyalogda açık seçik değildir. Ortaya çıktığında bir sürü şey, kölenin elinden hiçbir şeyin gelmeyeceği koca bir matematiksel açılım doğurur.

Bay Hyppolite: *Kısacası bize şunu gösteriyorsunuz: Platon'da yapılmış her icadın kendi geçmişini doğurduğu anlaşılıyor, ezelden bir keşif olduğu anlaşılıyor. Aslında Hıristiyanlık bizi yoldan çıkarmış, ezeli ebedi hakikatleri önceye ait hakikatler olarak konumlandırtmış bize. Tarihsellik diyebileceğimiz hareketi büyük ölçüde takip eden Platonculuk ise, bir kez icat edildi mi simgenin icadının ezeli bir geçmiş olduğunun anlaşıldığını gösteriyor. Ezeli ve ebedi hakikat kavramının Platonculukta, ortaçağın yüklediği anlamı, Mannoni'nin yorumunun açıkça temel aldığı anlamı taşımadığı anlaşılıyor. Platoncu diyalog ile analiz arasında paradoksal bir bağ olabileceğini, simgecilik ile hakikat arasındaki ilişki üzerinden aradığınız şeyin bu olduğunu söylemiş olmamın nedeni de bu.*

Henüz o noktaya gelmedik. Ben sadece zamanla iki tür ilişki olduğuna inanıyorum. Simgesel dünyanın bir kısmı ortaya çıktığı andan itibaren sahiden kendi geçmişini yaratır. Ama sezgisel düzeydeki biçimle aynı şekilde olmaz bu. Hata tam da iki düzlemin birbirine karıştırılmasında yatıyor – bilimin simgesel işlevin icadıyla oluşturduğu şeyin ezelden beri var olduğunu, verili olduğunu sanma hatası.

Bu hata her tür bilgide vardır, tabii bilgi simgesel etkinliğin bilirlaşmasından ibaret olduğu sürece – ve bilgi bir kez oluşturuldu mu unuttur bunu. Oluşturulmuş her bilgide bir hata boyutu vardır, o da şudur: hakikatin doğmakta olan biçiminin yaratıcı işlevini unut-

mak. Deneyim alanında bunu unutmak gene anlaşılır bir şey, çünkü tamamiyle işlemci –ya da dedikleri üzere, işlemsel, niye böyle diyorlar pek bilmiyorum, oysa işlemci terimi öbürünün bütün içeriğini de kapsıyor– olan etkinliklere bağlıdır. Ama o hakikatin doğmakta olan haliyle oluşturduğu boyutta çalışan biz analistler, unutamayız.

Analizde keşfettiğimiz şey *orthodoksa* düzeyinde yer alıyor. Analitik eylem alanında iş gören her şey bilginin oluşturulmasının öncesinde yer alıyor; ama bu da söz konusu alanda iş görmekle bir bilgi oluşturmamıza engel olmaz, hatta o bilginin olağanüstü ölçüde etkili olduğu anlaşılmıştır, bu da çok doğal, çünkü her bilim kendi oluşumundan önceye ait bir dilin kullanılmasından doğar ve her analitik eylem bu dil kullanımı içinde gelişir.

Ne kadar çok bilirsek risklerin artmasının nedeni de yine bu. Psikanaliz kurumları denen yerlerde size az çok hazmedilmemiş biçimlerde öğretilen her şey (sadist, anal evreler, vb.), bütün bunlar şüphesiz çok faydalı, özellikle de analist olmayan kimseler için. Bir psikanalistin bunları sistematik olarak ihmal etmesi aptallık olur, ama şunu da bilmesi lazım: İş gördüğü boyut bu değildir. Deneyiminde bilgi olarak yavaş yavaş şekillenen şeyin çöktüğü, tortulaştığı yerden başka bir alanda yetişmesi, esnemesi gerekir.

O. Mannoni: *Tamamiyle hemfikirim.*

Fakat demin bir muamma olarak ortaya attığınız şeyi açıklayabildiğime inanıyorum. Her iki tarafta da hakikat ve hata, hata ve hakikat var dediniz. Size göre bunlar tam anlamıyla bakışlıklı bir dağılım içindeydi ve birbirinin tam tersiydi.

O. Mannoni: *Hayır, muamma olarak sunmadım. Bana muammalı gelen, dinleyici kitlesinin psikanalizi Platonculuğun devamı saymaya dünden hazır olması.*

İki dinleyici kitlesi var, biri burada olan ve böylece kendi yollarını bulma şansı olan kitle, diğeri başka yerlerden gelip olan biteni biraz sezen, bunları tuhaf, yoruma açık, sofrası sohbeti gibi gören kitle; bunların kafası biraz karışabiliyor haliyle. Kendileri bir şeyler bulmak istiyorlarsa çok çalışmaları gerekiyor. Hayeslerini ne kadar ka-

çırsak azdır – moda olduğu için yapılan konferanslar değil bunlar. Tutup da psikanalizi Platoncu diyalogun devamı yapmak istediğimize inanmak üzere geliyorsa, yanılıyorlar. Bilsinler.

Özneyi sarıp sarmalayan kurucu sözler, özneyi, anne babasını, komşularını, topluluğun bütün yapısını kuran şeydir – üstelik sadece simge olarak değil, varlığı içinde kuran. İnsan denen varlıkların bir-biriyle çiftleşmesini ve sadece başka simgeler değil aynı zamanda dünyaya gelerek adları dediğimiz şu küçük etiketi, kısmetlerine düşen asli simgeyi alan gerçek varlıkları yaratmasını sağlayan birleşmeleri ad sistemi yasaları belirler ve yönlendirir. Sokrates'in geride bıraktığı ama kendisini sınıksız sarmaladığını hissettiği –çünkü o da buradan yola çıkar, çünkü geride bıraktığı *orthodoksa*'yı bir yandan oluşturmaktadır– *orthodoksa*'yı yeniden merkeze alıyoruz böylece. Analiz budur işte.

Sonuçta, ille Platon için olmasa da Sokrates için, Themistokles ve Perikles iyi birer psikanalist olduklarından büyük adamdılar.

Doğru kanaatin ne demek olduğunu kendi söylem düzeylerinde bulmuşlardı. Bir diyaloga girilmiş olan şu somut tarihin tam kalbindeydiler, oysa orada genellenebilir ve hep doğru olan bir bilgi kıtlığında hiçbir hakikat saptanamazdı. Anlamlı olduğu, insan varlıkları arasında simgesel bir mübadelenin işlevi olduğu ölçüde bir olaya gerektiği şekilde yanıt vermek –donanmaya Pire limanından çıkma emri de olabilir bu– doğru yorumda bulunmak demektir. Gerektiği anda doğru yorumda bulunmak da iyi psikanalist olmak demektir.

Siyasetçi psikanalisttir demek istemiyorum. Tam da *Devlet Adanı* diyaloguyla Platon bir siyaset bilimi sunmaya başlar ve o zamandan bu yana nereye geldiğimizi Allah bilir. Ama Sokrates için iyi siyasetçi psikanalisttir. Mannoni'ye yanıtım bu.

O. Mannoni: *Tam olarak katılmıyorum. Karşıt seçeneklerin diğer kanadı bana daha Sokratesçi geliyor. Perikles ve Themistokles başka bir sebeple iyi birer devlet adamıydı, yani orthodoksa'ya sahip oldukları, bugün olsa gentlemen (soylu beyefendi) diyeceğimiz birer kişi oldukları için. Toplumsal çevreleriyle o kadar iyi bütünleşmişlerdi, o kadar az sorunları vardı, bilime o kadar az ihtiyaç duyuyorlardı ki durumun ne olduğunu söyleyeceklerim yoktu.*

Benim size söylediğim de bu, azizim. İyi birer psikanalist olmamalarının sebebi doğuştan psikanalist olmaları, hiç psikanalizden geçmemiş olmaları değildi.

O anda, yalnızca efendilerin tarih yaptıkları belli, Sokrates'in piste küçük bir tur attırdığı kölenin de söyleyecek bir şeyi yok. Sparta-küs'lük yapmak için biraz daha zamana ihtiyacı var. O an için bir hiç sadece. Bu hikâyede söyleyecek bir şeyleri olanlar, gerekli kelimeleri bulanlar yalnızca *gentlemen*'dir. Hatta Sokrates gibi biri bile biraz *ou'*a (dışarıya) yerleştirilir, çünkü *gentlemen* topluluğunun biraz fazla dışına çıkmıştır. *Episteme* nedeniyle *orthodoksa*'yı es geçmiştir, bunun bedelini ona çok ağır, aptalca ödeteceklerdir. Ama aynı zamanda, Maurice Merleau-Ponty'nin belirttiği üzere, Sokrates biraz iyi niyetle yaklaşmıştır – hani neredeyse istese onları avucuna alabilirdi. O anda acaba tüm araçlara sahip değil miydi? Başka bir kanıtlama yolunu tutması için çeşitli sebepler vardı muhakkak. Sonuçta o kadar etkisiz de değildi. Simgesel bir anlamı vardı.

2

Hâlâ biraz vaktimiz var. Bugün bize bir şeyler söylemek istiyor musunuz, Pontalis?

Bana kalırsa, sorunları hep en zorundan başlayarak ele almalı – sonra da aşağı doğru inmeli. İşte bu yüzden *Haz İlkesinin Ötesinde*'den başlayalım istedim. Ama Pontalis'i hemen bize bir analiz sunma yüküyle ezmek istediğimden değil, çünkü bu metni ancak Freud'un ben konusunda söylediği her şeyi, eserinin başından sonuna kadar gördükten sonra anlayabiliriz.

Bu yıl şu metinleri hepinizin baştan sona çok büyük bir dikkatle okumanız gerektiğini hatırlatayım.

Birincisi, Fliess'e yazılmış mektupların ve –daha o zamandan tamamlanmış bir psikoloji teorisi olan– *Entwurf*'un (Bir Psikoloji Taslağı) bulunduğu *Aus den Anfängen der Psychoanalyse* (Psikanalizin Kuruluş Aşamasından). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük keşiflerden biri Freud'un işte bu gençlik evrakıdır. Okuyun bu taslağı, daha o zamandan bellik bir ben teorisi içeren bir metapsikoloji-

dir bu. İngilizcesi de var, başlığı: *Origins of Psycho-analysis* (Psikanalizin Kökenleri).

İkincisi, *Traumdeutung*, özellikle de “Rüya Süreçlerinin Psikolojisi” başlıklı bölümü – bunu da Almanca yayınından, olmadı İngilizcesinden okuyun.

Üçüncüsü, Freud’un ikinci metapsikolojisi denen şeyle ilgili, Fransızcada *Psikanaliz Yazıları* başlığı altında toplanmış metinleri. İçinde ben’in anlaşılması için esas olan üç temel yazı, *Haz İlkesinin Ötesinde*, *Grup Psikolojisi* ve *Ben Analizi* ile *Ben ve İd* var.

Dördüncüsü, başka şeyler okuyabilirsiniz – *Nevroz ve Psikoz*, *Nevroz ve Psikozda Gerçeklik İlkesinin İşlevi*, *Bitirilebilen ve Bitirilemeyen Analiz* makaleleri gibi.

Beşincisi, Freud’un son çalışmasını bilmelisiniz: Almancada *Abriss der psychoanalyse* (Psikanalizin Ana Çizgileri) denen şu bitmemiş yazı. Bu yazıda Freud’un ruhsallık hakkında sunduğu birinci topolojik bölünme (bilinçdışı, önbilinç, bilinç) ile ben, üstben ve idden oluşan yenisini örtüştürdüğüne dair bazı emareler görülüyor. Bu konuda söz konusu bulguları ancak *Abriss*’te bulabilirsiniz.

Böylece Freud’un teorisini analiz etmek için ilk çalışmasından sonuncusuna kadar çalıştırmaya hep gayret edeceğimiz ögeyi bulmuş oluyorsunuz.

O. Mannoni: Collected Papers’daki son makaleye, “*Splitting of the ego*”ya (*Ben’in Yarılması*) işaret edebilir miyim?

Bütün karışıklıkların çıktığı yer orası.

Pontalis, *Haz İlkesinin Ötesinde* metninin ilk okumasının kafanızda uyandırdığı soru işaretlerini bize anlatmak için on dakikanız var.

Bay Lefèbvre-Pontalis: Bu başlığın anlamını bir cümleyle hatırlatayım. Biliyorsunuz, *Haz İlkesinin Ötesinde*, Freud’un evvelce *haz ilkesine*, organizmanın her zaman gerilimleri sabit bir düzeye indirdiğini söyleyen sabitlik ilkesine dayalı bu ilkeye atfettiği başatlığın vaktiyle öne sürdüğü gibi münhasır olmadığını keşfettiği bir deneme metnidir. Adeta belli sayıda olguyu vaktiyle öne sürdüğü şeyin öte-

sine geçmeye itmiştir. Ama sıkıntılıdır Freud şimdiye dek bilmediğim bu metninde.

Önce travma geçirenlerin rüyalarından söz eder; yani ilginçtir, travmatik nevrozlarda travmaya yol açan durumun rüyası daima tekrarlanır. Öyle ki arzusun varsanılı gerçekleşmesi olarak rüya fikri yıkılır.

Ardından çocukların sonu gelmezcesine yinelediği oyunlardan söz eder. Annesi yanından ayrılınca, bir nesneyi atıp her seferinde geri alan şu meşhur on sekiz aylık çocuk örneği – tekrar tekrar gözden kaybolma, yeniden belirme süreci. Çocuk bu durumda etkin bir rol üstlenmeye çalışır.

En önemlisi, analiz edilenin tekrar tekrar belli sayıda rüyayı, hep aynılarını görmeye başladığı aktarım durumudur. Genel olarak da sadece hatırlamak değil yinelemek durumunda kalır. Adeta, Freud'un vaktiyle sandığının aksine, direniş bastırılandan değil sadece ben'den gelmektedir. Böylece ilk aktarım tasavvurunun değiştiğini görür. Aktarım artık sadece aktarıma yatkınlığın değil bir yineleme zorlantısının ürünü olarak tanımlanır.

Kısacası, bu olgular Freud'u düşüncesini dile getirmeye ve haz ilkesinden farklı bir şeyin olduğunu, yinelemeye karşı direnilmez bir eğilim olduğunu, bu eğilimin de haz ilkesini ve gerçeklik ilkesini aştığını, haz ilkesine bir bakıma karşıt olsa da sabitlik ilkesi çerçevesinde onu tamamladığını öne sürmeye götürür. Adeta ihtiyaçların yinelenmesinin yanı başında, Freud'un tanıtmaktan ziyade saptadığı bir yineleme ihtiyacı vardır.

Burada Freud'un altyapı olarak sunmaya çalıştığı biyoloji teşebbüsünün peşinden gitmemiz söz konusu değil. Buraya kadar gördüklerimiz hakkında sorular sormak istiyorum sadece.

Madem safdil bir ağız rolü oynamam bekleniyor, beni çarpan şeylerden biri yineleme eğiliminin çelişkili bir biçimde tanımlanmış görünmesidir.

Görülen o ki söz konusu eğilim amacıyla tanımlanmış, amacı da –çocuk oyunu örneğine bakılırsa– belli bir dengeyi tehdit eden şeye hâkim olmak, etkin bir rol üstlenmek, çözülmemiş çatışmaların üstesinden gelmek... İşte o zaman yineleme eğilimi gerilim üretiyor gibi, ilerleme etkeni gibi görünür. Oysa Freud'un söylediği anlamıyla

içgüdü tersine bir durgunluk ilkesinden ibarettir. Bunun merkezinde yer alan fikir şöyle: Yineleme eğilimi haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasındaki önceden kurulu uyumu değiştirir, giderek daha kapsamlı bütünleşmelere yol açar, dolayısıyla insan ilerlemesinin bir etkenidir. Bu durumda metnin başlığı haklılık kazanır. Yineleme zorlantısı haz ilkesinin ötesindedir, çünkü haz ilkesi gibi bir güvenlik ilişkisi olmak yerine insan ilerlemesinin koşuludur.

Diğer bakış açısına geçerse, yineleme eğilimini amacıyla tanımlamayı bırakıp mekanizmasıyla tanımlarsak, bu eğilim saf otomatizm olarak, gerileme olarak görünür. Bu yönünü açıklamak için Freud biyolojiden birçok örnek verir. Gerilim yönü insanın ilerlemeleriyle, gerileme yönüyle gıda hijyeni fenomeniyle açıklanır.

İlerleme etkeni olarak yineleme eğilimi ile mekanizma olarak yineleme eğilimi arasında bulduğuma inandığım yapı bu işte. Bu yinelemeyi biyolojik terimlerle betimlemekten vazgeçmemek ve salt insani terimlerle anlamak lazım. İnsan ölümüyle, durgunluğuyla, her zaman içine düşebileceği eylemsizliğiyle yinelemeye hâkim olmaya mecbur olur.

İkinci soru. Bu eylemsizlik, Freud'un çok açık şekilde aktarımdaki dirençlerin çekirdeği olarak tanımladığı ben tarafından temsil edilebilir. Öğretisinin gelişiminde atılmış bir adımdır bu – analizdeki ben, yani eğreti dengeyi, sabitliği tehlikeye atan bir durumda ben güvenliği, durgunluğu, hazzı sunar. Demin sözü edilen bağ işlevi her özneyi tanımlamaz. Başlıca görevi her şeyi ikincil enerjiye, bağlı enerjiye çevirmek olan ben her özneyi tanımlamaz, yineleme eğilimi buradan doğar.

Ben'in doğası meselesi narsisizm işlevine bağlı olabilir. Yine bu noktada da Freud'da birtakım çelişkiler buldum; bazen bunu koruma içgüdüleriyle özdeşleştiriyor gibi, bazen de bir tür ölüm arayışı olarak söz ediyor ondan.

Söylemek istediklerim aşağı yukarı bunlar.

Kısa olmasına rağmen anlaşılır geldi mi size?

Ne kadar kısa olursa olsun, Pontalis'in sorunu ortaya koyma biçiminin dikkate değer olduğunu düşünüyorum; ileride, en azından Freud'un ben teorisini anlama girişimimizin ilk adımlarında, uğra-

şacağımız muğlaklıkların hakikaten tam kalbine nişan aldı.

Haz ilkesinden uyum eğiliminin eşdeğeri olarak söz ettiniz. Devamında tartışmaya açtığınız şeyin tam olarak bu olduğunun farkındasınızdır. Haz ilkesi ile ondan farklılık gösteren herhangi bir şey, diyelim ki ihtiyaç kelimesinin İngilizce karşılığı olan *need* (ihtiyaç) ve *drive* (dürtü) gibi kelimeler arasında derin bir fark vardır.

Yineleme zorlantısından söz etmenin bir yolunun ilerleme fikri olduğunu söyleyerek sorunu gayet güzel ortaya koydunuz. Belki şunu yeterince vurgulamadınız: *Drive* olarak yineleme eğilimi mefhumu, geleneksel iyimserlik perspektifinin, evrimcilik perspektifinin tam tersine, hayatta ilerlemeye meyleden herhangi bir şey bulunduğu fikrine açıktan açığa karşıttır – bu da uyum sorunsalını, hatta gerçeklik sorunsalını bütünüyle açık bırakır.

Biyolojik söylem düzeyi ile beşeri söylem düzeyi arasındaki farkı vurgulamakla iyi ettiniz. Ama bu metindeki sorunun tam da bu iki söylem düzeyinin birbirine karışmasıyla ortaya çıktığını fark etmedikçe yararlı olmaz bu vurgu. Hayatın anlamını bunun kadar sorgulayan bir metin yoktur. Bu da insan diyalektiğinin doğada bulunan herhangi bir şeyle –neredeyse “kökten” diyeceğim şekilde– karıştırılmasına yol açar. Burada telaffuz etmediğimiz ama mutlak anlamda önemli olan bir de terim var: *ölüm içgüdüsü*.

Çok isabetli biçimde gösterdiniz ki konu Freud'un metafiziğinden ibaret değil. Ben sorunu konuyla büsbütün iç içe geçmiş durumda. Siz sadece ana hatlarını gösterdiniz – şimdi yapmasaydınız, sizi bu yıl ulaştırmak istediğim şeyin içinde yapacaktınız bunu.

Gelecek oturumda ben ve haz ilkesi sorununu ele alacağım, yani Pontalis'in sorusunun hem sonunda yer alan hem de en başta karşısına çıkmış olan şeyden söz edeceğim.

24 Kasım 1954

HAZ İLKESİNİN ÖTESİNDE, YİNELEME

III

Simgesel Evren

*Lévi-Strauss üstüne diyaloglar.
Yaşam ve makine.
Tanrı, doğa ve simge.
Doğal imgelem.
Freudcu ikicilik.*

Dün akşamki oturumda ilkinen nispetle bariz bir ilerleme kaydettik, çünkü diyalogu biraz daha iyi ve biraz daha uzun tutabildik.

Bu durumun herkesin öznenliğinde kışkırttıklarına dair birkaç tanım var bende – *Söz alayım mı? – Almayayım mı? – Söz almadım*, vb.

Bu oturumların, benim yönlendirmemle bile olsa, bilimsel denen bildiri oturumları gibi olmadığını her halükârda fark etmişsinizdir. Bu anlamda sizden şuna dikkat etmenizi rica ediyorum: Bu açık oturumlarda, sempatizan olan olmayan çeşitli yabancı davetlilerimiz bulunmasına rağmen, kesinlikle sahnede değilsiniz. Sizi değerli gösterecek ve size zaten duyuluyor olabilecek saygıyı artıracak zarif şeyler söylemeye çalışmanız gerekmiyor. Burada olmanızın nedeni, kendinizi daha önce görmediğiniz ve ilkece duyulmadık olan şeylere açmak. Öyleyse size ulaşabilecekleri en derin noktada –biraz tereddütlü, bulanık, hatta barok bir tarzda ifade bulsa bile– sorular sorarak bu açılıma olabilecek en büyük yankıyı neden kazandırmıyorsunuz?

Bir başka deyişle, öyle bir hakkım varsa size getirebileceğim tek eleştiri, hepinizin biraz fazla zeki görünmek istediğiniz. Zeki olduğunuzu zaten biliyor herkes. O halde neden öyle görünmek istiyorsunuz? Hem sonuçta öyle olmanın da görünmenin de ne önemi var?

Buna binaen, dün akşam öfkesini kusamamış olanlar ya da tersine kusmuş olanlar o işi şimdi yapabilirler, çünkü bu buluşmaların iyi yanlarından biri devamlılıkları.

1

İlk olarak Anzieu söz almak istiyor. Söyleyeceklerini söylemek istediği için minnettarım kendisine.

Bay Anzieu'nün sorusuna burada yer verilmedi.

Durandin şöyle bir şey dedi galiba: Ensest yaşağının şiddeti ölçülebilir, bu şiddet besbelli toplumsal edimlerle dışavurur kendini. Doğru değil bu. Oidipus kompleksini keşfetmek için önce nevrozluları incelemek, ardından daha geniş bir birey çevresine geçmek gerekmişti. “Sahip olduğumu keşfettiğimiz düşlemsel yoğunluğuyla Oidipus kompleksi, bu kompleksin uğraştığımız özne açısından imgesel düzlemde sahip olduğu önem ve mevcudiyet, Lévi-Strauss'un bize anlattığı şeyle kıyaslandığında kökensel olmaktan ziyade yeni, son aşamaya ait bir fenomen olarak görülmeli,” dememin sebebi bu.

Peki sevgili Anzieu, Lévi-Strauss'un Tibetli ya da Nepalli kabilelerde küçük kızların öldürülmesi ve bu nedenle erkeklerin sayıca kadınlardan daha çok olması konusunda *telafi* gibi kelimeler kullanmasına, nasıl oluyor da bu kadar önem yükleyebiliyorsunuz? *Telafi* kelimesinin burada analiz terimi *telafi* ile hiç ilgisi yok, sadece istatistik değeri var.

Bir kolektifliğin kuruluşunda sayısal öğelerin devreye girmesi konusunda Lévi-Strauss'un hakkını teslim etmemek ne mümkün. Sayın De Buffon bu konuda çok isabetli yorumlarda bulundu. Can sıkıcı olan şu: Maymunlar merdiveninde bir basamağa ayağımızı koyunca altında başka basamaklar olduğunu unutuyoruz – ya da kendi hallerinde çürümeye bırakıyoruz onları. O kadar ki söz konusu tasavvurun bütününde bize tutulacak gayet kısıtlı bir alan kalıyor. Fakat Buffon'un bir grup içinde, toplum içinde, istatistik öğelerin oynadığı rol konusunda öne sürdüğü son derece isabetli yorumları hatırlamazsak hata etmiş oluruz.

Her türlü sahte-erekçi meseleyi devre dışı bırakışlarıyla, bu yorumlar epey mesafe katediyor. Sayıların uzamsal dağılımı sayesinde zaten kendi başlarına dağıldıkları için bazı soruları sormamıza gerek yok. Bu tür sorunlara hâlâ rastlanıyor yine de, Lévi-Strauss'un uzaktan uzağa gönderme yaptığı demografik düzeylerde inceleniyorlar da.

Buffon arılar niye bu kadar hoş altıgenler yapıyor, diye sordu kendine. Belli bir alanı doldurmak için bu kadar pratik ve hoş başka bir çokgen olmadığını belirtti. Bir bakıma alanı doldurma baskısıyla altıgen şeklinde olmaları gerekiyor, ama şu tür bilimsel sorular sormamak lazım: Arılar geometri biliyor mu?

Bu örnekte "telafi" kelimesinin anlamının ne olduğunu görüyorsunuz: Daha az kadın varsa, ister istemez daha çok erkek olacaktır.

Fakat ereklilikten söz ettiğiniz zaman, Lévi-Strauss'un bir aileden diğerine dolaşımdan söz ederken topluma can verdiğine inandığınız zaman, hatanız daha ileri bir noktaya varıyor. Ereklilik teriminin kullanımı, nedensellik ilişkileri hakkında söylenecek daha çok şey var; bunun üstünde kısacık da olsa dürmek, sırf şunu not etmek bile, zihin disipliniyle ilgili bir mesele: Her türlü nedensellik mefhumunda ereklilik farklı biçimlerde de olsa her zaman için nüve halinde vardır – meğerki nedenselci düşünce ile erekçi tasavvur arasındaki karşıtlık açık seçik vurgulanmış olsun. Nedenselci düşünce için ereklilik diye bir şey yoktur, ama bunun altının çizilmesi gereği mefhumu kullanmanın zor olduğunu yeterince kanıtlar.

Lévi-Strauss'un temel yapı kavramıyla getirdiği düşüncenin özgül yanı nedir?

Vurguyu baştan başa şuna yapar: Doğal ya da doğalcı bir dinamikten tümdengelim yapmaya çalışırsanız akrabalık ve aileyle ilgili öteden beri toplanmış olan fenomenlerden hiçbir şey anlamazsınız. Ensest doğal haliyle dehşet duygusu uyandırmaz. Kendi çalışmamızı buna dayandırabileceğimizi söylemiyorum, Lévi-Strauss'un dediğinin bu olduğunu söylüyorum. Dışevliliği güdüleyecek hiçbir biyolojik, hele ki genetik neden yoktur; Lévi-Strauss da bilimsel verilere dair çok açık seçik bir tartışmadan sonra bunu gösteriyor. Bir toplumda –insan toplumu dışındaki birtakım toplumları da tahayyül edebiliriz– kalıtı ve süreçli bir içevlilik pratiği sakıncasız olacağı gi-

bi, kusur denen şeylerin de süreç içinde ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Tercih düzeni denen o temel yapının oluşumu hakkında doğal düzlemde yola çıkılarak hiçbir tündengelim yapılamaz.

Peki bunu neyle temellendiriyor Lévi-Strauss? İnsan düzeninde, insan düzenini bütünü itibarıyla kapsayan, yeni bir işlevin bütünsel olarak ortaya çıkışının söz konusu olduğu gerçeğiyle. Simgesel işlev, işlev olarak yeni değildir, insan düzeninin dışında bir yerlerde filizlenir, ancak orada henüz filiz düzeyindedir. İnsan düzenini tanımlayan şudur: simgesel işlev. İnsan varoluşunun her ânında ve her derecesinde devreye girer.

Bir başka deyişle, her şey birbirine sınıksız bağlıdır. İnsan düzenine tekabül eden özel alanda olup biteni anlamak için bu düzenin bir bütün oluşturduğu fikrinden yola çıkmamız gerekiyor. Simgesel düzende bütüne evren denir. Simgesel düzen öncelikle evrensel olmasıyla verilir.

Öyle yavaş yavaş da oluşmaz o. Simgenin geldiği andan itibaren bir simgeler evreni vardır. Simgesel evrenin sayısal olarak kaç simgeden sonra oluştuğunu sorabiliriz, bu soru tartışmaya açıktır. Simgesel işlevin insan yaşamında, olduğu haliyle ortaya çıkmasıyla tasavvur edebileceğiniz simgelerin sayısı ne kadar az olursa olsun, bu simgeler insani olan her şeyin bütünüdür. Her şey belirivermiş simgelere göre, belirdikten sonraki simgelere göre düzenlenir.

Simgesel işlev insani olan her şeyin düzenleneceği bir evren oluşturur. Lévi-Strauss ele aldığı yapılara boşuna *ilkel* yerine *temel* demiyor. *Temel* bu bağlamda *karmaşık*ın zıddıdır. Gelin görün ki, ilginçtir, henüz *Karmaşık Akrabalık Yapıları*'ni da yazmış değil. Karmaşık yapıları biz tasvir ediyoruz; bu karmaşık yapılar çok daha biçimsiz olmalarıyla öne çıkıyor.

Dr. Bargues: *Lévi-Strauss karmaşık yapılardan söz etti.*

Evet, şüphesiz. Karmaşık yapılara girdi, giriş noktalarını gösterdi, ama onları ele almadı.

Temel yapılarda birleşme kuralları çok zengin, bereketli bir tercihler ve yasaklar, emareler, buyruklar, yol döşemeler ağıyla sarılıp sarmalanmıştır. Karmaşık yapılar da olduğundan çok daha geniş bir

alanı kaplarlar. Kökene değilse de temel öğeye yaklaştıkça ad sisteminin tam anlamıyla simgesel sisteminin yapılanması, genişliği, iç içe girmişliği daha fazla dayatır kendini. Akrabalık ve birleşmenin ad sistemi, temel biçimlerde karmaşık denen biçimlerde, çok daha kapsamlı kültürel döngülerde işlenip inceltilmiş biçimlerde olduğundan daha geniştir.

Lévi-Strauss'un temel nitelikteki gözlemlerinden biridir bu, ne kadar verimli olduğu da kitapta görülüyor. Buradan hareketle, madem kendini bir bütün olarak ortaya koyuyor hep, tek başına bir evren meydana getiriyor –hatta olduğu haliyle evreni, dünyadan ayrı bir şey olarak evreni oluşturuyor–, bu simgesel düzenin de bir bütün olarak yapılandırılması gerektiği, yani birbirine sımsıkı bağlı olan, eksiksiz olan bir diyalektik yapı meydana getirdiği varsayımını ifade edebiliriz.

Kimi az kimi çok yaşayabilecek akrabalık sistemleri var. Bazıları tam anlamıyla aritmetik çıkmazlara varıyor ve toplumda zaman zaman krizlerin ortaya çıktığını, bu krizlerin kopuşlar ve yeniden-yola-çıkışlar içerdiğini varsayıyor.

İşte Lévi-Strauss bu aritmetik incelemelerden yola çıkarak, temel akrabalık yapılarının bize sunduğu doğru bir sınıflandırma olduğunu gösteriyor (tabii aritmetikle sadece biriktirilmiş nesnelerin kullanımını değil, öznenin dünyayla yaşamsal ilişkisinden deneysel olarak çıkarsanabilecek her türlü verinin ötesine geçen bu birleşimsel işlemlerin kapsamının anlaşılmasını da kastediyorsak). Bu da simgesel mercilerin toplumda en baştan itibaren, toplum insan toplumu olarak ortaya çıktığı andan itibaren işlediğini varsayıyor. Keşfettiğimiz ve analizde kullandığımız haliyle bilinçdışı da bunu varsayar.

Dün akşam Lévi-Strauss'un benim soruma verdiği yanıtta bir tereddüt olmasının sebebi tam olarak budur. Zira, aslında, yeni fikirler geliştiren kişilerde sık görülen bir davranışla, kesin görüş bildirmeyi sürdürmeye yönelik bir nevi tereddütle, neredeyse psikolojik bir düzleme geri döndü. Sorduğum soru hiçbir biçimde –Lévi-Strauss'un telaffuz ettiği terimle– kolektif bir bilinçdışını ima etmiyordu. Kolektif ile bireysel bire bir aynı şeyken kolektif kelimesinden nasıl bir çözüm beklenebilir ki? Hayır, burada söz konusu olan, bir yer-

lerde bütün o hesapların gerçekleştiği bir ortak ruh varsaymak değil, söz konusu olan psikolojik bir varlıklaştırma değil, simgesel işlev. Simgesel işlevin hayvan-berisi bir oluşumla, insanlığın tamamını bir tür büyük hayvan yapacak bir bütünle uzaktan yakından ilgisi yoktur – sonuçta kolektif bilinçdışı böyle bir şeydir.

Simgesel işlev işliyorsa biz onun içindeyizdir. Dahasını da söyleyeceğim – o kadar içindeyizdir ki dışına çıkamayız. Bilimselleştirmeye çalıştığımızda, yani belli sayıda fenomene, bunlar içinde özellikle de yaşam fenomenlerine bir düzen vermeye çalıştığımızda karşımıza çıkan sorunların büyük bir kısmında sonuçta bizi her zaman için oraya götüren, her türlü doğrudan kavrayıştan ziyade, simgesel işlevin yollarıdır.

Bu cümleden olmak üzere, canlı varlığı her şeye rağmen açıkla-maya çalıştığımızda mekanikçi terimlere başvuruyoruz. Biz analist-ler için sorulacak ilk soru, belki bu noktada canlıcılık (*vitalisme*) ile mekanikçilik arasındaki tartışmanın dışına çıkabiliriz, şudur: Neden yaşamı mekanikçi terimlerle düşünmeye mecbur kaldık? Sahi bizler insan olarak hangi bakımdan makinenin akrabalarıyız?

Bay Hyppolite: *Matematikçi olduğumuz, matematiğe tutkun olduğumuz için.*

Öyle evet. Dar anlamıyla mekanikçi araştırmalara filozofların getirdikleri eleştiri makinenin özgürlükten yoksun olduğu yönünde. Makinenin hayvandan çok daha özgür olduğunu göstermek çok kolay. Hayvan tıkanmış, takılıp kalmış bir makinedir. Belli parametreleri artık değişemeyen bir makinedir. Peki niye? Çünkü hayvanı dış ortam belirler, sabitlenmiş bir tip yapar onu. Hayvana nispetle makine, yani ayrılmış bir şey olduğumuz içindir ki –özgürlüğün olanaklı seçeneklerin çokluğu olması anlamında– daha büyük bir özgürlük sergileyebiliyoruz. Hiç ortaya konmayan bir bakış açısı bu.

Bay Hyppolite: *Makine kelimesi başlangıcından sibernetiğe gelinceye kadar anlamını sosyolojik olarak ve derinlemesine değiştirdi mi?*

Değiştirdi, size katılıyorum. İlk defa dinleyicilerime makinenin sandığı gibi olmadığını düşündürmeye çalışıyorum. Makinenin anlamı hepimiz için, ister bir sibernetik kitabını açmış olun ister olmayın, değişiyor. Geç kaldınız, hep aynı şey.

Mekanikçiliği –bugün lanetlenmesi daha münasip olan mekanikçiliği, yaşamdan uzak küçük makinelerin mekanikçiliğini, aşıldığına inandığınız mekanikçiliği– getirmiş olan on sekizinci yüzyıl insanların, okumanızı ne kadar tavsiye etsem az kalacak La Mettrie gibi insanların, bunu o dönemde yaşayan, *Makine-İnsan*’ı yazmış insanların, zihinlerine hükmeden eski kategorilere hâlâ ne kadar saplanıp kalmış olduklarını hayal edemezsiniz. O insanların çaba harcayarak getirmek istedikleri yeni şeylere skolastik mefhumların ne kadar hâkim olduğunu anlamak için *Sanat ve Teknikler Ansiklopedisi*’nin otuz beş cildini baştan sona okumak lazım. Makineden yola çıkarak yapmaya çalıştıkları bu indirgeme denemeleri, insan düzeyinde meydana gelen fenomenleri işlevselleştirme denemeleri herhangi bir temayı ele aldıkları zaman zihinsel işleyişlerinde ortaya çıkan zincirleşmelerin çok ilerisindeydi.

Ansiklopedi’de *sevgi* maddesini, *özsevgi* maddesini açın – o kişilerin insanca duygularının, insanın bilgisiyle ilişki kurarak inşa etmeye çalıştıkları şeyden ne kadar uzak olduğunu göreceksiniz.

Mekanikçilik tam anlamına, her türlü başka yorum sisteminden arındırılmış, soyundurulmuş, dışlanmış anlamına bizim zihnimizde ya da babalarımızın zihninde, çok daha sonra kavuşacaktır. Öncü olmanın ne demek olduğunu kavramak için alın size bir yorum. Öncü olmak sonradan ortaya çıkacak, henüz yaratılmamış kategorileri öngörmek demek değildir, böyle bir şey imkânsızdır – insanlar hep çağdaşlarıyla aynı kültürel ağa gömülüdür ve kendilerine ait olanlardan başka tasavvurlara sahip olamazlar. Öncü olmak çağdaşlarımızın düşünce olarak, bilinç olarak, eylem olarak, teknik olarak, siyasal biçim olarak oluşturmakta olduklarını görmek, bunları bir yüzyıl sonra görüleceği şekilde görmek demektir. İşte böyle bir şey, mümkündür.

Makinenin işlevinde şu anda bir mutasyon yaşanıyor, bu mutasyon hâlâ eski mekanikçiliğin eleştirisiyle meşgul olanları geride bırakıyor. Biraz çok ileride olmak, bu durumun tam anlamıyla meka-

nikçi kategorilere yöneltilmiş klasik itirazların hepsinin bütünüyle tersine çevrilmesini gerektirdiğini anlamak demektir. Bu yıl size bunu göstermeye fırsatım olacak sanırım.

2

Başka sorusu olan var mı?

O. Mannoni: *Benim ilgimi, Lévi-Strauss'un doğa-kültür meselesini ele alma biçimi çekti. Bir süredir doğa ile kültür arasında açık seçik bir karşıtlık göremediğimizi söyledi. Söz alanlar ise doğayı duygusallık, dürtüler, yaşamın doğal temeli tarafında bir yerlerde arama-ya devam etti. Oysa Lévi-Strauss'u doğa-kültür meselesini ortaya at-maya götüren, sözgelimi belli bir ensest yasağı biçiminin hem evrensel hem de zorunsuz olduğu izlenimini edinmiş olmasıydı. Bu türden bir çelişki de Lévi-Strauss'u bir nevi uzlaşımıcılığa sevk etti ki bu, dinleyicilerin önemli bir kısmının kafasını karıştırdı. Ben şu yorum-da bulundum: Bu zorunsuz-evrensel meselesi kurumların dünyası dışında da karşımıza sarsıcı bir şekilde çıkıyor. Sağ elli olmak evrensel bir biçimdir ama aynı zamanda zorunsuzdur – solaklar da var. Bunun toplumsal mı biyolojik mi olduğu ispatlanamadı şimdiye kadar. Derin bir belirsizlikle karşı karşıyayız bu konuda, bu belirsizlik de Lévi-Strauss'ta rastladığımız belirsizlikle aynı mahiyette. Biraz daha ilerlemek ve söz konusu belirsizliğin sahiden vahim olduğunu göstermek için şunu söyleyebiliriz: Salyangoz türü yumuşakçalarda da –ki kurumsal bir yanları olmadığı kesin bu hayvanların– evrensel ve zorunsuz bir kıvrımlılık vardır; zorunsuz, çünkü tam tersi yönde de kıvrımlı olabilirlerdi, nitekim öyle kıvrılmış bireyler de var. Bana öyle geliyor ki Lévi-Strauss'un ortaya attığı mesele klasik doğal-kurumsal karşıtlığının çok dışına çıkıyor. Bunun için onun da doğal yanın nerede, kurumsal yanın nerede olduğunu, tıpkı dün orada olan herkes gibi, el yordamıyla aramış olması şaşırtıcı değil. Bu nokta bana çok önemli geliyor: Hem eski doğa fikrini hem de kurum fikrini çözüp dağıtan bir şeyle karşı karşıyayız.*

Bay Hyppolite: *Evrensel bir zorunsuzluktur bu herhalde.*

O. Mannoni: *Bilmiyorum.*

Bana kalırsa Lévi-Strauss'un sözünü ettiği zorunsuzluk mefhumunda belki de bulunmayan bir şeyleri devreye sokuyorsunuz bu noktada. Kanımca onun gözünde zorunsuzluk (*contingence*) zorunluluk (*nécessité*) mefhumunun karşıtı – kaldı ki söyledi de bunu. Lévi-Strauss'un –son tahlilde safça diyebileceğimiz– bir soru kılığında önümüze getirdiği şey evrensel ile zorunlunun ayırt edilmesidir. Bu da matematiğin zorunluluğu diyebileceğimiz şeyin ne olduğu sorusunu sormak demektir. O zorunluluğun özel bir tanımı hak ettiğine şüphe yok, bunun için demin evrenden söz ettim. Simgesel sistemin dahil edilmesi konusunda, Lévi-Strauss'un dün sorduğu soruya verilecek yanıt şu: Oidipus kompleksi hem evrensel hem de zorunsuzdur, çünkü bu kompleks sadece ve sadece simgeseldir.

Bay Hyppolite: *Sanmıyorum.*

Mannoni'nin öne sürdüğü zorunsuzluk bambaşka türden. Lévi-Strauss'un *Temel Akrabalık Yapıları* ile getirdiği doğa-kültür ayrımının değeri, evrensel olanı türsel olandan ayırt etmemizi sağlamasındadır. Simgesel evrenselin, evrensel olmak için yeryüzünde yayılmaya hiç mi hiç ihtiyacı yok. Kaldı ki insan denen varlıkların dünya üstünde birliğini sağlayan benim bildiğim hiçbir şey yok. Somut anlamda evrensel olarak gerçekleşmiş hiçbir şey yok. Yine de herhangi bir simgesel sistem olduğu andan itibaren, evrensel de zaten hükmen vardır. İnsanların istisnalar hariç hep iki kolu, iki bacağı ve bir çift gözü olması –ki bunlar hayvanlarda da vardır–, hani adamın birinin dediği gibi insanların tüysüz iki ayaklılardan, tüyleri yolunmuş tavuklardan olması... bunlar hep türseldir, kesinlikle evrensel değildir. Siz de bu noktada şu veya öbür yönde kıvrımlı olan salyangozları devreye sokuyorsunuz. Sorunuz doğal tiple ilgili.

O. Mannoni: *Sorguladığım bu. Şimdiye dek insanlar doğanın karşısına bir sahte-doğa, yani insan kurumlarını çıkardılar – meşeye ya da kayına bakar gibi bakıyorlar aileye. Sonra bu sahte-doğaların insan özgürlüğünün ya da insanın zorunsuz seçiminin sonucu olduğunda anlaştılar. Bunun sonucunda da doğanın karşısındaki yeni*

kategoriye, kültüre çok büyük önem verir oldular. Bu soruları inceleyen Lévi-Strauss nerede doğanın nerede kültürün olduğunu bilmediği sonucuna varıyor, çünkü sadece ad sistemleri evreninde değil biçimler evreninde de tam tamına seçim sorunlarıyla karşılaşırız. Ad sistemi simgeciliğinden her türlü biçimin simgeciliğine, konuşan doğadır. Sağa ya da sola kıvrılarak, sağ elli ya da solak olarak konuşur doğa. Onun tarzı aileler ya da arabesk desenler gibi birtakım zorunsuz seçimler yapmaktır. Nitekim şu anda kendimi sular arasındaki bir ayrım çizgisinde buluyorum, suların nasıl ayrıldığını anlayamıyorum. Bu sıkıntıyı paylaşmak istedim. Çözüm getirmiyor, bir zorluğa işaret ediyorum.

Bay Hyppolite: *Bana öyle geliyor ki demin çok doğru bir şey yaptınız, evrensel olan ile türsel olan arasında karşılık kurdunuz ve evrenselliğin tam da simgeciliğe, insanın yarattığı simgesel evrenin kipliğine bağlı olduğunu söylediniz. O halde saf bir biçimdir bu. Kulandığınız evrensellik kelimesi derininde şu anlama geliyor: İnsana ait bir evren ister istemez evrenselliğin biçimini etkiler, evrenselleşen bir bütünlüğe doğru çeker.*

Simgenin işlevi budur.

Bay Hyppolite: *Peki soruya bir yanıt veriyor mu bu? İnsana ait bir evrenin aldığı biçimsel niteliği gösteriyor sadece.*

Biçimsel kelimesinin iki anlamı var. Matematik biçimselleştirmeden söz ettiğimizde, bir dizi sonuç çıkarabileceğiniz, birbirine bağlanan bir dizi teorem geliştirebileceğiniz ve bir küme içinde birtakım yapısal ilişkiler, –adlı adınca söylemek gerekirse– bir yasa kurduğunuz bir uzlaşımlar kümesi söz konusudur. Buna karşılık Gestaltçı anlamıyla biçim, *doğru biçim*, bir bütündür, ama gerçekleşmiş ve yalıtılmış bir bütün.

Bay Hyppolite: *Siz hangi anlamda kullanıyorsunuz, ikincisi mi yoksa birincisi mi?*

Birincisi hiç şüphesiz.

Bay Hyppolite: *Ama bütünden söz ettiniz, o halde bu simgesel evren tamamen uzlaşım olmalı. Evrensel biçim dediğimizdeki anlamıyla biçimi etkiliyor – üstelik bu biçim türsel, hatta genel olmadığı halde. Mannoni'nin ortaya attığı meseleye biçimsel bir çözüm sunup sunmadığınızı merak ediyorum.*

Mannoni'nin sorduğu sorunun iki cephesi var.

Birincisi ifadesini *signatura rerum* (şeylerin imzası) biçiminde bulan mesele: Şeylerin kendileri doğal olarak belli bir bakışsımsızlık gösterir mi? Bir gerçek, bir veri vardır. Bu veri belli bir biçimde yapılandırılmıştır. Özellikle doğal bakışsımsızlıklar vardır. Şu anda içinde bulunduğumuz düşünsel ilerleme hattında bu bakışsımsızlıkların gizemli anlamını araştırarak mıyız? Doğa felsefesi denen koca bir insan geleneği kendini bu tür bir okumaya vermiştir. Bunun sonucunu biliyoruz. Hiçbir zaman çok ileriye götürmez bizi. Pek dille-anlatılamaz olan ama çok geçmeden duruveren şeylere varır – meğerki devam etmek isteyelim ve yaygın dilde hezeyan denen şeyin düzlemine girelim. Mannoni'nin durumunun böyle olmadığı kesin; onun kafası böyle bir soruyu sorunsallaştırmadan sormayacak ölçüde keskin ve diyalektiğe yatkın.

İkincisi, Lévi-Strauss'un dün akşam bize, vardıgı yerin doğanın kıyısı olduğunu, o kıyıda başının döndüğünü, bahsettiği simgesel ağacın köklerini yoksa doğada mı bulması gerektiğini kendi kendine sorduğunu anlatırken kastettiği nokta bu muydu? Lévi-Strauss ile kişisel sohbetlerim sayesinde sizi bu konuda aydınlayabilirim.

Lévi-Strauss doğa ile simge arasında kurduğu o çok keskin ikili ayrım karşısında geri adım atıyor şu anda, ama bu ikili ayrımın yaratıcı değerini de pekâlâ seziyor, çünkü söylem düzeyleri arasında, dolayısıyla da olgu türleri arasında ayrım yapmayı sağlayan bir yöntem bu. Size şaşırtıcı gelebilecek ama pekâlâ itiraf ettiği bir sebeple kararsızlık içinde gidip geliyor – maskelenmiş bir aşkınlığın, simgesel söylem düzeyinin özerkliği kılığında yeniden belireceğinden korkuyor ki bu aşkınlık karşısında kişisel yakınlıkları ve duyarlılığı dolayısıyla ancak korku ve tiksinti duyabiliyor. Bir başka deyişle, kapıdan kovduğumuz Tanrı'yı bacadan içeri sokmamızdan korkuyor. Bize sunduğu o olağanüstü anlamlandırma biçimiyle bile simgenin,

maske takmış bir Tanrı'nın yeniden belirmesinden ibaret olmasını istemiyor. Simgeselin düzlemi ile doğal düzlem arasında yaptığı yön-temsel ayrımı sorgularken sergilediği kararsızlığın kaynağında işte bu var.

Bay Hyppolite: *Simgesel evrene başvurmanın insanın yaptığı seçim-ler meselesini bile çözmediği de bir o kadar doğru.*

Kesinlikle öyle.

Bay Hyppolite: *Kurumlar dediğimiz ve belli sayıda zorunsuz seçimi içeren şey de şüphesiz simgesel bir evrene dahil. Ama bu da söz ko-nusu seçimlerin açıklamasını sunmuyor bize yine de.*

Açıklama söz konusu değil.

Bay Hyppolite: *Yine bir meseleyle karşı karşıyayız.*

Kökenler meselesi tam olarak bu.

Bay Hyppolite: *Simgesel ilişkinin sistematik bir evrensellik damgası vurmuş olduğunu reddetmiyorum. Ama bu örtünme de bir açıklama istiyor, bizi Mannoni'nin ortaya attığı meseleyle karşı karşıya bırakıyor yine. Size bir eleştiride bulunmak isterim. "Simgesel" kelime-sini kullanmanın bize ne yararı oluyor? Katkısı ne? Mesele bu. Ya-rarı olduğundan şüphem yok. Hangi bakımdan katkıda bulunuyor? Ne katıyor?*

Analiz deneyimini sunmada işime yarıyor. Geçen yıl, eğer yola bir söz tanımından, eksiksiz sözün yaratıcı, kurucu işlevinden çıkmaz-sak aktarımın çeşitli yönlerini doğru şekilde düzene koymanın im-kânsız olduğunu gösterdiğim zaman, bunun bir örneğini görebilirdi-niz. Aktarımı deneyimde farklı yönlerden, psikolojik, kişisel, kişi-lerarası yönlerden yakalıyoruz – kusurlu, bölümlenmiş, çoğaltılmış şekilde ortaya çıkıyor. Sözün işlevi konusunda kökten bir konum alınmazsa aktarım hiçbir şekilde kavranamaz. Kelimenin tam anla-mıyla kavranamaz – aktarım kavramı olmaz, müphem ve dayanıksız bir bağla bağlı olgular yığınından başka bir şey kalmaz.

3

Gelecek oturumda ben meselesini şu biçimde tanıtacağım: *Ben'in işlevi ile haz ilkesi arasındaki ilişkiler*.

Öyle sanıyorum ki size şunu gösterebildim: Bütün Freudcu metapsikolojiyi okumak için olduğu gibi Freud'un ben adıyla anlattığı işlevi kavramak için de "simgesel", "imgesel" ve "gerçek" kelimeleriyle ifade edilen düzlemler ve ilişkiler ayırımından yararlanmak kaçınılmaz.

Neye yarıyor bu? Gayet saf diyebileceğimiz bir deneyimin, analiz deneyiminin anlamını korumaya yarıyor. Size bunun bir örneğini vereceğim, ben hakkında söylemem gerekenlere başlıyorum.

Esasen ben imgesel bir işlevdir. Simgesel kategorisi gibi neredeyse *a priori* diye niteleyeceğim bir kategori değil, bir deneyim keşfidir. Bu nokta sayesinde –hatta şöyle diyebilirim: yalnızca bu nokta sayesinde– insan deneyiminde tipiklik ögesine açık kapı buluyoruz. Bu öge bize elbette doğanın yüzeyinde görünüyor, ama hep aldatıcı bir biçimle. Çeşitli doğa felsefelerinin başarısızlığından söz ederek bunu vurgulamak istedim. Ben'in imgesel işlevi bakımından da çok aldatıcıdır söz konusu biçim. Ama dibine kadar daldığımız bir aldatıcılıktır bu. Ben olduğumuz ölçüde, imgesel işlevi sadece deneyimlemeyiz, en az yaşam kılavuzu dediğimiz farklı söylem düzeyleri, yani duyumsamalar kadar o da deneyimimizin bir kılavuzudur.

Deneyimimizin temel, merkezi yapısı tam anlamıyla imgesel türdendir. Bu işlevin insanda doğanın bütününden ne kadar farklı olduğunu kavrayabiliyoruz.

İmgesel işlevi doğada bin bir kılıktaki buluyoruz – tür içindeki cinsel çekimin sürdürülmesi için elzem olan gösterişe bağlı her türlü Gestaltçı yakala(n)madan söz ediyorum.

Gelgelelim ben işlevi insanda ayrı nitelikler gösterir. Analizin büyük keşfi budur: Türün yaşamına bağlı olan türsel ilişki düzeyinde insanın işleyişi farklıdır. İnsanda bir çatlak vardır, yaşamsal düzenlemesine ilişkin derin bir aksaklık. Freud'un getirdiği ölüm içgüdüğü mefhumunun önemi buradadır. Ölüm içgüdüsünün kendi için-

de çok aydınlatıcı bir kavram olmasında değil. Freud'un bizi, kendi deneyimine dair keskin bir veriye, onu kaybetmeye başladığımız anda, yeniden ulaştırmak için bu mefhumu devreye sokmaya mecbur kaldığını kavramamız gerekiyor.

Size demin söylediğim gibi, ne zaman ki yapı hakkında vaktinden önce bir kavrayışa ulaşılsa, o kavrayışı terk etmeye meylettiğimiz bir gevşeme ânı olur hep.

Bilinçdışının keşfinin anlamı ikinci plana itilince Freudcu çevrede olan da buydu. İnsan, ben ve dolayısıyla içgüdüler konusunda karışık, birlikçi, doğalcı bir konuma dönüldü. Freud tam da deneyiminin anlamını yeniden bulmak için yazdı *Haz İlkesinin Ötesinde*'yi. O son paragrafları hangi zorunlulukla yazdığını göstereceğim size; analiz camiasının genel olarak o paragraflara nasıl bir yazgıyı reva gördüğünü de biliyorsunuz. Hiçbir şey anlamadıklarını söylüyorlar. Freud'un izinden giderek *ölüm içgüdüsü*'nü yinelemek istediklerinde de Pascal'in *Taşra Mektupları*'nda çok hoş bir şekilde portresini çizdiği Jakoben keşişlerin yeterli inayet kavramını anladığı kadar anlıyorlar. Hepinizden Freud'un bu olağanüstü, inanılmaz derecede muğlak, hatta karışık metnini okumanızı, defalarca okumanızı istiyorum – yoksa yapacağım harfi harfine eleştiriyi anlayamazsınız.

Son paragrafları düzanlamıyla mühürlü mektup ve kapalı ağız gibi kalmıştır. Şimdiye kadar anlamları açıklanmadı. Freud'un deneyiminin ne getirdiğini görmeden anlaşılabilirliği mümkün değil. Freud bir ikiciliği, o ikiciliğin tam da elleri arasında eridiği ve ben'in, libidonun, vb., bütün bunların bizi doğa felsefesine yeniden sokan engin bir bütün oluşturduğu anda, ne pahasına olursa olsun kurtarmak istedi.

Bu ikicilik simgeselliğin özerkliğini öne çıkarırken sözünü ettiğim şeyden başkası değil. Freud bunu hiç dile getirmedi. Bunu anlamanızı sağlamak için metnin eleştiri ve tefsirini yapmak gerekecek. Bu yıl açıklanacak olan şeyin şimdiden ortaya konduğunu düşünemem. Ama simgesel eylem kategorisinin iyi temellendirilmiş olduğunu size ispatlayabileceğime inanıyorum.

Bay Hyppolite: *Ben de aksini söylemedim. Simgesel işlev size göre, yanlış anlamadıysam, aşkınlığa ilişkin bir işlev, şu anlamda: Onun*

içinde de duramayız dışına da çıkamayız. Neye yarıyor bu? Ondan vazgeçemiyoruz da ona yerleşemiyoruz da.

Elbette. Namevcudiyette mevcudiyettir ve mevcudiyette namevcudiyet.

Bay Hyppolite: *Anlaşılabak olanı anlamak istiyorum.*

Burada, fenomenolojik düzlemde benim karşıma çıkardığınız şeyi savunmak istiyorsanız bir itirazım yok. Yalnız, bunun yeterli olmadığına inanıyorum.

Bay Hyppolite: *Şüphesiz. Ben de inanıyorum buna.*

Doğrusunu söylemek gerekirse, tamamen fenomenolojiye yaslanmak da bizi çok ileri götürmez.

Bay Hyppolite: *Ben de öyle düşünüyorum.*

Bu da kaydetmemiz gereken ilerlemenin üstünü örtmekten, sonradan taşıyacağı rengi en baştan vermekten başka bir işe yaramaz. Simgesel söylem düzeyini kullanmam sonuçta ille de var olması gereken, sözünü ettiğiniz aşkınlığı bir yere yerleştirme sonucuna varmalı mı, varmamalı mı? Söz konusu olan bu mu? Sanmıyorum. Makine mefhumunun bambaşka bir kullanımına yaptığım göndermeler belki size bunu işaret etmek içindir.

Bay Hyppolite: *Sorularım birer sorudan ibaretti. Yanıt vermek gerekmediğini, en azından yanıt vermekle konudan sapacağımızı söyleyerek Mannoni'nin sorusuna yanıt vermediniz, bunu mümkün kılmanın ne olduğunu sordum size.*

Claude Lévi-Strauss'un bu anlamda doğaya döndüğünü söyleyebileceğimizi sanmıyorum, dedim.

Bay Hyppolite: *... dönmeyi reddediyor.*

Sahte-anlamalı bakışsımsızlıkla nitelediğim manada doğanın biçimsel tarafını hesaba katmamız gerektiğini de belirttim, çünkü insan temel

simgelerini yaratmak için onu ele geçirir. Önemli olan, doğadaki simgesel değer ve işleve biçim veren, bunları birbiriyle ilişki içinde çalıştıran şeydir. Bakışsımsızlık mefhumunu devreye sokan insandır. Doğadaki bakışsımsızlık ne bakışlıdır ne de bakışsımsız – neyse odur.

Gelecek oturumda size şundan söz etmek istiyorum: *İşlev ve Simge Olarak Ben*. Muğlaklığın sahneye çıktığı yer burası. İmgesel işlev olarak ben ruhsal yaşamda ancak simge olarak ortaya çıkar. Bororo yerlisi papağanını nasıl kullanırsa biz de ben'i öyle kullanırız. Bororo *Ben papağanım*, der, biz de *Ben benim*, deriz. Bunların hiç önemi yoktur. Önemli olan bunun sahip olduğu işlev.

O. Mannoni: *Lévi-Strauss'tan sonra bize öyle geliyor ki artık kültür ve doğa mefhumlarını kullanamayız. Lévi-Strauss imha ediyor onları. Ha bire sözünü ettiğimiz uyum fikrini de keza. Uyumlu olmak sadece canlı olmak demek.*

Doğru bir yan var. Demin Freud'un belli bir anda ne pahasına olursa olsun bir tür ikiciliği savunmak istediğini söylerken ima ettiğim şeyle aynı türden bir şey bu. Analiz teorisinin ve tekniğinin çok hızlı gelişmiş olması nedeniyle Freud, Lévi-Strauss'ta ortaya çıkardığınıza benzer bir gerilim düşüşüyle karşı karşıya kalmıştı. Ama Freud'un son sözü bu değildi belki de.

1 Aralık 1954

IV

Bilinç Fenomeninin Materyalist Bir Tanımı

*Yaşanmış deneyim ve yazgı.
“Varlığımızın çekirdeği”.
Ben bir nesnedir.
Büyülenme, rekabet, tanıma.*

*Indem er alles schafft, was schafft der Höchste? – Sich.
Was schafft er aber vor er alles schafft? – Mich.**

Bugün sizi götürmek istediğim yere varabilirsek, Daniel von Chepko'nun bu beytine dönmemiz gerekecek.

Bu öğretim faaliyetinin yasaları, anlamının bir yansısını taşıyor içinde. Burada sizi Freud'un eserlerini okumaya yönlendirmekten ötesini yapma iddiasında değilim. Siz kendinizi o eserleri okumaya vermezseniz de, ben okumanın yerine bir şey geçirme iddiasında değilim. Şunu aklınızdan çıkarmayın: Benim burada Freudcu öğretiye vermeye çalıştığım biçim sizin için anlam ve kapsamına ancak metinlere –benim sunduğum içgörülerini onların içerebilecekleri zorluklarla karşılaştırmak üzere– başvurduğunuz takdirde kavuşacak.

Nitekim çelişkilerde dışavurulan sorularla örülü bir sorunsalın damgasını taşıyan** bu metinler bazen zordur. Bunlar kurulu çeliş-

* Her şeyi yaratarak neyi yaratmıştır Yüceler Yücesi? – Kendini.
Her şeyi yaratmadan önce neyi yaratmıştır peki? – Beni.

Şairin adı Almandaca “Czepko” şeklinde yazılıyor. –ç.n.

** *Fr.* metinde bu ifade “emprunts d'un problème” (bir sorunsaldan ödünç alınmış/devşirilmiş) şeklinde geçiyor; seminere katılanların notlarında yer alan ve telaffuzu bakımından bir öncekine çok yakın olan “empreints d'une problématique” (damgasını taşıyan) ifadesi bağlama daha uygun görüldüğü için bu şekilde çevrildi. –ç.n.

kiler de olsa çatışkı değil birer çelişkidir. Katettiği yolda ilerlerken Freud'un bizzat kendisine çelişkili gelen konumlara vardığı ve bu konumlardan bazılarına geri döndüğü olur – ama bu demek değil ki söz konusu konumların o gün için temellendirilmemiş olduğu düşüncesindedir. Kısacası, Freud'un nihai, dogmatik haline kavuşturulmuş bir versiyon olarak hiçbir zaman ifade edilmemiş, bitmemiş olan düşüncesinin bu hareketini kendi başınıza kavramayı öğrenmeniz gerekiyor. Bu kavramayı kolaylaştırmak için, ben burada Freud'un eserleri üzerine kendi okumamdan çıkarabildiğim düşünceleri – en azından kaynağında yine onların yol göstermiş olduğu bir deneyimin ışığında– size aktarmaya çalışacağım. “En azından kaynağında” dedim, çünkü bu düşüncenin her zaman iyi anlaşılıp anlaşılmadığını, hatta analiz tekniğinin gelişiminde ona titizlikle uyulup uyulmadığını sık sık sorguluyorum burada.

Freud'un, insanda bireysel deneyimlerin toplamı olarak, hatta bireysel gelişim hattı olarak kavranan bireysel örgütlenmeyi aşan bir öznenliğin eksenini ve ağırlığını keşfettiğini öğretiyorum ben size. Öznenliğin olanaklı tanımlarından birini veriyorum size; bir deneyimin bütününe kapsama iddiasında olan, ona hayat veren, anlam veren bir örgütlü simgeler sistemi diye formülleştiriyorum öznenliği. Hem burada gerçekleştirmeye çalıştığımız şey bir öznenlikten başka ne olabilir? Size deneyimimiz ve pratiğimiz hakkında doğrultular, açılımlar sunmamın amacı sizi bunların kapsamını somut bir eylemi içine alacak biçimde genişletmeye özendirmek.

1

Analizde olduğu gibi bu öğretim faaliyetinde de birtakım dirençlerle karşılaşırız.

Analiz bize şunu öğretir: Dirençlerin meskeni hep ben'dir. Benim bazen, her türlü bilginin içerdiği ve her birimizin bireysel olarak taşıyıp getirdiği önyargıların toplamı dediğim şey, ben'e tekabül eder. Bildiğimizi ya da bildiğimiz sandığımızı –çünkü bilmek hep bir yanıyla bildiğini sanmaktır– içeren bir şeydir bu.

Bu nedenle, size deneyiminiz açısından merkezden sapmış yeni

bir perspektif sunulduğunda hep bir hareket meydana gelir; bu hareketle dengeye, bakış açınızın alışılmış merkezine kavuşmaya çalışırsınız – size açıkladığım, direnç denen şeyin bir göstergesi bu. Oysa kendinizi başka bir deneyimden doğmuş tasavvurlara açık hale getirmeniz ve bundan yararlanmanız gerekir.

Bir örnek vereyim. Geçen gün Claude Lévi-Strauss bize aile gerçekliğinin köklü bir görelileştirmesini içeren bir perspektif sundu; bunun da bizim için fazlasıyla büyüleyici, fazlasıyla yutucu olabilen şeyi, her gün uğraşmak zorunda olduğumuz gerçekliği gözden geçirmemize vesile olması gerekirdi. Peki bizim yol arkadaşlarımızdan biri bu konuda ne söyledi? Her şeye rağmen, dedi, aile sisteminin uzlaşmacılığı konusunda kaygılanmak yerine ailede sadece anne babaların olmadığını, çocukların da olduğunu unutmayalım. Ailenin gerçekliği çocuk bakış açısından yeniden kurulur. Biz analistlerin uğraştığı şey çocuğun anne babayla ilişkisidir. Alın size, şu son derece yoldan çıkarıcı göreciliğin içinde kaybolmamıza engel olacak bir şey.

Aileyi çocuğun deneyiminin katı gerçekliğine göre yeniden kurmanın tüm kapsamı devreye giriyor tabii burada: Analiz deneyiminin merkezi, her bireyin çocuk olmasına yerleştiriliyor. Ama araya girilip alınan bu sözün kendisi de, analiz deneyimini bireysel, psikolojik deneyime odaklama yolundaki zihinsel eğiliminin bir kanıtıydı.

İşte bunu yapmamak lazım; bunu, çok değil hemen ertesi gün, süpervizyon grubu dediğimiz grupta karşılaştığımız bir şeyle açıklayacağım size.

Bir özne rüyasında çocuk görür; ters çevrilmiş bir kaplumbağa gibi sırtüstü yatıp ellerini kollarını oynatan, güçsüzlüğünün ilk evresinde olan bir süt çocuğu. Rüyasında bu çocuğu görmüş, tek bir imge. Hemen ardından, bana bu rüyayı anlatan kişiye birtakım nedenlerle şunu demem gerekti: *Bu çocuk özne, hiç şüphe yok buna.*

Bu imgelerin özneyi temsil ettiğini doğrulayan bir başka rüya anlatıldı bana. Rüyayı gören şahıs çok özel nitelikleri olan bir denizde yüzmektedir – çağrışımları, imgesel ve sözel bağlamı lafı uzatmadan vermek için söz konusu denizin hem analistin divanından, hem analistin arabasının koltuk minderlerinden hem de tabii ki annesinden oluşacak surette teşkil edildiğini söyleyeyim. Bu denizin üstün-

de öznenin doğum tarihi ve yaşıyla ilişkili olduğu açık birtakım rakamlar yazılıdır.

Bu rüyanın arka planı nedir? Öznenin kafası doğacak, kendisini sorumlu hissettiği ve öyle görünüyor ki imgesel olarak babası olduğunu düşlemlediği bir çocukla meşguldür. Bu yaşamsal durum öylesine muğlak bir şekilde kendini sunmaktadır ki gerçeklik meseleyi epey bulanık bıraktığı için öznenin bunu derin güdülerle düşlemlemiş olacağının akla gelmemesi aslında imkânsızdır. Nitekim özne, dölleyici olarak sorumlulukları konusunda hafif sanrılı bir tür kaygı içinde, kendisi için çok önemli olan bir soruyu yeniden ortaya çıkarır: Kendisi meşru bir çocuk mudur, değil midir?

Özne bu rüyayı anlatıyorsa analist ona *Bu hikâyede söz konusu olan sensin* demiş olduğu için anlatıyordur. Rüyanın altında da şu yatar: *Ben sonuçta sizin çocuğunuz değil miyim, analist?*

Görüyorsunuz ya, burada öne çıkan, hep inanmaya meyilli olunduğu gibi, çocuğun aşağı yukarı anne baba konumunda olduğu var sayılan yetişkinlere duyduğu somut, duygusal bağımlılık değil. Özne, çocuk olarak ne olduğu sorusunu soruyorsa, bağımlı olan veya olmayan biri olarak değil tanınan ya da tanınmayan, Filanca'nın çocuğu adını taşımaya hakkı olan ya da olmayan olarak sorar. İçine sıkışmış olduğu ilişkiler simgecilik düzeyine taşınmış olduğu ölçüde özne kendi kendisini sorgular. Demek ki sorun onun için ikinci derecede, kendi yazgısının simgesel üstlenilişi düzleminde, özyaşam-öyküsünün söylem düzeyinde ortaya çıkar.

Analitik diyalogda her şeyin hep bu düzeyde gerçekleştiğini söyleyecek değilim, ama analitik olan düzeyin esasen bu olduğunu aklınızda tutun. Birçok çocuk başka bir ailesi olduğu, kendisine bakanlardan başkasının çocuğu olduğu düşlemine kurar. Bunun çocuk gelişiminin tipik, normal bir aşaması olduğunu, deneyime her türden filizi taşıdığını ve analiz deneyimi dışında bile ihmal edilmemesi gerektiğini söyleyebilirim.

Peki –gelmek istediğim nokta bu– dirençlerin analizi nedir?

Dirençlerin analizi, söylemekten ziyade –kaldı ki söyleniyor da, birçok örnek vereceğim– uygulamaya meyledildiği üzere; özneye müdahale edip bağlanmalarının, önyargılarının, ben'inin dengesinin görmesine nasıl engel olduğunun bilincine varmasını sağlamak de-

ğildir. Hızla telkine yol açacak bir ikna değildir. Öznenin ben'ini –hani derler ya– güçlendirmek ya da onun sağlıklı kısmını kendine müttefik yapmak değildir. İnandırmak değildir. Analiz ilişkisinin her ânında, yanıtın hangi düzeyde getirilmesi gerektiğini bilmektir. Bu yanıtın bazen ben düzeyinde getirilmesi gerekebilir. Ama size anlattığım vakada öyle değil. Özne meselesi hiçbir şekilde süttan kesmenin, terk etmenin, sevgi veya şefkatin yaşamsal eksikliğinin sonucu olabilecek bir şeye gönderme yapmaz; yanlış-bildiği (*méconnaît*) hikâyesiyle ilgilidir, bu hikâyeyi yeniden bilmek/tanımak (*reconnaître*) için belli belirsiz çalıştığı ölçüde bütün davranışlarıyla istemeye istemeye ifade ettiği de işte budur. Yaşanmış deneyimine değil de yazgısına tekabül eden bir sorunsal yön verir yaşamına: Hikâyesi ne anlama geliyordu?

Sözler öznenin yanlış-bilinen kısmının ana rahmidir, analitik semptomun düzeyi de budur – yani, merkezi itibariyle bireysel deneyimden sapmış olan düzey, çünkü bireysel deneyimi bünyesine katan tarihsel metin düzeyidir. Semptomun ancak bu merkezi itibariyle sapmış düzeyde gerçekleşen bir müdahale karşısında geri adım atacağı, o andan itibaren kesindir. Bireyin normal gelişimi hakkındaki fikrimizden hareketle imal edilmiş, şekillendirilmiş ve bireyin normalleştirilmesini –sözelimi onda eksik olan işte bu, hüsrana uğramak yoluyla öğrenmesi gereken şey de bu– hedefleyen bir yeniden kuruluştan esinlenen her müdahale başarısız olacaktır. Önemli olan semptomun şu söylem düzeyinde mi yoksa öbüründe mi çözüldüğünü bilmektir, ortası yoktur.

Konu yine de sorunlu, çünkü benler-arası diyalog bazı yankılar, belki de –neden olmasın– psikoterapiyle ilgili yankılar içerir. Psikoterapiyi hep ne yaptığını pek bilmeden, ama sözün işlevini devreye sokarak yaptılar. Sözün bu işlevi konusunda şunu bilmek gerekiyor: Analizde sözün işlevi analistin otoritesini öznenin ben'i yerine geçirerek mi gösteriyor etkisini, yoksa söz konusu işlev öznel mi? Freud'un kurduğu düzen, öznenin eksensel gerçekliğinin ben'inde olmadığını gösteriyor. Bazı direnç analizi pratiklerinde yapılageldiği gibi öznenin ben'i yerine kendini geçirerek müdahale etmek analiz değil telkindir.

Analistin eylemini nereye taşımalı, –değiş yerindeyse– analistin

özne de nişan alması gereken nokta nedir sorusu ön plana yerleştirilmeden analiz yapıldığı takdirde semptom –hangisi olursa olsun– tam anlamıyla çözülmüş olmaz.

Adım adım ilerliyorum. Geride bıraktığımız aylarda, hatta yıllarda, bilinçdışının ben'in bu bilinmeyen öznesi, ben'in yanlış-bildiği özne, Freud'un –hani okuyup tanışmanızı rica ettiğim– *Traumdeutung*'da rüya süreci hakkında yazdığı bölümde dediği gibi, *der Kern unseres Wesen* (varlığımızın çekirdeği) olduğunu yeterince vurguladım – Freud birincil süreci ele alırken ontolojik anlamı olan ve *varlığımızın çekirdeği* adını verdiği bir şeyden söz etmek ister.

Varlığımızın çekirdeği ben ile çıkmaz. Analiz deneyiminin anlamı budur; deneyimimiz bunun etrafında düzenlenmiştir, şu anda öğretilmekte olan bilgi katmanları da bunun etrafına yığılmıştır. Peki bununla yetinip “Bilinçdışı öznenin *özne-ben*'i *ben* değildir” demek yeter mi? Yetmez, çünkü –şöyle söyleyeyim– kendiliğinden düşünen sizler için hiçbir şey bu cümlelerin ters eşdeğerlisini içerimlemiyor. Siz normalde bu *özne-ben*'in hakiki ben olduğunu düşünmeye başlıyorsunuz. Ben'in bu *özne-ben*'in eksik, hatalı bir biçiminden ibaret olduğunu sanıyorsunuz. Böylece Freud'un keşfi için çok önemli olan merkezden saptırmayı hem gerçekleştirmiş hem de aynı anda indirgemiş oluyorsunuz. Okültistlerin iyi bilinen deneylerinden birinin kanıtladığı çift görümdür bu. İki imgeyi birbirine çok yakın, neredeyse örtüşecek şekilde koyun – yeterince yakınlarsa bir nevi şaşılıkla bu imgelerin tek bir imge oluşturduğu olur. Aynı şekilde siz de ben'i Freud'un keşfettiği bu *özne-ben*'in içine sokuyor, ikisinin birliğini yeniden kuruyorsunuz.

Analitik keşfin baştaki verimliliğinin –geriye dönülerek aydınlatılması gereken bir sebeple– pratikte tükendiği fark edilerek ben analizi denen şeye –özne, orada bulunduğu kanıtlanmış olan şeyin tam tersinin var olduğu iddiasıyla– dönüldüğü gün, analizde olup biten işte budur. Zira çoktan bu yapbozun başında, kanıtlama düzeyindeydik. Ben analiz edilerek, anlaşılması gereken şeyin ters yüzünün bulunacağı düşünülüyordu. Bu şekilde size sözünü ettiğim türden bir indirgeme yapıliyordu: İki farklı imge bir imgeye indirgeniyordu.

Hiç şüphe yok ki hakiki *özne-ben* ben değildir. Ama yetmez bu; çünkü ben'in *özne-ben*'in bir hatası, kısmi bir bakış açısı olduğuna,

bunun bilincine varmanın da perspektifi genişletmeye yeteceğine, analitik deneyimde erişilmesi gereken gerçekliğin keşfedilmesi için yeterli olduğuna inanmaya başlamak mümkündür hâlâ. Önemli olan hep aklımızda tutacağımız şu ters eşdeğerlisidir: Ben *özne-ben* değildir, klasik öğretinin kabul ettiği gibi kısmi bir hakikat olması anlamında bir hata değildir. Başka bir şeydir, öznenin deneyiminin içinde özel bir nesnedir. Harfi harfine söylersem, ben bir nesnedir – burada imgesel işlev adını verdiğimiz belli bir işlevi yerine getiren bir nesne.

Bu sav teknik açısından son derece önemli. Buyrun, bu tasavvuru 1920’den sonraki metapsikolojik yazıların okumasından ayırın da göreyim. Freud’un ikinci yapısal model etrafındaki araştırmaları, eski konumuna kaymaya başlayan bir ben’i yerine döndürmek için yapılmıştır. Oysa zihnin uyum gösterme çabasıyla, klasik yanılsamanın canevine geri dönüliyordu – yalnız, hatanın canevine demiyorum, tam anlamıyla bir yanılsamanın. Freud’un yazdığı her şeyin amacı, öznenin ben’e nispeten merkez dışı olduğu doğru perspektifi yeniden kurmaktır.

Meselenin canevinin burası olduğunu, her şeyin de bunun etrafında düzenlenmesi gerektiğini iddia ediyorum. Peki niye? Konunun abecesinden, hatta apaçıklık denen –ya da apaçıklık olduğuna yanlışlıkla inanılan– düzeyden başlayarak demek istediğimi açıklığa kavuşturacağım.

2

Şu apaçıklığınızı, size ait olan psikolojik deneyimin apaçıklığını, hiç bilmediğiniz bir kavram kargaşası belirler. Sandığımızdan çok daha fazla kavram düzeyinde yaşarız biz. Kavram düzeyinin düşünme tarzı belli bir kültürel çağın kendi varlığını hissetme, ve aynı şekilde tasavvur etme tarzı için temel önemde bir rol oynar.

Gelgelelim bilinç fenomeninin yüksek, ileri düzeyde işlenip incelenmiş olması şu 1954 yılında yaşayan bizler tarafından bir koyut olarak kabul edilir; varoluşumuzun, ne kadar kısmi olursa olsun bilincin, dolayısıyla da ben’in kavranışında yattığına eninde sonunda ikna olmamış bir kişi bile olmadığına eminim aramızda. Ben’in bir-

liğin bilinç olgusunda araştırılmasa bile en azından kavrandığını düşünüyoruz.

Oysa tersine, analiz deneyiminin öne çıkardığı ve Freud'un da ancak balığın elmayla ilgilendiği kadar dert ettiği şey, bilincin yanılsamalarıdır.

1895 yılına ait taslaklarında Freud, kolay olduğu halde bilinç fenomenini, geliştirmiş olduğu ruhsal aygıt şemasına yerleştirme noktasına varmaz. Çok daha sonra, metapsikolojide, farklı patolojik biçimleri (rüya, sanrı, kafa karışıklığı, varsanılar) sistemsel yatırımların geri çekilmesiyle açıklamaya giriştiğinde, bilinç sisteminin işleyişi konusunda tekrar tekrar bir paradoks karşısında bulur kendisini, özel yasalar olması gerektiğini düşünür. Bilinç sistemi, teorisine girmez. Freud'un organizma içi sistemler arasındaki yatırımlar konusundaki psikofiziksel tasavvuru bireyde olup biteni açıklamak için son derece akılcıdır. Ne kadar varsayımsal olursa olsun, sinirsel akımların dağılımı ve paylaşımı konusunda o günden bu yana kazandığımız deneyim Freud'un biyolojik inşasının gayet geçerli olduğunu gösteriyor. Ama bilinç için durum öyle değil.

Diyeceksiniz ki bu da Freud'un kafasının karışık olduğunu gösteriyor. Biz konuyu başka bir açıdan ele alacağız.

Bilince, görünüşte ilksel olan niteliğini kazandıran nedir? Bilincin kendi kendisi için şeffaf olduğundan yola çıkan filozof tartışılmaz bir veriden yola çıkmış gibi görünür pekâlâ. Bize diyorlar ki bir şeyin bilinci varsa, bu mevcut bilincin kendisini olduğu haliyle kavramaması imkânsızdır. Özne bir deneyim içinde kendisini bir tür dolaysız yansıma/düşünme içinde kavramadan, hiçbir şey deneyimlenemez.

Filozoflar bu konuda Descartes'in belirleyici adımıyla bu yana birkaç adım attılar şüphesiz. *Özne-ben*'in bilinç alanında dolaysız olarak kavranıp kavranmadığı sorusu soruldu, hâlâ yanıt bekliyor. Ama Descartes'in bile konuşturıcı (*thétique*) olan bilinç ile olmayan bilinci ayırt ettiğini söylemek mümkündür.

Bilinç sorununun metafizik araştırması konusunda daha ileri gitmeyeceğim. Size bir çalışma varsayımı değil –çünkü varsayım olmadığını iddia ediyorum– Gordion düğümünü çözmenin, işini bitirmenin bir yolunu sunacağım. Zira öyle sorunlar vardır ki onları çöz-

meden bırakmaya karar vermek gerekir.

Bir kez daha, bir ayna söz konusu.

Aynadaki imge nedir? Aynaya vuran ışınlar gerçekliğin içinde bir yerde de bulunan bir nesneyi imgesel bir uzama yerleştirmemizi sağlar. Gerçek nesne aynada gördüğünüz nesne değildir. Demek ki bir bilinç fenomeni vardır burada. Düşünme çabanıza yol gösterecek kısa bir kıssa anlatabilmem için en azından bunu kabul etmenizi öneriyorum.

Farz edelim ki yeryüzünden bütün insanlar yok olmuş. Bilince atfettiğiniz yüksek değer nedeniyle *insanlar* diyorum – ki şu soruyu sormak için bu kadarı yeter de artar bile: *Aynada kalan ne?* Ama bir adım daha atıp bütün canlı varlıkların yok olduğunu farz edelim. Geride şelaleler ve pınarlar kalmış – bir de şimşekler ve yıldırımlar. Aynadaki imge, göldeki imge hâlâ var mıdır?

Var olduğu gayet açık. Bunun da çok basit bir nedeni var: Ulaştığımız yüksek uygarlık derecesinde, ki bilinç konusundaki yanılsamalarımızı fazlasıyla aşar, filmleri kendi başlarına geliştirecek, küçük kutulara yerleştirecek ve buzdolabına koyacak kadar karmaşık olduğunu rahatlıkla hayal edebileceğimiz aygıtlar imal ettik. Bütün canlı varlıklar yok olduktan sonra kamera dağın göle düşen imgesini ya da mutlak bir ıssızlık içinde dağılıp toz olan Café de Flore'un imgesini kaydedebilir.

Şüphesiz filozofların bana getireceği zekice itirazlar vardır. Yine de benim kıssama dikkatinizi vermenizi rica ediyorum.

Şimdi de insanlar geri dönüyor. Malebranche'ın Tanrı'sının keyfi bir edimi – madem varoluşumuzun her ânında bizi ayakta tutan o, bizi yeryüzünden silip birkaç yüzyıl sonra yeniden dolaşıma da sokabilir.

İnsanların belki her şeyi baştan öğrenmesi gerekecek, özellikle de imgeyi okumayı. Çok önemli değil. Kesin olan bir şey varsa o da şu: Filmdeki dağ imgesini görür görmez dağın göldeki yansısını da görecekler. Dağda meydana gelmiş hareketleri de, imgedekileri de görecekler. Konuyu biraz daha ileri götürebiliriz. Makine daha karmaşıksa, göldeki imgeye doğrultulmuş bir fotoelektrik hücresi bir patlama gerçekleştirebilir –bir şeyin etkili görünmesi için hep bir yerlerde bir patlamanın olması gerekir– ve bir başka makine bu pat-

lamanın yankısını kaydedip enerjisini toplayabilir.

Esasen bilinç fenomeni olarak işte böyle bir şeyi değerlendirmenizi öneriyorum: Hiçbir ben tarafından algılanmayacak, hiçbir ben deneyimi içinde düşünülmecektir – o sırada hiçbir ben ve ben bilinci olmadığı için.

Bana diyeceksiniz ki *Ağır ol bakalım! Ben orada bir yerde duruyor, kamerada!* Hayır, kamerada ben'in gölgesi bile yoktur. Ama orada –kamerada değil– *özne-ben*'in olduğunu, bir şeye yönelik olarak var olduğunu seve seve kabul ederim.

Bir simgeler oyununa, simgesel bir dünyaya dahil olduğu için insanın merkezden sapmış bir özne olduğunu söylemeye çalışıyorum. Makine de işte bu oyunla, bu dünyayla inşa edilir. En karmaşık makineler sözlerle yapılmıştır.

Söz her şeyden önce bizim birbirimizi tanımamızı sağlayan mübadele nesnesidir; parolayı söylersiniz, suratınıza yumruk inmez, vb. Sözü dolaşımı bu şekilde başlar; cebir hesaplarını mümkün kılan simge dünyasını kuracak kadar genişler. Makine, öznenin etkinliğinden adeta ayrılmış olan yapıdır. Simgesel dünya makinenin dünyasıdır.

O zaman bu dünyada öznenin varlığını oluşturan nedir sorusu sorulur.

Bazıları benim Tanrı'ya gönderme yapmamdan pek memnun değil. Oysa, *machina ex Deo* (makineyi Tanrı'dan) çıkarmıyorsa, *ex machina* (makineden çıkan) bir Tanrı kavırıyoruzdur.

Makine, bir süre için orada olmayan insanların, bilinç fenomenleri denebilecek şey açısından olup bitenin kaydına sahip olmalarını sağlayacak bir süreklilik yaratır. Ve bu noktada hiçbir kozmik ruhu, doğadaki hiçbir mevcudiyeti varlıklaştırmadan *bilinç fenomenleri* diyebiliyorum. Zira bulunduğumuz noktada, belki de makinenin imalatına bir hayli dahil olduğumuz için, simgesel öznelarasılığı kozmik öznellikle karıştırmıyoruz. En azından öyle umuyorum.

Sizin için böyle bir kıssa uydurduysam amacım bir varsayım geliştirmek değil sağlam davranmaktı. Sırf ben nedir sorusunu sormaya başlamak için bile dinsel diyeceğimiz bilinç tasavvurundan kopmamız lazım. Modern insan örtük olarak şöyle düşünüyor: En baştan beri evrende olup biten ne varsa hepsi, şu düşünen şey yaratılsın

diye; yaşam, yani değerli, biricik varlık, bilinç denen ayrıcalıklı noktayı barındıran ve mahlukatın en şerefli olan kendisi yaratılsın diye bir araya gelecek şekilde yapılmıştır.

Bu perspektif öyle sanrılı bir insanbiçimciliğe götürüyor ki ne tür bir yanılsamanın kurbanı olduğumuzu anlamak için gözlerimizi açmamız lazım. Şu bilimselci ateizm insanlık için yeni bir sersemlik. Bilim alanında Üstün Varlık'a müracaat etmeyi çağrıştıracak her şeyden uzak durulduğu için, baş dönmesi içinde başka bir yere koyuyorlar – aynı şeyi yapmak, secdeye kapanmak için. Burada anlaşılacak bir şey yok, her şey açıklanmış vaziyette – bilincin belirmesi gerekiyor; çağdaş insan, yani sokakları dolduran size, bana tekabül eden bu olağanüstü şey için dünyanın, tarihin bir araya gelmesi gerekiyor.

Bilimselci düşüncenin tamamen duygusal, hakikaten tutarsız ateizmi, bir tür geri tepmeyle, bilinci fenomenlerin doruğu haline getirmeye yönelir. Nasıl ki mutlak bir kralı meşrutiyet ilan etmiş bir kral yapmaya çalışırlarsa, bilimselci düşünce de bu bilinci şaheserlerin şaheseri, her şeyin sebebi, mükemmeliyetin ta kendisi yapmak için elinden geleni ardına koymaz. Fakat bu yan-fenomenler hiçbir işe yaramaz. Fenomenleri ele alırken hep bunları hesaba katmıyormuş gibi davranırız.

Bu hesaba katmama özeni gösteriyor ki söz konusu yan-fenomenlerin kapsamını ortadan kaldırmazsak şaşşallaşırız – başka bir şey düşünemez oluruz. İğrenmelerin, önyargıların, canlıcı denen güçleri ya da varlıkları devreye sokma eğilimleri denen eğilimlerin, vb. çelişkili ve çocuksu biçimleri üstünde durmayacağım. Ama embriolojide biçimlendirici bir gücün embriyoya müdahalesinden söz edildiğinde, düzenleyici bir merkez olduğu andan itibaren bir bilincin olmasının da kaçınılmaz olduğu düşünülür. Bilinç, gözler, kulaklar – embriyonun içinde küçük bir cin vardır yani. Demek ki fenomende açık olan düzenlenmeye çalışılmıyor artık, çünkü üstün olan her şeyin bilinci içerimlediğine inanılıyor. Yine de bilincin tamamen zorunsuz, kimsenin yaşamadığı bir dünyada bir gölün yüzeyi kadar zorunsuz bir şeye, göz ve kulaklarımızın varlığına bağlı olduğunu biliyoruz.

Elbette burada düşünülemez bir şey var, zihinde çelişkili bir şe-

kilde düzenlenmiş görünen her türden oluşumun gelip çattığı bir çıkmaz. Sağduyu bu oluşumlara karşı bir dizi tabuyla tepki vermiştir. Başlangıçtır bunlar. Davranışçılık şöyle der: *Biz bütünsel davranışları gözlemleyeceğiz, dikkatimizi bilinç vermeyelim*. Ama bilincin bu şekilde parantez içine alınmasının verimli olmadığı pekâlâ biliniyor.

Sanıldığı gibi bir canavar değildir bilinç. Onu dışarıda bırakmak, zincire vurmak hiçbir yarar getirmez hakikaten. Dahası, bir süredir davranışçılığın, kütleli davranışçılık adı altında, bilinci usulca yeniden devreye soktuğunu biliyoruz. Çünkü Freud'un ardından, "alan" dediğimiz mefhumu kullanmayı öğrendiler. Bu mefhum olmadan davranışçılığın kaydedebildiği küçük ilerlemeler kendi düzeylerindeki –sözgelimi bütünsel sayılan, olduğu haliyle oluşturulmuş bir nesne olarak kabul edilen davranışların düzeyindeki– bir dizi fenomeni gözlemlemeye, bunların temel, aşağı ya da üstün aygıtları nedir diye hiç kafa patlatmadan razı olmalarından kaynaklanır. Yine de davranış mefhumunda hâlâ insan gerçekliğine ilişkin belli bir hadım etme vardır. Ama bilinç mefhumunu hesaba katmadığı için değil (bu mefhum hiçbir şeye, hiç kimseye, kullananlara da kullanmayanlara da yaramaz); sadece davranışları değil eylemler ile tutkuları da temellendiren öznelarası ilişkiyi ortadan kaldırdığı için. Bunun bilinçle alakası yok.

Sizden ricam: Bir süre için, bu giriş faslı boyunca, bilincin ne zaman *imge* dediğimiz şeyi üretecek bir yüzey sunulursa –ki bu da hiç beklenmedik ve birbirinden en uzak yerlerde olur– o zaman ortaya çıktığını düşünün. Materyalist bir tanımdır bu.

İmge, yani gerçeğin belirli bir noktasından çıkan enerji etkileri –ışık gibi hayal edin bunları, çünkü zihnimizde en açık şekilde imge oluşturan ışıktır– gelip yüzeyin bir noktasında yansır, uzamın buna tekabül eden noktasına çarpar. Göl yüzeyinin yerine oksipital lobun *area striata*'sını (damarlı alan) geçirebiliriz, zira ince iplikli *area striata* aynaya çok benzer. Nasıl ki bir alanın veya odanın içeriğini algılamamız için aynanın bütün yüzeyine –böyle bir şeyin bir anlamı varsa tabii– ihtiyacınız yoksa, küçücük bir parçayı devreye sokarak aynı sonucu elde edebiliyorsanız, aynı şekilde *area striata*'nın küçük bir parçası da aynı amaca hizmet eder ve ayna gibi davranır.

Dünyadaki pek çok şey ayna gibi davranır. Yeter ki bir yerdeki gerçekliğin bir noktası bir başka noktadaki bir etkiye tekabül etsin, gerçek uzamın iki noktası arasında ikiyeönlü-tekanlamlı bir mütekabiliyet kurulsun.

Gerçek uzam dedim – çok hızlı gitmiş oldum. İki durum var: Et-kiler ya gerçek uzamda ortaya çıkıyor ya da imgesel uzamda. Alışık olduğunuz tasavvurları zora sokmak için, imgesel uzamın bir noktasında ne olup bittiğini ortaya koydum demin. İmgesel olan, tam olarak söylersek yanıltıcı olan her şeyin ille de o kadar öznel olmadığı anlamış olabilirsiniz bu şekilde.

Mükemmelen nesnel olan, nesnelleştirilebilen bir yanıltıcı vardır; bunu anlamamız için siz zatımuhteremlerin buradaki varlığını ortadan kaldırmaya gerek yok.

3

Bu bakış açısına göre ben'in durumu nedir? Ben pekâlâ bir nesnedir. Ben'i berrak bilinç alanında, bu alanın birliği olarak algıladığımız söyleniyor; işte bu ben duyumsamanın dolaysızlığının gerilim içinde olduğu şeydir tamı tamına. Adı geçen birlik söz konusu alanın yüzeyinde olup bitenle, ki o yansızdır, hiçbir biçimde türdeş değildir. Fiziksel fenomen olarak bilinç tam olarak bu gerilimi doğuran şeydir.

Ayna evresi adı altında size örnek olarak verdiğim bütün diyalektik; –şimdilik şöyle diyelim: yaşamın belli bir ânında– bağlantısız, uyumsuz ve parçalanmış olarak deneyimlenen eğilimlerin oluşturduğu belli bir düzey (ve hep geriye bir şeyler kalır ondan) ile, birbirine karıştırıldığı ve benzediği bir birlik arasındaki ilişki üstüne kuruludur. Özne kendisini ilk defa bu birlikte birlik olarak, ama yabancılaşmış, potansiyel bir birlik olarak tanır. Söz konusu birlik, ilkel biçimiyle bilinç fenomeninin taşıdığı eylemsizlik niteliklerinden pay almaz, aksine özne ile yaşamsal, ya da karşı-yaşamsal, bir ilişkisi vardır.

Öyle görünüyor ki insanın burada ayrıcalıklı bir deneyimi vardır. Belki başka hayvan türlerinde de her şeye rağmen bu cinsten bir şey-

ler mevcuttur. Bu nokta bizim için çok önemli değil. Varsayım oluşturmamalı. Bu diyalektik, deneyimde, insan ben'inin yapılandırılmasının bütün düzeylerinde mevcuttur. Bu da bize yeter.

Bu diyalektiği, size iyi kavratmak için, henüz sunmuş olmadığım için suretinden yararlanma imkânına kavuşmadığınız bir imgeyle temsil etmek isterim: kör ile kötürüm imgesi.

Ben düzeyindeki öznellik, on beşinci yüzyılın imgelerinin özel bir vurguyla –muhakkak ki sebepsiz yere değil– dahil ettiği bu çifte benzetilebilir. Ayna deneyimi öncesinin öznel yarısı, kendi başına –koordinasyonsuz, sakar hareketler dışında– hareket edemeyen kötürümdür. Ona hükmeden ise ben imgesidir, yani onu taşıyan kör. Görünüşün aksine, nitekim diyalektiğin bütün sorunu da budur, Platon'un sandığı gibi efendi ata –yani köleye– değil, köle efendiye biner. Bu perspektifin kaynağı olan kötürüm kendi birliğiyle ancak büyülenme içinde, yakalandığı bakışa, kör bakışa tekabül etmesini sağlayan temel hareketsizlik içinde özdeşlik kurabilir.

Bir başka imge, yılan ile bakışın büyüüne kapılmış kuştur. Büyülenme ben'in kuruluşu fenomeni için muhakkak ki elzemdir. İlkel parçalanmanın koordinasyonsuz, tutarsız çeşitliliği birliğini ancak büyülendiği ölçüde kazanır. Yansıma da büyülenmedir, takılıp kalmadır. Büyülenmenin, hatta dehşetin bu işlevini size Freud'un kaleminden hem de tam olarak ben'in kuruluşu hakkında çıkmış satırlarda göstereceğim.

Üçüncü imge. Bu diyalektikte söz konusu olanı makineler ete kemiğe büründürebilseydi size aşağıdaki modeli önerirdim.

Örnek olarak şu küçük kaplumbağa ya da tilkilerden birini, hani bir süredir imal etmeyi başardığımız ve günümüz bilginlerinin oyuncağı olan (otomatlar her zaman önemli roller oynamıştır, günümüzde de yeni bir rol oynuyorlar), bir sürü ara organ sayesinde artık homeostaz ve arzulara benzer bir şey kazandırabildiğimiz şu küçük makinelerden birini alalım. Diyelim ki bu makine eksik biçimde, takılıp kalacak biçimde, ancak kendisine –daha önceki deneyimi diyebileceğimiz bir şey sayesinde (makinelerin de deneyimleri olabilir) birliğini kusursuzlaştırmış olması dışında– tıpatıp benzeyen bir başka makineyi –herhangi bir araçla, sözgelimi röleli bir fotoelektrik hücresiyle– algıladığı takdirde mekanizması nihai şekilde yapılan-

miş olacak biçimde kurulmuş olsun. İki makinenin de hareketi bu şekilde diğerinin belli bir evreye ulaştığını algılaması koşuluna bağlıdır. Büyülenme ögesine karşılık gelen budur.

Nasıl bir çember kurulduğunu görüyorsunuz. Birinci makinenin birliği ötekinin birliğine bağlı olduğu, birliğinin modelini ve hatta biçimini öteki sunacak olduğu ölçüde, birincinin yöneleceği şey daima ötekinin yöneleceği şeye bağlı olacaktır.

Buradan çıkacak sonuç da insan nesnesinin kuruluşu demek olan çıkmazdaki durumdan başkası değildir. Bu da geleneksel psikolojide bilinçlerin bağdaşmazlığıyla ifade edilmiş olan kıskançlık-duygudaşlık diyalektiğine bağlıdır tamamen. Ama bir bilinç bir başka bilinci kavrayamaz demek değildir bu; bir başka ben'in birliğine tamamiyle bağlı bir ben arzu düzleminde onunla hiçbir biçimde bağdaşamaz demektir. Kavranmış, arzulanmış bir nesneye ya o sahip olur ya da ben, ikimizden birinin olması gerekir. Öteki sahip olduğunda da sebebi onun bana ait olmasıdır.

Saf haldeki bilginin bu kurucu rekabeti potansiyel bir aşamadır elbette. Saf halde bilgi yoktur, çünkü ben ile ötekinin arzu nesnesindeki sınıksız ortaklığı bambaşka bir şeyi başlatır, yani tanımayı.

Tanıma pek tabiidir ki bir üçüncünün olmasını gerektirir. İkincinin imgesine takılıp kalmış olan birinci makinenin bir anlaşılmaya varabilmesi için, arzularının –ki aslında aynı arzudur bunlar, çünkü bu düzeyde ikisi aynı varlıktır– yakınsadığı noktada kendini imha etmek zorunda kalmaması için, küçük makinenin ötekiyle *haberleşmesi*, ona *Ben bunu arzuluyorum* demesi gerekir. Böyle bir şey mümkün değildir. Bir *özne-ben* olduğu kabul edilince o hemen *Sen bunu arzuluyorsun*'a dönüşür. Ben bunu arzuluyorum demek *Sen, ey benim birliğim olan öteki, sen bunu arzuluyorsun* demektir.

Burada insan mesajının asli biçiminin, kendi mesajını ötekinden tersine çevrilmiş biçimde almasını sağlayan biçimin yine karşımıza çıktığı düşünülebilir. Hiç öyle sanmayın. Size anlattığım şey tamamiyle mitik bir şey. Birinci makinenin rasgele bir şey söylemesinin hiçbir yolu yok, çünkü o makine birlikten öncedir, dolaysız arzudur, sözü yoktur, hiç kimse değildir. Göle düşen dağ yansıısı ne kadar bir kimseyse o da ancak o kadar öyledir. Kötürümün sesi yoktur, söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Bir şeyin tesis edilmesi için, makinenin,

örneğin birincinin içine yerleşip bir *özne-ben*'i telaffuz eden bir üçüncünün olması gerekir. Ama bu deneyim düzeyinde böyle bir şey kesinlikle düşünülemez.

Söz konusu üçüncü, bilinçdışında bulduğumuz şeydir. Ama tam da işte bilinçdışındadır – bütün küçük makinelerin balesinin kendilerinin üzerinde bir yerde, Claude Lévi-Strauss'un size geçen gün mübadele sistemlerinin, temel yapıların gerçekleştiğini söylediği o başka yerde, tesis edilmesi için üçüncünün işte buraya yerleştirilmesi gerekir. Bir mübadelenin, bilgi değil de tanıma olan bir şeyin tesis edilmesi için simgesel sistemin ben imgesinin koşullandırdığı sistemin içine girmesi gerekir.

Görüyorsunuz ki belli bir düzeyde öznenin yapılanmasını belirlese bile ben imgesel bir işlevden başka bir şey olamaz. Ben, bir açıdan hem bir aşaması hem de özdeş bağlaştığı olduğu nesnenin kendisi kadar muğlaktır.

Simgesel sistem ortaya çıktığı andan itibaren özne kendisini işlemci, insan, *özne-ben* olarak ortaya koyar. Bu an da bireysel yapılanma cinsinden bir modelden asla tümdengelimle çıkarılamaz. Bir başka deyişle, insan öznesinin ortaya çıkması için makinenin verdiği bilgide kendi kendisini nice birlikten biri olarak sayması gerekir. Ama yapamayacağı tek şey işte budur. Kendi kendisini sayabilmesi için o anda olduğu makine olmaktan çıkması gerekir, çünkü bir makine kendisini bir öge olarak hesaba katmak dışında her şeyi yapabilir.

Gelecek oturumda size konuları bu kadar kuru olmayan bir açıdan sunacağım. Ben bir işlevden ibaret değildir. Simgesel dünya temellendirildiği andan itibaren kendisi de simge olarak işlev görebilir ki bizim uğraşacağımız şey bu.

Ben'in özne olması istendiği, ben işlev ve simge olarak birleştirildiği için, bugün onu kendisine inanmamızı sağlayan o büyüleyici simge statüsünden arındırmak için çalışmamız gerekti. Gelecek oturumda ona bu statüyü geri vereceğiz ve bütün bunların pratiğimizle sıkı ilişkisini göreceğiz.

V

Homeostaz ve Israr

Putperestlik.

Öznenin kendini sayması.

Bilincin başka-yerliliği.

*Ben analizi, tersinden bilinçdişı
analizi değildir.*

Burada sürdürdüğümüz şeyi imgeli bir şekilde ifade etmek isteseydim ilk olarak, elimizin altında oldukları için, Freud'un eserlerini – Tanrı'nın beklenmedik bir müdahalesi hariç– Sina Dağı'nda aramak, bir başka deyişle sizi hemencecik yalnız bırakmak zorunda kalmayacağıma sevinirdim. Aslında, Freud'un en sıkı metninde bile tekrarlandığını gördüğümüz şey, altın buzağıya tapınılmasının bire bir aynısı olmasa da, putperestliktir. Burada yapmaya çalıştığım şey sizi bundan bir çırpıda sonsuza dek koparmak. İmgelere fazlasıyla başvuran ifadeler kullanma eğiliminizi eninde sonunda ortadan kaldırmak için gerekeni yapacağımı umuyorum.

Dün akşamki sunumu esnasında sevgili Leclaire'imiz belki buzağı önünde secdeye kapanmadı ama buna benzer bir şeyler vardı. Hepiniz hissetmişsinizdir, birtakım referans terimlerini alıkoyması bu cinsten bir şeydi. İmgeler katma ihtiyacı şüphesiz bilimsel sunum gibi başka alanlarda da değerlidir – ama belki düşündüğünüz kadar değil. Hiçbir yerde, bulunduğumuz alanda, yani öznellik alanında olduğu kadar tuzak barındırmaz üstelik. Öznellikten söz edildiği zaman en büyük zorluk özneyi varlıklaştırmamaktır.

Öyle sanıyorum ki inşasını ayakta tutmak amacıyla –modelini bize tepesi değil kızı üstüne oturtulmuş bir piramit gibi sunmasına neden olan da bu amaçtı– Leclaire özneyi bizim için bir nevi put yaptı. Onu bize temsil etmekten başka bir şey yapamazdı.

Bu yorum gelip bizim buradaki açıklama sürecimize katılıyor, o süreç de özneye dair hem safdil kavrayıştan hem de bilimsel ya da felsefi ifadeden yola çıkılarak sorulan şu soruyu merkezine alıyor: *Özne nedir?*

Geçen oturumda sizi bıraktığım yerden, yani öznenin kendi birliğini kavradığı andan devam edelim.

1

Parçalanmış beden, kendi öngörölmüş imgesine tekabül eden ötekinin imgesinde bulur birliğini – kutuplu ama bakışımı olmayan bir ilişkinin belirlediği ikili bir durum. Bu bakışsımsızlık psikanalizdeki ben teorisinin akademik ben tasavvuruyla hiçbir şekilde ortak olmadığını şimdiden gösteriyor; akademik tasavvur modern insanın – belli bir tarihe kadar izi sürülebilecek – psikolojisinin özelliği olduğunu söylediğim safdil kavrayışla ortaklık sergiler.

Geçen oturumu öznenin kısaca hiç kimse olmadığını göstererek bitirmiştım.

Özne hiç kimse değildir. Ayrışmış, parçalanmıştır. Özne tıpkı makine gibi takılıp kalır, ötekinin hem aldatici hem de gerçekleşmiş olan imgesi ya da kendisinin yansıyan imgesi tarafından yutulur. Birliğini burada bulur. Bilim ve düşüncenin gelişiminde çok önemli bir yeri olan makine uygulamalarının en modernlerinden birinden alınmış bir referansı kendime mal ederek, öznenin gelişiminin varıldığı aşamayı, özneyi hiçbir şekilde putlaştırmama özelliğine sahip bir modelle gösteriyordum.

Sizi bıraktığım noktada özne hiçbir yerde değildi. İki küçük mekanik kaplumbağa vardı, bunlardan biri ötekinin imgesine takılıp kalmıştı. Nitekim şunu varsaymıştık: Mekanizmasındaki bir düzeneğin nedeniyle (sözgelimi fotoelektrik hücre, ama bunu bir yana bırakalım, amacım burada size hayali bile olsa sibernetik anlatmak değil), birinci makine ikincisinin imgesine bağımlıdır, onun birlikçi işleyişine bağlıdır, dolayısıyla da onun işleyişi tarafından tutsak alınır. Buradan da bir çember çıkar, ucu bucağı olmayabilir bunun, ama esasını oluşturan bağı bu ikili imgesel ilişki sunar.

Size bu çemberin arzu konusundaki sonuçlarını gösterdim. Şu konuda anlaşılmı: Makinenin kaynaklardan enerji çekmek dışında nasıl bir arzusu olabilir ki? Makine beslenmekten başka bir şey isteyemez; Grey-Walter'ın küçük yiğit hayvanları da bunu yapıyor. Üreyen makineleri henüz inşa etmiş, hatta tasavvur etmiş bile değiliz – simgeselleriyle ilgili şema bile kurulmuş değil. Makinede var sayabileceğimiz yegâne arzu nesnesi, dolayısıyla, beslenme kaynağıdır. O halde, ikisi de bir diğerrinin nereye gittiğine sabitlenmişse, makinelerin bir yerde çarpışması kaçınılmazdır.

Vardığımız nokta buydu.

Şimdi makinelerimizde bir ses kayıt cihazı olduğunu ve makinelerin o âna dek rondan ibaret olan ve felakete yol açabilecek balesine düzen vermek için gür bir sesin (birisinin, bir yasakoyucunun onları gözlem altında tuttuğunu düşünebiliriz pekâlâ) araya girdiğini varsayalım. Simgesel bir düzenleme getirilmesi söz konusu; bununla ilgili temel yapıların mübadelesindeki altta yatan bilinçdışı matematik de size şemayı verir. Benzetme burada bitiyor, çünkü yasakoyucuyu varlıklaştırmayacağız – böyle bir şey yeni bir put yapmak olur.

Dr. Leclair: *Kusura bakmayın ama size yanıt vermek istiyorum. Özneyi putlaştırma eğilimim olabilir ama nedeni bunun zorunlu olduğunu, başka türlü yapamayacağımızı düşünmem.*

Ne diyeyim, siz küçük, sevimli bir putperestsiniz. Ben Sina Dağı'ndan inip Yasa Tabletlerini kırıyorum.

Dr. Leclair: *Sözümü bitirmeme müsaade edin. Bana öyle geliyor ki biz özneyi çok bilinçli şekilde varlıklaştırmayı reddetmeye meyilliyiz, siz de bu putlaştırmayı başka bir noktaya taşımaya meyillisiniz. O zaman da özne değil öteki, imge, ayna söz konusu oluyor.*

Biliyorum. Yalnız değilsiniz. Aşkını kaygılarınız sizi bilinçdışına dair tözcü bir fikre götürüyor. Başkalarının da eleştirel idealizm anlamında idealist bir tasavvuru var, ama onlar da benim kapıdan kovduğumu bacadan geri aldığını düşünüyorlar. Burada eğitimini geleceksel diyebileceğimiz felsefe alanında yapmış birden fazla kişi var;

onlar için bilincin kendi kendini kavraması dünya tasavvurlarını ayakta tutan direklerden biri. Bu konuyu laf arasında ele alamayacağımıza şüphe yok; geçen oturumda size, bir bakış açısını bütünüyle bir yana bırakarak Gordion düğümünü çözen adımı atacağımı söylemiştim. Aramızdaki kişilerden biri, kim olduğunu açıklamam gerekmiyor, geçen konferansından sonra bana dedi ki *Bilinci bizim için yerin dibine geçirdikten sonra asayişi yeniden sağlayan ve makinelerin balesine düzen veren bir sesle yeniden sahneye çıkardınız.*

Bu ses; özneyle ilgili tümdengelimimiz, yine de onu insanlarsı oyunda bir yere yerleştirmemizi gerektiriyor. Yasakoyucunun sesi olduğunu söylemek onu –yüksek cinsten de olsa karakterleştirerek– putlaştırmak olur kuşkusuz. Onun yerine *Çınlayınca kendinin / Dalgalar ve ağaçları gibi / Hiç kimsenin sesi olmadığını bilen...* ses değil midir bu?

Valéry burada dilden söz ediyor. Belki de bu sesi nihayetinde *hiç kimsenin sesi* olarak kabul etmek lazım.

Geçen oturumda size, emir verecek sözü makinenin almasını talep edecek noktaya geldiğimizi söyleme yolunu tutmuş olmamın sebebi işte bu. Tekrarı hem kapatmak hem başlatmak zorunda olduğum bir söylevin sonunda zaman zaman başıma geldiği gibi biraz hızlı giderek şöyle söylemiştim: Varsayalım ki makine kendi kendisini sayabiliyor. Nitekim, demin tanımladığım anlamda, nesne mübadelelerini düzenleyen matematik kombinasyonlarının işlemesi için, kombinasyon sisteminde her bir makinenin kendisini sayabilmesi, hesaba katabilmesi gerekir.

Peki bununla ne demek istiyorum?

2

Öznel işlevde birey kendisini nerede hesaba katar – bilinçdışından başka? Freudcu deneyimin keşfettiği en açık fenomenlerden biri budur.

Freud'un *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'nin sonunda bahis açtığı şu çok tuhaf oyunu düşünün: Özne rasgele sayılar söylemeye davet edilir. Bu konuda aklına gelen çağrışımlar hatırlamasıyla, yaz-

gısıyla uyumlu anlamları öne çıkarır; bu anlamlar o kadar uyumludur ki tercihi, olasılıklar açısından, saf rastlantıdan bekleyebileceğimizin çok ötesine geçer.

Filozoflar beni bilinç fenomeninin maddileşmesi karşısında uyarıyorlar, öznenin kökten özgünlüğünü kavrama konusunda bize değerli bir dayanak noktasını kaybettirirmiş bu (Kant tarzında, hatta Hegel tarzında yapılandırılmış bir dünyada, çünkü Hegel bilincin merkezi işlevinden kurtulmamızı sağlamış olsa da bütünüyle terk etmemiştir onu); ben de Binet ile Simon'un adıyla anılan şu çok anlamlı, eğlenceli ve içinde olduğumuz döneme ait zekâ testinin altını çizdiği yanılısamayla alakasız olmayan bir yanılısamaya karşı uyarıyorum filozofları.

Söz konusu testle bir öznenin zihinsel yaşını –aslında pek de öyle gelip geçici olmayan bir zihinsel yaş– saptamayı düşünüyor, bir takım saçma cümleleri, örneğin şunu, öznenin onayına sunuyorlar: *Üç kardeşim var, Paul, Ernest ve ben.* Öznenin kendisini saymasının bir bilinç işlemi, kendi kendisi için şeffaf olan bir bilinç sezgisine bağlı bir işlem olduğuna inanmakta bu cinsten bir yanılısama olduğu kesin. Kaldı ki model tekanamlı değil, bütün filozoflar da onu aynı şekilde betimlemiş değil.

Descartes'ta nasıl yapıldığını eleştirmek iddiasında değilim, çünkü diyalektik onda belli bir amacın, Tanrı'nın varlığının kanıtlanmasının güdümünde; bunun sonucunda da ancak keyfi şekilde yalıtarak temel bir varoluş değeri kazandırabiliyoruz *cogito*'ya. Buna karşılık, varoluşçu bakış açısından, bilincin kendi kendini kavramasının en uç noktada ben'in herhangi bir varoluşsal kavranışıyla bağı kalmadığını göstermek zor değil. Bilincin kendi üzerine düşünmesinden ibaret olduğu sanılan içebakışta, ben özel bir deneyim olarak, nesnelleştirilebilir koşullara bağlı görünür. Bilinç fenomeninin böyle bir kavrayışta hiçbir ayrıcalıklı niteliği yoktur.

Bilinç mefhumumuzu, öznenin kendi kendini kavraması konusunda her türlü iptekten kurtarmamız gerekiyor. Özneye ilişkin tümdengelimimiz açısından, zorunsuz demeyeceğim ama, başka yerli (*hétérotope*) bir fenomendir bu; işte bu yüzden kendi kendime eğlenerek size bizzat fiziksel dünyadan bir model sundum. Bilincin öznel fenomenlerde hep çok büyük bir düzensizlikle ortaya çıktığını

göreceksiniz. Analizin dayattığı tersine çevrilmiş perspektifte bilinçin tezahürü hep ruhsaldan ziyade fiziksel, maddi koşullara bağlı olarak ortaya çıkar.

Bu cümleden olmak üzere, rüya fenomeni bilinç denen düzlemi ilgilendirmiyor mu? Rüya dediğin bilinçlidir. O imgesel harelenme, o hareketli imgeler... alın size ben'in kuruluşu konusunda vurguladığımız imgenin yanıltıcı yanıyla büsbütün aynı cinsten olan bir şey. Rüya, en eski kehanet usulü olan ve hipnoz tekniğinde de kullanılan ayna karşısında okumaya çok benzer. Aynada, tercihen de öteden beri, insanlığın başlangıcından nispeten yakın bir döneme kadar kullanılan, pırıl pırıl değil de biraz bulanık, cilalanmış madenden yapılma bir aynada büyülenen özne, imgesel saplantıları konusunda kendi kendisine birçok ögeyi ifşa edebilir. O halde bilinç nerede? Hangi tarafta aramak lazım onu, nereye yerleştirmek? Eserinin birden fazla pasajında Freud bu sorunu ruhsal gerilim açısından ortaya koyar ve bilinç sistemine hangi mekanizmalarla yatırım yapıp çekildiğini anlamaya çalışır. Yaptığı spekülasyon (bkz. *Bir Psikoloji Taslağı* ve *Metapsikoloji*) onu, söylemsel açıdan bilinç sistemini ruhsal sistemlerin dinamiğinden dışlanmış saymanın zorunlu olduğu düşüncesine götürmüştür. Sorunu çözüme kavuşturamamıştır Freud, bu konuda o an için ulaşamadığı berraklığı getirmeyi geleceğe bırakır. Çıkmaza girdiği açıktır.

Böylece, sevgili dostumuz Leclair'in dün akşam üçgen şeklindeki şemasında savunmaya çalıştığı şeye tam olarak karşılık gelen üçüncü kutbun zorunluluğuyla karşı karşıya geliyoruz.

Sahiden bir üçgen lazım bize. Ama üçgen üstünde işlem yapmanın da bin bir yolu var. İlle de bir sezgiye yaslanan katı bir şekil değildir üçgen. Aynı zamanda bir ilişkiler sistemidir. Matematikte üçgeni gerçekten ele almaya ancak –örneğin– kenarlarından hiçbirinin ayrıcalığı olmadığı zaman başlarız.

Böylece kendi kendini sayan öznenin aranmasına gelip çattık. Nerede olduğunu soruyoruz. Bilinçdışında olması, en azından biz analistler için, şu an vardığımız noktada sizi getirmiş olmayı düşündüğüm şey tam da.

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Bir-iki şey söylemek istiyorum, çünkü bilinci önce el çabukluğuyla kaybedip sonra yeniden bulduğunuzu söyleyen, ismini vermediğiniz muhatabınızın ben olduğumu sanıyorum. Cogito'nun dokunulmaz bir hakikat olduğunu ve öznenin benliğin bu kendi kendisi için bütünüyle şeffaf olması deneyimiyle tanımlanabileceğini hiç söylemedim ben. Bilincin bütün özneliği tükettiğini de hiç söylemedim, kaldı ki böyle bir şey fenomenoloji ve psikanalizde hakikaten zor olur. Benim dediğim şuydu: Cogito belli türden bir öznel modelini temsil ediyor, yani gibi kelimesini anlamlı bulacak birinin var olması gerektiği fikrini çok algılanabilir hale getiriyor. Siz bu kısmı atlamış görünüyorsunuz. İnsanların yok olması kıssasını anlattığınızda bir şeyi unuttunuz, o da yansı ile yansımış şey arasındaki ilişkiyi kavramak için insanların geri gelmesi gerektiği idi. Öteki türlü, kendinde nesne ile kameranın kaydettiği filmi düşünürsek, nesneden başka bir şey değildir bu. Tanık değildir, hiçbir şey değildir. Aynı şekilde, rasgele söylenen rakamlardan bahsettiğiniz örnekte, öznenin rasgele söylediği rakamların o kadar rasgele olmadığını anlaması için, bir fenomenin olması lazım – siz ona istediğiniz adı verebilirsiniz ama bana göre pekâlâ bilinç o. Ötekinin söylediğinin yansısından ibaret değil. Benim tam olarak anlamadığım şey, maksat sonunda geri getirmekse bilinci tahrip etmenin niye bu denli önemli olduğu.*

Önemli olan bilinci tahrip etmek değil – burada camı çerçeveyi indirme peşinde değilim. Analiz deneyiminde bilinç sistemine Freud'un enerji referansı dediği cinsten bir ifade vermekte, onu farklı ruhsal sistemlerin ara-işleyişine yerleştirmekte çok büyük zorluk var.

Bu seneki başlıca inceleme konumuz ben. Bu ben'i belli bir apaçıklıktan aldığı ayrıcalıktan arındırmak gerekiyor; size bu apaçıklığın tarihsel bir zorunsuzluktan ibaret olduğunu bin bir biçimde vurguluyorum. Felsefi tümdengelimde tuttuğu yer, bunun tezahürlerinin en açık seçik olanlarından biri. Ben mefhumu fiili apaçıklığını biricik, bireysel ve indirgenemez bir deneyim olarak bilince tanınan saygınlıktan alıyor. Ben sezgisi, bilinç deneyimine odaklanmış olmasından ötürü, tutsak edici niteliğini koruyor; kendi özne tasavvurumuza ulaşmak için onun bu kıskacından kurtulmak gerekiyor.

Freud'a göre öznenin gerçekliğinin nerede olduğunu sonunda kavrayabilmenizi sağlamak için, sizi onun cazibesinden kurtarmaya çalışıyorum. Bilinçdışında konuşan, ben sisteminden dışlanmış olan öznedir.

3

Sorumuz şu: Bu iki sistem, –Freud'un bir ara ruhta düzenli olan tek şey olduğunu söylemeye kadar vardırıldığı– ben sistemi ile bilinçdışı sistemi arasında eşdeğerlilik var mı? Aralarındaki karşıtlık bir evet-hayır karşıtlığı, bir tersine çevirme, basit bir olumsuzlama mı? Hiç şüphesiz ben bize *Verneinung* (olumsuzlama, inkâr) yoluyla çok şey söyler. Madem bu noktadayız, neden basitçe söylenen her şeyin göstergesini değiştirip bilinçdışını okumaya yönelmiyoruz? Henüz bu noktada değiliz ama buna benzer bir şeyler oldu.

Freud'un yeni yapısal modelini getirmesi şu eski ben'in geri dönüşü olarak anlaşıldı – Anna Freud'un on yıl sonra yazılmış *Savunma Mekanizmaları*'na* varıncaya dek çeşitli metinler ve en iyi analistler bunun tanığıdır. Tam bir kurtuluş, bir sevinç patlamasıydı bu – *Hah döndü işte! Yine onunla uğraşabiliriz, hem hakkımız var buna hem de tavsiye edildi.* Matmazel Freud *Savunma Mekanizmaları*'nın başında bu şekilde dışavurur kendini. Ben dışında bir şeyle uğraşma olgusunu analistler –onlar için o kadar yabancı bir deneyimdi ki– ben ile uğraşma yasağı gibi hissetmişlerdi.

Freud ben'den söz etmişti elbette. Bu işlev, öznenin dışında kalan bir şey olarak, hep fazlasıyla ilgisini çekmişti onun. Dirençlerin analizinde maddi olanın analizi denen şeyin eşdeğeri mi var karşımızda? Ben'in usulleri üstüne işlemler yapmak ya da bilinçdışını araştırmak aynı cinsten şeyler midir? Bu iki sistem birbirinin tamamlayıcısı mıdır? Neredeyse aynı şeyin eksisi artısından mı ibarettirler? Bilinçdışı ile onun ifşasını engelleyen şey, bir nesnenin ön yüzü ile ters yüzü gibi midir? Durum öyleyse, Eldorado* gibi bir analistin gö-

* Anna Freud, *Ben ve Savunma Mekanizmaları*, çev. Yeşim Erim, Metis, 6. baskım, 2020. –ç.n.

zünü karartıp bilinçdışı bir benbilimden söz etmesi meşru mudur?

Psychoanalytic Quarterly'nin VIII. cildinde çıkmış olan o çok hoş makalesine gönderme yapıyorum; bu yazıda söz konusu benbilimin temel direği olarak *rid principle*'ı (kurtulma ilkesi) öne çıkarıyor. Analitik teoride yeni bir ilke bu, bin bir kılıkta çıkacaktır karşınıza, çünkü analistlerin çoğunun etkinliğine şu anda yol gösteren o. *To rid* “bir şeyden kurtulmak” demek, *to rid of* ise “kaçınmak, uzak durmak”. Bu yeni ilke öznenin tezahürlerine tepeden tırnağa hükmediyormuş. Ben'in tepkilerinin yanı sıra en temel uyarım-yanıt sürecini yönettiği söyleniyor – ayağına koyduğunuz bir parça asidi kurbağanın bir refleksle atması gibi, ki bu refleksin omurgaya bağlı olduğu da kurbağanın başının kesilmesiyle kolayca kanıtlanabilir. Tahmin edeceğiniz gibi bilince yapılan göndermeler tamamen terk edilmiş durumda, nitekim ben de şimdiye kadar izlediğim yolu sırf keşfettirici amaçlarla tuttum. Aşırılık yanlısı bir konum bu, genellikle örtülü olan fikirleri tutarlılıkla belirtikleştirdiği için özellikle yararlı bir konum. Gelgelelim Freud'un yeni yapısal modelini getirirken söylemek istediği bir şey varsa o da tam tersidir. Ona göre, bilinçdışının öznesi ile ben'in düzenlenişi arasında yalnızca bakışimsızlık değil kökten bir farklılığın da olduğunu hatırlatmak gerekiyordur.

Freud'u okuyun, rica ediyorum sizden. Üç haftanız var. Altın buzağıya taparken küçük bir yasa kitabını elinizde tutun; size sunduğum küçük giriş anahtarınız olsun, *Haz İlkesinin Ötesinde*'yi okuyun. Göreceksiniz, onun ya hiç anlamı yok ya da o anlam tam tamına benim size söylediğim.

Freud diyor ki şimdiye dek çıkış noktamız olan bir ilke var, o da düzenlenmiş haliyle ruhsal aygıtın haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında bir yerde bulunduğu. Pek tabii ki Freud putlaştırmaya yönelmiş bir kafa değildir. Gerçeklik ilkesinin içinde haz ilkesi olmadığına hiç inanmamıştır. Zira gerçekliğin izini sürmemizin nedeni gerçeklik ilkesinin gecikmeli bir haz ilkesi olmasıdır. Tersinden söyler-

* Sandor Rado'yu kastettiği anlaşılıyor. Birazdan sözü edilecek makale için bkz. Sandor Rado (1939), “Developments in the Psychoanalytic Conception and Treatment of the Neuroses”, *The Psychoanalytic Quarterly* 8: 4, s. 427-37. –ç.n.

sek, haz ilkesi belli bir gerçekliğe uygun olarak var olur – bu gerçeklik ruhsal gerçekliktir.

Ruhsallığın bir anlamı varsa, ruhsal gerçeklik denen bir gerçeklik varsa, bir başka deyişle, canlı varlıklar varsa; tam anlamıyla teorik şekilde, cansız bir gerçeklikte kesiştiğini varsaydığımız enerji boşalmıların ve güçlerin serbestçe ve sınırsızca geçmesine bir noktaya kadar karşı çıkma eğilimi gösteren bir iç düzenleniş olduğu içindir. Şimdi homeostaz dediğimiz –dış dünyadan gelen enerji akınlarını körelten, yumuşatan– bir mekanizmanın çalışması sonucunda belli bir dengenin korunabildiği kapalı bir bölge vardır.

Bu düzenlemeye *ruhsal düzenlenişin eski duruma getirme işlevi* diyelim. Çok temel düzeyde bir fikrimiz var bu konuda, kurbağanın ayağı filan. Sadece boşalım yok, geri çekme hareketi de var – bu da makinenin eski duruma getirilmesi, dengelenmesi ile ilgili ilkenin henüz çok ilkel olan işleyişine tanıklık eder.

Freud'da homeostaz terimi geçmez, eylemsizlik terimini kullanır o; bunda da Fechner'ciliğin bir yankısı vardır. Fechner'in iki çehresi olduğunu biliyor musunuz? Bir yandan bir psikofizikçi olarak, ancak fiziksel ilkelerin ruhsal düzenlemeleri simgelemeyi sağlayabileceğini söyler. Ama bir çehresi daha var, o kadar bilinmeyen müstesna bir yan. Evrensel öznelleştirme türünde çok ileri gider ve haberi olsa size geçen gün anlattığım kısa kıssaya kesinlikle gerçekçi bir okuma getirirdi, ki benim niyetime çok uzak olurdu bu. Size söylediğim, göle düşen dağın yansımasının kozmosun rüyası olduğu değildi, ama bunu Fechner'de bulabilirsiniz.

Boşalım ve denge konumuna dönüş, bu düzenleme yasası, iki sistem için de geçerlidir diye kabul ediyordu Freud. Ama bu esnada şu soruyu sormaya da yönelir: İki sistem arasındaki ilişki nedir? Birinde haz olanın öbüründe hoşnutsuzluk –ve birinde hoşnutsuzluk olanın öbüründe haz– olmasından mı ibarettir? İki sistem birbirinin tersiyse genel bir denge yasasına ulaşmamız gerekir; bunun için de tersinden bilinçdışı analizine tekabül edecek bir ben analizi olmalıdır. Biraz önce bu sorun teorik şekilde ele alınmıştı.

Freud işte bu noktada bir şeyin haz ilkesini karşılamadığını fark ediyor. Sistemlerin birinden –bilinçdışından– çıkanın çok özel bir ısrar olduğunu (burada kullanmak istediğim kelime bu) fark ediyor. *Is-*

rar diyorum, çünkü Fransızcaya yineleme otomatizmi diye çevrilen *Wiederholungszwang*'ın (yineleme zorlantısı) anlamını gayet aşına olduğumuz bir kelimeyle ifade ediyor. Otomatizm kelimesi bizde nörolojik bir kökeni akla getiriyor. Ama öyle anlamak gerekmiyor kavramı. Söz konusu olan şey yineleme zorlantısı; ısrar mefhumunu devreye sokarak somutlaştırdığıma inanmamın nedeni de bu.

Bu sistemde rahatsız edici bir şey var. Bakışımın yoksun, hiç uyuşmuyor kendi içinde. Denklemler sistemine ve on dokuzuncu yüzyılın ortasında kuruldukları haliyle enerjibilimi türündeki düşüncenin biçimlerinden alınmış apaçıklıklara uymayan bir şey var.

Dün akşam, Profesör Lagache, Condillac'ın verdiği heykel örneğini biraz hızlı çıkardı karşınıza. *Duyumsamalar İncelemesi*'ni yeniden okumaya sizi ne kadar davet etsem azdır. Birincisi, taklit edilemeyecek bir dönemin üslubuyla insanı mest eden bir okuma deneyimi olduğu için. Okuyunca göreceksiniz ki her yerde bulunan ve bir bakıma onun görsel imgesi olan sözünü ettiğim ilkel özne durumunun bir atası var. Condillac'ta gül kokusu pek sağlam bir çıkış noktası gibidir; bütün ruhsal binayı ondan, şapkadaki tavşan çıkarır gibi görünüşte en küçük bir zorluk olmadan çıkarmak gerekir.

Akıl yürütmesindeki sıçramalar bizi dehşete düşürür ama çağdaşları böyle hissetmiyordu – Condillac'ınki hezeyan değildi. İnsan şunu merak ediyor: Condillac neden haz ilkesini formülleştirmede? Çünkü, der arife tarif verenler, formülü bilmiyordu; çünkü buhar makinesinden önce yaşamıştı. “Makine nasıl bir ürün verir?” diye sormak için buhar makinesinin ve onun sanayide kullanımının, yönetim projelerinin, bilançoların ortaya çıkması gerekiyordu.

Başkalarında olduğu gibi Condillac'ta da içeri girenden çok çıkan vardır. Metafizikçiydi bunlar. Ne düşünülürse düşünülün bu konuda –size sunduğum söylem genelde ilerici eğilimde değil– simge düzeyinde zuhur eden bir şeyler vardır. Şapkadaki tavşan çıkarmak için tavşanın önce oraya sokulmuş olması gerektiğini bir ara fark etmiştik. Enerjibilimin ilkesi budur; enerjibilimin aynı zamanda bir metafizik olmasının nedeni de budur.

Freud'u çıkarsadığı her şeyi yatırım, yükleme, boşalım, farklı sistemler arasındaki enerji ilişkisi açısından kaydetmeye zorlayan şey homeostaz ilkesidir. Ama Freud burada işlemeyen bir şeyler ol-

duğunu fark eder. *Haz İlkesinin Ötesinde* budur işte, ne bir eksik ne bir fazla.

Başta çok kısmi bir şeye takılır – travmatik nevroz durumunda rüyaların yinelenmesi gibi iyi bilinen bir fenomene; rüya düzeyinde arzunun imgesel gerçekleşimi ilkesinde ete kemiğe bürünmesi itibarıyla bu fenomen de haz ilkesinin oluşturduğu kurala ters düşer. Freud kendi kendine der ki *Bu durumda ne diye istisna var?* Ama, haz ilkesi gibi temel önemdeki bir şeyi –ki makine olarak görülen insanın somut işleyişini simgesel ifadelerin oluşturduğu tutarlı sisteme yazmayı sağlayan düzenleme ilkesidir– sorgulamayı mümkün kılan bir tek bu istisna değildir. Bu ilkeye teorisinden tümdengelimle ulaşmamıştır, o dönemde bu tarzda düşünüldüğü için düşüncesinin temelinde yatar haz ilkesi. Bu metni okursanız ayrıca göreceksiniz ki dem vurduğu başka istisnaların hiçbiri ilkeyi sorgulamak için tam olarak yeterli gelmez ona. Ama bir bütün olarak ele alındığında istisnalar yakınsıyor gibi görünür.

Demin bana kayalığa çarpan dalga gibi bir şeye toslayacağımı, şu özneye put olarak bir yerlerde rastlanacağını söylüyordunuz. Mendil oyunu mu oynuyoruz? En azından Freud oynuyor. Zira analizin bile üstüne kurulu olduğu fenomen şudur: Amaç hatırlama olduğu için, aktarımı kılığında başka bir sisteme ait olduğu açık olan bir şeyin yeniden üretildiğini saptarız – karşımıza çıksın çıkmasın.

Dr. Leclair: *Topluca yanıt vermek istiyorum, çünkü kendimi biraz hedef alınmış hissettim. Öyle sanıyorum ki siz beni şapkadaki kendi koyduğum tavşanı çıkarmakla itham ediyorsunuz fazlasıyla. Ama tavşanı oraya koyanın ben olduğumdan o kadar emin değilim. Ben onu çıkarmış olayım, peki, ama şapkaya koyan ben değilim. Söylemek istediğim ilk şey buydu, ama başka şeyler de var. İkincisi de şu. Beni bilinçdışının öznesini putlaştırmakla suçladınız ama ben dedim ki söz konusu özneyi –dar anlamda olmakla birlikte– Yehova gibi düşünüyorum, ne temsil edilebilir ne de adı anılabilir. Yine de ne yaptığımı bilerek onu temsil ettim. Siz bu putlaştırmayı, bana öyle geliyor ki, ötekinin tarafına taşıyorsunuz.*

Sevgili Leclaire, burada çoğu kimse belki sizin hissettiğiniz kadar tartışmaya açılmış olduğunuzu hissetmemiştir. Anlattığınız gibi yaptığınızı, yani ne yaptığınızı bildiğinizi kabul ediyor ve saygımı da ifade ediyorum. Dün akşam yaptığınız şey çok kontrollüydü, ne yaptığınızı çok iyi biliyordunuz, masum bir şekilde yapmadınız. Bunlar sizin önemli artılarınız. Bununla birlikte şu anda öne sürdüğünüz şeyin doğru olup olmadığını göreceğiz. Bana kayalık diye haber verdiğiniz şey kaçınılabilir olmanın ötesinde – ondan kaçınılmış bile.

Dr. Leclaire: *Benim izlenimim o ki öznenen söz edildiği her seferinde bu kaçınma fenomeni ortaya çıkıyor. Öznenen söz edildiğinde, her seferinde bir tür tepkiyle bu oluyor.*

Kaçınma derken kastınız nedir?

Dr. Leclaire: *Hani şu riddance (kurtulma işi).*

Bu noktada, rica ediyorum, konudan sapmayalım. Aynı kaçınma değil bu.

Haz ilkesinin eski duruma getirme işlevi var. Ama yineleme işlevi de var. Bu ikisi nasıl eklemleniyor?

Özne bir deneyimi defalarca yeniden üretebilir, bu deneyimin belli niteliklerini hatırlamayla keşfedersiniz. Bunun özneyi hangi bakımdan doyuma ulaştırdığını kavramak için neler çekeceğinizi Allah bilir. Birkaç yıl önce *Kurt Adam* vakasıyla ilgili olarak da açıklamıştım. Öznenin bu yeniden üretme ısrarı nedir? Neyi yeniden üretir? Davranışında mı yeniden üretir? Düşlemlerinde mi? Karakterinde mi? Hatta ben'inde mi? Her türden şey, son derece farklı tarzlarda şeyler, bu yeniden üretimin malzemesi ve ögesi olabilir.

Tedavide aktarımdaki yeniden üretim çok daha dağınık bir yeniden üretimin özgül bir örneğinden ibarettir elbette; bununla karakter analizi, bütünsel kişilik analizi, falan feşmekân dediğimiz şeyde uğraşırız.

Freud bu bitmez tükenmez yeniden üretimin haz ilkesi açısından ne anlama geldiğini sorar. Düzensiz bir şeyler olduğu için mi ortaya çıkar, yoksa farklı bir ilkeye, daha temel nitelikte bir ilkeye uyduğu için mi?

Soruyu tartışmaya açık bırakıyorum – söz konusu olanı, yani özneyi düzenleyen ilkenin mahiyeti nedir? Özümsenebiler mi, indirgenebilir mi, simgeleştirilebilir mi? Bir şey midir o? Yoksa adı anılamaz, kavranamaz da yalnızca yapılandırılmış mıdır?

Önümüzdeki üç ay için derslerin konusu bu olacak.

15 Aralık 1954

VI

Freud, Hegel ve Makine

Ölüm içgüdüsü.

Freud'un rasyonalizmi.

Efendinin yabancılaşması.

Psikanaliz bir hümanizm değildir.

Freud ve enerji.

Şııarmıştınız. Sayın Hyppolite size dün akşam iyi bir şey sundu. Bakalım onunla ne yapacaksınız.

Geçen söyleşimizin sonunda sizi bıraktığım yerin bazılarınızın hafızasında izi kalmıştır belki, yani “yineleme otomatizmi” yerine “yineleme zorlantısı” diye çevireceğimiz *Wiederholungszwang*. Bu *Zwang* (zorlantı) kavramı Freud tarafından ilk yazılarından, sık sık gönderme yaptığım, en son ortaya çıkarılmış olan ve önümüzdeki haftalarda analiz ve eleştirisini yapmamız gerekecek *Bir Psikoloji Taslağı*’ndan alınmıştır.

Freud’un o andan itibaren haz ilkesi diye tanımladığı şey bir sabitlik ilkesidir. Biz teorisyen analistlerin elma gören balık kadar dert ettiği bir başka ilke var, Nirvana ilkesi. Sanki Freud olguların inşasını düzenlemeye çalıştığı zihinsel kategoriyi hiç yerinden oynatmamış, sanki aynı şeyden söz ediyormuş gibi, Hartmann gibi bir yazar da tam olarak özdeş şu üç kategoriyi görmek dikkate değer: sabitlik ilkesi, haz ilkesi, Nirvana ilkesi. Nirvana ilkesini birdenbire neden haz ilkesinin ötesi diye nitelediğini merak ediyor insan.

Haz İlkesinin Ötesinde’nin başında bize iki sistem sunar; birinde haz olanın öbüründe acıya, birinde acı olanın da öbüründe hazza dönüştüğünü gösterir bize. Ama iki sistem arasında bakışım, karşılıklılık, tam bir eşlenme varsa, birincil ve ikincil süreçler birbirinin tersiyse, ikisi bir eder ve birinde işlem yapmak aynı zamanda diğ-

rinde işlem yapmaya yeter. Ben ve direnç üzerinde işlem yapmakla, tek hareketle sorunun temeline dokunmuş oluruz. Freud *Haz İlkesinin Ötesinde*'yi tam da orada kalamayacağımızı açıklamak için yazar.

Nitekim birincil sürecin ben düzeyinde semptom biçiminde tezahürü, bir hoşnutsuzluk, acı olarak dışavurulur, amma velakin söz konusu tezahür hep geri gelir. Bir tek bu olgu bizi durdurmaya yetmeli. Bastırılmış sistem neden, geçen oturumda ısrar dediğim şeyle tezahür eder? Sinir sistemi bir denge konumuna ulaşmaya yazgılıysa o niye dengeye ulaşmasın? Bu şekilde ifade edince bunlar apaçık şeyler tabii.

Ama işte Freud öyle bir adamdı ki bir şeyi bir kez gördü mü –ki görmeyi, hem de ilk gören olmayı bilirdi– kesin karar vermeden bırakmazdı. Eserinin olağanüstü değerini yaratan da budur. Tabii bir keşif yapar yapmaz, onun üzerinde hani her türden spekülative yenilik söz konusu olduğunda hep ortaya çıkan, onu rutine sokmak için her şeyi yapan şu kemirici çalışmaya başlardı. Tam anlamıyla teorik düzlemde getirdiği ilk özgün, önemli mefhumla, libidoya, ve ona *Libido cinseldir* diyerek kazandırdığı vurguya, indirgenemez niteliğe bakalım. Bugün derdimizi iyi anlatabilmek için şöyle söylemek lazım: Freud'un getirdiği şey, insan ilerlemesinin asli motorunun, insan hayatında patetik, çatışmalı, verimli, yaratıcı olanın motorunun şehvetperestlik olduğudur. Çok değil on yıl sonra Jung çıkıp libidonun ruhsal çıkarlara tekabül ettiğini söyleyecekti. Hayır, libido cinsel libidodur. Ben de libido dediğim zaman cinsel libidoyu kast ediyorum.

Herkesin analiz tekniğindeki dönemeç olarak kabul ettiği şey, dirence odaklanma, iyi temellendirilmişti ve verimli olduğu görülmüştü, ama teorik bir karışıklığa yol açıyordu – ben üzerinde işlem yapmakla aygıtın iki yarısından biri üzerinde işlem yapıldığı sanılıyordu. Freud işte o aşamada bilinçdışına olduğu haliyle erişilemeyeceğini ve bilinçdışının sesini ancak paradoksal, acılı bir biçimde, haz ilkesine indirgenemez biçimde duyurduğunu hatırlatıyor.

Haz İlkesinin Ötesinde'yi okudunuz mu? İçinizden metinde okuduğunu bize anlatmak isteyen varsa sözü ona vereyim.

1

O. Mannoni: *Biraz kafamı meşgul eden bir konu hakkında açıklama isteyeceğim. Freud'u okuduğumuz zaman bana öyle geliyor ki yineleme zorlantısının onda iki veçhesi var. Birinde başarısız olmuş bir çabayı başarıya ulaştırmak için baştan alıyor – tehlikeye, travmaya karşı bir koruma gibidir bu. Diğer veçhede bana öyle geliyor ki gelişimsel perspektifte daha sonra gelmesi gereken bir konum ıskalandığı için daha rahat bir konuma dönülüyor. Bu iki pozisyonun sonunda birbiriyle uyumlandırıldığını görmedim, en azından ben uyumu ıskaladım; bu güçlük de kafamı meşgul ediyor.*

Lefèbvre-Pontalis'in dediği gibi *Wiederholungszwang* teriminin kullanımında bir muğlaklık var. Birbirine karışan, iç içe geçen iki söylem düzeyi, bir yanda eski durumuna getirme eğilimi öbür yanda yineleme eğilimi var; ikisinin arasında da, Freud'un düşüncesinin salınım içinde olduğunu söylemeyeceğim, çünkü onunki kadar az salınan düşünce zor bulunur, araştırmasının kendi üzerine döndüğünü hissederez pekâlâ. Ne zaman ki öbür yönde fazla ileri gittiğini sanırsınız durup der ki – Eski duruma getirme eğiliminden ibaret değil mi bu? Ama her seferinde bunun yetmediğini ve eski duruma getirme eğiliminin tezahüründen sonra bireysel psikoloji düzeyinde haybeden, paradoksal, muammalı görünen ve tam anlamıyla yinelemeli olan bir şeyin kaldığını saptar.

Nitekim haz ilkesi varsayımına göre sistemin bütünü hep eski durumuna geri dönmeli, –bugünkü ifadeyle– homeostatik şekilde işlem yapmalıdır. Nasıl –hangi ucundan tutarsak tatalım– harekete, haz ilkesinin çerçevesine girmeyen bir şey olur? Freud saptadığı fenomenleri her seferinde bu çerçeveye sokmaya çalışır ve deneyim ona oradan çıkmayı dayatır yeniden. En öğretici olgular en paradoksal olanlardır. Sonuçta yineleme zorlantısını kabul etme kararını ona dayatan da aktarımda yeniden üretimin oluşturduğu koskoca olgudur.

O. Mannoni: *Sorum şu noktayı aydınlatmaya yönelikti: İkinci anlamda yineleme zorlantısı ilk tasavvurunu elden geçirmeye mi mec-*

bur etti onu, yoksa o ikisi ayrı şeyler olarak üst üste mi bindi? Pek iyi anlamadığım şey bu durumun Freud'u saf halde bir eski duruma getirme olduğu fikrine geri mi döndürdüğü, yoksa saf diyebileceğimiz eski duruma getirmeye artık hani bir zorlantı mı eklediği...

Dosdoğru ölüm içgüdüğü işlevine gelmesinin nedeni bu işte. O zaman şemanın dışına çıkar.

Bay Hyppolite: *Neden ölüm içgüdüğü adını veriyor? Korkunç derecede muammalı bir şey olduğu, sonuçta şemanın çerçevesine girmeyen farklı farklı fenomenleri saydığı izlenimine kapılıyoruz. Ölüm içgüdüğü sözü ile haz ilkesinin ötesindeki fenomenler arasında nasıl bir ilişki var? Neden ölüm içgüdüğü demeli ona? Maddeye dönüş gibi, bir kısmı epey tuhaf gelen perspektifler açıyor bu birdenbire.*

O. Mannoni: İçgüdüğün zıddı deseymiş daha iyi olurmuş.

Bay Hyppolite: *Ölüm içgüdüğü demek Freud'u bir anda başka fenomenleri keşfetmeye, en başta onu ölüm içgüdüğü adını vermeye sevk eden şeyde içermeyen bakış açılarını açmaya götürdü.*

Doğru.

Bay Hyppolite: *Maddeye dönüş çok büyük bir muamma ve bana bakılırsa biraz müphem. Bir dizi muammayla karşı karşıya olduğumuz izlenimine kapılıyoruz; buna verdiği ad, ölüm içgüdüğü, açıkladığı fenomenlere nispetle bir sıçrama, çok büyük bir sıçrama.*

Bay Bejarano: *Ben de bu sıçramayı kavramakta aynı güçlüğü yaşıyorum. Yaşamı koruma içgüdüğü ölümüne doğru gider, diyor bir bakıma, kısaca koruma içgüdüğü ölümü ister diyor. Bu bana ateşin, yani sıcaklığın –tersyüz ederek– soğuk olduğunu söylemek kadar aldatıcı geliyor. Buna neden ölüm içgüdüğü dediğini kavrayamıyorum.*

Bay Hyppolite: *Burada biraz karanlık bir felsefe yok mu? Sonunda diyor ki libido birbirine giderek daha bağlı, organik gruplar oluşturmaya meyilliyken ölüm içgüdüğü temel öğelere dönmeye meyleder.*

Müphemlik duygusu vermiyor. Metni okuyunca Freud'un küçük fikri dediğim şeyin peşinden gittiği izlenimine kapılıyoruz. Onu içten içe kemiren bir şey var. Sonunda da getirdiği açılımın, daha doğrusu daireler çizen sorgulamasının olağanüstü ölçüde spekülatif niteliğini kendisi kabul ediyor zaten. Sürekli başlangıçtaki temel ilkelere geri gidiyor, yeni bir daire çiziyor, yeniden bir geçit bulup oradan geçiyor ve bir sıçrama gerçekleştiriyor; sıçramayı gerçekleştirdikten sonra da orada aslında şemanın sınırlarının tamamen dışında kalan ve salt deneyime göndermeyle kurulması mümkün olmayan bir şeyin olduğunu kabul ediyor. Sonunda da diyor ki bu anlatımı yayımlamaya değer görmesinin nedeni, kendisinin ister istemez bu sorsalsın yoluna girmiş olmasıdır.

Bay Hyppolite: *Freud'a göre iki içgüdünün, yaşam içgüdüsü ile ölüm içgüdüsünün bilinç dışında tek içgüdü olduğu izlenimine kapılıyoruz, ama vahim olan, bileşenler birbirinden ayrıldığı zaman gerçekleşiyor. Burada çok güzel, çok çarpıcı, çok karışık, bir çocuğun size sarılırken tırmalmasına benzeyen bir şey var – kaldı ki kendisi bunu açıkça söylüyor da. Doğrudur, insan sevgisi dediğimiz şeyde bir yandan saldırganlığın bir payı var, bu olmasa sadece iktidarsızlık olurdu ama bu saldırganlık eşini öldürmeye de varabilir; öte yandan da saldırganlığın payı olmasaydı fiili bir iktidarsızlıkla sonuçlanacak bir libido payı var. Birlikte işlediğinde ikisi insan sevgisini oluşturuyor. Ama parçalandığı, bileşenlerden biri tek başına çalıştığı zaman, ölüm içgüdüsü beliriyor.*

Bu, dolaysız diyebileceğimiz, bireyin psikolojik deneyiminde verili olan şey düzeyinde olur; hatta düşüncemize imge kazandırmak için ileri gidip “kuklanın düzeyinde” diyelim. Ama Freud'u ilgilendiren, kuklanın hangi iplerle oynatıldığını bilmektir. Ölüm içgüdüsünden ya da yaşam içgüdüsünden söz ettiği zaman söylediği budur.

Bu da beni dün akşamki söyleşimizin ardından size sormam gerektiğine inandığım soruya geri getiriyor: *Psikanaliz bir hümanizm midir?* Bu soru, *autonomous ego* Freud'un keşfiyle aynı doğrultuda mı diye sorduğum zamanki sorunun aynısı. İnsanda nasıl bir özerklik payı olduğu sorusu bütün çağların sorusu, herkesin kafasını meş-

gul etmiş. Freud bu konuda bize ne katıyor? Bu bir devrim midir değil midir? Bu arada dün akşam sorduğum üçüncü soru aklıma geliyor: İkisini aynı söylem düzeyine yerleştirirsek, Hegel'den Freud'a nasıl bir yenilik var?

Bay Hyppolite: *Çok yenilik var.*

Şu anda size tam bir yanıt veremem, çünkü atılması gereken adımlar, belki katedilecek uzun bir yol var. Demin, Freud'un ölüm içgüdüünün işlevi etrafında dönerken, salınırken aklına gelen küçük, ya da büyük, dediğim fikrinin anlamını kendimce konumlandırmaya çalışmakla yetineceğim.

Laboratuvarda çalışan bilginlerin şu serabı devam ettirmesi çok şaşırtıcı: Hakikaten özerk olan bireydir, insan öznesidir (neden başkası değil de o?) ve onun içinde bir yerlerde, epifiz bezinde ya da başka bir yerde, bir makasçı, insanın içindeki insan vardır, aygıtı çalıştırır. Bütün analitik düşünce, bir-iki istisna dışında, şu anda bu tasavvura dönüyor.

Özerk *ben*'den, *ben*'in sağlıklı kısmından, güçlendirilmesi gereken *ben*'den, analiz yapmak için yaslanabileceğimiz kadar güçlü olmayan *ben*'den, analistin müttefiki olan *ben*'den, vs söz ediyorlar bize. Görüyorsunuz ya, bu iki *ben*, analistin *ben*'i ile özneninki kol kola; aslında şu sözümona ittifak içinde biri diğerine tabi durumda. Deneyimdeki hiçbir şey bize bunun ufacak olsun bir filizini sunmaz, çünkü tam tersi ortaya çıkar – bütün dirençler *ben* düzeyinde ortaya çıkar. İnsan hakikaten merak ediyor, *ben* olmasaydı dirençler nereden çıkacaktı?

Bugün şu kâğıtların arasından bir-iki metni çıkarmaya vaktim yok ama bir gün yapacağım bunu; şu küçük yiğit öznedeki iyi şeyler olduğu yolundaki, libidonun etkisizleştirildiği, libido olmaktan çıkarıldığı, saldırganlığın saldırganlık olmaktan çıkarıldığı çatışmasız bir alan olduğu yolundaki çok basit, merhaba demek kadar basit bir fikrin kendinden memnuniyetle, sonunda kazanılmış iç huzurunun tatminiyle saçıldığı son zamanlarda yayımlanmış paragrafları size alıntılacağım. Tıpkı Arşimed gibi, dünya dışında küçük bir nokta veriyorsunuz ona, dünyayı yerinden oynatıyor. Ama dünyanın dışın-

daki o küçük nokta yok.

Sorunun nelere uzandığını iyi görmek lazım. Klasik düşüncenin temel öncüllerinden birini ta Yunan düşüncesinin belli bir tarihinden beri sorgulamaya açan “Psikanaliz bir hümanizm midir?” sorusuna kadar uzanıyor. İnsan her şeyin ölçüsüdür derler. Peki insanın kendisinin ölçüsü nerededir? Kendi içinde midir?

Bay Hyppolite: *Sizce de –bu sizin sorunuza neredeyse bir yanıt oluşturuyor ki bu akşamın bir kısmını bunu düşünerek geçirdim ama sizin söylediklerinize de denk düşüyor– Freud’da bir rasyonalist (rasyonalist ile kastım insanlığın rasyonelleştirilebileceğini düşünen biri, bu rasyonelleştirme de ben’den geçiyor) ile insanları tedavi etmekten sonsuz ölçüde kopuk, bambaşka derinlikte bir bilgiye aç ve o rasyonaliste her an karşı çıkan bambaşka bir insan arasında derin bir çatışma yok mu? Bir Yanılsamanın Geleceği’nde Freud bütün yanılsamalar ortadan kalkınca ne olacağını sorar. Ve bu noktada ben; güçlendirilmiş, insani, eyleyen ben devreye girer. İnsanlığın kurtulduğunu görürüz. Ama Freud’un içinde daha derin bir kişi vardır. Ölüm içgüdüsünün keşfi, rasyonalistin ifade etmediği bu derin kişiye bağlı değil midir? Freud’da iki insan var. Bazen rasyonalisti görüyorum, hümanist tarafıdır bu – bütün yanılsamalardan kurtulunca ne kalacak geriye? Bir de ölüm içgüdüsü tarafında keşfedilen saf spekülâtif insan var.*

Freud’un yaratıcı macerası burada işte. Freud’da çatışma olduğuna katiyen inanmıyorum. Rasyonalist heves onda bir rasyonelleştirme rüyasıyla ete kemiğe bürünmediği sürece bunu söyleyemeyiz. Gelgelelim, *Bir Yanılsamanın Geleceği’nde* ya da *Uygarlığın Huzursuzluğu’nda* Einstein’cı ütopyacılıkla, o dahiyane matematiğinin dışına çıkıp beylik laflar düzeyine varan Einstein’ın ütopyacılığıyla diyalogunu ne kadar ileri götürmüş olursa olsun...

Bay Hyppolite: *Freud’un materyalizminde bir azamet var.*

Beylik lafların da azameti var. Freud’un o düzeyde olduğunu sanmıyorum.

Bay Hyppolite: *Ben de bu yüzden seviyorum onu, o düzeyde olmadığı için. Çok daha muammalı bir şey var.*

Uygarlığın Huzursuzluğu'nda direncin nerede olduğunu görebiliyor. Rasyonalizmi demeyeceğim ama rasyonelleştirmeyi ne kadar uzağa yerleştirirseniz yerleştirin mutlaka bir yerde patlar.

Bay Hyppolite: *Freud'da derin olan bu. Ama rasyonalist de onun içinde.*

Düşüncesi, en üst derecede ve en dar anlamda, terimin tam anlamıyla ve baştan sona rasyonalist olarak nitelenmeyi hak ediyor. Etrafında dönüp durduğumuz nüfuz edilmesi bu son derece zor metin, hiçbir şey karşısında tahtından feragat etmeyen, *İşte burada başlıyor opak ve dille anlatılmaz olan*, demeyen bir aklın en canlı, en güncel taleplerini mevcutlaştırır. Akılla girer ve, karanlıkta yolunu kaybetmiş gibi görünse de, akılla devam eder. Onda bir feragat etme, nihai bir secde, akılla işlem yapmaktan vazgeçme, her şey böyle yolunda diye düşünerek dağda inzivaya çekilme olduğunu sanmıyorum.

Bay Hyppolite: *Muhakkak, ışık karşısav oluştursa bile o ışığa kadar gidiyor. Rasyonalizm ile kastım yeni bir dine teslim olacağını söylemek değildi. Aksine Ausföhrung (uygulama) dine karşı bir din.*

Ondaki karşısav –hadi böyle diyelim– ölüm içgüdüdür. Gerçekliğin –gerçeklik ilkesi dediğimiz şeyi çok aşan bir gerçekliğin– kavranmasında belirleyici bir adımdır bu. Ölüm içgüdü bir güçsüzlük, iktidarsızlık itirafı, indirgenemez bir şey, son bir dille-anlatılamaz karşısındaki duraklama değil, bir kavramdır. Şimdi biz de onun yanına gitmek için birkaç adım atacağız.

2

Madem bu noktaya geldik, dün akşam *Tinin Fenomenolojisi* hakkında öne sürdüğünüz bir şeyden yola çıkayım. Sizin görüşünüze göre bilgi'nin ilerlemesi diye bir şey olduğu kesin. Hegel'deki *Bewusst-*

sein bilinçten çok daha ziyade bilgiye yakındır. Her şeye rağmen, çünkü toplantı o kadar bilgece olmasaydı, size soracağım sorulardan biri şu olurdu: Bilgi-olmayanın Hegel’de nasıl bir işlevi vardır? Gelecek yarıyılıda bize bundan bahsetmek için ikinci bir konferans vermeniz lazım. Freud bilinçdışı denen şu psikolojik *Zuiderzee*’nin (Güney Denizi) fethinden tam olarak ne beklemek lazım sorusuna dair birkaç makale yazmıştır. İd’in sular altında kalmış toprakları kurutulunca, insanın verimine dair nasıl bir bakış açısı kazandıracaktır bu? Valla bu perspektif ona pek öyle sevindirici gelmez. Birkaç bendin yıkılması riski söz konusuymuş gibi gelmişti ona. Bütün bunları yazmış Freud, ben de size sırf Freud’un düşüncesinin yorumu çerçevesinde kalalım diye hatırlatıyorum bunu. Hegelci perspektifte tarihin gerçekleşmesi, tarihin sonu nedir? Bana öyle geliyor ki kısaca, Tin’in fenomenolojisindeki ilerleme, siz hepinizsiniz – bunun için buradasınız. Bunun anlamı şu: Düşünmeseniz bile yaptığınız şey. Yine kuklanın ipleri. Tin’in fenomenolojisinin bütün ilerlemesinin gitgide inceltilmiş bir efendilik olduğunu söylesem bilmem Sayın Hyppolite bana katılır mı?

Bay Hyppolite: *Efendilik’in içini neyle doldurduğunuza bağlı.*

Düşünüyorum. Yumuşatmadan açıklamaya çalışacağım. Lafı dolandırmak istemiyorum, aksine hangi anlamda çarpıcı olabileceğini göstermek istiyorum.

Bay Hyppolite: *Beni karşıtınız olarak görmeyin. Hegelci değilim, hatta belki tam tersiyim. Hegel’i temsil ettiğimi düşünmeyin.*

İşleri çok kolaylaştıracak bu. Sizden ricam, çünkü siz benden daha uzmansınız Hegel konusunda, çok ileri gidip gitmediğimi, yani söylediklerime ters düşen önemli metinler olup olmadığını söylemeniz.

Sık sık belirttiğim gibi, Descartes’ı aşmak dercesine Hegel’i aştık denmesinden pek hoşlanmıyorum. Her şeyi aşp sonra yine aynı yerde duruyoruz. Evet, gitgide inceltilmiş bir efendilik. Açıklayayım.

Tarihin sonu mutlak bilmedir. Oradan çıkış yoktur – bilinç şayet bilmeyse, bilincin diyalektiğinin sonu da mutlak bilmedir, böyle yazıyor Hegel.

Bay Hyppolite: *Evet ama Hegel'i yorumlayabiliriz. Deneyimin ardından mutlak bir bilme olarak beliren bir an mı var, yoksa mutlak bilme deneyimin bütünsel sunumunda mıdır diye sorabiliriz. Bir başka deyişle, biz hep ve sürekli olarak mutlak bilme içinde miyiz? Fenomenoloji'de mutlak bilmeden önce gelen bir dizi aşama var, sonra da Napoléon'un falan çıkıp geldiği ve mutlak bilme denen bir nihai aşama mı var? Hegel bundan biraz söz ediyor, ama biz bunu bambaşka biçimde anlayabiliriz. Sözgelimi Heidegger'in yorumu taraflıdır ama neyse ki olanaklı bir yorumdur. Bunun için Hegel'i aşmıyoruz. Mutlak bilmenin, Fenomenoloji'nin her aşamasına –değiş yerindeyse– içkin olması kuvvetle muhtemeldir. Fakat bilinç bundan yoksundur. Bilinç, mutlak bilme denen hakikati bir başka doğal fenomen haline getirir ki bu da mutlak bilme değildir. Dolayısıyla mutlak bilme hiçbir zaman tarihin bir ânı değildir, sürekli. Mutlak bilme deneyimin kendisidir, deneyimin bir ânı değil. Alanda olan bilinç, alanı görmez. Alanı görmek, mutlak bilme budur işte.*

Yine de Hegel'de bu mutlak bilme bir söylemde ete kemiğe bürünür.

Bay Hyppolite: *Muhakkak.*

Bana öyle geliyor ki Hegel'e göre her şey hep buradadır, bütün tarih hep fiilen dikey olarak mevcuttur. Öteki türlü, çocuksu bir masal oluyor. Ayrıca Neandertal çağın ilk budalalarından bu yana sahiden de burada olan mutlak bilmede söz konusu olan şey, söylemin kendi üstüne kapanması, kendi kendisiyle bütünüyle hemfikir olması, söylemde ifade edilebilen her şeyin tutarlı ve gerekçeli olmasıdır.

Burada bırakıyorum. Adım adım gidelim, ağır gidelim ki emin adımlarla ilerleyelim. Bu şekilde ilerlemek bizi aradığımıza ulaştıracak – yani anlama, Freud'un Hegel'e nispetle özgün yönüne.

Hegelci perspektifte tamamlanmış söylem (şüphesiz ki söylem tamamlanma noktasına vardığı andan itibaren konuşmaya gerek olmayacaktır, devrim sonrası aşamalar dediğimiz şeydir bu, bir yana bırakalım), mutlak bilmenin ete kemiğe bürünmesi olan tamamlanmış söylem iktidarın aracıdır, bilenlerin hükümdarlık asası ve mülküdür. Herkesin bundan payını aldığını düşündürecek hiçbir şey yok-

tur. Dün akşam sözünü ettiğim bilginler –bir mitin ötesinde bir şeydir bu, hatta simgenin ilerlemesinin anlamıdır– insan söylemini sonlandırmak için gelmişlerdir, söylemin sahibidirler ve söyleme sahip olmayanların artık tek yapacağı cazdır, dans etmektir, eğlenmektir... y rekliler, kibarlar, şehvetliler. İnceltilmiş efendilik dediğim bu.

Mutlak bilmede, insanda son bir bölünme, son bir –deyiş yerindeyse– ontolojik ayrılma vardır. Hegel, bireyin varoluşunu Tanrı ile benzersiz baş başa görüşmesine dayandıran belli bir dinsel bireyciliği aşmışsa, her bir insanın –böyle söyleyebilirsek– gerçekliğinin ötekinin varlığında yattığını göstererek aşmıştır. Sonuçta –sizin dün akşam m kemmeden açıkladığınız gibi– karşılıklı, –bu noktanın altını  iziyorum– yok edilemez, çıkışsız yabancılaşma vardır. İlkel efendiden daha aptalca ne olabilir? Hakiki bir efendi. Yine de efendilik hevesinin insanları ele geçirdiği zaman bunun nasıl bir sonuç doğurduğunu görecek kadar yaşadık. Savaş sırasında bunu gördük; ideolojileri kendilerinin efendi olduklarına, almak için ellerini uzatmanın yeterli olduğuna inanmak olan kişilerin siyasi hatasını gördük. Donanmayı ele geçirmek için Almanlar Toulon’a ilerliyor –tam bir efendi hikâyesi. Efendilik baştan sona kölenin tarafındadır, çünkü o efendiliğini efendiye karşı işleyip inceltir. Ama bu karşılıklı yabancılaşmanın sonuna kadar sürmesi gerekir. İnceltilmiş söylemin köşedeki kafede cazla eğlenenlerin indinde ne kadar önemsiz bir şey olduğunu düşünün. Efendilerin gidip onlara karışmak için ne kadar hevesli olacağını da. Bu arada, tersine, ötekiler kendilerini sefiller olarak, birer hiç olarak görecek ve *Efendi efendiliğinin zevki içinde ne kadar mutludur* diye düşüneceklerdir, oysa efendi tabii ki büsbütün hüsrana uğrayacaktır. Sanırım, Hegel’in bizi getirdiği yer en nihayetinde burası.

Hegel antropolojinin sınırında durur. Freud’sa oradan dışarı çıkmıştır. Keşfettiği şey, insanın bütünüyle insanın içinde olmadığıdır. Freud hümanist değildir. Bunun nedenini açıklamaya çalışacağım.

3

Temel şeylerden söz edelim. Freud hekim, ama Hegel'den yaklaşık bir asır sonra doğdu ve aradan geçen zamanda hekim kelimesinin anlamını etkileyen birçok şey oldu. Freud hekim ama Asklepios, Hipokrat ya da Aziz Luka gibi bir hekim değil. Aşağı yukarı bizim gibi bir hekim. Kısacası, nasıl ki biz insan için hekimin hep neyse o olduğu geleneğe mensup olmayan türden bir hekimsek, Freud da hekim olmayan bir hekimdi.

Burası çok acayip, “İnsanın bir bedeni *var*,” denmesi hakikaten tuhaf bir tutarsızlık taşıyor. Bizim açımızdan bu anlamlı, hatta muhtemelen her zaman anlamlı olmuştur, ama bu bizim için başkası için olduğundan daha anlamlı, çünkü –herkes bilmeden Hegelci olduğu ölçüde– biz Hegel’le birlikte ve bilmeden, insanı –birikmiş bir bilme olan– bilmesiyle özdeşleştirmeyi çok ileri götürdük. Bir bedene konumlandırılmak çok tuhaf ve vaktinizi şu Descartes budalasının iki parçaya ayırdığı insanın birliğini yeniden yarattığınızla övünerek göğsünüzü kabartmakla geçerseniz de bu tuhaflığı en aza indirmek mümkün değil. Tommasoculuk ve Aristotelesçilikten büyük yardımlar alıp insan varlığının birliğine, bedenin biçimi olarak ruha dönüldüğü konusunda şaşaalı beyanlarda bulunmanın hiç yararı yok. İnsanı bölme işlemi bir kere yapıldı artık. İşte bu nedenle bugünün hekimleri –vakitlerini mizaçları, bünyeleri ve benzeri başka şeyleri düşünmekle geçirenler hariç– her zamanki hekimler değiller. Beden karşısında hekimde, bir makinenin parçalarını söken adamın tutumu vardır. İstedığınız kadar ilkelerinizi ilan edin, bu tutum köktendir. Freud’un koptuğu şey budur işte, ideali de buydu: patolojik anatomi, anatomik fizyoloji çalışmak, sinir sisteminde ete kemiğe bürünmüş olan şu karmaşık aygıtın neye yaradığını keşfetmek.

Canlının birliğini ayırıştırıran bu perspektifin muhakkak sarsıcı, infial uyandıran bir yanı var ve koca bir düşünce hattı buna karşı gelmeye çalışıyor –doğanın hayırhahlığına ve ezeli ahenge dönmek isteyen Gestaltçılık ve diğer iyi niyetli teorik irdelemeleri kastediyorum. Elbette bedenin makine olduğunu kanıtlayan bir şey yok, hatta

makineyle uzaktan yakından ilgisi olmaması pek muhtemel. Ama sorun burada değil. Önemli olan, sorunu bu şekilde ele almış olmaları. Demin adını andım, buradaki *onlar* Descartes'a denk düşüyor. Tek değildi Descartes, bedeni makine olarak düşünmeye başlayabilmesi için birçok şeyin olması gerekiyordu. Özellikle de tek başına çalışmakla kalmayıp çok insani bir şeyi kavrayıcı şekilde ete kemiğe de büründürebilen bir şey gerekliydi.

Tabii bunlar olup biterken kimse farkında değildi. Ama şimdi biz biraz uzaktan bakabiliyoruz. Bu fenomen Hegel'den epey önce meydana geldi. Bütün bunlarda pek az payı olan Hegel klasik bir antropolojinin belki de son temsilcisidir ama sonuçta Descartes'ın neredeyse gerisinde kalır.

Sözünü ettiğim makine saat. Günümüzde birinin saat karşısında şaşırma ihtimali çok düşüktür. Louis Aragon bundan *Paris Köylüsü*'nde, ancak bir şairin bir şeyi mucizevi niteliğiyle selamlamak için bulabileceği bir dille söz ediyor; bu şey, diyor Aragon, insan burada olsun olmasın, insana dair bir varsayıma uyar.

Demek ki saatler vardı. Henüz mucizevi bir tarafları pek yoktu, çünkü hakiki, adına yaraşır, sarkaçlı bir saatin, Huyghens'inkinin ortaya çıkması için *Yöntem Üstüne Konuşma*'dan sonra uzun zaman beklemek gerekecekti – buna metinlerimden birinde gönderme yapmıştım. O sıralar ağırlıklı çalışan, yıllar boyunca iyi günde kötü günde zamanı ete kemiğe büründüren saatler vardı. Zamanı bilmenin, hani diyorlar ya, *burada-olma*'mız açısından ne kadar elzem olduğunu anlamamız için tarihte bir miktar yol almamız gerekti tabii. Bu zamanın hakiki zaman olmadığı ne kadar söylenirse söylensin, sonuçta zaman burada, saatte, koca bir kız gibi tek başına geçer.

Size Descartes'ın *İnsana Dair [İnceleme]* adlı kitabını okumanızı ne kadar tavsiye etsem azdır. Bu *İnsan* kitabını ucuza alabilirsiniz, en çok el üstünde tutulan kitaplardan biri değil, diş hekimlerinin gözdesi *Yöntem Üstüne Konuşma*'dan daha ucuza mal olacaktır. Kitabı bir karıştırın, Descartes'ın insanda aradığı şey saat miymiş bakın bakalım.

Bu makine sanıldığı gibi değil. Canlının zıddından, canlının simulakrumundan ibaret değil. Zaman denen ve gizemlerin en büyüğü olan bir şeyi ete kemiğe büründürmek için yapılmış olduğunu dü-

şünmek bizi doğru yola sokacaktır. Makinede söz konusu olan nedir? Aynı dönemde Pascal diye birinin yine bir makine, hem de daha mütevazısı, toplama yapacak bir makine inşa etmeye çalışmış olması bize gösteriyor ki makine kökten biçimde insani olan işlevlere bağlıdır. Kendi portremiz olduğunu fark etmeden aralarında yaşadığımız sandalye, masa ve az çok simgesel başka nesneler gibi basit bir yapıntı değildir. Makineler bambaşka bir şeydir. Bizim aslında ne olduğumuz konusunda, o makineleri yapanların bile aklına getirebildiklerinden çok daha ileri giderler.

Hegel, kendisinin zamanının Tini'nin ete kemiğe bürünmüş hali olduğuna, Napoléon'un da *Weltseele*, dünyanın ruhu, kudretin öbür kutbu, daha dişil, tensel kutbu olduğuna inandı. Ama ikisi de dönemlerinde filizlenmeye başlayan bir fenomenin, buhar makinesinin önemini tam olarak anlamamış olmalarıyla öne çıkıyor. Watt'ın gelmesi o kadar uzun sürmeyecekti, kendi başına çalışan şeyler, madenlerdeki küçük bombalar vardı zaten.

Makine insandaki en köklü simgesel etkinliği ete kemiğe büründürür; soruların bizim sorduğumuz düzeyde sorulması için de zorunluydu makine – bunca şey içinde fark etmeyebilirsiniz.

Freud'dan bahis açınca sözünü ettiğimiz, ama Hegel'den açınca etmediğimiz bir şey var: enerji. Başlıca düşünce konusu, egemen düşünce konusu bu; spekülâtif açıdan bu nokta, dün akşam Hegel'in zamanında bilinç ile Freud'un zamanında bilinçdışı arasındaki karşıtlığı tartışırken kapıldığımız, sırf eşseslilikten kaynaklanan karışıklıktan daha önemli – Parthenon ile hidroelektrik arasındaki çelişkidten söz etmek gibi bir şey olurdu bu, ikisinin birbiriyle zerre kadar alakası yok. Hegel ile Freud arasında, bir makine dünyası zuhur etmiştir.

Geçen oturumda dikkatinizi çekmiştim, enerji ancak makinelerin var olduğu andan itibaren belirebilecek bir mefhum. Ama enerji ezelden beri mevcut olmadığı için değil. Yalnızca, köle sahipleri, yiyeceklerinin fiyatı ile kölelerin *latifundium*'larda (büyük araziler) yaptıkları arasında denklem kurulabileceğini hiçbir zaman fark etmedikleri için. Kölelerin kullanılmasında enerji hesabı yapıldığına dair hiçbir örnek bulamıyoruz. Verimlilikleri konusunda en ufak bir denklem kurulmamıştır. Cato asla kurmamıştır. Köleleri doyurmak

gerektiğini fark etmeleri için efendilerin makinelerinin olmasını beklemek gerekmişti. Bakımlarını sağlamak gerektiğini fark etmeleri için de. Peki neden? Çünkü yıpranıyorlardı. Köleler de yıpranıyordu ama bunu düşünmüyorlardı, yaşlanıp ölmelerinin doğal olduğuna inanıyorlardı. Sonra da, daha önce hiç düşünmediğimiz bir şey bu, canlı varlıkların kendi kendilerinin bakımını yaptıklarını, bir başka deyişle homeostatları temsil ettiklerini fark ettik.

Buradan itibaren modern biyolojinin filizlendiğini görmeye başlıyorsunuz; bunun da ayırt edici özelliği yaşam tasavvurunu hiç devreye sokmamasıdır. Canlıcı düşünce biyolojiye yabancıdır. Modern biyolojinin kurucusu, genç yaşta ölmüş, heykeli eski tıp fakültesini süsleyen Bichat, bunu olabildiğince açık ifade etmiştir. Bichat Tanrı inancını belli belirsiz korumuş bir kişiydi ama zihni son derece beraktı – yeni bir döneme girmiş olduğumuzu ve yaşamın artık ölümle ilişkisine göre tanımlanacağını biliyordu. Bu da size açıklamaya çalıştığım şeyle, biyolojiyi temellendirme konusunda makineye yapılan göndermenin belirleyiciliğiyle birleşiyordu. Biyologlar kendilerini yaşamı incelemeye adadıklarına inanırlar. Nedendir bilinmez. Balık kavağa çıkmadığı sürece, kullandıkları temel kavramlar yaşam fenomeniyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir kökene mensuptur. Yaşam fenomeni esasen bütünüyle nüfuz edilemez niteliğini korur; ne yaparsak yapalım, ona giderek yaklaştığımız yollu iddialar defalarca öne sürülse de, bizim elimizden kaçmaya devam eder. Biyoloji kavramları yaşam için bütünüyle yetersiz olmayı sürdürür ama bu, değerlerini korumalarına engel olmaz.

Bazıları, dün akşam, insanlararası diyalektikte aradığımız üçüncü unsur olarak biyolojiyi karşımıza çıkarınca Françoise'ı tasvip etmeme şaşırdı. Françoise belki benim açıklayacağım haliyle biyolojiyi düşünmüyordu tam olarak, ama hakikatin, o hakikati safdil bir şekilde söyleyen birinin ağzından çıktığını söyleyelim.

Biyolojiyi tersinden anlatarak ele alalım. Freudcu biyolojinin biyolojiyle uzaktan yakından ilgisi yok. Homeostaz referansının açığa vurduğu üzere, enerji sorunlarını çözmek amacıyla simgelerin kullanılması söz konusu; bu gönderme de sadece canlı varlığı değil, onun başlıca aygıtlarının işleyişini tanımlamayı sağlar. Freud'un bütün tartışması bu sorun etrafında döner – ruhsallık, enerji açısından

nedir? Ondaki biyoloji düşüncesinin özgünlüğü buradadır. Bizden daha fazla biyolog değildi, ama eseri boyunca enerji işlevini vurguladı durdu.

Bu enerji mitinin anlamını açığa çıkarabilirsek, insan bedenini makine olarak kavrayan metaforun –farkında olunmasa da en baştan beri– içerdiği şeyin belirişini görürüz. Burada insanlararası referansın ötesinin, ki tamı tamına simgesel olan ötedir bu, tezahür ettiğini görüyoruz. İnceleyeceğimiz şey bu, Freudcu deneyim dediğimiz bu şafağı o zaman kesinlikle anlayabileceğiz.

Freud, sinir sistemini hep bir denge noktasına dönmeye meyilli olarak kavrayan bir tasavvurdan yola çıkmıştır. Buradan yola çıkmıştır, çünkü o bilim çağında insan bedeniyle ilgilenen her hekimin zihnine kendisini dayatan bir zorunluluktan bu.

Anzieu, sözünü ettiğim şu *Entwurf*'a bakın, bize özetini çıkarın. Freud bu temel üstünde sinir sisteminin işleyişine dair bir teori kurmaya çalıştı, beynin insanla gerçeklik arasında bir tampon-organ, homeostat organı olarak iş gördüğünü gösterdi. O zaman gelip rüyaya takıldı, çarptı. Beynin bir rüya makinesi olduğunu fark etti. Öteden beri orada olan ama fark etmediğimiz bir şeyi işte bu rüya makinesinde yeniden buldu; yani anlam ve söz bütün olarak, ancak en organik ve en basit olanın, en dolaysız ve en az ellenebilecek olanın düzeyinde, en bilinçdışı olanın düzeyinde kendilerini açığa vurup geliştirir.

Düşüncesinin tamamen yön değiştirmiş ve *Traumdeutung*'a geçişin kaynağı budur. Freud'un fizyoloji yanlısı bir perspektiften psikoloji yanlısı bir perspektife geçtiği söylenir. Söz konusu olan bu değil. Olduğu haliyle simgenin işleyişini, simgenin diyalektik durumda, semantik durumda, yer değiştirmelerinde, cinsalarda, söz oyunlarında, rüya makinesi içinde kendi başına işleyen şakalarda tezahürünü keşfeder. Ve bu keşif konusunda safını seçmek zorundaydı, ya onu kabul edecekti ya da –ondan önce bir o kadar yaklaşmış başkalarının yaptığı gibi– bilmezden gelecekti. Bu öyle bir dönemeçti ki başına geleni kesinlikle bilmiyordu. Keşif sırasında daha o zamandan hayli ilerlemiş olan bir hayatın üzerinden yirmi sene daha geçmesi gerekecekti ki öncüllerine geri dönebilsin ve bunun enerji düzleminde ne anlama geldiğini yeniden bulmak için çalışabilsin.

Haz ilkesinin ötesinin ve ölüm içgüdüsünün yeniden irdelenmesini ona dayatan şey buydu işte.

Bu yeniden irdelemede, Freud'dan beri, insan varlığının gerçekleşmesinin hakiki ekseni olan şu üçüncü terimi oluşturmak için –insanın kendi benzerine yaptığı göndermenin yanı sıra– dün akşam ihtiyaç duyduğumuz anlam görülebilir. Bunun adını bugün vardığımız noktada henüz size anamayacağım.

12 Ocak 1955

VII

Çevrim

Maurice Merleau-Ponty ve anlama.

Korunum, entropi, malumat.

Haz ilkesi ve gerçeklik ilkesi.

Beberuhi'nin öğrenmesi.

Anımsayış ve yineleme.

Dün akşamki olağandışı konferansı sorgulayacağız. Biraz olsun yararlandınız mı? Tartışma neredeyse hiç dağınık değildi, ben çok memnun kaldım. Peki siz sorunun canevini ve Merleau-Ponty ile analiz deneyimi arasında bulunan yok edilemez mesafeyi görüyor musunuz?

1

Daha fazla vaktimiz olsaydı tartışmanın sürdürülebileceği bir konu vardı: Gestaltçılık. Bilmiyorum arada fark ettiniz mi ama, Maurice Merleau-Ponty'nin söyleminde, öteki ve gerçeklik ile karşılaşmanın hakikaten ölçüsü, ölçeği olduğunu düşündüğü şey olarak boy gösterdi bu. Nitekim onun öğretisinin temelinde yatan şey anlamadır. Geleneksel liberal konum dediği şeyle arasına koymaya çalıştığı bütün o mesafeye rağmen, doğrusu, kendisine de söylendiği gibi, o konumdan çok kopmuş değil. Çünkü sonuçta ileri doğru attığı tek adım, anlaması güç, yutması zor şeyler olduğunu saptamak.

Referans noktası olan terimi çağdaş siyasal deneyimden alması boşuna değil. Biliyorsunuz, komünizmle diyalogun kopması onu çok kaygılandırıyor. İnsan deneyiminin geçirdiği tarihsel bir kriz bu onun için. Aynı zamanda birbirimizi anlamadığımızı saptıyor ve an-

lamak gerektiğini bir kez daha öne sürüyor. Haftalık bir gazetede yakınlarda çıkmış yazılarından birinin başlığının dile getirdiği gibi – *Komünizmi anlamak lazım*.

Başlık çok paradoksal, çünkü kendi bakış açısından anlayamayacağını saptıyor.

Dün akşam da aynısı oldu. Sahaya yeterince aşına olmadığı için anlamının analiz alanında yeri olup olmadığını daha fazla incelemiş olmasına üzülebiliriz. Bir başka deyişle, analiz alanı türdeş olana varabilir mi? O alanda her şey anlaşılabilir mi? Jean Hyppolite bu soruyu sordu – Freudculuk bir hümanizm mi, değil mi? Merleau-Ponty'nin konumu esasen hümanist. Bunun onu nereye götürdüğünü de görüyoruz.

Nitekim bütünlük, birlikçi işleyiş gibi mefhumlara dört elle sarılıyor; eninde sonunda anlık, teorik, seyre dalan bir kavrayışa elverişli bir verili birlik varsayıyor daima; ki Gestaltçılıkta son derece muğlak olan *doğru biçim*'in deneyimlenmesi bir nevi dayanak sunar buna. Bu mefhum ölçülebilir olgulara, deneysel bir zenginliğe teka-bül etmiyor değil. Muğlaklık fiziğin fenomenolojiyle birbirine karıştığı teorileştirmede; ve –küre biçimini aldığı ölçüde– su damlasının, gördüğümüz yaklaşık biçimi hep dairesel olarak görmeye meyletmemize yol açan şu şeyle aynı düzlemde olduğu bir teorileştirmede yattığı için.

Burada kafamızda şüphesiz bir resim oluşturan ama asıl sorunu silen bir mütekabiliyet var. Retinanın gerisinde o doğru biçimi üretmeye meyilli bir şey olduğuna şüphe yok, fiziksel dünyada benzer belli biçimleri gerçekleştirilmeye meyilli bir şey var, ama bu iki olguyu birbiriyle ilişkiye sokmak, deneyimi bütün zenginliği içinde çözenin bir yolu değil. En azından bunu yaparsak, Merleau-Ponty'nin istediği gibi, bilincin önceliğini koruyamayız. Bilinç de eninde sonunda bir mekanizmaya dönüşür. Bilinç, –Merleau-Ponty hiç fark etmese de– benim burada ben'in diyalektiğinin birinci aşaması mertebesine çıkardığım işlevi oynar. Yalnız, Merleau-Ponty için her şey burada, bilinçtedir. Tefekküre dalan bir bilinç dünyayı bir dizi sentezle, mübadeleyle kurar; bunlar da dünyayı daha kapsamlı olan ama kaynağını hep özünde bulan yenilenmiş bir bütünlüğe yerleştirir her an. (*Bay Hyppolite'e dönerek*) Siz katılmıyor musunuz?

Bay Hyppolite: *Gestalt'tan yola çıkarak geliştirdiğiniz hareketi dinliyorum. Sonuçta –terimin bizim kullandığımız anlamıyla– imgeleme (imaginaire) dair bir fenomenoloji bu.*

O. Mannoni: *Bu yine de imgelemin düzlemini aşabilir. Darwin'in düşüncesinde Gestaltçı düşüncenin nüvesini görüyorum. Darwin çeşitlenmenin yerine mutasyonu geçirince doğru biçimleri veren bir doğa keşfeder. Ama o zaman da mekanik olmayan biçimlerin varoluşu bir sorun oluşturur. Bana öyle geliyor ki Gestalt bunu çözmeye yönelik bir girişim.*

Elbette. Sizin söylediğiniz adım benim atmadığım fazladan bir adım, çünkü Merleau-Ponty'nin bağlı kaldığı düzlemin ötesine geçmek istemiyorum. Ama aslında, devamını getirirsek, *biçim* kelimesini en genel manasıyla kabul edersek canlılığa, yaratıcı gücün gizemlerine geri döneriz.

Yaşamsal evrim fikri, doğanın hep daha üstün biçimler, gitgide daha işlenip incelmış, daha bütünleşmiş, daha iyi inşa edilmiş organizmalar ürettiği yolundaki tasavvur, yaşamın hareketine içkin bir ilerlemeye duyulan inanç... – bütün bunlar ona yabancı şeylerdir ve bunları sarih şekilde reddeder. Freud tercihleri üstüne pek de ilke konumlarından yola çıkarak düşünülen bir özne olmadığı için, onu yönlendirenin insan olarak deneyimi olduğunu düşünüyorum. Tıp üstüne kurulu bir deneyimdir bu. İnsandaki belli bir ızdırıp ve hastalık tipinin, temel bir çatışmanın söylem düzeyini bir yere konumlandırmasını sağlamıştır.

Dünyayı üstün biçimler yaratmaya yönelik doğal bir eğilimle açıklamak, Freud'un insan varlığında iş başında gördüğü haliyle asli çatışmanın tam zıddıdır. Ama bu çatışma insan varlığını aşar. Freud, metafizik bir kategori olduğu tartışılmaz olan *Haz İlkesinin Ötesinde*'ye adeta fırlatılmıştır; terimin organik anlamıyla insani olanın oluşturduğu alanın sınırları dışına çıkar. Bir dünya tasavvuru mudur bu? Hayır, bir düşünce kategorisidir; her somut özne deneyiminin buna gönderme yapması kaçınılmazdır.

Bay Hyppolite: *Freud'un betimlediği krize kesinlikle itiraz etmiyorum. Ama ölüm içgüdüsünün karşısına libidoyu çıkarıyor; sanki bir*

ilerleme, bir bütünleşme söz konusuymuş gibi, libidoyu da bir organizmanın başka organizmalarla bir araya gelme eğilimi olarak tanımlıyor. Dolayısıyla her şeye rağmen Freud'da, sizin sözünü ettiğiniz ve Freud'u insan bakış açısından iyimser kılmayan şu yadsınmaz çatışmadan bağımsız olarak, organizmaların gitgide daha fazla bütünleşmesini olumlayan, pek iyi tanımlanmamış bir libido tasavvuru var. Freud bunu metninde açık seçik söylüyor.

Anlıyorum. Ama birleşme eğiliminin (Eros birleşmeye meyleder) ancak zıt bir eğilimle, özellikle cansız maddenin bölünmesine, kopuşuna, yeniden dağılmasına varan zıt eğilimle ilişkisi içinde kavranabileceğini de göz önünde tutun. Bu iki eğilim kesinlikle birbirinden ayrılamaz. Birlikçi olmaktan bu kadar uzak bir mefhum daha yoktur. Bunu adım adım ele alalım.

2

Geçen oturumda hangi çıkmaza gelip çatmıştık? Freud tarafından bir makine olarak tasavvur edilmiş olan organizma denge durumuna dönmeye meyillidir – haz ilkesi bunu formülleştirir. Yine de, ilk bakışta bu eski duruma getirme eğilimi, Freud'un metninde, ayrı tuttuğu ve özgün katkısı olan şu yineleme eğiliminden pek iyi ayırt edilmez. Öyleyse şu soruyu soralım: Bu iki eğilimi ayırt eden nedir?

Bu metindeki araçlar çok tuhaf; çünkü bu araçlar döngüsel bir diyalektiğin parçası. Freud hep elinden kaçırmış görüldüğü bir mefhumla dönüp duruyor. Söz konusu mefhum direniyor ama Freud da durmuyor, yineleme eğiliminin özgünlüğünü ne pahasına olursa olsun korumaya çalışıyor. Bu özgünlüğü bize daha çok hissettirmesi için gerekli bir şey, kategoriler veya imgeler düzeyinde, eksikti şüphesiz.

Freud'un eserinde başından sonuna kadar haz ilkesi şu şekilde açıklanır – canlı aygıt getirilen uyarım karşısında sinir sistemi homeostatın, canlı varlığın ayakta kalmasını sağlayan temel düzenleyicinin esas temsilcisidir ve uyarılmayı en aşağı noktaya çekme eğilimi tekabül edecektir buna. *En aşağı nokta*, ne demek bu? Burada

analizle uğraşan yazarların kafasını meşgul eden bir muğlaklık var. O yazarları okuyunca göreceksiniz ki Freud'un sorunu diyalektikleştirme biçiminin önlerinde açtığı yokuştan aşağı kayıyorlar.

Freud bu noktada da onlara bir yanlış anlama fırsatı sundu ve telaşla hep bir ağızdan bunun üstüne atladılar.

Gerilimin en aşağı noktası iki anlama gelebilir, bütün biyologların katılacağı gibi: Ya sistemin dengesinin belli bir tanımına göre en aşağı nokta söz konusudur ya da basit ve saf anlamıyla en aşağı nokta, yani canlı varlık için ölüm.

Nitekim ölümle birlikte canlı varlık açısından bütün gerilimlerin sıfıra indirgendüğünü düşünebiliriz. Ama ölümden sonraki çürüme sürecini de göz önünde bulundurabiliriz. Bu durumda haz ilkesinin sonunu cesedin somut çözülmesi olarak tanımlayabiliriz. Aşırı olduğu gözden kaçırılmayacak bir şey var burada.

Yine de uyarımı en aşağı noktaya indirgemeyi canlının ölümü olarak yorumlayan birçok yazar zikredebilirim size. Sorunun çözüldüğünü varsaymaktır bu, haz ilkesini Freud'un ölüm içgüdüğü adını verdiği sanılan şeyle karıştırmaktır. *Sanılan* dedim, çünkü Freud ölüm içgüdüğünden söz ettiği zaman neyse ki bu kadar saçma, bu kadar biyoloji karşıtı, bu kadar bilim karşıtı olmayan bir şeyden söz ediyor.

Haz ilkesinden ayrı olan ve her türlü canlıyı cansıza indirgemeye meyilli bir şey var – böyle ifade ediyor Freud kendini. Bununla ne demek istiyor? Onu böyle düşünmeye iten ne? Canlı varlıkların ölümü değil. İnsanın yaşanmış deneyimi, mübadelesi, öznelarasılık. Onu yaşamın sınırlarından çıkmaya zorlayan, insanda gözlemlendiği bir şeydir.

Libidoyu ölüme indirgeyen bir ilke var şüphesiz, ama rasgele indirgemez. En kısa yollardan indirgeseydi sorun çözüldü. Ama tam da yaşamın yollarından giderek indirgiyor.

Canlı varlığı ölüme indirgeyen ilke, canlı varlığın yaşamın yollarından geçme –ki ancak buradan geçebilir zaten– zorunluluğunun arkasına yerleştirilir, orada bulunur. Rasgele bir yoldan ölüme gidemez.

Bir başka deyişle, makine kendi kendinin bakımını yapar, belli bir eğri çizer, bir süreklilik sergiler. İşte tam da bu yaşamını sürdür-

me yoluyla, orada olan ve geçişini işaret eden bu varoluşun ayakta tuttuğu başka bir şey tezahür eder.

Vakit kaybetmeden belirtilmesi gereken bir kalıp-söz var: Şap-kadan bir tavşan çıkardıysak önceden oraya koyduğumuz için çıkarabilmişizdir. Bu formülleştirmenin fizikçiler için bir adı var, termodinamiğin ilk ilkesidir bu, enerjinin korunumu ilkesi – buna göre, sonda bir şeyin olması için başta da en az o kadarının olması gerekir.

İkinci ilke –size bunu imgeli bir ifadeyle sezdirmeye çalışacağım– bu enerjinin tezahüründe birtakım olumlu ve olumsuz kipler olduğunu belirtir. Bir başka deyişle, akıntının tersine gidemeyiz. Bir iş yapıldığında harcanan bir şey vardır, sözgelimi ısı olarak, kayıp vardır. Buna entropi denir.

Entropide bir gizem yok; bir simgedir, tahtaya yazılan bir şey, var olduğuna inanırsanız yanılırsınız. Entropi büyük E'dir, düşüncemiz için kesinlikle kaçınılmaz bir şeydir. Bu büyük E'yi iplemeseniz bile, donanma hekimi olarak çalışan Karlus Mayer diye biri temellendirmiştir onu, fiilen her şeyin ilkesidir – atomik olsun olmasın bir fabrikayı ya da bir ülkeyi örgütlediğiniz zaman bu ilkeyi hesaba katmamak imkânsızdır. Bu Karlus Mayer önce hastalarını hacamat ederek bunun üstüne düşündü – düşüncenin yolları bazen karanlıktır, Rabbimizin hikmetinden sual olunmaz. Muhakkak ki düşüncenin su yüzüne çıkışlarının en büyük örneklerinden biri olan bu fikri yumurtlamak için öyle çırpınmıştı ki güçten kuvvetten düşmüştü – adeta bu büyük E'yi doğurma eylemi sinir sistemine işlemiştir.

Yaygın olarak organizmacılık karşıtı konumlar almamın sebebinin –çok sevdiğim birinin bir gün dediği gibi– sinir sisteminin canımı sıkması olduğuna inanırsanız yanılırsınız. Bu tür duygusal sebepler bana yol göstermiyor. Yaygın organizmacılığın aptallık olduğuna inanıyorum, ama maddi fenomenleri kesinlikle ihmal etmeyen bir organizmacılık da var. Bu da bana sizin huzurunuzda –bütün iyi niyetimle, hatta bütün hakikatimle, çünkü hakikat bunun deneyimdeki izlerini araştırmayı ister– dedirtiyor ki zavallı bir birey için kimbilir neyle –Valéry'nin dediği gibi, *kutsal dil* ile– yüklü olmak, büyük E'yi dünyaya getiren kişi olmak, belki de zararsız atlatılamıyor. Karlus Mayer'in hayatının iki bölümü vardı muhakkak, önce-sindeki bölüm ve sonrasındaki bölüm, ki bu ikinci bölümde hiçbir

şey olmadı – söylemesi gerekeni söylemişti.

Bu entropiyle, efendime söyleyeyim, Freud daha *Kurt Adam* vakasının sonunda karşılaşmıştı. Ölüm içgüdüleriyle bir ilişkisinin olduğunu pekâlâ sezer ama bu konuda da rahat etmediği için bütün makale boyunca, elinde fenerle adam arayan Diyojen gibi, cehenne mi bir şekilde dört dönmeye devam eder. Bir şeyin eksik olduğunu hisseder. Şimdi size desem –diyeceğim– ki E'ye bir büyük F ya da I (M) eklese yeterdi, bu sözüm çok basite kaçmak olur. Öyle değil tabii, çünkü henüz bütünüyle aydınlığa kavuşmamıştı bu nokta.

Modern düşünce bunu çoğunlukla muğlak, hatta kafa karışıklığı içeren yollardan yakalamaya çalışıyor; siz de bunun doğumuna tanık olduğunuzu bilmiyor olamazsınız. Dahasını söyleyeyim – burada olup seminerimi takip ettiğiniz ölçüde bu doğumun içine sürükleniyorsunuz. Düşüncenin kendini düzenleyip doğru simgesini, büyük E'den sonra gelecek büyük F'sini bulmaya çalıştığı boyuta giriyorsunuz. Şu andaki durumda malumatın niceliği oluyor bu.

Buna şaşırmayanlar var. Afallayanlar var.

İletişim konusundaki araştırmaların büyük macerası bizi ilgilen-diren şeyin –en azından görünüşte– biraz uzağında başladı. Nerede başladığını nasıl mı biliyoruz, şöyle söyleyeyim: Bu macera, anlamlı aşamalarından birini telefon mühendislerinde buldu.

Bell Telefon Şirketi'nin giderlerini düşürmesi, yani mümkün olduğunca çok iletişimi tek bir hattan geçirmesi gerekiyordu. ABD gibi çok büyük bir ülkede birkaç hat kazanmak, bu tür iletim aygıtlarında dolaşımda olan lakırdıları mümkün olduğunca az hattan geçirmek çok önemlidir. İşte o noktadan itibaren iletişimi nicelleştirmeye başladılar. Görüyorsunuz ya, burada söz diye adlandırdığımızdan çok uzak bir şeyden yola çıktılar. İnsanların birbirlerine anlattıklarının bir anlamı olup olmadığını bilmeleri gerekmiyordu. Ayrıca, telefonda söylenenin hiçbir zaman en ufak bir anlamı olmadığını siz de kendi deneyiminizle fark etmişsinizdir. Ama insan iletişim kurar, insan sesinin dalgalanmalarını tanır; böylece bilinen kelimeleri tanı-mamızdan kaynaklı şu anlama görüntüsünü elde ederiz. İnsanların tanıdığı kelimeleri iletmeyi sağlayan en ekonomik koşulların neler olduğunu bilmek gerekiyordur. Anlamla kimse uğraşmaz. Bu da benim vurguladığım ama hep unutulmuş bir olgunun, yani dilin (*langa-*

ge), sözün aleti olan şu dilin, maddi bir şey olduğunun altını çiziyor.

Aşağı yukarı kusursuzlaşmış, aradan geçen zamanda elektronikleşmiş ama sonuçta hâlâ bir Marey aygıtı olan, bir gidip bir gelen, salınan ve sesin dalgalanmasını temsil eden bir aygıtın küçük kâğıdına yazılan her şeye hiç de muhtaç olmadığımızı fark ettik. Aynı sonucu elde etmek için bundan küçük bir dilim almak yeter, toplam salınımı büyük ölçüde azaltır bu – yaklaşık 1'e 10 nispetinde. Hattın öbür ucunda sevdiğimiz erkek ya da kadının sesini duymakla kalmaz, tanırız da. Kalple ilgili taraf, bireyden bireye iş gören inandırıcılık, bütün olarak aktarılır.

İşte o zaman malumatın niceliğini kodlamaya başlıyoruz. İnsanlar arasında esaslı bir şeyler meydana geldiği anlamını taşıyor bu. Söz konusu olan, hatlarda nelerin aktığı ve nelerin ölçüldüğü. Yalnız, bu şekilde malumatın aktarılıp aktarılmadığını, aktarımın hangi aşamada bozulduğunu, hangi aşamada artık iletişim olmadığını sormaya başlıyoruz. Psikolojide, Amerikanca bir kelimeyle, *jam* (parazit) denen şey bu. Bu haliyle karışıklık, iletişimdeki şu iletişim olmaktan çıkma eğilimi, yani hiçbir şey iletmemek, ilk defa temel bir kavram olarak ortaya çıkıyor. Alın size yeni eklenmiş bir simge.

Bize çok yakından temas eden bir gerçekliğin bütün düzeylerini ele almak istiyorsanız sizi bu simgesel sistemle tanıştırmak gerekiyor. Şu büyük E'leri ve F'leri doğru kullanma konusunda fikrimiz olmadığı takdirde, insanlararası ilişkilerden söz etmeye hakkımız olmayabilir. Doğrusu, dün akşam Merleau-Ponty'ye bu itirazda bulunulabilirdi. Simgesel sistemin belli bir gelişim aşamasında herkes herkesle konuşamaz. Kendisine kapalı öznellikten söz edilince, şöyle dedi: *Komünistlerle konuşamıyorsak dilin (langage) temeli ortadan kalkmıştır, çünkü dilin temeli evrensel olmaktır.* Pek tabii. Yine dilin çevrimine girmek ve iletişimden söz edince neden söz ettiğimizi bilmek lazım. Tam tersi gibi görünen ölüm içgüdüğü konusunda da bunun elzem olduğunu göreceksiniz.

Bu simgeleri kullanabilecek yetkinliği olan matematikçiler, malumatı entropiye ters yönde ilerleyen şey olarak konumlandırıyor. İnsanlar termodinamiği ele alıp o makinelerinin masraflarını nasıl çıkaracağını sordukları zaman kendilerini hesaba katmadılar. Efendi için köle neydiyse onlar için de makine oydu – makine şurada, uzak-

ta, ve çalışıyor. Unuttukları bir şey vardı, sipariş formunu kendileri imzalamıştı. Gelgelelim, bu olgunun enerji alanında hatırı sayılır bir önemi olduğu anlaşılıyor. Zira, enerjinin bozulma çevrimine girerse malumat mucizeler yaratabilir. Maxwell'in cini fazla yavaş hareket eden atomları durdurabilir ve sadece biraz olsun çılgınlaşma eğilimi olanları koruyabilirse, enerjinin genel düzeyini yeniden tırmanışa geçirir ve ısıya dönüşerek bozulmuş olacakları kullanarak, kaybolanın eşdeğeri bir işi yeniden yapar.

Konumuzdan uzak görünüyor bunlar. Konumuza nasıl döneceğimizi göreceksiniz. Yeniden haz ilkemizden yola çıkalım ve muğlaklıklara dalalım.

3

Sinir sistemi düzeyinde, uyarım olduğunda, canlı varlık huzura kavuşsun diye her şey çalışır, her şey oyuna sokulur: bütün dışarı götürerler, bütün içeri getirenler. Freud'a göre haz ilkesi budur.

Sezgi düzleminde bu şekilde tanımlanmış haz ilkesi ile bunun çağrıştırdığı şen şakraklık, haz arasında bir uyumsuzluk var değil mi? Her adam bir kadının peşinden koşar, şimdiye kadar hep böyle bakmışızdır bu işe. Lucretius'ta bu açık seçik ve gayet neşeli bir şeydi. Zaman zaman analistler de, sezgiye o kadar ters düşen kategoriler kullanma mecburiyetinden bezip etkinlikten gelen bir haz olduğunu, uyarımdan zevk alındığını hatırlatır. Zihnimizi dağıtmak ister, kendimizi oyuna tutsak ederiz. Nitekim insan davranışına libidonun işlevini dahil eden de Freud değil midir, canım? Bu libido da gayet şehvetli bir şey değil mi? İnsanlar haz ister. Madem öyle, bu durum teorik olarak neden şöyle bir ilkeyle ifade ediliyor: Aranan şey eninde sonunda hazzın sona erdirilmesidir? Haz eğrisi bilindiği için herkesin şüphesi vardı bundan. Ama gördüğümüz gibi teorisin aldığı görünüm, öznel sezgiye tam anlamıyla ters düşer: Haz ilkesinde haz, tanımı gereği, kendi sonuna meyleder. Haz ilkesi hazzın sona ermesidir.

Peki bu perspektifte gerçeklik ilkesi ne oluyor?

Gerçeklik ilkesi genelde şu basit gözlemle sunulur: İnsanın hazzı

fazla araması başına türlü türlü kazalar getirir – parmaklarını yakar, belsoğukluğu kapar, suratını dağıtırlar. İnsanın öğrenmesinin doğuşunu böyle betimlerler bize. Ve derler ki haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında karşıtlık vardır. Bizim perspektifimizde bu, tabii, başka bir anlam kazanır. Gerçeklik ilkesi oyunun sürmesi, yani hazzın yenilenmesi, savaşın savaşçı yok diye bitmemesi demektir. Gerçeklik ilkesi hazlarımızı, hani eğilimi tam da sona ermek olan şu hazları iyi yönetmek demektir.

Sanmayın ki psikanalistler teori için mutlak anlamda, baştan sona elzem olan, haz ilkesini bu şekilde düşünmekten memnunlar – haz ilkesini bu söylem düzeyinde düşünmezseniz Freud’la tanışmanızın yararı olmaz.

Etkinlikte bir nevi haz olduğu tasavvuru, sözgelimi oyun hazzı, düşüncemizin kategorilerinin ta kendisini yerle bir eder. O zaman tekniğimiz ne işe yarayacak? İnsanlara jimnastik, müzik ve istediğinizi öğretmeniz yeter. Pedagoji yöntemleri analiz deneyimine bütünü yabancı bir söylem düzeyine mensuptur. Değerleri yoktur, Devlet’te önemli bir rolleri olamaz demiyorum – Platon’a bakmak yeter.

İnsanı yeniden mutlu ve doğal bir işleyişe sokmak, gelişimindeki aşamalarla yeniden buluşturmak, organizmasında zamanı gelince olgunluğa ulaşan şeyin özgürce serpilmesine izin vermek ve her bir gelişim aşamasına gerçekleşmesi için, ardından da –ta ki yeni yaşamsal su yüzüne çıkış belirinceye kadar– uyum için, istikrara kavuşması için zaman tanımak isteyebiliriz. Bunun etrafında koca bir antropoloji kurulabilir. Peki ama psikanalizleri, yani divana uzanıp aptalca şeyler anlatmayı meşrulaştıran bu mu? Bununla jimnastik, müzik arasında nasıl bir ilişki var? Platon psikanalizin ne olduğunu anlar mıydı? Hayır, öyle görünse de anlamazdı, çünkü bu noktada *Haz İlkesinin Ötesinde* ile arasında bir uçurum, bir çatlak var ki biz de bunu araştırıyoruz.

Analiz edilenler öğrenmekten âcizdir gibi bir şey söylemiyorum. İnsanlara piyano çalmayı öğretebilirsiniz –tabii önce piyanonun olması lazım– ve büyük tuşlu piyanoda çalmayı öğrenmişlerse küçük tuşlu bir piyanoda, klavsende, vb. de çalmayı bildiklerini görürsünüz. Ama piyano dersi bitip sevgilisini görmeye gittiğinde, analizde

olduğu gibi insanın yazgısı ya da davranışı değil, insan davranışının sadece belirli dilimleri söz konusu olur. O halde onun öğrenmesi Beberuhi'ninkine benzer.

Beberuhi'nin hikâyesini bilirsiniz. Cenazeye gider, *Gözünüz aydın!* der. Dayak yer, saçını başını yolarlar, eve döner: *Bak şu işe, cenazede Gözünüz aydın denmiyormuş, Allah rahmet eylesin denirmiş.* Dışarı çıkar, bir düğün alayına rastlar, *Allah rahmet eylesin!* der ve yine başına iş açar.

E işte analizin gösterdiği öğrenme de böyledir; analizin ilk keşiflerinde uğraştığımız da budur – travma, saplantı, yeniden üretme, aktarım. Analiz deneyiminde geçmişin şimdiye çağrılmadan girmesi dediğimiz de bu cinsten bir şeydir. Hep bir dahaki sefere daha iyi yapacak birinin öğrenmesidir. Bir dahaki sefere daha iyi yapacağını söylerken kastım bambaşka bir şey yapması.

Mefhumu metaforik şekilde kullanarak bize analizin özgürlüğün öğrenilmesi olduğunu söylediklerinde itiraf edin ki kulağa komik geliyor. Yine de, tarihsel bir çağ olan çağımızda, dün Merleau-Ponty'nin de söylediği gibi, güvenmememiz gerekiyor.

Analiz neyin üstündeki örtüyü kaldırır – insanın yaşadığı her şey karşısındaki asli davranışlarının derin, kökten uyumsuzluğundan başka? Analizin keşfettiği boyut, uyumla, yaklaşıklıkla, kusursuzlaşmayla ilerleyen bir şeyin zıddıdır. Sıçramalarla, zıplamalarla giden bir şeydir. Bütünsel olarak simgesel olan birtakım ilişkilerin tam anlamıyla yetersiz uygulamasıdır hep – bu da birden fazla tonlama; sözgelimi imgeselin simgesele ya da simgeselin imgesele müdahalesi demektir.

Laboratuvar düzeyindeki de dahil olmak üzere, insan varlığına dair her türlü araştırma ile hayvan düzeyinde olup biten arasında kökten bir fark var. Hayvana baktığımızda, şu anda olduğu gibi olguları biraz yakından izlemeye başladığımız zaman, içgüdü ile öğrenme arasında gidip geldiğimiz bir temel muğlaklık oluyor. Hayvanda sözü geçen içgüdü önoluşumları, öğrenmeyi kesinlikle dışlamıyor. Ayrıca, hayvanda, içgüdü çerçevesinde öğrenme olanakları da buluyoruz sürekli. Dahası, içgüdüünün su yüzüne çıkışlarının, biçimleri, davranış ve hareketleri uyarıp billurlaştıran –hani diyorlar ya– bir çevresel çağrı olmaksızın oluşmadığını fark ediyoruz.

Bu noktada, ne kadar kuşkucu olursak olalım, ezeli ahenk duygusu veren bir yakınsama, bir billurlaşma var; tabii ki her türlü yoldan çıkmaya açık bir uyum bu. Öğrenme mefhumu bir bakıma içgüdünün olgunlaşmasından ayırt edilemez. Gestaltçı kategoriler işte bu alanda doğal olarak birer nirengi noktası olarak beliriverir. Hayvan kardeşini, benzerini, cinsel eşini tanır. Cennette yerini bulur, ayrıca ortamını yoğurup şekillendirir, hatta ona damgasını vurur. İskorpit amaçsız görünen birtakım delikler açar, ama pekâlâ sezeriz ki iz bırakan onun sıçraması, bütün bedeniyle taşıdığı sıçramasıdır. Hayvan kendisini ortamına uydurur. Uyum vardır ve bu tam da sonu, varacağı yeri, sınırı olan bir uyumdur. Hayvanın öğrenmesi böylece organize ve sonlu bir kusursuzlaşmanın niteliklerini sergiler. İnsandaki öğrenme üzerine yapılan aynı –öyle inanılıyor– araştırmalarda keşfedilenlerle arasında ne büyük fark var! Araştırmalar insanda geri gelme arzusunun işlevini, bitmemiş görevlerin ayrıcalığını ortaya koyuyor. Ne dediğini pek bilmeden Sayın Zeigarnik’ten, belirli koşullarda yarım kalan bir görevin daha iyi hatırlanacağından dem vuruyorlar. Bunun hayvan psikolojisine ters düştüğünü, hatta zihinsel kayıtların, izlenimlerin yığını –ki varlık orada biçimlenir– olarak tasavvur ettiğimiz belleğin tam tersi olduğunu kavrayamıyor musunuz? İnsanda yanlış biçim ağır basar. Bir görev bitmediği ölçüde insan ona geri döner. Bir başarısızlık ne kadar yakıcıysa özne onu o kadar iyi hatırlar.

Bu noktada varlık ve yazgının düzeyine yerleşmiyoruz – bu şey laboratuvarı ölçülmüş. Ama ölçmek yetmez, anlamaya da çalışmak lazım.

Zihnın anlama tarzları bakımından hep verimli olduğunu biliyorum. Süpervizyon verdiğim kişilere bunu sık sık söylerim – aman hastayı anlamamaya özen gösterin, yolunuzu şaşırmanız için bundan iyisi yoktur. Hasta başı sonu olmayan bir şey söyler, bana aktarırlar: *Doğrusu, şöyle demek istediğini anladım*, derler bana. Bir başka deyişle, zekâ adına, bizi durdurması gereken –ve anlaşılır olmayan– şeyi elimizden geçiririz.

Zeigarnik etkisini, yakıcı başarısızlığı ya da bitmemiş görevi, herkes anlıyor. Hepimiz Mozart’ı hatırlıyoruz – bir fincan çikolatayı kafaya dikip son akordu çalmak için geri gelir. Ama bunun bir açık-

lama olmadığını anlamıyoruz. Ya da açıklamaysa, bizim hayvan olmadığımızı anlamına geldiğini. Bazı plaklar çalınca hayallere dalan küçük köpeğim gibi müzisyen değiliz. Müzisyenler her zaman için kendi müziklerinin müzisyenidir. Ve kendi müziğini besteleyen, yani bu müzikle arasında mesafe olan kişiler dışında son akortlarını çalmak için geri gelen pek az insan vardır.

Yineleme ihtiyacının hangi düzeye yerleştiğini anlamanızı sağlamak isterdim. Bir kez daha referansımızı ancak belli bir uzaklıkta bulacağız.

4

Bildiğiniz gibi nüktedan olan Kierkegaard putperest dünya ile –Hıristiyanlığın getirdiği– inayet dünyası arasındaki farktan çok söz etmiştir. İnsanda, doğal nesnesini tanıma yeteneğinden, ki hayvanda aşikârdır, bir parça var. Biçimde yakalama, oyunda kavrama, yaşam denen serapta da tutma vardır. Teorik, teoriyle meşgul olan, tefekküre dalan ya da Platoncu bir düşüncenin gönderme yaptığı şey de budur; Platon'un bütün bilgi teorisinin merkezine anımsayışı koyması boşuna değildir. Doğal nesne, canlının ahenkli eşdeğerlisi tanımlanabilir durumdaysa figür olarak hatları belli olduğu içindir. Hatlarının belli olması için de onunla birleşecek olanın içinde zaten var olmuş olması gerekir. Tamamlayıcı-ikilideki (*dyade*) ilişkidir bu. Platon'da bütün bilgi teorisi –Jean Hyppolite beni yalanlamayacaktır– tamamlayıcı-ikililere dayanır.

Ama birtakım nedenlerle bir dönüş olmuştur. O andan itibaren üçüncü unsur olarak günah vardır ve insan artık yolunu anımsayıшта değil yinelemede bulur. Nitekim Kierkegaard'u *Yineleme* başlıklı küçük bir kitapta bizim Freudcu sezgilerimizle aynı yola çıkaran da budur. Aranızdan ileri düzeyde olanlara kitabı okumalarını tavsiye ediyorum. Çok vakti olmayanlar da hiç olmazsa birinci kısmını okusun.

Kierkegaard yeni bir düzene ulaşmış olmasıyla ilgili sorunlardan kaçmak ister ve anımsayışlarının, ne olduğuna dair inancının ve ne olamayacağına dair bilgisinin çektiği setle karşılaşır. O zaman yineleme deneyimini yaşamaya çalışır. Son kez kaldığında sınırsız bir

haz yaşamış olduğu Berlin'e döner ve geçen sefer yaptıklarını yeniden yapar. Hazzının gölgesinde iyiliğini ararken başına ne geldiğini tahmin edersiniz. Deney bütünüyle başarısız olur. Ama bunun ardından bizi şu andaki sorunumuzla karşı karşıya getirir: İnsan varlığı için asli bir ilerlemeye bağlı olan her şey neden ve nasıl inatçı bir yinelemeden geçer?

İnsanda yineleme ihtiyacının ne anlama geldiğini ucundan göresiniz diye sizi baş başa bırakmak istediğim modele geliyorum. Her şey simgesel söylem düzeyinin çağrılmadan girmesiyle ilgili. Size bunu bir örnekle açıklayacağım.

Modeller çok önemlidir. Model bir anlama geldiği için değil tabii – bir anlama gelmez. Ama biz böyleyizdir – hayvani bir zaafımız bu – imgelere muhtacız. İmge olmayınca simgeler de gün yüzüne çıkmayabiliyor. Genellikle vahim olan simgesel yetersizliktir. İmge bize esasen simgesel bir yaratımdan, yani bir makineden, insan için atom bombasından çok daha tehlikeli olan en modern makineden, hesap makinesinden gelir.

Size söyleniyor, duyuyorsunuz ama inanmıyorsunuz – hesap makinesinin bir belleği var. Böyle söylenmesi sizi eğlendiriyor ama inanmıyorsunuz. Hatadan kurtulun. O âna dek kendi kendimize sunduğumuz bellek imgelerinin hepsini sorgulatmaya yönelik bir belleği var. Bellek fenomenini kafamızda daha iyi canlandırmak için bulmuş olduğumuz şey Babil'in balmumu mühürüydü – yani balmumu tabakası üstünde yuvarladığınız, bir-iki kabartma ve çizgiden oluşan bir şey, zihin kaydı denen şey. Mühür de bir makinedir, ama biz farkında değiliz.

Makinelerin onlara her soru sordüğümüzde kendilerine daha önce sorulmuş soruları hatırlamaları için –ki bazen gereklidir bu– daha akıllıca bir şey bulundu – makinenin ilk deneyimi kendi içinde mesaj olarak dolaşımda tutuluyor.

Diyelim ki ben buradan Le Mans'a bir telgraf çektim; Le Mans da bunu Tours'a, o da Sens'a, o da Fontainebleau'ya, o da Paris'e göndermekle yükümlü ve bu böyle sonu belirsiz bir şekilde devam ediyor. Bu durumda ben mesajımın kuyruğuna geldiğimde daha başına ulaşılmamış olması gerekiyor. Mesajın daha dönmeye zamanının olması gerekiyor. Hızlı döner, dönmeye ara vermez, dönüp durur.

Bu dönüp kendisine geri gelen zamazingo komik tabii. *Feedback* (geribesleme) diyorlar buna ve homeostatla bir ilişkisi var. Buhar makinesine buhar girişini buna göre düzenliyorlar, biliyorsunuz. Eğer işler çok çabuk çıkırından çıkarsa bir çevirgeç bunu kaydediyor, iki şey merkezkaç kuvvetiyle birbirinden ayrılıyor ve buhar girişi düzene sokuluyor. Buhar makinesinin homeostatik işleyişi işte böyle yönetiliyor. Bir denge noktasında salınım oluyor.

Bizim örnekte durum daha karmaşık. Mesaj deniyor, çok muğlak bir adlandırma. Bir makinenin içindeki mesaj nedir? Açılma ya da açılmamayla, tıpkı bir elektronik lambanın yanması ya da yanmaması gibi, işleyen bir şey. Simgesel söylem düzeyindeki temel karışıklıklarla aynı cinsten eklemli bir şey. Belli bir aşamada bu dönen şeyin oyuna girmesi ya da girmemesi gerekiyor. Hep bir yanıt getirmeye ve hatta bu yanıt verme edimiyle kendini tamamlamaya, yani ayrı tutulmuş bir dönen çevrim olarak çalışmayı bırakıp genel oyuna girmeye hazırdır. Alın size *Zwang* olarak, yineleme zorlantısı olarak tasavvur edebildiğimiz şeye çok yakın bir şey.

Böyle küçük bir modelimiz olunca beyin aygıtının bizzat anatomisinde kendilerine geri dönen şeyler olduğunu görüyoruz. Riguet' nin dikkatimi çekmesiyle bir İngiliz nöroloğun kitabını okudum, bu sayede bir tür ahtapot çok ilgimi çekti. Görünüşe bakılırsa, sinir sistemi, ahtapotun böylesine hoş bir şekilde ilerlemesini sağlayan püskürtme, yani sıvı fışkırtma dediğimiz şeyi yöneten ayrı bir siniri olmasına indirgenecek kadar küçükmüş. Bellek aygıtının da şu Paris-Paris arasında, sinir sisteminin çok küçük noktalarında dolaşan mesaja indirgenecek kadar küçük olduğunu düşünebiliriz.

Geçtiğimiz yıllarda Freud'un telepatı dediği alanda kaydettiği dikkat çekici çakışmalar hakkında söylediklerimi hatırlayın. Aktarım düzeyinde iki hasta arasında, ister biri analizde olsun diğeri ucundan kıyısından etkilenmiş olsun, ister ikisi de analizde olsun, bağlaışık olarak çok önemli şeyler meydana gelir. Size göstermiştim: Onun zamanında, öznelere aynı söylem dairesinde bütünleşmiş etkenler, halkalar, mecralar olarak filanca semptomatik edimin belirliğini ya da falanca anının açığa çıktığını görüyorlardı.

Geldiğimiz bu noktada size perspektif olarak şunu öneriyorum: Yineleme ihtiyacını öznedeki, sözgelimi analizde, somut olarak teza-

hür ettiği haliyle, geçmişten gelen ve şimdi'de yaşamsal uyuma pek de uygun olmayan şekilde yeniden üretilmiş bir davranış olarak kavrayın.

Bu noktada size daha önce belirttiğim bir şeyle, yani bilinçdışının ötekinin söylemi olmasıyla yeniden karşılaşıyoruz. Bu ötekinin söylemi soyut ötekinin, tamamlayıcı-ikilideki ötekinin, mektup yazdığım kişinin, hatta kölemin söylemi değil, parçası olduğum çevrimin söylemidir. Ben bu çevrimin halkalarından biriyimdir. Söz geli mi, babam benim kopyalamaya kesinlikle mahkûm olduğum hataları yapmış olduğu için, babamın söylemidir bu – işte buna *super-ego* (üstben) denir. O hataları kopyalamaya mahkûmum çünkü onun bana bıraktığı söylemi baştan almam gerekir; ama sırf oğlu olduğum için değil, söylemin zincirini koparmadığımız, ben de onu o sapkın biçimiyle bir başkasına aktarmakla yükümlü olduğum için. Benim de bir başkasına, tökezlemesi muhtemel olan bir yaşamsal durum sorununu sunmam gerekir; öyle ki bu söylem koca bir ailenin, yakın arkadaş grubunun, koca bir ulusun ya da yerkürenin yarısının içine sıkışacağı bir döngü oluştursun. Anlam ile anlamsızlığın –sorunlu olan– sınırında duran bir sözün döngüsel biçimi.

Haz ilkesinin ötesinde belirlediğini gördüğümüz haliyle yineleme ihtiyacı işte böyle bir şey. Biyolojik düzlemdeki bütün dengelenme, ahenklenme ve uyumlanma mekanizmalarının ötesinde salınır. İnsanın düzenine ancak dilin söylem düzeyiyle, simgenin işleviyle, sorunun sorunsalıyla dahil edilir.

Görünüşte biyolojik cinsten olan bir düzleme bu bire bir nasıl yansıtılır Freud tarafından? Önümüzdeki oturumlarda bu konuya dönmemiz gerekecek. Yaşam simgesel olanın içine ancak parçalanmış, ayrılmış olarak sıkıştırılır. Bizzat insan varlığı kısmen yaşamın dışındadır, ölüm içgüdüsünden payını alır. Yaşam katmanını ancak buradan yola çıkarak ele alabilir.

19 Ocak 1955

FREUD'UN RUHSAL AYGIT ŞEMALARI

VIII

Entwurf'a Giriş

*Psikosomatik tepkilerin düzeyine dair.
Gerçeğin çatlağı yoktur.
Nesnenin yeniden keşfi.*

Profesör Lagache dün akşam çok isabetli biçimde biraz ampirizm istedi, bununla kafamızı da karıştırdı. Zira ileri bir kavramlaştırma olmaksızın ampirizm olanaklı değil, Freud'un eseri bunu gayet iyi gösteriyor. Ancak kavramlaştırma her aşamada yeniden ele alınıp zenginleştirildiği takdirde ampirik alanda ilerleyebiliriz. "Dürtüler ve Yazgıları"* makalesine bakabilirsiniz.

Bilimlerin açık seçik ve iyi tanımlanmış temel kavramlar üzerine temellendirilmesi gerektiğinin ileri sürüldüğünü sık sık işittik. Aslında hiçbir bilim, en kesin olanı bile bu türden tanımlamalarla başlamaz. Bilimsel etkinliğin gerçek başlangıcı daha çok fenomenleri betimlemeyi, sonra da onları gruplamaya, sınıflandırmaya ve ilişkilendirmeye geçmeyi içerir. Daha betimleme evresinde bile, tek kaynağı muhakkak ki yeni gözlemler olmayan, şuradan ya da buradan elde edilmiş belli soyut fikirleri, eldeki malzemeye uygulamaktan kaçınmak mümkün değildir. Malzeme işlendikçe bilimin temel kavramları olan bu fikirler giderek daha da vazgeçilmez olur. Başlangıçta bir miktar belirsizlik taşımaları kaçınılmazdır; içeriklerinin net biçimde sınırlandırılmaları söz konusu olamaz. Bu durumda kaldıkları süre-

* Türkçeye "İçgüdüler ve Değişimleri" diye çevrilmiş (Metapsikoloji içinde, çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen, Payel, 2013, s. 109-10). Aşağıda bu çeviriden kısmen yararlandık; hem metnimizin kalaniyla tutarlılık ve söyleyiş bakımından hem de Lacan'ın kullandığı Fransızca çeviri dolayısıyla çeşitli değişiklikler yapmamız gerekti. -ç.n.

ce, kaynakları gibi görünen ama aslında üzerine dayatıldıkları gözlem malzemesine tekrar tekrar başvurarak anlamlarına ilişkin bir kavrayışa ulaşırız. Dolayısıyla söz konusu fikirler, adlı adınca söylemek gerekirse, birer uzlaşım niteliğindedir; her şey bunların keyfi olarak seçilmemiş olmalarına; ampirik malzemelerle –tanıyıp kanıtlamadan önce bile var olduklarını öne sürebileceğimiz– önemli ilişkilerinden dolayı belirlenmiş olmalarına bağlıdır. Temel bilimsel kavramları daha iyi kavramayı ve bunların, çelişkilerden bütünüyle kurtarılacak çok geniş bir ölçekte kullanılabilmeleri için, giderek değiştirilmelerini mümkün kılacak tek şey, ele alınan fenomenlerin bütününe daha derin bir şekilde incelenmesidir.

Freud'a filozof değil derler. Benim için hava hoş, ama bilimsel irdeleme üzerine bundan daha derin bir felsefi metin bilmiyorum ben.

İşte o zaman, onları tanımlara kapatmak gerekecektir. Ne var ki bilginin ilerlemesi bu tanımlarda da katılığı kabul etmez. Fiziğin parlak bir örneğini sunduğu üzere...

1915'te yazılmış bu.

O. Mannoni: *Galileo'dan sonra sonuçta.*

Ama Einstein'dan önce. Demek ki kavramların sürekli yeni kalıplara dökülmesi rasyonel çerçeveler denen şeyleri havaya uçurabilir.

... birtakım tanımlar halinde sabitlenmiş temel kavramların içeriği de sürekli değişir. Bu tür temel ve uzlaşım sal kavramlardan birinden, şu an hâlâ biraz bulanık olan ama psikolojide vazgeçemediğimiz içgüdü kavramından, bir başka deyişle dürtüden söz edeceğiz.

Unutmayın buradaki içgüdü kelimesi çevirmen Sayın Anne Ber-
man'ın işi. Freud'un metninde yalnızca dürtüden söz ediliyor.

1

Dün akşam psikosomatik sıkıntılar ve nesne ilişkilerini vurgulamış olmasının, Perrier adına bu türden bir hata olduğunu sanmıyorum.

Nesne ilişkisi birçok sorundan kaçınmayı sağlayan bir sakız oldu ağızlarda. Fakat özne ilişkilerinin kurulduğu farklı düzlemlere iliş-

kin irdelememiz açısından yükleyeceğimiz anlamla, nesne başka bir şeydir. Nesne ilişkisinin olması için önce ben'in ötekiyle narsisist ilişkisi olması gerekir. Kaldı ki dış dünyanın her türlü nesnelleşmesinin –bilimsel nesnelleşmenin olduğu kadar safdil, kendiliğinden nesnelleşmenin de– asli koşuludur bu.

Perrier –bir kısmı ilişkisel öğeleri temsil eden bir kısmı ise bunlarla arasında iç ile dış cinsinden bir karşıtlık kurduğu bir şeyi temsil eden– organik işlevler arasında ayırım yapmak istedi, bu şekilde Freudcu ruhsal ekonomi teorisinde sürekli öne çıkarılan bir temaya geri döneceğini düşündü. Bana kalırsa bu noktada isabetli bir sezgisi var ama onu uygun şekilde ifade edemedi. Organların psikosomatik tepkileri konusundaki söz konusu ayırım bambaşka bir düzlemde yer alıyor.

Ötekiyle ben'i oluşturan, *bildet*, narsisist, imgesel ilişkide hangi organların devreye girdiğini bilmek lazım. Ben'in imgesel yapılması kişinin kendi bedeninin aynadaki imgesi, ötekinin imgesi etrafında meydana gelir. Gelgelelim bakmak ile bakılan varlık ilişkisi bir organla, adını anmak gerekirse, gözle ilgilidir. Bu noktada şaşırıcı şeyler olabilir. Psikosomatik ile ilgili temalarda olup olabilecek en büyük kafa karışıklığı hüküm sürerken bunları nasıl ele almak lazım?

(Dr. Perrier içeri girer.)

Sevgili Perrier, diyordum ki sunumunuzda temel bir ayırım eksik kalmıştı, o ayrıma başvursaydınız belki Valabrega'nın belli eleştirilerinden kurtulacaktınız.

Tanımlamaya çalıştığınız haliyle tam olarak psikosomatik süreçle ilgili olan organları açıklayacak bir ayırım arıyordunuz. Bu konuda şunu kaydetmek istiyorum: Söz konusu süreç bize anlattığınız her şeyi kuşatmaktan çok uzak – bir epilepsi hastasını daha iyi düzenlenmiş bir yere koyarsanız daha az kriz geçirebilir, bunun psikosomatik ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. İlişkisel, dışarıyla ilişkisi olan organlardan söz ettiniz. Diğer organlarınsa Freud'un içsel dürtülerden söz ederken tablosunu sunduğu uçsuz bucaksız uyarılmalar rezerviyle komşu olduğunu düşünüyordunuz. Ne yalan söyleyeyim, bunun doğru bir ayırım olduğunu sanmıyorum.

Önemli olan şu: Bazı organlar narsisist ilişkiyle ilgilidir – tabii bu ilişki hem ben'in ötekiyle ilişkisini hem de nesneler dünyasının oluşumunu yapılandırdığı kadarıyla. Narsisizmin gerisinde de otoerotizm çıkar karşınıza, yani organizmanın içine yapılmış koskoca bir libido yatırımı; organizmanın içsel ilişkilerinin en az entropi kadar kavrayışımızdan kaçtığını da söyleyeyim.

Bu arada dikkatinizi çekeyim: *Cinsellik Üzerine*'de libido ile ilgili pasaj sonradan, yanlış hatırlamıyorsam 1920'lere doğru eklenmiştir. Libido teorisinin içgüdüsel aşamalar teorisiyle aynı zamanda geliştirildiğine inanmak, *Cinsellik Üzerine* kitabının gözden geçirilmiş yeni baskılar yapmış olmasına bağlı bir yanılsamadır. Eserinin orta kısmını oluşturan libido teorisini Freud ancak narsisizm işlevini (size bundan geçen yıl yeteri kadar söz ettim) devreye soktukten ve narsisizmin libido ekonomisiyle doğrudan ilgili olduğunu fark ettikten sonra, tam olarak geliştirmiştir.

Size bütün kapsamını sezdirmek için entropiyle yaptığım benzetmeye dönüyorum. Canlı bir organizmada kavrayabileceğimiz enerji eşdeğerliliklerinden eninde sonunda sadece metabolizmayı, yani cari hesap defterini –gireni ve çıkanı– bilebiliriz. Organizma belli miktarlarda enerjiyi çeşitli yollardan özümser ve bu enerji her şey –kasların harcaması, çaba sarf etme ve dışkı boşaltma– hesaba katılırsa mekanizmadan dışarı çıkar. Pek tabii ki termodinamiğin yasalarına riayet edilir – enerjinin bozulması söz konusudur. Ama içeride olup bitenler hakkında hiç ama hiçbir şey bilmiyoruz. Basit bir sebeple: Organizmaların özelliği bir noktalarında olup bitenin diğer noktalar da da yankılanması olduğu için, birbirine yakın olan parçaların etkileşimini –şu anda fizik dünyasında olduğu gibi– ölçmemiz hiçbir şekilde mümkün değil.

Libido ekonomisi de eşdeğerli değilse bile benzer bir şey sergiler.

Analizde otoerotik dediğimiz tam anlamıyla organ-içi yatırımların psikosomatik fenomenlerde çok önemli bir rol oynadığı kesin. Falanca ya da filanca organın *erotikleştirilmesi*, psikosomatik fenomenlerde söz konusu olan fenomenlerin türü konusunda sahip olduğumuz hisse göre, en sık karşımıza çıkan metafordur. Sizin nevroz ile psikosomatik fenomen arasında yaptığınız ayırım tam da narsisizmin meydana getirdiği ayırım çizgisinin damgasını taşır.

Nevrozda elbette her zaman savunma mekanizmaları vardır. Sanki bunlar savunma mekanizmalarıyla, belli bir ekonomik hastalık tasavvuru dahilinde söz edilen tepkilerle türdeşmiş gibi konuşmamak lazım. Burada söz konusu olan ve Anna Freud'un ben'in asıl savunmalarını oluşturduğunu söyleyerek sıraladığı savunma mekanizmaları, her zaman için narsisist ilişkiye bağlıdır – tabii bu ilişki ötekiyle olan ilişki, ötekiyle olası özdeşleşme, ben ile ötekinin bire bir karşılıklılığı üzerine sımsıkı yapılandırıldığı ölçüde. Nitekim her türlü narsisist ilişkide ben ötekidir, öteki de ben.

Nevroz her zaman narsisist yapı içinde yer alır. Ama bu haliyle nevroz ötededir, başka bir düzlemedir.

Bu başka düzlem, sizin söylediğiniz veya Sayın Pasche'in her türlü kavramsal titizliği çok üzücü şekilde bir yana bırakarak söylediği gibi, nesne ilişkisinin düzlemi değildir – kendisi vaktiyle umut veren biri olduğu için bunu özellikle söylüyorum. Oldukları haliyle psikosomatik tepkiler bir şey düşündürüyorsa o da nevrotik inşaların düzleminin dışında olduklarıdır. Bu da nesne ilişkisi değildir. Hep kavramsal irdelemelerimizin sınırında duran, hep düşündüğümüz, bazen sözünü ettiğimiz ve tam anlamıyla kavrayamadığımız ama yine de orada olan bir şeyle ilişkidir, unutmayın – size simgeselden, imgeselden söz ediyorum ama gerçek de var. Psikosomatik ilişkiler gerçeğin düzeyine aittir.

Dr. Perrier: *Benim söylemek istediğim de buydu.*

Ama bunu söylemediniz. Nesne ilişkisi konusunda Pasche'ı alıntılıdınız. Meseleyi bu düzleme yerleştirirseniz ilkel nesneyle, anneye ilişkin nesneyle kurulan ilişkilerde yolunuzu kaybeder, bir tür klinik *pat* durumuna ulaşırsınız. Hiçbir şey çıkmaz oradan. Buna karşılık “gerçek” terimine yapılan gönderme, bu durumda verimliliğini ortaya koyabilir.

Dr. Perrier: *Pasche'tan alıntı yaptıktan sonra psikosomatik hastanın nesneyle değil gerçeyle, dünyayla bir ilişkisi olduğunu ve hastanın hekimle kurduğu terapi ilişkisinin –ne kadar farklılaşmamış olursa olsun– narsisizmin söylem düzeyini onun içinde yeniden devreye soktuğunu vurguladım sanıyorum. Bu tampon daha insani bir boyu-*

ta dönmesini sağladığı ölçüde de hasta psikosomatik döngüsünden kurtulur.

Aptalca bir şeyler söylediniz demiyorum. Söz dağarcığının titizliği açısından, “nesne” değil de “gerçek” terimini kullansaydınız Valabrega’nın eleştirilerine çanak tutmamış olurdunuz diyorum.

Bay Valabrega: *Narsisizme yapılan gönderme temel bir nitelik taşıyor. Yine de narsisizm bir nesne ilişkisine ulaştırır, kişinin kendi bedenidir bu.*

Ben de başka bir şey demiyorum.

Demin röntgencilik-teşhircilikten ve, kaynağı bir organda, gözde olan bir dürtüden söz ettim. Ama bunun nesnesi göz değildir. Aynı şekilde, sadizm-mazoşizm düzlemiyle alakalı olan şeyin de kaynağı bir organ kümesinde, kaslarda bulunur, ama her şey gösteriyor ki nesnesi, her ne kadar söz konusu kas yapısıyla alakasız olmasa da, başka bir şeydir. Otoerotik denen yatırımlar söz konusu olduğundaysa, kaynak ile nesneyi birbirinden ayırt edemeyiz. Bu konuda hiçbir şey bilmiyoruz ama öyle görünüyor ki kavrayabileceğimiz şey biz-zat organa yapılan bir yatırımdır.

Aradaki farkı görüyorsunuz. Otoerotizmin barındırdığı neredeyse nüfuz edilemez olan gizemi de görüyorsunuz. Ama bu demek değil ki sonrasında ileri doğru birkaç adım atmayacağız. Perrier, sarf ettiği o çabadan sonra, haz ilkesinin arzu ettiği o uykuya dalma ve dinginlik tepkisine hemen yenik düşmek istemiyorsa, çabasını sürdürmek istiyorsa, hazırlanıp gelecek oturumda “Dürtüler ve Yazgıları” başlıklı kısa bölümü sunmalı.

Dışsallık ve içsellik konusunda şunu aklınızda tutun: Bu ayrımın, “gerçek” dediğimiz düzeyde hiçbir anlamı yok. Gerçeğin çatlağı yoktur. Freud’un, bilim felsefesi diyebileceğimiz şeyle yakınsadığı yer konusunda size şunu öğretiyorum: Bu gerçeği simgeselin aracılığı dışında hiçbir yolla –yalnızca bilgi düzeyinde değil hiçbir düzlemde– kavrayamayız.

Gerçeğin kesinlikle çatlağı yoktur. Von Frisch’inki gibi geçici olarak çekici, hatta verimli gelen teorilerin kusurunu inkâr etmeye-
lim. Karşılıklı bütüncülük, *Umwelt* (çevre, dış dünya) ile *Innenwelt*

(iç dünya) arasındaki mütakabil pozisyon, biyolojik soruşturmanın başlangıcında yer alan bir kırsaldöngü safasatasıdır. Varsayım olarak değeri olabilir ama hiçbir şey bizi böyle bir şeyi düşünmeye mecbur bırakmıyor. Canlı varlığın çevresiyle ilişkisinin yansıtılması tasavvuru, ezeli uyum varsayımı, olabilecek en geniş anlamı versek bile, geçerli olduğunu gösteren hiçbir şey bulunmayan bir öncüdür. Her türden eleştiriyi getirebileceğimiz başka araştırmaların, –anatomiciliğin, çağrışımıcılığın, vb.– daha verimli olmasının nedeni bu araştırmaların söz konusu varsayımdan uzaklaşmaları, farkında olmadan simgeciliği ön plana çıkarmalarıdır. Simgeciliği gerçeğe yansıtıyor, gerçeğin öğelerinin hesaba katıldığını sanıyorlar. Ama gerçeğin içinde çalıştırdıkları şey, yansıtma olarak veya düşünce çerçevesi olarak değil, araştırma aracı olarak simgecilikten ibaret. Gerçeğin çatlağı yoktur. Freud'un teorisinde, öznenin tam en baştaki durumu olduğunu farz ettiğimiz şu varsayımsal kendini kapatma durumunda, öznenin her şey olması ne anlama geliyor olabilir?

Bay Valabrega: *Sorunun konusu gerçek değil, gerçekle ilişkinin aygıtları ile ilişkisel olmayan aygıtların ayırt edilmesidir.*

Ayrım, narsisist ilişkiye dahil olan ile olmayan arasında yapılır. Farklılaşmanın yeri, imgesel ile gerçeğin eklem yeridir.

2

“Haz ilkesinin ötesinde ne olup biter?” sorusunun anlamı konusunda geçen oturumda size bir ilk değerlendirme sunmak istemiştım. Al-manya’da bulunduğu için bugün aramızda olmayan yakın arkadaşım Jean Hyppolite *Haz İlkesinin Ötesinde*’yi yeniden okuduğunu söyledi bana. Öyle sanıyorum ki o da çoğunuz kadar meşgul biri. Öyleyse okumayı düşünmeniz lazım artık. On beş gün içinde metni elimize alıp konuşacağız.

Geçen oturumda size dedim ki analiz alanının en temel nitelikteki bütün tezahürleri için, özellikle de yineleme için, simgecilik el-zemdir ve yinelemeyi döngüsel bir söz mübadelesi sürecine bağlı

olarak tasavvur etmek lazım. Öznenin, onun yazgısı dediğimiz küçük çevrenin belirsiz bir şekilde dahil olduğu belli bir grup dayanağa, insan failine bağlı olan, ama özneye dışsal olan bir simgesel çevrim vardır.

Düşüncemi imgelerle süsleyip eğip büküyorum, ama anlamının yolunun tam olarak buradan geçmediğini hissediyorsunuzdur.

Belli bir ilişki mübadelesi kuruluyor, hem içsel hem de dışsal olarak, bunu ezbere okunan bir konuşma gibi canlandırmak lazım kafamızda. Bir kayıt cihazıyla onu ayırıp muhafaza edebiliriz. Bu konuşmanın önemli bir kısmı söz konusu kayıt cihazlarına sahip olmayan öznenin kavrayışından kaçacak ve devam edecek, geri gelip iç konuşmanın dansına yeniden katılmaya hep hazır olacaktır.

Haliyle özne söz konusu olanı anlamadan koca bir ömür geçirebilir. Hatta en yaygın olan durum budur. Analiz o anlasın diye, hangi söylem halkasına sıkışıp kaldığını ve bu arada hangi başka halkaya girmek zorunda olduğunu anlasın diye yapılır.

Şimdi geriye gidip *Entwurf*'tan söz edeceğiz.

Bu metin bir müsvedde, Freud yaşarken yayımlamamış, sonradan bulundu. Eylül 1895'te, yani *Rüyaların Yorumu*'ndan önce, Freud'un otoanaliz değil de analiz yaptığı, henüz o büyük keşfine giden yol üzerindeyken yazılmış. Metinden Freud'un ruhsal aygıtı kafasında nasıl canlandığını öğreniyoruz. Metin Freud'un düşüncesinin tarihçesinden ayrılamayan, öne çıkaracağımız noktaların ışığında, sonraki irdelemelerinin, *Traumdeutung*'un teorisinin anlamını açığa çıkaracak. Freud'un ilk kavramlarını nasıl elden geçirmek zorunda kaldığını öğretecek bize. Rüya makinesinin demin ötekinin söyleminden söz ederken şemasından bahis açtığım makineyle ortaklık gösterdiğini ve daha nicesini göreceksiniz.

Bugün Anzieu bize bu metinde öne çıkarılması gerekenlere dair bir analiz sunacak.

Bay Anzieu'nün sunumu sırasındaki müdahaleler.

1895'te nöron teorisi henüz bir yere varmamıştı. Freud'un sinaps hakkındaki fikirleri çok yeniydi. Sinaps konusunda, yani bir sinir hücresi ile sonraki hücre arasında sürekliliğin kopuşu konusunda tarafını seçer.

.....

En basit uyarım-yanıt şemasına göre bize canlıcı sistem, refleks kemeri olarak sunulan şey, yalnızca boşaltım yasasına uyuyor gibidir. Saf ve basit bir genel eylemsizlik söz konusudur. Çevrim olup olabilecek en kısa yoldan kapanır. Freud buna, ben sisteminin kaynağını oluşturacak bir tampon-sistemi, sistem içinde bir sistem bağlar. Gerçeklik ilkesi bu noktada, içeriye dönük olan ψ sistemine göndermeyle devreye sokulur. Daha sonra terimler çakışır.

.....

ω sistemi id sisteminin habercisidir. Bu sistemin yaratılmasını neyin gerektirdiğini açıklayın. Zira, sonuçta, şimdiye kadar her şey çok iyi gitti. En ufak bir bilinç yok. Bilinci yeniden devreye sokmak lazım, Freud da bunu tam anlamıyla istisnai yasaları olan bir sistem gibi paradoksal bir kılıkta yapar. Döngünün mümkün olduğunca az enerji harcanarak, neredeyse sıfır enerjiyle –ama tam sıfır diyemez– geçmesi gerekir.

Freud'un eserinde her an tekrar tekrar karşımıza çıkan bir zorlukla burada ilk defa karşılaşyoruz – bilinç sistemini ne yapacağımızı bilemiyoruz. Ona çok özel yasalar yakıştırmak ve onu nicel düzenlemeleri yöneten enerji eşdeğerliliği yasalarının dışında bırakmak lazım. Niye devreye sokmaktan kaçınmıyor? Ne yapacak onu? Neye yarıyor?

.....

Arzu durumları konusunda, Freud'un sahneye çıkardığı şey, kendisini sunan nesne ile ben'de zaten kurulmuş olan yapılar arasındaki mütekabiliyettir. Şunu vurgular: Ya kendisini sunan şey beklenen şeydir ve hiç ilginç değildir ya da uygun değildir ve bu yüzden ilginçtir, çünkü nesne dünyasının her türlü kuruluşu hep nesneyi yeniden keşfetmeye (*Wiederzufinden*) yönelik bir çabadır. Freud insan deneyiminin tamamen farklı iki yapılanması arasında ayrım yapıyor: Biri benim Kierkegaard'un izinden giderek *antik* diyeceğim yapılanma, insan ile nesnelerinin dünyası arasında bir uyum, bir ahenk varsayan, insanın nesneleri (bir bakıma ezelden beri bildiği için) ta-

nımasını/yeniden bilmesini sağlayan anımsayış; öte yandaysa dünyanın belli bir çalışma çabasıyla, yineleme yoluyla fethedilmesi, yapılandırılması. Özneye kendisini sunan şey ile ona doyum sağlamış olan şey kısmen çakıştığı ölçüde, özne arayışa çıkar ve o nesneyi yeniden buluncaya dek arayışını ilanihaye yineler.

Nesneye yineleme yolunda rastlanır ve nesne bu yolda yapılandırılır – nesneyi yeniden bulmak, nesneyi yinelemek. Yalnız, öznenin rastladığı asla aynı nesne değildir. Bir başka deyişle özne, ikame edici nesneler üretmeye ara vermez.

Dolayısıyla ayakta durabiliyor gibi görünen bu teoride, yineleme işlevinin nesneler dünyasını yapılandıran şey olarak işlevinin ilk adımını, materyalist bir düzeyde, buluyoruz.

Çatışma psikolojisinin temelinde yer alacak ve libidinal deneyim ile –arzu güçlerinin oluşturduğu alana büyük ölçüde teslim olmamasıyla tanımlanan– insan bilgisinin dünyası arasında köprü olan şu verimli şeyin taslağıdır bu. İnsan dünyası, ihtiyaçların *Innenwelt*'ini içeren bir *Umwelt* olarak yapılandırılmaz kesinlikle. Kapalı bir dünya değildir, aksine olağanüstü ölçüde çeşitli bir yığın yansız nesneye, simge olarak sahip oldukları kökten işlev açısından nesnelerle uzaktan yakından ilgisi kalmamış nesnelere açıktır.

Ben gerçekliği yalnızca deneyimlediği sürece değil olabildiğince etkisizleştirdiği sürece de hisseder. Bu da türetme sistemi işleyişe kattığı ölçüde olur. Freud'un, saçılmış ve münferitleşmiş enerji akımlarının geçişini engelleyen türetme sürecini nöronların dallanıp budaklanmasına yerleştirdiğini yeterince vurgulamadınız. Enerjinin geçişini engellediği ölçüde de Q sisteminin döngü düzleminde sunduğu malumatlar ile karşılaştırma yapmak mümkündür; yani potansiyeli bakımından olmasa da yoğunluğu bakımından azaltılmış enerji üzerinden.

Ben'le ilgili bu ilk taslakta, insandaki nesne dünyasının kuruluşunu ilgilendiren yapısal bir koşul olarak ortaya çıkacak bir şeyin filizi vardır – nesnenin yeniden keşfi. Ama nesnenin yapılandırılması için

de elzem olan ötekine gönderme eksiktir. Bir başka deyişle, Condillac'ın bahsettiği heykelde olduğu gibi, dünyanın nesnelleştirilmiş organizasyonu kendinden belli görünüyor. Narsisizmin keşfi de bizim için bütün değerini Freud tarafından o aşamada henüz kesinlikle fark edilmemiş olmasından alıyor.

Freud, on sekizinci yüzyıl filozoflarının yolundan giderek, o dönemdeki herkes gibi, her şeyi, belleği, yargıyı, vb. duyumsamadan yola çıkarak yeniden kuruyor ve kendinde nesneyi aramak için ancak bir anlığına duraklıyor. Ama uykuyu ve rüyaları ilgilendirdiği kadarıyla birincil sürece dönmek zorunda kalıyor. Ancak bu şekilde gerçekliğin mekanik yeniden kuruluşu rüyaya varabiliyor sonuçta.

Bugünlük burada kalalım. Valabrega *Traumdeutung*'daki birincil ve ikincil süreçlerin tam teorisiyle bağ kurma işini üstlenmek ister mi?

26 Ocak 1955

IX

Yazı Oyunu

*Delilik rüya değildir.
Dört şema.
Karşıtlık ve dolayım.
Birincil süreç.
Algı-bilincin varlıklaştırılması.*

Dün akşam Lang'ın sunumundan sonra Lefèbvre-Pontalis hepinize şu gözlemini aktardı: Ayna evresi konusunda kendimizi disipline sokmamız lazım.

Bu yorumu onaylıyorum, istismar etmemek gerektiğine katılıyorum. Ayna evresi büyümlü bir söz değil. Zaten biraz eskimiş durumda. 1936'da ortaya attığım için, neredeyse yirmi yıl geçmiş üzerinden. Kavramın yenilenme ihtiyacı kendini hissettirmeye başlıyor – ama yenilenme de her zaman daha iyiye doğru değildir, çünkü ilerlemek için geriye dönmeyi bilmek gerek. Sıkıcı olan kavramı yinelemekten ziyade onu yanlış kullanmak. Bu bakımdan Lang'a tam not verebiliriz.

1

(Bay Lefèbvre-Pontalis içeri girer.)

Ah, işte geldi isyancı! Sizi temin ederim, Lefèbvre-Pontalis, bir şey var ki hakkında en ufak bir fikriniz olmayabilir: Çocukta psikoz tanısının ne kadar çok tartışıldığı ve tartışmaya açık olduğu. Bir bakıma, çocukta ve yetişkinde psikozlar için aynı kelimeyi kullanmakla iyi mi ediyoruz bilinmez. Onlarca yıl boyunca çocukta gerçek psikozlar olabileceğini düşünmeye yanaşmadılar – fenomenleri çeşitli

organ koşullarına bağlamaya çalıştılar. Psikoz çocukta ve yetişkinde kesinlikle aynı şekilde yapılanmamıştır. Çocukta psikozdan meşru biçimde söz etmemizin nedeni, bizlerin analist olarak psikozu kavrama yönünde ötekilere göre bir adım daha atabilmiş olmamızdır.

Bu konuda henüz, grubumuz içinde bile, hiçbir doktrinimiz olmadığından, Lang güç bir durumdaydı.

Yetişkin psikozu için –haydi haydi çocuk psikozu için de– olup olabilecek en büyük kafa karışıklığı hüküm sürüyor hâlâ. Ama Lang'ın çalışması bana iyi konumlandırılmış geldi, çünkü analitik anlama konusunda, özellikle de sınırlara doğru ilerlediğimizde, kaçınılmaz olan bir şeyi yapmaya çalıştı: mesafe almaya.

Klinik alanımızı kavrama konusunda iki tehlike var.

Birincisi, yeterince meraklı olmamak. Çocuklara meraklı olmanın çirkin bir kusur olduğunu öğretiyoruz ama genel olarak, doğrudur, meraklı değiliz ve bu hissi otomatik şekilde uyandırmak kolay değil.

İkincisi, anlamak. Hep fazla anlıyoruz, özellikle de analizde. Çoğu zaman yanılıyoruz. Yetenekliyse, sezgimiz varsa, temasımız varsa, herkesin kişilerarası ilişkide sergilediği şu dehayı hayata geçirirsek iyi bir analitik terapi yapabileceğimizi düşünüyoruz. Kendimizden aşırı bir kavramsal titizlik istemeyi bıraktığımız andan itibaren de anlamanın yolunu buluyoruz hep. Ama pusulasız kalıyor, nereden yola çıktığımızı da nereye varmaya çalıştığımızı da bilmez oluyoruz.

Çocuk psikozu, yetişkin psikozu konusunda ne düşünmemiz gerektiğini geritepme yoluyla aydınlatılabilir mi? Lang bunu yapmaya çalıştı, çok da iyi yaptı. Melanie Klein ile Anna Freud'un sistemleri arasındaki tutarsızlıkları, gedik ya da boşlukları, sonunda Melanie Klein lehine olacak şekilde, büyük bir incelikle işaret etti, çünkü Anna Freud'un sistemi analitik açıdan çıkmazdadır.

Gerileme hakkında söylediği şey çok hoşuma gitti. Bunun gerçeklikte cereyan edecek bir mekanizma değil simge olduğunu belirtti. Biliyorsunuz, büyülü düşünce sözünü yerli yersiz kullanmayı sevmiyorum ama burada pekâlâ büyücü düşüncesine benzeyen bir şey var. Bir yetişkinin hakikaten gerileyerek, küçük çocuk durumuna geri dönerek viyaklamaya başladığına hiç tanık oluyor muyuz? Geri-

leme diye bir şey yoktur. Lang'ın da değindiği gibi, gerileme bu şekilde yorumlanması gereken bir semptomdur. Gerçeklik düzleminde değil anlam düzleminde vardır gerileme. Çocukta, gerilemek için pek mesafe olmadığı gibi basit bir gözlemle yeterince kanıtlandı bu.

Rüyaların Yorumu'nda Freud'un Jackson'ı alıntılıdığı, rüya psikolojisinin süreç ve mekanizmaları hakkındaki bir notunu yeniden okudum – *Rüyanın doğasını bulursanız akıl sağlığının kaybı ve delilik hakkında bilebilecek her şeyi bulmuş olursunuz.*

Gelin görün ki yanlış bu. Aralarında uzaktan yakından ilgi yok. Kafanıza yerleştirin bunu. Aynı öğeleri, aynı simgeleri kullandıklarına şüphe yok, birtakım benzerlikler de bulunabilir. Ama bizim perspektifimiz bu değil. Her şey şurada yatıyor: Rüya neden delilik değildir? Tersinden alınırsa, delilikte tanımlanacak olan, belirleyici mekanizmasının her gece rüyada olup bitenle hangi bakımdan ilgisi olmadığıdır.

Bunun bütünüyle Freud'un hanesine yazılması gerektiği sanılsın. Fransızca yayın eksik; bunun, ikisi arasında benzerlik kurmanın iyi bir şey olduğunu, bu sayede analizi İngiltere'de zaten iyi bilinen bir şeyle bağlantılandırmanın mümkün olacağını düşünen Ernest Jones'a iyi not vermenin bir yolu olduğunu belirtmiyor. Jones'un hakkını Jones'a, Freud'un hakkını Freud'a verelim. Siz rüya sorununun psikozla ilgili bütün ekonomik sorunları tamamen ucu açık bıraktığı fikrinden yola çıkın.

Bugün bu konuda size daha fazlasını söylemek istemiyorum. Geleceğe doğru uzanmış bir filiz bu. Psikozla ilgilenmeye bu yıl belki başlayabiliriz. Her halükârda gelecek yıl ilgilenmemiz gerekecek.

2

Freud'un metnine dönelim.

Açıklamanın devamını getirme görevini Valabrega'ya vermiştim ama önce sizin için tahtaya bir şema çizeceğim; burada araştırılan şeyin hareketini kavramak için bu şemaya bakabilirsiniz. Aslında, yapıcı benzer olan ve aralarındaki farklar Freud'un irdelemelerinin ilerlemesini gösteren dört şema çizeceğim.

Şemalardan ilki Freud'un yayımlanmadan kalmış olan, kendisi için verimli değerlendirmelerle dolu bir referans teşkil eden ilk genel psikolojisi düzeyinde taslağı çıkarılmış olan şeyle ilgili. İkincisi *Rüyaların Yorumu*'nun katkısını, amacı rüyayı açıklamak olan ruhsal aygıt teorisini temsil ediyor. Dikkat edin – rüya yorumunun bütün öğelerini sunduktan sonra hâlâ rüyayı ruhsal işlev olarak konumlandırması gerekiyordu. Üçüncüsü, çok daha geç tarihli olan libido teorisi düzeyine yerleşiyor. Bu teori katıyen *Cinsellik Üstüne* ile zandaş değil, narsisizm işlevinin zuhuruyla bağlaşık durumda. Son olarak dördüncü şema – *Haz İlkesinin Ötesinde*.

Birbirinden tamamen farklı işlevlerle ilgili olsalar da bu şemaların biçimce benzer bir yanları var. Hepsinde analiz alanına ilişkin bir şema söz konusu. Başta Freud buna ruhsal aygıt adını veriyor ama kaydettiği ilerlemeleri göreceksiniz – bunlar insan varlığı adı verilebilecek şey hakkındaki tasavvurunda kaydettiği ilerlemelerdir.

Söz konusu olan bu. Teorik düzlemdeki isteklerinizin gerisinde, sözgelimi Lefèbvre-Pontalis'in dün akşamki çağrısının gerisinde, karşınızda bireysel, hatta biricik bir şey olduğu, her şeyin karşınızdaki biçim içinde toplandığı, psikanalizdeki, hatta psikolojideki –sınırları ve yasalarının bilinebileceği düşünölen– nesne birliğinin burada var olduğu fikri vardır.

Hepiniz hâlâ psikolojinin alanında olduğunuza ve ruhun şu gördüğünüz şeyin ikizi, onun mülkü olduğuna inanıyorsunuz.

Her türlü bilimsel ilerlemenin, nesne denen şeyi ortadan kaldırmak anlamına geldiğini kavrayamamanız çok ilginç. Örneğin fizikte ileri gittikçe nesneyi daha az kavrarınız. Duyumsanabilir cinsten olan şeyler, fizikçiyi ancak –duyumsanabilir görünüşü zorunsuz ve geçici biçimde gerçekleştiren– enerji mübadeleleri, atomlar, moleküller düzeyinde ilgilendirir.

Yine de bu, insan varlığının bizim için ortadan kalktığı anlamına gelmiyor.

Felsefeci olarak biliyorsunuzdur, varlık ve nesne kesinlikle aynı değildir. Bilimsel açıdan varlığı kavrayamayız tabii, çünkü bilimsel cinsten değildir varlık. Ama psikanaliz yine de varlığın –deyiş yerindeyse– kaçış noktasını belirten bir deneyimdir. İnsanın nesne değil de kendini gerçekleştirmekte olan bir varlık, metafizik bir şey ol-

duğunu vurgular. Nesnemiz, bilimsel nesnemiz bu mudur? Kuşkusuz hayır, ama nesnemiz bu varlığı görünüşe göre ete kemiğe büründüren birey de değildir.

Freud diyor ki bir rüyada her zaman için kesinlikle kavranamaz bir nokta, bilinmezin alanına ait bir nokta vardır – buna “rüyanın göbeği” diyor. Metninde bu tür şeylerin altı çizilmiyor çünkü büyük ihtimalle bunların şiir olduğu düşünülüyor. Ama hayır, öyle değil. Şu anlama geliyor söylediği: Fenomende kavranamaz bir nokta, öznenin simgeselle ilişkisinin su yüzüne çıkma noktası var. Ben buna varlık diyorum, işte bu son kelime bizim için bilimsel konumda kesinlikle erişilemez durumdadır ama deneyimimizin fenomenleri bize onun doğrultusunu işaret eder.

Bizim için önemli olan, partnerimiz dediğimizle ilişkimizde kendimizi hangi noktaya konumlandıracağımızı bilmektir. Ama bariz bir şey varsa o da insanlararası ilişki dediğimiz şu benzersiz fenomende –sürekli birleşseler de– iki farklı boyut olduğudur: biri imgeselin boyutu, diğeri simgeselin. Bu ikisi bir bakıma kesişir ve her zaman hangi işlevi yerine getirdiğimizi, özneye göre hangi boyutta konumlandığımızı bilmemiz gerekir; bu da ya bir karşıtlık ya da bir dolayım meydana getirir. Bu iki boyutun fenomende birbirine karıştığı için tek bir boyut oluşturduğuna inanıyorsanız yanılıyorsunuz. Buradan da bir tür büyümlü iletişime, evrensel bir analojiye varıyorlar ve birçoğu deneyiminin teorisini bunun üstüne kuruyor. Somut ve tekil örneklerde genellikle çok zengindir ama kesinlikle işlenip teorik olarak geliştirilemez ve tekniğin bütün hatalarına maruz kalır.

Bunlar çok kısa bir özet, ama Freud'un düşüncesinin son aşamasına, *Haz İlkesinin Ötesinde*'ye karşılık gelen dördüncü şemada sizin için açıklanacak ve bir imgeye kavuşacak.

3

Bay Valabrega'nın sunumu sırasındaki müdahaleler.

Freud neye ϕ sistemi adını veriyor? Canlı varlığın çevresiyle ilişkilerini kavramak için onca umut vermiş olan refleks kemeri şemasının en basit biçiminden yola çıkıyor. Bu şema bir canlı varlığın iliş-

kiler sisteminin asli özelliğini temsil ediyor – canlı varlık bir şey, bir uyarım alır ve bir şeyle yanıt verir.

Unutmayınız ki yanıt mefhumu her zaman için uyum sağlamış bir varlıkla uğraştığımız anlamına geliyor. Bu refleks kemeri şeması, –göreceğiniz üzere model olarak bize çok şey öğretecek olan– elektriğin dünyada boy göstermeye başladığı zamanda sözgelimi kurbağa üstünde yapılmış ilk deneylerden çıkmıştır. Kurbağayı elektriklerle uyarıyorlar ya da ayağına bir damla asit koyuyorlar. Öbür ayağıyla bu ayağı kaşıyor – yanıt dediğimiz bu. Bir tek içeri getiren-dışarı götüren çifti yok. Yanıtın bir şeye yaradığını, yani canlı varlığın uyum sağlamış bir varlık olduğunu varsaymamız gerekiyor.

Bütün bunlar Freud tarafından inşasının başında ele alınıyor. Ve bu inşaya denge mefhumunu, bir başka deyişle eylemsizlik ilkesini yerleştirmiş gibi görünüyor. Ama hiç de meşru değil bu. Valabrega'nın vaktinden önce malumat adını verdiği uyarım bir *in-put*'tan (girdi), *içeri-konan*'dan ibarettir. Soruna bu şekilde yaklaşmak bilimöncesine özgüdür, enerji tasavvurunun dahil edilmesinden önceye, hatta Condillac'ın bahsettiği heykelden bile önceye gider. Bu temel şemada enerjiyle ilgili hiçbir değerlendirme yok. Ancak Freud ϕ sisteminde olup bitenin ψ sisteminde de etkili olması gerektiğini hesaba kattığı zaman, enerji katkısı mefhumu devreye giriyor. Ve ψ sisteminin iç uyarımlarla, yani ihtiyaçlarla ilgili olduğunu ancak o zaman açıklıyor.

Peki nedir ihtiyaçlar? Fiilen organizmayla ilişkili olan ve arzu-dan çok açık seçik ayrılan bir şey. Lang dün akşam arzusunun hep ihtiyaçla karıştırıldığına hayıflanlıyordu; nitekim bu ikisi kesinlikle aynı şey değil. *Need* (ihtiyaç), organizmada özel bir sistem olan bu sistemin, organizmanın bütünsel homeostazında nasıl bir rol oynadığını ifade ediyor. Freud'un eserinde bu noktada çaprazlamasına ortaya çıkan enerji sabitliği mefhumu demek ki burada kaçınılmaz olarak devreye giriyor. Organizma içinden bir şeyler hissedenden ψ ile ihtiyaçlarıyla alakalı bir şeyler üreten ϕ arasında Freud bir enerji eşdeğerliliği olduğunu düşünüyor. Giderek muammalı bir hal alıyor konu – organizmanın dengesine bağlı iç basınç ile bunun dışarı çıkışı arasındaki enerji eşdeğerliliğinin ne anlama gelebileceğini kesinlikle bilmiyoruz. Neye yarıyor bu peki? Hareket noktası olarak kullanıl-

dıktan sonra bütünüyle terk edilmiş olan bir x söz konusu.

Freud *in-put*'la, dış dünyadan getirilenle yetinemez ve doğaçlamaya başvurması gerekir. O zaman işte ilave bir aygıt devreye sokuyor: ω . Geçen oturumda size söylemiştim, bunların hepsi bir yazı oyunu.

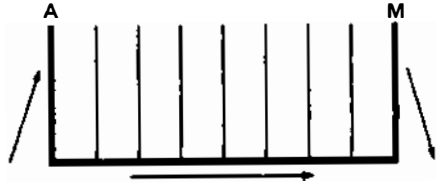
Her şeyi enerji mefhumlarından, yani şapkadan çıkarmak için önce tavşanı oraya koymak lazım fikrinden hareketle inşa etmek gerekiyor. Bir şeyin çıkması için bir şeyin girmiş olması lazım. Her şeyi buradan hareketle inşa edeceğiz. Çok büyük ihtimalle algı sistemi söz konusu. Vaktinden önce bilinç adını vermeyelim buna. Freud devamında bunu bilinç sistemi ile karıştırıyor, ama onu ilave bir varsayım olarak devreye sokması gerekiyor. Neden? Çünkü yalnızca dış dünyadan gelen uyarımlar değil bu dış dünyanın kendisi de gerekli ona. Dış dünyanın yalnızca uyaranlarını değil aynı zamanda – hadi şöyle söyleyelim– yapısını da yansıtan bir içsel aygıt gerekli.

Freud Gestaltçı değil (her türlü olumlu niteliği ona yakıştıramayız), ama Gestaltçı inşayı doğurmuş olan teorik koşulları pekâlâ hissediyor. Nitekim, canlı varlığın her seferinde telef olmaması için dış dünyanın yeterli bir yansımaya sahip olması gerekiyor. Bu da demek oluyor ki bu şema aslında sonradan homeostaz terimiyle ayrılacak şeye dayanıyor. Bu düşünce burada dengeyi koruma ve –uyarılımları aynı düzeyde tutan, bunun sonucunda da yetersiz kaydetmeye olduğu gibi kaydetmemeye de yarayan– tampon bölge tasavvurunda mevcut. Kaydeder ama süzgeçten geçirerek. Homeostaz mefhumu buradadır, enerji denen bir şeyin giriş ve çıkışını içerimler.

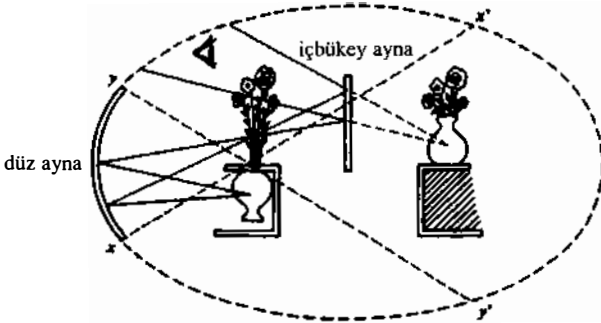
Ne var ki bu şemanın yetersiz olduğu anlaşılır. Sinir sistemi sahiden bir süzgeçten geçirme işlemi gerçekleştiriyorsa, birtakım yol-döşemeler içeren organize, kademeli bir süzgeçten geçirme söz konusudur. Gelgelelim yol-döşemelerin işlevsel olarak kullanılabilir bir doğrultuda ilerleyeceğini düşünmeye müsaade eden hiçbir şey yok. Bütün bu yol-döşemelerin toplamı, bireyin gelişiminde meydana gelmiş olaylar, hadiseler, gerçeğin ölçeğini gösteren bir model teşkil eder. İmgesel burada var mıdır? İmgeselin sahiden burada olması lazım. Ama olduğu haliyle imgesel, yaşayan özneyi kendisine özel olarak yanıt veren tipik biçimli bir ilişkiye hazırlayan *Gestalten*'in bir müdahalesini içerir, bireyin kendi türüne tekabül eden im-

Entwurf'taki birinci ruhsal aygıt şeması.

Traumdeutung'daki ruhsal aygıt

Narsisizm teorisi için optik şeması

Ben'in imgesel işlevi
ve bilinçdışı söylemi

geyle, belirli bir çevrede kendisine biyolojik olarak yararlı olanla biyolojik bir eşleşme varsayar. Bunun burada izi yoktur. Yalnızca deneyim bölgesi ve yol-döşeme bölgesi vardır.

Kısacası, bellek burada bir sıra zihinsel kayıt olarak, bir dizi yol-döşemenin toplamı olarak tasavvur edilir; imge mefhumunu işin içine katmaksızın bu tasavvurun bütünüyle yetersiz olduğu anlaşıyor. Bir dizi yol-döşemenin, bir sıra deneyimin basit bir duyarlı levha olarak kavranan ruhsal aygıtta bir imgeyi su yüzüne çıkarttığını kabul edersek, aynı dizinin yeni bir uyarılma, basınç, ihtiyaçla yeniden etkinleştirildiği anda aynı imgenin yeniden ortaya çıkacağını söylemeye bile gerek yok. Bir başka deyişle, her türlü uyarım bir varsanı üretmeye meyillidir. ϕ aygıtının işleyiş ilkesi varsanıdır. *Birincil süreç*'in anlamı budur işte.

Öyleyse sorun varsanının gerçeğe ilişkisi sorunu. Freud bilinç sistemini ve onun paradoksal özerkliğini enerji bakış açısından onarmaya mecbur kalır. Deneyimlerin birbirine eklenmesinin varsanısal sonuçları oluyorsa düzeltecek bir aygıt, bir gerçeklik testi gereklidir. Bu gerçeklik testi varsanının deneyimde alımlanan ve ruhsal aygıtın belleğinde saklanan bir şeyle karşılaştırılmasını gerektirir. O andan itibaren de bilinç sistemini tamamen ortadan kaldırmak istemiş olmasının bedeli, onu güçlendirilmiş bir özerklikle yeniden tesis etmek zorunda kalması olur.

Bunun gayrimeşru olduğunu söylemiyorum. Ama bu yolun neye çıktığını göreceksiniz. Uyarınları hafifleten ψ sisteminde, tampon-sistemde, homeostaz sisteminde deneyim tarafından sunulan ile bu uyarınlara kaydedilmesi arasındaki şu referans karşılaştırmasını kavramak için hangi dolambaçlardan geçmesi gerekecek? Hangi ilave varsayımlarda bulunmaya sürüklenmiştir? Karşılaştığı güçlükleri sahiden de ilave varsayımlarıyla ölçebiliriz.

Söz konusu güçlükler Valabrega'nın birbirinden ayırdığı iki başlıkta toplanıyor: ketleme ve malumat.

ω sistemi dış dünyadan gelen koca enerji yığınlarını kaydetmeyen farklılaşmış organlardan oluşur. Canlı varlığın hayatta kalmasını tehlikeye atan koca enerji yığınları –sıcaklık değişiklikleri, kayda

değer basınçlar, vs.– tasavvur edebiliriz. Bunları tamponlayamazsa canlı varlığın kaçmaktan başka çaresi yoktur. Ama bu, ilginç olanın bütünüyle dışında. Burada söz konusu olan ruhun dış dünyanın ince belirlenimleriyle ilişkileri. Güneş enerjisine bakalım – uzmanlaşmış aygıt fenomenin ancak bir kısmını saklar. Belli bir frekans düzeyi seçer, kendisini olduğu haliyle enerjiyle bile değil –transformatör olsak, fotoelektrik hücresi olsak nasıl olurduk acaba?– döngüyle uyumlandırır. Göz ışık aldığı anda –o ışıkla her türden şeyi yapan– yeşil yapraktan çok daha az enerji saklar. Dolayısıyla Freud uzmanlaşmış bir aygıtta niteliği teşhis etmeye mecbur olur, bu da her tür enerji katkısının neredeyse tamamen silinmesi demektir.

Yalnızca algısal olan boşalım mefhumunun bu aygıt düzeyinde basit bir bakışım ihtiyacına karşılık geldiğini seziyorsunuzdur. Burada da belli bir enerji sabitliği olduğunu ve içeri alınanın bir yerlerde bulunması gerektiğini kabul etmek zorunda.

Ama vurgu şuradadır: Uyarılma ile boşalım arasında asgari miktarda enerji yer değiştirir. Peki neden? Çünkü bu sistemin enerji yer değişikliklerinden olabildiğince bağımsız olması gerekiyor. Bu enerjiden saf niteliği, yani basit yansı olarak kabul edilen dış dünyayı ayırması, ayırt etmesi gerekiyor.

İçeri –imgenin ancak belleğe bağımlı olduğu, doğası gereği varsanısal olduğu yer– ile dışarı arasında karşılaştırma, ortak bir ölçek olabilmesi için ben’in –bu tamponun düzenleme işlevini iki misli vurgulayarak– bu sistemde enerji geçişlerini azami miktarda kitlemesi gerekiyor. Zaten önemli ölçüde süzgeçten geçirilip uyaran olarak içeri alınan şeyin, bir ihtiyacın sonucu olarak beliren özgül imgelerle karşılaştırılabilmesi için yeniden süzgeçten geçirilmesi gerekir. Mesele ihtiyacın baskısının düzeyinin ne olduğunu, ihtiyacın her türlü karşı kanıtı rağmen kendisini dayatıp dayatmadığını bilme, ya da yer değiştiren enerji miktarının ben tarafından imgenin gerçekleştirilmediğini fark etmemize yetecek ölçüde elenip elenmeyeceğini, tamponlanıp tamponlanamayacağını bilme meselesidir.

Bir başka deyişle, refleksden yola çıkılarak tümdengelimle bütün skalanın (algı, bellek, düşünce, fikirler) yavaş yavaş türetilebileceğini varsayan geleneğe uygun düşünen Freud, bir sistemde varlıklaştırılan bir algı-bilinç inşa etmeye mecbur olur. Bu da baştan sona

saçma bir şey değil. Bu farklılaşmış sistemin var olduğu doğru, onu tasavvur edebiliyor, hatta aşağı yukarı bir yere konumlandırabiliyoruz. Ruhsal aygıtta iki bölge ayırt ediyor: bildiğimiz şekilde uzmanlaşmış bir algı sistemi ile ilişki içinde, bir imgelem, bellek, hatta daha doğrusu belleksel varsanı bölgesi. Bilinç orada gerçekliğin bir yansımasıdır.

Bay Valabrega: *Evet ama çok daha sonra ortaya çıkıyor bu. Freud'un, algı-bilinç sistemiyle birlikte sonradan sunacağı ruhsal aygıt tasavvuru hakkında henüz pek açık seçik bir fikri yok. Bu noktada ona dair yalnızca birtakım öğeler var.*

Öğeler, yani ω .

Bay Valabrega: *Sonradan ruhsal aygıtlar adını vereceği şey gibi tasavvur edilmiyor.*

Bana kalırsa aksine oldukları halleriyle aygıtlar o anda varlar. Birer aygıt olarak ayırt etmiyorsa niye ψ , ϕ , ω adlarını versin ki onlara?

Bay Valabrega: *Devamında ψ sisteminde iki temel öge ayırt edecek, bu da ruhsal aygıtı doğuracak.*

Ama benim size gelecek oturumda göstermek istediğim şey de tam olarak ruhsal aygıt teriminin –zaman boyutunun su yüzüne çıkmaya başladığı– *Traumdeutung*'da bulunan şeyi anlatmak için büsbütün yetersiz olduğu.

Bay Valabrega: Ben ve gerçekliğin belirtileri konusunda ayırt edilmesi gereken üç durum var. Birincisi, gerçekliğin belirtisi ortaya çıktığı anda ben bir arzu durumundaySA, bu özgül eylemle enerji boşalımı gerçekleşir. Bu birinci durum arzunun doyurulmasına tekabül eder yalnızca. İkincisi, gerçekliğin belirtisi ile çakışan bir hoşnutsuzluk artışı vardır. ψ sistemi yanal bir yatırımla bir savunma üreterek tepki verir.

Demek oluyor ki birçok nöron süzgecinden geçen enerji miktarı, sinaplara daha az bir yoğunlukta ulaşır – elektrik şemasıdır bu. Bir akımı tek bir kablo yerine üç-dört kablodan geçirirseniz kabloların her birinde, kablo sayısıyla orantılı olarak, daha az dirence ihtiyacınız olur. Son olarak, üçüncüsü, önceki durumlardan ikisi de oluşmazsa, yatırım egemen eğilime uygun olarak engellenmeden gelişebilir.

4

Yargı, düşünce, vb. ketlenmiş haliyle enerji boşalımlarıdır. Düşüncenin asgari yatırım düzeyinde sürdürülen bir edim olduğunu söylediği zaman Freud hâlâ bu inşaya bağlıdır. Bir bakıma düşünce -miş gibi yapılan bir edimdir. Dünyanın bir yansıması olduğunu pekâlâ kabul etmek lazım, çünkü deneyim bizi yansız bir algı ortaya koymaya zorlar – yatırımların bakış açısından *yansız* diyorum, yani yatırımları asgari olan bir algı.

Hayvan psikolojisinde ilerleme kaydedildiyse eğer, dünyada, hayvanın *Umwelt*'inde kuvvet çizgileri, onun gözünde ihtiyaçlarına –yani *Innenwelt*'i de dediğimiz şeye, biçiminin korunmasına bağlı yapıya– tekabül eden önceden oluşturulmuş çağrı noktaları demek olan kuvvet çizgileri, biçimlendirmeler öne çıkarıldığı için kaydedilmiştir.

Nitekim enerji homeostazından söz etmek yetmez. Bir yengecin ihtiyaçları bir tavşaninkinden farklıdır, ikisi aynı şeylerle ilgilenmez.

Ama bir tavşanın, yengecin ya da kuşun algı alanını bir araştırın. Bir sıçana, tavuğa onun için son derece arzu edilebilir bir şey, gıda, ihtiyaçlarından birini karşılayan bir nesne sunun ve bu nesneyi sistematik olarak bir biçim ya da renkle bağlaşım içine sokun. Bir tavuğun, hatta yengecin, ister bizimkine benzer duyularla (görme, işitme), ister insanbiçimli bir eşdeğerli sunamasak da (örneğin çekirgelerin durumunda) her bakımdan duyusal aygıtlara benzeyen aygıtlarla, algılayabildiklerinin sayısı akıl almazdır. Her halükârda farkındasınızdır: Falanca hayvanın emrindeki duyusal alan, *Umwelt*'ini

yapılandıran şey olarak seçici bir şekilde devreye girene kıyasla son derece geniştir. Bir başka deyişle, söz konusu olan yalnızca *Innenwelt*'in *Umwelt*'le birleşip kaynaması, dış dünyanın ihtiyaçlara göre önceden biçimlendirilip yapılandırılması değildir. Her hayvanın, temel ihtiyaçlarına yönelik önceden biçimlendirilmiş yanıtlar olarak yapılandıracağımızdan çok daha geniş bir bilinç alanı vardır – *bilinç* diyoruz, çünkü dış dünya bir duyu sistemi içinde alımlanıyor.

Bir bakıma bu, söz konusu şemanın bize sunduğu genelleştirilmiş duyarlı katmana tam olarak tekabül ediyor. Hakikaten de insanın, sırf deneyiminin nabız atışıyla edinebileceğinden çok daha fazla malumatı vardır gerçeklik konusunda. Ama onda önceden biçimlendirilmiş yollar dediğim şey yoktur. İnsan hiç ama hiçbir şeyden yola çıkmaz. Odunun yandığını ve kendisini boşluğa atmaması gerektiğini öğrenmesi gerekir.

Bu türden her şeyi öğrenmesi gerektiği doğru değil. Peki ama doğuştan neler biliyor? Belli değil. Muhtemelen öğreniyor ama hayvanınkinden başka yollarla. Belli bir emareye, belli bir bilgiye (*connaissance*) sahip zaten – Claudel'in kullandığı anlamda, şu *Gestalten*'den, önceden biçimlendirilmiş imgelerden ibaret olan gerçekliğin *co-naissance*'ı (eş-doğuşluluk) anlamında. Bunu kabul etmek yalnızca Freud'un teorisinin değil aynı zamanda hayvan psikolojisinin de bir gereği – Freud gibi bilinç adını versek de vermesek de, dünyanın bir yansısını teşkil eden yansız bir kayıt cihazı var.

Yalnız, şu da var: İnsanda, ben'in imgesel işlevi rol oynadığı ölçüde, şu bilinç dediğimiz özel vurguyla birlikte kendini gösterir. İnsan bu yansının görüntüsünü ötekinin bakış açısından alır. Kendisi için bir ötekidir o. Bilincin kendi kendisi için şeffaf olduğu yanılsamasına yol açan budur. Biz yansıda değil, yansıyı algılamak için ötekinin bilincindeyizdir.

Görebileceğiniz üzere Freud'un ruhsal aygıtı dair sunduğu rasyonel şema geliştirilmiş değil; bugün için söylemimizdeki verimsizlik bu olsun. Freud'un ilk kanat çırpışları bunlar. Her şey kaba, muğlak ve bazı yönlerden gereksizdir ama bu yine de verimli olacaktır.

Sözgelimi eşdeğerlilik mefhumu burada yersiz. Freud diyor ki birtakım ihtiyaçlar vardır ve insan varlığını bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik tepkilere iterler. Gelgelelim, canlılık olmaktan, sahte-me-

kanikçi bir şemaya zorla sokulmuş olmaktan uzak bu tasavvur aslında enerjiyle bağlantılıdır. Başlangıçta bir miktar nöron enerjisi vardır. Bu tasavvur ile rüya deneyiminin birleştirilmesi, göreceğiniz üzere, şemada çarpıcı bir evrime neden olacaktır.

Bu söylediklerim size muhtemelen kısır ve arkaik şeyler gibi geliyor. Ama bizim için önemli olan, bu şemada geleceği filizlendirip Freud'un tasavvurunu evrimleşmeye zorlayan şeyin ne olduğunu kavramak. Kris'in bizi inandırmak istediğinin aksine, Freud mekanikçi düşünceden psikolojik düşünceye geçmemiştir, hiçbir anlamı olmayan kaba bir karşıtıktan başka bir şey değil bu. Devamında şemasını terk etmemiş, farkları belirtmeden hatta fark etmeden rüya teorisi içinde geliştirmiştir ve bu şekilde bizi gerçek anlamda psikanalizin alanına sokan belirleyici bir adım atmıştır. Freud'un organik-psikolojik bir düşünceye ihtida etmesi gibi bir durum söz konusu değil. Hep aynı düşüncede devam etmiştir. Deyiş yerindeyse, Freud'un metafiziği değişmez, aksine bambaşka bir şeyi, malumat mefhumunu katarak şemasını tamamlar.

Böyle verimsiz anlarda düşüncenizi askıya almayı bilin ve bu aşamanın, gelişimi çok ötelere uzanan yaratıcı bir düşüncenin ilk aşaması olduğunu unutmayın.

2 Şubat 1955

X

Entwurf'tan Traumdeutung'a

*Harfi harfine entropi.
Omeganın paradoksları.
Her şey hep buradadır.
Rüya ve semptom.
Fliess ile sohbet.*

Her türlü sağlıklı eleştirinin temel yasası, bir eserin kendi inşası için sunduğu ilkeleri o esere uygulamaktır. Sözelimi Spinoza'yı düşüncenin yönetilmesi, zihninin yeniden biçimlendirilmesi için en geçerli saydığı ilkelere göre anlamaya çalışın.

Bir başka örnek: yine bize dünya hakkında belli anahtarlar veren İbn Meymun. Eserinde araştırmaları yönetme tarzına ilişkin açık uyarılar var. Bu ilkeleri İbn Meymun'un kendi eserine uygulamak onun ne demek istediğini anlamamızı sağlar.

Dolayısıyla bizi, Freud'u okurken açık açık ifade etmiş olduğu anlama kurallarını eserine uygulamaya sevk eden şey tamamen genel bir yasanın uygulanmasıdır.

1

Üç seminer önce, yerine göre *yineleme otomatizmi*, *Nirvana ilkesi* ya da *ölüm içgüdüsü* adları verilmiş olan şu *x*'in, *Haz İlkesinin Ötesinde* metni çerçevesinde anlaşılmasına giriş yapmaya başladım. Entropiden bahis açtığımı duydunuz. Keyfi bir şey değildi bu. Freud'un kendisi söz ettiği şeyin bu türden bir şey olması gerektiğini belirtiyor. Bu noktada Freud'u harfi harfine anlamamak lazım. Yine de

bazı analistler, hem de en iyileri, özellikle de Bernfeld, kendilerini bu gülünçlüğe düşmekten alamamışlardır.

Bernfeld nitelikli bir analisttir; Freud'un anonimliğe sığınarak *perde anı* olarak aktardığı bir çocukluk anısını bulmayı başarmıştır. Freud bunu bir hastasına atfederek kamufle edilmiş şekilde sunmuştu, ama metnin kendisi sayesinde, biyografik kesişmeler değil de metnin yapısının kendisi sayesinde, Bernfeld bunun bir hastayla kurulmuş hakiki bir diyalog olamayacağını, bir farklı konumlanma olduğunu ve örneğin Freud'un yaşamından alınmış olması gerektiğini gösterir, bunu da söz konusu anıyla *Rüyaların Yorumu*'ndaki iki-üç rüyayı karşılaştırarak kanıtlar. Benim *Sıçan Adam*'ı konu alan yorumlarımı dinlemiş olanlar bu pasajı bilir.

Dolayısıyla Bernfeld yorumlamakta olduğumuz temel metnin yayımlanışından on yıl kadar sonra, 1931 yılının *International Journal of Psycho-analysis*'inde Feitelberg ile birlikte, hiçbir dilde adı olmayan bir bilmemneye dair raporunu sunar, bir araştırmadır bu. Başlığı: *The Principle of Entropy and the Death Instinct* (Entropi İlkesi ve Ölüm İçgüdüsü). Entropinin paradoksal nabız atışını canlı bir varlıkta, daha doğrusu insanın sinir sistemi düzeyinde incelemiş, beyin ısısı ile rektum ısısını karşılaştırmışlardır. Burada paradoksal, yani fizikte cansız bir sistemde işlediği haliyle entropi ilkesine uymayan farklılaşmaların kanıtını yakaladıklarına inanıyorlardı.

Sırf teorik bir metaforun anlamını harfi harfine yorumlamanın vardığı sapmaları gösterdiği için bile olsa, okuması çok ilginç bir metin bu.

Freud için insan davranışını kavramak söz konusu. Bu amaçla fiziğin kullandıklarına benzer bir kategoriye sahneye çıkarmanın iyi olup olmayacağını soruyor. O zaman analiz durumu denen şu özgün iletişim ediminde gerçekleştiği haliyle entropi boyutunu devreye sokuyor. Freud'un meramını anlamak için bu boyutların hepsini korumak gerekiyor; Freud'un meramı sadece ruhsal düzlemde nesneleştirilebilir olan canlı varlıkla değil onun davranışının, daha doğrusu, analiz ilişkisine –ki ancak iletişim olarak anlaşılabilir– tekabül eden şu özel ilişkide devreye girdiği ölçüde davranışının imlemiyle ilgilidir. Ölüm içgüdüsünü entropiye benzetmesine anlam kazandıran çerçeve budur işte. Bu benzetmeyi harfi harfine anlamak, bunu fi-

zikte kullanılan içeriği belli terimlere tercüme etmek bir yanlış anlamadır, Borel'in daktilo kullanan maymunlarının işlemleri kadar saçmadır. Daktilo kullanan maymunların bu işlemini analistlerde çok sık eleştirmemiz gerekecek.

Freud'un düşüncesinde size anlattığım –yorumunu tamamlamak üzere olduğumuz yayımlanmamış müsvedde, *Rüyaların Yorumu*, narsisizm teorisi ve son olarak *Haz İlkesinin Ötesinde* ile gösterilmiş– dört aşama boyunca, her seferinde değiştirilen bir tertip içinde belli farklar ve çıkmazlar ortaya çıkar. Aynı çatışkaların dönüşmüş kılıklarda varlığını sürdürmesinin içerdiği şu negatif diyalektik... – biz Freud'un karşı karşıya geldiği ve biçimselleştirmeye çalıştığı şeyin özerkliğini, kendine ait düzenini su yüzüne çıkartmak için işte bunun peşinden gideceğiz.

Burada bir buçuk sene seminer gördükten sonra bilmemeniz imkânsız olan bu düzen, kendi yapılarıyla, dinamizmiyle, insan varlığına ve insanın yaşanmış deneyimine kendi tutarlılığını ve özerk ekonomisini dayatmak için kullandığı özel kiple simgesel düzendir. Freud'un keşfinin özgünlüğünü size işte bununla gösteriyorum. Hiçbir şey anlamayanlar için bir imgeyle söyleyecek olursak insandaki en yüksek ve insanda olmayan, başka bir yerde olan şey, simgesel düzendir. Sentezini ilerlettiği ölçüde Freud bu dış noktayı, bu merkez dışı noktayı onarmak, eski durumuna getirmek zorunda kalmıştır. Şimdi metinde bu ilerlemenin aşamalarını yeniden bulmaya çalışacağız.

2

Geçen gün size kabaca refleks kemerini temsil eden, nicelik ile boşalım mefhumu üstüne temellendirilmiş, asgari içerik bulunan ϕ sistemini gösterdim. Nöroloji, anatomi, fizyoloji ve klinik disiplinlerinde yetişmiş Freud, pozitivist fizyolojinin o sıralar sunduğu şeymayla, yani refleksler mimarisiyle (yüksek refleksler, refleks refleksleri, vs, ta ki yüksek işlevler düzeyine yerleştirilmiş birlik refleksine varıncaya dek) yetinmez. Sevgili dostumuz Leclair'in mübarek günlerinden birinde özne diyeceği şeyi de oraya yerleştirmek

lazım yine. Leclair'in bir gün bundan da kurtulacağını umuyorum, çünkü özneyi hiçbir yerde temsil etmemek lazım.

Freud'un başka bir şey yapması gerekiyor. Mimari değil tampon yapıyor o.

Freud bu noktada nöron teorisinden ileridedir, Foster ve Sherrington'dan iki yıl öndedir. Dehası ayrıntılarda bile, iletimin belli özellikleri konusunda görülebilir – iletim konusunda bugün bildiklerimizi aşağı yukarı tahmin etmiştir. Tabii arada, sinapsların temas engeli olarak işlediklerini doğrulayan deneysel ilerlemeler kaydettik, ki o da görüşünü bu şekilde ifade etmişti. Önemli olan şu ki boşalım edimi sırasında araya bir tampon sistem, bir denge, süzgeçten geçirme, köreltme sistemi, ψ sistemini yerleştiriyor. Ayrıca, bunu neye benzetiyor? Şu şemada, omurga kemerinin içinde yuvarlak bir şekil görüyorsunuz – bir gangliyon o. Freud için ruhsallık bir gangliyondur, beyin farklılaşmış bir gangliyondur – sempatik gangliyon ya da böceklerdeki sinir zinciri tipinde.

Geçen oturumda, ω sistemi konusunda yanlış olmayan şeyler söyleyen Valabrega ile diyalogumda küçük bir kararsızlık gördünüz. Freud, ne yaparsanız yapın tavşanı sokmadan çıkaramadığınız şu gerçekliğe atfen, bilinç sistemini devreye almadan işin içinden çıkamaz. En azından Freud sizi, birtakım şeyleri üst üste yığmanın, yukarıya çıkanın aşağıda olduğu zamankinden çok daha güzel olmasına yettiğine inandırmaya çalışmaz.

Deneyimi Freud'u insan öznesinin yapısını elden geçirerek onu ben açısından merkezden uzaklaştırmaya ve bilinci şüphesiz ki asli ama sorunlu bir konuma atmaya zorlar. Bana kalırsa bilincin, canlı varlığın işleyişi açısından kavranamaz, indirgenemez olması, Freud'un eserinde bilinçdışı konusundaki katkısı kadar kavranması önemli bir şeydir.

Bu bilinç sisteminin yarattığı sıkıntılar Freud'un teorileştirmesinin her düzeyinde yeniden belirir. Freud buna tutarlı bir model vermeyi başaramaz, bilinçdışının varlığından ötürü değildir bu durum. Ruhsal aygıtın diğer kısımlarının çoğu hakkında tutarlı, dengeli bir tasavvur sunmayı başarırken bilinç söz konusu oldu mu hep birbiriyle uyuşmayan koşullarla karşılaşır.

Size bir örnek vereyim. *Metapsikoloji*'nin Fransızca derlemesin-

de yayımlanmış olan “Rüya Teorisine Metapsikolojik Eklemeler” başlıklı metninde, Freud erken bunamada, paranoyada, rüyalarda olup biten neredeyse her şeyi yatırımla ve yatırımın geri çekilmesiyle açıklar – bu iki mefhumun teorisi içindeki kapsamını anlamamız gerekiyor. Bir teorik inşanın çalışması için, tutması için gereken ayarlamaları yapmanın daima mümkün olduğu sanılır. Oysa öyle değil. Bilinç aygıtının çok özel nitelikleri vardır ve sisteminin tutarlılığı, tündengeliminin zorunluluğu Freud’u tökezletir. Başka aygıtların aksine bu aygıtın yatırım geri çekildiği zaman bile nasıl olup da çalıştığını anlamıyoruz, der. Bilinç sistemiyle birlikte paradokslar başlar.

Bu başarısızlık neden? Freud işi bilmediği için değil – her türlü vakti vardı. Başaramadıysa bir nedeni vardır.

Bilinç sisteminin paradoksunun ilk olarak burada ortaya çıktığını görüyoruz – hem burada olması hem de olmaması lazım. Onu şayet ψ düzeyinde kurulduğu haliyle enerji sistemine sokarsanız, sistemin bir parçasından ibaret olacak ve gerçekliğe gönderme yapma rolünü oynayamayacaktır. Yine de bir enerjinin oradan geçmesi lazım. Bilinç sistemi, boşalım denen ilk sistemde, yani uyarım-yanıttan oluşan basit refleks sisteminde varsayıldığı haliyle dış dünyanın yoğun katkısına doğrudan doğruya bağlanamaz. Tam aksine ondan büsbütün ayrı olması ve sadece işleyişe girmesini sağlayacak zayıf enerji yatırımları alması gerekir, böylece dolaşım hep ϕ ’den ψ ’ye olacaktır. Kendisinin titreşime girmesini sağlayacak asgari enerji de ω ’ya ancak ϕ ’den gelir.

Öte yandan, ω düzeyinde olup bitenlerden sonra ψ sisteminin, Valabrega’nın geçen gün söylediği gibi –ki kendi içinde yanlış olmakla birlikte biraz aceleci bulmuştum– malumata ihtiyacı vardır. Bu malumatı ancak algı sisteminin boşalım düzeyinde alımlayabilir.

Gerçeklik testi ruhsallık düzeyinde bu şekilde cereyan eder. Tam anlamıyla algısal olan bir motor boşalım örneğini ele alalım. Gözdeki hareketler, görsel uyum, bir nesneye sabitlenme sayesinde olur. Ruhsallıkta biçimlenmekte olan arzu varsanısına bağlı olarak ayarlamayı yapan teorik açıdan budur – Gözlerime inanayım mı? Sahiden buna mı bakıyorum? Gelgelelim, motor boşalım, algı organlarının işleyişinde tam anlamıyla motor diyebileceğimiz yan, bütünü-

le bilinçdışı olan kısımdır. Gördüğümüzün bilincinde oluyoruz ve bilincin şeffaflığına şu gördüğümüzü görüyor olmamızdan daha çok benzeyen bir şey yok – görmek kendi şeffaflığını kendisi için ortaya koyuyor. Buna karşılık, gözlerimizin görmeye çalışırken yaptığı saptamada, o uzaktan yoklamada fiilen, etkin olarak, motor anlamda yaptığımızın en ufak bilincine sahip değiliz – çok marjinal, sınırda bir farkındalık hariç.

Dolayısıyla bu noktada ω sisteminde bir dizi paradoks kendini göstermeye başlıyor. Bunu öne çıkarmak istedim, çünkü her düzeyde yeniden karşımıza çıkacak bir şeyin filizi bu.

Ardından *Traumdeutung*'un VII. Bölümü'nde, "Rüya Süreci"nde bulacağınız şema geliyor.

Bu noktada bir katkı. Bu noktada algı sistemi ile motor sistemi arasına girecek bir şey. Bu noktada bilinçdışı düzeyini oluşturan çeşitli katmanlar. Derken, önbilinç, bilinç, ki bunun nasıl paradoksal bir biçimde paylaştırıldığını görüyorsunuz – işte şöyle iki yanda.

Birinci şema, sonradan çalıştırılmaya gayret edilecek bir aygıtı hakikaten temsil etmeye gayret ediyordu. Algı organları, beyni ve alt beyni olan, bir yerlerde bir tür özerk gangliyon gibi çalışan, organizmaya içsel dürtüler ile dışarıdaki araştırma tezahürleri arasındaki nabız atışını düzenleyen bir aygıttı bu. İhtiyaç duyduğu şeyi arayan canlı varlığın içgüdü ekonomisi söz konusuydu burada.

Şu anda aygıt değildir artık. Şema çok daha gayrimaddi bir şeyle ilgilidir. Freud bunun altını çizer, söz edeceği şeyleri bir yere konumlandırmamak gerekiyordu. Metinde bize bunu benzettiğini söylediği bir şey var. Hatırlayın, aktarım konulu dersler sırasında, geçen yıl, size hiçbir yerde olmayan optik imgeler hakkında ne söylemiştim. Bu imgeler, biz onları görmek için bir yerde olduğumuzda başka bir filanca yerde görülür. Söz konusu olan bu.

Freud'un şemasının anlamı değişmiştir. Zamansal boyutun kendisini kara tahtaya yerleştirmiştir – metinde de altı çizilmiş bunun. Aynı genel düzeni koruduğunu gördüğünüz bu şema Freud'un kategorilerine yeni boyutlar, özellikle de belli bir mantıksal boyut kattığını kanıtlıyor.

Söz konusu boyut mekanik bir modelde ete kemiğe bürünebileceği halde, mekanik bir modelden mantıksal bir modele geçtik.

Üçüncü şemaya geçmeden önce hatırlatayım, size sibernetikten söz etmeyi vaat etmiştim. Şu makinelere niye bu kadar şaşıyoruz? Bunun belki de Freud'un karşılaştığı bir güçlkle ilgisi var. Zira sibernetik de, insan dilinin neredeyse kendi başına işlediğini, bizi aşan bir şey gibi görüldüğünü yeniden keşfetmekten kaynaklı bir şaşkınlık hareketinden doğdu.

Adamcağız onu oraya koymuş deyince her şeyin çözüldüğünü sanıyoruz. Yeni şeyler karşısında hep bilgelik dolu olan ve yeni şeyleri adeta hep eski şeylere dönüştüren Lévi-Strauss'un bize hatırlattığı bu. Normalde Sayın Raymond Ruyer'in yazdıklarını takdir ederim ama sibernetikle ilgili kitabını beğenmedim.

O makinelerde dil muhakkak ki oradadır, kıpır kıpırdır. Dili bir teraneyle –ki onu duymaktan aldığımız hazzı anlatacağım– tanımamız da boşuna değil. Geçen gün felsefe cemiyetinde keşfettim bunu.

Sayın Juliette Favez-Boutonier psikanaliz hakkında çok iyi bir bildiri sundu. O gün orada olan felsefeci topluluğun anlayabileceğini umduğu şeyleri anlattı. Hanımefendi iddialarında çok mütevazıydı şüphesiz, yine de çoğu kişinin o güne dek anlayabildiklerinin çok üstündeydi anlattıkları. Bunun üzerine, Sayın Minkowski ayağa kalktı, kendisinden psikanaliz konusunda hangi söyleme yanıt veriyor olursa olsun otuz yıldır duyageldiğim sözleri söyledi. Sayın Favez-Boutonier'nin anlatmış olduğu ile Minkowski'nin otuz yıl önce aynı konuda Dalbiez'in ağzından duymuş olabilecekleri arasında dünyalar kadar fark vardı. Yine de o bire bir aynı yanıtı verdi. Kişisel bir tartışmaya girmiyorum – normalde bilimsel bir cemiyette öyle olur. *Düşünen makine* diye paradoksal bir ifade neden çıktı ortaya? İnsanların nadiren düşündüğünü söyleyen biri olarak düşünen makinelerden söz etmeyeceğim – yine de bir düşünen makinede olup bitenlerin ortalaması bir bilim cemiyetinde olup bitenlerin sonsuz kat üstündedir. Düşünen makineye başka malzeme sunduğunuz zaman size başka bir yanıt veriyor.

Dil açısından bakarsak bu makinecikler bize yeni bir şey, belki bir yankı, –hadi şöyle diyeyim– bir yaklaşıklık mırıldanıyor. Yapan kişinin onu oraya koyduğunu söylemekle sorunu çözemeyiz. Dil dışarıdan gelmiştir, bunda anlaştık, ama adamcağızın onu oraya koyduğunu söylemek yetmez. Bu konuda söz söyleyebilecek biri varsa

o da, her şeyi küçük cinin yaptığına inanmakla sorunun çözülmediğini her an sezen psikanalisttir.

Beşeri bilimlerin şu andaki en büyük sorusu şu: Dil nedir? Nereden geldiğini, jeolojik çağlarda neler olduğunu, nasıl viyaklamaya başladıklarını, bazılarının inandığı gibi sevişirken çığlık atarak mı konuşmaya başladıklarını soruyoruz. Oysa her şeyden önce şu anda dilin nasıl işlediğini görmek gerekiyor. Bütün mesele her zaman için budur. Dille ilişkimizi bizim için en somut, en gündelik olan düzeyde, analiz deneyimimizin düzeyinde kavramak lazım.

İmgeleri olduğu haliyle dahil ederek sistemi geliştiren şemada söz konusu olan da budur. Size geçen yıl göstermiş olduğum küçük şema var ya, üçüncü aşamada, narsisizm teorisi düzeyinde, işte o yenden karşımıza çıkıyor. Algı-bilinç sistemini olması gereken yere koyuyor, yani ben'in ötekinde alımlanmasının tam ortasına, çünkü insan varlığının her türlü imgesel göndermesinin merkezinde bir benzer'in imgesi vardır.

Son olarak dördüncü şema *Haz İlkesinin Ötesinde*'ye bir anlam kazandırmamızı ve bu kitabın hangi ihtiyaca yanıt verdiğini anlamamızı sağlıyor. Freud bu metni analiz tekniğinin bir savrulma yaşadığı bir aşamada, ve direnç ile bilinçdışı imlemin bir şeyin ön yüzü ile arka yüzü gibi birbirine tekabül ettiğine, birincil denem sistemde haz ilkesine göre işleyen şeyin ötekinde gerçeklik olarak görüldüğüne (ve tersi) inanılan bir aşamada yazmıştır. Bu da klasik ben incelemesinden başka bir şey değildir, yalnızca birçok şeyi kendi sentezleriyle kavrayabileceği tasavvuruyla biraz genişletilmiştir. Freud ise bunun böyle olmadığını, bütün imlem sisteminin adamcağızda yatmadığını, yapısının bu imlemlerin sentezi olmadığını, tam aksi olduğunu savunuyor.

Bu son şemayı size Freud'un *Haz İlkesinin Ötesinde* ile getirmek istediği şey konusunda yol göstermek için sundum. Makinelerimizdeki yeni iletim modlarıyla ilgili bir şeyi ele alıyorum: elektron tüpü. Radyosunu açıp kurcalamış herkes bilir bunu: triyot lamba. Katodu ısındığı zaman küçük elektronlar gelip anodu bombalar. Araya bir şey girmişse elektrik akımı onun pozitif ya da negatif olmasına bağlı olarak geçer ya da geçmez. Akımın geçiş yoğunluğunu keyfinize göre değiştirebilir yahut bir ya-hep-ya-hiç sistemi yapabilirsiniz.

Demek ki direncin, ben'in imgesel işlevi budur – analiz eyleminde bu şekilde iletilmesi gereken şeyin geçmesi ya da geçmemesi ona bağlıdır. Bu şema, ben'in araya girmesi, direnci, ya da sürtünme, ısıtma, ısınma gibi (aklınıza ne geliyorsa) sonuçlar olmadığında bilinçdışı düzeyinde iletişimin etkilerinin kavranamayacağını ifade ediyor. Ama özellikle şunu gösteriyor size: Ben ile bilinçdışının söylemi, ben'in içinde yıkandığı ve engel, araya girme ve süzgeç rolünü oynadığı bu somut söylem arasında, negatiften pozitif dönüşen bir ilişki yoktur. Bilinçdışının kendi dinamizmi, akımları, yolları vardır. Onu kesintiye uğratan şeyden tamamen bağımsız şekilde kendi ritmine, yoğunluk değişimine, mesajına göre araştırılabilir. Freud *Haz İlkesinin Ötesinde* metninde ben'in bu imgesel işlevini konumlandırmak istemiştir.

Size bugün ayrıntılı olarak takip etmemiz gereken bir genel ilerleme hattı sunmakla yetindim. Şimdi Valabrega'dan şu dört aşamanın ikincisini ele almasını istiyorum.

3

Bay Valabrega rüyanın temel niteliklerini sundu.

Bay Valabrega: *Freud bize aynı zamanda diyor ki varsanının canlılığı, yoğunluğu söz konusu fikrin yatırım miktarıyla orantılıdır. Varsanını miktar belirler. Algının tersidir bu. ϕ sisteminden kaynaklanan algıda, dikkat algıyı daha belirgin ya da daha az belirgin kılar.*

Algı ω sisteminden kaynaklanır.

Bay Valabrega: *Hayır, ϕ sisteminden.*

Bir ayırım yapmak lazım. Dış dünyanın niceliksel katkıları ϕ sisteminden gelir. Metnin dengesi gösteriyor ki uyarılma değil de algı olan her şey, olduğu haliyle ω sisteminden geçer.

Bay Valabrega: *Ama ϕ 'den kaynaklanıyor.*

Çünkü dış dünyadan kaynaklanıyor. Ancak ψ 'den geçmek suretiyle geliyor ϕ 'den.

Bay Valabrega: *Elbette. Kaldı ki sadece bir parantez bu.*

1897'de Freud henüz kendi analizinde pek ilerlememişti. *Self-analiz*in sınırları konusunda Anzieu'nün işine yarayabilecek birkaç pasaj seçtim. Mektup 75 – *Kendimi de ancak nesnel bilgiler temelinde (bir yabancıymışım gibi) analiz edebilirim... Gerçek anlamda bir self-analiz, imkânsızdır. Öyle olmasaydı hastalık olmazdı. Vakalarım da hâlâ muammalarla karşılaştığıma göre, bu benim kendi analizimi de durduracaktır.* Kendi analizinin sınırlarını işte böyle tanımlıyor – ancak vakalarında saptamış olduğu şeyleri anlayabilecektir. Dahiyane bir şekilde yeni bir yol keşfetmekte olduğu halde –ki bu da erken olması dolayısıyla olağanüstü açık seçik bir tanıklık– otoanalizinin sezgiye dayalı bir süreç, kendi içinde giriştiği kâhince bir saptama olmadığını, olup bitenin içebakışla uzaktan yakından ilgisi olmadığını belirtiyor.

Bay Anzieu: *Freud, Irma rüyasını görmeden önce de rüyaların bir anlamı olduğunu biliyordu. Hastaları ona arzu doyumunu anlamı taşıyan rüyalar anlatmış olduğu için bunu kendisine de uygulamak istemişti. Onun doğrulama ölçütü işte budur.*

Aynen öyle.

Bay Valabrega: *Tartışılan şey rüyanın anlamı değil rüya ile nevroz semptomunun özdeşliği teorisi.*

Freud *Traumdeutung*'da rüyanın nevroz semptomuyla akrabalığının, ama aynı zamanda farklılığının altını çiziyor. Rüya süreci nevroz semptomunu anlamak için örnek teşkil eder ama Freud semptom ile rüya arasında tam anlamıyla temel nitelikte bir ekonomik farklılığı da korur. Ortak özellikleri gramerden ibarettir. Bu söylediğim de sadece bir metafor, harfi harfine anlamayın. Epik bir şiir termodinamik kitabından ne kadar farklıysa rüya da semptomdan o kadar farklıdır. Rüya, iş başında olan simgesel işlevi kavramayı sağlar; bu itibarla da semptomu anlamak için büyük önem taşır. Ama semptom hep öznenin genel ekonomik durumu içine yerleştirilmiş olurken rü-

ya daima zaman içinde, çok özel koşullarda konumlandırılmış olur. Rüya öznenin etkinliğinin bir kısmıyken semptom birden fazla alana yayılır. Süreçler özdeş olmaktan ziyade benzerdir.

Bay Valabrega Irma'ya iğne yapılması rüyasının analizini sundu.

Bu dönemde Freud için varoluşunu bir noktada toplayan, organize eden söz, Fliess'le sohbetidir. Ömrü boyunca temel sohbet olarak satır arasında devam eder. Sonuçta Freud'un otoanalizi bu diyalog içinde gerçekleşir. Freud'u Freud yapan budur, bu yüzden bugün hâlâ bundan söz etmemiz gerekiyor. Geriye kalan her şey, bilimsel söylem, gündelik söylem, trimetilaminin formülü, bildiklerimiz, bilmediklerimiz, bütün o curcuna hep ben düzeyindedir. Curcuna, oluşmakta olan şeyin, yani sonradan Freud'un bütün eseri haline gelecek olan Fliess'e yönelik şu söylemin geçişine engel olabileceği gibi o geçişi göstermek için yanan ışık da olabilir. •

Freud'un Fliess ile sohbeti, o sırada bilinçdışı olan temel nitelikteki söz, asli dinamik öğedir. O anda neden bilinçdışıdır? İkisinin o sırada birey olarak bilinçli şekilde kavrayabileceğinin sonsuz ölçüde dışına taşar da onun için. Ne de olsa, gayet uçuk kaçık fikirleri birbirine yazan, başkalarından farksız iki küçük bilginden ibarettirler.

Tam boyutuyla tarihsel olarak su yüzüne çıktığı anda kendini gösterdiği haliyle bilinçdışının keşfi, anlamın kapsamının birey tarafından kullanılan göstergelerin sonsuz ölçüde dışına taşması demektir. Göstergeleri insan hep sandığından çok daha fazla taşırır. Freud'un keşfinde söz konusu olan budur – yeni bir insan duygusu. Freud'dan sonraki insan da işte budur.

9 Şubat 1955

XI

Sansür Direnç Değildir

*Kesintili ve ısrar eden konuşma
olarak mesaj.
İngiltere Kralı salağın teki.
Freud ve Fechner.*

Traumdeutung yalnızca rüya teorisini sunmaz. Freud'un ruhsal aygıtla ilgili ikinci irdeleme ve geliştirmesini buluruz onda. Birincisiyle birlikte bu, Freud'un nörolog olarak çalışmalarına bir nokta koyuyordu. İkincisi nevrozların oluşturduğu ve analizin kendi alanı olacak özel alandaki ilerlemesine tekabül ediyor.

Dolayısıyla rüya söz konusu ama aynı zamanda, arka planda, rüyayla aynı yapılandırmaya sahip olduğu anlaşılan nevroz semptomu da söz konusu – bu yapılandırma genel olarak dilin yapısını, özel olarak da insanın dille ilişkisini sahneye çıkarıyor. Yorumlarım size bunu gösterecek, size bu vesileyle burada Freud'u yeniden anlamak için kullandığımız terimlerin o yapılandırma içinde bulunduğunun kanıtını sunacak.

Freud'un ruhsal düzende olup bitenler için uyguladığı yorum tarzını, Freud'un düşüncesini geliştirme biçimine uygulamak istiyoruz. Ruhsal aygıtla ilgili ikinci aşamada gözümüzün önünde oluşan inşada meydana çıkan şeyi görmek istiyoruz. Bizim, Valabrega ile benim, ayırt edici niteliklerini ve çıkmazlarını vurguladığımız, ve Freud'un çok iyi algıladığı şu ϕ , ψ , ω sistemleri açısından bir şey yer değiştirir, ötelenir.

Sizi Irma rüyasını yeniden okumaya davet ediyorum. Aktarımı açıklamak için geçen yıl size zaten onu okutmuş ve bazı aşamalarını açıklamıştım. Şu anda yapmakta olduğumuz şey için, yani *yineleme otomatizmi*'nin anlamını anlamaya çalışmak, bu ifadeye bir anlam vermek ve bu doğrultuda gelip çatığımız noktada simgesel ile im-

gesel arasındaki ilişkilerin nasıl bir çift katmanlılığı olduğunu kavramak için yeniden okuyun onu.

Geçen oturumda bahsettiğim şema, triyot lamba, Irma rüyasını size başka bir açıdan göstermiştir. Freud müsveddede temaları ikisi bilinçli ikisi bilinçdışı dört öğeye indiriyor. Bu öğelerden bilinçsiz olan ikisinin nasıl anlaşılması gerektiğini daha önce gösterdik – biri Fliess’le diyalogunda oluşan yaratıcı sözün açığa vurulmasıdır, diğeryse akımın geçmesiyle ışığı yakılan çarpaz öğe. Rüya da neredeyse bilinçdışı şekilde sergilenen şey, hepsi Freud’un evlilik ilişkisindeki şu gerilimli şeyle birleşen bir dizi kadın cinselliği imgesiyle ilişkileri meselesidir. Ama daha da çarpıcı olan, bütün o kadın imgelerinin esasen narsisist niteliğidir. Hepsi Freud’la belli bir narsisist ilişkisi bulunan tutsak edici imgelerdir bunlar. Hekim parmağıyla yoklayıp dinlediği zaman Irma’nın acıyan yeri omzudur, Freud da omzunda romatizma olduğunu belirtir.

Bunların hepsi bizi şaşırtacak bir şekilde anlatılıyor ve Freud’un kendisinin o an için kavrayabileceğinin ötesini görmemizi sağlıyor. Mesele şu ki Freud istisnai, sahiden dahiyane bir gözlemci. Bize sunduğu şeyde, bize yön göstermek için, kendi kavramlaştırmalarından ziyade –sözü uzatmamak için– *maddi* diyebileceğimiz bir şey vardır her zaman ki bu durum bilimsel yazın’ın tarihinde istisnai bir durum oluşturur.

1

Bay Walabrega *Rüyaların Yorumu*’nun VII. Bölümü olan “Rüya Süreçlerinin Psikolojisi”ni yorumlamaya başlıyor.

Burada geliştirmekte olduğumuz bakış açısına göre öne çıkarılmayı hak eden iki kısa cümle var. Freud önceki bölümlerde kurulmuş inşaların hepsini sorgularken, rüyanın işlenmesi (*l’élaboration du rêve*) konusunda, ki *Traumdeutung*’un kaba inşaatıdır, birdenbire diyor ki rüyalar konusunda her türlü itirazda bulunulabilir – rüyanın belki bir rüyanın rüyası olduğu itirazı da dahil.

Keyfi bir doğaçlama olan, bir sıkıntı aşamasında aceleyle bina edilmiş olan şeye kutsal metin muamelesi yapmak o andan itibaren

bizim adımıza hata olur.

Geçerken şu metaforun üstünde duralım çünkü Freud'da metaforlar önemlidir – rüyaya sahiden kutsal metin muamelesi yapmıştır. Kutsal bir metin çok özel yasalara göre yorumlanır ve bu yorumların bazen şaşırttığını herkes bilir. *Metin* kelimesine de sahip olabileceği bütün önemi vermek lazım. Bu noktada Valabrega'nın size göstermek istediği şeye hakikaten yaklaşmış durumdayız – rüya süreci hakkında konuşurken Freud unutmama sorununa geçer.

Rüya metninin bozulmasının, hatta unutulmasının önemi o kadar azdır ki, diyor Freud, geriye tek bir öge, emin olmadığımız bir öge, küçücük bir parça, gölgenin gölgesi kalmış bile olsa, ona bir anlam vermeye devam edebiliriz. Bir mesajdır o.

Rüya metninin bozulması tesadüf eseri değildir; mesajın arkadaki gürültü içinde köreltilmesinden, silinmesinden ya da boğulmasından kaynaklanmaz. Mesaj rasgele şekilde unutulmaz. Fazlasıyla unuttuğumuz şu sansüre bütün tazeliğini, yeniliğini geri kazandıralım – her sansür kasıtlıdır.

Freud'un argümantasyonunun özelliği kanıtlama zorunluluğunu tersine çevirmesidir: *Bana getirdiğiniz itirazlarda, unutmalarda ve rüyaların bozulmalarında, bir anlam görmeye devam ediyor, hatta fazladan bir anlam görüyorum. Unutma fenomeni devreye girdiği zaman daha da çok çekiyor ilgimi. Orada da mesajın bir parçasını buluyorum. Bu negatif fenomenleri anlamın okunmasına ekliyorum, mesaj işlevlerini de kabul ediyorum.* Mesele Freud'un sırf bu boyutu keşfetmesi değil, aynı zamanda belli bir tercihle bu boyutu ayrı tutması, yalnızca onu bilmek istemesi.

Sözünü ettiği rüyalar sadece arzu rüyalarıdır, oysa kaygı rüyaları, kendini cezalandırma rüyaları da vardır, diye itiraz edilir Freud'a. Verdiği yanıtın aşamalarından birinde şunu söyler: Kaygı rüyaları vardır ama kaygının olması için iş başında olan şey, uyanık yaşamda kaygıyı kışkırtan şeyden başkası değildir. Rüyadaki her şey ilgisini çekmez; onun ilgisini çeken yalnızca anlamsal öge, bir anlamın iletimi, eklemleri bir söz, rüyanın düşünceleri –*Gedanken*– adını verdiği şeydir.

Freud'un ilgisini çeken, ve bunun en açık olduğu yer yedinci bölümün ilk kısmıdır, mesajın ta kendisidir, dahası şunu söyleyebiliriz:

Kesintili ancak ısrar eden konuşma/söylem olarak mesajdır. Bizi şu anda tartışmaya açtığımız sorunun yakınında tutan şey de bu işte – haz ilkesinin ötesi nedir? Yineleme otomatizmi nedir?

Bu metinde *Gedanken* kelimesine psikolojik bir anlam veremezsiniz. Freud bunu üç-dört pasajda yineler, bütün açıklamalarımız – ki bunların ruhsal olanda zaten bilindiğini sanmayın– psikolojik olandan bambaşka bir düzeye ait fenomenlerdir.

Aşırıya gitmek için, anlamlı olmanın da ötesine geçen bir örnek size, rüyasından *kanal* kelimesi dışında bir şey hatırlamayan hanımın örneği. Freud bu vesileyle rüyaların yorumlanmasından ne anladığını gösterir bize.

Çok silinmiş bir şeyin anısı, anının anısı ne olabilir peki? Daha genel olarak da, bir rüyayı hatırladığımızda, sahiden bir düşünce gibi sözünü edebileceğimiz bir şeyi mi hatırlıyoruz? Çünkü sonuçta bunun bellek yanılışmasının en iyi örneği olup olmadığını bilmiyoruz. Bu durum sarsmaz Freud'u, onun için önemi yoktur; onu meşgul eden şey psikolojik fenomenler cinsinden bir şey değil. Bir rüyayı var olmuş ve bir yere konumlandırılabilir bir olay gibi mi hatırlarız? Bu nokta tam anlamıyla çözümsüz. Filozoflar bununla daima ilgilenmişlerdir – neden uykunun yaşanmış deneyimi uyanıkken yaşanmış deneyim kadar önemli, sahici değildir? Her gece rüyasında kelebek olduğunu görüyorsa kelebek olmayı düşlediğini söylemek meşru mudur? Bunun o kadar önemi yoktur Freud için.

Bu psikolojik gerçekçilik, bu asli öznel arayışı duraklatmaz Freud'u. Onun gözünde önemli olan kelebek olduğumuz rüyasını görmemiz değil rüyanın ne anlam taşıdığı, birisi için ne anlam taşıdığıdır. Kimdir bu birisi? Bütün mesele budur.

Freud söz konusu hanımla konuşmuştur, rüya da bunun devamından ibarettir. Görünüşte Freud'un birçok irdelemesini kabul etmiştir bu hanım, ama çağrışımları rüyada ona söylemek istediği şeyi gösterir. İkınınız, ıkınınız, hanımefendi. Sonunda kadın İngiliz aleyhtarı bir mizahi hikâye çıkarır. *Yüce ile gülünç arasında bir adımlık mesafe (pas) vardır – Evet, Pas-de-Calais.** Demek istediği

* Fransa'nın en kuzeyindeki illerden biri; İngiltere'ye deniz yoluyla geçmek için kullanılır. –ç.n.

şudur: *Anlattığınız hikâyelerin hepsi yüce, ama biraz gülünçler, küçük bir şey yetiyor güldürmelerine.*

Böyle bir şey meşru ya da değil demiyoruz, Freud'u yorumluyoruz ve rüyanın bilinçdışı olarak işlevini kavramaya çalışıyoruz. Rüyanın arzu boyutlarından biri belli bir sözü geçirmek, iletmeektir. Bunu ortaya koymak daima Freud için teorisinin doğrulandığını onaylamaya yeter. Çocukluk anısına kadar gitmeye ya da gerilemeyi düşünmeye ihtiyacı yoktur. Freud açısından gerileme teorisini gerektirmiş olan şey neydi? Bunu bize bir sonraki adım gösterecek. Şu an için çıkarabileceğim sonuç şu: Bir rüyanın asıl büyük arzusunun bir mesajı iletme olduğu bize göstermeden Freud tatmin olmaz, gi-deceği yolu bulmuş olmaz, kanıtlamak istediğini bize kanıtladığını iddia etmez.

Bay Valabrega: *Bunun sonucunda, rüyanın unutulması bir engel teşkil eder.*

Engel teşkil etmez, metnin bir parçasıdır. Örneğin kuşku onun bakış açısından neredeyse bir *emphasis*'tir (vurgu, tumturak) – Fransızca-da bunun eşdeğeri bir sözcük yok, belki *soulignage* (altını çizme) demek lazım. Kuşku psikolojik bir fenomen olarak ilgilendirmez onu; hem rüya söz konusu olduğunda, kuşku psikolojik bir fenomen midir hatta?

Freud diyor ki kuşku fenomenini mesajın bir parçası olarak yorumlamak lazım. Siz de diyorsunuz ki özne kuşku duyuyorsa direnç söz konusu olduğu içindir, ama şu anda dirençten söz etmeyelim. Kuşku mesajın parçasıdır. Özne size kuşku duyduğunu söyleyince, dikkatinizi rüyanın özellikle anlamlı bir ögesine çektiğini düşünmelisiniz. Bu meşhur kutsal metinde kuşku ayrıcalıklı bir çağrışım taşır. Anlaştık mı?

2

Bay Valabrega: *Evet... Yine de Freud, yorumun önündeki her türlü engel ruhsal dirençten (Widerstand) gelir derken, direnç kelimesinin altını çizer.*

Tam olarak öyle değil. Şu kısa notu da okudunuz mu? Diyor ki hastanın babası analiz sırasında ölürse ve onu sırf analizine ara vermek için öldürdüğü düşünülmezse, bu bir dirençtir. Yorumu ters düşen her şeyi direnç olarak sınıflandırıyoruz – tanım meselesi bu. Bunu da yorumlama çalışmasının ilerlemesini, yani mesajın geçmesini kolaylaştırıp kolaylaştırmadığına göre yorumlayacağız. İtiraf edin ki bu direnç temasının genellenmesi bize Freud'un bu temayı bir psikolojik sürece dahil etmediğini düşündürüyor. Direnç ancak çalışmayla birlikte kazanır değerini. Hiçbir şekilde öznenin ruhsal özellikleri açısından ele alınmaz.

Direnç vardır tabii ki. Freud'un bilinçdışı düşüncelerin akışı dediği şeye engel oluşturan imgesel/hayali ya da psikolojik sürtünmeler olduğunu biliyoruz. O kısa not size söylediğim şey lehine: Direnç psikolojik bir düzlemde özneye içsel değil yalnızca yorumlama çalışmasına bağlı görülüyor.

Bay Valabrega: *Bu da sansür, Widerstand'dır.*

Hayır sansür değil.

Bay Valabrega: *Ama öyle, hocam.*

Hayır, sansür değil. Sansür dirençle aynı düzeyde yer almaz. Söylemin kesintililiğinin bir parçasıdır.

Bana öyle geliyor ki bu noktada esastan bir ihtilaf içindeyiz, sizin anlamadığınız bir şey var ve size imgeli bir ifade sunmam gerekiyor.

Düzanlamıyla öznenin direnci ben denem söylem düzeyine bağlıdır, ben'in bir sonucudur. Kitabın bu bölümünde, ister psikolojik olsun ister olmasın, ister gerçeklikten kaynaklansın ister rastlantıdan, analiz çalışmasını duraklatan her şeyi gösteren bir *x* olarak kurulur direnç. Sansürün ise ilk anlamıyla da (çok daha fazla olmakla birlikte) ikinci anlamıyla da dirençle ilgisi yoktur.

Bu da üstben dediğimiz meseleyi beraberinde getiriyor. Size kesintiye uğramış söylemden söz ediyorum. Kesintiye uğramış söylemin en çarpıcı biçimlerinden biri, anlaşılmamış haliyle yasadır. Tanımı gereği kimse yasadan bihaber değildir, ama yasa hep anlaşıl-

mazdır çünkü kimse onu bütün olarak kavramaz. Akrabalık, evlilik, kadın mübadelesi yasalarına sıkışıp kalmış ilkel insan, çok bilgili olsa bile, bu yasa kümesinde onu yakalayan şeyi hiçbir zaman bütün olarak göremez. Sansür olan şeyin, söylemde, anlaşılmamış haliyle yasayla ilişkili olan şeyle bir ilişkisi vardır hep.

Bu size biraz uçuk gelebilir, açıklamaya çalışayım.

Önemli bir edebiyatçı tarafından, şu anda Goncourt Akademisi üyesi olan Raymond Queneau tarafından yazılmış kısa bir pornografik kitap var. Okuyup okuyacağımız en büyüleyici kitaplardan biri olan bu kitapta, İrlanda devriminin ve çok tehlikeli maceraların ortasında kalan genç bir daktilograf kadın tuvalette kapalı kaldığı sırada Karamazov Baba'ninkine her bakımdan benzeyen bir keşifte bulunur.

Bildiğiniz üzere oğlu İvan babasını eğitilmiş bir adamın düşüncesinin girdiği cesur yollara sürükler ve özellikle şunu söyler: *Ya Tanrı yoksa... – Tanrı yoksa*, der babası, *her şey mubahtır*. Safdilce bir tasavvur, çünkü biz analistler iyi biliyoruz ki Tanrı yoksa hiçbir şey mubah değildir. Nevrozlular bunu bize her gün gösteriyor.

Tuvalette kapalı kalmış olan daktilocu kız, Kral Hazretleri'nin bir tebaası (*sujet*) için çok daha etkileyici bir keşifte bulunur. Dublin'de asayışı sarsan bir olay meydana gelmiş, bu da onda şu şekilde ifade bulan bir kuşku uyandırmıştır: *İngiltere Kralı salağın tekiyse her şey mubahtır*. O andan itibaren macerası gösteriyor ki –olayların da yardımıyla– daktilocu kız artık hiçbir şeyi kendisine çok görmez. Kitabın başlığı şöyle olacak: *Kadınlara Karşı Hep Çok Kibar Olunuz*.

Nitekim Britanya Kralı Hazretleri'nin tebaası için –bu bir varsayım, İngiliz mütteliklerimiz aleyhinde konuştuğumu sanmayın– İngiltere Kralı'nın salak olduğunu söylememek çok önemlidir. Bu da sözgelimi şu yasayla ifade edilebilir: İngiltere Kralı'nın salak olduğunu söyleyenin kellesi kesilir. İyi dinleyin. Bundan nasıl bir sonuç çıkar?

Bu söylediğim size çok eğlenceli geliyor ama ben size trajik gelmesini istiyorum. Size, benzeri her yasanın, bu şekilde idam cezası uyarısını içeren her ilksel yasanın, aynı zamanda kısmi niteliği dolayısıyla anlaşılmamak gibi temel bir olasılığı da içerdiğini göster-

mek istiyorum. İnsan hep yasayı tam olarak anlamama durumundadır, çünkü hiçbir insan söylemin yasasına bütün olarak vâkıf olamaz.

İngiltere Kralı'nın salağı teki olduğunu söylemek yasaksa, kelle-yi kesme cezası varsa, öyle bir şey söylemeyiz ve sırf bu yüzden bir sürü başka şeyi –bir başka deyişle, İngiltere Kralı'nın salağın teki olduğu yollu çarpıcı gerçekliği açığa vuracak şeylerin tümünü– de söylememek zorunda kalırız.

Her şey bunu gösteriyor, İngiltere Kralı salağın teki. Örneklerini gördük. Salak olmayan bir İngiltere Kralı hemen tahttan feragat etme mecburiyetinde bırakılmıştır. Attan düşmek ve sevdiği kadınla evlenme iddiasında olmak gibi şeylerle diğerlerinden ayrılıyordu bu kral – bunlar tabii onun salak olmadığını belli ediyordu ve hemen özel fikirlerini alıp gitmeye mecbur edildi. Ne denebilir? Selamete ermek için salak olmamak yeter mi? Yanlış – o da yetmez. İngiltere Kralı'nın salağın teki olmadığı için tahttan feragate razı olmakta haklı olduğunu söylemiyorum. Ama bir parantez bu.

Demek ki bundan şöyle bir sonuç çıkıyor: Söylemde İngiltere Kralı'nın salak olduğu gerçekliğiyle tutarlı olan her şey askıya alınır. Özne (*sujet*), yasanın söylemeyi yasakladığı şeyle ilintili her şeyi söylemden çıkarma, yok etme zorunluluğuna sıkışıp kalmıştır. Yine de olduğu haliyle bu yasak bütünüyle anlaşılabilir durumdadır. Gerçeklik düzeyinde, kimse bu hakikati söylediği için neden kellesinin kesileceğini anlayamaz, kimse yasaklama olgusunun nereye yerleştiğini kavramaz. O andan itibaren, söylenmemesi gerekeni söyleyen ve her şeyin mubah olduğu fikrine sahip birinin, yasanın kendisini açık ve net şekilde iptal edebileceğini varsayamayız.

Yasanın varoluşunun bağlı olduğu bu son açıklanmamış, açıklanamaz mekanizmayı size sezdirebildiğimi umuyorum. Analiz deneyiminde rastladığımız zorlu şey, yasadan bir tane olmasıdır. Yasanın söyleminde bütünüyle tamamlanamayacak şey de budur – yasadan bir tane olmasını açıklayan işte bu son öğedir.

Bu varsayımda ortaya çıkan ne? İngiltere Kralı'nın tebaası, İngiltere Kralı'nın salağın teki olmasıyla en dolaysız biçimde ilişkili birtakım şeyleri ifade etmek istemekte çok haklıdır. Diyelim ki olay rüyasında geçiyor. Peki ne görüyor rüyasında bu özne? İfade etmesi güç bir şey söz konusuysen, yalnızca İngiltere Kralı'nın salağın teki

olması değil ona bağlı her şey, onun salağın tekinden başka bir şey olamamasına yol açan her şey, rejimin bütün yapısı ve ötesi, İngiltere Krallığı'nın salaklığında genel suçortaklığı söz konusuyken. Efendime söyleyeyim, kellesinin kesildiğini görür özne.

Burada bilmem hangi ilksel mazoşizme, kendi kendini cezalandırmaya, ceza arzusuna dair sorular sormaya gerek yok. Bu örnekte kellesinin kesilmesi İngiltere Kralı'nın salak olduğu anlamına geliyor. Sansür budur. Anlaşılmamış haliyle yasadır.

Rüya düzeyinde küçük bir çocuk sorunundan ibarettir – neden kellemizin kesildiğini görüyoruz rüyada? Bu sizi neden bu kadar eğlendiriyor? Salaklığın hüküm sürdüğü krallıkta hiçbir öznenin kellesinin omuzları üstünde güvende olmadığını bir düşünün. Burada bu bir semptomla ifade ediliyor.

Size anlattığım şey kısa bir kıssaya benziyor, ama analizinin ortaya çıkardığı üzere yazar krampları buna bağlı olan bir özne tanıdım: İçinde büyüdüğü İslami yasaya göre hırsızın eli kesilir. Ama o bunu hiç kabullenememiş. Neden? Çünkü babasını hırsızlıkla suçlamışlar. Çocukluğunu Kuran'ın yasası karşısında bir tür derin şüphe içinde geçirmiş. İçinden çıktığı ortamla, onun için dünyanın direği, kaidesi, düzeni, temel koordinatları olan ortamla bütün ilişkisinin önünde bir engel vardı, çünkü anlamaya yanaşmadığı bir şey vardı: Neden hırsız olan birinin eli kesilmeliydi ki. Üstelik bu yüzden, tam da bunu anlamadığı için, kendisinin eli kesilmişti.

Sansür budur, çünkü Freud'da olay aslında rüyada geçer. Özneyi fiilen dehşete düşürdüğü; onda etkili, geliştirilmiş, yaşanmış, devamı getirilmiş ve yasanın öznece anlaşılmadığı, sadece sahneye konduğu noktayı temsil etmeyi üstlenen semptomlar inşa ettiği için, üstben budur. Semptomlar söz konusu noktayı olduğu haliyle ete kemiğe büründürmeyi üstlenir, ona o gizem kılığını kazandırır.

Bir benzerle kurulan narsisist ilişkiden bambaşka bir şeydir bu; yasayla bütün olarak hiçbir zaman ilişkisi olamadığı ölçüde, yasa hiçbir zaman bütün olarak benimsenmediği için, öznenin bütün olarak yasayla ilişkisidir.

Sansür ve üstben yasanın söylem düzeyiyle aynı düzeye yerleştirilmeli. Sırf insana hükmettiği ve her türden vuruculuğu, her ne olursa olsun, olup biten her şeyi, söylemde olan her şeyi su yüzüne

çıkarttığı ölçüde değil; insana ona ait dünyayı, az çok isabetli biçimde kültürel dediğimiz dünyasını sunduğu ölçüde, somut söylemdir bu. Sansüre tekabül eden şey işte bu boyuta yerleşir; sansürün hangi bakımdan dirençten ayrıldığını da görüyorsunuzdur. Sansür ne öznenin düzeyindedir ne de bireyin; sansür, olduğu haliyle tek başına tam bir evren oluşturduğu ve bütün parçalarında yok edilemeyecek uyumsuz bir şey bulunduğu için söylem düzeyindedir. Yasanın size bir anda içler acısı bir şey gibi görünmesi için çok küçük, küçücük bir şey yeter: Tuvalette kapalı kalırsınız mesela, ya da babanız bilmem hangi suçla haksız yere suçlanır. Sansür budur ve Freud *Widerstand* olan ile sansür olanı asla birbirine karıştırmaz.

Bay Valabrega: *Bu paragrafın sonunda rüyanın unutulmasının kasıtlı olduğunu ortaya koyar. Psikanalitik unutma teorisi işte buradadır. Freud rüyanın oluşumunu, Entwurf metninde hâlâ gönderme yaptığı gibi gerilim boşalmasıyla açıklamanın yerine, uykunun sansürü azalttığı ve üstelik direncin etrafından dolaşmayı mümkün kıldığı fikrini geçirir. Belki de iki kavram arasında yine bir karışıklık var ama...*

Ama burada, doğrudur, uyku psikolojisini devreye soktuğu için öyle. O âna dek Freud uykuyla uğraşmamıştır ama bu noktada özgün boyutundan bahis açması gerekiyordu. Ben ile uyku arasında özü itibariyle bir ilişki var. Ben'in uykudaki tutumu, uyanık olduğundaki tutumundan farklıdır. Libido teorisi geliştirilirken Freud libidonun geri çekildiğini ve ben'e yeniden sokulduğunu varsayacaktır. İşte ancak bu ölçüde dirençlerinin etrafından dolaşılabilir, içinden geçilebilir ya da içine sızılabilir –ben'in direncinden, ben'e bağlı dirençten söz ediyorum ki genel olarak direncin küçük bir parçasından ibarettir– ve kalıcı olduğunu varsaydığımız fenomen, yani söylemin sürekliliğinin ortaya çıktığı koşullar değişmiş olur. Kitabın bu iki bölümü rüyanın söyleminin uyanıklığın söylemiyle tutarlı olduğundan başka ne anlama geliyor? Freud sürekli ikisini birbirine gönderir – uyanıkken söyledikleri göz önünde tutulursa özne rüyada ne söylüyor olabilir? Bu bölümün diyalektiği işte bu ilişkinin üstünde duruyor. *Traumdeutung*'ün konusu olan, o âna dek görülmemiş, görmezden gelinmiş bütün ilişkiler, farklar, süreçler bu düzeye kurulur.

Bay Valabrega: *Bunun sonucunda direnç ile kılık değiştirmeyi dinamik bir şekilde birbirine bağlar. Sözelimi, sansür baskısıyla diye yazar – sansür direnci ifadesini de kullanır...*

Bu da ikisinin aynı olmadığını kanıtlıyor size. Yoksa sansür direnci demesi gerekmezdi. Sansür aktarımla aynı düzeydedir. Aktarım direnci olduğu gibi sansür direnci de vardır. Analiz çalışmasına ters düştükleri ölçüde bu noktada sansür ve aktarım söz konusudur. İki kelime eşdeğerli olduğu zaman, *renk* kelimesi ile *renk* kelimesi gibi, *rengin rengi* demeyiz.

3

Bay Valabrega'nın sunumu sırasındaki müdahaleler.

Fechner'in psikofiziğinde öne sürdüğü mefhumu, Freud tam olarak kavramıştır. Fechner'in psikofiziği, kendisinin vülgarizasyonunun içinde yer aldığı basit psikolojikleştirme boyutuna bağlı değildir kesinlikle. Konumunun kesinliği onu şu varsayıma götürür: Madem fizikte bilinç ile ölçülebilir alan arasında, en azından potansiyel olarak, soyut olarak, paralellik var, bilinç fenomenlerinin olanaklılığını canlı varlıkların çok ötesine ulaştırmak lazım. Bu da size gösteriyor ki başlangıçta geçerli varsayımlar olarak devreye sokulmuş olsalar bile fikirler sahiplerini çok uzaklara, rutinin uzağına sürükler. Freud bundan bahis açıyorsa sırf üslup ögesi olarak, hoş bir analogi olarak bahis açmaz. Freud hiç böyle şeyler yapmaz. Freud Jung değil. Bütün yankıları bulmaktan keyif almıyor. Metninde bir şeye yer vermişse mutlaka çok önemli bir şeydir o. Fechner'in rüyayı ancak başka bir ruhsal uzama yerleşmiş tasavvur edebileceğimizi, bu notasyona sahip olduğu bütün anlamı vermek gerektiğini söylediği pasajın kendisi için nasıl bir aydınlanma ânı olduğunu Freud Fliess'e yazdığı bir mektupta belirtiyor.

Şu anda benim size anlattığım da bu: Söz konusu ruhsal uzam ruhsal değil, bambaşka bir düzleme ait olan simgesel boyut – Angelus Silesius'ta *Ort* (yer, mekân) ile *Wort* (kelime, söz) kelimeleri arasında bir oyun var, buna döneceğiz. Rüyanın başka bir ruhsal uzama

yerleştiğini söylemek, rüyanın uyku parantezi içine yazılmasının yeterli olmadığını söylemektir. Rüya başka yerel yasalarla yönetilen başka bir uzama, simgesel mübadelenin uzamına yerleşip orada tanımlanır; ama bu uzam insan davranışlarını yerleştirebildiğimiz uzamsal-zamansal boyutla –orada ete kemiğe bürünse bile– birbirine karışmaz. Dilin yapısal yasaları gibi rüyanınkiler de –ruhsal adını ister verelim ister vermeyelim– başka bir yere, başka bir uzama yazılır.

Bay Valabrega: *Sayfa 442-43'teki şemaya geçelim; bu şemanın temel özelliği refleks aygıtı gibi yönlendirilmiş olması. Freud bu yönlendirmenin, ruhsal süreçleri refleks süreçleri gibi açıklama gereğinden doğduğunu açıklıyor.*

Biraz durun. Hatırlattığınız gibi, Freud bu yönlendirmenin devreye sokulmasını geriye dönük bir eylemle refleks aygıtına sarılarak gerekçelendiriyor. İşlerin tek yönde ilerlemesi eninde sonunda refleks aygıtının bir özelliğidir, diyor. Ama çarpıcı olan şu: Bu olguyu ancak tam olarak o anda öne çıkarıyor. O âna dek şu üç aygıt – ϕ , ψ , ω – konusunda tersinir olarak görülmesi gereken denge fenomenleri söz konusuydu – dengeye ya önden ya arkadan döneriz hep. Gelgelelim, birden –o âni saptamayı bilmek lazım– Freud işlerin belirlenmiş ve tersinmez bir sırayla gerçekleştiği tasavvurunu devreye sokuyor. *Tersinmez* kelimesi metinde geçmiyor, ama *Zeitlichfolge* –zamansal sıra– ve *Richtung* –yön, doğrultu– ifadeleriyle, benim takdirimce ve umarım sizinkince de, yeteri kadar işaret edilmiş ona. Bununla kalmıyor. Zamansal sırayı devreye soktuğu an, içsel, kavramsal tutarlılık nedeniyle bize bunun tam tersinden, yani gerileme denen ve psikanalitik düşüncenin gelişimi üzerinde çok belirleyici bir etkisi olacak şu paradoksal şeyden söz etmek zorunda kalıyor.

Geçerken belirteyim: Schweich'ın konferansında dün akşam konu buydu – psikozlar gibi hâlâ bilinmeyen alanlarda ilerlemeye çalışan bizler, gerileme mefhumunu nasıl anlamalıyız? Bir öznenin oral evreye gerilemesine nasıl bir anlam vermeli?

Freud bir dizi çatışkıyı ele alır, şu da en önemsizlerinden değildir: Arzu biyolojik köküne, biyolojik atılımına ne kadar bağlıysa,

kendisini varsanısal bir biçimde göstermeye o kadar çok meyleder. Bunun bir paradoks olduğunu itiraf edin. Metnin devamında sözgelimi rüyanın bir tür ilkel insanlık durumunu açığa vurduğu ifadesini buluyoruz. Bu da demek oluyor ki geçim kaynakları bizimkilerden az olduğu için ilkel insan rüya kurarak ayakta kalabilirdi. İlkellerle ilgili başka birçok şeyi de kabul etmemiz bekleniyor – ilkellerin mantık öncesi bir düşünceleri olduğu söyleniyor. Bunlar bugün için geçer akçe değil.

Kısacası, rüyanın gerilemeyle açıklanması Freud'u her düzlemde temel nitelikte çelişkilere sokuyor ve bu gerilemeye ne kadar çok biçim kazandırır o kadar çok itirazla karşılaşılıyor. İlkel bir algı düzlemi gibi bir şey bulması gerekiyor, bu yüzden topolojik gerilemeden söz ediyor ve arzusun belli koşullarda aldığı sözümona varsanısal biçim de buradan kaynaklanıyor. Ama nöron çevrimi ancak tek yönde ilerleyebiliyor, sinirsel uyarılmanın yayılması asla geriye dönük olarak olmuyor. Dolayısıyla topolojik gerileme birçok güçlüğe yol açıyor. Zamansal, biçimsel gerileme de aynı şekilde büyük çatışklara neden oluyor.

Bu okuma Freud'un düşüncesinin daha sonra hangi yönde ilerlemek zorunda kaldığını bize gösteriyor. Sözgelimi 1915'te narsisist libidodan yola çıkılarak ifade edilmiş ben teorisi, bu şemadaki sorunları gerilemenin çeşitli biçimleriyle çözüyor.

Bu, on beş gün sonra, bir sonraki seminerimizin konusu olacak. Direnç, sansür ve gerileme terimlerini hangi sınırlı koşullarda meşru biçimde kullanabileceğimizi görüyorsunuz.

16 Şubat 1955

XII

Gerilemenin Sıkıntıları

Özne kim?

Freud'un şemalarının paradoksları.

Algı ve varsanı.

Ben'in işlevi.

Bugün *Rüyaların Yorumu*'nun yedinci bölümünü yorumlamaya devam edeceğiz, amacımız bu yorumu izlediğimiz genel çizgiye katmak – yani, analiz ilişkisinde kendi kendini keşfettiği haliyle insan varlığının ilk temelleri diyebileceğimiz şeyi göz önünde bulundurarak, Freud'un düşüncesinin ilerlemesinin ne anlama geldiğini anlamak; tabii bunun da amacı Freud'un düşüncesinin, *Haz İlkesinin Ötesinde* metninde ifadesini bulan nihai aşamasını açıklamak.

Geçen oturumda rüyaların unutulmasıyla ilgili olan “Rüya Süreçlerinin Psikolojisi”nin ilk paragrafına gelmiştik. Bu da benim, Valabrega'nın yorumlarına getirdiğim bir düzeltme konusunda ortaya çıkan bir görüş ayrılığının ardından, sansür ile direnç, sansür ile sansür direnci arasındaki farkı küçük bir kıssayla açıklamamı gerektirmişti. Direnç, genel anlamıyla analiz çalışmasına ters düşen her şeydir. Sansür ise bu direncin özel bir niteliği.

Bizim için önemli olan, analiz ilişkisinin öznesinin nereye yerleştiğini bilmek. Sanki hasta anlamı belli bir şeymiş gibi, sanki analistin kendisi bir dizi bireysel özellikten ibaretmiş gibi, safdil bir tutumdan kaçınmak lazım – *Özne mi, işte odur canım!* Özne kimdir? Ortaya çıkardığı bütün çatışıklarda bütün tezahürleriyle ilgilendiğimiz soru bu işte. Yansıdığı, kırıldığı, parçalandığı bütün noktalarda takip ediyoruz onu. Bu sayede biz de onun yerleştiği noktayı sezdir-

diğimizi umuyoruz, ki bu nokta dosdoğru cepheden ele alınamaz, çünkü onu ele almak bizzat dilin köklerini ele almak demektir.

1

Üstünde durmadığımız şeylerden birine, Freud'un duvar iççiliğiyle kurduğu yapıdaki kısa bir nota bu açıdan bir bakın.

Dışarıdan bakanın hesaba katmadığı çok daha önemli ve derin –bilinçdişına ait arzuyu ön bilinç neden reddedip boğmuştur sorusu dışında– bir komplikasyon daha var ki o da şu. Bir arzunun gerçekleşmesi muhakkak bir haz nedeni olmalı. Ama kimin için? –Görüyorsunuz ya, bu kimin için? sorusu bizden kaynaklanmıyor. Benim öğrencim Leclaire uydurmadı onu.– Haliyle, arzunun sahibi için. Ne var ki rüyayı görenin arzuları karşısındaki tutumu çok özel bir tutumdur. Onları reddeder, sansürler, kısacası hiç bilmek istemez. Dolayısıyla da arzularının gerçekleşmesi ona haz veremez, tam zıddı olur. Deneyim de gösteriyor ki açıklanmayı bekleyen bu zıddı kendisini kaygı kılığında gösterir. Rüyalarındaki arzular karşısındaki tutumu bakımından rüyayı gören, yakın bir ortaklıkla birleşmiş olmakla birlikte iki ayrı kişiden oluşuyor gibi görünür böylece.

Üzerine düşünesiniz diye kısa bir metin olarak sunuyorum size, çünkü öznenin merkezden uzaklaştırılması fikrini açık seçik ifade ediyor. Burada söz konusu olan, çözüm değil hazırlık niteliğinde bir tanım. Bir başka kişilik olduğunu söylemek sorunu şeyeleştirmek olur. Kaldı ki bunu dile getirmek için Freud'u beklemek gerekmemiştir – Janet diye bir beyefendi, Freud'un keşfiyle gölgede kalmadan önce birtakım meziyetlere sahip bir emekçi, belli durumlarda öz nede çift kişilik fenomeninin ortaya çıktığını fark ettiğine inanmış ve psikolog olduğu için bununla yetinmişti. Onun için psikolojik bir ilginçlik, psikolojik gözleme ait bir olguydu bu – ki aynı kapıya çıkar – *historiolae* diyordu Spinoza, hikâyecikler.

Freud ise bize meseleyi hikâyecik biçiminde anlatmıyor, sorunun püf noktasını ortaya koyuyor: Anlamı nedir? *Düşünceler* derken kastı da budur, başka bir şey değil.

Açıklığa kavuşturmak lazım: Biz bizim gibi bir insanla, Freud'

un nevrozları ele alırken ilk olarak ortaya attığı şu çok özel ilişki içindeyken, onun davranışının anlamı nedir? Yanıtı ötekinin istisnai, anormal, patolojik davranış özelliklerinde mi aramak lazım? Freud bunu yapmaz. Soruyu öznenin sorabileceği yerde sorarak arar yanıtı – kendi rüyalarını analiz eder. Ve kendisinden söz ettiği için, rüyasında konuşanın kendisinden farklı biri olduğunu ortaya çıkarabilir. Bu notta bize açtığı sır da budur. Görünüşe göre bir başkası, ikinci bir kişi öznenin varlığıyla ilişkidir. Freud'un eserinde ta en başından sonuna dek sorulan soru işte budur.

Başlarda yazılmış olan şu kısacık *Entwurf*'u düşünün. Gördüğümüz üzere, atomist dilin içinde kalan Freud o dilden her an sapıyor, çünkü özne-nesne ilişkileri sorununu önüne koyuyor ve bunu da bir hayli özgün terimlerle yapıyor. İnsanın ruhsal aygıtıyla ilgili bu tasarımın özgünlüğü nereden geliyor? Aslında söz konusu edilenin özne olmasından.

Freud'u aynı konuda yazmış bütün yazarlardan, hatta sürekli gönderme yaptığı o koca Fechner'den ayıran şey, insan arayışının nesnesinin, anımsayış anlamında bir yeniden bulma nesnesi olmadığı fikridir. Özne dış dünyayla doğal ilişkisinin önceden biçimlendirilmiş raylarını asla yeniden bulamaz. İnsan nesnesi daima bir ilk kayıp aracılığıyla oluşur. İnsan için verimli bir şey, ancak bir nesne kaybı aracılığıyla meydana gelebilir.

Geçerken saptadığımız bu özellik dikkatinizden kaçmamıştır sanırım ama bunun bir ayrıntıdan ibaret olduğunu düşünmüş olabilirsiniz – özne hep nesneyi yeniden kurmak zorundadır, nesnenin bütünlüğünü başta kaybedilmiş bilmem hangi birlikten yola çıkarak arar. Klinik deneyimine uygulanabilir oldukları ölçüde Freud'un sinir sistemiyle ilgili ilk keşiflerinin telkin ettiği bu teorik simgesel inşa, Freud'un eserinin metafizik kapsamı diye adlandırılması gereken şeyi öngörmeyi sağlar. Bu da kanıtlıyor ki Freud'un "Özne nedir?" sorusuna yaslanmakla doğru yoldayız.

Öznenin yaptığının bir anlamı vardır; semptomlarının, ruhsal etkinliklerinin bütün marjinal işlevlerinin yanı sıra davranışıyla konuşur özne. Dönemin psikolojisi, bildiğiniz üzere, bilinç terimini ruhsallık terimiyle eşdeğerli sayar; Freud da soruna yol açanın bu olduğunu gösterir her aşamada. İşimizi neredeyse bitirmiş olduğumuz şu ruh-

sal aygıtla ilgili küçük taslakta bizim için mevcutlaştırılan da budur. Rüya süreçlerinin psikolojik irdelemesini ele alırken birincil süreç ile bilinçdışını birbirine karıştırmamak gerektiğini söylüyor. Birincil süreçte her türden şey bilinç düzeyinde görünür. Mesele, görünenin neden bunlar olduğudur. Rüya fikrinin, düşüncesinin bilincindeyiz elbette, çünkü böyle bir şey olmasa var olan hakkında hiçbir şey bilmezdik. Teorinin bir gereği dolayısıyla bilinçdışı olana belli bir miktarda ilgi yöneltilmesi gerekiyor. Yine de bu miktarı güdüleyip belirleyen, bilincinde olmadığımız bir başka yeredir. O nesneyi yeniden inşa etmemiz gerekir.

Irma'ya iğne yapılması rüyası anlatısında ve Freud'un *Entwurf*'ta sunduğu ilgili küçük şemada ortaya çıktığını gördüğümüz şey bu. Bize şunu gösteriyor: Çağrışımların yapısını ve belirlenmesini incelediğimizde, rüyada nicelik bakımından en yüklü ortaya çıkan şey, imleyecek olabildiğince çok şeyin buluşma noktasıdır. Su yüzüne çıkan şey azami ruhsal ilginin çakışma noktasıdır. Ama bu da güdülerin kendisini bütünüyle karanlıkta bırakır.

Irma ile ilgili rüyadaki görüntüler iki yandan belirlenmiştir – bir yandan, Fliess'le sürdürülen diyalogun sözü, öte yandan cinsel temel. Cinsel temel iki yönlüdür. Bu sözde, cinsel temelle ilgili bir şey vardır, çünkü onun var olduğu tasavvuru gelip rüyayı belirler – rüyalarının ne olduğunu araştıran birinin rüyasıdır bu. Ama Freud aynı zamanda kendisini sadece hastasıyla değil o hastanın arkasında karaltı olarak beliren koca bir kadın dizisiyle de karmaşık bir ilişki içinde bulur. Bilinçdışında olan şey ancak yeniden inşa edilebilir, Freud'un bizi götürdüğü yerin anlamı işte budur. Bugün VII. Bölüm'ün gerilemeyle ilgili ikinci kısmıyla birlikte bunu ele alacağız.

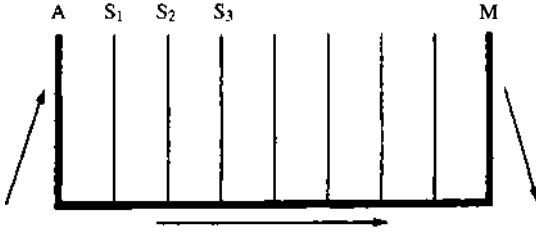
Her türlü semptomatik oluşumun ortaya çıkması için en az iki güdülenim dizisinin kaynaşması şart. Bu dizilerden biri cinseldir, öbürüyse (burada verdiğimiz isme göre) simgesel – yani özne tarafından kabullenilen haliyle söz etkeni. Ama aynı soru yeniden çıkıyor karşımıza: Kimin tarafından? Hangi özne tarafından?

2

Bay Valabrega: *Freud ruhsal aygıt tasavvurunu ilk olarak gerilemeyi inceleme konusunda devreye sokuyor. Dolayısıyla gerilemenin ilk açıklamasını bulmak için Traumdeutung'a dönmek gerekiyor; bu açıklama sonradan, teorisi içinde kayda değer bir önem kazanacak. Freud önce rüya incelemesinin kendisine sunduğu en önemli üç özelliği hatırlatıyor. Birincisi, rüya, arzunun gerçekleşmesi yoluyla düşünceyi şimdiye yerleştirir. Bu bir edimselleştirmedir ve arzu, ya da arzunun düşüncesi, çoğu zaman nesneleştirilir, sahneye konur, yaşanır. İkincisi, birincisinden neredeyse bağımsız ama bir o kadar önemli bir özellik, rüya düşüncesinin görsel imgelere ve söyleme (in visuelle Bilder und in Rede) dönüştürülmesidir.*

Rede söylem demek. Bilinçdışı ötekinin/başkasının söylemidir, bunu bulan ben değilim. *Bildet* imgesel demek oluyor.

Bay Valabrega: *Fechner'e borçlu olduğumuz üçüncü mefhum: uyanık geçirilen yaşamın temsil uzamından farklı olan rüyanın ruhsal uzamı. Ardından ruhsal aygıtın inşası geliyor. Bu aygıt çeşitli sistemlerden oluşuyor; Freud diyor ki bu sistemler arasında uzamsal bir düzen değil zamansal bir sıra düzeni hayal etmemiz lazım. Bu nedenle şemanın uzamsal olduğunu sanmamak lazım. Zamansal bir topoloji bu. Aygıtla ilgili ilk şema bu işte. Bir doğrultu verilmiş ona – ruhsal süreç hep A (algısal) ucundan M'ye (motor) doğru gider. Çok geçmeden bir ilk farklılaşma meydana gelir. Özneye ulaşan algısal uyarılmaların bıraktığı bir iz, bir anı olmalı. Ne var ki A sisteminin, algı sisteminin belleği yoktur. Dolayısıyla S sistemini A sisteminden ayırtmak gerekir. Algıların eşanlılığı söz konusu olunca izler arasında eşanlı bağlantılar olacaktır – çağrışım fenomeni budur. Ama çağrışım bağlantısından başka bağlantılar da vardır. Bu nedenle birden fazla S sistemi kabul etmek gerekecektir: S₁, S₂, S₃, vb. Bunların sayısını sabitlemenin, hatta buna yeltenmenin beyhude olacağını söylüyor Freud. Şu şemaya bakınız:*

Metin sahiden çok etkileyici: *Bu S sistemlerinin birincisi çağrışımı eşanlılıkla sabitler; daha sonraki sistemlerde bu aynı uyarılma malzemesi farklı karşılaşma tarzlarına göre düzene koyulacaktır – sözgelimi bu ardışık sistemlerin benzerlik ilişkilerini ya da başka ilişkileri temsil etme biçimlerine göre.* Aynı ile başka, bir ile çok di-yalektiğine giriyoruz. Bütün Parmenides'i buraya dahil edebilirsiniz. Ve Freud ekliyor: *Böyle bir sistemin ruhsal anlamını sözlerle belirtmek istemek boşuna tabii.* Gerçekliğin atomist olarak tasavvur edilmiş öğelerinin çeşitli düzenlenme biçimlerini şemalaştırarak dilin bütün kategorilerini yeniden yaratmaya yeltenmeyi yararsız buluyor Freud. Kavramsal bağlantıların uzamsal şeması, düşünce oyununun gereklerinin bir eşi olacaktır en genel anlamıyla. Freud'un şemasını terk ettiği, şemanın artık, dil ilişkisinin olduğu yerde belirlenmiş bir nöron aygıtının altkatmanı da olması gerektiğini bize işaret etmek dışında yararı olmadığı görülüyor. Freud, sistemleri birbiri ardına açıklamasına gerek olmaksızın, bir dizi sistemin gerekli olduğunu belirtmenin kendisine yeteceğini fark ediyor. Daha safdil olanların kendilerini adadıkları görülen bu işin sessiz sedasız terk edilmesi başlı başına bir ders.

Şu cümleyi alalım: *Ayırt edici özelliği anının hammaddeleriyle sıkı ilişkilerinin olmasıdır, yani daha derin bir teoriden bahis açmak istersek, bu öğelerin anlamında direncin bozulmalarıdır. Direncin bozulmaları doğru çeviri değil.* Burada aksayan bir şey var. Bu düzeyde direnç mefhumu ne anlama geliyor? Bu şemada nereye yerleşecek?

Bay Valabrega: *Lacan Hocam'ın demin yorumladığı pasajda çağrışımıcılığın bir eleştirisi olduğunu da görebiliyoruz. Freud'a göre çağrışım nice bağlantıdan biridir ve bu yüzden birden fazla sistem vardır.*

Doğru. Bütün bu katmanları varsayması gerekiyorsa, benzerlik kategorisi ilk diyalektik kategori olduğundan, çağrışımıcılıktan örtük biçimde indirgenemez olana geçtiği içindir.

Bay Valabrega: *S₁, S₂, vb. anılar doğaları icabı bilinçdışıdır. Bilinçli hale gelebilirler. Ama bir kez daha kaydetmek lazım ki bunların algılara benzer hiçbir duyumsanabilir niteliği yoktur. Onlardan ayrı dururlar. Buraya kadar şemada rüya ve psikolojisini hesaba katmadık. Rüyanın oluşumu ancak iki temel merci ile açıklanabilir: eleştiren merci ile eleştirilen merci. Eleştiren merci bilince erişmeyi yasaklar ve bu nedenle o bilinçle en yakın ilişki içinde bulunur. Bu iki mercii, eleştiren merci ile eleştirilen mercii, şemasına yerleştirerek Freud bir sonraki şemaya varır. Önbilinç sistemlerin sonucu olarak değerlendirilmelidir, motor uca yerleştirilmiştir. Yanılıyor olabilirim ama, şemayı paralel çubuklu yerine M'yi A'yla birleştirmek için dairesel yapmış olsaydı, bilinçli hale gelen önbilinç fenomenlerini daha iyi anlardık.*

Bu noktada, öyle sanıyorum ki iyi niyetli her okurun uzun süredir kendine sorduğu bir soruyu öne çıkarıyorsunuz. Freud son yapısal modelde –ve Freud'un sunumunun belli aşamalarında– ben'in çekirdeği olarak karşımıza çıkan algı-bilinç, *Wahrnehmung-Bewusstsein*, sisteminin birliği varsaydığını kabul ediyor burada. Geçerken söyleyeyim, biz Freud'un düşüncesinin genel olarak kabul gören bu son haliyle yetinmeyeceğiz.

Valabrega'nın yorumu, önerdiği çözüm girişiminden bağımsız olarak, kendi başına değerli. Freud iki uçta ayrılmış olan bir şeyi bize topolojik bir birlik olarak temsil ediyor. Soruyu şimdilik yanıtızsız bırakalım. Şemasının işleyişini açıklamak için Freud bize, bilinçdışından önbilince giden işle(n)me süreçlerinin normalde bilince varması gerektiğini hatırlatıyor – hatta bu sistemlerin adlandırılma bi-

çimleri bile şu bilince doğru gidişi içeriyor. Bilinçdışında olan şey bilinçten ayrıdır, ama ön bilinç denen hazırlık aşamasından geçerek varabilir oraya. Gelgelelim, şemasının zorunluluğu Freud'u bu bilinç sistemini edim olanağının hemen öncesine, motor çıkışın öncesine, dolayısıyla M'ye yerleştirmeye zorlar. Fakat nörolojik şemasının imalatını belirleyen bütün öncüller Freud'u algının her tür bilinçdışından çok evvel, dış dünyayla, *Umwelt*'le temas kurma aşamasında, yani şemanın öbür ucunda ortaya çıktığını kabul etmeye zorluyordu. Bunun sonucunda, şemanın inşa edilme biçiminin; bir işlevin ön yüzü ile arka yüzünü, yani algı ile bilinci, ruhsal işleminin yönlendirilmiş dolaşımının iki varış noktasında birbirinden ayrı olarak temsil etmek gibi tuhaf bir yanı var. Bu zorluk hiçbir şekilde uzamsallaştırmanın maruz kaldığımız bir yanılsamasına atfedilemez, şemanın bizzat inşasına içseldir.

Algı sistemi bir tür duyarlı katmandır, hani ışığa duyarlı der gibi. Bir başka metinde Freud çok iyi bilinen bu küçük aygıtı, şeffaf bir kâğıdın üstünde durduğu özel yapışkanlık özellikleri olan şu arduvaz tahtayı sunuyor. Şeffaf kâğıt üstüne işaretler çizdiği her seferinde kalem, altındaki arduvaz ile kâğıdın geçici olarak ve kısmen yapışmış olmasını sağlayan basit bir sivri uç haline gelir. Bunun sonucunda, yüzeyin üzerine çizilen şey, koyu zemine açık ya da açık zemine koyu olacak şekilde görünür ve yaprağı altındakinden ayırmadığınız sürece bu yüzeye yazılı olarak kalır; kâğıdı ayırmanız ise çizilen şeyin kaybolmasına neden olur, çünkü ikisinin yapışıklığına son verdiğiniz her seferinde kâğıt tertemiz hale gelir. Freud'un daha ilk algı katmanından itibaren talep ettiği işte böyle bir şeydir. Duyarlı bir madde olan algı nöronunun her zaman için bir algılamayı alıkoynabileceğini varsaymak gerekiyor. Ama bu noktada, bir aşamada yazılmış olanın, artık görülmüyor olsa bile, arduvaz üstünde izi kalır. Yüzey tertemiz hale gelmiş olsa bile önceden algılanmış olandan bir şeyler saklar.

Mantıksal şeması böyle, ve bu şemanın ruhsal aygıtın somut işleyişinde temellendirilmiş olmadığını gösteren bir şey yok, bu da algı sisteminin en başta verili olmasını zorunlu kılıyor.

Böylece algı ile belleği kısmen ayıran o tuhaf düşünceye geliyor. Sinir aygıtı açısından belleksel birikim düzeyini algısal edinim dü-

zeyinden ayırt etmek gerekiyor; bu da bir makinenin hayal gücü açısından bakıldığında son derece doğru. Ama o zaman kendimizi Valabrega ile benim dikkatinizi çektiğimiz şu ikinci zorlukla karşı karşıya buluyoruz.

Deneyimdeki her şey gösteriyor ki bilinç sistemi, ruhsal aygıtın fiili işleyişini düşünmek için kabul etmemiz gereken şu katman sıralanışının en uzak karşı noktasında bulunmalıdır. Bir kez daha burada yolunda gitmeyen bir şeyler olduğundan, ilk şemada şu şekilde ifade edilmiş zorluğun aynısı olduğundan şüpheleniyoruz: Uyarı-yanıt çevriminin tamamlayıcısı olan ϕ sistemi ve ψ sistemi iki farklı düzlemdeydi. Başka enerji ilkelerine göre işleyen ω sistemine gelince o, algı sistemini temsil ediyor ve bilincine varma işlevini sağlama alıyordu. Böylelikle öznenin niteliksel bilgileri vardı, bu bilgileri de ona ancak sinir aygıtına yatırımların düzenleyicisi olan ψ sistemi sağlayabilirdi. Dolayısıyla ilk şema, deneyimsel olarak birleşik oldukları için kendi içlerinde birleşik olan algı ile bilinci aygıtın bir ucunda temsil ediyordu. İkinci şema algı sisteminin yeri ile bilinç sisteminin yerini birbirinden ayırarak güçlükleri artırmıştır.

Bay Valabrega: *Nasıl olurdu bilmiyorum ama bir bağlantı kurulabilmesi gerekirdi.*

Bir çözüm önerdiniz.

Bay Valabrega: *Hayır çözüm değil o. A (Algı) ile B'i (Bilinç) birbirine benzettiği çok kısa bir notta, Freud şemanın çizgisel seyrinden söz ediyor. Dairesel bir şema yapmak isteseydi yapardı. Daha net görmek için başka bir yapısal modeli beklemek gerekiyordu. Kısacası, en arkaya yerleştirilmiş olan, önbilinç olmadan bilince ulaşamayan bilinçdışına gelmek için bu sorunu bir yana bırakalım. Bilinç önbilincin ardından gelen bir sistemdir. Burada şu paradoksla karşılaşyoruz yine: Bilinç sistemi hem –uyarılmanın geldiği– algı tarafına hem de –en yakınındaki önbilinç sistemi olan– motor ucuna açıktır. Rüya durumunda iç uyarılma bilinçli hale gelmek için önbilinç üzerinden geçmeye meyleder ama geçemez, çünkü sansür uyanırken bu yolu yasaklar ona. Varsantıyı, varsanısal rüyayı nasıl açık-*

lamalı? Freud'a göre işin içinden çıkmanın tek yolu, uyarılmanın, motor uca normal şekilde iletimi yerine, geriye dönük bir yol izlediğini kabul etmektir. Gerileme budur.

Görüyorum ki bugün sonuçta basit diyeceğimiz şeyler konusunda dinleyicilerimizin dikkati birazcık dağınık. Ne kadar az anlarsanız o kadar iyi dinlemeniz gibi tuhaf bir çelişkiyle –bilmiyorum buna diyalektik mi demek lazım– karşı karşıyayız. Zira size çoğunlukla pek zor şeyler anlatıyorum ama o zaman ağzımın içine baktığınızı görüyorum, sonra da bazılarınızın anlamadığını öğreniyorum. Öte yandan, size çok basit, neredeyse çok bilindik şeyler anlatıldığında aynı ölçüde dikkat kesilmiyorsunuz. Geçerken belirttim dediğim bir gözlem bu, her somut gözlem gibi yararlı olabilir. Biraz düşünün üstüne.

3

Dolayısıyla baştan almam lazım.

Gerileme mefhumu ilk devreye girdiğinde, –demin paradoksunu gösterdiğim– şemanın bir özelliğine sıkı sıkıya bağlıdır.

Gördüğünüz şemadan daha tutarlı bir şema geliştirebilseydik, o şemada algı-bilinç sistemi aygıtı ve onun tek yönlü işleyişine göre paradoksal olan şu konumda olmasaydı, gerileme mefhumuna ihtiyacımız kalmazdı. Sırf şeması bu şekilde kurulmuş olduğundan, Freud, rüya deneyiminin varsanısal niteliğini açıklamak için, gerilemeden ziyade uyarılma-boşalım süreciyle ifade edilen, niceliksel dolaşımda bir geriye gidiş doğrultusu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuya da ruhsal aygıtın normal, uyanıkkenki işleyişinin ileriye gitme doğrultusuna karşıt olarak *geriye gidiş* adı verilmiştir.

Yine de geçerliliği kalmamış olduğuna ihtimal verebileceğimiz bir şey bu, çünkü bütün bunlar kendi içinde paradoksal bir şey olarak görünen bir şemanın inşasına bağlı. Geçerken buna bir mim koynun, belki gerileme teriminin sonraları nasıl belli bir muğlaklığın eksik olmadığı bir anlam çokluğu içinde kullanıldığını aydınlatmamızı sağlar.

Önce topolojik bir gerileme olarak görünüyor – belli durumlarda, sinir aygıtında iş gören şeyin ters yönde gitmesi gerekiyor, yani boşalıma doğru değil de bilinçdışı sistemini kuran anılar sisteminin seferber edilmesine doğru. Açıklanması gerekenler, rüyanın veçheleri –ki bunlara metaforik şekilde duyuşsal da diyebiliriz–, özellikle görsel biçimlenmesi, varsanısal niteliğidir.

“Gerileme” teriminin Freud’un sistemine ilk dahil ediliş i demek ki esasen ilk şemasının en açıklanamaz özelliklerinden birine bağlıdır. Meseleyi daha iyi, –gerilemeyi bu düzeyde bütünüyle yararsız hale getirecek şekilde– açıklayıp açıklayamayacağımızı göreceğiz.

Bay Hyppolite: *Gerileme fikrinin Freud’da şemaya göre birincil olduğu varsayımını öne süremez miyiz? Zihninin gerisinde gerilemeye dair bir düşünce olduğu varsayımını?*

Yol alma biçimimizin yararı, bize şu anda incelediğimiz şemanın gerileme mefhumundan eser bulunmayan bir başka şemayla süreklilik içinde olduğunu hatırlatması – ki o şema da Freud’un özel bir deneyiminden, en başından beri teorik çabasına can veren nevroz deneyiminden hareketle inşa edilmiştir. Bu şemada rüyayı, varsanısal niteliğini, rüyayı ayakta tutan arzuyu açıklamak için gerilemeye hiç ihtiyaç duymayacaktır.

Traumdeutung’un şemasında bu biçimin olmasının tek nedeni *Entwurf*’taki şemanın tahtaya defalarca çizdiğim biçimde olmasıydı. Ve şema bu biçime sahip olduğu ölçüde Freud topolojik düzlemde geri dönmekten, sinir akıntısının tersine gitmekten söz eder.

Şemaya göre geriye giden doğrultuda yol alan şeyler vardır. Bunu açıklamak için Freud, şemasının inşa edilme biçimi nedeniyle, ilave inşalara girişmek zorunda kalır. Sözgelimi rüyada ortaya çıkan şeyin ileriye giden akıntının askıya alınması olduğunu kabul etmesi gerekir, çünkü ileriye giden akıntı hep aynı hızda geçiyor olsaydı tersine bir hareket ortaya çıkamazdı. Gerileme mefhumu şunun görülmesine yönelik bir hayli zorluk getirir: Freud’un gerileme mefhumunu kabul etmek zorunda olmasının tek nedeni, şemaya göre geriye giden doğrultuda yol alan şeylerin nasıl ortaya çıkabildiğini açıklama zorunluluğudur.

Çıkış noktası kesinlikle gerileme değildir. Gerilemeyi devreye sokmaya mecburdur çünkü ruhsal ekonomide algının işlevini birincil, birleşik olmayan, basit bir şey olarak tasavvur ediyordur. Ona göre organizma başta duyarlıdır, duyum basittir ve semptomatik düzeyde olup bitenle de bu nedenle etkileşime girer.

Bütün sorun burada: Bilinç fenomenleri düzeyinde olup bitenler bir şekilde, açık ve net şekilde basit algı fenomenlerine benzetilebilir mi? Freud lehine söyleyebileceğimiz şey, bu toy düzeyde –bunun eli yıl önce inşa edildiğini unutmayalım– bilincin olduğu haliyle varoluşunun güçlüğüne yan çizmediğidir.

Freud'un inşaları zamanla, yani davranışçı düşüncenin yayılmasıyla, bizim için ilginçliklerinden çok şey kaybetti. Geçerken belirtiyim: Freud'un yapmaya çalıştığı şeye göre davranışçı düşünce düpedüz hokkabazlıktır. Davranışçılar bilincin elbette sorunlar çıkardığını söylüyor. Meseleyi çözmek için bilincin var olduğunu hiç hesaba katmadan fenomenleri betimleyelim. Açık açık iş başında olduğu yerde bilinç bir aşamadan ibarettir, ondan söz etmeyelim. Freud ise bilinci bütün sürece özel bir merci olarak katmanın güçlüğünü yok saymayı aklından geçirmez ve sonunda bilinci varlıklaştırmadan, şeyleştirmeden kullanmayı başarır.

Freud'un ilk şemasına dönelim. Birbirleriyle bağlantılı nöronlardan oluşan bir sinir sisteminden, merkezi sinir sisteminde çağrışım liflerinin bütününe tekabül eden bir ψ aygıtından yola çıkar. Deneyimlerinin toplamını temsil eden dolaşım nasıl kuruluyor? Sinaps engelinden geçiş nasıl oluyor? Yol-döşeme nasıl değişiyor? Freud o sırada liflerde dolaşan nöron miktarından başka bir şeyle ilgilenmez. Yol-döşeme, sistemin enerji düzeyine bağlıdır. Homeostatik bir düzenleme vardır; sistemin uyanık ya da uykuda, vb. olmasına göre değişen, birden fazla homeostaz eşiğinin, kuralının bulunduğu çeşitli farklılıklar görülür bu düzenlemede. Peki ne olur sistemde? Freud'un *varsanı* dediği şey.

Sinir sistemi organizmadan, ihtiyaçların baskısından gelen birtakım uyarılmalar alır. O zaman belli deneyimler ortaya çıkar. Sıradan öğrenme tasavvuruna göre, birinciler ikincileri belirler. Ne zaman aynı dürtü yeniden ortaya çıksa birinci deneyimlere çağrışımla bağlı, kaydedilmiş çevrimler uyanır. Organizmanın ihtiyaç baskısıyla

ilk harekete geçmesi sırasında yanmış olan iç sinyaller, nöronlar yeniden yanar. İhtiyaçların sahneye çıkarılmasıyla ilgili bu tamamen varsanısal tasavvurda –ki birincil süreç fikri buradan gelir–, ruhsal organizmanın –birinci ihtiyacına bağlı birinci karışık deneyimlerinde doyuma ulaştığı için– ikinci doyuma ulaştığına dair varsanıya kapılması normaldir.

Dikkatinizi çekerim, bu da bir nöronda meydana gelmiş fiziksel fenomen ile onun tersyüzünü oluşturan yan-fenomen, yani öznenin algıladığı şey arasında bir özdeşlik olduğu anlamına gelir. Psikofiziksel paralellik düzenidir bu. Adını koyalım. Freud buna *varsanı* diyorsa, sahici algıyı başka bir yere yerleştirdiği için diyordur. Nasıl ki o dönemde algı gerçek bir varsanı olarak tanımlanabiliyorduyorsa, aynı şekilde bu varsanı da basitçe, aynı dönemde bilimde egemen olan tanıma göre, yanlış bir algıdan ibarettir.

Bir ihtiyacın geri dönmesi doyumuyla ilgili varsanıyı da peşinden sürükler, ilk şemanın bütün inşası buna dayanır. Ancak, nasıl oluyor da canlı varlık biyolojik anlamda vahim tuzaklara düşmemeyi başarıyor? Organizmanın – ψ sisteminin birincil işleyişinden kendiliğinden doğan– varsanıyı algı aygıtları düzeyinde olup bitene bağlamasını sağlayacak bir düzenleme, gerçekte uyumlanma mekanizması varsaymamız muhakkak ki şart. Dolayısıyla deneyimlerin akışı içinde bir şey teşkil edilmesi gerekiyor, ihtiyacın ortaya çıktığı duyarlı noktada niceliksel yatırımı azaltan bir şey. Freud bu şeyi ψ aygıtına yerleştiriyor ve *ben* adını veriyor ona.

Düzenleme nasıl gerçekleşiyor? Freud türeme süreciyle açıklıyor bunu. Niceliksel olan her zaman için yayılmaya yatkındır. Önce çizili bir yol, birinci deneyimin döşediği ve belli bir nöron miktarına tekabül eden yol vardır. *Ben* devreye girip bu miktarı bir tek yol yerine aynı anda birden çok yoldan geçirir. Sonuçta, döşenmiş yoldan geçen şeyin düzeyi, salt algı düzeyinde paralel olarak geçenle başarıyla karşılaştırılabilecek kadar düşük olacaktır.

Bütün bunların içerdiği varsayımları görüyorsunuz – birçok varsayım gerekiyor ve bunların çoğu doğrulanabilecek varsayımlar değil. Bu inşaların biraz aldatıcı olduğu anlamına geliyor bu. Ama burada olmamızın nedeni oldukları haliyle varsayımların niteliğini yargılamak değil – bu varsayımların değeri Freud'u ulaştırdıkları yer.

Bu şemada *ben*, ψ sisteminin varsanıları ile ω sistemi düzeyinde gerçekliğe uyumlu şekilde olup biten arasındaki her türlü karşılaş-tırma deneyiminin düzenleyici aygıtıdır. Yolu döşenmiş olan nöron-ların uyarım düzeyini, yüklerin çok zayıf olduğu ω sistemi aracılı-ğıyla ayırım yapılabilsin diye, çok düşük bir enerji düzeyine indirir. *Ben*'in algı aygıtı düzeyinde olmadığına dikkatinizi çekeyim. *Ben* bizzat ψ sistemindedir, ruhsal aygıtın canevinde durur. Birincil ve ikincil süreçler aynı yerde geçer. Aslında *ben* ile ψ aygıtı aynı şeydir – *ben nucleus*'tur, böyle der Freud, bu aygıtın çekirdeğidir.

Bu da sizin deminki varsayımınıza ters düşüyor. Freud'a *ben* sis-temini –*Traumdeutung*'daki şemasında çok paradoksal şekilde ko-numlandırılmış– algı ve bilinç olarak ikiye bölünmesini dayatan, ön-ceden biçimlendirilmiş bir fikir değildir – bu ikisinin konumu ilk şe-masında daha uygundu. Peki ikinci şemada neden böyle olması zo-runlu görünüyordu? İlk şema ikincisini kesinlikle kapsamadığı için. Şeylerin ortaya çıktığı sırayı temsil etmeye çalışan zamansal bir şe-madır bu. Freud'un bu güçlülükle daha zamansal boyutu işin içine kat-tığı an karşılaşması da dikkate değer. Bu meseleyi ucu açık bırakı-yorum. Valabrega, sözlerinizi bağlayın.

Bay Valabrega: *Gerileme Freud için topolojik bakış açısından açık-lanamayacak bir fenomen olmaya devam ediyor. Sözlerimizi böyle bağlayabiliriz.*

Evet, isterseniz. Bugün sadece bunu yapsaydık, Freud'un metninde gerileme konusunu bir balığın elmayı dert ettiği kadar dert ettiğini söyleseydik bile, yine vaktimizi boşa harcamış olmazdık. Birincil sürecin temelden varsanısal niteliğini açıklamak için gerilemeyi devreye sokmaya hiç gerek yok, çünkü Freud daha ilk şemasında bi-rincil süreç ile ikincil süreci ayırt etmiştir. Gerilemeyi zamansal et-kenleri vurguladığı andan itibaren devreye sokuyor. Bu nedenle, onu topolojik, yani uzamsal düzleme de yerleştirmek zorunda kalıyor ki gerileme burada pek de sağlam görünmez. Paradoksal ve bir dere-ceye kadar da çatışkılı ve açıklanamaz olmaya devam eder. Bu ko-nuda vurgulanması gereken bu.

Gelecek oturumda Freud gerileme mefhumunu organizmanın gelişimi konusunda genetik düzlemde kullanınca onu nasıl ele almak gerektiğini görecekiz.

2 Mart 1955

XIII

İrma'ya İğne Yapılması Rüyası

Evet, Freud'un ruhsal aygıt konusunda oluşturduğu çeşitli tasavvurların anlamı üstüne düşünmemiz gerekiyor hâlâ. Bütün eseri boyunca yürüttüğü bu çalışma onun gözünde bir iç tutarlılık talebine yanıt veriyordu. Buraya ulaşmaya çalışan ilk ve uzun süre için tek kişiydi; çabasını teorisinde ve tekniğinde, kendisini takip edenlerin, yani analiz camiasının önerdiği birtakım değişiklikler yaparak sürdürdü.

Geçen oturumda karşımıza çıkan şu zorlu gerileme meselesinin başlangıçta bizzat şemanın zorunlulukları dolayısıyla doğduğu bir gerçek. Böyle zor bir döllemenin Freud'un ne kadar çok çalışmasını gerektirdiğini görmek için Fliess'e mektuplarını okumak lazım. İsbetli şemalar elde etmek onun için çok daha derinlere giden bir gerekliliktir. Ne var ki niceliğe ilişkin bir varsayımda bulunmanın nitelik mefhumuna ilişkin yankıları da yok değildir. İkisinin birbiriyle tamı tamına bağdaşacağını da sanmıyorum. Freud formülasyonu kolaylaştırmak için birini öbürüne yeğlemiştir ama ikinci şemanın güçlüklerinin nedeni ilkindeki görelî basitleştirmedir – yani onu, rüyada ortaya çıkan şeyin figüratif, bir başka deyişle imgesel niteliğini açıklamak için gerileme varsayımını devreye sokmak zorunda bırakan algı ile bilinç ayrımı.

"İmgesel" terimi o anda kullanılabilseydi birçok çelişkiyi ortadan kaldırabilirdi elbette. Ama bu figüratif nitelik burada algısal olanın bir parçası olarak tasavvur edilmiştir, görsel olan da Freud tarafından algısalın eşdeğerlisi olarak öne çıkarılır. *Traumdeutung*'da inşa edildiği haliyle şemanın, daha topolojik düzeyden itibaren şöyle bir varsayımı öne sürmeye mecbur ettiği açıktır: Rüya hali süreçlerin normalde olacağı gibi motor boşalığa varacak şekilde işleme-

sine izin vermediği için, kasıtlı akım sürecinde bir geriye dönüş olur ve imgeli yapısı belirir. Şeyler ters yönde yol alabilir – vardığımız noktada “gerileme” teriminin anlamı budur.

Sonraları, genetik düzlemde olduğu kadar biçimsel düzlemde de benzer şekilde kabul edilecek olan şu mefhumun biraz dar olan ilk formülasyonu buradadır. Bireyin gelişiminin ilk aşamalarına gerilemesi fikri, biliyorsunuz, tedavi konusunda olduğu gibi nevroz hakkındaki tasavvurlarımızın çoğuna hâkimdir. Şimdi çok tanıdık görünen bu mefhumun sahneye çıkması, fark ettiğiniz üzere, kendiliğinden olmamıştır.

Ruhsal aygıtla ilgili bu şemadan, Freud'un düşüncesinin sonraki gelişiminin ima ettiği şemaya, yani narsisizm teorisine odaklanana geçişi kolaylaştırmak için, bugün size küçük bir test sunacağım.

1

Freud için ilk rüya, rüyaların rüyası, şifresi çözülmüş ilk rüya, Irma'ya iğne yapılması rüyasıdır. Freud bu rüyanın mümkün olduğunca eksiksiz bir analizini yapar, hatta *Traumdeutung*'da ne zaman bir dayanak noktasına ihtiyaç duysa –özellikle de yoğunlaş(tır)ma mefhumunu devreye sokarken– bu rüyaya sık sık döner.

Bu rüyayı şimdi, efendim, kendi bakış açımızdan ele alacağız. Freud'a düşüncesinin son aşamasında olanı ilk aşamasında söyletmediğimiz, bu aşamaları keyfimizce birbiriyle uyumlandırmadığımız sürece buna hakkımız var.

Hartmann'da şöyle safdil bir itiraf okuyoruz: Sonuçta Freud'un tasavvurları kendi aralarında o kadar uyumlu değildir ve senkronize edilmeleri gerekir. Freud'un düşüncesinin bu şekilde senkronize edilmesinin sonuçları tam da metinlere dönmeyi zorunlu kılan şeydir. Aslına bakılırsa bunda can sıkıcı bir hizaya sokma yankısı var gibi geliyor bana. Bizim için söz konusu olan, Freud'un düşüncesinin farklı aşamalarını senkronize etmek, hatta birbiriyle uyumlandırmak değil; farklı aşamalarının çelişkilerinden oluşan bu düşüncenin ilerlemesinin hangi biricik ve sürekli güçlüğe yanıt verdiğini anlamak. Bu düşüncenin her bir aşamada ve bu aşamalar arasında bize

hep sunduğu çatışkılar silsilesi üzerinden, deneyimimizin tam anlamıyla nesnesi olan şeyle karşı karşıya gelmemiz söz konusu.

Analizi öğretme ve analist yetiştirme görevi olan kişiler içinde Irma'ya iğne yapılması rüyasını yeniden ele alma fikrinde olan bir tek ben değilim. Özellikle, kendisini kültürcü denen okula mensup sayan –hayrını görsün– Erikson adında biri var. Bu sözü geçen kültürcülük, analizde vurguyu, her bir vakada öznenin içinde olduğu kültürel bağlamla ilgili şeylere taşımak demektir. Bu veçhe şimdiye dek bilinmiyor değildi tabii – benim bildiğim kadarıyla Freud da, özgül olarak Freudcu diye nitelenebilecek kişiler de bunu ihmal etmemiştir. Soru şu: Öznenin kuruluşunda bu öğeye üstün bir önem verilmesi gerekiyor mu, gerekmiyor mu? Bunun yol açabileceği teorik tartışmayı şimdilik bir yana bırakalım ve nereye vardığını görelim.

Irma'ya iğne yapılması rüyası konusunda varılan belli yorumları, bugün yapmaya çalışacağım yeniden analizde karşıma çıktıkça size işaret etmeye gayret edeceğim. Kültürcülük denen şeyin, çok tuhaf biçimde her türlü analitik metni *ben*'in farklı gelişim aşamalarına göre anlamaktan ibaret bir psikolojizmle birleştiğini görüp şaşıracaksınız. Görüyorsunuz ya, Hartmann'ın adını bana zikrettiren sadece onun senkronizasyonu alay etme arzusu değil.

Dolayısıyla Irma'ya iğne yapılması rüyası Freud'un *ben*'inin, yaratıcı yeteneğinin doruk noktasındaki büyük bir yaratıcının *ben*'i olduğu için özel bir saygıyı hak eden bu *ben*'in gelişiminin bir aşaması olarak konumlandırılmaya çalışılmıştır. Aslına bakılırsa bunun yanlış bir ideal olduğu söylenemez. Yaratıcının bir psikolojisi olması gerekir pek tabii. İyi de Freud'un deneyiminden, özellikle Irma'ya iğne yapılması rüyasında olup bitene büyüteçle bakınca, çıkarmamız gereken ders bu mudur?

Bu bakış açısı doğruysa, Freud'un keşfinin özü olduğunu söylediğim tasavvuru, öznenin *ben*'e nispetle merkezden uzaklaştırılması tasavvurunu terk etmemiz ve her şeyin *ben*'in tipik gelişimine odaklandığı yolundaki tasavvura dönmemiz gerekiyor. Burada dolayimsız bir karşıtlık var: O doğruysa söylediğim her şey yanlıştır.

Ancak, benim söylediğim yanlıssa Freud'un en küçük bir metnini bir şey anlayarak okumak çok zor hale gelir. Bunu Irma'ya iğne

yapılması rüyasıyla test edeceğiz.

Freud bu rüyaya neden böyle bir önem veriyor? İlk bakışta şaşırtabiliriz buna. Nitekim Freud bu rüyanın analizinden ne çıkarıyor? Birincil olduğunu söylediği şu hakikati: Rüya her zaman bir arzunun, bir dileğin gerçekleşmesidir.

Size rüyanın içeriğini okuyacağım, bunun size rüyaya iliştilmiş analizi hatırlatmaya yeteceğini umuyorum.

*Büyük bir salon – çok sayıda misafir ağırlıyoruz. Aralarında Irma da var. Onu hemen mektubunda sorduklarına yanıt vermek ve “çözümü” kabul etmediği için suçlamak üzere kenara çekiyorum ve diyorum ki: Hâlâ ağrıların olmasın senin suçun. Irma şöyle diyor: Boğazım, midem ve karnım nasıl ağrıyor bir bilerseniz. Ağrılar soluğumu tıkıyor. Birden irkiliyorum ve Irma’nın yüzüne bakıyorum. Solgun ve şiş görünüyor. Bedensel bir sorununu atlama olabilir miyim acaba, diye düşünüyorum. Pencerenin yanına ışığa götürüyorum ve boğazına bakıyorum. Irma, takma dişli kadınlar gibi biraz karşı koyuyor buna. Buna gerek yok ki, diye düşünüyorum. Sonra ağzını kocaman açıyor, sağ tarafta büyük beyaz bir leke görüyorum; başka bir yerde burun boşluğu görünümünde tuhaf, gri-beyaz kabarık kabuklu bir oluşum var. Hemen Dr. M’yi çağırıyorum, o da hastayı muayene ediyor ve bulgumu onaylıyor... Doktor M. her zamankinden farklı bir dış görünüşe sahip; topallıyor, solgun yüzü sakalsız... Şimdi dostum Otto da Irma’nın yanında; dostum Leopold hastamı muayene ediyor: Sol altta bir duyarsızlık var, derken, bir taraftan da sol omuzdaki enfiltasyonlu deriye işaret ediyor (Ben de hastam giyinik olmasına rağmen hissediyorum bunu)... M. şöyle diyor: Kesinlikle bir iltihap, ama önemli değil; daha sonra dizanteri eklenecek buna ve zehir akıp gidecek... Hepimiz enfeksiyonun kaynağını biliyoruz. Otto, hasta kendini iyi hissetmediği için bir iğne yapmış ona; bir propil preparatı, propilen... propilen asit... trimetilamin (bunun formülünü kalın bir yazıyla görüyorum)... Bu iğneler bu kadar kolay yapılmaz ki... Hem zaten şırınga da temiz değil galiba.**

* Sigmund Freud, *Rüyaların Yorumlanması*, çev. Dilman Muradoğlu, Say, 3. basım, 2017, s. 145. Çeviride Lacan’ın yorumladığı Fransızca metne uygun değişiklikler yapıldı. –ç.n.

2

Irma, Freud ailesinin dostu olan bir hastadır. Dolayısıyla Freud onunla ilişkisinde, analistin tanıdıklarından birini tedavi etmesi gibi hep kaçınılması gereken şu nazik durumlardan birindedir. Analizin bu tarihöncesi aşamasında Freud'un farkında olduğundan çok daha fazla farkındayız güçlüklerin, bu örnekte karşı-aktarımın.

Olan biten tam olarak budur aslında. Freud, Irma ile ilişkisinde büyük güçlükler yaşar. Rüyasının çağrışımlarının işaret ettiği gibi, o anda hâlâ, temel nevroz çatışmasının bilinçdışı anlamı keşfedildiğinde bunu özneye, kabul etsin etmesin, önermekten başka yapılabilecek bir şey olmadığını düşünmektedir. Kabul etmezse kendi hatasıdır; kötü, pis, hırçın bir hastadır. İyiye kabul eder ve her şey yolunda gider. Ben hiçbir şeye zorlamıyorum – iyi hastalar da vardır, kötü hastalar da.

Freud bu tasavvuru bu konuda kısaca yaptığım şu ironiye yakın bir mizahla naklediyor. O dönemde böyle bir tasavvuru olduğu için şükrettiğini, çünkü o tasavvur sayesinde hayatta kaldığını söylüyor.

Dolayısıyla, Irma ile ilişkisinde büyük güçlük yaşamıştır; iyileşme kaydettiği kesindir ama Irma bazı semptomları koruyordur, özellikle kusma eğilimini. Freud tedaviyi kesmiştir ve eski hastası hakkında haberleri arkadaşı Otto getirmektedir ona.

Geçenlerde vurguladığım gibi, Otto, Freud'a çok yakındır. Ama daha o zamandan üstat olan birinin düşüncelerine aşina olmak anlamında, can dostu değildir. İyi çocuktur bu Otto, diyelim ki nezleyerseniz, biraz hastaysanız ailedeki herkesle ilgilenir; hane halkı arasında iyi niyetli, hediyeler getiren sempatik bekâr rolünü oynar. Bu da Freud'un onunla biraz dalga geçmesine yol açar.

Dolayısıyla iyi kalpli ama vasat olduğunu düşündüğü bu Otto, Freud'a adı geçen Irma hakkında haberler getirir ve der ki kısacası iyiye gidiyor ama o kadar da iyi değil. Sesinin tonundan Freud sevgili dostu Otto'nun kendisini biraz kınadığını; daha doğrusu çevresinin için için sevinmesine, hatta manevralara istediği gibi tam hâkim olmadığı bir alanda tedbirsizlik edip giriştiği tedavi konusunda karşılaştığı itiraza onun da katıldığını sezdiği kanısındadır.

Nitekim Freud, Irma'ya doğru çözümü (*Lösung*) önermiş olduğunu hissediyordur. Bu kelime Almanca ile Fransızca da aynı muğlaklığı taşır: Hem bedene iğneyle zerk edilen çözelti (*solution*) hem de bir çatışmanın çözümü (*solution*) demektir. Irma'ya iğne yapılma rüyası bununla birlikte simgesel anlamını kazanır.

Freud başlangıçta arkadaşından memnun değildir. Zira hele kendinden hiç memnun değildir. Önerdiği çözümün geçerliliğini, hatta belki nevrozlar konusundaki tedavisinin temelini sorgulayacak kadar ileri gider.

1895 yılında önemli keşiflerini yaptığı deneysel evrededir hâlâ; o keşifler arasında bu rüyanın analizi kendisine hep o kadar önemli görünür ki 1900 yılında, rüyayı naklettiği kitabı çıktıktan hemen sonra, Fliess'e yazdığı bir mektupta rüyanın geçtiği Bellevue kır evinin eşğine belki şöyle bir tabela asılacağından dalga geçerek –ama onun dalga geçmesi hiçbir zaman anlamsız değildir– bahis açar: *Rüyanın gizemi Doktor Sigmund Freud tarafından 24 Temmuz 1895'te burada bulundu.*

Dolayısıyla o tarihte memnun olmamakla birlikte güven doludur. Dikkatinizi çekerim: Bu tarih Fliess'e mektubunda izini bulduğumuz 1897'deki krizden, tasavvurunun doğuşunda merkezi bir yer tutan şu baştan çıkarma kaynaklı travma teorisinin reddedilmesi gerektiğini ve bütün binanın yıkıldığını bir an için düşünmüş olduğu krizden öncedir. 1895'te henüz yaratıcı bir dönemdedir, şüpheye olduğu gibi kesinliğe de açıktır – ki keşfinin bütün ilerlemesini belirleyen budur.

Otto'nun sesinde algıladığı kınama, rüyasını sarsacak olan darbedir.

Şunu da belirteyim: Freud daha 1882'de nişanlısına bir mektubunda rüyalarda günün önemli uğraş ve kaygılarından ziyade başlanmış, sonra –sesiniz soluğunuz kesildiğinde– kesintiye uğramış temaların görüldüğüne değinir. Sözün sesinin soluğunun kesilmesi Freud'un çok erken dikkatini çekmiştir ve *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'ndeki analizlerinde aralıksız olarak yeniden karşımıza çıkar. Orvieto freskini yapan kişinin adının unutulmasından size söz etmiştim. Orada da yine gün içinde kendini gösterememiş bir şey söz konusuydu.

Yine de o örnekte durum farklıydı. Freud akşam yemeğinden sonra çalışmaya koyulmuş ve Irma vakası konusunda bir özet yazmıştı, amacı kayıtları tamamlamak ve gerekirse tedavinin genel gi-dişatını gerekçelendirmektir.

Bunun üstüne gece olur. Ve bu rüyayı görür.

Doğrudan sonuca geçiyorum. Freud bu rüyayı bütün ayrıntıları-yla, Irma'nın tedavisindeki başarısızlığın sorumluluğunu üstünden at-ma arzusuyla açıklayabilmiş olmayı büyük bir başarı sayar. Rüyada –rüyanın zanaatkârı olarak– sorumluluğu o kadar çok yoldan üstün-den atar ki –her zamanki mizahıyla belirttiği üzere– durum ödünç aldığı kazanı delik iade etmekle suçlanınca önce kazanı hasarsız ia-de ettiğini, sonra kazanın ödünç aldığı zaman zaten delik olduğunu ve son olarak kazanı ödünç almadığını söyleyen kişinin hikâyesine benzer. Bu açıklamaların her biri kendi başına mükemmelen geçerli olabilir ama üçü birden hiçbir şekilde tatmin edemez.

Bu rüya böyle tasarlanmıştır, der bize Freud. Elbette rüyada gö-rünen her şeyi birbirine bağlayan ip buradadır. Ama bana kalırsa mesele daha ziyade şudur: Nasıl oluyor da, kısa süre sonra bilinçdışı arzunun işlevini geliştirecek olan Freud bu noktada, kanıtlamasının ilk adımı için, ancak bilinçöncesi, hatta tamamen bilinçli diyebile-ceğimiz bir arzunun doyurulmasıyla açıklanmış bir rüya sunmakla yetinebiliyor? Freud akşam uyanık olduğu saatleri, yolunda gidenler kadar yolunda gitmemiş olabilecek şeyleri de açık açık gerekçelen-dirmeye çalışarak geçirmişti, öyle değil mi?

Freud, rüyanın her durumda bir arzunun doyurulması olduğu formülünü kurmak için, önce arzunun ne olduğunu, hatta nereden – bilinçdışından mı, ön bilinçten mi– geldiğini sorma gereği duyma-mış, olabilecek en genel arzu tasavvuru dışında bir şey talep etme-miş gibi görünüyor ilk bakışta.

Geçen oturumda size okuduğum nottaki soruyu soruyor böylece: Neyin nesidir şu bilinçdışı arzu? Reddedilmiş ve özneyi dehşete dü-şüren şu şey nedir, kimdir? Bilinçdışı bir arzudan söz ederken ne de-mek istiyoruz? Kimin için var bu arzu?

Rüyaya getirdiği çözümün Freud'a verdiği o büyük doyum bizim için ancak bu düzeyde aydınlanacak. Bu rüyanın Freud'un sunu-munda neden belirleyici bir rol oynadığına tam anlamını verebilme-

miz için Freud'un ona verdiği –bize paradoksal geldiği ölçüde daha da anlamlı olan– önemi hesaba katmamız gerekiyor. İlk bakışta belirleyici adımın atılmamış olduğu söylenebilir, çünkü sonuçta bilinç-öncesi arzudan başkası söz konusu değil. Ama o, bu rüyayı rüyaların rüyası, ilk rüya, tipik rüya sayıyorsa o adımı atmış olduğunu hissettiği için sayıyordur ve sunumunun devamında adımı attığını da aslında fazlasıyla kanıtlıyor. Adımı attığını hissediyorsa adımı atmış olduğu içindir.

Freud'un üstüne, Freud'un rüyasının analizini yeniden yapmıyorum. Saçma olur öyle bir şey. Söz konusu olan, göçüp gitmiş yazarları analiz etmek de değil; rüyasını Freud'dan daha iyi analiz etmek söz konusu değil. Freud'un çağrışımları kesintiye uğratmasının kendince nedenleri vardır. Bize diyor ki: *Bu noktada size daha fazlasını anlatamam, size yatak ya da lazımlık hikâyeleri anlatmak istemiyorum* – ya da: *Bu noktada çağrışıma daha fazla devam etmek istemiyorum*. Freud'un kendisinin kesintiye uğrattığı noktada tefsirlemek değil söz konusu olan, bizim rüya ile yorumunu bütün olarak ele almamız. Bu bakımdan Freud'dan farklı bir konumdayız.

İki işlem var: rüya görmek ve yorumlamak. Yorumlamak bizim müdahil olduğumuz bir işlem. Ama unutmayın ki çoğu durumda biz ilkinde de müdahil oluyoruz. Analizde biz yalnızca öznenin rüyasını yorumladığımız ölçüde değil –tabii yorumluyorsak–, analist olarak öznenin zaten yaşamının içinde, rüyasının içinde olduğumuz için de müdahil oluyoruz.

Hatırlarsınız, bu topluluğun açılış konferansında size simgesel, imgesel ve gerçekten söz etmiştim. Bu kategorilerin küçük ve büyük harflerle kullanılması gerekiyordu.

Si – simgeyi imgelemek, simgesel söylemi figüratif kılığa sokmak, yani rüya.

İs – imgeyi simgelemek, rüyayı yorumlamak.

Ama bunun için önce bir aslına rücu olması, simgenin simgelenmesi gerekiyor. Arada, bu iki yönlü dönüşümde olup biteni anlamaya yer var. Bizim yapmaya çalışacağımız da bu – rüyayı ve Freud'un ona dair sunduğu yorumu bir bütün olarak ele alacağız ve bunun imgesel ile simgeselin düzeninde ne anlama geldiğini anlayacağız.

Şöyle bir şansımız var: Çok bariz olduğu üzere, olabilecek en büyük saygıyla ele aldığımız bu ünlü rüya, tam da rüya olduğu için, zaman içinde yer tutmuyor. Bunu fark etmek çok kolay ve rüyanın özgünlüğünü meydana getiriyor – rüya zaman içinde yer tutmuyor.

Çok çarpıcı bir şey var: Söz konusu yazarlardan hiçbiri bu olguya başka şeylerle karıştırmadan dikkat çekmemiş. Sayın Erikson buna yaklaşmış ama ne yazık ki kültürcülüğü kendisi için pek işe yarar bir araç değil. Sözü geçen kültürcülük, rüyanın açık içeriğini inceleme denen sözümona sorunu ortaya koymaya zorluyor onu. Bize dediğine göre, rüyanın açık içeriği ön plana çıkarılmayı hak ediyormuş. Bu konuda tartışma çok karışık ve temelinde de sizden hep uzak durmanızı rica ettiğim şu yüzeysel ile derin karşıtlığı var. Gide' in *Kalpazanlar*'da dediği gibi, *yüzeyselden daha derini yoktur*, çünkü derin diye bir şey kesinlikle yoktur. Ama mesele bu değil.

Metinden yola çıkmak lazım ve metinden, Freud'un tavsiye ettiği ve yaptığı gibi, kutsal bir metinden yola çıkar gibi çıkmak lazım. Yazar, kâtip, yazıcıdan ibarettir ve ikinci sırada gelir. Yeremya'nın, İşaya'nın, hatta İsa Mesih'in psikolojisinin yapılmaya çalışıldığı gün Kutsal Kitaplar'ın yorumları iflah olmaz biçimde yitip gitti. Aynı şekilde, hastalarımız söz konusu olduğunda da yazarın psikolojisinden ziyade metne dikkat etmenizi istiyorum – benim öğretim faaliyetimin başlıca yönelimi bu.

Şu metni ele alalım. Sayın Erikson, Freud'un en başta *misafir ağırlıyoruz* demesine büyük önem atfediyor. Bu durumda iki kişi vardır – karısıyla birlikte ağırlıyordur. Aile dostları Irma'nın da gelmesi gereken, heyecanla beklenen küçük bir doğum günü kutlamasıdır. Aslında *misafir ağırlıyoruz* ifadesinin Freud'u aile reisi kimliğiyle ortaya koyması bana uyar, ama bana öyle geliyor ki ifade Freud'un toplumsal işlevinin çift katmanlılığını ima etmiyor, çünkü sevgili *Frau Doktor*'un (Doktor Beyin Hanımı) boy gösterdiğini kesinlikle, bir dakika bile görmüyoruz.

Freud diyaloga girer girmez görsel alan daralıyor. Irma'yı kenara çekip onu suçlamaya, ona verip veriştırmeye başlıyor: *Kabahat sende, beni dinleseydin daha iyiye giderdi*. Oysa Irma ona diyor ki – *Şuram, buram, bir de buram, boğazım, midem nasıl ağrıyor bir bilsen*. Ardından bu durumun onu *zusammenschnüren*, boğduğunu söylü-

yor. Bu *zusammenschnüren* sözü bana derinlemesine dışavurumsal geliyor.

Bayan X: *Eskiden korsenin iplerini üç-dört kişi çekerdi.*

O zaman Freud çok etkilenmiştir ve biraz kaygılı olduğunu belli etmiştir. Irma'yı pencereye doğru çekmiş ve ağzını açtırmıştır.

Dolayısıyla bütün bunların arka planında tartışma ve direnç vardır – sadece Freud'un önerisine değil aynı zamanda muayeneye direnç söz konusu.

Aslında burada kadın direnci türünden bir direnç söz konusu. Yazarlar Viktoryen denen kadın psikolojisini sahneye çıkararak değiştiriyorlar buna. Zira kadınların artık bize direnmediği biliniyor – direnen kadınlar artık bizi tahrik etmiyor ve kadın direnci söz konusu olunca da eleştirileri üzerlerine toplamak için hep şu zavallı Viktoryenler çıkarılıyor önümüze. Çok komik. Kültürcülüğün, Sayın Erikson'un gözlerini açmaya yaramayan bir sonucu.

Yine de Freud'un çağrışımları bu direnç etrafında dönüyor. Her ne kadar rüyada bir tek Irma görünse de çağrışımları, söz konusu olanın yalnızca o olmadığını açığa vuruyor. *Sich streichen*, gölgede kalmış olanlar arasında özellikle ikisi vardır ki bakışlımlı oldukları kadar sorunludurlar – bizzat Freud'un karısı, ki bildiğimiz üzere o sıralar hamiledir, ve bir başka hasta.

Karısının Freud'un hayatında çok önemli bir rol oynamış olduğunu biliyoruz. Ona sadece ailevi bakımdan değil aynı zamanda eş olarak, çok idealleştirilmiş bir bağlılığı vardı. Yine de öyle görünüyor ki birtakım nüanslara bakılırsa, Freud'u kimi içgüdüsel düzlemlerde biraz hüsrana uğratmıştı. Hasta ise deyiş yerindeyse ideal hastadır, çünkü Freud'un hastası değildir, gayet hoş bir kadındır ve anlama kapasitesi genellikle kötülünen Irma'dan kesinlikle daha zekidir. Hastanın çekici bir özelliği daha vardır: Freud'dan yardım istemiyor, bu da Freud'da kadının bir gün kendisinden yardım istemesi dileğini uyandırıyor. Ama doğrusu pek umudu yoktur bu konuda. Kısacası, kadın ve Irma ile ilişkisi burada olabilecek en saf yönelimli mesleki ilgiden başlayıp imgesel serabın her türlü biçimine varan bir yelpazede kendini gösteriyor ve konumlanıyor.

Rüyada Freud kendisini olduğu haliyle gösteriyor ve *ben*'i tam olarak uyanık *ben*'iyle aynı düzeyde bulunuyor. Ruh hekimi olarak doğrudan doğruya Irma'nın semptomlarıyla iletişime geçiyor ama bu semptomlar gerçekliktekine göre kuşkusuz biraz, hafiften değişmiştir. Irma'nın kendisi çok az çarpıtılmıştır. Gösterdiği şey uyanıken baksak göstereceği şeydir. Freud Irma ile diyalogunda bir yandan da kendi davranışlarını, yanıtlarını, duygularını, aktarımını analiz ediyor olsaydı, Irma'nın arkasında gayet yakın arkadaşı olan karısını ve çok uzakta olmayan, Irma'dan çok daha iyi bir hasta olacak şu baştan çıkarıcı genç kadını da görebilirdi.

Bu noktada birinci düzeydeyiz; diyalog gerçek ilişkinin koşullarına tabidir, çünkü gerçek ilişkinin kendisi de onu sınırlayan ve o an için Freud'a güçlük çıkaran imgesel/hayali koşulların içine sıkışmış kalmıştır.

Çok ileriye gider bu. Hastaya ağzını açtırdıktan sonra –gerçeklikte tam da budur söz konusu olan, hasta ağzını açmaz– derinlerde gördüğü şey, beyazımsı bir zarla kaplı şu burun boşluğu, berbat bir görüntüdür. Bu ağızda her türlü eşdeğerlilik anlamlaması, isteyeceğiniz her cinsten yoğunlaştırma vardır. Bu imgede ağızdan tutun buruna, kadın cinsel organına varıncaya dek her şey birbirine karışıp birbirini çağırıştırır – Freud bundan hemen önce ya da sonra, *Fliess* ya da bir başkasınca burun boşluğundan ameliyat edilmiştir. Burada korkunç bir keşif var – hiç görmediğimiz etin keşfi, şeylerin içi, yüzün, çehrenin öteki yüzü, en âlâsından salgı bezleri, her şeyin çıktığı et, hatta gizemin ta derininde, acı çeken et, biçimsiz et, kendinden biçimiyle kaygı, boğuntu yaratan bir şey olarak et. Kaygı görüsü, kaygıyla özdeşleşme, *sen busun*'un son ifşası: *Sen busun, kendinden olabildiğince uzak, olabildiğince biçimsiz*. Freud, o âna dek *ben*'in nesneyle diyalogunda ifadesini bulan görme, bilme ihtiyacının doruğunda *Mane, Tekel, Fares* (Sonun geldi!) cinsinden bir ifşayla karşılaşır.

Bu noktada Erikson, itiraf etmem lazım, muhteşem bir yorumda bulunuyor – normalde buraya varan bir rüyanın kişiyi uyandırması gerekir. Freud neden uyanmıyor? Çünkü canı pek bir adam.

Bana uyar – canı pek bir adamsa canı pek bir adam. O halde, diye devam ediyor Erikson, *ben*'i bu görüntü karşısında pis bir köşeye sı-

kışmış olduğu için bu *ben* geriler – sunumun devamından bunu anlayabiliriz. Erikson bunun üzerine *ben*'in farklı evreleri hakkında koca bir teori kuruyor, buna dair bilgi vereceğim size. Bunlar, çok öğretici olduğu muhakkak olsa da bana öyle geliyor ki Freud'un teorisinin ruhuna ters düşen küçük psikolojik eğlenceler. Zira, şayet *ben* şu su yüzüne çıkışlar, biçimler dizisiyse, şu iyilik ve kötülükten, gerçekleşme ve gerçekleşmeme kiplerinden oluşan çift çehre onun örneğini teşkil ediyorsa, o halde Freud'un yazılarında bin yerde, iki bin yerde söylediği bir şeyin ne işe yaradığını anlamakta zorlanırız – yani *ben*'in öznenin özdeşleşmelerinin toplamı olduğunun, ve bunun beraberinde getirdiği kökten zorunsuz bütün her şeyin. Müsaadenizle bunu bir imgeyle anlatayım: Ben, sahne süsleri deposunun kullanılmış eşyaları diyeceğim şeyler arasından alınmış farklı mantoların üst üste giyilmesi gibidir.

Peki siz diğer analistler olarak, bana öznelere *ben*'inin böyle tipik görkemli gelişmeleri konusunda tanıklıklar getirebilir misiniz? Hepsi hikâye bunların. Varoluşuyla peş peşe sınavları geçen, bu sa-yede harikulade bir dengeye ulaşan şu koca ağacın, yani insanın nasıl da olağanüstü bir gelişme gösterdiğini anlatıyorlar bize. Oysa bambaşka bir şeydir insan hayatı! Bunu vaktiyle psikogenez hakkındaki konuşmamda yazmıştım.

3

Freud'un uyanmaktan kaçındığı o anda gerçekten bir *ben* gerilemesi mi söz konusu? Gördüğümüz kadarıyla o andan itibaren Freud söz konusu değil. Konuya Fransız kaldığı için Profesör M'i çağırır. Yine de ona daha iyisi, Fransızcası sunulmayacaktır.*

Ortamin baskın kişiliği olan Doktor M., böyle diyor ona, kim olduğunu tespit edemedim, pratik hayatta son derece saygın biridir. Freud'a hiçbir zaman fazla kötülüğü dokunmadığı kesindir ama her

* Son iki cümle uyarlanarak çevrildi. Lacan “y perdre son latin” (“Latincesi yetmemek”, olan bitenden hiçbir şey anlamamak) deyimini kullanarak söz oyunu yapıyor. –ç.n.

zaman da aynı fikirde değildir onunla; Freud bunu kolay kolay kabul edebilecek biri değildir.

Bir de Otto, ve Otto arkadaştan üstün duran Leopold arkadaş var. Freud'un gözünde bu durum ona hatırı sayılır bir meziyet kazandırıyor ve bu iki arkadaşını müfettiş Bräsig ve dostu Karl'a benzetiyor. Müfettiş Bräsig kurnaz bir tiptir ama hep yanılır, çünkü olup bitene dikkatle bakmayı ihmal eder. Yanındaki Karl arkadaş ise fark eder ve müfettişe kalan onu takip etmektir.

Bu üç maskarayla birlikte Irmacığın etrafında, kulaktan kulağa oyununa, hatta sağırklar diyaloguna benzeyen kesik kesik bir diyalog kurulur.

Konu epey derin, ben özetlemekle yetiniyorum. Rüyanın hakiki anlamını bize gösteren çağrışımlar beliriyor. Freud delik kova* mantığına göre tamamen masum çıkarıldığını fark ediyor. Şu üçü o kadar gülünç ki kim olsa bu saçmalık makinelerinin yanında tanrı gibi durur. Bu kişilerin hepsi, *ben*'in kuruluşunun dayandığı özdeşleşmenin kişileri olmaları nedeniyle anlamlılar.

Doktor M., Freud için çok önemli bir işleve karşılık geliyordu: Başka bir bağlamda Freud'un Oidipus kompleksini anlamak için zorunlu kişi olduğunu size anlatmış olduğum, babasının ilk evliliğinden olma ağabeyi Philipp'in oynadığı işleve. Freud'un insanlık tarihi için bu kadar belirleyici bir şekilde Oidipus'la tanışmasının nedeni, babasının ilk evliliğinden Emanuel ile Philipp diye iki oğlu olması ve birbirlerine yakın yaştaki –aralarında yaklaşık üç yıl vardı– bu çocukların küçük Freud Sigmund'un babası olacak yaşta olmalarıydı elbette, nitekim Freud Emanuel** ile neredeyse bire bir yaşıt olan bir anneden doğmaydı. Bu Emanuel, Freud için en âlâsından bir korku kaynağıydı. Hatta bütün korkularının onda odaklandığına inananlar oldu – yanılıyorlardı, çünkü Philipp de payını alacaktı. Freud'u Katolikliğe yamamak isteyen kültürcülerin aracı olarak gördüğü ve aşırı önem atfettiği iyi kalpli, yaşlı bakıcısını odaya kapatan odur.

Yine de ara kuşaktan kişilerin dikkate değer bir rol oynadıkları

* Sözü geçmiş olan “kazan” hikâyesini kastediyor. –ç.n.

** Hafızası Lacan'ı yanıltmış olmalı: Emanuel 1833, Philipp ise 1835 doğumlu. Sigmund'un annesi Amalia ise 1836 doğumlu. –ç.n.

kesin. Azizlik mertebesinde olmasa da onun kadar aşırı bir önem taşıyan gökyüzündeki simgesel babaya pek ilişmeden babaya karşı saldırgan hücumları odaklamayı sağlayan üstün bir biçimdir bu. İşlevlerin bu şekilde bölünmesi sayesinde simgesel baba olduğu gibi yerinde kalır.

Doktor M. şu sahte baba imgesinin, imgesel babanın teşkil ettiği ideal kişiyi temsil ediyor. Otto, Freud'un hayatında kalıcı bir rol oynayan, hem dost hem düşman olan, bir an dostken bir sonrakinde düşman haline gelen tanıdık ve mahrem yakına tekabül ediyor. Leopold da düşman-dost, sevilen düşman kişisine karşı çıkmak için her zaman yararlı olan kişi rolünü oynuyor.

Alın size bir öncekinden farklı ama yine rüyanın içinde olan bir tamamlayıcı-üçlü. Freud'un yorumu bunun anlamını kavramamıza yarıyor. Peki rüyadaki rolü nedir? Sözle, belirleyici ve yargılayıcı sözle, yasayla, Freud'a şu biçimde azap veren şeyle oynar: *Haklı mıyım, haksız mı? Hakikat nerede? Sorunun çözümü ne? Ben nereye konumlanıyorum?*

İlk seferinde Irma'nın *ben'*ine eşlik eden üç hatun kişi görmüştük. Freud şunu kaydediyor: Burada o kadar kesişme var ki sonunda bu şeyler birbirine bağlanıyor ve bilmem hangi gizeme varıyoruz.

Bu metni analiz ederken notlar dahil bütün metni göz önünde tutmamız gerekiyor. Bu vesileyle Freud rüyanın meçhule –ki rüyanın göbeği diyor ona– dahil olduğu çağrışım noktalarından bahis açıyor.

Gizemli üçlünün ardında ne olduğuna geliyoruz. *Gizemli* dedim, çünkü anlamını artık biliyoruz. Üç kadın, üç kız kardeş, üç kutu, Freud arada bunun anlamını gösterdi bize. Son öge ölümden ibaret.*

Söz konusu olan tam da bu. Hatta ikinci kısımda sözlerin gürültüsü patırtısı içinde bile boy gösterdiğini görüyoruz. Difteri** zarıyla ilgili hikâye, çok uzakta kalmış olan, iki yıl önce Freud'un kızlarından birinin hayatına yönelik gerçek bir tehdide doğrudan doğ-

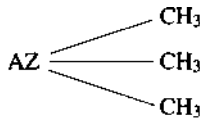
* 1913 tarihli “Üç Kutu Teması”na gönderme, bkz. Sigmund Freud, *Sanat ve Edebiyat*, çev. Emre Kapkın ve Ayşen Tekşen Kapkın, Payel, 1999, s. 217-38. –ç.n.

** Freud'un rüyasında “dizanteri”. Lacan ileride bunu bir mecaz olarak açıklayacak. –ç.n.

ruya bağlıdır. Freud hastalarından birine, sürekli kullanmanın zararlı etkileri olduğunu bilmeden, bir ilacı (sulfonal) gereğinden fazla vererek yaptığı yanlış tedaviye ceza olarak bunun başına geldiğini hissetmiştir. Mesleki hatasının bedelini bu şekilde ödediğine inanmıştır.

İkinci kısımda üç kişi Freud için temel önemdeki şu sorular konusunda topu birbirine atma gibi gülünç bir oyun oynuyor: *Nevrozun anlamı nedir? Tedavinin anlamı nedir? Benim nevroz tedavimin temeli nedir?* Bütün bunların gerisinde de rüyanın anahtarını arayan bir Freud olduğunu rüyasında gören Freud vardır. İşte bu nedenle rüyanın anahtarı, nevrozun anahtarı ve tedavinin anahtarıyla aynı şeydir.

Nasıl ki ilk aşamada önceden var olanın kıyamet alameti belirirken bir şahika vardıysa ikinci kısımda da bir doruk noktası vardır. Bir kere, hemen, *unmittelbar*, tıpkı kimin size kızgın olduğunu birden anladığınız hezeyanlı bir inanış gibi, suçlunun Otto olduğunu bilirler. İğne yapmıştır. Araştırırlar – ...*propil... propilen...* Otto'nun aileye armağan olarak getirdiği ananas suyuyla ilgili çok komik hikâye bağlanır buna. Ananasın kabuğunu soyduklarında, ucuz içki gibi kokmuştur. *Hizmetçilere verelim*, derler. Ama *daha insancıl* olan Freud iyi kalpli bir yorumda bulunur: *Olmaz, onlara da zarar verebilir.* Sözlerin gürültü patırtısının ötesine geçerek buradan Kutusal Kitap'ın *Mane, Tekel, Fares*'i gibi koyu harfle yazılmış trimetilaminin formülünü çıkarır. Formülü sizin için yazayım:

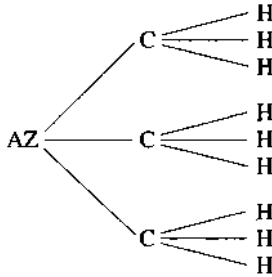

Trimetilamin her şeyi aydınlatıyor. Rüya anlamını sadece Freud'un rüyanın anlamını araştırmasından almıyor. Soruyu sormaya devam edebilmesinin nedeni, bütün bunların Fliess'le bir bağlantısı olup olmadığını merak etmesidir; Fliess'in ipe sapa gelmez fikirlerinde, trimetilamin cinsel maddelerin çürümesiyle ortaya çıkanlarla bağlantılı bir rol oynar. Nitekim –araştırıp öğrendim– trimetilamin

spermin çürümesinin ürünlerinden biridir ve havayla temas edip çürüdüğünde amonyak kokusunu veren odur. İlk defasında *ben* oradayken, söylediğim korkunç imgeyle doruğuna çıkmış olan rüya, ikinci defa yazılı bir formülle, şu duvardaki, söz olarak, evrensel söylenti olarak teşhis etmememiz imkânsız olan şeyin ötesindeki *Mane, Tekel, Fares* yanıyla doruğa çıkar.

Kehaneti andıran bu formül hiçbir şeye yanıt vermez. Ama dile getirilme biçimi, muammalı, anlaşılmaz olması tam da rüyanın anlamı sorusunun yanıtını oluşturur. Durumu İslami ifadeye benzeterrek anlatabiliriz: *Allah'tan başka ilah yoktur (La ilahe illallah)*. Sorunuza sözden başka söz, başka çözüm yoktur.

Kutsal göstergelerden yapılma olduğu için belirgin biçimde simgesel bir kılıkta kendini sunan bu sözün yapısı üstüne eğilebiliriz.

Bütün öznelere dışında olan bilinçdışı, rüyada, bu yeniden karıştığımız üçlüdedir işte. Rüyanın yapısı bize açıkça gösteriyor ki bilinçdışı, rüya görenin *ben*'i değildir; Freud Irma ile sohbetini Freud olarak sürdürmez. Konuşan, *ben*'inin en kurulmamış biçimiyle bütünle özdeşleştiği şu büyük kaygı ânından geçmiş olan bir Freud'dur. Tam anlamıyla kaçmış, kendisinin de yazdığı üzere, bilenlerin kurultayına çağrıda bulunmuştur. Onların arkasında gözden kaybolmuş, erimiş, ortadan kalkmıştır. Sonunda bir başka ses söz almıştır. Meseleyle a'dan z'ye dalga geçebiliriz. Ama AZ yerine N olsaydı bile aynı martaval olurdu – rüyanın bütün yapısını gösteren bu özne dışı özneye *Nemo** adını verebiliriz.

* Eski Yunancada “hiç kimse” demek. –ç.n.

Dolayısıyla bu rüya bize şunu öğretiyor: Rüya işlevinde iş başında olan, *ben*'in ötesindedir; öznededen olan ve olmayandır, bilinçdışıdır.

Şu anda Otto'nun Irma'ya kirli bir şırıngayla iğne yapmış olmasının bizim için pek önemi yok. Bu şırınga lafının gündelik dildeki haliyle ilgili espriler yapılabilir, kelimenin Almancadaki çağrışımları Fransızcada *gicler* (fışkırmak) kelimesiyle verilebilir. Freud'un hayatında idrar yolu erotizminin önemini çeşitli küçük işaretlerden yeterince biliyoruz. Keyfimin yerinde olduğu bir gün size Freud'un ileri yaşta bile anne babasının yatak odasına işeme anısını açık seçik yankılayan bir şey yaşadığını göstereceğim – Erikson da buna büyük bir önem atfediyor. Odada muhakkak bir lazımlık olduğunu, Freud'un çişini yere yapmış olamayacağını belirtiyor – Freud ise çişini annesinin lazımlığına mı, haliya mı, yoksa parkeye mi yaptığını açıklamıyor. Ama bunun önemi ikinci dereceden.

Önemli olan –rüya da bize bunu gösteriyor– geçmeye çalışan bir sözün akışında analitik semptomların ortaya çıkmış olmasıdır. Bugün için, saat geç olduğundan, öznenin *ben*'i ve imgesi diyeceğimiz şeylerin çifte direnciyle karşılaşır söz hep. Bu iki müdahale yeterli bir direnç sunduğu ölçüde, bu akışın içinde, –deyiş yerindeyse– birbirlerini aydınlatır, birbirlerini yakamazlar, birbirlerini ışılatırlar.

Rüyanın ilk aşamasında, Freud'un direnç düzleminde hastasıyla oyun oynadığı sırada, olup biten budur. Bir anda, çok ileri gitmiş olduğu için, bu sona erer. Sayın Erikson büsbütün haksız değildir, Freud böyle bir bilme tutkusuna kapılmış olduğu için öteye geçer.

İlksel ve çocuksu yankıları ne olursa olsun, bu rüyanın bilinçdışı değerini oluşturan, sözün aranması, rüyanın gizli gerçekliğiyle doğrudan karşı karşıya gelme, anlamlamanın kendisinin araştırılmasıdır. Meslektaşlarının arasında, bilenler topluluğunun mutabakatının ortasında –çünkü kimse haklı değilse herkes haklıdır, hem paradoksal hem de iç rahatlatıcı bir yasa–, bu kargaşanın ortasında, işte öğretisinin doğduğu o ilk anda, rüyanın anlamı Freud'a aşikâr olur: Rüyanın simgeselin doğası dışında sözü yoktur.

Sizi simgeselin doğasıyla da, yol işareti olsun diye, şöyle söyleyerek tanıştıracam: Simgelerin her zaman için ancak simge değeri vardır.

Bir eşik aşıldı. Daha yüklü, imgesel olan ilk kısmın ardından rüyanın sonunda sahneye *kalabalık* diyeceğimiz şey girer. Ama Freudcu bir kalabalık, yapılandırılmış bir kalabalıktır bu. İşte bu yüzden bir başka terimi devreye sokmak istiyor, içerdiği bütün çift anlamlarla birlikte üstüne düşünmenizi istiyorum: öznelerin karışması (*immixtion*).

Özneler şeylerin içine girer ve onlara karışır – ilk anlamı bu olabilir. Bir başka anlamı da şu: Simgesel bir düzlemde cereyan eden, bu itibarla da *ben*'e nispetle merkezden uzaklaştırılmış olan bilinçdışı bir fenomen, her zaman için iki özne arasında gerçekleşir. Su yüzüne çıktığı andan itibaren hakiki, dolayımlayıcı söz, sözden önce var olandan çok farklı iki özne yaratır. Bu da söz konusu öznelerin ancak söz var olduğu andan itibaren sözün özneleri olarak kurulmaya başladıkları ve öncesinin olmadığı anlamına gelir.

9 Mart 1955

XIV

İrma'ya İğne Yapılması Rüyası

(Sonu)

İmgesel, gerçek ve simgesel.

Sayın Griaule'ün dün akşamki konferansı size neler kattı? Bizim malum konularımızla nasıl bir ilgisi vardı? Anafikrini süzmeye başlayan oldu mu? İzlenimleriniz neler?

Marcel Griaule, Sudan nüfusunun önemli bir kısmının Müslümanlaşmasına değindi, bu kesimin mevcut sistemle uyuşmadığı açık olan bir dinsel amentü tarzına bağlı kalmakla birlikte belli bir simgesel söylem düzeyinde işlev görmeye devam ettiğini söyledi. Bu düzlemdeki talepleri çok net bir şekilde tezahür ediyor – örneğin Kuran'ın dili olduğu için kendilerine Arapça öğretilmesini istediklerinde. Burada çok uzaktan gelen, çok canlı olan ve her türden teknikle ayakta tutulmuşa benzeyen bir gelenek var. Ne yazık ki Sayın Griaule daha fazla bilgi vermeyerek hevesimizi kursağımızda bıraktı.

Sudan uygarlığının adını hak etmediğini sanmayın sakın. Gerek yaratımları gerek metafizikleri konusunda, uygarlıkların niteliğini ölçmek için kullanabileceğimizi sandığımız şu tek ölçeği sorgulamamızı sağlayacak kadar çok kanıt var elimizde.

Lévi-Strauss'un son makalesini kimler okudu? Sayın Griaule ona gönderme yapıyordu – bakış açısıyla ilgili bazı hatalarımız, bir uygarlığın niteliğini, olağanüstülüğünü ölçmek için tek bir ölçek kullanmamızdan kaynaklanıyor. Bu kişilerin içinde yaşadığı koşullar ilk bakışta refah ve uygarlık bakımından meşakkatli ve güvencesiz gelebilir, bununla birlikte yalıtılmış simgesel işlevde çok güçlü bir destek buluyor gibiler.

Onlarla iletişime geçebilmek çok zamanımızı aldı. Özne karşı-sındaki konumumuzla bir benzerlik var burada.

1

Irma'nın iğne olma rüyasına dönelim.

Size anlattıklarımın iyi anlaşılıp anlaşılmadığını bilmek isterim. Ne demek istedim? Kim söz almak ister?

Valla, ben Freud'un 1895-1900 arasında, yani *Traumdeutung'* unu yazdığı yıllarda rüyanın anlamını keşfetmesinin dramatik niteliğini öne çıkardığıma inanıyorum. Bu dramatik nitelikten söz ederken, destek olsun diye, hani yarı şaka yarı ciddi, ama aslında fena halde ciddi bir şekilde bu rüyanın, *Rüyanın gizemi Doktor Sigmund Freud tarafından 24 Temmuz 1895'te burada bulundu* yazılı bir levhayla anılmasını önerdiği, Fliess'e ünlü 137. mektubunun ardından gelen mektuptan bir pasaj aktaracağım.

138. mektupta şunu okuyoruz: *Büyük sorunlar konusunda henüz hiçbir şeye karar verilmiş değil. Her şey havada, müphem, entelektüel bir cehennem bu, küller üst üste binmiş ve karanlık derinlerde Şeytan-Aşk Tanrısı'nın silueti seçiliyor.* Sanki bütün dünya, hayali bir nabız atışıyla yaşıyormuş gibi bir müphemlik, kararsızlık imgesidir bu ve aynı zamanda, Freud'un yaşanmış deneyiminin kaygılı boyutunu ete kemiğe büründürüyor gibi görünen Şeytan'ın silüetinin görüldüğü bir ateş imgesidir. Kırk yaşlarındayken, bilinçdışının işlevinin keşfedildiği o belirleyici aşamada işte bunları yaşamıştır.

Temel keşif deneyimi Freud için dünyanın temellerinin sorgulanması deneyimi olmuştur. Fliess'e mektuplarında açığa vurmaktan ziyade ima ettiği için, otoanaliziyle ilgili daha fazla bilgiye ihtiyacımız yok. Tehlikeli bir keşif yapmış olduğu duygusuyla kaygılı bir atmosferde yaşar.

Irma'ya iğne yapılması rüyasının anlamı dahi bu deneyiminin derinliğiyle ilgili. Bu rüya o atmosfere dahil, onun bir aşaması. Freud'un gördüğü bu rüya, rüya olarak, keşfinin kaydettiği ilerlemenin bir parçası. Bu yüzden çift anlam kazanıyor. İkinci düzeyde, bu rüya Freud'un şifresini çözdüğü bir nesneden ibaret değil, Freud'un

bir sözü. Ona örnek değerini kazandıran da bu – yoksa, kanıtlamaya belki başka rüyalardan daha az elverişli olurdu. Şayet Freud'un karşısında duran ve, kısacası, Freud'un o anda yazısında bizim için analiz edebileceğinin çok ötesinde olan soruya rüyanın özel olarak yanıt vermesini sağlayan şeyi okumayı bilmeseydik, Freud'un bu rüyaya yüklediği değer, "ilk olarak şifresi çözülmüş rüya" değeri, gayet muammalı olurdu.

Freud'un *Traumdeutung*'da böyle konumlandırarak bu rüyaya tanıdığı tarihsel değer, tartıya vurduğu şeyi, rüyanın anlamına dair çıkardığı bilanço-yu fazlasıyla aşmıştır. Bu nokta rüyanın anlaşılması için elzem. Geri dönmeme gerektirmeyecek kadar –öyle umuyorum– ikna edici bir kanıtlamayı mümkün kılan da budur – yanıtınızla bunu doğrulamak istiyordum ama sessizliğinizi nasıl yorumlamak lazım bilmiyorum.

Yine de geri döneyim, ama başka bir düzlemde.

Aslında Freud'un yorumunu ele alarak kendimi yalnızca rüyanın kendisini değerlendirmekle sınırlamadığımı, rüya ile yorumunun oluşturduğu bütünü değerlendirdiğimi ve bunu da Freud'un bizimle diyalogu diyebileceğimiz şeyde rüyanın yorumunun özel işlevini göz önünde tutarak yaptığımı vurgulamak istiyorum.

İşin püf noktası burası – Freud'un bu rüyayı rüyanın anahtarının ilk adımı olarak sunmasını yorumundan ayıramayız. Bu yorumu yaparak burada bize hitap ediyor.

Bu rüyanın dikkatli bir incelemesi, bir önceki seminerde üstünde durduğumuz gerileme denen çok zahmetli meseleyi aydınlatılabilir.

Gerilemeyi giderek daha rutin şekilde kullanıyoruz, hani üstüne sürekli çok farklı işlevler bindirdiğimizi de fark etmiyor değiliz. Zaman-sal gerileme ve biçimsel gerilemelerin üstünde duran topolojik ayrımla ilgili şu kaynak bölümün işaret ettiği gibi, gerilemede her şey ille de aynı düzleme ait değildir. Topolojik gerileme düzeyinde, varsanısal niteliği nedeniyle Freud rüyayı, kendi şemasına göre, – bazı ruhsal talepleri algı düzeyine yerleşmiş olan en ilkel dışavurum tarzlarına indirgediği ölçüde– bir geriye gidiş süreciyle ifade etme eğilimi duyar. Böylece rüyanın dışavurum tarzı, giderek algı düzeyine yaklaşan figüratif öğelerden geçme taleplerine kısmen boyun eğmiş olur. Peki ama olağan durumlarda ileriye giden çizgide geçen

bir süreç neden imgeye ait belleksel sınırlara varmak zorunda kalıyor? Bu imgeler, algının ortaya çıktığı niteliksel düzlemde giderek uzaklaşıyor, giderek yalınlaşıyor, giderek çağrışımsal bir nitelik kazanıyor, giderek benzerlik, özdeşlik ve farklılığın simgesel düğümüne, dolayısıyla da tam anlamıyla çağrışımcı olan düzeyin ötesine yerleşiyor.

Irma rüyasında, tam anlamıyla figüratif olana dair yapmış olduğumuz analiz bize benzer bir yorum mu dayatıyor? S_1 , S_2 , S_3 , vb. çağrışım sistemleri düzeyinde olup bitenin algının ilkel giriş kapısına çıktığını mı düşünmeliyiz? Burada bizi bu şemayı ve –Valabrega'nın değinmiş olduğu gibi– beraberinde getirdiği paradoksal şeyi benimsemeye zorlayan bir şey mi var? Bilinçdışı süreçlerin bilince çıkışından söz ettiğimizde nitekim biz de bilinci –onun her şeye rağmen dayanağı olan algı girişte bulunurken– çıkışa koymak zorunda kalıyoruz.

Irma'ya iğne yapılması rüyasının fenomenolojisi sayesinde iki kısım ayırt ettik. İlk kısım şu kaygı, boğuntu yaratan, korkutucu, hakiki Medusa başının belirivermesiyle son bulur; tam anlamıyla adlandırılmaz olan şu şeyin, şu boğazın derinliğinin, en âlâsından ilkel nesne, her şeyi yutan ağız olabileceği gibi bütün hayatın çıktığı yer olarak kadınlık organı da olabilecek, ayrıca kızının hastalığıyla –ki pekâlâ ölümcül olabilirdi– bağlantılı, mesleki bir ihmaline karşılık kaderin misillemesi olarak gördüğü (*Bir Mathilde'in yerine bir diğeri*, diye yazıyor) kızının hastalığıyla komşu bir dönemde kaybettiği hastanın ölümü söz konusu olduğu için her şeyin sona erdiği ölümün imgesi olabilecek, şu karmaşık ve bir yere konumlandırılmayan biçimin, açığa vurulmasıyla. Dolayısıyla gerçeğin nüfuz edilemez kısmının, dolayım imkânı bulunmayan gerçeğin, nihai gerçeğin, artık nesne olmayan asli nesnenin, karşısında bütün sözlerin bittiği ve bütün kategorilerin boşa çıktığı şu şeyin, en âlâsından kaygı nesnesinin açığa vuruluşu diyebileceğimiz şeyi özetleyen bir imgenin kaygı verici görünüşü söz konusu.

O halde ilk aşamada Freud'un Irma'nın peşine düştüğünü, anlamasını istediği şeyi anlamadığı için onu payladığını görüyoruz. Yaşanmış hayatın ilişkileriyle bire bir aynı tarzda, tutkulu –fazlasıyla tutkulu diyebiliriz– araştırma tarzında devam ediyor; biçimsel ola-

rak söylenecek olursa rüyanın anlamlarından biri tam da bu, çünkü rüyanın sonunda söz konusu olan da bu – sırınga kirliydi, analistin tutkusu, başarma isteği fazla baskı yapıyordu, hatta karşı-aktarım engel teşkil ediyordu.

Bu rüya ilk doruğuna ulaştığında ne oluyor? Rüya görenin yaşanmış deneyiminde o sırada ortaya çıkan derin yapısızlaşmayı açıklamak için gerileme sürecinden söz edebilir miyiz? Öznenin ilişkileri bütünüyle değişiyor. Bambaşka bir şey haline geliyor, artık Freud yoktur, artık *ben* diyebilecek kimse yoktur. İşte bu âna ben soytarının girişi adını verdim, çünkü Freud'un çağrıda bulunduğu öznelerin oynadığı rol aşağı yukarı budur. Çağrı ifadesi metinde geçiyor – *appell*. Kelimenin Latince kökenli olması bu örnekte hukuki anlamda olduğunu gösteriyor – Freud benzerlerinin, eşitlerinin, meslektaşlarının, üstlerinin mutabakatına çağrıda bulunuyor. Belirleyici nokta.

Peki biz burada, başka bir şeye gerek olmaksızın, gerilemeden, hatta *ben*'in gerilemesinden söz edebilir miyiz? Kaldı ki bu, içgüdüsel gerilemeden çok farklı bir mefhumdur. *Ben*'in gerilemesi mefhumunu *Psikanalize Giriş* başlığı altında toplanan derslerde Freud devreye sokmuştur. Bu mefhum, başka bir şeye gerek olmaksızın, gelişimi, evreleri, normatif ilerlemesiyle *ben*'in tipik aşamaları mefhumunu devreye sokup sokamayacağımız sorununu ortaya çıkarıyor.

Sorunu bugün çözemeyeceğiz, ama bu konuda temel nitelikte olduğu düşünülebilecek bir kitabı, Anna Freud'un *Ben ve Savunma Mekanizmaları*'nı biliyorsunuz. Mevcut durumda, *ben*'in tipik, stili-ze gelişimi gibi bir mefhumu hiçbir şekilde devreye sokamayacağımız kabul edilmeli. Öyle bir mefhum olması için bir savunma mekanizmasının, sırf doğası icabı, kendisine bağlı bir semptom olup olmadığını, bu semptomun *ben*'in ruhsal gelişiminde hangi aşamada boy gösterdiğini belli etmesi gerekirdi. Bu noktada –içgüdüsel ilişkilerin gelişimi için yapıldığı, hatta belki gereğinden fazla yapıldığı gibi– tablolaştırılabilecek bir şey mevcut değil. Şu anda, Anna Freud'un sıraladığı farklı savunma mekanizmaları hakkında, içgüdüsel ilişkilerin gelişimi hakkında sunulabilecek bir şemaya az da olsa benzeyecek genetik bir şema sunabilmekten çok uzağız.

Bazı yazarlar bunu telafi etmeye çalışıyor. Erikson da geri kalmadı bundan. Yine de rüyanın bu dönemecini, bir aşamadan ötekine geçmeyi anlamak için buna başvurmaya ihtiyacımız var mı? Söz konusu olan ben'in önceki bir durumu değil, tamı tamına ben işlevinin tayf ayrışımıdır. Bir dizi *ben*'in kendini gösterdiğini görürüz. Zira ben, öznenin hayatının her tarihsel ânında ve koşullara bağlı şekilde, özne için asli bir nirengi noktası temsil etmiş bir dizi özdeşleşmeden oluşur – bu konuyu, *Haz İlkesinin Ötesinde*'yi takip eden, Freud düşüncesinin ilk aşamalarına yaptığımız bu büyük sapmadan sonra geri dönmekte olduğumuz bu mihver noktasını takip eden *Das Ich und das Es*'te* bulabilirsiniz.

Bu tayf ayrışımı elbette hayali bir ayrışımıdır. Şimdi dikkatinizi buna çekmek istiyorum.

2

Freud düşüncesinin *Traumdeutung*'u takip eden aşaması, geçen yıl incelediğimiz *Teknik Yazılar*'la bağlantılı olarak, henüz gönderme yapamamış olduğumuz *Zur Einführung des Narzissmus* makalesinde** narsisizm teorisinin geliştirildiği aşamadır.

Freud'un narsisizmin insanın dış dünyayla bütün ilişkilerini yapılandırdığını gösteren teorisinin bir anlamı varsa, ondan mantıksal sonuçlar çıkarmamız gerekiyorsa, bu işi son yıllarda, dünyanın canlılar tarafından kavranmasının irdelenmesi üzerine, Gestaltçı denen düşünce çizgisinde sunulmuş her şeyle muhakkak ki birleşecek şekilde yaptığını söyleyelim.

Hayvan dünyasının yapılanmasına, bu dünyaya belli başlı kuvvet çizgilerini veren bir dizi temel imge hükmeder. İnsanın dünyasında işler bambaşka şekilde olur; yapılanması görünüşte ihtiyaçlarından olağanüstü ölçüde kopuklaşmış, tamamen yansızlaşmıştır. Freud'un narsisizm mefhumu her şeye rağmen hayvan dünyasının yapılanışı

* Türkçesi: “Ben ve İd”, *Haz İlkesinin Ötesinde – Ben ve İd* içinde, çev. Ali Nahit Babaoğlu, Metis, 7. basım, 2020. –ç.n.

** Türkçesi: “Narsizm Üzerine”, *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* içinde, çev. Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura, Metis, 7. basım, 2020. –ç.n.

ile insan dünyasınınki arasında hangi bakımdan ilişki olduğunu anlamamızı sağlayacak bir kategori sunuyor bize.

Ayna evresiyle neyi anlamaya çalıştım? İnsanda kopuk, parçalanmış, anarşik olanın tamamen özgün bir düzlemde insanın algılarıyla ilişki kurduğunu. Nesnelerde algıladığı bütün birliğin kaynağı kendi bedeninin imgesidir. Ama bu imgenin bile birliğini ancak dışarıdan, öngörü üzerinden algılar. Kendisiyle olan bu çiftyönlü ilişki nedeniyle, dünyasının bütün nesneleri hep kendi ben'inin başboş gölgesi etrafında yapılanacaktır. Hepsinin esasen insanbiçimsel, hat-ta ben-biçimsel diyelim, bir niteliği olacaktır. İnsanın ideal birliği, ki hiçbir zaman o şekilde erişilemez ve sürekli elinden kaçır, işte bu algı içinde her an akla gelir. Nesne onun için, birtakım istisnai deneyimler dışında, hiçbir zaman nihai nesne değildir. Aksine, kendisini insanın iflah olmaz biçimde koptuğu ve ona tam da dünyadaki koparılmışlığının çehresini gösteren bir nesne olarak sunar – onu tahrip eden, kaygıya boğan nesne, kavuşamadığı nesne, dünyayla barışını, dünyaya bağlılığını, arzu düzleminde kusursuz tamamlayıcılığını sahiden bulamadığı nesne. Arzunun kökten parçalanmış olmak gibi bir niteliği vardır. İnsanın imgesi bile ona hep imgesel, hep sorunlu olan, dolayısıyla hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmemiş bir dolayım getirir. İnsanın imgesi bir dizi anlık deneyim üstünde durur ve bu deneyim ya insanı kendine yabancılaştırır ya da bir tahribe, nesnenin olumsuzlanmasına varır.

Dışarıdan algılanan nesnenin kendi birliği varsa bu birlik onu gören insanı gerilim durumuna sokar, çünkü kendisini arzu olarak, hem de doyuma ulaşmamış arzu olarak algılar. Buna karşılık, insan kendi birliğini kavrarsa bu defa dünya onun için parçalanır, anlamını kaybeder ve kendisini yabancılaşmış ve uyumsuz bir görünümle sunar. Her türlü insan algısına, bir özneyi hakikaten ilgilendirdiği ölçüde deneyimlediği dramatik altta-yatanlığı, temeli kazandıran işte bu imgesel kararsızlıktır.

Dolayısıyla rüyayı tanımlayan imgesel belirivermelerin nedenini gerilemede aramamız gerekmiyor. Bir rüya kaygı düzeninde gidebildiği kadar ileri gittiği ve nihai gerçeğe yaklaşma durumu yaşandığı ölçüde, biz de algının normal bileşenlerinin açığa vurulmasından ibaret olan bu imgesel ayrışma tanık oluruz. Zira algı, insanın

hep bir yerinde kendisinden bir şeyler bulduğu ve hatta bazen birden fazla noktada kendisini gördüğü belli bir tabloyla bütünsel bir ilişkidir. Dünyayla ilişki tablosu özne tarafından gerçek olmaktan çıkarılmıyorsa, bunun nedeni tablonun onun ben'i ile ilgili çeşitlenmiş imgeleri temsil eden öğeler içermesi, bunların da bağlanma, istikrar, eylemsizlik noktaları olmalarıdır. Ben size süpervizyon verirken rüya yorumlamayı aynen bu şekilde öğretiyorum – mesele öznenin ben'inin nerede olduğunu bilmekte.

Freud'un kendisinin filanca ya da falanca tarafından temsil edildiğini defalarca kabul ettiği *Traumdeutung*'da bulduğumuz da budur. Sözgelimi, incelemeye başladığımız bölümde, kale rüyasını, İspanyol-Amerikan savaşıyla ilgili rüyayı analiz ederken Freud diyor ki – *Rüyada, olduğum zannedilecek yerde değilim. Demin ölen kişi, benimle birlikte olan komutan, ben oyum.* En derin yanıyla gerçeğe ait bir şeye ulaşıldığı anda da, Irma'ya iğne yapılması rüyasının ikinci kısmı, narsisist ilişkinin oluşturduğu algısal dünyanın şu temel bileşenlerini ortaya çıkarır. Nesne her zaman öznenin bedeninin imgesi olarak yapılandırılır az çok. Öznenin yansıması, aynadaki imgesi, algısal tablonun bir yerinde bulunur hep ve kendisine bir nitelik, özel bir eylemsizlik kazandıran budur. Bu imge, bazen tamamiyle olmak üzere, maskelidir. Ama rüyada, imgesel ilişkilerin hafifletilmesi dolayısıyla, imge kendisini her an kolaylıkla açığa vurur – öznenin kendi koparılmışlık, dünyadan yalıtılmışlık deneyimiyle karşılaştığı kaygı noktasına ne kadar ulaşılmışsa o kadar kolaylıkla. İnsanın dünyayla ilişkisinde derin, baştan, başlangıçtan itibaren incinmiş bir yan vardır.

Freud'un narsisizm konusunda bize sunduğu teoriden çıkan şey budur, çünkü bu çerçeve bütün ilişkilere, özellikle de öznenin libidinal ilişkilerine damgasını vuran *çıkışsız* bilmemneyi devreye sokar. *Verliebtheit* esasen narsisizmle ilgilidir. Libidinal düzlemde nesne ancak narsisist ilişkinin kılavuz çizgileri sayesinde kavranabilir.

Öznenin yerine çokbaşı öznenin geçtiğini gördüğümüzde ne olur? – Geçen oturumda sözünü ettiğim kalabalık, Freudcu anlamdaki kalabalık, *Massenpsychologie und Ich-Analyse*'in (Grup Psikolojisi ve Ben Analizi) sözünü ettiği, öznenin imgesel çoğulluğundan, *ben*'in farklı özdeşleşmelerinin yayılmasından, serpilmesinden olu-

şan kalabalık olur. Başlangıçta bu bize öznenin ortadan kaldırılması, tahrip edilmesi gibi görünür. Bu çokbaşı imgeye dönüştürülmüş olan özne başsız olana benziyor gibidir. Freud'un bilinçdışı mefhumunu bizim için temsil edebilecek bir imge varsa o da başsız özne, artık *ben*'i olmayan, *ben*'e göre uçta olan, *ben*'e nispetle merkezden kaydırılmış, *ben*'e ait olmayan özne imgesidir. Yine de konuşan özne odur, çünkü –anlamalarını tam da anlamsız karakterlerinden alan– rüyadaki bütün kişilere o anlamsız sözleri ettiren odur.

Aslında, olabilecek en büyük kakofonide birçok *ben*'in söylemi duyulduğu anda Freud'u ilgilendiren itiraz, –bu örnekte Irma konusundaki– kendi suçluluk duygusudur. Nesne, deyiş yerindeyse, tahrip edilmiştir ve söz konusu suçluluk duygusu da aslında onunla birlikte tahrip edilmiştir. Delik kazan hikâyesinde olduğu gibi burada suç vuku bulmamıştır, çünkü *birincisi*, kurban –rüya bunu bin bir şekilde söyler– çoktan ölmüştür, yani Freud'un tam olarak tedavi edemeyeceği bir organik hastalıkla maluldür; *ikincisi*, katil, Freud, her türlü kötü niyetten uzaktır; *üçüncüsü*, söz konusu suç tedaviyle ilgilidir, çünkü hastayı kurtaracak olan tam da dizanteri hastalığıdır (dizanteri ile difteri arasında bir söz oyunu yapılmış) – bütün ağırlar, keyifsizlikler onunla birlikte geçip gidecektir.

Bu da Freud'un çağrışımlarında rüyadan birkaç gün önce duyduğu komik bir hikâyeyi yankılıyor. Bir hekim söz konusu, sözleri kesin ve kehanetvari, kendisi de dalgın –danışman konumunda olduklarında hekimler bu komedi karakteri rolünü tarih boyunca hep kormuşlardır– öznenin idrarında albümin olduğunun belirtildiği bir vaka hakkında görüş bildirmektedir. Cevabı yapıştırır: *Çok iyi, albümin yok olacaktır.*

Nitekim rüya buraya varıyor. Simgesel sistemin en radikal, mutlak kullanımına giriş bireyin eylemini öylesine kökten ortadan kaldıracaktır ki dünyayla trajik ilişkisi de yok olacaktır bu sayede. *Gerçek olan her şey rasyoneldir*'in paradoksal ve saçma eşdeğeri.

Nitekim dünyanın dar anlamıyla felsefi değerlendirmesi bizi, her bireyin kendisini eyleme geçiren ve onu bütünüyle belirledikleri düşünülen saiklere göre haklı çıktığı bir tür sarsılmazlık içine yerleştirir. Her eylem, aklın bir hilesi olduğundan, eşit ölçüde geçerlidir. Her hakikatin kökten simgesel niteliğinin aşırı kullanılması, o halde,

hakikatle ilişkisinin sivri ucunu köreltecektir. İşlerin seyri, aklın işleyişi içinde özne daha baştan kendini bu sistemin içine itilmiş bir piyondan ibaret ve hakikatin gerçekleşmesine tam anlamıyla dramatik, dolayısıyla da trajik olan her türlü katılımdan dışlanmış halde bulur.

Burada rüyanın sınırında olup biten aşırı bir şey var. Freud bu topyekûn aklamada, bu rüyanın gizli canlandırmasını, yapılandırıcı arzu adını verdiği şeyin peşinde koştuğu amacı bulur. Bu da bizi imgesel ile simgeselin eklem yerinin ne olduğu sorusunu sormaya götürüyor.

3

İnsanlararası ilişkinin mekanikçi bir temsilini bulmaya çalışırken, en yeni sibernetik deneylerini örnek verdiğimde simgeselin dolaşımlayıcı işlevini fark etmenizi sağlamıştım. Bu yapay öznelerin belli bir kısmının kendi benzerlerinin imgesine yakalandığını varsaymıştım. Sistemin giderek daha felç edici olan uçsuz bucaksız bir varsanıdan ibaret olmaması için, çalışabilmesi için, aralarına zorunlu bir düzenin mesafesini yerleştirecek üçüncü bir düzenleyicinin devreye girmesi gerekiyordu.

Şimdi aynı şey bir başka açıdan yeniden karşımıza çıkıyor – her imgesel ilişki özne ile nesne arasında bir tür *ya sen ya ben* içinde ortaya çıkar. Bir başka deyişle: *Bu sensen, ben yokum. Bensem, sen yoksun*. Simgesel öge işte burada devreye giriyor. İmgesel düzlemde nesneler insana ancak soluklaşan ilişkiler içinde kendilerini sunar. İnsan onlarda birliğini görür ama sadece dışarıdan. Bir nesnede birliğini gördüğü ölçüde de nesneye göre kendisini kargaşa içinde hissederek.

Her türlü yer değiştirme, yani hata imkânının önünü açan bu kargaşa, bu parçalanma, bu temel uyumsuzluk, bu asli ahenksizlik, bu anarşi insanın içgüdüsel yaşamını tanımlar – bizzat analiz deneyimi bize bunu gösteriyor. Ayrıca, nesne ancak serap olarak, imgesel düzlemde asla yeniden kavranamayacak bir birliğin serabı olarak kavranabiliyorsa, her nesne ilişkisi bundan dolayı temel bir belirsizliğe

maruz kalır. Bir yığın deneyimde –ki bunlara psikopatolojik demenin hiçbir anlamı yok, çünkü normal diye nitelenen çok sayıda deneyimle komşudurlar– karşımıza çıkan da budur.

Simgesel ilişki işte burada devreye giriyor. Nesneleri adlandırma gücü bizzat algıyı yapılandırır. İnsanın *percipi*'si (algıladığı) ancak bir adlandırma bölgesi içinde ayakta durabilir. İnsan, nesneleri ancak adlandırma sayesinde belli bir sabitlik içinde var edebilir. Özneye yalnızca narsisist bir ilişki içinde olsaydılar, nesneler ancak anlık olarak algılanabilirdi. Kelime, adlandıran kelime, özdeş olanıdır. Kelime nesnenin –her zaman için özneye özdeşleşme içinde dağılmaya hazır– uzamsal ayrımına değil zamansal boyutuna yanıt verir. Bir an için insan öznesinin benzeri olarak, kendisinin ikizi olarak kurulan nesne zaman içinde yine de belli bir görünüm kalıcılığı sunar, ama bu süresiz olarak dayanıklı olduğu anlamına gelmez, çünkü her nesne geçicidir. Belli bir süre için devam eden bu görünüş ancak ad aracılığıyla tanınabilir. Ad nesnenin zamanıdır. Adlandırma iki öznenin aynı nesneyi aynı anda tanımasını sağlayan bir anlaşma teşkil eder. Şayet insan öznesi –Tekvin'de söylendiği üzere Yeryüzü Cenneti'nde yapıldığı gibi– belli başlı türleri baştan adlandırmazsa, özneler bu tanımda anlaşmazsa, bir an için olsun ayakta durabilecek algısal bir dünya bile olmaz. Eklem yeri, simgesel boyutunun imgeselle ilişki içinde beliriverişi işte budur.

İrma'ya iğne yapılması rüyasında, rüya görenin dünyası olabilecek en büyük imgesel kaosa battığı anda söylem, olduğu haliyle söylem, anlamından bağımsız olarak –çünkü anlamsız bir söylemdir– sahneye çıkar. O zaman öznenin ayrışıp gözden kaybolduğu anlaşılır. Bu rüyada öznenin esasen başsız niteliğinin –belli bir sınırı aşmış– tanınması söz konusudur. Bu noktayı trimetilamin formülünün AZ'si gösterir. Özne'nin *özne-ben*'i o anda işte buradadır. Burada mizah ve tereddüt de eksik değildir, çünkü bu –rüyanın son sözü olarak görmenizi önermiş olduğum– bir *Witz*'dir (nükte) neredeyse. Ejderhanın başlarını kaybettiği noktada *hiç kimsenin sesi*'nden öte bir şey olmayan bir ses, trimetilaminin formülünü –söz konusu olan şeyin son sözü, herkesin sözü olarak– ortaya çıkarır. Bu söz de bir söz olmak dışında hiçbir anlama gelmez.

Neredeyse hezeyan olduğunu düşüneceğimiz bu ifade, sahiden

de öyledir. Daha doğrusu şöyle diyelim: Özne, Freud, tek başına rüyasını analiz ederken, sanki bir okültist gibi ilerleyip burada, özne ve dünyayla ilişkili gizemin çözümünün sahiden bulunduğu yerin gizli işaretini bulmaya çalışıyor olsaydı hezeyan olurdu. Ama kesinlikle tek başına değil Freud. Bu Şeytani gizemin sırrını bize iletirken bu rüyayla tek başına karşılaşmıyor. Nasıl ki analizde rüya analiste yönelikse Freud da bu rüyasında bize hitap ediyor.

Psikologlar, antropologlar camiası için rüya görüyor. Bu rüyayı analiz ederken bize hitap ediyor. İşte bu nedenle rüyanın son saçma sözünde sözü görmek rüyayı hezeyana indirgemek değil, çünkü bu rüya aracılığıyla Freud bize sesini duyuruyor ve bizi, rüyanın anlaşılması demek olan amacına giden yola çıkarıyor. Sırf kendisi için bulmuyor bilinçdışını temsil eden *Nemo*'yu ya da başsız öznenin a'sını ve z'sini. Tam tersine, bu rüya aracılığıyla konuşan ve bize hem kendisi olan hem olmayan bir şeyi –istemedi, başta farkında olmadan ve bunu önce rüyasını analiz ederken, yani bizimle konuşurken fark ederek– söylediğini ayırt eden odur: *Ben şimdiye dek kimsenin anlamak istemediği ve iyileştirmeye yanaşmadığı bu hastaları iyileştirmeye başlamaya cesaret ettiği için bağışlanmayı dileyenim. Bundan dolayı bağışlanacak kişiyim. Bundan dolayı suçlu olmak istemeyenim, çünkü insan etkinliğine o zamana dek çekilmiş olan bir sınırı ihlal etmek daima suçlu olmak demektir. Ben bu olmamak istiyorum. Benim yerimde bütün o başkaları var. Ben burada, kendimi içinde sildiğim hakikat arayışı denen şu uçsuz bucaksız, müphem hareketin temsilcisinden ibaretim. Artık bir hiçim. Başarma isteğim benden de büyük. Şırınga kirliydi şüphesiz. Tam da bunu çok fazla arzuladığım, bu eyleme katıldığım, yaratıcı olmak istediğim için, yaratıcı değilim. Yaratıcı benden çok daha büyük biri. Benim bilinçdışım o; benden içeri, benden öte konuşan şu söz.*

Rüyanın anlamı işte bu.

Bu analiz daha çok ilerlememizi ve ölüm içgüdüsünü, ölüm içgüdüsünün simgeyle, öznenin sözü olmadığı halde öznedeki bulunan şu sözle ilişkisini anlamamızı sağlayacak şimdi. Zihnimizde ete kemiğe bürününceye, kendi adımıza ölüm içgüdüsünün işlevine dair bir şema sunmayı deneyinceye kadar taşıyacağımız bir mesele bu.

Freud'un ben'in ölçüsünü düzenleyen ve bilinci kendini içinde bulduğu dünyayla ilişkileri dahilinde kuran şey olarak devreye soktuğu haz ilkesinin ötesinde, ötede ölüm içgüdüsünün var olmasının neden zorunlu olduğunu ucundan görmeye başlıyoruz. Ben'in homeostazlarının ötesinde bir boyut vardır – bir başka akım, düzlemi bakımından ayırt edilmesi gereken bir başka zorunluluk. Özneden dışlanmış bir şeyin ya da özneye hiç girmemiş bir şeyin, *Verdrängt*'in, bastırılmışın, bu geri gelme zorlantısını haz ilkesine dahil edemeyiz. Olduğu haliyle *ben* kendini yeniden bulup tanıyorsa, bunun nedeni, ben'in bir ötesinin, bir bilinçdışının, öznenin meçhulü olan bir konuşan öznenin var olmasıdır. Demek ki başka bir ilke varsaymamız gerekiyor.

Freud buna neden ölüm içgüdüğü adını verdi?

Bundan sonraki buluşmalarımızda bunu kavramaya çalışacağız.

16 Mart 1955

**İMGESELİN ÖTESİNDE SİMGESEL
YA DA KÜÇÜK ÖTEKİNDEN
BÜYÜK ÖTEKİNE**

XV

Tek mi Çift mi? Öznelerarasılığın Ötesinde

*Nihai bir quod.
Oyun oynayan makine.
Anı ve hatırlama.
Çalınmış mektuba giriş.*

Sevgili dostumuz Riguet bugün burada olmadığı için üzgünüm, çünkü değindiğimiz meselelerde o belki bizi aydınlatırdı. Biraz kafa karışıklığıyla sibernetik adı verilen şeyin verilerini yeniden gündeme getireceğiz; sibernetik de iki seminerdir takip ettiğimiz küçük konu bakımından, yani teknik anlamıyla, terimin Freudcu anlamıyla bilinçdışı özne ve dolayısıyla esas itibarıyla konuşan özne söz konusu olduğu ölçüde, *Özne nedir?* sorusu bakımından bizi en üst düzeyde ilgilendiren bir şey.

Zira, bu konuşan öznenin *ben*'in ötesinde olduğu bizim için gitgide daha aşikâr oluyor.

1

Irma'ya iğne yapılan örnek nitelikteki rüyanın doruk noktasından yola çıkalım yine. Uyanırken yaptığı araştırmayı sürdürdüğü ölçüde rüyadaki araştırma boşluğa, Freud'un, ardında –Medusa'nın başının açığa çıkmasına benzettığımız– şu korkunç ve karma imgeyi gördüğü açık ağza varır.

Bu rüyanın teşkil ettiği örnek benzersiz değil. Şu anda bulunduğumuz yerde yapılmaya başlamadan önceki yıl seminerlerime katılmış olanlar kurt adamın rüyasının özel niteliğini hatırlıyor olabilir;

bu rüyanın, söz konusu vakanın analizinin bütününde, Irma'ya iğne yapılması rüyasında ayırt ettiğimiz doruk noktasına benzer bir işlevi olduğu söylenebilir. Sözüünü ettiğimiz rüyanın özel niteliği, Freud'un bizzat çok zihinselleşmiş (Freud bu kelimeyi kullanmıyor ama kelime demek istediğine gayet iyi tekabül ediyor) olduğunu, yani özne adına sahici bir araştırma oluşturmakla birlikte uzun süre yüzeyde kalan, adeta işlemeyen bir tür analitik oyun olduğunu belirttiği uzun bir analiz döneminin ardından devreye girmiştir aslında. Önemi belli bir çocukluk döneminden beri defalarca tekrarlanmış olmasından alan bu rüya öznenin hayatında bir vesileyle sonunda canlanıp tekrar belirdiğinde, durgun ve bitmez tükenmez olduğunu belli eden bir analiz söz konusudur.

Bu rüya nedir? Birden açılan bir pencerenin ardında dallarına kurtlar konmuş bir ağacın görülmesi. Rüya ve öznenin bize bıraktığı, Freud'un yayımladığı çizimde, söz konusu olanların sahiden kurt olup olmadıklarını haklı olarak soracağımız kadar muammalıdır, çünkü tuhaf tilki kuyrukları var, bunlar üstünde vaktiyle durmuştuk. Biliyorsunuz, bu rüya büyük bir zenginlik sunuyor; başlattığı çağrışımlar da Freud'u ve öznesini birincil sahneyi, tamamen var-saydıkları, yeniden inşa ettikleri bir şey olarak keşfetmeye götürecektir.

Birincil sahne, yeniden yaşanmamış, analizin devamında gerçekleşen çapraz kontrollerden hareketle yeniden inşa edilmiştir. Öznenin belleğinde (bu bellek terimini sorgulamamız gerekecek) sahnenin canlanışını söz konusu edecek hiçbir şey su yüzüne çıkmamıştır ama her şey olayın bu şekilde meydana geldiği kanaatini dayatır. Bu bakımdan bu sahne ile öznenin rüyada gördüğü sahne arasında, bir rüyanın gizil içeriği ile açık içeriği arasındaki normal mesafeden çok daha büyük bir boşluk var. Yine de her iki durumda da, özneyi bir süreliğine kendisini kaybettiği bir tutsaklık içinde askıya alan büyüleyici bir görüş var.

Rüyanın görüşü Freud'a bakışın büyülenmesinin tersine çevrilmesi gibi gelir. Rüyayı görenin anlatımında kurtların bakışı o kadar kaygı vericidir ki Freud bu bakışta, çocuğun, onu imgeleminde derinlemesine etkilemiş ve bütün içgüdüsel hayatını saptırmış olan sahne karşısındaki büyülenmiş bakışının eşdeğerlisini görmüştür.

Burada öznenin bir an için kaybolduğu, parçalandığı ve dile getirilemez bilmemnenin yoğunlaşmış halde bulunduğu benzersiz ve belirleyici bir özne ifşası vardır adeta. Irma'ya iğne yapılması rüyasında olduğu gibi özne ayrışır, ortadan kalkar, farklı *ben*'lerine ayrılır. Aynı şekilde, kurt adamın rüyasından sonra da analizin gerçek başlangıcına tanıklık ederiz; söz konusu analiz öznenin içinde, vakanın tarz olarak özgünlüğüne damgasını vuracak kadar kendisine özgü ve karma bir kişilik olduğunu ayırt etmemizi sağlar. Bildiğiniz üzere, bu analiz sırasındaki sorunlar o kadar büyük olacaktır ki devamında kötüleşip psikoza dönüşebilecektir. Size belirttiğim gibi, bunun doğrudan analizdeki manevralara bağlı olup olmadığı sorusu geliyor akla.

Söz konusu iki rüyada bir tür nihai yaşanmış deneyim, nihai bir gerçeğin kavranması ile karşı karşıyayız. Freud'un hayatında en kaygı verici olan şeyler, kadınlarla ilişkileri, ölümle ilişkileri, rüyasının merkezindeki görüde iç içe sokulmuştur ve bir çağrışım analiziyle bu iç içe geçişten kesinlikle çıkarılabilir. Freud'un rüyanın göbeği dediği şu muammalı imge, ayrıcalıklı bir olağandışı deneyimin damgasını taşıyan, gerçeğin imgesel ya da simgesel bir dolayım olmaksızın kavrandığı şu en bilinmeyenle kurulan derin, dipsiz ilişki. Hasılı, bu tür ayrıcalıklı deneyimlerin, özellikle de rüyada, bir mutlak ötekiyle –demek istediğim, her türlü öznelararasılığın ötesinde olan bir ötekiyle– kurulan ilişkiyle tanımlandığı söylenebilir.

Bu öznelararası ilişkinin ötesine özellikle imgesel düzlemde ulaşılır. Benzer'in ilavesi de tamamlayıcısı da olmayan, öznenin yerinden oynamasının, asli koparılmışlığının imgesi olan bir asli benzer söz konusudur. Özne önünden geçerken kendi yansısını karışık halde gördüğü pencere camının ötesine geçer. Özne ile dünya arasındaki her türlü araya girme kesilir. Bir tür mantık-dışına geçildiği izlenimine kapılıyoruz ve sorun da burada başlıyor, çünkü kesinlikle orada olmadığımızı görüyoruz. Yine de *logos* orada tüm haklarını kaybetmiyor, çünkü rüyanın esas anlamı, özgürleştirici anlamı burada başlıyor, çünkü Freud gizil suçluluk duygusundan kaçış yolunu burada bulmuştur. Aynı şekilde özne de sorununun anahtarlarını kurt adamın rüyasının dehşet verici deneyiminin ötesinde bulacaktır.

Dün akşamki küçük bilimsel toplantıda karşılaştığımız soru da

bu yine: Bir *öteki-ben* için, bir *ben* tarafından *ben*'de odaklanmış diye tanımlanabileceği ölçüde simgesel ilişki, dil ilişkisi, öznenin ötesinde değerini ne kadar koruyabilir?

İnsan bilgisi ve dolayısıyla bilinç ilişkilerinin alanı, imgesel ilişkinin etrafında odaklandığı, adına *ben* dediğimiz bu yapıyla kurulan belli bir ilişkiden mamuldür. Bu yapı bize *ben*'in hiçbir zaman öznenen ibaret olmadığını, esasen ötekiyle ilişki demek olduğunu, başlangıç ve dayanak noktasını ötekinden aldığını öğretmiştir. Bütün nesnelere işte bu *ben*'den bakılır.

Ama bütün nesneler öznenen, birincil olarak uyumsuz olan, bu *ben* tarafından temelden parçalanmış öznenen hareketle arzu edilir. Özne kendi kendisini dağıtmadan ve dolayısıyla nesnenin bir dizi sonsuz yer değiştirmeye kendisinden kaçtığını görmeden –burada kısaca insanın içgüdüsel hayatının temel düzensizliği adını verdiğim şeye gönderme yapıyorum– arzulayamaz. Bilincin diyalektiği de – esasında nesneden kopmadan arzulayamayan– özne ile –nesneye bakışın çıktığı yer olan– *ben* arasındaki gerilimde bulur hareket noktasını.

Karşınızda konuşurken, dağın göldeki yansıması diye tanımlanabilecek bir *ben*'siz bilinç miti kurdum. *Ben*, ayrıcalıklı da olsa, nesnelerin dünyasında bir nesne olarak görünür. İnsanda bilinç, esasen, özneye yabancılaşmış bir *ben* ile esasen elinden kaçan bir algı, saf bir *percipi* arasındaki kutupsal gerilimdir. Kendisini gerilimli bir ilişkide kendi algısından –deyiş yerindeyse– yüzeye çıkartan bu *ben* olmasıydı, özne bu algı ile bire bir özdeş olurdu. Belli koşullarda bu imgesel ilişki kendi sınırına ulaşıyor ve *ben* ortadan kalkıyor, çözülüyor, dağılıp gidiyor. Özne, algının gündelik deneyimiyle hiçbir şekilde karıştırılamayacak bir şeyle, *id* diyebileceğimiz ama kafa karışıklığına yol açmamak için *quod, bu nedir?* adını vereceğimiz bir şeyle çarpışmaya atılır. Bugün önümüze koyacağımız soru, *ben*'in ötesindeki öznenin, analizde ortaya çıkmaya çalışan *quod* ile bu çarpışması olacak.

Sorgulama sadece, artık kim ya da ne olduğunu bilmediğimiz, bilinçdışı öznenin deneyimi olan bu nihai *quod* üzerinde sürdürülebilir mi? Bizzat analizin evrimi bizi bu bakımdan özel bir sıkıntıya sokuyor, çünkü öznenin bu eğilimlerini bir yandan indirgenemez ve-

ri sayar, öte yandan en maddi yönüyle gösteren ile gösterilenin eş-değerliliği, söz oyunları, cinaslar, şakalar üstünde oynayan gösterenler olarak katedilen ve yapılandırılan geçirgen şeyler olarak gösterir bize – bu da nihayetinde beşeri bilimlerin lağvedilmesi demektir, zira şakanın son sözü öznenin bizzat gösterilen karşısındaki üstün hâkimiyetini göstermektir, çünkü onu her türlü kullanır, esasen yok etmek için onunla oynar.

Şimdi dikkatinizi çekmek istediğim örnek nitelikte bir deneyim var; bilmediğimiz bir *quis*'in (kim) sorguladığı şeyin aydınlatılmasına, ötekinin namevcut olduğu ve her türlü öznelarasılığın çözülmüş görüldüğü imgesel ilişkinin şu ötesine atılmış ilk adım olacak bizim için.

2

Biliyorsunuz, sibernetikte hesap makineleri etrafında çok gürültü koparıldı. Bunlara düşünen makineler bile dendi, çünkü bu makinelerden bazıları, kafaları bulandırmak için yapay olarak, onlar kadar rahat çözemeyeceğimiz şekilde tasarlanmış problemleri çözebiliyor.

Bu bilmecelere şimdi girmeyeceğiz. Sirkeyle sinek yakalanmaz; ben de bu uygulamayla çok tiksindirmemek için sizi bu alana daha eğlenceli bir şekilde sokacağım. Eğlenceli fiziği ve matematik eğlencelerini hiç küçümsediğimiz olmadı – bunlardan çıkarılacak çok şey var.

Bu hesap makineleri ya da düşünen makineler arasında didine çabalaya geliştirilmiş bazıları var ki özel yanlarıyla ilgi çekiyorlar – işleyişlerine kaydedilmiş olduğu için, özellikle de belli bir stratejinin sınırları içinde oyun oynayan makineler bunlar.

Sırf bir makinenin bir stratejiye dahil olabilmesi dolayısıyla problemin canevine girmiş bulunuyoruz. Zira sonuçta strateji nedir? Bir makine nasıl bir stratejiye katılabilir? Size bugün bu durumun önümüze getirdiği temel hakikatleri sezdirmeye çalışacağım.

Görünen o ki tek mi çift mi oynayan bir makine yapmışlar. Hiçbir şey söyleyemiyorum, çünkü görmedim, ama size söz veriyorum, bu seminerler bitmeden gidip göreceğim – sevgili dostumuz Rignet beni götüreceğini söyledi. Bu şeyleri deneyimlemek lazım; duygu-

sal keşifler bile sunduğu, yaptığı göz önünde tutulursa, biraz kurcalamadan hiçbir makineden söz edilemez. Asıl haberse şu: Sözü ettiğim makine kazanabiliyor. Oyunu biliyorsunuz, okul anılarınız hâlâ canlıdır. Elinizde iki ya da üç misket olur, avucunuzu kapatıp karşınızdakine sorarsınız: *Tek mi çift mi?* Diyelim ki avucumda iki misket var, o da *tek* dedi, bana bir misket vermek zorunda. Bu böyle devam eder.

Bir an için bir makinenin tek mi çift mi oynamasının ne anlama geldiğini düşünelim. Her şeyi kafamızdan yeniden inşa edemeyiz, çünkü bu durumda böyle bir şey biraz zırvalamak olur. Sibernetikçilerin önem verdiğini gördüğüm Edgar Poe'dan kısa bir metin imdadımıza yetişiyor. Bu metin tam anlamıyla sansasyonel, hatta bir psikanalist için temel nitelikte olduğunu söyleyebileceğimiz bir hikâye olan “Çalınmış Mektup”ta yer alıyor.

Çalınmış mektubun aranmasıyla ilgili kişiler size birazdan sözünü etmem gerekeceği üzere, iki polis. Biri komiser, yani edebiyat teamüllerine göre, embesilin teki. Diğerrinin ise hiçbir unvanı yok; Sherlock Holmes ve boş zamanlarınızda kendinizi doyurduğunuz şu romanlardaki başka kahramanların atası sayılabilecek, zekâsıyla yıldırımlar saçan, Dupin adında amatör bir polis. Bu adam şu şekilde anlatıyor:

(...) *Sekiz yaşında bir çocuk tanımuştım. “Tek mi çift mi?” oyunundaki tahmin başarısıyla herkesin hayranlığını kazanmıştı. Bu çok basit bir oyun, misketle oynanır. Oyunculardan biri elinde misketler tutar ve diğerinden bunların sayısının tek mi çift mi olduğunu bilmesini ister. Diğeri doğru tahmin ederse bir misket kazanır; yanlış tahmin ederse bir misket kaybeder. Bu bahsettiğim çocuk okuldaki bütün misketleri kazanmıştı. Tahminlerini gelişigüzel yapmıyordu tabii. Karşısındakinin kurnazlığına bakıyordu. Diyelim ki, karşısında salağın teki var ve kapalı elini uzatmış, “Tek mi çift mi?” diye soruyor. Bizimki “Tek,” diyor ve kaybediyor. Ama ikinci seferde şöyle düşünüyor: “Bu salak birincisini çift yapmıştı. Kurnazlığı ancak ikincisini tek yapmaya yeter. Bu yüzden tek diyeceğim.” Böylece tek der ve kazanır.*

Karşısında daha az salak biri olunca şöyle düşünürdü: “Bu ço-

cuk birinci tahminimin tek olduğunu biliyor. İkinci seferde ilk güdüsü çiftten teke basit bir geçiş yapmak olacaktır; tıpkı o salağın yaptığı gibi. Ama sonra bunun fazla basit bir varyasyon olduğunu düşünecek ve en sonunda önceki gibi çift yapmaya karar verecek. Bu yüzden çift diyeceğim.” Böylece çift der ve kazanır. Şimdi, arkadaşları çocuğun yürüttüğü mantık tarzını “şans” olarak tanımlıyor. Sence son tahlilde bu nedir?

Bence, dedim, kişinin kendi mantığını rakibininkiyle özdeşleştirmesinden başka bir şey değildir.

Öyle, dedi Dupin, ve çocuğun başarılı olmak için bu özdeşleştirmeyi nasıl mükemmel bir şekilde yapabildiğini düşündüğümde şu yanıtı buldum:

“Birinin ne kadar akıllı ya da aptal, iyi ya da kötü olduğunu veya o anda ne düşündüğünü anlamak istediğimde, yüzündeki ifadeye bakar, bu ifadeyi olabildiğince kendi yüzüme yerleştirmeye çalışır, sonra da zihnimde ya da kalbimde bu ifadeye hangi düşünce ya da hislerin karşılık geldiğini görmek için beklerim.”

Çocuğun bu taktiği aslında La Rochefoucault’dan La Bruyère’e, Machiavelli’den Campanella’ya dek pek çok ünlü insanın kullandığı düzmece derinliğin altında yatan şeydir.

*Yanlış anlamadıysam, dedim, mantık yürütücünün kendi aklını rakibininkiyle özdeşleştirmesinde belirleyici etken, onun zekâsını doğru şekilde ölçebilmesidir.**

Burada birtakım problemler sunan bir akıl yürütme ile karşı karşıyayız.

İlk bakışta psikolojik bir nüfuz etmeden, bir tür bentaklidinden (*egomimie*) başka bir şey söz konusu değildir. Özne, rakibinin davranışını tahmin etmesini sağlayan bir ayna konumunu alır. Yine de bu yöntem bile öznelarasılık boyutunu varsayar, çünkü özne karşısında, ilkece kendisiyle türdeş olan bir başka özne olduğunu bilmek zorundadır. Maruz kalabileceği varyasyonlar ötekinin konumu-

* Edgar Allan Poe, “Çalınan Mektup”, *Bütün Hikâyeleri* içinde, çev. Dost Körpe, İthaki, 3. basım, 2007, s. 603. Metinde Lacan’ın alıntılıdığı Fransızca çeviriye ve tercih ettiğimiz karşılıklara uygun değişiklikler yapılmıştır. –ç.n.

nun olası kesilemeleri (*scansion*) kadar önemli değildir. Psikolojik akıl yürütmenin başka dayanağı yoktur.

Nedir bu kesilemeler? İlk aşamada öteki öznenin benimle tam olarak aynı konumda olduğunu, benim düşündüğüm şeyi tam o anda düşündüğünü varsayalım. Ötekinin tema değişikliği yapmasının, sözgelimi çiftten teke geçmesinin bana daha doğal geldiğini varsayalım. İlk aşamada bence bunu yapacaktır. Önemli olansa daha açık seçik bir öznellik ortaya çıkaran ikinci bir aşamanın olabilmesi. Özne sahiden kendisini ötekine dönüştürme yetisine sahiptir; buradan yola çıkarak, bir başka kendisi olan ötekinin kendisi gibi düşündüğü ve kendisini üçüncü kişi olarak konumlandırması, kendi saf yansıması olan bu ötekinin dışına çıkması gerektiği düşüncesine varır. Üçüncü kişi olarak şunu fark ederim: Şu öteki, oyunu oynamazsa rakibini aldatır. O andan itibaren bana ilk aşamada en doğal görünen konumun zıddı konumu seçerek, ötekinin önüne geçerim.

Ama bu ikinci aşamadan sonra, aynı akıl yürütmeyi analogi yoluyla sürdürmeyi aşırı güçleştiren üçüncü bir aşama da varsayabilirsiniz. Ne de olsa, zekâca üstün biri kurnazlığın, çok zekice görünmesine rağmen, embesil gibi oynamak, yani ilk formüle dönmek olduğunu anlayabilir. Bu ne anlama geliyor? Şu anlama: Tek mi çift mi oyunu ikili ilişki, ötekinin berikiyle, *öteki-ben*'in *ben*'le eşdeğerliliği düzeyinde oynanıyorsa, çok geçmeden fark ediyorsunuz ki hiçbir şekilde ikinci dereceye ulaşamamışsınız, çünkü üçüncüyü düşündüğünüz andan itibaren salınımla birinciye dönüyorsunuz. Bu durum, oyunun tekniğinde bir şeyin sahiden rakiple mitik bir özdeşleşme içeriyor olmasını dışlamıyor. Ama burada temel nitelikte bir çatalanma var.

Rakibiyle belli bir duygudaşlık ilişkisi dahilinde öznenin –sorunlu da olsa– kâhinliği gibi bir şey icra ediliyor olabilir. Bekleneceğinden daha fazla defa kazanmış (*kazanmak* kelimesine bu örnekte verebileceğimiz tek tanım bu) olan şu çocuk gerçekten var olmuş olabilir. Ama meselenin temeli imgesel öznelarasılıktan çok farklı bir düzlemde yer alıyor.

Öznenin ötekini kendisine benzer düşünmesi ve kendisinin de ötekinin akıl yürüttüğünü düşündüğü şekilde akıl yürütmesi (ilk aşamada şöyle, ikinci aşamada böyle), onsuz hiçbir şey düşünemeyece-

ğimiz temel bir hareket noktasıdır, ama yine de başarı mekanizmasının bulunabileceği yere bir şekilde nüfuz etmemizi sağlamaya kesinlikle yetmez. Psikolojilerarası deneyimi bu durumda bütünüyle ihtimal dışı saymıyorum; ancak böyle bir deneyim ötekiyle imgesel ilişkinin kırılğan çerçevesine girer, hatta kendi belirsizliğine bağlı durur. Bu çerçeve içindeki deneyim tamamiyle yok olup gidecek türdendir. Mantiğa uydurulamaz. Üç kişinin sırtına yerleştirilen siyah ve beyaz disklerle oynanan, oyuncuların diğer iki oyuncunun sırtına yerleştirilmiş işaretleri görüp onlardan hareketle kendi işaretlerini tahmin ettiği oyunun diyalektiğini bir düşünün. Aynı cinsten bir şey keşfedebilirsiniz.

Biz öteki yolu, mantığa uydurulabilir, söylemde savunulabilir olanı tutacağız. Oyun arkadaşınız makine olduğu andan itibaren bu yol kendini dayatıyor haliyle.

Makinenin zeki mi aptal mı olduğunu, ilk eldekine göre mi ikinci eldekine göre mi oynayacağını kendinize sormanız gerekmiyor, burası aşikâr. Aksine, makinenin, oyun arkadaşı insanla ilişki içinde kendisini yansımalı/düşünümsel bir konuma sokmasının hiçbir yolu yok.

Bir makineyle oyun oynamak nedir? Bize ne kadar hoş gelirse gelsin makinenin fizyonomisinin bu durumda hiçbir yardımı olmaz. Özdeşleşme yoluyla hiçbir şekilde işin içinden çıkamayız. Dolayısıyla daha baştan dilin yoluna, makinenin olası kombinasyon sisteminin yoluna fırlatılmış oluyoruz. Makineden bekleyeceğimiz şeyin, elektronik fazlara tekabül eden şu duyumsal röleler sayesinde ve, son haberlere bakılırsa, gazetelerin şüphesiz ticari amaçlarla (ama söz konusu nesnelerin niteliğini tartışmalı kılmaz bu) temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp önümüze koyduğu şu transistörler sayesinde, müthiş bir hızla oynayarak bir dizi bağlantı kurması olduğunu biliyoruz.

Fakat makinenin ne yapacağını sormadan önce, tek mi çift mi oyununda kaybetmenin ne anlama geldiğini soralım kendimize.

Tek el oynamak üstünden düşünürsek hiçbir anlamı yoktur. Yanıtınızın oyun arkadaşınızın avcundakiyle çakışması çakışmamasından daha şaşırtıcı değildir. Tek bir elde kazanmanın ya da kaybetmenin, bildik genelgeçer anlamı dışında, hiçbir anlamı yoktur. *Tek*,

çift, bunun sahiden hiçbir önemi yoktur. Yine de unutmayın ki tek sayının en iyi ifadesi iki rakamıdır; bu rakam [rakamlar içinde] tek/eşsiz (*impair*) olduğuna sevinir ve haklıdır, çünkü tek olduğuna sevinmesi için sebep olmasaydı çift de olmazdı. Dolayısıyla söz konusu şeylerin eşdeğerli olduğunu ortaya koymak için oyunu tersine çevirip *kaybeden kazanır* oyununa dönüştürmek yeter.

En şaşırtıcısı peş peşe iki defa kaybetmek veya kazanmaktır. Zira tek el oynandığında iki tarafın da şansı %50 iken, ikinci seferde hamlesini yineleme ihtimali ancak %25'tir.

+	+
-	-
+	-
-	+

Üçüncü elde üst üste kazanmaya ya da kaybetmeye devam etme ihtimalimiz ancak %12,5.

Kaldı ki bunlar teoride böyle, çünkü bu noktadan sonra, gerçeğin düzeninde olmadığımızı, şu *artı-eksi*'lerle ve *eksi-artı*'larla tanımladığımız simgesel anlam düzeninde olduğumuzu fark etmenizi rica ediyorum. Gerçeğin bakış açısından, her elde aynı ölçüde kazanma ya da kaybetme ihtimaliniz vardır. Hatta ihtimal ve şans mefhumu gerçeğe bir simgenin dahil edilmesini gerektiriyor. Bir simgeye başvuruyorsunuz ve şanssız bir simgeye dayanıyor. Gerçekte, her elde, kazanma ya da kaybetme ihtimaliniz bir öncekiyle aynı. Tesadüfen on defa üst üste kazanmamanız için hiçbir sebep yok. Bu ise ancak bir kâğıt alıp üzerine bir işaret yazdığınız zaman anlama kavuşmaya başlıyor; yazmadığınız sürece herhangi bir kazanç yoktur. Oyunla ilgili anlaşma, ardından gelen deneyimin gerçekliği için temel bir nitelik taşıyor.

Şimdi makineyle nasıl olacağına bir bakalım.

İşin eğlenceli yanı şu: Bir oyun arkadaşıyla yaptıklarınızın aynı-sını yapmak zorundasınız. Bir düğmeye basarak ona elinizde olan ve bilinmesi gereken bir *quod*'la ilgili bir soru soruyorsunuz. Bu da söz konusu *quod*'un gerçeklik değil de simge olduğunu daha o andan itibaren işaret ediyor. Siz yapısı bakımından simgesel düzenle bir ak-rabalığı olması gereken makineye bir simgeye dair soru soruyorsu-

nuz; makine de tam bu yüzden bir oyun makinesi, stratejik bir makine. Ama ayrıntıya girmeyelim.

Makine bir yanıt verecek şekilde inşa edilmiştir. Elinizde *artı* vardır. O *eksi* diye yanıt verir. Kaybetmiştir. Kaybetmiş olmasının nedeni *artı* ile *eksi*'nin birbirine benzememesinden ibarettir.

Eksi diye kaydederek makineyi kaybettiği konusunda bilgilendirmeniz gerekiyor. Makine tam olarak böyle mi işliyor bilmiyorum, ama benim için hiç fark etmiyor – başka türlü işleyemez, başka türlü işliyorsa da işleyişi bununla eşdeğerlidir.

İlkece beni yenmesi gereken bu makine nasıl ayarlanmıştı? Rasgele mi oynayacak? Böyle bir şeyin hiçbir anlamı yok. İlk üç yanıt sırasında aynı şeyi söyleyebilir, ama mesele bu değil. Fenomenin ilk temellerine, yanıtlarının art arda gelişiyile ulaşıyoruz.

Makinenin başta çok aptal olduğunu varsayalım – aptal mı zeki mi olduğunun zerre kadar önemi yok, çünkü zekânın en üst noktası aptal olmaktır. Diyelim ki önce hep aynı yanıtı veriyor. Benim, zeki biri olarak, *artı* dediğimi varsayalım. O bana yine *eksi* dediği için, bu beni doğru yola sevk ediyor. Kendi kendime diyorum ki makine biraz hantal –tam tersini de diyebilirdim– ve varsayalım ki makine yeniden kaybediyor.

Birden fazla el oynamış olmamızın işte bu noktada şu benim makinenin inşasında mutlaka devreye girmesi gerekiyor. Bu noktada makinenin üç defa kaybettiğini kaydeden bir başka organizması oyuna dahil oluyor – bundan emin değilim ama öyle olduğunu varsayabilirim. Kaldı ki çok zeki ama o kadar da zeki olmadığım için makinenin aptalca karar değiştirdiğini ama benim bu durumda biraz ağır kaldığımı varsayabilirim. Bu defa makine kazanıyor.

1	+	-
2	+	-
3	+	-
4	+	+

Üç elin sonunda kaybetmiş olan makine demek ki tepki göstermeye başlıyor. Ben ne yapacağım? Belki kararını değiştirmeyeceğini düşünerek oyunumu tersine çeviriyorum. Diyelim ki kazanıyorum.

5 - +

Bu akıl yürütmeyi devam ettirmek zorunda değilim ama sınırlarını göstermek istiyorum. Kendi kendime makinenin demin kazandığından, kararını değiştirmek için üçüncü ele kadar bekleyeceğini söylüyorum. Bir başka deyişle, o bir kez daha *artı* oynayacak, bense *eksi*. Ama üç defa *eksi* olunca ikinci organizmasının oyuna dahil olduğunu varsayın. İşte o anda benim makine *eksi* oynuyor ve yeniden kazanıyor.

6 - -

Makinenin iki defa gayet benzer şekilde kazandığına dikkatinizi çekerim. Amacım size bu şekilde makinenin kazanacağını kanıtlamak değil. Fakat geliştirilmiş mekanizmaların karmaşıklığına ve belli sayıda *artı* ya da *eksi* bilgisinin dayandırılabilceği ardışık organizmalarına göre, kendi aralarında koordine edilebilecek dönüşümler, sonunda iki kişinin karşı karşıya gelmesinde ortaya çıkana benzer bir zamansal modülasyon sunacaktır. Bütün yapmamız gereken, yeterince fazla sayıda önceki sonucu bir araya getiren yeterli sayıda üst üste binmiş organizmaya sahip olacak kadar karmaşık bir makine varsaymak (üç el yerine sekiz ya da on eli bir araya getirebilir); bu makinenin erişebileceği yer benim anlama yetimi aşacaktır.

Bu koşullarda yorgunluğum dışında benim yerime makinenin kazanması için hiçbir neden olmadığına dikkatinizi çekerim. Bu makinedeki organizmaların sayısını, oyununu belirlemek için her an kullandığı kümeleri yeniden oluşturmak üzere, hesap makinesine başvurmamı –nükteye bakın– gerektirecek kadar karmaşık matematik problemleri karşısında bulabilirim kendimi.

Ama şu an için tek mi çift mi oynamıyorum, makineyi tahmin etme oyunu oynuyorum. Şimdi, oynamaya başlayıp ne olacağını araştıracağım.

Makinenin psikolojik bir profil çıkarabileceğini varsayabiliriz. Ama demin size bu profilin ancak öznelarasılık çerçevesi içinde işlediğini belirttim. Bütün soru şu: Öteki benim de onun için bir öteki olduğumu bilecek, bu ikinci aşamayı geçebilecek kadar kurnaz mı? Onu kendimle özdeş sayıyorsam, aynı nedenle benim onu dü-

şünürken onun da beni düşünebildiğini, şu anda düşünmekte olduğumun zıddını yapacağını düşündüğümü düşünebildiğini varsayayım. Hep süren basit bir salınım. Sırf bu yüzden psikolojik profil düzenine ait olan her şey titizlikle yok edilir.

Peki rasgele oynarsam ne olur? *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'nde kafadan rasgele bir sayı seçilen bölümü biliyorsunuzdur. Alın size hep aklınızda tutmanızı salık verdiğimiz tavşanın şapkadan çıkması için önce oraya konulmuş olması gerektiği yollu iyi bilinen metafora uymayan bir deneyim. Freud –öznesinin işbirliğiyle ama bunun nedeni öznenin Freud'a bunun işe yaradığını söylemesidir– şapkadan çıkarılan bir sayının, özneyi kız kardeşiyle birlikte uyuduğu o âna, hatta sabahında mastürbasyon yaptığı için lise mezuniyet sınavında başarısız olduğu o yıla götürecek şeyleri hızla çıkarabileceği aklına gelen ilk kişidir. Bu deneyimleri kabul ediyorsak rastlantı diye bir şey olmadığını görmek lazım. Öznenin düşünmediği zamanlarda simgeler üst üste binmeye, çiftleşmeye, çoğalmaya, üremeye, üste çıkmaya, didişmeye devam eder. Bir sayı seçip çıkardığınızda da, ona şu sözünü ettiğimiz bilinçdışı öznenin bir sözünü yansıtabilirsiniz.

Bir başka deyişle, hayatımın sözü *Aineis*'in koca bir şarkısı kadar uzun bir şey olsa bile bir makinenin bunu yeniden oluşturması düşünülemez bir şey değil. Ne var ki her makine *artı* ve *eksi*'den ibaret bir dizi röleye indirgenebilir. Simgesel düzende her şey bu tür bir ardışıklık yardımıyla temsil edilebilir.

Bilinçdışı öznenin kendisini kaydettiği *tarih* ile *belleği/anı* (*mémoire*) –bu kelimenin kullanımının karışık olduğunu size ilk belirten ben değilim– karıştırmamak lazım. Öte yandan, bulunduğu noktada *anı* ile –tarih düzenine ait olan– *hatırlama* (*remémoration*) arasına açık seçik bir ayrım çizgisi çekmek gerekiyor.

Olduğu haliyle canlı varlığı ayırt etmek için anıdan söz edildiği olmuştur. Bu bapta deniyor ki canlı bir töz, belli bir deneyimin ardından, aynı deneyime önceki seferle aynı şekilde tepki göstermeyeceği bir dönüşüme uğrar. Bu ifade epey muğlak duruyor – farklı tepki göstermek ne demek? Hangi sınırlar içinde? Hiç tepki göstermemekte bir anı etkisi yok mu? Geri dönülmez şekilde kaydedilen ölüm deneyimi bir anı mıdır? Belli bir homeostazın sınırları içinde dengeye kavuşmak bir anı mıdır? Her halükârda canlı tözün tanımlanabilir özel-

liği olan bu anıyı, simgesel olarak tanımlanan olayların bir araya gelmesi ve birbirini takip etmesi olan, kendisi de ayrı bir silsile üreten hatırlama ile özdeşleştirmek için hiçbir sebep yok.

Bu düzeyde makinede olup biten, yalnızca bundan söz edecek olursak, analizde uğraştığımız hatırlamaya benziyor. Nitekim anı bu noktada bütünleştirmelerin sonucudur. İlk anıya eklenmiş olan ilk organizma, sonuçları üçer üçer bir araya getiren bir organizmadan oluşuyor. Ezberlenen/anıya dönüştürülen (*mémorisé*) bu sonuç her an devreye girmeye hazırdır. Ama bir sonraki an, o sonuç kesinlikle aynı sonuç olmayabilir pekâlâ. İçeriğini, göstergesini, yapısını değiştirmiş olabilir. Deneyim sırasında bir hata oluşursa ne olur? Değiştirilmiş olan sonra gelen değildir, önce olan her şeydir. Simgesel belğin yapısına, bir başka deyişle hatırlamanın işleyişine özgü sonradan ortaya çıkmış bir etki –Freud’un deyişiyle, *nachträglich* (geriye dönük etki)– söz konusudur.

Bana öyle geliyor ki bu kısa kıssa ve onun sorunlu niteliği sizi şununla tanıştırıyor: Sorgulayan bir öznenin olması için sorgulamanın konusu olan bir *quod*’un var olması yeter. Bu öznenin ne olduğu ve hangi ötekine göre konumlandığı sorularını da sormamız gerekiyor mu? Hiçbir yararı olmaz. Esas olan, simgesel *quod*. Özne için bu, aynadaki suret gibi, ama başka türden – Ulysses’in kiklopun gözünü oyması boşuna değildir. Konuştuğu sürece özne, modern makinelerin bize temsil ettiği inşa edilmiş simgede, yani Irma’ya iğne yapılması rüyasında karşılaştığımızdan çok daha başsız bir şeyde yanıtını, geri dönüşünü, sırrını, gizemini tam olarak bulabilir.

Bu da anlamın canlı insanla ilişkisi meselesini gündeme getiriyor.

3

Biraz önce “Çalınmış Mektup”tan söz etmemiz gerekmişti. Bu hikâyede her şey anlam, mana ve makbul kanaat etrafında dönüyor ve makbul kanaat ortak olduğu için hakikat onun bünyesinde oyuna dahil oluyor.

Hikâyenin konusunu biliyorsunuz. Komiser tam anlamıyla ahaksız mühim bir şahsın sakladığı bir mektubu bulmakla görevlidir.

Söz konusu kişi onu kraliçenin odasındaki masanın üstünden yürütmüştür. Mektup, kraliçenin gizlemekte haklı olduğu türden ilişkiye girdiği bir başka mühim şahıstan geliyordur. Kraliçe mektubu istediği kadar hızlı saklayamamış ama o esnada yaptığı hareket hem suçlu hem kahraman olan serbest meşrepli bakana belgenin önemini fark ettirmiştir. Kraliçe önemli bir şey yokmuş gibi yapıp mektubu göz önünde bir yere koyar. Yine orada bulunan kral ise, tanımı gereği, birisi dikkatini çekmediği takdirde hiçbir şeyi fark etmemeye mahkûmdur. Bu da bakanın, az çok benzer bir mektup çıkarıp, orada bulunanların gözleri önünde ve burunlarının dibinde –çünkü işin içinde bir çapanoğlu var*– masanın üstüne koyup kraliyet şahsiyetleri üzerinde, üstelik kimse de bir şey anlatamayacakken, dikkate değer bir iktidar elde etmesini sağlayacak öbür mektubu ele geçirir. Kraliçe olan bitenin çok iyi farkındadır ama oyunda üç taraf olması onun yolunu keser.

İşte bu mektubu bulmak gerekiyordu. Tek mi çift mi oyununu akla getiren her türden spekülasyon sayesinde şunu anlarız: Öznelararalık oyunu o kadar büyük önem taşır ki birisinin gerçekten büyülenmesi için –çok zeki, tam da bu yüzden tam anlamıyla embesil olan kişilerde olduğu gibi– teknikle, bilgiyle, titizlikle dolu olması yeter. Her santimetre küpünü numaralandırarak bakanın evini karış karış ararlar. Bazı şeylere mikroskopla bakıp yastıklara tığlar batırırlar, her türlü bilimsel yöntem kullanılır. Ama mektup bulunamaz. Yine de mektup evden başka bir yerde olamaz, çünkü bakanın ondan her an yararlanması ve kralın burnuna dayaması gerekebilir. Üstünde taşıyor olamaz, çünkü adamı soyundurmuşlardır.

Burada şu çok baştan çıkarıcı fikirle oynanıyor: Polisler ne kadar polis gibi hareket ederlerse bulma ihtimalleri o kadar düşük olacak. Mektubun burunlarının dibinde olduğu, şöminenin üstünde kurdeleyle asılı durduğu akıllarına gelmez. Hırsız mektuba yıpranmış bir görüntü vermekle, ters çevirip farklı bir mühür basmakla yetinmiştir. Son derece kurnaz olan ve bakana kızgın olmak için haklı nedenleri

* *Fr.* metinde bir söz oyunu var: “Burunlarının dibinde” diye karşıladığımız ifade “à la barbe” harfi harfine “sakalı önünde” olarak anlaşılabilir; “çapanoğlu var” diye karşıladığımız “la barbe est là” ifadesi ise (avanta çağrışımı ile) “sakal var” diye çevrilebilir. –ç.n.

bulunan hikâye kişisi mektubu alıp yerine, düşmanını ikbalinden edecek bir başka mektup koyma fırsatını kaçırmaz.

Ama meselenin özü bu değil. Aslında pek inandırıcı olmayan bu hikâyenin inandırıcı yanını oluşturan ne? Polislerin mektubu arayıp tarayıp bulamamış olmalarına –her şeye rağmen– şaşıırıyoruz. Bu durumu açıklamak için Poe öznelerarasılığı öne çıkarıyor; çok zeki olan adam öteki için düşünölmez olanın en uç noktasına gidiyor ve böylece dışına çıkıyor. Ama hikâyeyi temel değeriyle okursanız, –hikâye başka türlü inşa edilmiş olsaydı bir dakika bile ilgimizi çekmeyecek– her şeyi birbirine tutturan ve inandırıcılık katan bir başka anahtar olduğunu fark edersiniz.

Bana öyle geliyor ki siz analistler bu anahtarı ânında tanımışsınızdır – durumun simgesel formölünün, gelişiminin iki ana aşamasındaki özdeşliğinden ibaret bu. Kraliçe önünde durduğu için mektubun güvende olduğunu düşünmüştür. Bakan da mektubun oradan alınamayacağını düşünerek orta yerde bırakmıştır. Strateji uzmanı olduğu için değil şair olduğu için kazanmıştır – ta ki en büyük şair, Dupin devreye girinceye kadar.

Öznelerarasılığın hiçbir türü burada belirleyici değil, çünkü gerçeğin ölçüleri daraltıldı mı, bir çevre, bir hacim tanımlandı mı, sonuçta bir mektubun bile kaçacağını düşündürecek hiçbir şey olmaz. Yine de durumu inandırıcı bulmuyorsak nedeni, anlamlamalar alanının, polisler gibi aptal sayılan kişilerin zihninde bile var olmaya devam etmesidir. Polisler mektubu bulamıyorsa tek nedeni çok göz önünde bir yerde durması değil, aynı zamanda şu anlam yüzünden, yani üzerine devletin gazabını ve böyle bir durumda verilebilecek ödülleri çekmiş olan çok değerli bir mektup ancak çok özenle saklanabileceği içindir. Haliyle köle, efendinin efendi olduğunu ve erişebileceği değerli bir şey varsa elinin altında tuttuğunu varsayıyor. Aynı şekilde, biz de psikanalizde bir şeyi anlama noktasına vardığımızda onu elimizin altında tutabileceğimizi sanıyoruz: *Burada, bizim elimizde*. Oysa anlam dediğimiz, olması gerektiğine inandığınız yerde değildir hiçbir zaman.

Kıssamızın değeri bu cinsten işte. Dramanın tutarlılığı, hatta psikolojik motivasyonu ancak farklı anlarının simgesel değerinin analizinden hareketle keşfedilebilir.

Bu, en ince düşüncelilere yönelik bir oyun – psikolojik değil, di-yalektik bir oyun.

23 Mart 1955

TÜMLEYEN

Bir sonraki oturum: Seminer oyun oynuyor.

Bugün, tatil yaklaşıyor, hava da güzelken kısa bir şeyler yapacağız.

Geçen oturumda size ikili öznelerarasılık ve seraplarından söz ettim. İkili öznelerarasılık seraptan ibaret değil ama yanımızdakine bakıp bizim düşündüğümüzü düşündüğünü düşünmek çok büyük bir hata. İşte buradan yola çıkmak lazım.

Bu ikili öznelerarasılık üstüne temellendirebileceğimiz şeyin sınırlarını size gösterdim, uydurmamak için Poe’da arayıp bulduğum şu malum tek mi çift mi oyununa başvurdum – onun hikâyeyi bu oyunu kazanan çocuğun ağzından dinlediğine inanmamak için de bir neden yok.

Oynamak o kadar zor değil. En doğal hareket, haliyle, çiftten te-ke geçmek. Daha zeki olan, tersini yapar. Ama üçüncü aşamada daha zekice olan embesil ya da öyle sanılan biri gibi davranmaktır. Bir başka deyişle, her şey anlamını yitirir. Size böylece gösterdim ki bu oyunu akla uygun şekilde oynamanın yolu rakibine tutunacak dal bırakmamaya çalışmaktır.

Bir sonraki adım –ki Freudcu varsayım budur– rasgele yapma niyetiyle yaptığımız ne olursa olsun onda rastlantı diye bir şey olmadığını kabul etmektir.

Sizin için tahtaya günümüzde makine sayılan bir şey çizdim. Bir öznenin rasgele ortaya koyduğu şeyde her zaman için ayırt edilebilecek olan ve bir bakıma –haz ilkesinin, bağlantıların, rasyonel güdülerin, erişebildiğimiz duyguların ötesinde olduğu ölçüde– yineleme zorlantısını yansıtan formülü ayırt ediyordu o makine. Psikanalizin başlarında bu öte, erişemediğimiz ölçüde bilinçdışıdır; aktarım

olmayan sevgi ve nefret duygularını sahiden modüle eden şey olduğu ölçüde aktarımdır – aktarım, öznenin bize sunabileceği her şeyden oluşan şu dili, psikanalizin dışında ilkece eksik olan ve anlaşılmayan dili yorumlamamızı sağlayan şeydir. Haz ilkesinin ötesi budur. Anlamın ötesidir. İkisi birbirine karışır.

O. Mannoni: *Öznelerarasılığı yok etme çabanız bana öyle geliyor ki her şeye rağmen öznelerarasılığı var ediyor.*

Size şunu söyleyeyim: Yok etmiyorum onu. Sadece eksiltilebileceği bir durumu ele alıyorum. Yoksa tabii ki öznelerarasılık yok edilemez.

O. Mannoni: *Belki de eksiltilmez, çünkü bilmeden uyduğumuz yineleme yasasında iki şeyi göz önünde tutmak lazım. Biri, yinelenen şeyde ortaya çıkarılamayabileceği. Sayıları defalarca aritmetik olarak inceleyebilir ama örneğin ritimleri hesaba kattığımız için yineleme yasasını bulamayabiliriz. Kelimeleri yineliyorsak belki de bilinçdışı düşünce ile uyaklı oldukları için yineliyoruzdur. O anda hiçbir matematikçi sayının ardışıklığının nedenini bulamayacaktır, böyle bir şey makinenin alanının dışında olacaktır.*

Çok önemli bir şey söylediniz.

O. Mannoni: *Öte yandan yasa keşfedilmişse, tam da bu nedenle şu türden bir eşitlik ortaya çıkabilir: Rakiplerden biri yasaı keşfeder, öbürü keşfetmez. Zira keşfedilmiş bir yasa artık yasa değildir.*

Evet öyle tabii ki, aziz dostum, geçen oturumda işi basitleştirmek için özneyi bir makineyle oynattım.

O. Mannoni: *Bu da iki öznenin mücadelesini getiriyor.*

Evet öyle, tabii ki. Ama biz en basitinden başlayalım. Bir özneyi bir makineyle oynatmak gibi basit bir imkân, kendi başına yeterince öğretici bir şey. Bu, makinenin benim görüşlerimin mantığını bulacağı anlamına gelmiyor. Size dedim ki kişisel formülümüz *Aineis*'in bir şarkısı kadar uzun olabilir, ama böyle bir şarkının ille de bütün an-

lamaları sunacağı söylenemez. Uyaklar bulmuşsak *simgesel etkililik* ile karşı karşıya olduğumuz konusunda içimiz rahat olur. Claude Lévi-Strauss'un kullandığı bu terimi burada bir makine için kullanıyorum. Simgesel etkililiğin insan sayesinde olduğu düşünülebilir mi? Bütün söylemimiz burada bunu sorguluyor. Kaldı ki bu soruya ancak dilin nasıl doğduğu –bilmekten uzun süre için vazgeçmemiz gereken bir şey– konusunda bir fikrimiz olsaydı karar verilebilirdi.

Bu simgesel etkililik karşısında bugün, öznenin, bilinçdışı öznenin ayırt edici özelliği olan belli bir simgesel *eylemsizliği* ortaya koymak gerekiyor.

Bunun için size tek mi çift mi oyununu düzenli bir şekilde oynamanız önerisinde bulunacağım ve sonuçları kaydedeceğiz. Tatilde sonuçları irdelleyeceğim ve bir şey çıkarabilecek miyiz diye bakacağız.

Bu da şuna dayanacak: Bilerek seçilmiş sayılar listesi ile rasgele seçilmiş sayılar dizisi arasında fark var mı yok mu? Rasgele seçilmiş sayılar dizisinin ne olduğunu açıklamak şu anda aramızda bulunan matematikçiye, Sayın Rignet'ye düşecek. Bunun ne kadar zor olduğunu hayal bile edemezsiniz. Hangi sayıların sahiden rasgele seçilmiş sayılar olduğunu söyleyip sağda solda caka satabilmeleri için kaç kuşak matematikçi geldi geçti.

Rignet, bu ilk kısımda siz not tutacaksınız. David, siz Mannoni ile tek mi çift mi oynayacaksınız.

O. Mannoni: *Ben bu oyunda hile yaparım ha.*

Hiç umurum olmaz.

(Bay David ile Bay Mannoni oynar.)

O. Mannoni: *Olay çok basit, ne zaman rasgele söylesem kazandım. Hiçbir yasam, kuralım olmadığı zamansa çoğunlukla kaybettim. Kurallar değişiklik gösterdi. Bir noktada Mallarmé'nin dizelerinin sırasını esas aldım, sonra bir telefon ya da plaka numarasını, derken ünlü ve ünsüzleri değiştirerek tahtada yazılı olanları.*

İlk kuralla kaç el oynadınız?

O. Mannoni: *Sahiden kazandığım zamanlar.*

Bunun tek amacı sizin konuya ilginizi uyandırmaktı. Şimdi her birinizin, makineyle tek mi çift mi oynadığınızı düşünerek keyfine göre yazıp vermesi gerekiyor – dörtlüyle yapabilirsiniz, hatta ne kadar dörtlüyle yaparsanız o kadar iyi olur. Ama sizden Mannoni gibi ilerlememenizi istiyorum. Rasgele yapın. Simgesel eylemsizliğinizi açığa vurun.

(Katılımcılar oynar ve kâğıtları J. Lacan'a verirler.)

30 Mart 1955

XVI

Çalınmış Mektup

Dün akşam dinlemiş olduğunuz sürükleyici sunum size imge ile simgenin oyunu diyebileceğimiz şeyi anlattı. Bu ilişkide her şeyin genetik terimlerle anlatılamıyor olması tam da Sayın Françoise Dolto'nun çalışmalarında ayırt edilen şeyi oluşturuyor, bizim öğretim faaliyetimizle *bir*'leştiği nokta da bu.

Terapist olarak şizofreninin etiyolojisiyle bin bir şekilde ilgileniyoruz. Elbette burada tıbbi bir boyut var: Tanı, öngörü boyutu, ama Sayın Dolto bireysel gelişimin bu aşamasındaki ayırt edici fenomene kendi bakış açısından çok güçlü ve derin bir ışık tutuyor; deneyiminin dehasını ve dürüstlüğünü ne kadar övsem azdır. Kategorilerimizi her yerde devreye sokamayız ama bu kategoriler yine de, Perrier'nin bir ucundan başladığı gibi, sahici bir nosografik gözden geçirmeyi mümkün kılar.

O. Mannoni: *Çizimi, grafiği imgelese dahil etmeniz beni rahatsız ediyor. Oysa, bana öyle geliyor ki çizim zaten imgeselin belirsiz şekilde geliştirilmiş halidir.*

İmgeselden söz ettim ama çizim olduğunu söylemedim, çizim simgedir.

O. Mannoni: *Ama tam olarak değil, kafamı kurcalayan da bu.*

Pek tabii, çizimi nesne olarak ele almadığımız ve ne olduğunu sormadığımız sürece kafanızı kurcalayacaktır. Ama bu yıl konumuz bu değil.

Geçen oturumdaki sözlerimin amacı size öznenin simgesel işlevle ilişkisini kavratmaktı. Bugün yine bu konuda ilerleyeceğiz.

1

Simge gerçek'te bir bahisten hareketle beliriverir. Bizzat neden mefhumu, simgeler zinciri ile gerçek arasında dolayım anlamında taşıyabileceği şeyle, ilksel bir bahisten hareketle kurulur – bu şöyle olacak mı, olmayacak mı? Epistemolojinin şu andaki gelişiminin gösterdiği üzere, olasılık mefhumunun fizik bilimlerinin bugün vardığı noktada gelip merkeze yerleşmesi ve olasılıklar teorisinin düşünce tarihinde yüzyıllar içinde kâh ortaya çıkardığı kâh gizlediği bir dizi sorunu yeniden gündeme getirmesi boşuna değildir.

Söz konusu bahis simgesel düşünceyle ilgili her türlü kökten sorunun merkezindedir. Mesele *to be or not to be*'ye (olmak mı olmamak mı), dışarı çıkacak olanla çıkmayacak olan arasındaki seçime, *artı* ile *eksi*'nin ilksel çiftine gelip dayanıyor. Ama namevcudiyet olarak mevcudiyet de olası namevcudiyeti ya da mevcudiyeti çağırıştırır. Varlığa geldiği andan itibaren, öznenin kendisi bunu, varlığını üzerinde yükselttiği belli bir varlık-olmayana borçludur. Eğer yoksa, bir şey değilse, bu durumda bir namevcudiyete tanıklık ediyordur ama bu namevcudiyete hep borçlu kalacaktır – şunu demek istiyorum: Mevcudiyeti kanıtlayamadığı için namevcudiyeti kanıtlamak zorunda olacaktır.

Çeşitli deney koşullarında kâğıt üzerinde yan yana getirdiğimiz şu küçük *artı* ve *eksi*'lerin meydana getirdiği zincire değerini veren budur. Toplanmış olan sonuçların incelemesi somut bir değer taşır, kazanç ve kayıpların eğrisinde belli sapmaları gösterir.

Geçen oturumda gördüğümüz üzere, oynamak demek, bir özne de saklanan ve ancak sonuçlarda, ihtimaller eğrisindeki sapma gibi küçük bir şeyde kendisini gösterecek bir farazi düzenliliğin peşine düşmektir. Nitekim olgularda kanıtlanan budur; sırf diyalog, hatta en gelişigüzel diyalog dolayısıyla, saf rastlantı oyunu diye bir şey olmadığını, bir sözün bir diğeriyle eklemlendiğini gösterir. Bu söz, tek başına oynayan özne için bile, oyununun ancak ne çıkacağını düşündüğünü önceden haber verdiği takdirde anlam ifade ettiği gerçeğine dahildir. Kendi kendimize yazı mı tura mı oynayabiliriz. Ama söz açısından bakarsak kendi başımıza oynamıyoruzdur – kazananı veya

kaybedeni içeren üç gösterge eklenir, sonucun anlamı da bunun üzerinde şekillenir. Bir başka deyişle, soru olmadan oyun olmaz, yapı olmadan da soru olmaz. Soruyu yapı oluşturur, organize eder.

Simge oyunu kendi içinde, özne denen şu şeyi, insan denen mecranın özelliklerinden bağımsız olarak temsil ve organize eder. İnsan öznesi bu oyunu kışkırtmaz, orada yerini alır ve rolü küçük *artı*'lar ile *eksi*'leri oynamaktır. Göz önüne serildiği andan itibaren yasalara göre organize olan şu zincirde o da bir öğedir. Bu nedenle özne hep birden fazla düzlemde durur, kesişen ağlara takılı kalmıştır.

Gerçeğe ait herhangi bir şey her zaman ortaya çıkabilir. Ama simgesel zincir bir kere oluşturuldu mu, ardışıklık birimleri kılığında anlamlı bir birimi devreye soktuğunuz andan itibaren herhangi bir şey çıkamaz.

Ortaya çıkabilecek *artı* ve *eksi*'leri üçerli olarak bir araya getirelim ve dizileri tiplerine göre 1, 2 ya da 3 diye adlandıralım.

(1)	(2)	(3)
+++	++-	+-+
---	--+	-+-
	-++	
	+--	

Tek başına bu dönüşüm çok açık birtakım yasaları yüzeye çıkarıyor. 1, 2 ve 3. diziler gelişigüzel bir sırayla birbirini takip edemez. 1 asla 3'ten sonra gelemmez, 1 asla 2'nin tek olan bir sayısı ardından kendini göstermez. Ama 2'nin çift olan bir sayısından sonra 1 gelebilir. 1 ile 3 arasında belirsiz sayıda 2'nin ortaya çıkması her zaman mümkündür.

Buradan hareketle, bu grupların ikisi arasındaki aralıkları temsil eden başka anlamlı birimler oluşturabilirsiniz.

$$\begin{array}{lcl}
 1' \text{ den } 2' \text{ ye geçiş} & \rightarrow & \beta \\
 2' \text{ den } 2' \text{ ye geçiş} & \rightarrow & \gamma \\
 \left. \begin{array}{l} 1' \text{ den } 1' \text{ e geçiş} \\ 1' \text{ den } 3' \text{ e geçiş} \end{array} \right\} & \rightarrow & \alpha
 \end{array}$$

$$\left. \begin{array}{l} 2' \text{den } 1' \text{e dönüş} \\ 2' \text{den } 3' \text{e dönüş} \end{array} \right\} \rightarrow \delta$$

Çok sayıda α tekrarlandıktan sonra, bunlardan önce β gelmişse, δ 'dan başkasının çıkamayacağını doğrularsınız. Alın size geçen gün simgeye içsel bir anıdan söz ederken kullandığım metaforları aşmayı sağlayan ilkel bir simgesel düzenleme. Bir bakıma, α 'lar dizisi, bu dizilerden önce –ne kadar uzak olursa olsun– bir β ortaya çıkmışsa δ 'dan başka bir şey ifade edemeyeceğini hatırlar.

Bu simgesel dizilerin sırf kullanımından ortaya çıkan kanıtlama ve teoremlleştirme imkânlarını görüyorsunuz. Daha en baştan, gerçek olduğu varsayılan her türlü nedensellik bağına bağlı olmaksızın, simge oyununu oynar ve zorunluluklarını, yapılarını, düzenlemelerini kendi kendine üretir. Simgesel düzenin kapsamının insan öznesinin dünyasında nereye vardığını kendi içinde ölçtüğü ölçüde, bizim disiplinimizde tam olarak söz konusu olan da budur.

Bu bakış açısından hemen kavranabilen şey, öznelere karışması dediğim şeydir. Madem rastlantı, tek mi çift mi örneğini aldığımız “Çalınmış Mektup” hikâyesiyle bize fırsat sundu, size bunu açıklayayım.

2

Bu örneği hikâyenin anlamının sözcüsü devreye sokuyor ve öznelere arası ilişkinin şunun üzerine kurulu basit bir imgesini sunduğu varsayılıyor: Özne, ikili bir yansıtma ilişkisi içinde bulunduğunu varsaydığı kurnazlık, renk vermeme, strateji kapasitelerine dayanarak ötekinin düşüncesini tahmin eder. Bu da budalanın kavrayışını zeki adamınkinden ayırt etmenin bir yolu olduğu fikrine dayanır.

Bu bakış açısının ne kadar kırılgan olduğunu, hatta söz konusu olana tamamen yabancı olduğunu vurguladım, çünkü bu durumda zeki olmak budala gibi davranmaktır. Yine de Poe olağanüstü uyanık ve bilgili biri; hikâyenin simgesel yapısının –burada enayi tuzağından başka bir işlevi olmayan, bir an için çekici gelen ama aşırı zayıf olan– bu akıl yürütmenin kapsamını nasıl açık arayla aştığını gör-

mek için tek yapmanız gereken, metnin tamamını okumak.

Ben söz ettikten sonra “Çalınmış Mektup”u okuyanlar parmak kaldırsın – salonun yarısı bile değil!

Zavallı bir komiserin ağzından anlatılan, sansasyonel ve ibretlik koşullarda çalınmış bir mektubun hikâyesi olduğunu, komiserin bu tür mitolojilerde alışıldığı üzere aranani bulması gereken ama başaramayan kişi olduğunu biliyorsunuzdur diye tahmin ediyorum. Uzun sözün kısası, bu komiser, Dupin diye bir adamdan kendisine işin içinden çıkmakta yardım etmesini ister. Dupin ise, daha da mitik bir anlatı kişisini, her şeyi anlayan kişiyi temsil eder. Ama hikâye polisiye-dedektiflik türünün gereği olan temel imgelere bağlı kome-di söylem düzeyini açık arayla aşar.

Şahıs olarak hikâyenin arka planında beliren yüce anlatı kişisi kraliyet ailesinden biridir. Sahne Fransa’da, monarşinin geri döndüğü dönemde geçer. Otorite, o dönemde cüretkârların zararlı ellerini kendinden uzak tutabilecek şu kutsal karakteri kesinlikle kuşanmamıştır henüz.

Kendisi de yüksek mevkide olan, kral ve kraliçeyle özel olarak devlet işlerini konuşabildiği için kraliyet çiftinin güvenini kazanmış çok küstah bir bakan, yüce eşinden masanın üstündeki bir şeyi, düpedüz bir mektubun varlığını gizlemeye çalışan kraliçenin sıkıntısını fark eder ve mektubun alıcısı ile anlamını ânında saptar. Gizli bir yazışma söz konudur. Mektubun orada, kayıtsız bir tavırla atılmış olduğu masanın üstünde durmasındaki amaç kralın onu fark etmemesidir. Kraliçe kralın dikkatsizliğine, hatta körlüğüne oynar.

Gözünden hiçbir şey kaçmayan bu bakan neyin söz konusu olduğunu saptar ve küçük bir oyun oynar; önce masa örtüsüyle oyalanır, sonra cebinden söz konusu nesneye (şimdiden anlaşmazlık konusu nesne diyebiliriz buna) az çok benzeyen bir mektup çıkarır. Elinde evirip çevirdikten sonra o mektubu önemsemez bir tavırla masanın üstündeki ilk mektubun yanına bırakır. Ardından tek yapması gereken, başkışının dikkatsizliğinden yararlanarak, ilk mektubu almak ve bu sahnede tek bir ayrıntıyı bile kaçırmamış olan kraliçe o tehlikeli belgenin gözleri önünde elinden çıkmasına rıza göstermek dışında hiçbir şey yapamazken cebine atmaktır.

Gerisini geçiyorum. Kraliçe bu baskı, hatta şantaj aracını ne pa-

hasına olursa olsun geri almak ister. Polisi sahneye çıkarır. Hiçbir şey bulamasın diye yaratıldığından polis hiçbir şey bulamaz. Ve problemi Dupin çözer; mektubu olduğu yerde, yani bakanın daire-sinde, akla gelebilecek en kolay yerde, el altında, pek gizlenmemiş halde bulur. Mikroskobik bir inceleme yaptıkları alanın içinde oldu-ğu için, tabii ki polisin dikkatinden kaçmaması gerekirdi.

Mektubu ele geçirmek için Dupin dışarıda bir el ateş ettirir. Ba-kan ne oluyor diye pencereye bakmaya gittiğinde Dupin mektubu al-maya gider ve yerine şu dizeleri içeren bir başka mektup koyar:

*böylesi art niyetli bir tasarı
Atrée'den ziyade Thyeste'e yaraşır**

Bu dizeler Baba Crébillon'un *Atrée ve Thyeste*'inden; önemleri de bu çok tuhaf trajediyi baştan sona yeniden okuma vesilesi sun-maktan çok daha öteye uzanıyor.

En ilgisiz, en tarafsız kişinin, hikâyedeki Dupin'in ellerini nasıl bir gaddarlıkla ovuşturup yol açacağı dramı düşününce ağzının ku-laklarına vardığını eklersek hikâyenin bu bölümü epey ilginç. Bura-da bizimle konuşan yalnızca Dupin değil aynı zamanda hikâyenin anlatıcısı, yazarın serabı. Bu serabın ne anlama geldiğini göreceğiz.

Dram şu şekilde patlak verecek: Artık direnişle karşılaşacağı için gücünü kanıtlamak zorunda bırakılacak bakan günün birinde mek-tubu sakladığı yerden çıkaracak. *Gösterin*, diyecekler ona, o da *Alın işte*, diyecek. Gülünç, hatta trajik duruma düşecek.

Bize anlatılan hikâyenin açık hali böyle.

İki önemli sahne ("birincil sahne" dediğimizdeki anlamda değil) var: mektubun çalındığı sahne ile mektubun geri alındığı sahne, bir de aksesuar sahneler. Mektubun geri alındığı sahne ikiye bölünmüş, çünkü mektubun yerini bulmuş olan Dupin hemen geri almaz onu – kendi tuzağını, küçük entrikasını ve aynı zamanda yerine koyacağı mektubu hazırlaması gerekiyordur. Bunların dışında bir de sondaki hayali sahne var: Hikâyenin muammalı kişisi, hırsının ne olduğunu

* Prosper Jolyot de Crébillon, *Atrée ve Thyeste Trajedisi*, çev. İlkay Atay, Ay-rıntı, 2017, s. 116. –ç.n.

merak ettiğimiz şu hırslı adam profili silinip gider. Kumarbazdan mı ibarettir bu profil? Bir meydan okumayla oynar o, amacı –ki bu bakımdan sahiden hırslıdır– ne kadar ileri gidebileceğini göstermek gibidir. Nereye gittiği önemli değildir onun için. Hırsın hedefi, hırsın hayata geçirilmesiyle birlikte yok olup gider.

Kimdir anlatı kişileri? Parmaklarımızla sayacak kadar azlar: kral, kraliçe, bakan, Dupin, komiser ve sokakta bir el ateş eden ajan-provokatör. Bir de sahnede görünmeyip kuliste gürültü yapanlar var. Genellikle tiyatro oyunun başında sıraladığımız *dramatis personae* (oyun kişileri) bunlar.

Peki bunu yapmanın başka bir yolu yok mu?

Oyundaki kişiler başka türlü tanımlanabilir. Öznenen, daha doğrusu gerçek öznenin hevesinin simgesel zincirleme zorunluluğuyla belirlediği ilişkiden yola çıkarak tanımlanabilirler.

İlk sahneden yola çıkalım. Dört anlatı kişisi var: kral, kraliçe, bakan ve dördüncü, kim o?

Bay Guéninchault: Mektup.

Evet öyle, gönderen değil de mektup. Hikâyenin sonunda adı telaffuz edilse de gönderenin yalnız kurmaca bir önemi var, oysa mektup sahiden bir anlatı kişisi. Hatta öylesine bir anlatı kişisi ki Irma'ya işine yapılması rüyasının sonunda, trimetilamin formülünde bulduğumuz anahtar-şema ile özdeşleştirebiliriz onu pekâlâ.

Mektup, burada başlangıçtaki, kökteki özneye eşanlamlı. Burada saf haliyle yer değiştiren simge söz konusu; simgenin oyununa kapılmadan bu saf haline ulaşamaz. Bu bapta “Çalınmış Mektup” un imlediği şey, yazgının ya da nedenselliğin varoluşa göre tanımlanabilecek bir şey olmadığıdır. Şöyle söylenebilir: Anlatı kişileri bu mektubu ele geçirdikleri zaman bir şey onları avcunun içine alıp sürükler ve bireysel özelliklerine fena halde hükmeder. Bu kişiler kim olursa olsun, mektubun simgesel dönüşümünün her aşamasında, şu radikal özne karşısındaki konumlarıyla, CH₃’lerden birindeki konumlarıyla tanımlanırlar ancak. Bu konum sabit değildir. Zorunluluğa, mektuba özgü harekete girdikleri ölçüde bu kişilerin her biri, birbirini takip eden sahnelerde, mektubun oluşturduğu asli gerçek-

liğe göre işlev bakımından farklılaşırlar. Bir başka deyişle, bu hikâye örnek oluşturan yanıyla ele alınırsa, mektup her bir kişi için kendi bilinçdışıdır. Bütün sonuçlarıyla birlikte bilinçdışıdır, yani simgesel çevrimin her ânında her biri bir başka kişi haline gelir.

3

Her türlü insan dramının, özellikle de her türlü tiyatro dramının temelini, ortada birtakım kurulu bağlar, düğümler, anlaşmalar olması oluşturur. İnsan varlıkları yerlerini, adlarını, özlerini belirleyen taahhütlerle birbirlerine bağlıdır. Ondan sonra başka bir söylem, başka taahhütler, başka sözler gelir. Birbirlerine girip çatıacakları noktalar olduğu kesin. Bütün sözleşmeler aynı anda oluşturulmaz. Bazıları çelişkilidir. Savaş çıkarsa, hangi sözleşmenin geçerli olacağını bilmek için çıkar. Allaha şükür, pek çok durumda savaş çıkmıyor ama sözleşmeler geçerliliğini koruyor, yüzük oyununda sıra oyuncular arasında aynı anda birden fazla yönde değişiyor ve bazen bir yüzük oyununun nesnesi bir diğerinkiyle karşılaşılıyor. Altbölümler, geri tahviller, ikameler oluyor. Belli bir halkada oynayan bir oyuncu, oyunu başka bir halkada da oynadığını saklamak zorunda kalıyor.

Kraliyet şahsiyetlerinin burada boy göstermesi boşuna değil. Başlangıçtaki taahhüdün temel niteliğinin simgesi haline geliyorlar. Erkeği kadına bağlayan anlaşmaya saygı gösterilmesinin bütün toplum için esaslı bir değeri vardır ve bu değer, ezelden beri en çok, oyun oynayan kraliyet çiftinin şahsında ete kemiğe büründürülmüştür. Bu çift, erkek öge ile dişi ögeyi uzlaştıran büyük anlaşmanın simgesidir; bilmediğimiz her şey, kozmos, toplumsal düzen arasında geleneksel olarak arabulucu rolü oynar. Haklı olarak, bu çiftin ilişkisine yönelik her türlü saldırıdan daha utanılacak ve kınanacak bir şey olmadığı düşünülür.

Kuşkusuz, insanlar arası ilişkilerin mevcut durumunda, gelenek ikinci plana düşmüş, en azından üstü örtülmüştür. Kral Faruk'un sözünü, yeryüzünde artık yalnız beş kral kaldığını, dördünün kâğıt üstünde kral (papaz), diğerinin ise İngiltere kralı olduğunu söylediğini hatırlıyorsunuzdur.

Mektup en nihayetinde nedir? Bir mektup nasıl çalınabilir? Kime aittir? Gönderene mi, yoksa alıcıya mı? Gönderene ait diyorsanız, mektup hangi bakımdan bir armağandır? Neden mektup göndeririz? Alıcıya ait olduğunu düşünüyorsanız, nasıl oluyor da hayatınızın bir kısmında sizi bombardımana tutan kişiye bazı durumlarda mektuplarını geri veriyorsunuz?

Ulusların bilgeliğine atfedilen –tersinden söylenerek bilgelik denen– şu atasözlerinden birini ele aldığımızda bir aptallığa denk geldiğimizden emin olabiliriz. *Verba volant, scripta manent* (Söz uçar, yazı kalır). Mektubun uçan (*vole*) bir söz olduğunu düşünmüş müydünüz? Çalınmış (*volé*) mektup diye bir şey olabiliyorsa, mektup kopuk/uçan kâğıt olduğu içindir. *Volant* olan *scripta*'dır, sözler ise – heyhat– kalır. Kimse hatırlamadığı zaman bile kalırlar. Tıpkı *artı* ile *eksi* dizilerinde beş yüz bin işaretten sonra α , β , γ , δ 'ların belirmesinin aynı yasalarca belirlenmeye devam edecek olması gibi.

Sözler kalır. Simgelerin oyununa hiçbir şey yapamazsınız, bu yüzden de söylediğinize çok dikkat etmeniz gerekir. Ama mektup, o çekip gider. Kendi başına gezer. Sayın Guiraud'ya, anlasın diye sık sık söylemişimdir, masanın üstünde iki kilo dil olabilir. Bu kadar olmasına gerek yok – küçücük bir parşömen parçası da orada olan bir dildir pekâlâ. Oradadır ve ancak dil olarak var olur, kopuk bir kâğıttır. Ama aynı zamanda özel bir işlevi olan, insana ait hiçbir nesneye kesinlikle benzemeyen başka bir şeydir.

Anlatı kişileri rollerini oynuyor yani. Titreyen biri var içlerinde, kraliçe. İşlevi belli bir sınırın ötesinde titreyememektir. Birazcık daha fazla titreseydi, temsil ettiği –çünkü sahnenin sahiden tam olarak bilincinde olan yalnız odur– göldeki yansı daha fazla bulansaydı, artık kraliçe olamazdı, büsbütün gülünç olurdu, hatta Dupin'in en son-daki gaddarlığına bile katlanamazdık. Ama kraliçe ağzını açıp tek söz etmez. Hiçbir şeyi görmeyen bir anlatı kişisi var, kral. Bir de bakan ile mektup var.

Birinin, S. dükünün kraliçeye yönelik sözü olan bu mektup sahi kime yöneliktir? Bir söz olduğu andan itibaren birden çok işlevi olabilir. Belli bir anlaşma, bir sır paylaşma işlevi vardır. Dükün aşkı mı, devlet güvenliğiyle ilgili bir komplo mu, yoksa bir bayağılık mı olduğu pek önemli değildir. Mektup oradadır, bir tür mevcudiyet-na-

mevcudiyet içinde saklanmıştı. Oradadır ama değildir de, ancak tehdit ettiği, ihlal ettiği, alay ettiği, tehlikeye attığı ya da askıya aldığı her şeyle ilişkisi içindeki değeriyle birlikte oradadır.

Her yerde aynı anlamı olmayan bu mektup ortalığa dökülmesi iyi olmayacak bir hakikattir. Bakanın cebine girdikten sonra önceden her ne idiye artık o olmaktan çıkmıştır. Artık aşk mektubu, sır paylaşma mektubu, bir olayın duyurusu değil, bir kanıt, bu durumda inandırıcı bir belgedir. Şu zavallı kralın ihtirasla kıvrandığını, çok daha ihtişamlı bir kral olmak uğruna, olup biteni önce görmezden gelebilen ve sonra değerli eşlerini, İngiltere tarihinin –yine İngiltere– bazı anlarında görüldüğü üzere, koca koca yargıçların önüne çıkarabilen acımasız krallardan olduğunu hayal edersek, bir mektubun alıcısının kimliğinin mektubun kime ait olduğu sorusu kadar sorunlu olduğunu fark ederiz. En azından bakanın elinde olduğu andan itibaren mektup kendi içinde başka bir şey haline gelmiştir.

O zaman bakan çok tuhaf bir şey yapar. Bunun kaçınılmaz olduğunu söyleyeceksiniz bana. İyi de biz analistler niye güdülenimlerin kaba görünüşleri üstünde duracakmışız ki?

Cebimden döneme ait bir mektup çıkarıp size nasıl katlandığını göstermek istiyordum ama tabii ki evde unutmuşum. O dönemde mektuplar pek hoştu. Aşağı yukarı şöyle katlanırlardı – ve balmumu ya da hamurla mühürlenirlerdi.

Mektubun fark edilmemesini isteyen kurnaz bakan onu tutup öbür taraftan katlıyor ve buruşturuyor. Öbür tarafına katlayınca, mektubu üzerine başka bir alıcı ya da kırmızı yerine siyah bir mühür yerleştirilebilecek çıplak ve düz bir yüzey gibi göstermek mümkün pekâlâ. Soylu efendinin uzun ince yazısının yerine bakana hitaben yazılmış bir mektubun kadın yazısı geçer. Tıpkı bizim gibi mektubun ne olduğu üstüne kafa yormuş olan Dupin'in vaşak gözlerinden kaçmayan kılıfa işte bu şekilde girer mektup.

Bakanın mektubun tanınmasını istememesi biz analistler için bu dönüşümü yeterince açıklamıyor. Mektubu rasgele dönüştürmemiştir. Ne olduğunu bilmediğimiz bu mektubu bir bakıma yeni ve sahte görünüşüyle kendisine göndertmiştir, hatta kime –küçük ve ince kadının yazısıyla yazmış kendi konumundaki bir kadına– ve kendi mühürle gönderttiği de açıklanıyor.

Alın size insanın kendi kendiyile kurduğu tuhaf bir ilişki. Artık o incelikli kadın yazısıyla yazılı olduğu ve kendi mührünü taşıdığı için mektup birden kadınsılaşıyor ve aynı zamanda narsisist bir ilişkinin parçası oluyor. Bir bakıma kendi kendine gönderdiği bir aşk mektubu. Durum çok belirsiz, tanımlanamaz cinsten, hiçbir şeyi zorlamak istemiyorum ve işin doğrusu bu dönüşümden söz etmemin nedeni, bakanın kendisinin öznel davranışıyla ilgili çok daha önemli bir şeyle bağlantılı olması.

Bu dram üstünde duralım, onu bağlayan şeyi görelim.

Mektubun bakanın elinde olması hangi bakımdan o kadar acı bir durum ki kraliçenin mektubu geri alma yönünde hissettiği çok acil ihtiyaçtan bütün bunlar doğuyor?

Zeki muhataplardan birinin, kendisi de bir tanık olan anlatıcının belirttiği gibi, bu olay ancak kraliçe bu belgenin bakanın elinde olduğunu bildiği takdirde önem taşıyor. Kraliçe biliyor, kralısa her şeyden bihaber.

Diyelim ki o zaman bakan katlanılmaz bir patavatsızlıkla davrandı. Güçlü olduğunu biliyor, öyle davranıyor. Kraliçe de –olayda söyleyecek sözü olduğuna inanmak lazım– bakandan yana devreye giriyor. Güçlü bakanın farazi arzuları tatmin ediliyor, filancayı falanca mevkiye tayin ediyorlar, yanına filanca çalışma arkadaşını veriyorlar, fazlasıyla meşruti olduğu görülen Kraliyet Meclisi'nde çoğunluğu oluşturmalarına müsaade ediyorlar. Ama bakanın bir şey dediğine, kraliçeden bir şey istediğine delalet eden bir şey yok. Aksine mektup elindedir ve susuyordur.

Anlaşmanın temelini tehdit eden bir mektup elinde olduğu halde susuyordur. Derin, bilinmeyen, bastırılmış bir kargaşa tehdidini elinde tutuyor ve susuyordur. Yüksek anlamıyla ahlaki diye niteleyebileceğimiz bir tutumu olabilirdi. Gidip kraliçeye birtakım temsiller sunabilirdi. Tabii ikiyüzlülük olurdu ama düzenin gözü açık bir bekçisi olarak efendisinin onurunu savunuyor pozunu takınabilirdi. S. dükü ile birlikte kurulan entrika belki de onun doğru bulduğu siyaset için tehlikelidir. Ama hayır, o bunların hiçbirini yapmıyor.

Bakan bize esasen romantik bir anlatı kişisi olarak sunuluyor ve Sayın de Chateaubriand'ı düşündürmüyor değil, ki onu da Hristiyan olmasaydı bu kadar soylu bir kişi olarak hatırlamazdık. Nitekim

Anılar'ının hakiki anlamını okursak, monarşiye yeminle bağlı olduğunu, sırf bunun dışında monarşinin pislik olduğu düşüncesini olabilecek en açık biçimde söylemek için beyan etmiyor mu? Öyle ki Dupin'in son hırçınlığını gerekçelendirmek için bize sözü edilen şu *monstrum horrendum*'un (korkutucu canavar) yerine geçebilir. Chateaubriand'ı okuyunca görüyoruz: İlkeleri savunmanın öyle bir yolu var ki aynı zamanda onları etkisiz hale getirmenin en iyi yoludur.

Bakan bize niye bir canavar misali, ilkesiz bir adam olarak sunuluyor? Meseleye yakından bakınca görüyorsunuz ki bu, elinde tuttuğu şeye ödül ya da yaptırım cinsinden hiçbir anlam yüklenmediği anlamına geliyor. Anlaşma ile ilgili bu hakikat hakkında sahip olduğu bilgiyle hiçbir şey yapmıyor. Kraliçeye ithamda bulunmuyor, günah çıkaran ya da vicdanlara hükmeden papaz konumuna yerleşip onu hizaya girmeye teşvik etmiyor, misilleme yapmıyor. Mektubun ona kazandırabileceği kudreti belirsizlik içinde askıya alıyor, hiçbir simgesel anlam yüklemiyor ona; sırf şuna oynuyor: Kendisi ile kraliçe arasına, demin narsisist ilişkiden söz ederken bahis açtığım şu serap, şu karşılıklı büyülenme yerleşsin. Son kertede ölümün oluşturduğu tehdidin belirsizliği üstüne, ama bu olayda kraliçenin korkuları üstüne kurulu olan efendi ile köle arasındaki ikili ilişki.

Yakından bakarsanız kraliçenin bu korkuları çok abartılıdır. Zira, hikâyede de belirtildiği üzere, bu mektup korkunç bir silah olabilir, ama etkisiz hale gelmesi için sahneye çıkarılması yeter. İki yanı keskin bıçaktır. Mektup açığa çıkarılınca yalnızca kralın değil, koca bir konseyin nasıl davranacağı, böyle bir skandaldan etkilenecek bütün organizasyonun cezalandırıcı adaletinin nasıl şekilleneceği bilinmez.

Sonuçta mektubun oluşturduğu baskının katlanılmazlığı bakanın tutumunun mektup karşısında kraliçeninkiyle aynı olmasından ileri geliyor. Bakan mektuptan söz etmez, çünkü kraliçeden daha fazla söz edebilecek durumda değildir. Ve sözünü edemediği için de ikinci sahnede kraliçeyle aynı konumda bulunur, mektubu gizlemekten başka bir şey gelmez elinden. Bu da Dupin'in kurnazlığından değil şeylerin yapısından böyledir.

Çalınmış mektup saklanmış mektup haline gelmiştir. Polisler neden bulamaz onu? Mektubun ne olduğunu bilmedikleri için bula-

maz, polis oldukları için de ne olduğunu bilmezler. Her meşru iktidar, her tür iktidar gibi simgeye dayanır. Polis de, tıpkı bütün başka iktidarlar gibi, simgeye dayanır. Çalkantılı dönemlerde görebileceğiniz üzere, birisi çıkıp size *Polis!* deyip kartını gösterirse kuzu kuzu teslim olursunuz, ama göstermezse omzunuza elini attığı an suratını dağıtırsınız. Yalnız, polis ile iktidar arasındaki küçük fark, polisin etkili olma şansının güç kullanmaya dayandığına ikna edilmiş olmasıdır – bunun amacı ona güven vermek değil tersine görev sınırları içinde tutmaktır. Polis de görevini güç kullanarak icra ettiğine inandığı için, ne kadar dersiniz o kadar âcizdir.

Dünyanın belli bölgelerinde bir süredir yapıldığı gibi polise başka bir şey öğrettiğimizde sonucun ne olduğunu görüyoruz. Doktrin diyeceğimiz şeye genel bir bağlılık ortaya çıkıyor. Kim olursa olsun herkes simgeler sistemine göre aşağı yukarı farksız bir konuma yerleştirilebilir ve böylece dünya kadar itiraf elde edilebilir; kişisel düşüncenin eksik olduğu bir yerde simgenin çıplak iktidarı sayesinde, kim olursa olsun herkese simgesel zincirin bir ögesi yüklenebilir.

Güce, ve dolayısıyla gerçeğe inanan polis mektubu arıyor. Hani dedikleri gibi: *Her yerde aradık*. Bulamamışlardır, çünkü söz konusu olan bir mektuptur ve bir mektup tam olarak hiçbir yerde olmaz.

Akıl oyunu değil bu. Düşünün – neden bulamıyorlar? Oradadır. Görmüşlerdir. Ne görmüşlerdir? Bir mektup. Belki açmışlardır da. Ama tanımamışlardır. Neden? Mektubu betimlemişlerdi onlar için: *Üzerinde kırmızı mühür ve filanca alıcının adı var*. Gelin görün ki üstünde başka bir mühür vardır, alıcı adı da başkadır. Bana diyeceksiniz ki *Peki ya metin?* Ama onlara metin verilmemiştir. Zira metin önemli olabilir de olmayabilir de. Önemliyse, kraldan başkası anlayamayacak olsa bile, ortalıkta dolaşmamasında yarar vardır.

Görüyorsunuz ya ancak hakikat boyutunda gizli saklı bir şey olabilir. Gerçek açısından gizli yer diye bir fikrin olması bile akıl almazdır – birisi bir şeyi yeryüzünün ne kadar ücra bir köşesine götürmüş olursa olsun, gizli saklı değildir, çünkü o gitmişse siz de gidebilirsiniz oraya. Ancak hakikat düzenine ait olan gizlenebilir. Gizlenmiş olan hakikattir, mektup değil. Polisler için hakikatin önemi yoktur, onlar için gerçeklikten başkası yoktur ve işte bunun için bulamazlar.

Buna karşılık, tek mi çift mi oyunu üstüne yorumlarının yanı sıra, Dupin dil, matematik, din üstüne değerlendirmeler yapıyor, sürekli simge üstüne spekülasyonda bulunuyor, öyle ki matematiğin anlamsızlığından bile dem vuruyor – aramızdaki matematikçiler kusura bakmasın. Diyor ki, bir gün bir matematikçinin yanında $x^2 + px$ 'in tam olarak q 'ya eşit olmadığını söyleyin hele – âlında pataklar sizi. Hayır, doğru değil, çünkü sık sık Rignet'ye bu konudaki şüphelerimi söylüyorum, başıma öyle bir şey gelmedi. Aksine dostumuz bu spekülasyonların devamını getirmeye teşvik ediyor beni. Son olarak, Dupin görülmesi gerekeni görüyorsa simge ve hakikat üstüne biraz kafa yorduğu için görüyor.

Bize betimlenen sahnede Dupin tuhaf bir gösteri karşısında buluyor kendini. Bakan büyük bir kayıtsızlık sergiliyor – ama bu görüntü uyanık adamı kandıramıyor, altında büyük bir tedirginlik, her şeyi yapabilecek romantik kişinin – “soğukkanlı” sözü, bunu Stendhal'de görebilirsiniz, onun için yaratılmıştır– korkutucu cesareti olduğunu biliyor. Bakın uzanmış, canı sıkılıp hayallere dalmış – *Bir çöküş döneminde hiçbir şey büyük bir kafayı meşgul etmeye yetmez. Her şey yokuş aşağı giderken ne yapmalı?* Konu bu. Bu sırada Dupin, her yere yeşil gözlükle bakıp mektubu görmesini sağlayanın dehası olduğuna bizi inandırmaya çalışıyor. Ama hayır.

Nasıl ki mektubu kraliçe bakana işaret etmişse, aynı şekilde sırrını Dupin'e veren de bakanın ta kendisidir. Alıcısı kadın olan mektup ile şu bitap düşmüş Paris arasında adeta bir yankı yok mu? Ne yapmak istediğini, amacının oyuncu/kumarbaz olarak yürüttüğü haybeden etkinliği olabildiğince ileri götürmek olup olmadığını kimsenin bilmediği bu kişinin yumuşamış tutumunda mektubun neye dönüştüğünü Dupin harfi harfine okur. Tıpkı mektubun kaçırılmasıyla kraliyet çiftine meydan okuduğu gibi, şimdi de dünyaya meydan okumak için oradadır. Peki bu ne demek oluyor? Kraliçenin o gün mektup karşısında olduğu konumda, esas itibarıyla kadınsı bir konumda olmak için bakanın kraliçenin başına gelene maruz kalması dışında.

Bana şimdi önceki gibi üç kişi ve bir mektup olmadığını söyleyeceksiniz. Mektup oradadır, iki kişi vardır, peki kral nerede? O da tabii polis oluyor. Bakan telaşlanmıyorsa bunun nedeni, tıpkı kralın

kraliçenin güvenliğinin bir parçası olduğu gibi polisin de kendi güvenliğinin bir parçası olmasıdır. Muğlak bir koruma – kocanın karısına karşı yardım ve koruma görevi olması anlamında kralın kraliçeye borçlu olduğu, aynı zamanda kraliçenin kralın körlüğüne borçlu olduğu koruma. Ama mektubun göz açıp kapayıncaya kadar yürütülmesine neredeyse bir hiç, küçük bir denge değişikliği yetmiştir. Bakanın başına gelen de budur.

Polis aylardır konağını arayıp tarayıp mektubu bulamadığı için kafasının rahat olabileceğine inanmasında kendi adına bir hata vardır. Hiçbir şeyi kanıtlamaz bu, tıpkı kralın mektubu görmekten âciz mevcudiyetinin kraliçe için etkili bir koruma sağlamaması gibi. Hatası nerede? Polisin mektubu bulamamasının nedeninin mektubun bulunamaması değil polisin başka bir şey araması olduğunu unutmuş olması. Başını kuma gömdüğü için güvende olduğuna inanır devekuşu (*autruche*) – o da bir başka devekuşu, başkası-kuşu (*autrui-che*), kafasını kuma gömdüğü için güvende olduğuna inanan gelişmiş bir devekuşudur. Devekuşu bir üçüncüsünün gelip arkasındaki tüyleri yolmasına ve ele geçirdiği tüylerle sorguç yapmasına müsaade eder.

Bakan kraliçenin olmuş olduğu konumdadır; polis ise kralın, gerçekten başkasına inanmayan ve hiçbir şey görmeyen şu kralın konumunda. Anlatı kişileri arasındaki aralık kusursuz. Söylemin devamında araya girdiği ve ortalığı kasıp kavurmaya yarayacak bir hiç olan şu küçük mektubu hasbelkader eline geçirdiği için, şu kurnazlar kurnazı, şu hırslılar hırslısı, şu entrikacılar entrikacısı, şu heveskârlar heveskârı, sırrının burnunun dibinden aşırılacağını görmez.

Dikkatini bir an için başka bir yere çekmeye bir hiç, polise işaret edecek herhangi bir küçük şey yeter. Nitekim sokaktaki olay dikkatini çekiyorsa polis tarafından gözetim altında tutulduğunu bildiği içindir – *Her köşede üç sivil polis varken nasıl oluyor da evimin önünde bir şeyler olabiliyor?* Yalnızca mektubu ele geçirmekle kaddınsılaşması değil, aynı zamanda size bilinçdişısıyla ilişkisini anlattığım bu durum ona esas şeyi unutturur. Hani unutmak için ıssız bir adaya çekilen adamın hikâyesini bilirsiniz: *Neyi unutmak için? Unuttum.* Eh o da polis gözetiminde olmak için kimsenin kendisinden iyisini yapamayacağını zannetmemek gerektiğini unutmuştur.

Bir sonraki aşama çok tuhaf. Dupin nasıl davranıyor? Unutmayın, polisin iki ziyareti arasında uzun bir ara var. Mektubu ele geçirir geçirmez Dupin de kimseye tek kelime etmez. Kısacası, bu mektuba sahip olmak –gezinen hakikatin anlamı tam olarak bu– çenenizi kapattırır. Sahi kime söz edebilirdi ki? Bu durum karşısında epey canı sıkılmış olmalı.

Allaha şükür, komiserler hep suç mahalline döndükleri için, komiser gelip onu sorguya çeker. Öteki ona bedava doktor muayeneleri hakkında hakikaten müthiş bir hikâye anlatır. Bir İngiliz hekim varmış, birisi bir reçete hakkında bilgi almaya çalışıyormuş ondan: *Bu durumda ne almalı, doktor bey?* – *Tavsiye*. Böylece Dupin ücrete pek öyle hayır demeyeceğini komiserle ima etmiş oluyor. Adamcağız hemen ödemeyi yapar ve öteki der ki *Buyurun, çekmecenizde bulabilirsiniz*.

O âna dek aşırı uyanık, olağanüstü bir kişi olan Dupin'in birdenbire küçük bir simsara dönüştüğü anlamına mı geliyor bu? Ben burada mektuba bağlı kötü *mana* denebilecek şeyin kefareti görmektedir. Nitekim ücretini alır almaz işin içinden sıyrılıyor. Sırf mektubu bir başkasına aktardığı için değil, güdüler herkesin gözünde açık olduğu için: Parayı aldı, artık onu ilgilendiren bir şey yok. Ücret ödemesinin kutsal değeri doktor hikâyeciğinin oluşturduğu arka planla açık açık işaret edilmiştir.

Çok uzatmak istemiyorum ama zamanımızı hastanın çalınmış mektuplarını taşıyarak geçiren bizlerin de az çok ücret aldığımızı belki bana kırıp dökmeden belirtirsiniz. Şu diyeceğimi iyi düşünün: Ücret almıyor olsaydık, bize gelip hakikatlerini emanet eden bütün öznelerin dramına, Atrée ve Thyeste'in dramına dahil olurduk. Bize allahlık (*sacré*) hikâyeler anlatıyorlar ama para ödedikleri için biz kutsal (*sacré*) ile kurban (*sacrifice*) düzeninde yer almıyoruz. Herkes bilir, para sadece birtakım nesneleri satın almaya yaramaz, uygarlığımızda inceden inceye hesaplanan fiyatların asıl işlevi para ödemesinden sonsuz kat daha tehlikeli bir şeyin, birine bir şey borçlu olmanın etkisini azaltmaktır.

Söz konusu olan budur. Her kim mektubu elinde tutuyor olursa olsun, mektup, ilgilendirdiği kişi –kral– hariç, kime yöneliktir? sorusunun gölgesine girer. Mektup sonunda krala ulaşacaktır ama tam

olarak Dupin'in –kraliçenin birkaç hakaretinden sonra bakanın olayın ortaya çıkmasına izin verecek kadar aptal olduğu– o kısa hayali hikâyesinde anlattığı şekilde değil. Hakikaten krala ulaşır ve o yine hiçbir şeyden haberi olmayan bir kraldır. Ama arada kral olan kişi değişmiştir. Bir adımda kraliçe haline gelmiş olan bakan artık kraldır. Üçüncü aşamada kralın yerini almıştır, mektup da ondadır.

Haliyle Dupin'den komisere –ve oradan da karanlık odaya, çünkü mektubun destanının bittiği söylenemez– geçen mektup değildir bu; Dupin'in ona verdiği, mektubun yeni bir biçimidir – Poe'nun bize gösterdiğinden çok daha fazla yazgının aracı olan, hikâyeye dışı kızımlara yönelik o dokunaklı ve acımasız yönünü kazandıran bir biçim. Bakan kâğıdı açınca şu dizeler tokat gibi çarpacak:

*böylesi art niyetli bir tasarı
Atrée'den ziyade Thyeste'e yaraşır*

Aslında günün birinde bu mektubu açmak zorunda kalsa kendi edimlerinin sonuçlarına katlanmak, Thyeste gibi öz evlatlarını yemek zorunda kalacaktır. Her allahın günü, simgeler hattı son durağına vardığında bununla uğraşmak zorundayızdır – edimlerimiz gelip bizi bulur. Bu noktada peşin ödeme yapmak gerekir. Bu noktada, hani derler ya, suçlarınızın *hesabını vermek*, açıklamasını yapmak gerekir – bu da demek oluyor ki hesabını verebilirseniz cezalandırılmazsınız. Bakan mektubu ortaya çıkarma deliliğini yaparsa, hele ki mektubun o mektup olup olmadığına öncesinde bakmazsa, Zürih'te Leclair'e ironik biçimde savurduğum slogana uymaktan başka bir şey yapamaz: *Dasein'ını ye!* Thyeste'in en âlâ yemeğidir bu.

Mektubu ortaya çıkarmak için bu bakanın kumarbaz paradoksunu sahiden delilik noktasına kadar götürmüş olması gerekirdi. Sahiden, sonuna kadar ilkesiz bir adam, hatta şu son ilkeden, çoğunlukla bize kalandan, aptallığın gölgesinden bile yoksun olması gerekirdi. Tutkuya kapılırsa, saygı ve sevgiye değer cömert kraliçeyi bulacaktır – çok budalaca ama bu onu kurtarır. Düpedüz nefrete kapılırsa, darbesini etkili biçimde indirmeye bakar. Ancak *Dasein'*ı herhangi bir düzende –mahrem düzeni, masasının, çalışma masasının düzeni dahil– her türlü kayıttan koparılmışsa, ancak işte o zaman kahrın da niskasını görür.

Bütün bunları küçük *alpha*'lar, *beta*'lar, *gamma*'larla yazabilirdik. Kişileri gerçek olarak tanımlamaya yarayacak herhangi bir şey –nitelikler, mizaç, kalıtım, soyluluk– olayda hiçbir şey ifade etmez. Herkes her an, cinsel davranışına varıncaya dek, bir mektubun daima gönderildiği adrese varmasıyla tanımlanır.

26 Nisan 1955

XVII

Öğretene Sorular

*Ortak söylem.
Arzunun gerçekleşmesi.
Uyuma arzusu.
Kelam ve bağırsaklar.
Gerçekçilik sorunu.*

Zaman zaman biraz sarplaşan, bu yıl tırmanmaya başladığımız bu yamacın tepesine ulaşmaya hazırız bugün. Ama bu doruğun tepesinden, katettiğimiz yola ilişkin sahiden panoramik bir manzaraya ulaşacağımızı gösteren hiçbir şey yok.

Geçen oturumda duyurduğum üzere, sözün işlevi ile ölümünkini birbirine bağlamaya çalışacağım – ölümün kendisinden değil, çünkü bunun bir anlamı olmaz, yaşamın direndiği şey olduğu ölçüde ölüm-den söz ediyorum.

Haz ilkesinin ötesi *Wiederholungszwang* teriminde ifade ediliyor. Bu terimin Fransızcaya *yineleme otomatizmi* diye çevrilmesi pek uygun değil; *ısrar* mefhumuyla, “yineleme ısrarı”, “anamlı yineleme” ile size daha iyi bir eşdeğerli sunacağım inanıyorum. Bu işlev, yeni bir boyut getirdiği için, ama dünyaya getirdiği için diyemeyeceğim çünkü –bir dünya dile tabi bir evren olduğu sürece– dünyayı mümkün kılan tam da o boyuttur, dilin bile kökünde yer alır.

O halde bu işlev ile bunun üzerine Freud’un yine ısrarlı bir şekilde düşünerek ulaştığı mefhum, yani ölümün işlevi arasında nasıl bir ilişki var? Zira insan dünyasında, insanın yazgısına hükmeden söz ile Freud’un düşüncesine nasıl yerleştireceğimizi bilmediğimiz ölüm (gerçek düzeyinde midir, imgesel düzeyinde mi yoksa simgesel düzeyinde mi?) arasında bir bağlantı kuruluyor.

Ama Freud'un keşfi ve öznenin kendi kendine yaptığı ifşaya tanık olmamızı sağladığı ölçüde bizim deneyimimizin anlamını size bir kez daha, ve umarım daha iyi, kavratacak şekilde bu iki terimi birbirine bağlamadan önce, biraz duracağım.

Kendi kendime bir şey düşündüm, ne kadar acımasız olursa olsun bir uyanış içermiyor. Öğretme ediminin çok sorunlu bir şey olduğunu ve şu küçük masanın arkasında şimdi durduğum yeri işgal etmek zorunda kaldığı andan itibaren herhangi birinin yetersiz olduğunu gösteren tek bir örnek olmadığını düşündüm, en azından görüntü itibariyle. Bir başka deyişle, çok yetenekli bir Amerikan şairinin söylediği gibi, bilmedikleri yani cehaleti nedeniyle yetersiz kalan bir öğretmen hiç görülmemiştir. İnsan, kendisini bilen kişi konumunda sunduğu dakikaları doldurmasına yetecek kadarını hep bilir. Öğreten kişi konumunu aldığı andan itibaren süreyi dolduramayan biri görülmemiştir asla.

Bu da beni şunu düşünmeye götürüyor: Ancak dinleyenlerde bir ısrar uyandırmayı, olduğu haliyle –her nasılsa öyle, olduğu haliyle, doğurgan– cehaletin ve öğretmenin cehaletinin büyüklüğünü dinleyenler bizzat kavradıkları zaman ortaya çıkan şu bilme arzusunu uyandırmayı başardığı takdirde, hakiki öğretim vardır.

Şeylerin biçimsel aygıtına bağlı olanlar için son söz olacak ama başkaları için yeni bir açılım sağlayacak birkaç lakırdı etmeden önce hepinizden, içinizden her birinden, bugün benim sorum diye tanımlanacak bir soru sormanızı istiyorum.

Bir başka deyişle, her biriniz bana varmak istediğim yer konusunda kendince edindiği fikri söylesin. Bu yıl bütün o anlattıklarımın sonra sorduğum şekliyle sorunun kendisi için nasıl şekillendiğini ya da yanıt bulduğunu, bir sonuca vardığını, ya da buna nasıl direndiğini anlatsın.

Hedef değil bu, herkes bu ideal noktaya istediği mesafede duralabilir. Aklınıza gelebilecek soruların kesişme noktası doğal olarak bu olmalı diye düşünüyorum ama onu hedeflemenizi gerektiren bir şey yok. Bana soracağınız her sorunun, hatta görünüşte kısmi, bir noktayla sınırlı, gerekirse belirsiz her sorunun yine de bu hedefle belli bir ilişkisi olması lazım.

Aynı zamanda size kaçınılmış görünen bir şey varsa bu vesileyle

onu ortaya çıkarabilirsiniz. Şimdiye dek katetmenizi sağladığım yolda görmüş olabileceğiniz süreklilikten bahis açmanın da bir yolu olacaktır bu.

Hemen bunu yapmanızı istiyorum. Böyle işte – bugün seminer saatinin bu deney dışında bir şeyle geçirilmesini kabul etmeyeceğim.

Gönüllülere sözü vererek ilerleyeceğiz. Sizden isteyebileceğim en küçük şey bu sınav – kendinizi başkalarına sunmanız. Analist olarak bunu yapamıyorsanız, ne yapabilirsiniz?

İçlerinde veya dilinin ucunda söyleyecek bir şeyi olduğunu hissedenenler hiç vakit kaybetmeden söylesin. Diğerleri bu sayede kafalarını toplamaya vakit bulurlar.

1

Bayan Clémence Ramnoux: *Freud'dan o bölümü okuduktan sonra, derine değil de yüzeye yerleştirilen ve iki cephede, hem dışarıdan gelen travmalara hem de içeriden gelen itkilere karşı işleyen bir savunma işlevi fikrini edinmeyi başarmıştım. Konferanslarınızdan sonra bunu kafamda bu şekilde canlandıramıyorum. En iyi tanımın ne olduğunu merak ediyorum. Bana öyle geliyor ki en iyi tanım ortak bir söylemin parçasının söz konusu olduğunu söylemek. Öyle midir? Bir soru daha. Freud'un yinelenen semptomların içinden çıktığı şeye neden ölüm içgüdüğü adını verdiğini anlamayı da başardım. Bu yinelenme bir tür eylemsizlik sunduğu ve eylemsizlik de inorganik bir duruma, dolayısıyla da en uzak geçmişe dönmek demek olduğu için. Böylece Freud'un bunu neden ölüm içgüdüğüne benzettiğini anladım. Ama, sizin son konferansınız üstüne düşündükten sonra, bu zorlantıların bir tür sonsuz, kılıktan kılığa giren, nesnesiz arzu, hiçbir şeye yönelik olmayan bir arzu ortaya çıkardığını anladım. Bunu çok iyi anlıyorum ama anlamadığım bir şey var: ölüm.*

Muhakkak ki size öğrettiğim her şey ben'in kafamızda canlandırma-ya alıştığımız yapısal modeldeki durumunu sorgulatmaya yönelik. Mevcut analiz yöneliminde yapıldığı gibi ben'i perspektifin merkezine yerleştirmek, insanın konumuyla ilgili her türlü sorgulamanın

maruz kaldığı şu tersine dönmelerden biridir yalnızca. İnsan üstüne söylemde ne zaman bir revizyon olduysa olup bitene dair fikir edinmekte zorlanırsınız, çünkü bu revizyonların her birinin özelliği zaman içinde köreltiliyor, hafifletiliyor; öyle ki hep olduğu gibi şimdi de “hümanizm” kelimesi, insan hakkında devrimci bir bakış açısının birbiri ardı sıra beliren kadavralarının üst üste yığılıp usulca çürüdüğü bir çuvaldır. Psikanaliz düzeyinde şu anda olan da bu.

Bu vesileyle sabah gazete okurken düşündüğüm bir şey geldi aklıma; ne zaman ki biraz nedensiz bir cinayet konusunda sorumluluk meselesinden bahis açılrsa, sık sık ilginç bir gösteriyle karşılaşırız artık: Psikiyatrin, kişinin sorumluluğunu vurgulamazsa genel anlamda katliama kişisel olarak kapı aralamış olacağı düşüncesi karşısında kapıldığı panikli korkuya, tutkulu savunusuna, dehşet içinde kenetlenişine tanık oluyoruz. Besbelli ki katil, her an ihtimal olarak kendini gösterse de, görmeye alışık olmadığımız bir şey yapmıştır – olabilecek en sevgi dolu bağlarla bağlı olduğu bir kişiyi yolun kenarında bıçakla delik deşik edip yere sermiştir. Psikiyatr birden bu açıklık, bu boşluk ile karşı karşıya bırakılmış ve tarafını seçmeye davet edilmiştir. Muhtemel olmayan şeyler nasıl başa geliyorsa, bu defa da şanssızlığın meydana gelmiş olabileceğini açığa vuran bir şey olmuştur. Bu örnekte karar vermek için adamın tam olarak sorumlu olduğunu söylemenin yeterli olmayacağını açıklaması gereken psikiyatr kaçıp saklanır. O zaman öznenin sözlerini söylerken ağzını eğip büktüğü şaşırtıcı bir söylem duyarız; adı geçen suçlunun her türlü olası coşkusallık bozukluğunu sergilediğini, temas eksikliği çektiğini, ürkütücü olduğunu ama yaptığı şeyin, pek tabii ki, ortak söylemin parçası olduğunu ve yasalarca öngörülen cezaya razı olması gerektiğini söyler.

Psikanalizde de benzer bir şeye tanık oluyoruz. Merkez ve ortak ölçü olarak ben’e geri dönüş Freud’un söyleminde kesinlikle ima edilmez. Hatta tam tersi – söylemi ilerledikçe, eserinin üçüncü aşamasında onu takip ettikçe giderek daha çok ben’i bize bir serap, bir özdeşleşmeler toplamı olarak gösterir. Şüphesiz ben, öznenin kendisini sunduğunda indirgendiği gayet zayıf bir sentez noktasında bulunur, ama aynı zamanda başka bir şeydir, başka bir yerde bulunur, başka bir yerden, tam olarak da şu soruyu sorabileceğimiz haz ilke-

sinin ötesindeki noktadan gelir: Bu simgesel örgüde, öznenin güdülenimlerine dair kavrayabileceğimiz her şeyin ötesine geçerek ısrar eden şu temel önemdeki cümlede kavranan nedir?

Tabii ki söylem ve, söylediğiniz gibi, ortak söylem var. Size “Çalınmış Mektup”tan söz ederken biraz muammalı bir şekilde de olsa dedim ki bu mektup bir süreliğine ve o küçük sahnenin, Freud’un deyişiyle *Schauplatz*’ın, Poe’nun bize sunduğu kukla oyununun sınırları içinde, kendisini peş peşe ele geçiren farklı öznelere bilinçdışına tekabül eder. Mektubun kendisi, bir parça kâğıt üstüne yazılmış o cümle, ortalıkta dolandığı ölçüde, bilinçdışıdır. O öznelere mektubun yansıması yüzleri ve endamları/itibarları üzerinden geçtikçe aldıkları renkleri gösterdiğime göre, bu gayet açık.

Belki yanıtlamam sizi tatmin etmedi. Ama unutmayın ki Oidipus’un bilinçdışı, Oidipus’un hikâyesinin uzun zamandan beridir, ezelden beridir burada yazılı olmasını, onu bilmemizi ve en baştan itibaren kendisi o hikâyenin elinde oyuncak olduğu halde Oidipus’un hiç bilmemesini sağlayan şu temel nitelikteki söylemdir. Bu durum çok gerilere gider – hatırlarsınız, kâhin anne babasını korkutmuş, Oidipus sokağa atılmış, reddedilmiştir. Her şey, kehanete uygun olarak, ve onun hikâyesi olarak idrak ettiği şeyden başka biri oluşuna uygun şekilde cereyan eder – Iokaste ve Laios’un oğludur ama bunu bilmeden hayata atılır. Yazgısındaki dramın bütün nabız atışı, baştan sona, tepeden tırnağa, bilmese de gerçekliğe tekabül eden şu söylemin örtünmesine bağlıdır.

Yeniden ölümden söz ettiğimizde büyük trajedi yazarlarının anlattığı haliyle Oidipus dramının sonunu size belki açıklamaya çalışırım. Bir sonraki konferansa kadar *Oidipus Kolonos’ta*’yı okumanız lazım. Göreceksiniz ki insanın şu bilmediği söylemle nihai ilişkisi ölümdür. Bu üstü örtülü geçmiş ile olduğu haliyle ölüm, en korkunç yüzüyle ölüm arasındaki özdeşleşmenin ne kadar yoğun olabileceğini anlamak için şiirsel ifadenin kendisine gitmek gerekiyor aslında. Ötede bir an içermeyen ve her türlü sözü söndüren bir örtüyü kaldırma edimi. *Kral Oidipus* trajedisi örnek bir eserse, analistler *Oidipus Kolonos’ta* trajedisinde gerçekleşen dramın ötesini de bilmeli.

Ben’i ortak söyleme ve haz ilkesinin ötesine göre nasıl konumlandırmalı? Sözüünüzün açıldığı soru bu, ben de çok düşündürücü

buluyorum bunu. Sonuçta, birey-özne ile merkezden uzaklaştırılmış özne arasında öznenin ötesindeki özne, bilinçdışının öznesi, bir bakıma bir ayna ilişkisi vardır.

Ben'in kendisi, bilinçdışı söyleme tekabül eden ortak söylemin anlamlı öğelerinden biridir. Bu haliyle, imge olarak, simgeler zincirine sıkışıp kalmıştır. Simgesel gerçekliğin öznenin gerçekliğine dahil olmasında kaçınılmaz bir öğedir, öznenin ilkel boşluğuna bağlıdır. Bu bakımdan, köken anlamı bakımından, insan öznesinin psikolojik yaşamında ölümün en yakın, en mahrem, en erişilebilir görünüşüdür.

Ben ile ölüm arasındaki çok yakın bir ilişkidir, çünkü ben –öznenin sıkışıp kaldığı, yabancılaştığı– ortak söylem ile bunun psikolojik gerçekliği arasında bir kesişim noktasıdır.

İnsanda imgesel ilişki, ölümün kendisini mevcutlaştırdığı boşluk orada ortaya çıktığı ölçüde, sapkındır. Temelini yineleyici ısrar fenomeninin oluşturduğu simge dünyası, özne için yabancılaştıracıdır, daha doğrusu öznenin kendisini hep başka bir yerde gerçekleştirmesinin ve öznenin hakikatinin hep bir kısmıyla örtülü kalmasının nedenidir. Ben ikisinin kesişiminde durur.

Temel simgecilikte imgeli olana, dünyaya ya da doğaya benzeyen ve arketipik bir şey olduğu fikrini uyandıran bir şey var. Kaldı ki *arke* demeye gerek yok, *tipik* yeterli. Ama Jung teorisinin bize arketip adı altında sunduğu şu tözleştirilmiş şeyin söz konusu olmadığı da kesin. Bu arketiplerin kendileri sizin ortak söylem dediğiniz şeyde, o söylemin fragmanı içinde hep simgelenir, onun içine sıkışıp kalmıştır. Katılıyorum – çok iyi bir tanım bu ve ben'in tanımıyla yakından ilgili olduğu için bu terimi kullanacağım.

İkinci sorunuza gelince, geçen oturumda ısrar ile eylemsizlik arasındaki farkı size sezdirdiğime inanıyorum.

Analitik tedavide direnç neye karşılık geliyor? Eylemsizliğe. Bu haliyle de temel özelliği kendi içinde hiçbir direnç olmamasıdır. *Widerstand*, engel, bir çabanın önündeki engel anlamında direnci kendimizden başka bir yerde aramamak lazım. Güç uygulayan, dirence yol açar. Eylemsizlik düzeyinde hiçbir yerde direnç yoktur. Aktarımına bağlı olan her şeyin oluşturduğu boyut bambaşka bir düzlemdir – ısrar düzeyine aittir.

Geçen oturumda arzudan, Freud'un bilinçdışı düzeyinde açığa çıkardığı haliyle arzudan, hiçbir şeye yönelik olmayan arzudan bahis açtığımda söylemek istediğimi de çok iyi kavramışsınız.

Freud'un okurlarında nadir rastlanmayan, –sanki Freud'un *Traumdeutung*'da bize işaret ettiği rüyanın arzusu aslında kısa bir liste olan dürtüler listesinin sonunda kısaca geçiyormuş gibi– hep aynı gösterilenle ve kısa erimli bir gösterilenle karşılaşıldığı yanılgısının teşhir edildiğini dün akşam duymuşsunuzdur.

Hiç öyle değil. Bunun tersinin doğru olduğuna ikna olmak için sizden *Traumdeutung*'u dikkatle bir güzel okumanızı rica ediyorum. Her ne kadar Freud orada bu arzunun büründüğü bin bir ampirik kıtlığın peşinden gitse de arzunun formülasyonu ile sonuçlanan tek bir analiz dahi yoktur orada. Arzu hiçbir zaman örtüsü kaldırılmış olarak bulunmaz. Her şey bu arzunun açığa çıkarılmasının basamaklarında, aşamalarında, farklı kademelerinde olur. *Traumdeutung*'u okuduktan sonra rüyanın gerçekliğinin rüyanın gizil düşünceleri dizisi olduğuna inananların yanılgısına da bir yerde güler Freud. Kendi kendine der ki eğer bundan ibaret olsaydı bu gerçekliğin hiçbir yararı olmazdı. İlginç olan, rüyanın işlenme aşamalarıdır, çünkü rüyanın yorumunda aradığımız şey, sonuçta hiçbir şeye yönelik olmayan arzuya tekabül eden şu *x*, işte orada açığa çıkar. Hatta size hodri meydan diyorum, *Traumdeutung*'da “özne şunu arzu ediyor” diye biten tek bir pasaj bulup getiremezsiniz bana.

İtiraz – *Peki ya çocukların rüyaları?* Bu, *Traumdeutung*'da yanlış anlama olduğunu söyleyebileceğimiz tek noktadır. Buna döneceğim ve bu karışıklığın Freud'daki sık sık genetik bir bakış açısına başvurma yönündeki şu eğilime –ki eserin en hükümsüz kısmıdır– bağlı olduğunu göstereceğim. İtiraz çürütülebilir. Esasen, Freud rüyadan tutun şakaya varıncaya dek gündelik hayatın psikopatolojisine bağlı bütün olgularda simgesel oluşumların mekanizması olarak arzudan söz ederken, hep simgeyle varlığa gelenin henüz adlandırılmadığı ve belki hiçbir şekilde adlandırılmayacağı o an söz konusudur.

Bir başka deyişle, adlandırılmış olanın ardında adlandırılmayan vardır. Tam da adlandırılmaz olduğu için, o ada verebileceğiniz her türlü çağrışımla birlikte, en âlâ adlandırılmazla, yani ölümle akra-badır bu.

Traumdeutung'u yeniden okuyun, her adımda göreceksiniz bunu. Adlandırılabilir olduğu anlaşılan her şey rüyanın işlenmesi düzeyindedir her zaman. Bu işlenme bir simgelemedir ki bunun bütün yasaları da anlam yasalarıdır. Dün akşam anlam bölümlemesi, çok-değerlilik, yoğunlaştırma ve Freud'un kullandığı bütün o terimlerden bahis açarak bundan söz ediyordum. Hep üstbelirlenim düzeyindedir bu, ya da anlam güdülemesi düzeyinde. Arzunun içeri girdiği andan itibaren, ki orada baştan sona yabancılaşma diyalektiğine sıkışıp kalmıştır ve kendisini ancak tanınma arzusu ve arzunun tanınmasıyla ifade eder, henüz var olmayana nasıl ulaşılır?

Neden ölümdür bu? Söylediklerimi duyup anladığınızı kanıtlayan sorunuzun sınırında sizi bununla baş başa bırakıyorum.

2

Bay Valabrega: *Demin rüya konusunda söylediklerinize dair. İki de doğru her şeye rağmen. Bence vurguyu rüyanın işlenmesine taşımakta haklısınız.*

Freud bunun rüyadaki önemli tek şey olduğunu açık açık söylüyor.

Bay Valabrega: *Yine de önemli tek şey değil, çünkü rüyada arzunun gerçekleştirilmesi diye bir yan olduğunu da söylüyor. Bence vurguyu rüyanın işlenmesine taşımakta haklısınız, çünkü rüyanın anlamını ancak bu işlenmede bulabiliyoruz. Yoksa, rüyaların anahtarları olurdu ki Freud bu fikri yeterince çürütmüştür. Yine de arzunun gerçekleştirilmesi ihmal edilmemeli. Bunun bir örneğini yalnızca çocukların rüyalarında değil, varsanısal rüyalarda da buluruz.*

Mesele aynı. Bununla yetinebilir misiniz?

Bay Valabrega: *Hayır tabii ki, rüya varsanıya ulaştığı zaman, yetinmemek lazım – bütün o işlenmeye gönderme yapıyor bu ve sizin konuştuğunuz gibi konuşmalı. Ama bugün yeniden ilgi duyulmaya başlayan uyuma arzusunu da değerlendirmek lazım. Rüyanın hem ilk hem de son güdülerinden biridir. Freud ikincil işlenmeden söz etmi-*

yor, mevcut olan ve anlatılan rüyadakinden başka işlenme yok. Sonra bir de, bitiriş anlamında, rüyanın bitiriş anlamlarından biri olan uyuma arzusu var. Dolayısıyla bir uçta arzunun gerçekleştirilmesi var, öbüründe uyuma arzusu. Bence Traumdeutung'da ya da sonraki metinlerde yalnızca işaret edilmiş olan daha modern yorumlar, uyuma arzusunun narsisist bir arzu olarak yorumlanması, pekâlâ bu yöndedir. Rüyada iki gerçeklik vardır: söylediklerinizle biraz geçersizleşmiş görünen arzunun gerçekleşmesi ve anlamın işlenmesi.

Uyuma arzusunun gerçekleştirilmesinden söz ediyorsunuz. Bu terimlerin ikincisinden söz edeyim önce.

Arzunun gerçekleştirilmesi ifadesi ne anlama gelebilir? Öyle görünüyor ki gerçekleşmenin gerçekliği kapsadığı ve dolayısıyla ancak metaforik, yanılsamalı gerçekleşme olabileceği sizi etkilememiş. Her türlü varsanısal doyumda olduğu gibi, arzunun işlevini bu noktada ancak çok sorunlu bir şekilde bir yere konumlandırabiliyoruz. Varsanıdan, yanılsamadan, dolayısıyla da doyumun zıddı olan bir doyumdan kaynaklandığı andan itibaren arzu nedir? “Arzu” terimine işlevsel bir tanım veriyorsak, arzu bizim için hangisi olursa olsun bir davranışsal gerçekleştirme döngüsünün sahneye çıkardığı gerilimse, onu biyolojik bir döngüye kaydediyorsak, arzu gerçek bir doyuma varır. Varsanısal bir doyuma varıyorsa, o zaman burada başka bir söylem düzeyi söz konusu olduğu için varıyordur. Arzu, fiili bir doyumdan başka bir yerde doyuma ulaşır. Arzu, düşlemin kaynağı, temel giriş noktasıdır. Burada hiçbir nesnellığe varmayan, imgesel denen söylem düzeyinin sorduğu soruları kendi kendine tanımlayan başka bir düzey söz konusu.

Bay Valabrega: *Freud kılık değiştirme kavramını bu yüzden kullanıyor, bu yüzden ilk önermenin (rüya arzunun gerçekleştirilmesidir) hemen ardından, kılık değiştirmiş gerçekleşme olarak arzu kavramını kullanıyor. Daha az gerçek bir gerçekleşme değil bu, kılık değiştirmiş bir biçimde gerçekleşmiş bir gerçekleşmedir.*

Kılık değiştirme terimi bir metafordan ibaret, simgesel bir doyumda neyin doyurulduğu sorusunu olduğu gibi bırakıyor. Nitekim öyle ar-

zular vardır ki ancak tanınmak, yani itiraf edilmek suretiyle doyuma ulaşırlar. Rakibinin manevraları sonucu eşinin yanındaki yerini terk eden kuşa birdenbire özenli bir tüy parlaklığı görülür ki cinsel gösterişe yönelik bir ektopidir bu. İkame edici bir doyum imgesi sunan bir kararlar çevrimiyle sonuçlanabilecek, başka bir çevrimdeki vites değişikliği söz konusu. Simgesel doyum aynı düzeye mi ait? Bütün mesele bu. Kılık değiştirme mefhumu bize bunu hiçbir biçimde kavratmıyor.

Biraz önce değindiğimiz diğer terime gelince, uyuma arzusu şüphesiz ki çok önemli. Rüyanın işlenmesiyle ilgili kısmın, *ben*'in rüyaya müdahalesini anlatan ikinci bölümünde Freud bunu özellikle ikincil işlenmeyle bağlantılandırır.

Bana öyle geliyor ki burada ayırt edilmesi gereken iki şey var. Bir yanda uykuyu belli bir vakit için sürdürme ihtiyacı, uyku süresinin altında yattığı varsayılan, uykuyu bozabilecek her türlü iç ve dış uyarılmaya yönelik –ve karşı– duyulan ihtiyaç var. Bu ihtiyaç *ben*'de mi belirir, *ben*'in uyku durumunu korumak için uyguladığı teyakkuzdan mı pay alır? Nitekim *ben*'in rüyadaki mevcudiyetinin beliriverişlerinden biridir bu ama tek beliriveriş olmaktan da uzaktır. Gönderme yaptığınız bölümü hatırlıyorsanız, bilinçdışı düşlem mefhumu ilk olarak orada ortaya çıkıyor. Her şey ikincil işlenme düzeyinde ortaya çıkan teyakkuzdaki merci olarak *ben*'in söylem düzeyine aittir ama Freud onu bu *ben*'in parçası olduğu düşlem kurma işlevinden ayıramaz.

Burada düşlemi, rüya ve hülyayı ayırt etmek için çok ince ayrımlara dayalı koca bir ilişkilendirme dizisi var; bir tür ayna ilişkisine uygun olarak da belli bir anda roller değişiyor. Ben düzeyinde görüldüğü haliyle hülya arzusunun imgesel, yanılsamalı doyumudur; biraz önce Sayın Ramnoux'un dediği üzere, yüzeyde çok dar bir işlevi vardır. *Ben*'in bu hülyası ile gerilimde başka bir yere konumlanmış bir başka hülya arasında nasıl bir ilişki var? Bilinçdışı düşlem mefhumunun Freud'un eserinde ilk ortaya çıktığı yer burasıdır. Uykuyu sürdürme arzusunun karmaşıklığını gösterir size bu.

Ben'in oynadığı saklambaç en üst noktasını belki bu düzeyde sergiler ve nerede olduğunu bilmek bu düzeyde çok güçlük çıkarır. Sonuçta rüya yapılandırmasında hülya işlevinin ancak *ben* düzeyin-

de göründüğünü görüyoruz. Yine bir yerlerde ben'siz bir hülya olduğunu, bilinçdışı düşlemler olduğunu düşünmek için ancak ben'den yola çıkarak çıkarsama yapıyoruz. Paradoksal olarak, bilinçdışı fantazi, düşlemsel etkinlik mefhumu ancak ben dolayımıyla öne çıkarılır.

3

Bayan C. Audry: *Benim sorum Clémence Ramnoux'nunkine çok yakın, çünkü yine ben ile ilgili. Ben ortak söylemin bir parçasıysa, analizin içinde böyledir. Analizden önce su katılmadık bir imgesel seraptan ibarettir. O andan itibaren analiz bu önceki imgeselin gizemden arındırılmasıyla eşdeğerlidir. Şuraya varıyoruz: Gizemden arındırma tamamlanınca ölümün huzurunda buluruz kendimizi. Artık ölümü beklemek ve düşünmekten başka yapacak bir şey olmaz. Sorum çok pozitivist ya da yararcı görünebilir ama böyle.*

Neden olmasın? *Oidipus Kolonos'ta'da Oidipus şunu söyler: Ben şimdi bir hiç olduğum bu anda, artık insan mı oluyorum?* Oidipus'un psikanalizinin sonudur bu – Oidipus'un psikanalizi ancak Kolonos'ta, yüzünü yırtarken tamamlanır. Hikâyesine anlamını kazandıran önemli bir andır bu ve, Oidipus açısından, bir *acting-out*'tur (eyleme koyma); bunu da söyler: *Ne de olsa sinirliydim.*

Bayan C. Audry: *Hümanizmin yerine geçebilecek olan şey Ben bir hiçim ile ölüm arasında mı olmalı?*

Aynen öyle. Çağlar içinde farklı olan bu şey bu kelimeyi –*hümanizm*– kullanmayı çok zorlaştırıyor.

4

Bay Durandin: *Ben bir soru sormak istiyorum ama seminerlerinize düzenli olarak katılmadığım için sormam çok doğru olmayabilir.*

Ben sizden dün akşam bahis açtığınız sözsüzleştirme konusunda açıklama isteyeyim.

Bay Durandin: *Benim sözsüzleştirme muhabbetim çok karmaşık değil aslında. Bilincin dolaysız verileri çerçevesine giriyor biraz. Dil bildiğimiz bir şeyin ifadesinden ibaret değildir, iletişim tarzıdır. Çocuğun düşüncesinin şekillenmesini sağlayan araçtır. Çocuk toplum içinde yaşadığı için dünyayı bölümlemesi dil aracılığıyla olur; sözel gerçeklik de buradan kaynaklanır. Kelimenin olduğu yerde bir şey olduğuna inanılıyor, kelime yoksa bir şey olduğuna inanılmıyor ve arama zahmetine girilmiyor.*

Öyleyse ortaya attığınız şeyi ete kemiğe büründürün. Dün akşam şöyle bir soru sordunuz: Cömertlikten mi verdim ben onu, yoksa korkaklıktan mı?

Bay Durandin: *Bunlar hastamın bana sık sık sorduğu sorular. Ona yanıt vermenin imkânı yok, çünkü kararsız kaldığı bu iki seçenek gerçekliğe tekabül etmeyen içi boş şeyler. Hissedip düşündüğünü etiketleme ihtiyacı duyuyor, hem içi boş olmasa bile bu şeyleri yerleştirip etiketleme ihtiyacı her şeye rağmen sabit, yarı yarıya ölü bir şey. Çoğu durumda hazır düşünceler bunlar. Bir özne temas kurmaya zorlandığı, devam etsin diye özendirmek üzere kaçamak yanıtlar verildiği ölçüde de...*

Sizce ölçülerine göre kesilip biçilmiş bir kostümü olması için hazır giyim kıyafetini çıkarıp atması yeter mi?

Bay Durandin: *Yetmez. Kendisine çırılçıplak bakmaya, bilincine varmaya özendirmek gerekir. Sonradan gelecek sözün önemini ortadan kaldırmaz bu. Sözsüzleştirme ifadesi belki isabetli değildi. Bana*

önemli gelen şuydu: Dil, düşüncemizin, kavramlarımızın, dünyayı kullanma tarzımızın içinde biçimlendiği kalıptır.

Sözleriniz iki tür düşünce olduğunu varsayıyor: hazır dediğiniz düşünce ve öyle olmayan düşünce. Ayrıca hazır olmayan düşüncelerin özelliğinin tam olarak düşünce olmamak, sözsüzleştirilmiş düşünce olmak olduğunu varsayıyor. Bizim deneyimimiz açısından hassas olan bir örnek verdiniz, öznenin La Rochefoucauld psikolojisinin söylem düzeyinde sorduğu şu sorular: *İyi bir şey yaptığımda kendime şan olsun diye mi yapıyorum yoksa ötesi var mı?*

Bay Durandin: *Evet, tam olarak bu söylem düzeyi.*

Peki ama neden burada içi boş söze bağlayabileceğiniz bir şey olduğuna inanıyorsunuz? Sorunun tam anlamıyla sahici olmaya devam ettiğine neden inanmıyorsunuz? La Rochefoucauld'nun bulunduğu söylem düzeyine yerleşiyorsunuz, ben'in o dönemde çok önemli bir soru haline gelmesi de boşuna değil. Ne yaparsanız yapın, düşünceyi hangi biçimiyle kullanırsanız kullanın, yani kusura bakmayın ama hep sözlü bir biçimi vardır, soru bütün değerini korur. Zira, özne ben'in söylem düzeyine yerleştiği ölçüde, her şey aslında narsisist ilişkinin egemenliğindedir. Sözgelimi her türlü bağışta, armağanda yok edilemez bir narsisist boyut olduğunu söylediğimizde sözünü ettiğimiz de bu değil mi? Öznenin soruyu terk ederek kendi yolunu bulacağına mı inanıyorsunuz? Nasıl?

Bay Durandin: *Soruyu yeniden ifade ederek ve sorunun bilincine vararak.*

Peki ama nasıl? Soruyu yeniden ifade etmesi konusunda nasıl bir fikriniz var?

Bay Durandin: *Soruyu cömertlik mi korkaklık mı diye soruyorsa muhtemelen bunun nedeni, kavramları birer şey gibi ciddiye almasıdır.*

Kavramları ciddiye alıp yine de birer şey gibi görmeyebilir.

Bay Durandin: *Kolay olmaz.*

Doğru söylüyorsunuz. Bir şeyleştirme eğilimi vardır.

Bay Durandin: *Öyleyse dil temrini bir düşüncenin yeniden ifade edilmesine yönelik bir temrin olabilir. Nereden hareketle? Biraz gizemli ve dile getirilmez şeylere rastladığımız deneyiminden. Sonuçta gerçekliktir bu. Gerçekliğin bilincine onu bölümleyerek, eklemleyerek varırız. Ama yine de adlandırılmadan önce o da bir şeydir.*

Gerçeklik adlandırılmaz.

Bay Durandin: *Bağırsaklarda olup biten adlandırılmazdır ama eninde sonunda adlandırılır.*

Ama hissettiğiniz her şey, haklı olarak belirttiğiniz gibi bağırsaklarınıza varıncaya dek, vagosempatik tepkilerin devamını ancak sizin devreye soktuğunuz sorular dizisine bağlı olarak getirebilir. Siz işte bununla insansınız. Vagosempatik tepkilerinizin bütün o özellikleri, tuhaflıkları, ritmi, konuşmayı öğrendiğiniz andan itibaren sorularınızın tarihselleştirilmiş-tarihselleştiren hikâyenize (*histoire historisée-historisante*) nasıl dahil olduğuna bağlıdır. Terbiye dediğimiz eğitimin çok ötesine geçer bu.

Freud'da sık geçen bir temadan bahis açacak olursak, tuvaletinizi altınıza kaçırmanızın ilk seferinde kendisini hangi anlam niteliğiyle sunduğuna göre, sonrasında artık öyle şeyler olmaması gereken bir yaşta yeniden altınıza kaçırmaya başlayabilirsiniz. Bu salıverme bir gösterge olarak yorumlanmıştır: İnsan içine çıkacak yüzünüz kalmamıştır ya da erotik bir coşku yüzünden olmuştur – *Kurt Adam*'ı yeniden okuyunuz. Cümlede bir değer, tarihsel bir değer, simgesel bir değer kazanmıştır; bu değeri koruyabilir de korumayabilir de. Ama bağırsak tepkinizin ilk seferinde aldığı değerden hareketlidir ki bağırsaklarınız ve sindirim sisteminiz düzeyinde bir farklılaşma olacak, nedenler-sonuçlar zinciri ebediyen farklı olacaktır. Psikanaliz bize bunu öğretmediyse hiçbir şey öğretmemiştir.

Sonuçta sözsüzleştirme teriminin içerdiği düşünce şudur: Öznenin bütün sözleri ancak yanlış sorunlar ortaya koyar. Bu fikrin, öz-

nenin kendi kendine sorduğu soruda yatan şeyin çözümünü sunduğunu hayal edebilir miyiz hiç? Yoksa, bu örnekte şu kendini sevmeye diyalektiğinin o âna dek öznenin söyleminin ne ölçüde parçası olduğunu, ben'i insan ilişkilerinde bu rolü oynadığı sürece sorusunu sahiden sorduğunu ve bunu –kendisine bütünüyle geri kazandırılması gereken– hikâyesi dolayısıyla yaptığını ona kavratmak mı söz konusu?

Örneğin takıntılıının durumunda armağan düzeyine ait olan her şey takıntılıının içinden çıkamadığı şu narsisist ağa sıkışıp kalır. Dışına çıkabilmesi için narsisizm diyalektiğini son noktasına kadar tüketmesi gerekmez mi? Geri çekilip artık tek kelime etmemesini mi sağlamak lazım, yoksa söylemi son noktasına kadar itip bütün hikâyeyi devralmasını mı? Takıntılıının hikâyesi şudur: Zaten ölü olduğunu fark etmeden ölmesini beklediği bir efendide tamamen yabancılaşmış durumdadır ve bu yüzden adım atacak hali kalmamıştır. Aslında ölmüş efendinin tutsağı ve kölesi olduğunu fark ettirerek çözüme ulaşmayı beklemez misiniz? Takıntılıya, her şeyden baştan hüsrana uğramış olduğunu kavratmanın yolu, söylemini terk etmeye zorlamak değil, diyalektik titizliğinin son noktasına kadar takip etmeye özendirme. Kendi kendine ne kadar şey verirse ötekine, şu ölüye de o kadar çok verir ve şeyin her türlü zevkenden (*jouissance*) ebediyen yoksun olduğunu fark eder. Bu adımı anlamazsa işin içinden çıkma şansınız hiç olmaz.

Siz ona bunun incelikli bir bölümleme olduğunu söylüyorsunuz. Peki sonra? Bu felsefenin kendi başına bir *katharsis* değeri olduğuna mı inanıyorsunuz? Kuşkusuz hayır. Soruyu ne kadar küçümserseniz küçümseyin, sorunun ebediyen yeniden ortaya çıktığını görmenize yol açmaktan başkası gelmez elinizden. Ömrünün sonuna vardığı sırada Oidipus'un ki gibi aşırı durumlar dışında öznenin artık ben'siz olması için hiçbir neden yoktur.

Şimdiye kadar kimse bir takıntılıının son anlarını incelememi. Oysa incelemeye değer. O anda bir ifşa olabilir belki. Biraz daha erken bir ifşa elde etmek istiyorsanız, sözün terk edilmesiyle olmayacağı kesin.

5

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Ben biraz huzursuzluk seziyorum. Burada simgesel ile imgeselden çok söz edip gerçek'ten pek etmiyoruz. Son sorular gösteriyor ki gerçeği biraz kaybetmişiz. Colette Audry çarpıcı bir şey söyledi – neyse ki Oidipus sonunda öğrendiğini çok erken öğrenmedi, çünkü sonuçta ömrünü doldurması gerekiyordu. Başta gerçek olarak kabul ettiğimiz bir yığın şeyin –özne-ben'in bir yeri temsil ettiği– bir ağ içinde, birden çok girişi olan bir sistem içinde olduğunu görmek pek güzel. Bütün bu boyutlar arasında bir hareketle değilse nerededir gerçeklik? Bir başka deyişle, arzunun tanınmasının birtakım dolayıcılardan, avatarlardan, imgesel oluşumlardan, simgesel düzeyde görmezden ya da bilmezden gelmelerden geçmesi gerekiyor. Kısacası, sizin gerçeklik dediğiniz bu mu?*

Kuşkusuz. Herkesin gerçeklik dediği, bu.

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Yine de gerçeklikte, şey olarak değilse de kategori, norm olarak diğer düzeylerde olmayan fazladan bir şey var. Gerçeklik simgenin toplamı değildir.*

Size bir soru sorayım. Aşkın sevilen kişinin gerçek nitelikleri ya da kusurları nedeniyle akamete uğramasının ne kadar ender olduğunu fark etmiş miydiniz?

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Hayır diyebileceğimden emin değilim. Bunun geriye bakılınca görülen bir yanılsama olmadığından emin değilim.*

Ender dedim zaten. Aslında, bu konuya gelince, bunlar bahane cinsinden şeyler olmalı. Gerçekliğe dokunulduğuna inanmak istiyoruz.

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Ama bunun sonuçları çok öteye uzanıyor. Doğru bir tasavvurun hiç olmadığı, sürekli bir düzeltmeden öbürüne, bir seraptan öbürüne gittiğimiz anlamına geliyor.*

Aslında ben deneyimimizin konumlandığı şu öznelarasılık düzlemi için durumun böyle olduğuna inanıyorum. Psikolojilerde ulaşmayı hedeflediğimiz bireysel yeteneklerin sınırları kadar basit bir gerçeğe dokunduğumuz oluyor mu hiç?

Kaldı ki bu sınırlara ulaşmak kolay değil, çünkü ölçü alanı, bireysel nitelikler düzeninde –bu nitelikleri oldukça yüksek bir düzeye yerleştirdiğimiz ve birtakım değişmezlikler (oldukları haliyle bireysel farklılıkları tanımlamak için kullanmaya çalıştığımız kelimelerle “bünye”, “huy” diyoruz bunlara) bulmaya çalıştığımız andan itibaren– nirengi noktalarını bulmakta çok zorlanır. Her şeye rağmen kendiliğinden psikolojinin temel bir âcizlikle malul olduğunu söylemeyeceğim, çünkü herkes, psikolog olduğu ölçüde, çağdaşlarına notlar verir ve deneyim kanıtlıyor ki herkes bunu pekâlâ yapabiliyor. Bir topluluğu belli bir birey hakkında sorgulayınca ve her birinden o bireyin falanca nitelikleri ya da filanca kusurları için bir not vermesini isteyince pekâlâ bir yere varabiliyoruz.

Dolayısıyla öznelarasılıkta gerçeğe yaklaşmayı temelden hükümsüz ilan etmeye çalışmıyorum. Ama sonuçta insanın dramı bu takdirler alanı dışına işte bu şekilde konumlanır. Her insanın dramı, herkesin uğraşmak zorunda olduğu ve nadiren patolojik ya da düpedüz yabancılaştırıcı birtakım sonuçlar doğuran şey, kendince yararları olan bu gerçeğin takdirlerinden bambaşka cinstendir.

Dolayısıyla gerçeğin varlığını tartışmaya açmıyorum. Her türden gerçek sınırlama vardır. Bu masayı tek elle taşıyamayacağım çok doğru; ölçülebilir bir yığın şey var.

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Gerçeği yalnızca aykırılık yönüyle, direnen, rahatsız eden şey olarak görüyorsunuz.*

Bu masayı kaldıramamak beni rahatsız etmiyor; etrafından dolaşmam gerekiyor, burası belli, ama etrafından dolaşmak beni rahatsız etmiyor – size simgesel, imgesel ile gerçek arasında ayırım yaptığımı öğretmemin anlamının bu olduğunu sanmıyorum.

İnsan deneyiminin esaslı kısmı, tam anlamıyla öznenin deneyimi olan kısım, özneyi var eden kısım simgenin belirttiği düzeye yerleşir. Bilimsel düşüncenin oluşumunda yankıları, Bacon’cı yankıları

olmuş bir terimi kullanacak olursak, mevcudiyet tabloları gerçeğinden tamamen farklı bir boyutun belirdiğini varsayar – bu hiç aklımıza gelmiyor. Mevcudiyet diye çağrıştırdığınız şeyi olası varolmayışının zeminine yerleştiriyorsunuz. Bu noktada öne sürdüğüm fikri size duyumsanabilir bir kılıkta sunuyorum, çünkü bana gerçekçiliği soran, idealizmle uzaktan yakından ilgisi olmayan birine yanıt veriyorum. Gerçeğin önceden var olmadığını söylemek hiçbir şekilde söz konusu değil. Ama öznenin alanında etkili bir şey çıkmaz ondan. Var olduğu, varoluştaki kendini sürdürdüğü, varoluşuyla ilgili soruyu sorduğu haliyle özne, analizde diyalog kurduğunuz ve söz aracılığıyla iyileştirdiğiniz özne, onun asli gerçekliği, gerçeklik ile mevcudiyet tablolarının görünüşünün birleştirilmesine bağlıdır. Hepsi onun yarattığı anlamına gelmiyor bu. Size söylerken suskunlukla geçtiirdiğim şey tam olarak şu: Bunlar zaten hazırdır. Oyun oynanmış, zarlar atılmıştır. Atılmışlardır ama yeniden elimize alıp bir daha atabiliriz. Oyun çoktan başlamıştır. Size vurguladığım her şey, akla gelebilecek olası her türlü kehanetin telaffuz edilebileceği bir hikâyenin parçasıdır. Bu yüzden kâhinler birbirlerine gülmeden bakamazlar. Birbirlerine *Soytarısın*, dedikleri için değil. Tiresias bir başka Tiresias'ın huzurundaysa güler. Ama işte bir başkasının huzurunda bulunamaz, çünkü kördür ve bu da nedensiz değildir. Zarların atılmış olmasında gülünç, gülünesi bir şey olduğunu siz de hissetmiyor musunuz?

Bay Lefèbvre-Pontalis: *Sorumun yanıtı değil bu.*

Sorunuzu yeniden ele alıyoruz. Ama çarpıcı olan, bir salınının (çok belirgin, çünkü aksine, şeyleri aramaya alıştığınızdan başka bir yerde dikkate değer bir sabitlik içinde bırakıyor), simge ile gerçeğin sıradan ilişkilerinde belli bir salınının sizi ne kadar büyük bir şaşkınlığa savurabileceğidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, sizi tanımlamam gerekseydi –kişisel olarak sizden değil döneminizin insanlarından söz ediyorum– beni çarpan şeyin inandıklarınızın sayısı olduğunu söyledim.

Sizin için 1277 tarihli çok ilginç bir ferman buldum. O iman ve karanlık çağlarında, okul sıralarında otururken, Sorbonne'da ya da

başka bir yerde, ayin esnasında İsa ya da Meryem'in adını açıkça kirlenlerin önüne geçmek zorundaydılar. Siz artık böyle şeyler yapmıyorsunuz – İsa ve Meryem'in adını kirlletmek aklınıza bile gelmez. Bense, başlarına bir şey gelebileceğini düşündükleri için, Bakire Meryem hakkında saygısız bir şiiri yayımlamaktansa kendini astıracak son derece gerçeküstücü kişiler tanıdım.

En ağır cezalar Aşai Rabbani ayini esnasında mihrapta zar atanlara karşı ilan edilmişti. Bu tür şeyler bana çağımızda ilginç biçimde eksik olan bir etkililik boyutu olduğunu düşündürüyor.

Size zardan söz etmem ve tek mi çift mi oynatmam amaçsız değil. Mihraptaki masada, hele ki Aşai Rabbani ayini esnasında zar atmakta infiale yol açan bir yan olduğuna kuşku yok. Ama bana öyle geliyor ki böyle bir şeyin mümkün olduğu gerçeği, içinde bulunduğumuz ortamda sanıldığından çok daha fazla silinmiş bir yeteneği fikir olarak bize geri kazandırıyor. Buna da kısaca eleştiri imkânı deniyor.

12 Mayıs 1955

XVIII

Arzu, Hayat ve Ölüm

Libido.

Arzu, cinsel arzu, içgüdü.

Analiz direnci.

Oidipus'un ötesi.

Hayat ölmekten başkasını düşünmez.

Bugün Freud'un ölüm içgüdüğü mefhumu ile benim anlamlı ısrar adını verdiğim şey arasındaki ilişkiler meselesinde biraz ilerleyeceğiz.

Geçen oturumda bana sorduğunuz soruların istikameti yanlış gelmedi bana – hepsi çok hassas noktalarla ilgiliydi. Yolumuzun devamı bu sorulardan bazılarının yanıtına götürecek bizi ve değinirken dikkatinizi çekmeyi unutmamaya çalışacağım.

Freud'un konumuyla ilgili kökten bir yol ayrımına geliyoruz. Bu öyle bir nokta ki neredeyse ne olsa söyleyebilirsiniz. Ama bu söyleyebileceğiniz önemsiz değil, şu anlamda ki ne söylerseniz söyleyin, dinlemeyi bilen için özenli bir söz olacaktır.

Nitekim vardığımız nokta arzudan başkası değil, deneyimimizden hareketle bu konuda formüle edilebilecek olan da... bir antropoloji mi? bir kozmoloji mi? Uygun bir kelime yok bunun için.

Her ne kadar Freud'un akıl hastalığı fenomeninde bizi anlamaya çağırdığı şeyin merkezi burasıysa da, o kadar yıkıcı bir şey ki bu, insan onunla arasına mesafe koymaktan başka bir şey düşünmüyor.

1

Arzudan söz edileceği zaman ister istemez bir mefhum ön plana çıkıyor: libido. Bu mefhum, içerimlediği şey, eyleminizin yerleştiği düzeye, yani sözün düzeyine uygun mu?

Libido, görelî bir nesnelleştirme içeren terimlerle arzudan söz etmeyi sağlıyor. İsterseniz şöyle söyleyelim: Bir niceliksel ölçü birimidir libido. Ölçmeyi bilmediğiniz, ne olduğunu bilmediğiniz ama hep orada olduğunu bildiğiniz bir nicelik. Bu niceliksel mefhum niteliksel sonuçlardaki değişimleri birleştirmeyi ve bunların ardışıklığına tutarlılık kazandırmayı sağlıyor.

Niteliksel sonuçlar... – bu sözün anlamını iyi duyun. Durumlar vardır, durum değişiklikleri vardır. Bunların ardışıklığını ve dönüşümlerini açıklamak için az çok örtük biçimde eşik mefhumuna, onunla birlikte düzey ve sabitlik mefhumlarına başvurursunuz. Denklik ilişkilerine girebilecek, farklılaşmamış bir niceliksel birim varsayarsınız. Bu birim boşalamazsa, normal yayılımını bulamazsa, yayılamazsa, başka durumların kendisini göstereceği birtakım aşımalar çıkabilir ortaya. Bu nedenle, yalnızca nicelik olarak tasavvur edilen bir terim olan libidoya dair dönüşümler, gerilemeler, sabitlemeler, yüceltmelerden söz ederiz.

Libido mefhumu Freud'un deneyiminde peyderpey ortaya çıkmıştır, en başta böyle işlenmiş bir kullanımı yoktu. Ama ortaya çıktığı andan, yani *Cinsellik Üzerine*'den itibaren, işlevi cinsellik evrelerinin farklı yapılarını birleştirmektir. Dikkat ediniz, kitabın tarihi 1905 olabilir ama libido ile ilgili kısmı 1915 tarihlidir, yani narsisist yatırımların devreye girmesiyle birlikte evreler teorisinin aşırı karmaşıklaştığı bir döneme aittir.

Dolayısıyla, libido mefhumu psikanalitik sonuçlar alanını birleştirmenin bir biçimidir. Şimdi de size bu mefhumun kullanımının, teorilerin geleneksel çizgisine yerleştiğini göstermek istiyorum; söz konusu çizgi bir dünyaya, yani klasik fiziğin *terminus ad quem*'ine (bitiş noktası) ya da Einstein fiziğinin ideali olan birlikçi bir alana varmaya meyillidir. Şu anda zavallı alancığımızı fiziğin evrensel alanına bağlayamıyoruz, ama libido aynı idealle omuz omuza durur.

Bu birlikçi alana boşuna *teorik* denmiyor – *theoria*'nın, sezgi hatta tefekkürün, ideal ve biricik konusudur bu; eksiksiz olarak bilmenin bu konunun geleceğini olduğu gibi geçmişini de üretmeyi sağlayacağını varsayıyoruz. Yeni bir gerçekleşme, bir *Wirken*, tam anlamıyla bir eylem diyebileceğimiz şeye burada yer olmayacağı aşikâr.

Hiçbir şey Freud'un deneyimine bundan daha uzak değildir.

Freud'un deneyimi teorik perspektife tamı tamına zıt bir tasavvurdan yola çıkar. İlk iş olarak bir arzu dünyası koyutlar. Her türlü deneyimin öncesine, görünüşler dünyası ile özler dünyası hakkında her türlü değerlendirmenin öncesine koyutlar onu. Arzu, deneyimimizin cereyan ettiği Freudcu dünyanın içinde kuruludur, arzu dünyayı oluşturur ve bu durum deneyimimizin en küçük hareketinden bile bir an olsun silinemez.

Freudcu dünya şeylerin dünyası değildir, varlığın dünyası değildir, arzu denen şeyin dünyasıdır.

Şu anda ağzımıza sakız ettiğimiz şu malum nesne ilişkisini bir modele, öznenin normal nesnelere uyumunun *pattern*'ına (örüntü) dönüştürmeye meylediyoruz. Oysa, analiz deneyiminde ne kadar kullanırsak kullanalım, bu terim anlamını ancak libidonun evrimi, genital dönem öncesi evre, genital evre gibi mefhumlardan alır. Nesnenin yapısının, olgunluğunun, tamamlanışının libidoya bağlı olduğunu söyleyebilir miyiz? Genital evrede libidonun dünyada yeni bir nesneyi, başka bir yapılanmayı, nesnenin tamlığını, olgunluğunu sağlayan bir başka varoluş tipini su yüzüne çıkardığı varsayılır. Ve bu durumun insanın dünyayla ilişkilerini konu alan teoride geleneksel olanla –varlık ile görünüş arasındaki karşıtlıkla– uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Klasik, teorik perspektifte özne ile nesne arasında birleşip birbirine kaynama, birlikte-doğuş (*co-naissance*) vardır – değerinden hiçbir şey kaybetmeyen bir söz oyunu, çünkü bilgi (*connaissance*) teorisi insanın dünyayla ilişkisine dair her türlü irdelemenin canevinde durur. Öznenin, varlığın bir varlıkla ilişkisi –öznel ama çok gerçek olan bir varlığın, olduğunu bilen bir varlığın, olduğunu bildiğimiz bir varlıkla ilişkisi– içinde, kendisini nesneye uyumlu duruma sokması gerekir.

Freudcu deneyim alanı ise bambaşka bir ilişki düzeyinde kurulur. Arzu varlığın eksikle ilişkisidir. Bu eksik tam anlamıyla varlık eksigiğidir. Falanca ya da filanca şeyin değil, varlığın var olmasını sağlayan varlığın eksigiğidir.

Bu eksik onu sunabilecek her şeyin ötesindedir. Ancak bir örtünün üzerindeki yansı olarak sunulur. Libido –ama artık teorideki niceliksel nicelik şeklindeki kullanımıyla değil– insan eyleminin canevinde duran temel çatışmaya can veren şeyin adıdır.

İster istemez inanıyoruz ki merkezde her şey sağlam, yerleşik, tanınmayı bekler halde duruyor, çatışma ise sınırda yaşanıyor. Peki ama Freudcu deneyim bize ne öğretiyor? Bilinç denen alanda, yani nesnelerin tanınması düzleminde, olup bitenlerin, varlığın aradığı şeye göre, yine aynı ölçüde aldatıcı olduğundan başka? Libido farklı nesne evreleri yarattığı sürece, nesneler asla *şu* değildir – tabii, libidonun genital olgunlaşması sayesinde *aynen şu* oldukları an hariç; ki bu olgunlaşma deneyimi analizde, söylemek lazım, dile getirilemezliğini korur, dile getirilemez çünkü onu ifade etmek istediğimiz andan itibaren narsisizm çıkmazı dahil olmak üzere her türlü çelişkiye düşeriz.

Her insan deneyimi için merkezi işlev olan arzu, adlandırılabilir bir şeyin arzusu değildir. Her türlü canlanmanın kaynağında da yine bu arzu vardır. Varlık neyse ondan ibaret olsaydı sözünü etmemiz bile yersiz olurdu. Varlık bu eksige bağlı olarak var olmaya başlar. Arzu deneyiminde varlık kendini bu eksige bağlı olarak varlıkla ilişki içinde hisseder. Bu hiçbir şey olmayan ötenin peşine düşerek, kendinin bilincinde bir varlık duygusuna geri gelir ki o da şeylerin dünyasında kendi yansısından başka bir şey değildir. Zira varlık önünde duran ve aslında kendi kendilerini bilmeyen varlıkların refakatçisidir.

Klasik teorinin insan deneyiminin merkezine yerleştirdiği kendinin bilincinde, kendi kendine şeffaf olan varlık, bu perspektifte, kendisini eksigi haricinde olduğu haliyle göremeyen bu arzu varlığını nesnelerin dünyasına yerleştirmenin bir biçimi olarak ortaya çıkar. Bu varlık eksiginde, varlığın onda eksik olduğunu, varlığın orada olduğunu, olmayı bilmeyen her türden şeyde olduğunu algılar. Kendisini de nesnelerden biri olarak kafasında canlandırır, çünkü başka

fark görmez. Der ki *Ben var olduğumu bilenim*. Olduğunu biliyor olabilir ama, ne yazık ki, ne olduğunu kesinlikle bilmez. Her varlıkta eksik olan budur işte.

Kısacası, varlığın namevcudiyet zemininde mevcudiyet olarak yükselmesini sağlayan bir temel sıkıntıyı ortaya dikme gücü ile yaygın olarak bilinç gücü, bilincine varma adını verdiğimiz ve olanaklı seraplar toplamının nötr ve soyut, hatta soyutlaştırılmış bir biçiminden ibaret olan şey arasında bir karışıklık var. İnsan varlıkları arasındaki ilişkiler bilinç alanının berisinde kurulur. İnsan dünyasının ilkel yapılanmasını arzu gerçekleştirir, bilinçdışı olarak arzu. Bu konuda Freud'un attığı adımın büyüklüğünü kavramamız gerekiyor.

Kopernikçi Devrim, gördüğünüz üzere, sonuçta kaba bir metafor. Kopernik'in devrim yaptığına kuşku yok ama o devrim, belirlenmiş ve belirlenebilir şeylerin dünyasında olmuştur. Freud'un attığı adım ise, şöyle söyleyeyim, ters yönde bir devrimdir, çünkü Kopernik'ten önceki dünyanın yapısı birçok insanın önceden orada olmasına borçlu olunan bir yapıydı. Doğrusunu söylemek gerekirse, söz konusu yapıyı, bir hayli yol almış olsak da, tam olarak aydınlığa kavuşturmuş değiliz.

Freud'un attığı adım basitçe filancayı, falancayı tedavi etmiş olmanın hükümsüz deneyimiyle açıklanamaz, insanın kendisine ve deneyimine dair düşünebildiklerinin alanında, –adlı adınca söylemek lazım– bütün felsefe alanında gerçekleşmiş bir devrime bağlıdır sahiden.

Bu devrim insanı dünyaya yaratıcı olarak dahil eder. Ama insan, tam da klasik teoride hep bir yana bırakılan şu “Tanrı aldatmaz” şeklindeki basit kurnazlık nedeniyle kendi yaratımından büsbütün koparıldığını görme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bu o kadar önemli bir konu ki Einstein Descartes'la aynı noktada takılmıştı. Tanrı, diyordu Einstein, kesinlikle açığöz biridir ama sahtekâr değildir. Tanrı'nın aldatmaması onun dünya organizasyonu için elzemdi. Oysa bu konuda hiçbir şey bildiğimiz yok.

Freud'un deneyiminin belirleyici noktası şöyle özetlenebilir: Bilincin evrensel olmadığını unutmayın. Modern deneyim bilincin kendine has özelliğiyle büyülenmiş olduğu uzun bir uykudan uyandı ve insanın varoluşunu kendine has yapısıyla, yani arzunun yapısıyla

değerlendiriyor artık. İnsanların var olmasını açıklayabilecek biricik hareket noktası işte bu. Sürü olarak insanların değil, konuşan, dünyaya bütün o gerçek kadar ağır bir şeyi ekleyen sözle konuşan insanların.

Arzu terimini kullanmamızda bir temel muğlaklık var. Kâh nesneleştiriyoruz onu – sırf söz etmek için bile olsa bunu yapmak gerekiyor. Kâh, tersine, her türlü nesneleştirmenin öncesine yerleştiriyoruz.

Aslında cinsel arzunun deneyimimizde nesnel hiçbir yanı yoktur. Soyutlama değildir, fizikteki kuvvet mefhumu gibi saflaştırılmış bir x de değildir. Kuşkusuz, belli bir biyolojik döngüyü, daha doğrusu biyolojik aygıtlara az çok bağlı belli sayıda döngüyü betimlememize yarıyor, çok da kullanışlı. Ama bizim uğraştığımız, orada olan, sahiden arzulayan bir özne ve onun söz konusu arzusu her türlü kavramlaştırmadan önce gelir – her türlü kavramlaştırma ondan çıkar. Analizin bizi meseleleri bu şekilde ele almaya götürdüğünün kanıtı şudur: Öznenin düşünüp taşınıp emin olduğuna inandığı şeylerin büyük kısmı, bizim için, dünyasına ve eylemine asli eğriliğini kazandıran arzusunun körüklediklerinin yüzeysel, rasyonelleştirilmiş, sonradan gerekçelendirilmiş tertibinden ibarettir.

Bilim dünyasında işlem yapıyor olsaydık, farklı sonuçlar elde etmek için nesnel koşulları değiştirmemiz yetseydi, cinsel arzu nesnelleştirilmiş döngülere uysaydı, analizi terk etmekten başka yapacak bir şeyimiz kalmazdı. Bu şekilde tanımlanmış cinsel arzu bir söz deneyiminden nasıl etkilenebilirdi – büyümlü düşünceye girmek dışında?

Libidonun insan davranışında belirleyici olduğunu Freud keşfetmedi. Aristoteles histeriye dair daha o zamandan, rahmin kadın vücudunun içinde yaşayan küçük bir hayvan olduğu ve yiyecek bir şey verilmediği zaman çok hırçınlaştığı yolunda bir teori sunmuştu. Bu örneği vermesinin nedeni, besbelli ki çok daha bariz olan örneği, sıçramalarıyla dikkat çekmesi için hiçbir teorisyene ihtiyacı olmayan erkek cinsel organını vermek istememesiydi.

Yalnız, Aristoteles kadının karnında yaşayan küçük hayvana bir şeyler söyleyerek işleri yoluna koyabileceğimizi hiç düşünmemiştir. Bir başka deyişle, müstehcenliği dolayısıyla neredeyse kâhin olan,

allahlık bir gazaba kapılmış şarkıcı gibi söyleyecek olursak – *Ekmek yemez, konuşmaz da, hem hiçbir şey duymaz*. Akla tıkalıdır kulakları. Bu alanda söz deneyiminin bir etkisi varsa Aristoteles'ten çok başka bir yerdeyiz demektir.

Elbette analizde söz konusu olan arzu bu arzuyla alakasız değildir.

Freud'un deneyiminin yerleştiği düzey itibariyle arzuyu neden her şeye rağmen bu arzu içinde ete kemiğe büründürmeye çağırıyoruz?

2

Sayın Valabrega, bana diyorsunuz ki rüyada belli bir arzu doyumunu vardır. Sanırım her türden varsanlı arzu doyumunun yanı sıra çocukların rüyalarını kastediyorsunuz.

Peki Freud ne diyor bize? Şunda anlaşıyoruz, çocukta arzunun işlenip inceltilmesi yoktur, gün boyu kiraz yemeyi ister ve gece rüyasında kiraz görür. Yalnız, Freud'un bir o kadar vurguladığı bir şey daha var: Daha çocukluk aşamasında rüyada ya da semptomda tezahür eden arzusu cinsel arzudur. Bundan hiç vazgeçmeyecektir.

Kurt Adam'a bir bakın. Jung'la birlikte, libido ruhun, yani o büyük hayalperestin, dünyanın merkezinin, öznenin gözle görülmez şekilde ete kemiğe bürünmesinin sularında boğulur. Freud, sonuçta çok tehlikeli bir anda, öznenin geçmişiyle ilgili perspektifin belki de ancak düşlemsel olduğunu fark ettiği için Jung'un baştan çıkarmasına uymaya meyilliyken, buna kesinlikle karşı çıkıyor. Serapların tutsak aldığı yönlenmiş arzu mefhumundan evrensel serap mefhumuna geçmek için kapı açıktır. İkisi aynı şey değildir.

Freud'un ne zaman arzu söz konusu olsa her seferinde cinsel arzu terimini kullanması bütün anlamını başka bir şey, örneğin ihtiyaçlarla ilgili varsanı söz konusu olduğunda kazanıyor. Mesele gayet doğal görünüyor – ihtiyaçlar neden varsanısal olmasın ki? İkinci dereceden bir tür serap olduğuna, serabın serabı olduğuna çok daha kolay inanası geliyor insanın. Madem serabı deneyimliyoruz, serap diye bir şeyin olması çok doğal. Ama düşünmeye başladığımız andan itibaren serapların varlığına, üstelik sadece bize gösterdiklerine

de değil, şaşırmak gerekiyor.

Çocuğun ya da acıkmış kişinin rüyasındaki varsanı üstünde yeteri kadar durmuyoruz. Küçük bir ayrıntıyı fark etmiyoruz, o da şu: Çocuk gündüz kiraz arzuladığında rüyasında yalnızca kiraz görmez. Anna Freud'un çocukluğunu örnek verecek olursak, –çünkü bazı ünsüz seslerin eksik olduğu çocuk diliyle konuşan odur, rüya onun rüyasıdır– nasıl ki açlıktan ölmek üzere olan kişi rüyasında kendisini doyurmaya yetecek ekmek kabuğu ve bir bardak su değil de dörtbaşı mamur bir sofraya görürse Anna da rüyasında turta, pasta görür.

O. Mannoni: *Kiraz rüyası ile pasta rüyası bir değil.*

Söz konusu olan arzu, işlenip inceltilmiş olmadığını söylediğimiz arzu bile ihtiyacın birleşip birbirine kaynamasının ötesinde kalır. Arzuların en basiti bile çok sorunludur.

O. Mannoni: *Anna rüyasını anlattığı için, arzu aynı değil.*

Söylediğimi hayranlık uyandıracak şekilde anladığınızı biliyorum. Pek tabii ki aynı şey söz konusu değil, ama bu herkes için belirgin değil, ben de kanıtı mümkün olduğunca çok insanın erişebileceği bir yere taşıyacağım. Müsaadenizle bulunduğum düzeyde kalayım.

Sonuçta, bu varoluşsal düzeyde, libidodan ancak mitik biçimde hakkıyla söz edebiliriz: *genitrix, hominum divumque voluptas* (anne, insanların ve tanrıların zevki). Freud'da söz konusu olan budur. Burada yeniden karşımıza çıkan daha önce tanrılar konusunda ifade edilmişti ki bunu bir cebir işaretine dönüştürmeden önce dikkatli olmalıyız. Cebir işaretleri çok faydalıdır ama kendilerine ait boyutları onlara geri vermek şartıyla. Size makinelerden söz ederken yapmaya çalıştığım bu.

Freud ne zaman bize haz ilkesinin ötesinden söz ediyor? Analistler Freud'un öğrettiği yola girdikleri zaman ve bildiklerini sandıkları zaman. Freud onlara diyor ki arzu cinsel arzudur, onlar da inanıyor. Yanılıyorlar – çünkü bunun ne anlama geldiğini anlamıyorlar.

Arzu neden çoğu kez görüldüğünden başka bir şeydir? Neden Freud'un cinsel arzu dediği şeydir? Bunun nedeni örtülü kalır; tıpkı

cinsel arzuya maruz kalan için, maruz kalınan bir deneyimin ardında, bütün doğada, bütün tuzaklarda aradığı öte'nin üstü örtülü kalışı gibi.

Hayvan davranışında tuzağın etkili olduğunu yalnızca yaşanmış deneyimde değil deneyde de gösteren bir şey varsa o da cinsel deneyimdir. Bir hayvanı bir nesneyi, rasgele bir görüntüyü, eşi olarak yaşayacağı şeye dönüştüren çağrışımlar konusunda aldatmaktan kolayı yoktur. Tutsak edici *Gestalt*'lar, doğuştan gelen tetikleme mekanizmaları gösteriş ve çiftleşme (*parade et pariade*) düzlemine kayıtlıdır.

Freud cinsel arzunun insan arzusunun canevinde yer aldığını savunuyor, onun peşinden gidenlerin hepsi de inanıyor buna, o kadar candan inanıyorlar ki her şeyin çok basit olduğuna, tek yapılması gerekenin sabit güç olarak cinsel arzunun bilimi olduğuna inanıyorlar. Engelleri bir yana itmek yeter, iş kendiliğinden olacaktır. Hastaya şunu söylemek yeter: Farkında değilsiniz ama nesne burada. İlk bakışta yorum kendini böyle bir şey olarak sunar.

Gelin görün ki iş kendiliğinden olmaz. O anda –dönüm noktasıdır bu– öznenin direndiğini söyleriz. Neden söyleriz bunu? Çünkü Freud da aynısını söylemiştir. Ama *cinsel arzu*'yu ne kadar anladıysak *direnmek*'i de ancak o kadar anlamışızdır. Zorlamak gerektiğini düşünürüz. İşte o zaman analist tuzağa düşer. Acı çeken özne açısından ısrarın ne anlama geldiğini size gösterdim. Eh işte analist de o zaman aynı düzeye yerleşir, kendince ısrar eder, tabii çok daha aptalca bir şekilde, çünkü bilinçlidir bu ısrar.

Size demin açtığım perspektifte direnci siz kışkırtırsınız. Demin duyduğunuz anlamda direncin, yani direnen direncin, direnmesinin tek nedeni sizin üstüne basmanızdır. Öznenen yana direnç yoktur. Semptomdaki ısrarı serbest bırakmaktır söz konusu olan. Freud'un kendisinin bu durumda *eylemsizlik* dediği şey bir direnç değildir – her türlü eylemsizlik gibi bu da bir tür ideal noktadır. Olup biteni anlamak için onu siz varsayarsınız. Kendi varsayımınız olduğunu unutmadığınız takdirde haksız değilsiniz. Bu da demek oluyor ki bir süreç var ve onu anlamak için bir sıfır noktası hayal ediyorsunuz. Direnç, siz özne fiilen bu sıfır noktasından ileri doğru gitsin diye uğraşmaya başladığınız anda başlar.

Bir başka deyişle, direnç öznenin bir yorumunun o andaki durumudur. Özne olduğu noktayı o anda bile öyle yorumlar. Bu direnç soyut bir ideal noktadır. Siz ona direnç adını verirsiniz. Bu da demek oluyor ki daha hızlı gidemez, sizin de buna söyleyecek bir şeyiniz yoktur. Özne olduğu noktadadır. İlerleme kaydedip etmediğini bilmek gerekir. İlerlemeye meyli olmadığı bellidir ama ne kadar az konuşursa konuşsun, söylediğinin değeri ne kadar düşük olursa olsun, söylediği şey o ânın yorumudur, söylediğinin devamı da ardışık yorumlarının toplamıdır. Direnç, tam anlamıyla, yolunuzu yeniden bulmak için oraya yerleştirdiğiniz bir soyutlamadır. İki fikri devreye sokarsınız: direnç adını verdiğiniz bir ölü nokta ve ilerlemeyi sağlayan bir güç. O âna dek her şey doğrudur. Ama buradan, her yerde yazıldığı gibi direncin *tasfiye* edilmesi gerektiği fikrine geçerseniz, düpedüz saçmalığa yuvarlanırsınız. Bir soyutlama yarattıktan sonra diyorsunuz ki *Bu soyutlamayı ortadan kaldırmak lazım, eylemsizlik olmaması lazım*.

Tek bir direnç vardır, o da analistinki. Neyle uğraştığını anlamadığı zaman direnir analist. Yorumlamayı, özneye filanca cinsel nesnede neyi arzuladığını göstermek sandığı zaman, neyle uğraştığını anlamıyordur. Yanılıyordur. Nesnel olmak sandığı şey düpedüz soyutlamadır. Eylemsizlik ve direnç durumunda olan analisttir.

Oysa özneye, tam anlamıyla varoluşun berisinde olan ve bu yüzden ısrar eden şu arzuyu adlandırmayı, dile getirmeyi, varoluşa çıkarmayı öğretmektir söz konusu olan. Arzu adını söylemeye cesaret edemiyorsa, özne henüz o adı su yüzüne çıkarmamış olduğu içindir.

Öznenin arzusunu tanımaya ve adlandırmaya ulaşması... – analizin etkili edimi işte budur. Ama hazır halde burada duran, birleşip birbirine kaynamayı bekleyen bir şeyi tanımak söz konusu değildir. Arzuyu adlandırarak özne dünyada yeni bir mevcudiyet yaratır, su yüzüne çıkarır. Olduğu haliyle mevcudiyeti devreye sokar ve böylece olduğu haliyle namevcudiyeti oyup çıkarır. Yorumun etkisi ancak bu düzeyde tasavvur edilebilir.

Hep bir dengelenme hareketiyle Freud'un metni ile deneyim arasında gidip geldiğimize göre, metne geri gidin ve *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin arzuyu kendi koşullarıyla tanımlanabilen her türlü içgüdü döngüsünün ötesine nasıl yerleştirdiğini görün.

3

Huzurunuzda dile getirmeye çalıştığım şeyi ete kemiğe büründürmek için size bir örneğimiz olduğunu, karşıma çıktığı için o örneği verdiğimi söyledim – kaderini tamamladıktan sonraki Oidipus, Oidipus'un ötesi.

Oidipus'un Oidipus kompleksinin isim babası olması rastlantı değil. Başka bir isim babası seçilebilirdi, çünkü Yunan mitolojisinin bütün kahramanlarının bu mitle bir şekilde ilişkisi var, söz konusu miti başka çehrelerle ete kemiğe büründürüyor, başka yönlerini gösteriyorlar. Freud'un bu mite yönelmesi nedensiz değil.

Kendi hayatı bakımından bile Oidipus baştan başa bu mittir. Bizat mitten varoluşa geçişten ibarettir. Oidipus'un var olup olmadığı o kadar önemli değildir, çünkü her birimizde az çok yansıtılmış şekilde var olur, her yeredir ve vaktiyle gerçekten var olsaydı olacağından çok daha fazla mevcuttur.

Bir şeyin *gerçekten* var olduğu ya da olmadığı söylenebilir. Buna karşılık standart tedavi söz konusu olduğunda bir meslektaşımızın *ruhsal gerçeklik* teriminin karşısına hakiki gerçeklik terimini koyduğunu görmek beni şaşırttı. Bu terimin size *in adjecto* (kendi içinde) bir çelişki gibi görünmesine yetecek kadar telkinde bulunduğumu düşünüyorum.

Bir şeyin *gerçekten* var olup olmamasının önemi yoktur. Gerçekten var olmasa bile kelimenin tam anlamıyla mükemmelen var olabilir. Her türlü varoluşa tanım gereği öylesine ihtimal dışı bir şey vardır ki aslında gerçekliği konusunda sürekli kendi kendimizi sorgularız.

Dolayısıyla Oidipus vardır ve yazgısını tam olarak gerçekleştirmiştir. Yazgısını o son noktaya, bir çarpılma, koparılmışlıkla, kendi kendini parçalamayla özdeş bir şeyden ibaret olan –artık tam anlamıyla bir hiç olduğu– noktaya varıncaya kadar gerçekleştirmiştir. Ve o anda size geçen oturumda aktardığım şu sözü söylemiştir: *Hiç olduğum anda mı insan oluyorum?*

Bu cümleyi bağlamından kopardım ve birtakım yanılgılara düşmemeniz için, sözgelimi “insan” kelimesi burada herhangi bir an-

lam kazanmasın diye, onu bağlamına oturtmam lazım. Oidipus daha doğmadan yazgısını söylemiş olan kâhinlerin sözünü tam olarak gerçekleştirme noktasına vardığında, bu kelimenin kesinlikle hiçbir anlamı yoktur. Onu yazgısına, yani doğar doğmaz bir ayağından asılarak teşhir edilmesine doğru koşturacak şeyler daha o doğmadan anne babasına söylenmiştir. Yazgısını işte bu başlangıç ediminden hareketle gerçekleştirir. Dolayısıyla her şey çoktan yazılmış ve Oidipus'un bu yazgıyı kendi edimiyle kabullenmesi de dahil olmak üzere sonuna kadar gerçekleşmiştir. *Benim, diyor, bu işte kabahatim yok. Thebai halkı onları Sfenks'ten kurtarmamın ödülü olarak sevinç içinde bana o kadını verdi ve kim olduğunu bilmediğim o adamın suratını dağıttım, yaşlıydı, ne yapayım, biraz sert vurmuşum, güçlü de biriyimdir.*

Kendi kendini sakatladığı anda yazgısını kabul eder ama ondan önce kral olmayı kabul ettiğinde de yazgısını kabul etmişti. Kral olarak her türlü laneti çeker kentin üstüne, ve tanrıların bir emri, ödül ve cezaların bir yasası vardır. Sözün merkezindeki düğüm olduğu için her şeyin Oidipus'un başına gelmesi gayet doğal. Bilinmesi gereken kabul edip etmeyeceğidir. Oidipus her şeye rağmen masum olduğunu düşünür ama kendi kendini koparıp parçaladığı için bunu sonuna kadar kabul eder. Ve Kolonos'a, Eumenides'in kutsal kuşağına yerleşmesine izin vermelerini ister. Böylece sözü, kehaneti sonuna kadar gerçekleştirmiş olur.

Thebai'de dedikodu sürer. Thebaililere denir ki *Ağır olun! Çok ileri gittiniz. Oidipus'un kendi kendisini cezalandırması çok iyi olmuş. Yalnız, siz onu iğrenç bulup kovdunuz. Gelgelelim, Thebai'nin gelecekteki hayatı tam da buradayken burada olduğunu, koparılmışlığa, insanı iptal etmeye yol açtığını fark edemediğiniz o ete kemiğe bürünmüş söze bağlı. Sürgüne gönderdiniz onu. Kaçmasın diye geriye, sınırları içine, olmadı hemen yakınına getirmezseniz vay haline Thebai'nin. Onun yazgısı olan söz dolaşmaya çıkarsa sizin yazgınızı da taşıyacak. Oidipus'un ete kemiğe büründürdüğü hakiki varoluşun yekûnunu Atina toplayacak, böylece size üstünlük sağlayacak ve bütün zaferleri tadacak.*

Peşinden koşarlar. Ziyaretçileri olacağını, elçilerin, bilgelerin, siyasetçilerin, öfkeliilerin, oğlunun geleceğini öğrenince Oidipus der

ki *Hiç olduğum anda mı insan oluyorum?*

Haz ilkesinin ötesi işte burada başlıyor. Kehanetin sözü bütünüyle gerçekleştirildiğinde, Oidipus'un hayatı bütünüyle yazgısı dahilinde geçtiğinde Oidipus'tan geriye ne kalır? *Oidipus Kolonos'ta* bize bunu gösteriyor – yazgının esas dramını, iyilikseverliğin, kardeşliğin, insanca duygular denen şeyle ilişkili ne varsa hepsinin mutlak namevcudiyetini.

Oidipus Kolonos'ta'nın teması nasıl özetlenebilir? Koro diyor ki *En iyisi hiç doğmamak, doğduysanız da olabildiğince çabuk ölmek*. Ve Oidipus kendi soyuna ve uğruna yakılacak bir kurban olarak sunulduğu kente olabilecek en ağır lanetleri okur – oğlu Polyneikes'e ettiği lanetlere bir göz gezdirin.

Bir de kehanetin/sözün inkârı var; bütün dramın kıyısında gerçekleştiği kuşağın –konuşmaya izin verilmeyen yerin, intikamcı tanrıçalar, insan varlığını affetmeyen ve ondan her fırsatta öç alan tanrıçalar orada olduğu için sessizliğin zorunlu olduğu merkezi noktayı çevreleyen kuşağın– içinde meydana gelen sözün inkârı. Ne zaman ki Oidipus'a bir çift laf ettirmek isteseler onu oradan çıkarırlar, çünkü orada söylerse işler kötüye gider.

Kutsalın her zaman bir varlık sebebi vardır. Sözlerin sona ermesi gereken bir yer neden hep vardır? Belki de o kuşak içinde yürürlükte olsunlar diye.

Ne olur o anda? Oidipus ölür. Ölümü çok özel koşullarda meydana gelir. Kutsal yerin merkezine doğru giden iki adama bakışlarıyla uzaktan eşlik eden kişi geri döner ve iki adamdan yalnız birini görür, kutsaldan duyulan korku içinde koluyla yüzünü örtüyordur. Ortada bakılması pek hoş olmayan bir şey olduğu, bir bakıma son sözlerini söylemiş birinin mevcudiyetinin buharlaşmasının söz konusu olduğu izlenimini ediniriz. Bana öyle geliyor ki *Oidipus Kolonos'ta*, hep arka planda olan gizemlerde gösterilmiş olan bilmem-neye gönderme yapıyor burada. Ama bizim için bir imge sunmak isteseydim gidip yine Edgar Poe'da arardım.

Edgar Poe hayat ile ölüm arasındaki ilişkiler temasına her zaman yakın durmuştur ki bu da anlamsız değildir. Oidipus'un bu sıvılaş-tırılmasının karşısına ben "Bay Valdemar'ın Hikâyesi"ni koyuyorum.

Öznenin, o sıralar manyetizma denen şey (hipnoz teorileştirmesinin bir biçimi) aracılığıyla söz içinde dengede tutulması deneyi söz konusu – ne olacağını görmek için bir kişi *in articulo mortis* (ölmek üzereyken) hipnotize edilir. Hayatının sonuna gelmiş bir adamı alıyorlar, akciğerinin küçük bir parçası dışında bedeni ölmüştür. Ona diyorlar ki insanlığın kahramanı olmak istiyorsan tek yapacağın hipnozcuya işaret vermektir. Son nefesini vermeden önceki saatlerde bu iş yapılabilirse ne olacağı görülecektir. Çok şairane bir hayal bu; bu yolda elimizden geleni yapsak da ancak ulaşabildiğimiz utangaç tıbbi hayallerimizin çok daha ötesine geçiyor.

Nitekim özne öbür dünyaya geçer ve birkaç ay boyunca hâlâ kabul edilebilir bir yığın –zaman zaman konuşup *Ölüyüm*, diyen yaktaki bir ceset– halinde kalır.

Her türlü numaranın ve emin olmak için kaburgasına indirilen darbelerin yardımıyla bu durum, uyutmak için yapılan el hareketlerinin tam tersinin yapıldığı uyandırma işleminin vuku bulduğu âna dek sürer ve talihsiz adamdan birkaç çığlık duyulur: *Çabuk olun, beni ya yeniden uyutun ya da uyandırın, korkunç bir şey bu.*

Ölü olduğunu söyleyeli altı ay olmuştur bile, ama uyandırılırken Bay Valdemar iğrenç bir sıvılaşmadan, hiçbir dilde adı olmayan bir şeyden, insan yazgısına ilişkin her türlü hayalin arka planında duran, her türlü nitelemenin ötesinde kalan, “leş” kelimesinin tam olarak yetmediği ve gözünü kırpmadan dosdoğru bakılması imkânsız olan şu figürün çıplak, dolayumsuz, ham görünüşünden, hayat denen şu şişkinliğin sönmesinden ibarettir – kabarcık patlayıp o cansız, cılk sıvı içinde dağılır gider.

Oidipus örneğinde söz konusu olan budur. Her şeyin trajedinin ta başından beri gösterdiği gibi, Oidipus yeryüzünün döküntüsü, atığı, artığıdır, her tür yanıltıcı görünüşten arındırılmış bir şeydir.

Varlığı, bütünüyle yazgısının dile getirdiği sözde bulunan Kolo-nos’taki Oidipus, ölüm ile hayatın kavuşmasını mevcutlaştırır. Ölmüş bir hayatı, orada hayatın tam altındaki ölüme denk düşen bir hayatı yaşamaktadır. Freud’un şunları söylediği uzun metin de bizi buraya ulaştırır: *Sanmayın ki hayat biçimlerin en güzeline ulaşmak için belirmiş coşturucu bir tanrıcadır, sanmayın ki hayatta en küçük bir tamamlama ve ilerleme gücü vardır. Hayat bir şişkinlik, bir küflen-*

medir, onu tanımlayacak tek şey –Freud dışında başkalarının da yazdığı gibi– ölüme meyilli oluşudur.

Hayat budur – bir dolambaç, kendiliğinden geçici ve hükümsüz, anlamdan yoksun, inatçı bir dolambaç. Tezahürlerinden biri olan insan denen şu noktada, neden şu hayat boyunca ısrar eden, anlam denen şey çıkıyor ortaya? *İnsanca anlam* diyoruz ona, ama o kadar kesin mi bu? O kadar insanca mı bu anlam? Her anlam bir düzendir, yani bir beliriveriş. Anlam beliriveren bir düzendir. Hayat o düzene girmek için ısrar eder, ama düzen belki de o hayatın tamamen ötesinde olan bir şeyi ifade eder, çünkü o hayatın köküne gittiğimizde, ve varoluşa geçişin ardında, ölümle kavuşmuş hayattan başka bir şey bulmayız. Freud'un diyalektiği bizi işte buraya getirir.

Freud'un teorisi, ölüm de dahil olmak üzere her şeyi, belli bir noktaya kadar, haz ilkesinin ve denge durumuna dönüşün düzenlediği, tanımlı nesne ilişkileri içeren kapalı bir libidinal ekonomi çerçevesi içinde açıklıyormuş gibi görünüyor. Libidonun, kendisine görünüşte aykırı olan etkinliklerle kaynaşması, örneğin saldırganlık, imgesel özdeşleşmenin hesabına yazılır. Karşısındaki ötekinin suratını dağıtmak yerine özne özdeşlik kurar ve –libidinal bir nesne ilişkisi olarak tasavvur edilen ve ben içgüdüleri denen şey, yani düzen ve ahenk ihtiyaçları üstüne kurulu– o yumuşak saldırganlığı kendisine döndürür. İnsanın bir şey yemesi gerekir eninde sonunda – kileri boşsa bir diğer insanı yer. Libidinal macera burada canlı varlık düzeninde nesneleştirilir ve öznelerin davranışının, aralarındaki saldırganlığın, nesnesine temelden uygun bir arzuyla koşullandığı ve açıklanabileceği varsayılır.

Haz İlkesinin Ötesinde'nin anlamı, bunun yetmediğidir. Mazoşizm tersine çevrilmiş sadizm değildir, saldırganlık fenomeni yalnızca imgesel özdeşleşme düzleminde açıklanamaz. Freud'un bize ilksel mazoşizmle öğrettiği şey, kehanetinden yoksun bırakılan hayatın son sözünün *Oidipus Kolonos'ta*'nın sonunda ifade edilen nihai lanetten başkası olamayacağıdır. Hayat iyileşmek istemez. Olumsuz terapötik tepki onun için temel niteliktedir. Kaldı ki iyileşme nedir? Öznenin, başka bir yerden gelip onu kateden bir sözle gerçekleştirilmesi.

Tutsağı olduğumuz hayat, esasen başka bir hayat içinde yaban-

cılaşmış olan mevcut hayat, böylece ölüme kavuşur, hep ölüme döner ve ancak Freud'un dış dünyanın öğeleri dediği şey aracılığıyla daha geniş ve daha dolambaçlı çevrimlerin içine çekilir.

Yaşamın tek düşündüğü, ölümü beklerken mümkün olduğunca dinlenmektir. Varoluşunun başında, zaman zaman gözünü açmasına müsaade eden saat dilimleriyle süt çocuğunun vaktini yutan budur. Dünyaya ayak uydurmamızı sağlayan şu tempoya ulaşması için onu bu durumdan alçakça koparmamız gerekir. Adsız arzu, Valabrega, sizin geçen gün sözünü ettiğiniz uyuma arzusu düzeyinde kendini gösteriyorsa, bunun nedeni uykunun arada derede kalan bir durum olmasıdır – bu uyuklama en doğal yaşamsal durumdur. Yaşamın tek düşündüğü ölmektir – *Ölmek, uyumak, belki rüya görmek*, hani bir beyefendinin tam da şu söz konusu olduğu anda söylediği gibi: *to be or not to be*.

4

Bu *to be or not to be* tamamen sözel bir mesele. Çok hoş bir komedyen Shakespeare'in bunu nasıl bulduğunu göstermeye çalışmıştı, kafasını kaşıyarak: *to be or not...* ve baştan alıyor: *to be or not... to be*. Bunun komik olmasının nedeni dilin bütün boyutunun o anda kendisini göstermesi. Rüya ile şaka aynı beliriveriş düzeyine yerleşir.

Komik olmaktan pek tabii uzak olan şu cümleyi alın: *En iyisi hiç doğmamak*. Antikçağın en büyük oyun yazarında bu cümlelerin bir dinsel törende ortaya çıktığını bilmek gayet çarpıcı. Bir düşünsenize bunu pazar ayininde söylediğinizi! Komedyenlerin görevi güldürmektir. *En iyisi hiç doğmamak – Ne yazık ki*, diye yanıt veriyor öbürü, *ancak yüz binde bir oluyor bu*.

Peki neden espri sayılıyor bu?

Birincisi, kelimelerle oynadığı için, ki bu da kaçınılmaz bir teknik öge. *En iyisi hiç doğmamak*. Pek tabii ki! Demek oluyor ki burada düşünülemez bir öge var, varoluşa geçmeden önce hakkında söylenecek hiçbir şey yoktur, var olmaya başlayınca nitekim ısrar edebilir, ama ısrar etmediğini ve her şeyin, Pascal'in dediği gibi, yıldızların evrensel dinginlik ve sessizliğine girdiğini tasavvur edebi-

liriz. Çok doğru, *En iyisi hiç doğmamak*, dediğimiz anda böyle olabilir. Gülünç olan, bunu söylemek ve olasılık hesabının düzenine girmektir. Esprinin espri olmasının tek nedeni, varoluşumuza, onu kahkahayla iptal edecek kadar yakın olmasıdır. Rüya, gündelik hayatın psikopatolojisi, şaka gibi fenomenler işte bu alana yerleşir.

Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri'ni okumanız çok önemli. Freud'un titizliği karşısında şaşkınlık içinde kalıyoruz ama Freud son sözü tam olarak sunmuyor – yani, espriye ait olan her şeyin sözün var olduğu sallantılı düzeyde bulunduğunu. Söz orada olmasaydı hiçbir şey olmazdı.

En budalaca hikâyeyi alın, hani pastanede hiç ödeme yapması gerekmediğini iddia eden adaminkini: Elini uzatıp bir pasta ister, pastayı geri verip bir bardak likör ister, onu içer, ücretini ödemesini isterler, o da der ki *Onun yerine pastayı verdim ya. – Ama pastanın da parasını ödemediğiniz. – İyi de pastayı yememiştiniz ki.* Burada mübadele vardır. Peki nasıl başlatmıştır mübadeleyi? Bir aşamada mübadele çemberine bir şeyin girmesi gerekmiştir. Mübadelenin artık kurulmuş olması gerekiyordur. Bu da demek oluyor ki en nihayetinde insan bir bardak likörün ücretini, parasını hiç ödemediği bir pastayla ödemek durumundadır hep.

Tam anlamıyla muazzam olan çöpçatanların hikâyelerinin komik olmasının nedeni de budur. *Tanıştırdığınız genç kadının katlanılmaz bir annesi var. – Bakın, annesiyle değil kızıyla evleneceksiniz. – Ama kız çok güzel değil, hem yaşı da geçince. – İyi ya, bir o kadar sadık kalır size. – Ama pek parası da yok. – Siz de istiyorsunuz ki hiç kusura olmasın.* Falan filan. Evlendiren, çöpçatan, gerçeklikten bambaşka bir düzlemde evlendirir, çünkü gönül verme, aşk düzleminin gerçeklikle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Kandırsın diye para ödenen çöpçatan, tanımı gereği, asla tuhaf gerçekliklere denk gelemez.

Arzunun tezahürü hep sözün eklem yerinde, onun beliriş, su yüzüne çıkış, beliriveriş düzeyinde ortaya çıkar. Arzu bir sözle ete kemiğe bürünme ânında, simgecilikle birlikte belirir.

Elbette simgecilik, insan varlığını tutsak etmeye yarayan bu doğal simgelerin, bu yerlerin bir kısmını bir araya getirir. Hayvanın hayvanı içgüdüsel olarak yakalamasında bile bir parça simgecilik vardır. Ama simgeciliği oluşturan bu değildir, simgeleyen, var olma-

yanı var eden *Merken*'dir (işaretler). Bir zarın altı yüzünü işaretleyin, zarı yuvarlayın – yuvarlanan bu zardan arzu çıkar. *İnsan* arzusu demiyorum, çünkü sonuçta zarla oynayan insan bu şekilde oyuna sürülmüş arzusunun tutsağıdır. Altı yüzünde simge yazılı zarı yuvarlarken arzusunun kaynağını bilmez.

Neden zarla oynayan yalnızca insandır? Gezegenler neden konuşmaz?

Bugün için bu soruları yanıtsız bırakacağım.

19 Mayıs 1955

XIX

Büyük Ötekinin Devreye Girmesi

*Gezegenler neden konuşmaz.
Analiz sonrası paranoya.
Z şeklindeki şema.
Dil duvarının ötesine.
İmgesel yeniden birleştirme
ve simgesel tanıma.
Neden analist yetiştiriyoruz?*

Geçen oturumda belki tuhaf tınlayan ama anlattıklarımın mantıksal sonucuna uygun bir soruyla baş başa bırakmışım sizi – gezegenler neden konuşmaz? .

1

Gezegenlere benzer hiçbir yanımız yok, bu ne zaman olsa fark edip söyleyebileceğimiz bir şey ama bu durum unutmamıza da engel değil. İnsanlar hakkında sanki gökcisimleriymiş gibi, kütlelerini, çekim kuvvetlerini ölçerek akıl yürütmeye meyilliyiz hep.

Bize, biz bilimcilere özgü bir yanılsama değil bu – özellikle siyasetçiler için çok baştan çıkarıcı bir şey söz konusu.

Muhtemelen üstünde imzası olan yazarın eseri olmadığından pek de okunaksız sayılmayacak bir kitap var aklımda bunu söylerken: Adı *Mein Kampf /Kavgam*. Güncelliğinden geriye pek bir şey kalmamış Hitler diye birinin bu kitabında, insanlar arasındaki ilişkilerden gökcisimleri arasındaki ilişkilermiş gibi söz ediliyordu. Biz de hep gökcisimlerinin psikolojisini ve psikanalizini yapmaya meyilliyiz, oysa farkı görmek için doğrudan deneyime bakmak yeter.

Örneğin, ben nadiren memnun olurum. Geçen oturumda kendimden hiç memnun değildim, çünkü kuşkusuz ki fazla yüksekte uçtum – her şeyi iyi hazırlamış olsaydım muhtemelen o kanat çırpışlarından ibaret olmazdı size anlattıklarım. Yine de çıkışta benim yanıma gelen iyi niyetli bazı kişiler bana herkesin memnun olduğunu söyledi. Öyle sanıyorum ki duruma dair hayli abartılı bir tespit bu. Neyse, sonuçta bana böyle dediler. O anda bana inandırıcı gelmedi. Aman deyip kendi kendime şöyle düşündüm sonra: Esas olan başkalarının memnun olması. İşte bu bakımdan gezegenlerden farklıyım.

Sırf kendi kendime öyle düşündüm diye değil, hakikaten öyle – esas olan sizin memnun olmanız. Dahasını söyleyeyim: Sizin memnun olduğunuza dair bana gelen teyitlerle, Tanrı biliyor ya, ben de memnun oldum. Ama yine de küçük bir pay bırakıyorum. Tam olarak *memnun-memnun* değil. İki kelime arasında küçük bir boşluk olacak. Esas olanın ötekinin memnuniyeti olduğunu düşündüğüm an kendi memnuniyetsizliğimle baş başa kaldım.

O halde ben ne zaman sahiden ben oluyorum? Kendimden memnun olmadığım zaman mı, yoksa başkaları memnun olduğu için memnun olduğum zaman mı? Öznenin doyumunun –iyi dinleyin, en kökten haliyle– ötekinin doyumuyla bu ilişkisi, insan söz konusu oldu mu hep konuya dahildir.

Bu örnekte benim benzerlerimin söz konusu olması sizi sakın aldatmasın. Bu örneği verdim, çünkü geçen oturumda sizden ayrılırken sorduğum soru üzerine karşıma çıkan ilk örneği vermeye ahdetmiştim. Ama bugün size, bu ötekinin zaman zaman sözünü ettiğim ötekiyle aynı, ben'e, daha doğrusu onun imgesine tekabül eden öteki olduğuna inanırsanız yanılmış olacağınızı göstermeyi umuyorum. Bu noktada benim doyumsuzluğum ile ötekinin varsayılan doyumunu arasında kökten bir fark var. Özdeşlik imgesi değil, dönüşlülük imgesi değil, temel bir başkalık/ötekilik ilişkisi var.

Ayırt edilmesi gereken en az iki *öteki* var – birisi büyük *A* ile yazılan Öteki, diğeri küçük *a* ile yazılan ve ben'e tekabül eden öteki. Söz işlevinde söz konusu olan büyük harfle yazılan Ötekidir (*Autre*).

Size bu söylediğim açıklanmaya değer. Normalde bunu ancak deneyimimiz düzeyinde yapabilirim. Kafayı esnetmek amacıyla bir-

kaç zihin numarası yapmak isteyen olursa, *Parmenides* diyalogunu okumasını –her türlü yararını görürler– ne kadar tavsiye etsem azdır: Bu diyalogda öteki meselesi olabilecek en titiz ve tutarlı biçimde ele alınmıştır. Kuşkusuz bu nedenle en anlaşılmamış kitaplardan biridir. Halbuki sonuçta çapraz bulmaca çözen birinin ortalama kapasitesi – ki bu da az buz şey değil– yeterli olur. Unutmayın ki bir metnimde size çok resmi bir üslupla çapraz bulmaca çözmanızı tavsiye etmiş-tim. Önemli olan tek şey, dikkatinizi sonuna dek dokuz varsayımın geliştirilmesine vermeniz. Tek gereken bu – dikkat etmek. Ortalama okurdan, okuma sporunu yaptığı koşullar dolayısıyla, dünyada elde etmesi en zor şey bu. Öğrencilerim içinden kim *Parmenides*'i psikanaliz açısından okuyup anlatırsa, çok hayırlı bir iş yapmış ve topluluğumuzun birçok sorunda kendinden bir şeyler bulmasını sağlamış olur.

Gezegenlerimize dönelim. Neden konuşmazlar? Kim bir şey dile getirmek ister?

Ne de olsa söylenecek çok şey var. Tuhaf olan bu konuda hiçbir şey söylememeniz değil, söylenecek sürüyle şey olduğunun farkında olduğunuzu belli etmemeniz. Tabii düşünmeye cesaret ederseniz. Önemli olan, hangi nedenin sonuncu, belirleyici olduğunu bilmek değil. Ama kesin olan bir şey varsa o da şu: Bu nedenleri sayıp sıralayacak olsak –size sorduğum esnada bunun nasıl ortaya konabileceğine dair önceden şekillendirilmiş bir fikrim yoktu– fark ettiğimiz nedenler tıpkı Freud'un eserinde iş başında olduğunu defalarca görmüş olduğumuz nedenler gibi, yani Irma'ya iğne yapılması rüyasında delik kazan dolayısıyla söz ettiği nedenler gibi yapılandırılmıştır. Gezegenler konuşmaz – çünkü, birincisi, söyleyecek bir şeyleri yoktur; ikincisi, vakitleri yoktur; üçüncüsü, susturulmuşlardır.

Bu üç neden doğru, ve gezegen denen şey, yani ne olmadığımızı göstermek için referans olarak aldığım şey ile ilgili önemli ilişkileri açmamızı sağlayabilir.

Bu soruyu önde gelen bir filozofa, bu yıl buraya gelip bize konferans vermiş olanlardan birine sordum. Bilim tarihiyle çok uğraşmış ve Newtonculuk üstüne olabilecek en önemli, en derin düşünceleri geliştirmiş biri. Size konunun uzmanı gibi görünen kişilere başvurduğunuzda hep hüsrana uğrarsınız ama göreceğiniz gibi ben

aslında hüsrana uğramadım. Soru ona pek zorluk çıkarıyormuş gibi görünmedi. Bana *Çünkü ağızları yoktur*, dedi.

Başta biraz hüsrana uğradım. Hüsrana uğradığımızda hep yanı-
lıyoruzdur. Aldığımız yanıtlarla asla hüsrana uğramamalıyız, çünkü
hüsrana uğruyorsak, ne güzel, yanıtın hakiki bir yanıt olduğunu, ya-
ni hiç beklemediğimiz bir yanıt olduğunu kanıtlar bu.

Öteki meselesi için bu nokta çok önemli. Gökcisimlerinin siste-
mi denen şöyle hipnotize olmaya ve yanıtla ilgili fikrimizi uyarım-
yanıttan söz ettiğimizde kafamızda canlandırdığımız şeye göre şe-
killendirmeye fazlasıyla meyilliyiz. Beklediğimiz yanıtı almışsak
hakikaten bir yanıt mıdır o? Alın size yeni bir problem, ama ben
şimdilik bu sapmaya dalmayacağım.

Kısacası, filozofun yanıtı beni hüsrana uğratmadı. Kimse, soru-
nun oluşturduğu labirente söylediğim üç nedenden birinin kapısın-
dan girmek zorunda değil, gerçi bu nedenlerle yeniden karşılaşaca-
ğız, çünkü bunlar hakiki nedenler. Kaldı ki labirente herhangi bir ya-
nıtla da girebiliriz, bana verilen yanıt da –anlamak koşuluyla– çok
aydınlatıcı. Ben de psikiyatr olmam hasebiyle o yanıtı anlamak için
çok uygun koşullardaydım.

Ağzım yok, bu sözü meslek hayatımızın başında, yolunu şaşırmış
kişiler olarak vardığımız ilk psikiyatri servislerinde duyarız. Bu ola-
ğanüstü dünyanın ortasında çok yaşlı hanımlara, çok yaşlı kızlara
rastlarız, bizlere ilk beyanları bu olur: *Ağzım yok*. Bize midelerinin
de olmadığını, dahası hiç ölmeyeceklerini haber verirler. Kısacası,
gökcisimlerinin dünyasıyla çok önemli bir ilişkileri vardır. Tek fark,
Cotard sendromu denen şeyin, yani inkâr sanrısının pençesinde kıv-
ranan bu yaşlı hanımlar için durumun sonuçta doğru olmasıdır. Öz-
deşlik kurdukları şey her türlü boşluktan, açıklıktan, iştiyaktan, ar-
zudan, yani ağız açıklığının kendine has yanını tam anlamıyla oluş-
turan şeyden yoksun bir imgedir. Varlığın kendi basit imgesiyle öz-
deşleşmesi iş başında olduğu ölçüde değişime, yani ölüme de yer
yoktur. Temalarında söz konusu olan budur – hem ölmüşlerdir hem
de artık ölemezler, ölümsüzdür – tıpkı arzu gibi. Bu noktada özne
imgeselle simgesel olarak özdeşleştiği ölçüde arzuyu gerçekleştiri-
miş olur.

Yıldızların ağızlarının olmaması ve ölümsüz olmaları başka dü-

zene ait bir şey – bunun için doğru değil gerçek diyebiliriz. Yıldızların ağzının olması söz konusu değil. Ölümsüz kelimesi de zaman içinde bizim için tamamen metaforik bir anlam kazandı. Yıldızın ağzının olmaması tartışılmaz biçimde gerçek ama bu gerçeği belirtmek için simgeseli seslendirecek aygıtı olan varlıklar, yani insanlar olmasaydı kimse bunu, kelimenin düzenlamıyla, *hayal etmezdi*.

Yıldızlar gerçektir, baştan sona gerçek; ilkece kendileri için başkalık/ötekilik düzeninde olacak hiçbir şey yoktur, her neyseler tamamen odurlar. Onları *hep aynı yerde* bulmamız da konuşmamalarının bir nedenidir.

Fark etmişsinizdir, gezegenler ile yıldızlar arasında gidip geliyorum. Nedensiz değil bu. Zira *hep aynı yerde*'yi bize ilk gösteren gezegenler değil yıldızlardır. Yıldız gününün mükemmelen düzenli hareketinin, insanlara çevrelerindeki değişen dünyanın sabitliğini hissetme ve simgesel ile gerçeğin diyalektiğini kurmaya başlama imkânı veren ilk şey olduğu kesin; bu diyalektikte simgesel, gerçek'ten neşet ediyor gibi, bu da haliyle sabit yıldızların gerçekten Yer'in etrafında döndüğünü düşünmekten daha temellendirilmiş bir düşünce değil. Aynı şekilde, simgelerin fiilen gerçek'ten geldiğini de sanmak lazım. Ama bu özel biçimlerin (ki neden böyle gruplandıklarını temellendiren hiçbir şey yoktur) insanı tutsak etmeye ne kadar yakın olduğunu görmek çarpıcı. İnsanlar Büyük Ayı'yı neden böyle görmüşlerdir? Ülker takımyıldızı neden bu kadar bariz? Avcı takımyıldızı neden öyle görülmüş? İstesem de açıklayamam. Bu ışık noktalarının başka türlü gruplandığını sanmıyorum – ne dersiniz? Bu olgunun insanlığın şafağında –pek farkında olmasak da– rolü olmuştur. Burçlar günümüze dek inatçı bir şekilde devam ettirilmiştir, bu da simgeselin tutunmasının çok özel bir örneğini sunuyor. Biçimin malum özellikleri, takımyıldızları gruplandırışımızı inandırıcı biçimde açıklıyor gibi görünmüyor.

Bununla birlikte, hevesimiz kursağımızda kalacak, çünkü hep aynı yerde bulduğumuz yıldızların şu görünürdeki sabitliğinde temellendirilmiş hiçbir yan yok. Önce başıboş gezegenler olarak gördüğümüz ama aynı yerde olan, gerçekten öyle olan bir şeyler olduğunu fark ettiğimiz ve bunun sadece bizim kendi etrafımızda dönmemizden kaynaklanmadığını, göğü dolduran gökcisimlerinden bir

kısının gerçekten hem yer değiştirip hem de hep aynı yerde olduğunu fark ettiğimiz zaman önemli bir ilerleme kaydettiğimiz aşikâr.

Bu gerçeklik gezegenlerin pek konuşmamasının ilk nedenidir. Yine de gezegenlerin o kadar suskun olduklarını da sanmamak lazımdır. Suskunluktan o kadar uzaklar ki uzun süre gezegenler doğal simgelerle bir tutuldular. Onları konuşturduk, bunu nasıl yaptığımızı sormamakla büyük hata ederiz. Çok uzun bir süre, çok ileri bir döneme dek, gezegenlerde bir tür öznel varoluşun tortusu kaldı. Gökcisimlerinin hareketindeki tam düzenliliğin saptanmasında belirleyici bir adım atmış olan Kopernik dahi Yeryüzü'ne ait bir cismin Ay'a gittiğinde evine, yani Yeryüzü'ne dönmek için elinden geleni yapacağını ve Ay'a ait bir cismin de anavatanına geri gönderilmek için çabalayıp duracağını düşünüyordu. Bu tasavvurların ne kadar uzun süre tutunduğunu ve gerçeklikleri birer varlık haline getirmenin ne kadar zor olduğunu anlatmak için söylüyorum bunu size.

Sonunda da Newton geldi. Bu da bir süredir hazırlanıyordu zaten – insan söyleminin ne kadar evrensel olduğunu göstermek için bilim tarihinden daha iyi örnek olamaz. Newton yüzyıldır herkesin bulmak için yanıp tutuştuğu formülü sonunda sundu. Gökcisimlerini susturmayı kesin olarak Newton başarmıştı. Pascal'i korkutan sonsuz uzayların ebedi sessizliği Newton'dan sonra artık bilinen bir şeydi – yıldızlar konuşmaz, gezegenler suskundur ve bunun nedeni onları susturmuş olmamızdır, tek ve asıl neden budur, zira ne de olsa işin içinde gerçeklik varsa ne olacağı asla bilinmez.

Gezegenler neden konuşmaz? Bu hakiki bir soru. İşin içinde gerçeklik varsa ne olacağı asla bilinmez, ta ki geri dönülmez biçimde bir dile kaydedilmiş olmaya indirgeninceye kadar. Ağızlarının payını verdiğimizden, yani Newton'un teorisi birleşik alan teorisini – o günden bu yana tamamlanmaya devam eden ama o anda da bütün zihinler için tam anlamıyla tatminkâr olan bir biçimde – sunduğundan beridir, gezegenlerin konuşmadığından, geri dönülmez biçimde eminiz. Birleşik alan teorisinin özeti yerçekimi kanununda bulunuyor, bu kanun da bütün bunları üç harfli çok basit bir dille bir arada tutan bir formülden oluşuyor esasen.

Çağdaşları her türlü itirazda bulundular: O yerçekimi denen şey akıl almaz, boşlukta uzaktan etkide bulunmak ne görülmüş ne du-

yulmuş bir şey, her türlü etki tanımı gereği yakındakinin yakındakine etkisidir. Yakından bakıldığında Newtoncu hareketin ne kadar anlaşılmasız olduğunu bir bilseydiniz! Çelişkili mefhumlarla işlem yapmanın psikanalizin ayrıcalığı olmadığını görürdünüz. Newtoncu hareket zamanı kullanır ama kimse fizikteki zamanı dert etmiyor, çünkü gerçeklikleri ilgilendiren bir şey değil – söz konusu olan, düzgün dil, ve birleşik alanı ancak iyi kurulmuş bir dil, bir sözdizimi olarak görebiliriz.

Bu yönden kafamız rahat – birleşik alana giren hiçbir şey bir daha konuşmayacak, çünkü bunlar tamamiyle dile indirgenmiş gerçeklikler. Sanırım bu noktada söz ile dil arasındaki karşıtlığı görüyorsunuz.

Her türlü gerçeklik karşısındaki duruşumuzun sonuçta gayet tatminkâr olan bu geri dönülmez indirgeme noktasına geldiğini sanmayın – gezegenler, ve aynı cinsten başka şeyler, konuşsaydılar tuhaf bir tartışma olurdu ve Pascal'ın korkusu belki dehşete dönüşürdü.

Aslında, ne zaman bir eylem, hakiki, sahici bir eylem kalıntısı ile, bir öznenen su yüzüne çıkan –ki bunun için ille de canlı bir özne olmasına gerek yok– şu yeni şey ile uğraşıyor olsak, kendimizi bir tek bilinçdışımızın korkmadığı bir şeyle karşı karşıya bulmuş oluyoruz. Zira fiziğin şu andaki ilerlemelerinin sürdüğü noktada, meselelerin baştan bir kesinliğe kavuştuğunu, atomun, elektronun ağızının payını verdiğimizizi sanmakla hata ederiz. Hiç öyle değil. İnsanların kendilerini kaptırdığı özgürlük hülyalarına dalmak için burada olmadığımız da aşikâr.

Konu bu değil. Dil yönünden gülünç bir şeyin ortaya çıktı belli. Heisenberg ilkesi buna indirgeniyor. Sistemdeki noktalardan birini tam olarak belirleyebildiğimizde ötekileri formülleştiremiyoruz. Elektronların yerlerinden söz ettiğimizde, onlara orada durun, aynı yerde kalın dediğimizde, ortak dilde “hızları” dediğimiz şeyin ne olduğunu hiç bilmiyoruz. Tersinden alacak olursak, onlara *Tamam, anladık, hep aynı şekilde yer değiştiriyorsunuz*, dediğimizde de nerede olduklarını hiç bilmiyoruz. Hep bu epey müstehzi konumda kalacağımızı söylemiyorum. Ama yeni bir gelişme oluncaya dek, elementlerin onlara soru sorduğumuz yerde yanıt vermediklerini söyleyebiliriz. Daha doğrusu, bir yerde soru sorarak onları bir bütün

olarak kavramamız imkânsızdır.

Konuşup konuşmadıkları meselesine yalnızca yanıt vermemele-rine bakılarak karar verilemez. Kafamız rahat değil – günün birinde bir şey bizi şaşırtabilir. Gizemciliğe düşmeyelim – size atomlarla elektronların konuştuğunu söylemeyeceğim. Peki neden? *Adeta* öyle oluyor. En azından mesele bu atomlar, elektronlar bize yalan söylemeye başladıkları zaman kanıtlanmış olacak. Atomlar bize yalan söyleseydi, bizimle ince ince dalga geçseydiler, haklı olarak inanırdık. İşte şimdi konuyu kavriyorsunuz – oldukları haliyle ötekiler, *a priori* kategorilerimizi ve görümüzün az çok aşkınısı biçimlerini yansıttıkları haliyle değil.

Bunlar düşünmemeyi tercih ettiğimiz şeyler – günün birinde kandırırlarsa bizi, nereye varacağını görürsünüz. Nerede olduğumu-zu bilmeyiz o zaman, bunu söylemenin tam yeri; duruma şaşmaktan hiç vazgeçmeyen Einstein'ın hep düşündüğü de bu. Gücü Her Şeye Yeten'in uyanığın teki olduğunu ama kesinlikle üçkâğıtçı olmadığını hatırlatmaktan hiç vazgeçmiyor. Kaldı ki burada fiziksel-olmayan Gücü Her Şeye Yeten söz konusu olduğu için bilim yapmaya, bir başka deyişle son tahlilde Gücü Her Şeye Yeten'i susturmaya imkân veren tek şey bu.

2

Psikanaliz denen en âlâ beşeri bilimde hedefimiz birleşik alana ulaşmak ve insanları birer gökcismi yapmak mı? Biz de onları sırf susturmak için mi bu kadar konuşturuyoruz?

Bu arada Hegel'in söz ettiği tarihin sonunun en doğru yorumu, insanlar için tarihi kapatmaktan başka yapacak bir şeyin kalmadığı andır. Hayvanca bir hayata dönmek mi demek oluyor bu? Artık dile ihtiyaç duymayacakları bir noktaya varmış insanlar hayvan mıdır? Bana öyle geliyor ki evet ya da hayır yönünde karar verilemeyecek zor bir problem bu. Ne olursa olsun pratiğimizin amacının ne olduğu sorusu analiz tekniğinin canevinde duruyor. Bu konuda insanı infaile sevk eden hatalara düşülüyor.

Standart tedavi denen şey üstüne ilk defa çok hoş bir makale

okudum. *Ben'in gözlem yeteneklerinin hasarsız korunması zorunluluğu*, koyu harflerle yazılmış bu. Bir aynadan söz ediliyor, analist oluyor o – hiç fena değil, ama yazar aynasının canlı olmasını tercih ediyor. Canlı bir ayna... – nedir ben de bilmiyorum. Canlı aynadan söz ediyorsa bu zavallı, nedeni hikâyede aksayan bir şey olduğunu sezmesi. Analizin püf noktası nedir? Analiz öznenin imgesel gerçekleşmesi midir? Ben ile özneyi birbirine karıştırıyor ve ben'i bir gerçeklik, –kendi deyişleriyle– *bütünleyici* olan, yani gezegeni bir arada tutan bir şey haline getiriyorlar.

Bu gezegen konuşmuyorsa tek nedeni gerçek olması değildir, aynı zamanda düzanlamıyla zamanı olmadığı için konuşmuyordur – öyle bir boyutu yoktur. Neden mi? Çünkü gezegen yuvarlaktır. Bütünleştirme budur – dairesel cisim her istediğini yapabilir, hep kendi kendisine eşit kalır. Bize analizin hedefi olarak önerilen şey bu ben'i yuvarlaklaştırmaktır; bütün o kopuk, parçalanmış hallerini, dağınık organlarını, genitallik öncesi aşamalarını, kısmi dürtülerini, parçalanmış sayısız *ben'*lerinin curcunasını geri dönülmez biçimde bütünleştirecek küre biçimini ona kazandırmaktır. Muzaffer *ben'e* hücum – ne kadar çok *ben* o kadar çok nesne.

Herkes “nesne ilişkisi” teriminin kapsamına aynı şeyi koymuyor ama sözünü etmiş olduğum ve kimi zaman doğru adımı atmış görünen yazar, nesne ilişkisini ait olduğu yere, imgeselin düzlemine yerleştirmektense, şeyleri nesne ilişkisi ve kısmi dürtüler dolayısıyla ele alarak düpedüz şu sapkınlığa, analizin bütün ilerlemesini öznenin en ilkel değişkeniyle imgesel ilişkisine konumlandırmaya ulaşıyor. Çok şükür, deney son noktasına taşınmıyor, yapıyoruz dediklerini yapmıyor, hedeflerinin çok berisinde kalıyorlar. Çok şükür, tedavileri başarısız oluyor ve özne bu sayede kurtuluyor.

Sözünü etmiş olduğum yazarın girdiği hatta şunu büyük bir titizlikle gösterebiliriz: Takıntılı nevroz tedavisini tasavvur etme biçiminin varacağı tek sonuç, özneyi paranoyaklaştırmak olur. Onun gözüne takıntılı nevrozun yanı başındaki uçurum olarak görünen şey psikozun hayaletidir. Bir başka deyişle, sözünü ettiğim yazar için takıntılı nevrozlu aslında delidir.

Konunun hakkını verelim – nedir bu deli? Kendisini deliliğinden, yani olabilecek en büyük imgesel bozukluktan uzakta tutan bir

delidir. Paranoyak bir deli. Deliliğe en büyük imgesel bozukluk demek deliliğin bütün biçimlerini tanımlamaz – sanrı ve paranoyadan söz ediyorum. Okuduğum yazara göre takıntılının anlattıklarının yaşanmış deneyimiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Pamuk ipliğine bağlı dengesi –yine de gayet sağlamdır, çünkü takıntılıdan daha zor takla attırılacak ne var?– sözel uyumculuk, toplumsal dil sayesinde korunur. Eğer takıntılı direnirse ve hatta çok güçlü tebelleş olursa, sözünü ettiğim yazara göre bu psikoz yüzündendir, gerisinde ben'in imgesel parçalanması yatıyordu. Kanıtlaması açısından ne talihsizlik ki yazar bize sahiden deli ettiği bir takıntılıyı gösterememiş. Böyle bir şey yapmanın imkânı yok – bunun geçerli nedenleri var. Ama özneyi tehdit ettiğini söylediği deliliğinden korumak isterken, onu bundan pek de uzak olmayan bir yerde bırakır sonuçta.

Analiz sonrası paranoya meselesi mitik bir şey olmaktan çok uzak. Tam anlamıyla dayanıklı bir paranoyaya yol açması için tedavinin çok ileri götürülmüş olması gerekmiyor. Şu anda bulunduğumuz serviste bunu kendi adıma gördüm. Durumu en iyi bu serviste görebiliriz, çünkü onları yavaş yavaş buradan açık servislere geçirmek zorundayız, ama çoğunlukla geri geliyorlar, kapalı bir servise giriyorlar. Oluyor bunlar. Bunun için iyi bir psikanalistin hazır bulunmasına gerek yok, psikanalize canıgönülden inanmak yeter. Analiz sonrası diye nitelenebilecek ve kendiliğinden olduğu söylenebilecek paranoya vakaları gördüm. Psikolojik olgularla çok meşgul olunan uygun bir ortamda bir özne, biraz eğiliminin de olması koşuluyla, kendi kendini hiç şüphesiz kurmaca olan ama –üstelik de çok hazır bir dille, sokaklarda bile kulağımıza çalınan psikanalizin diliyle– dayanaklılık kazandırdığı sorunlarla kuşatabilir. Kronik bir sanrının oluşması çok uzun zaman alır, öznenin çok uğraşması lazım – genelde hayatının üçte birini buna verir. Analiz literatürünün bir şekilde *ready-made* (hazır giyim) bir sanrı oluşturduğunu söylemek zorundayım, öznelerin bunu, konfeksiyon ürününü giydiğini de az görmüyoruz. Analiz deneyiminin dile getirilemez gizemine ağzı kapalı bağlı olan kişilerin temsil ettiği, deyiş yerindeyse, bu üslup, sanrının hafifletilmiş bir biçimi, ama temeli demin paranoya dediğim şeyle aynı türden.

3

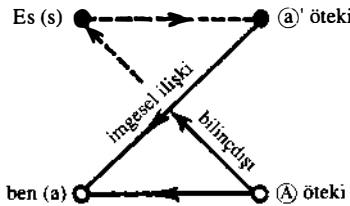
Bugün size ben ile ötekinin, dil ile sözün ortaya çıkardığı sorunları açıklamak için küçük bir şema sunacağım.

Çözüm sunuyor olsaydı bu şema şema olmazdı. Bir model bile değil. Gidimli aklımızın bir sakatlığının davetiye çıkardığı, fikirleri sabitlemenin bir yolundan başka bir şey değil.

İmgesel ile simgeseli ayırt eden şeyden yeniden bahis açmıyorum, çünkü zaten yeterince aşına olduğunuzu düşünüyorum.

Ben ile ilgili olarak neler biliyoruz? Ben gerçek mi, bir gökcismi mi, yoksa imgesel/hayali bir inşa mı? Ben'in imgesel bir inşa olduğunu kabul etmeden analitik diyalektikten herhangi bir şey anlamının imkânı olmadığı fikrinden, size yineleyip durduğum bu fikirden yola çıkıyoruz. İmgesel olması ondan, şu zavallı ben'den hiçbir şey eksiltmez – hatta iyi tarafı budur diyeceğim. İmgesel olmasaydı biz birer insan değil gökcismi olurduk. Bu demek değil ki imgesel ben'e sahip olmamız insan olmamıza yetiyor. Yine deli denen ve şu arada derede duran şeyden olabiliriz. Deli, tam da bu imgelele bağlı olanıdır işte, o kadar.

Sözünü ettiğim şema şu.

S, S harfidir ama aynı zamanda özne (*sujet*), analizin öznesidir, bütünlüğü içinde özne değil. Özneyi bütün olarak ele aldıklarını söyleyip durarak kafamızı şişiriyorlar. Neden bütünsel olacaktı? Hiç bilmiyoruz. Peki siz bütünsel varlıklara rastladınız mı şimdiye dek? Bir ideal olabilir bu. Şahsen ben hiç görmedim bütünsel varlık. Ben bütünsel değilim. Siz de değilsiniz. Bütünsel olsaydık herkes kendi köşesinde bütün olurdu, burada hep beraber –hani denir ya–

organize olmaya çalışmazdık. Bütünlüğü içinde özne değil açıklığı içinde öznedir bu. Normalde ne dediğini bilmez. Ne dediğini bilseydi şurada olmazdı. Şurada, sağda.

Pek tabii analizin sonunda bile kendisini orada görmez – hiçbir zaman böyle olmaz. Küçük *a* olarak görülür, onun için bir ben'i vardır. Bu ben'in kendisi olduğuna inanabilir, herkes oradadır ve bunun dışına çıkmanın yolu yoktur.

Öte yandan analizin bize öğrettiği şudur: Ben nesnelerin kuruluşu için tam anlamıyla temel nitelikte bir biçimdir. Özellikle de yapsal nedenlerle benzeri dediğimiz kişiyi, yansımali öteki olarak görür. Ötekinin bu biçiminin ben'le çok önemli bir ilişkisi vardır, onunla üst üste binebilir; bunu *a'* diye yazıyoruz.

Dolayısıyla bir ayna düzlemi var, *ben*'ler ve türdeş ötekilerin simetrik dünyası. Bir düzlem daha ayırt etmek lazım, dil duvarı adını vereceğimiz bir düzlem.

İmgesel, sahte gerçekliğini, ki yine de doğrulanmış bir gerçekliktir, dil duvarıyla tanımlanmış düzenden alır. Anladığımız haliyle ben, öteki, suret, tüm bu imgeseller birer nesnedir. Kuşkusuz, gökcisimleriyle türdeş değillerdir – biz de bunu hep unutmaya meyilliyizdir. Bunlar birer nesnedir çünkü dil duvarı dediğimiz organize bir sistem içinde bu şekilde adlandırılırlar.

Özne kendi benzerleriyle konuştuğunda ortak dille konuşur; bu dil de imgesel *ben*'leri yalnızca dış-varolan (*ex-sistant*) değil aynı zamanda gerçek şeyler sayar. Somut diyalogun vuku bulduğu alanda neyin olduğunu bilmediği için belli sayıda kişi ile uğraşması gerekir: *a'*, *a''*. Özne onları kendi imgesiyle ilişkilendirdiği ölçüde, konuştuğu kişiler aynı zamanda özdeşleştiği kişilerdir.

Bunu söylemekle birlikte, biz analistlerin temel varsayımını da unutmamak lazım – bizden başka özneler olduğuna, şahiden öznelerarası ilişkiler olduğuna inanıyoruz. Öznelerarasılığın tanımlayıcı özelliğine, yani öznenin yalan söyleyebileceğine tanık olmasaydık bunu düşünmemiz için hiçbir nedenimiz olmazdı. Belirleyici kanıt budur. Öteki öznenin gerçekliğinin tek temelini bu olduğunu değil, bunun onun kanıtı olduğunu söylüyorum. Bir başka deyişle, aslında *A₁*, *A₂*'ye, yani tanımadıklarımıza, asıl Ötekilere, hakiki öznelere hitap ederiz.

Dil duvarının öteki tarafında, ilkece onlara ulaşamadığım yerdedirler. Esasında ne zaman hakiki bir söz telaffuz etsem onları hedef alırım ama düşünüm dolayısıyla hep ulaştığım *a'*, *a''* olur. Hep hakiki özneleri hedef alırım ama gölgelerle yetinmem gerekir. Özne dil duvarıyla Ötekilerden, hakiki olanlardan ayrılır.

Söz Ötekilerin, hakiki olanların varoluşu üstüne kuruluysa, dil de bizi nesneleştirilmiş ötekine, istediğimize dönüştürebileceğimiz (nesne olduğunu, yani ne dediğini bilmediğini düşünmek dahil) ötekine, göndermek için kurulmuştur. Dili kullandığımız zaman ötekiyle ilişkimiz hep bu muğlaklık içinde sahne alır. Bir başka deyişle, dil Ötekini anlamamızı kökten engellemek için olduğu kadar, kendimizi Ötekinde temellendirmemiz için de yaratılmıştır. Analiz deneyiminde söz konusu olan da pekâlâ budur.

Özne ne dediğini bilmez, hem de en geçerli nedenlerle, çünkü ne olduğunu bilmez. Ama kendisini görür. Yalnızca imgesel değil aynı zamanda yanıltıcı olan yansımali *Urbild* (kök-imge, arketip) esasen tamamlanmamış olduğu için özne ötekinin olduğu taraftan, biliyorsunuz kusurlu biçimde, görür. Analiz tekniğinin bir süredir benimsediği sapkın tını işte bu olgu üstüne temellenir. Bu bakış açısından öznenin, kendisini içinde yanlış-bildiği şeyin az çok parçalanmış ve parçalayıcı bütün biçimlerini yığması istenir. Aslında genitallik öncesi evrede yaşadığı her şeyi, dağınık organlarını, kısmi dürtülerini, art arda gelen kısmi nesneleri bir araya toplaması istenir – Carpaccio'nun ejderhayı mızrağıyla deşen ve etrafında küçük kesik başlar, kollar, vb. bulunan *Aya Yorgi*'sini düşünün. Bu ben'den kendisini güçlendirmesi, gerçekleştirmesi, bütünleştirmesi beklenir – vah zalılcık. Bu amacın doğrudan peşine düşülürse, imgele ve genitallik öncesine odaklanılırsa, kısmi nesnelerin ötekinin imgesi aracılığıyla tüketildiği analiz türüne varılır ister istemez. Bu yola giren yazarlar, nedenini bilmeksizin hep aynı sonuca varırlar: Ben ancak öznenin karşısında (ya da arkasında, sonuç aynıdır) olan benzeri aracılığıyla kendisine kavuşabilir ve kendisini yeniden birleştirebilir.

Özne esas olarak kendi imgesel ben'iyle analistin ben'i olarak karşılaşır. Kaldı ki bu ben salt imgesel olarak kalmaz, çünkü analistin sözlü müdahalesi bile isteye ben'in ben'le karşılaşması olarak, analistin belli nesneleri yansıtmaması olarak tasavvur edilir. Bu bakış

açısından analiz hep nesnellik düzleminde temsil edilir ve planlanır. Söz konusu olan, o yazıda belirtildiği üzere, öznenin bir ruhsal gerçeklikten hakiki bir gerçekliğe, yani imgeselde ve –yine hiç saklanmadığı üzere– analistin ben’i örnek alınarak yeniden birleştirilmiş bir gökcismine geçirilmesidir. Dünyada ne yapılması gerektiğini aşılamanın ya da temsil etmenin söz konusu olmadığını fark edecek kadar tutarlı bir anlatı. Besbelli imgesel düzleminde çalışılmaktadır. Dile getirilemez olan yaşanmış deneyimin, dilin duvarı değil de dilin yanılısaması olarak görülen şeyin ötesine yerleştirilmesinin en takdir edilecek şey olmasının nedeni de budur.

Verilen birkaç klinik örnekten biri var ki çok hoş: Hasta kadın, analistin onun valizinde ne olduğunu bildiği düşüncesiyle dehşete kapılmıştır. Kadın bunu hem biliyor hem de bilmiyordur. Söyleye-bildiği her şey bu hayali endişe göz önünde tutularak analist tarafından ihmal edilmiştir. Birden önemli olan tek şeyin bu olduğu anlaşılır – kadın, analistin onun karnındaki her şeyi, yani kısmi nesnesini simgeleyen valizin içindekileri elinden alacağından korkmaktadır.

Analist figürü aracılığıyla kısmi nesnelerin imgesel olarak göğ çekilmesi gibi bir tasavvur, Baltasar Gracián’ın kutsal ekmek ve şarap ayini komünyonla ilgili bir risalesine verdiği başlıkla, bir tür *Comulgatorio*’ya (simgesel birlik), analistin hayali tüketimine doğru gider. Tuhaf bir komünyon/inanç birliği – tezgâhta, burnunda maydanoz olan kelle ya da buttan kesilmiş malum bir parça ve Apollinaire’in *Tiresias*’ın *Memeleri*’nde dediği gibi, *Analistin ayaklarını aynı sosla ye*, analizin temel teorisi budur.

Analizin, öznenin temel imgesel kısmileştirilmesinin yeniden birleştirilmesinden farklı bir şey olduğu sonucuna varmayı sağlayacak başka bir analiz tasavvuru yok mu?

Bu kısmileştirme sahiden var. Analiste özdeşleşme, özneye kendi ben’ini sunma yoluyla çalışma imkânı veren boyutlardan biridir bu. Ayrıntıları geçiyorum ama analist dirençlerin belli bir analizi sayesinde, bütünsel analiz deneyiminin salt imgesel öğelerine indirgenmesi yoluyla, analist olarak ben’inin çeşitli karakteristiklerini hastaya yansıtmayı başarabilir – ve Tanrı biliyor ya bu karakteristikler –analizlerin sonunda karşılaşıldığı üzere– farklılık gösterebilir. Freud ise bize bunun tam tersini öğretmiştir.

Analist yetiştiriliyorsa, ben'i olmayan öznelersun diye yetiştiriliyor. Pek tabii, analizin potansiyel durumda kalan idealidir bu. Ben'siz özne, tam anlamıyla gerçekleşmiş bir özne hiç olmamıştır, ama analizde öznenen bunu elde etmeyi hedeflemek lazım.

Analiz özneyi bir başka özneye birleştiren hakiki sözün, dil duvarının öteki tarafına geçmesini hedeflemeli. Analizin varış noktasını tanımlayan şey, öznenin hakiki bir Ötekiyle, beklenmedik yanıtı veren Ötekiyle nihai ilişkisidir.

Bütün analiz süresince, analistin ben'inin orada olmaması koşuluyla, analistin canlı bir ayna değil boş bir ayna olması diyebileceğimiz bu tek koşulla, olup biten öznenin ben'i –görünüşte yalnızca öznenin ben'idir konuşan– ile ötekiler arasında cereyan eder. Analizin kaydettiği bütün ilerleme bu ilişkinin, öznenin kendine ait ve içinde kendisini tanımadığı aktarım olarak, gitgide dil duvarının ötesine taşınmasıdır, ki özne bunu her an kavrayabilir. Söz konusu olan, yazıldığı üzere, bu ilişkiyi yok etmek değil, öznenin onu olduğu yerde üstlenmesidir. Analiz, özneyi, analistin ben'iyle değil de kendisinin hakiki kefilleri olan, tanımamış olduğu bütün o Ötekilerle ilişkilerinin bilincine vardırmak demektir. Söz konusu olan, öznenin aslında bilmeksizin hangi Ötekine hitap ettiğini gitgide keşfetmesi ve başta orada olduğunu bilmezken bulunduğu yerdeki aktarım ilişkilerini gitgide kabullenmesidir.

Freud'un *Wo es war, soll Ich werden* (Onun/id'in olduğu yerde ben olmalı) cümlesine iki anlam verilebilir. Bu *Es*'i (id) *S* olarak alın. O oradadır, hep oradadır. Öznedir bu. Kendini bilebilir de bilmeyebilir de. En önemli mesele de bu değil – söze sahip olabilir de olmayabilir de. Analizin sonunda söze sahip olması ve hakiki Ötekilerle ilişkiye geçmesi gereken odur. *S*'in olduğu yerde *Ich* (ben) olmalı.

Özne işte burada dağınık organlarını sahiden yeniden bir araya getiriyor ve deneyimini tanıyor, bir araya topluyor.

Analiz sırasında nesne olarak oluşan bir şey olabilir. Ama bu nesne, söz konusu olan şey olmaktan ziyade, onun temelde yabancılaşmış bir biçimidir. Ona merkezini ve grubunu kazandıran imgesel ben'dir; paranoyaya yakın bir yabancılaşma biçimiyle özdeşleştirilebilir pekâlâ. Öznenin sonunda ben'e inanması bir deliliktir. Çok

şükür, analiz bunu çok nadiren başarabiliyor ama analizin bu yöne sevk edildiğinin bin bir kanıtı var elimizde.

Gelecek yıl için programımız bu olacak – paranoya ne demek? Şizofreni ne demek? Şizofreninin aksine paranoya her zaman için ben'in imgesel yabancılaşmasıyla ilişkilidir.

25 Mayıs 1955

Nesnelleştirilmiş Analiz

Fairbairn'in eleştirisi.

Neden konuşulur analizde?

İmgesel ekonomi ve simgesel söylem düzeyi.

İrrasyonel sayı.

Geçen oturumda size sunmuş olduğum şema sözün tıpkı ışık gibi, düz bir çizgi halinde yayıldığını varsayıyor. Bu da onun ancak metaforik, analogik olduğunu gösteriyor.

Dil duvarıyla iç içe geçen şey yansımali ilişkidir – bu ilişki sayesinde ben'e ait olan hep, özne için *Urbild*'in, temel ben imgesinin özelliklerini koruyan bir ötekinin aracılığıyla algılanır, sahiplenilir. Yanlış anlamalar gibi, sözü geçen yanlış anlamaların temeli olan ortak iletişimin kurulmasını sağlayan yanlış-bilmeler de işte buradan kaynaklanır.

Şemayı dönüştürmeyi anlatırken gösterdiğim üzere bu şemanın birden fazla özelliği var. Size analistin tutumunun büyük farklılık gösterebileceğini ve analizde farklı, hatta karşıt sonuçlara varabileceğini de belirttim.

Zurnanın zırt dediği yere ya da yol ayrımına geldik – söz ilişkisi matris olarak kabul edilince analizde ne olur, ya da tersine, analitik durum nesnelleştirilince ne olur? Yazarlara ve pratisyenlere göre yoğunluğu değişmekle birlikte, her türlü nesnelleştirme, analizi, analistin ben'i örnek alınarak ben'i yeniden şekillendirme sürecine dönüştürür.

Bu eleştiri tam anlamına ancak ben'in esasen yansımali, yabancılaşmış niteliği bilinirse kavuşur. Bu şekilde mevcutlaştırılmış her tür ben, analistin ben'i bile olsa imgesel bir işlevi mevcutlaştırır – ben ben'dir, ne kadar kusursuzlaştırılmış olursa olsun.

Hiç kuşkusuz analiz bu yollara durduk yere girmedi. Nitekim Freud ben'i yeniden teoriye katmıőtı. Peki ama bundaki amaç analizi yeniden nesne ve nesne ilişkilerine odaklamak mıydı?

Bugünün gündemi nesne ilişkisi. Nesne ilişkisinin de Freud'un eserinin son kısımlarının anlamını kavramayı ve yeni teknik soruşturmaları analizin sık sık unutulanan anlamı içine yerleştirmeyi şu anda çok zorlaőtıran muğlaklıkların canevinde durduğunu size söylemiőtım.

Ben size burada temel mefhumları, abeceyi; analizin güncel sorunlarının tam bir haritasından ziyade bir rüzgâr gülü, bir yönlendirme tablosu öğretiyorum. Bu da demek oluyor ki elinizde söz konusu yönlendirme tablosuyla harita üzerinde kendi başınıza gezineceğinizi ve size öğrettiklerimi Freud'un eserinin kapsamlı bir okumasıyla sınavacağınızı varsayıyorum.

Falanca size burada Freud'un filanca metninde okuduklarımızla çakışmayan bir teori sunduğunu söylüyormuş. Buna aslında bir metne varmadan önce bütünü anlamak gerektiğini söyleyerek yanıt verebilirim. *Ben* Freud'un eserinde birden çok yerde geçiyor. *Narsizm Üzerine* kitabında *ben*'i incelememiş olan biri, Freud'un, *ben*'i algı-bilinç sistemine bağlayan *Das Ich und das Es*'te (*Ben ve İd*) söylediklerini takip edemez.

Das Ich und das Es'teki topolojik irdelemede bile, *ben*'i yalıtıp algı-bilinç sistemiyle eşdeğerli hale getiren bir tanıma bütün kapsamını kazandırılmazsınız. Bu denklik tanım yerine geçmez. Yalıtılmış haliyle olsa olsa bir uzlaşım ya da totolojidir.

Maksat bin bir yorumu (bütün analizde çok uyutucu bir rol oynamış ve *ben*'in bir tür mercek, imlendirici nokta, id kütlesinin gerçeklikle bağ kurmayı sağlayan farklılaşmış, organize kısmı olarak görüldüğü şu ünlü yumurta şemasından söz ediyorum) olabilecek bir şemaya bağlı kalmaksa, doğrusu Freud'un eserinde uçsuz bucaksız bir dolambaca gerek yoktu. Kaldı ki bu şemanın önemi, *ben*'in organizasyon açısından kendisine bütünüyle yabancı olan bir şeye göre organize edilmesindeki bağımlılıktır.

Her şemadaki, özellikle de fazlasıyla řeyleőtiren her şemadaki tehlike, zihnın ânında onun üstüne atlaması ve en üstünkörü imgelelerden başkasını görmemesidir.

1

Geçen oturumda çok yakın bir referans seçmiştim. Bugün Fairbairn adında bir İngiliz, daha doğrusu İskoç seçtim; Fairbairn bütün analiz teorisini nesne ilişkisi olarak formüle etmeye çalıştı, titiz olmadığı da söylenemez. Okursanız sizin için anlaşılabilir bir metin değil – makalesi *Psychoanalytic Studies of the Personality* (Kişilik Üstüne Psikanalitik İncelemeler), *International Journal of Psychoanalysis*' in XXV. cildinde yayımlandı.*

Burada ruh içi yapı, nesne ilişkisi olarak betimleniyor. Makale, bir yazarın özel teorisi olsaydı o kadar önemli olmazdı. Vakaları nakletme, vakalardan ve ruhsal gerçekliğin güçlerinden söz etme, tedaviyi özetleme tarzımızın tanıdık çizgilerini biliyorsunuz. Fairbairn'in geliştirdiği şema, imgeler, bizim imgesel ekonomi adıyla kullandığımız şeyle büsbütün alakasız değil. Analizin böyle bir kavramlaştırma düzeyinde kalmak için aldığı büyük riskleri de göreceksiniz.

Makalenin tamamını okumak, ilerlemesini takip etmek lazım – bu çalışmayı hepiniz kendi başınıza yapın. Birazdan yapacağım sunum araştırmanızı yönlendirecek ve, öyle umuyorum ki, sizi anlatıklarımı kontrol etmeye kışkırtacaktır.

Anlattığı bir rüyadaki rollere göre çizilmiş, yazarın ulaştığı şema şöyle. Burada psikodrama hakkında yakınlardaki, bu arada bu akşam da tekrarlanacak bir konferansı dinlemiş olanlar, analiz teorisinin bozulmasına tanıklık eden aradaki akrabılığı hemen görecekle. Taraf olmadan psikodramadan söz edilemez – bu pratiğin analiz pratiğiyle ortak hiçbir yanı yoktur.

Yazarımıza göre Freud'un teorisinde özel tutmazlıklar, bakışimsızlıklar varmış. Her şeyi baştan kurmak lazım, diyor. *Ben*, diyor Sayın Fairbairn, *hiçbir şey anlamıyorum* – neresinden tutacağımızı

* Söz konusu başlık W. R. D. Fairbairn'in kitabına ait. Burada gönderme yapılan makale ise kitabın dördüncü bölümünü de oluşturan "Endopsychic Structure Considered in Terms Of Object-Relationships" (Nesne İlişkileri Açısından Ruh İçi Yapı). –ç.n.

bilmediğimiz ve sonuçta dürtülerle özdeşleştirdiğimiz, ki bu da onu nesneleştirmenin bir şeklidir, libidodan söz etmek yerine niye dosdoğru nesneden söz etmiyoruz? Freud'un hareket noktası olan "enerji olarak libido" kavramı, nitekim sevme yeteneğıyle özdeşleştirildiğı için, her türden kafa karışıklığına yol açmıştır.

Freud'a göre, diyor Fairbairn kendi diliyle, libido *pleasure-seeking*'dir, hazzı arar. Biz bütün bunları değıştirdik ve libidonun *object-seeking* (nesne arar) olduğunu fark ettik. Kaldı ki Freud'un da buna benzer fikirleri vardı – sevginin nesnesini aradığını yazmamış mıydı? İnsanı afallatıyor – bu satırların yazarı, tıpkı başka birçok kişi gibi, şunu anlamamıştır: Freud sevgiden, ancak libido teorisini, halen en azından nesnelere uyum konusunda sorun çıkaran bir şey olarak –geçen oturumda sözünü ettiğim şeyle ilgisini görüyor musunuz?– eleştirmek gerektiğini düşündüğü bir aşamada söz etmiştir. Kısacası, bu *object-seeking* (nesne arayan) libido tasavvuru sonraki bütün işlerinde kendini gösterir.

Burada geliştirdiğim doktrinin mekanizmalarından, anahtarlarından biri gerçek, imgesel ve simgesel ayrımıdır. Sizi buna alıştırmaya, aşına kılmaya çalışıyorum. Bu tasavvur şu nesne kavramının altına saklanan gizli kafa karışıklığını fark etmenizi sağlıyor. Bu nesne mefhumunun altında aslında bu üç terimin karıştırılması ya-tıyor.

Madem nesneler var, o nesneler öznenin onları sunma biçimiyle temsil edilmiş halde vardır – işte bunu harfi harfine anlıyorsunuz. Diyorlar ki nesneleri nesnel olarak, yani öznenin haberi olmaksızın kavradığınızda, onları öznenin size sunduklarıyla türdeş nesneler olarak kafanızda canlandırırırsınız. Bunların içinde yolunuzu nasıl bulacaksınız, Allah bilir.

Fairbairn merkezi *ben* ile libidinal *ben* arasında ayrım yapıyor. Merkezi *ben*, tekil organik birlik ruhsal düzlemde kendine ait birlik tasavvuruyla varlıklaştığı, yani bireyin ruhsal sentezi aygıtların işleyişine bağı bir veri sayıldığı andan itibaren hayal edildiğı haliyle *ben*'dir. Bu noktada ruhsal bir nesnedir, bu haliyle her türlü diyalektiğe kapalıdır, klasik tasavvurun ampirik *ben*'idir, psikolojinin nesnesidir. Bu *central ego*'nun (merkezi ben) bir kısmı bilinçte ve ön-bilinçte su yüzüne çıkar – bilinç ve önbilince yapılan ilk gönderme-

lerin artık nasıl cılız bir değere indirgendiğini görüyorsunuz. Bu *ben*'in öteki kısmı ise pek tabii ki bilinçdışıdır – o da en günü geçmiş psikolojide bile hiç inkâr edilmemiş bir şey.

Bu bilinçdışı kısım, bastırılmış anlamlarla ilişkilendirilen öznel bir boyutla tanıştırmaz bizi asla. Organize bir başka *ben*, nesnelere yönelmiş libidinal *ben* söz konusudur. Sözü geçen nesnelerle ilişkilerinin aşırı zorluğu nedeniyle bu *ben* bir çözülme, yarıma yaşamıştır ve bu da pekâlâ bir *ben*'in organizasyonu olan organizasyonunu, merkezi *ben*'in işleyişiyle artık uyumlu olmayan özerk bir işleyişe sevk etmiştir.

Burada analiz doktrini ilk kavrandığında zihinde kolayca oluşan bir tasavvur olduğunu görüyorsunuz. Kabalaştırılmış bir doktrindir bu. Bir kısım analistler şu anda bastırma sürecini işte böyle tasavvur ediyor.

Ama durum bu kadar basit olmaktan uzak, çünkü bilinçdışında libidinal olmayan bir şeyin, analiz teorisinde büyük bir gözden geçirmeye yol açmış olan saldırganlığın keşfedilmesinin üzerinden epey geçti. Freud iç saldırganlığı üstben ile karıştırmamıştır. Fairbairn'de çok dokunaklı bir şey var karşımızda, çünkü yazar belli ki İngilizcede üstbenin aksatıcı, hatta şeytani işlevini anlatmaya uygun bir terim bulamamış ve yeni bir terim uydurmuş: *internal saboteur* (iç baltalayıcı).

Bu baltalayıcı bastırılıyorsa, bunun nedeni bireyin gelişiminin kökeninde gayet rahatsız edici iki nesne olmasıdır. Bu iki sorunlu nesnenin başlangıçta tek nesne olmak gibi tuhaf bir özelliği vardır. Hepsini anneden söz ettiğimi söylersem şaşırmayacaksınız. Böylece her şey kökensel engellenme ya da engellenmemeye indirgeniyor.

Hiçbir şeyi zorlamıyorum. Herkesten, daha nüanslı birçok ortalama konumun altında yatan şeyi gün ışığına çıkardığı için örnek nitelikte olan bu makaleye bakmasını rica ediyorum.

Asli yapı ilk nesnenin, yani emziren olarak annenin iki yüzü, iyi ile kötü yüzü arasındaki birincil bölünmedir. Gerisi işlenme, ikircimlilik, eşseslilik. Oidipus kompleksi bu birincil yapılanmanın üstüne binip ona birtakım –kelimenin süs anlamıyla– motifler kazandırır. Ardından baba ile anne nüanslandırılacak şekilde nes-

nenin birincil bölünmesine kayıtlı temel rollere ayrılır: bir yanda *exciting*, arzuyu uyarma vardır; libido bu noktada koşullanması bakımından nesnelleştirilmiş arzuyla karıőtırılır – öbür yanda, *rejecting* (reddetme).

Çok ileri götürmek istemiyorum ama *exciting* ile *rejecting*'in aynı düzeye ait olmadığı açık. Aslında *rejecting*, nesnenin özneleőtirilmesini ima ediyor. Salt nesnel düzlemde nesne engelleyici olabilir de olmayabilir de. Reddetme mefhumu öznelarası ilişkiyi, tanı(n)-mamayı gizlice devreye sokar. Bu tür işlenmelerde bile sürekli yenik düőtüğümüz kafa karışıklığına dair bir fikir verecektir size bu.

Ama Fairbairn'i düzeltmek için gelmedim buraya. Çalışmasının niyetlerini ve sonuçlarını sizin için ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Bastırmayı bir itilme eğilimine indiriyor ve çok geçerli nedenlerle libidinal *ben* ile *internal saboteur*'ü farklılaştırıyor; çünkü gerçeklikte tek bir nesne eden birincil nitelikteki iki nesneyi kullanmak zordur.

Nesnenin tekanlamlı olmaktan uzak olduğu ve öznde reddetme sıkıntısının yanı sıra bu sıkıntıyı etkinleőtiren, şu hep yeniden doğan libidinal uyarana da yol açtığı doğru elbette. Kötü nesnenin içselleőtirildiğine karşı çıkılamaz. Değinildiği üzere, bir şeyin acil olarak içselleőtirilmesi gerekiyorsa, sonrasında nasıl bir rahatsızlık doğarsa doğsun, iyiden ziyade –hâkimiyet altına alabilmek için– bu kötü nesne içselleőtirilir; iyi nesnenin ise –hayırlı etkisini göstereceğini diye– dışarıda bırakılmasında yarar vardır. Kötü nesnenin içselleőtirilmesinin ardından çok tehlikeli bulunan, birincil içselleőtirmeye varan dramı fazla keskin şekilde etkinleőtirdiği düşünölen libidinal *ben*'in de ikinci aşamada merkezi *ben* tarafından reddedileceği süreç ortaya çıkacaktır.

Bu ikincisi de ilaveten bir çiftyönlü itmeye maruz kalır; söz konusu itme ise kendisi de bastırılan bir merciden (birincil kötü nesnelerle yakın ilişkisi olan *internal saboteur*) gelen saldırganlık kılığında tezahür eder.

Elimizdeki şema bu ve siz de göröyorsunuz ki nevrozlu öznelerin davranışında klinik olarak saptadığımız birden çok fenomeni hatırlatmıyor değil.

Bu şema bir rüya ile açıklanıyor. Bu rüyada özne, aktris olduğu

anlaşılan birinin saldırısına uğrar – aktris işlevinin öznenin hikâyesiyle özel bir ilişkisi var. Rüyanın devamı bir yandan saldıran kişinin öznenin annesiyle ilişkilerini, bir yandan da saldırıya uğrayan kişinin rüyanın ilk kısmında sırasıyla eril ve dişil iki başka kişiye bölünmesini (ki bu da renk menevişleri nasıl bir anda bir nesneyi bulanık bırakırsa öyle değişir) netleştirmeyi sağlıyor. Bir tür nabız atışıyla, saldırıya uğrayan kişinin dişil bir biçimden erkek biçime geçtiği görülüyor; yazar da burada bu iki ötekinin ardına derinlemesine bastırılmış *exciting object*'ini (uyaran nesne), bilinçdışı ruhsallığın derinlerinde bulunan eylemsiz ögeyi görmekte zorlanmıyor ki, öznenin çağrışımları onu da tabii ki çetin bir ilişki içinde olduğu kocasıyla özdeşleştirmesini sağlıyor.

Bu şemadan analistin edimi açısından ne çıkarılabilir? Birey, kendisine yönelik nesnelerle birlikte, tamamen tanımlı ve istikrarlı bir dünyada yaşar. Dolayısıyla ona orada olan, onu bekleyen bu nesnelerle normal bir ilişki kurmanın yolunu buldurmak gerekiyordu.

Zorluk –o andan itibaren özneyi köstekleyip felç eden içsel nesneler adı verilen– bu nesnelerin gizli var olmalarından kaynaklanıyor. Başta birleşip kaynayacak nitelikteydiler, deyiş yerindeyse bihakkın gerçekliğe sahiptiler. Daha sonra bu işleve geçmişlerse öznenin geçici âcizliğindendir, özne beklentileri karşılamayan bir nesneyle ilk karşılaşmayı nasıl göğüsleyeceğini bilmediğindendir. Zorladığım bir şey yok, metinde yazılı bunlar.

Söylendiğine göre anne doğal işlevini yerine getirmemiştir. Nitekim annenin doğal işleviyle hiçbir şekilde reddeden bir nesne olmadığı varsayılıyor – doğal haliyle anne olsa olsa iyidir ve ancak içinde yaşadığımız özel koşullar nedeniyle böyle bir kaza olabilir. Özne, çiftdeğerli uyaranlara uymak yerine, kendisini bir parçasından ayırır, Yusuf'un cübbesini terk eder. Dram bu muğlaklıktan çıkar – nesne hem iyidir hem de kötü.

Bu şema baştan sona kusurlu değil. Özellikle geçerli her *ben* tasavvurunun aslında *ben*'i nesnelerle bağlaşıma sokması gerektiği gösterilebilir. Ama hokkabazlık nesnelerin içselleştirildiğini söylemekte. Mesele içselleştirilmiş nesnenin ne olduğu. Biz burada bütün içerimleriyle birlikte imgeselden söz ederek meseleyi çözmeye çalışıyoruz. Özellikle imgeselin biyolojik düzende oynadığı işlev ger-

çeğinkiyle özdeş olmaktan çok uzak.

Fairbairn’de bu cinsten bir eleştiri yok. Nesne nesnedir. Bir kütle olarak alınır. Nesneyi nesneleőtirmek için seçilen konum, yani öznenin hayatının başlangıcı, imgesel ile gerçeğin birbirine karışmasına çanak tutar: Nitekim annenin imgesel değeri annenin gerçek kişi olarak değeriinden az değildir. Ama bu iki söylem düzeyi ne kadar ağır basarsa bassın, burada olduğu gibi karıştırmaları yersizdir.

Libidinal *ben*’in yeniden bütünleőtirilmesi, yani kendisine yönelik olan ve çiftyönlü, gerçek ve imgesel bir doğaları olan nesneleri bulması gerekiyor. Bir yandan bu nesneler arzu nesneleri olarak imgeseldir – analizin o zamandan bu yana öne çıkardığı bir şey varsa o da libidonun kendi gelişim aşamalarına yanıt veren nesneleri yaratma konusundaki üretkenliğidir. Öte yandan, bu nesneler gerçek birer nesnedir – kuşkusuz onları bireye veremeyiz, gücümüz yetmez. Söz konusu olan, *exciting* (uyaran) yani imgesel tepkiyi kışkırtan nesneye ilişkin olarak bireyin libidosunu (ki bunun bastırılması nevrozunun çekirdeğini oluşturur) dışavurmasını sağlamaktır.

Bizim böyle bir şemaya bağlı olmamızın nedeni aslında tek bir yol olmasıdır. Analistin hangi yolu seçeceğini bilmek için bu şemada nerede durduğunu bilmek gerekir.

Ama şuna dikkat edin –yazar, kendi ifadesiyle, rüyadan şu *ben* çokluğunun farklılaşmasını çıkarsadığında, bireyin *central ego*’sunu hiçbir yerde görmüyor, onu varsayıyor– bütün sahnenin geçtiği yer ve bunu gözlemleyen, *ben*’dir. Şimdi bireyin şemasından analiz durumunun şemasına geçerek analisti ancak bir tek yere yerleőtirebiliriz: tamı tamına gözlemleyen *ben*’in yerine. Bu ikinci yorumun birincisini doğrulamak gibi bir artısı var. Zira şimdiye dek, bu teoride, gözlemleyen olarak *ben*’de *ben*’in etkin niteliklerinden hiçbirisi yoktur. Buna karşılık, gözlemleyen biri varsa o da analisttir ve öznesinde varsaydığı bu *central ego*’ya kendi işlevini yansıtır.

Gözlemleyen analist aynı zamanda libidinal *ben*’in bağlaşığı olan bastırılmış nesnenin işlevinin açığa vurulmasında araya girmesi gereken kişidir. Özne arzusunun imgelerini dışavurur ve analist onun –kabul edebileceği– uygun imgeleri bulmasını sağlamak için oradadır. Ne var ki ruhsal gerçeklik ile hakiki gerçeklik arasındaki fark, bize söylendiğine göre, tam da ruhsal gerçekliğin –imgelerle

kurulu ilişki demek olan— özdeşleşmeye tabi olması olduğu için, imgelerin normallığının analistin imgesel dünyasının sunduğundan başka ölçüsü yoktur.

Nesne ilişkisi etrafında organize edilen her türlü analiz teorileştirmesi esasen öznenin imgesel dünyasının analistin ben normuna göre yeniden birleştirilmesinden ibarettir. Sözü geçen nesnenin *exciting* işlevini zehirleyen *rejecting object*'teki kökensel içe atma, doğru bir ben'in, analistinkinin, içe atılmasıyla düzeltilir.

2

Neden konuşulur analizde? Bu tasavvura göre bir bakıma vakit geçirmek için. Analist, söz alanının sınırında, özneyi tutsak eden, yakalayan, ayaklandıran, ketleyen, korkutan şeyi gözetler. İkili ilişkinin düzleminden başkası olamayacak imgesel bir düzlemde, yani başka referans sistemi olmadığı için analistin sunduğu örneğe göre, öznenin düzeltilmesi için nesneleştirilmesi söz konusudur.

Freud hiçbir zaman böyle bir şemayla yetinmemiştir. Analizi bu şekilde kavramlaştırmak isteseydi *Haz İlkesinin Ötesinde* gibi bir metne hiç ihtiyaç duymazdı.

İmgesel ekonomi bize deneyimimizin sınırında sunulmamıştır, dile getirilemeyen bir yaşanmış deneyim değildir o; söz konusu olan, daha iyi bir seraplar ekonomisi aramak değildir. İmgesel ekonominin, üçlü bir ilişki dayatan simgesel bir düzene kaydolmadığı sürece anlamı yoktur, üzerinde etkimiz yoktur. Fairbairn'in şeması, açıklamak için kullanılan rüyaya göre şekillendirilmiş olsa da, ağır basan olgu bu rüyayı öznenin anlatıyor olmasıdır. Deneyim de bize kanıtıyor ki bu rüya rasgele bir zamanda, rasgele şekilde görülmemiştir, birisine yöneliktir. Rüya öznenin doğrudan bir beyanıyla bire bir aynı değerdedir. Tam da rüyayı size ilettiği için bazı durumlarda böyle ketlenmiş, zorlu bir tutumu başka durumlarda ise kolay, eril ya da dişil, vb. tutumu olduğunu düşünür; analizin kaldırıcı buradadır. Bunu sözle anlatması boşuna değildir. Zira deneyimi daha en baştan simgesel düzende organize edilmiştir. Öznenin içine sokulduğu yasal düzen imgesel ilişkilere neredeyse başından itibaren, öznenin bi-

linçdiőı söylemi adını verdiğim Şeye göre, anlamlarını kazandırır. Bütün bunlarla özne bir Şey söylemek ister ve bunu da neredeyse söz haline gelsin, yani iletilsin diye sunulmuş bir dilde yapar. Szli aydınlatma ilerlemenin kaynağıdır. İmgeler anlamlarını –znenin bütün hikâyesinin de bir parçası olduğu– geniş bir söylemde kazanır. Özne böylece baştan sona hikyeleőtirilir. Analiz iőtte bu noktada rolünü oynar – simgesel ile imgeselin sınırında.

Öznenin karőtısında olan bir nesneyle ikili bir iliőtisi yoktur, bu nesneyle iliőtikleri anlamlarını, bu arada değerlerini de, bir baőtka özne aracılığıyla kazanır. Tersinden söylersek, bu nesneyle iliőtikleri varsa bunun nedeni bir baőtka öznenin de o nesneyle iliőtikli olması ve ikisinin o nesneyi gerçek’ten farklı bir düzende adlandırabilmesidir. Adlandırıldığı andan itibaren nesnenin mevcudiyeti gerçeklikten farklı, özgün bir boyutta çağrılabilir, ondan bahis açılabilir. Adlandırma mevcudiyetin çağrılması ve mevcudiyetin namevcudiyet içinde sürdürülmesidir.

Kısacası, nesne iliőtisini analizin teorileőtirilmesinin canevine yerleőtiren şema analiz deneyiminin mekanizmasını, yani öznenin kendini anlatıyor oluőunu ıskalar.

Öznenin kendini anlatıyor olması analizin dinamik mekanizmasıdır. Öznenin anlattığının ötesine geçmenizi sağlayan şu belirveren yırtıklar söylemin yanrn değildir, söylemin metninde ortaya çıkarlar. Söylemde bir şeyler irrasyonel göründüğü ölçüde siz imgeleri simgesel değerleriyle devreye sokabilirsiniz.

İlk defa size irrasyonel bir şey olduğunu söylüyorum. İiniz rahat olsun, kelimeyi aritmetikteki anlamıyla kullanıyorum. İrrasyonel denen sayılar vardır ve bu konuya aőtinalıđınız ne kadar az olursa olsun aklınıza ilk olarak gelen $\sqrt{2}$ olur; bu da bizi Menon diyalğuna, bu yıla girmek için kullandığımız kapıya geri götürür.

Karenin köőegeni ile kenarı arasında ortak bir ölçü yoktur. Bunu kabul etmemiz epey vakit aldı. Ne kadar kk seçerseniz seçin ortak ölçüyü bulamazsınız. İrrasyonel dediğimiz bu.

Öklid’in geometrisi tam olarak bunun üstüne temellendirilmiőtir: Ortak ls olmayan simgeselleőtirilmiş iki gerçekliği eşdeğerli biçimde kullanabiliriz. Tam da ortak ölçüleri olmadığı için bunları eşdeğerli biçimde kullanabiliyoruzdur. Sokrates de kyleyle diyalğun-

da bunu yapar: *Elinde bir kare var, iki katı büyüklüğünde bir kare yapmak istiyorsun, ne yapman lazım?* Köle uzunluğu iki katına çıkaracağını söyler. Uzunluğu iki katına çıkarırsa elinde dört kat büyük bir kare olacağını anlaması gerekiyordur. Ve iki kat büyük bir kare yapmanın hiçbir yolu yoktur.

Ama kullandığımız şeyler kare de değil karo da. Çizgi çiziyoruz biz, yani gerçekliğe çizgiler ekliyoruz. Sokrates bunu kölesine söylemiyor. Kölenin her şeyi bildiği ve bunu kabul etmesi gerektiği sanılıyor. Ama çalıştırılmış olması koşuluyla. Çalışmak, o çizgiyi çekmiş olmak ve baştan verili olduğu varsayılan, gerçek olduğu varsayılan şeyle eşdeğerli biçimde çizgiyi kullanmaktır. Söz konusu olan yalnızca daha büyük ve daha küçük gerçek karolar olduğu halde tamsayılar devreye sokulur. Bir başka deyişle, esasen imgeler simgesel kullanıma tekabül eden şeye bir apaçıklık görünümü kazandırır. Problemin çözümüne, yani birinci karenin iki katı büyüklüğündeki kareye ulaşılıyorsa bunun nedeni önce birinci karenin köşelerinden ikiye bölünüp bir üçgen sayılması ve ikinci bir kareyle yeniden birleştirilmesidir. Bu da köleye kabul ettirilmiş yanlış apaçıklığın ardına gizlenmiş bir sürü simgesel kabulü varsaymak demektir.

Kendine ait görüleri kendi içinde barındıran bir uzamdan daha az açık bir şey olamaz. Köle artık olabileceği şey olmasın, yani büyük ırmağın kıyısında, yaban ve doğal halde, sürekli hareket eden, yalancı ayaklı bir kumsalda, dalgalar ve kıvrımlı kum hatlarının olduğu bir ortamda yaşamasın diye Atina agorasında insanların böylesine bilgince nutuk çekmelerinden önce, koca bir yer ölçücüler dünyası, pratik icralar olması gerekmişti. Türdeş biçimde yapılandırılmış bir uzamı üç boyutlu olarak tasavvur etmeye başlamak için uzun süre boyunca bir şeyleri üst üste koymayı, izleri çakıştırmayı öğrenmek gerekmişti. Bu üç boyutu simgesel dünyanızla siz katıyorsunuz.

İrrasyonel sayının eşölçümlü olmaması, Öklid'in ilk kitaplarında dağılmış olduğunu gördüklerimize benzer birtakım işlemlere indirgenmiş bütün bu ilk, eylemsiz, imgesel yapılandırmaları canlandırılmış halde devreye sokar. İkizkenar üçgenin nasıl dikkatli bir şekilde meydana getirildiğini hatırlayın, kırıpratılmadığından emin olurlar, onu kendi üstüne bindirirler. Geometriye işte bu yoldan gi-

rilir ve göbek bağının izidir bu. Nitekim Öklidci çatı için sonuçta bir izden –hatta iz bile değil bir hiçten– ibaret olan bir Şeyi kendi üstüne çevirmekten daha önemli hiçbir Şey yoktur. Bunun içindir ki bu çatıyı kavradığımız anda karşı karşıya gelmeye hazır olmadığı bir uzamda ona işlem yaptırmaktan çok korkarız. Aslında söz konusu olanın bütün gerçekliğini devreye sokanın hangi ölçüde simgesel düzen olduğu da işte burada görülür.

Aynı Şekilde, öznemizin imgeleri hikâyesinin metnine kapitone Şekilde dikilmiŐtir, simgesel düzene sıkışıp kalmıŐlardır; insan öznesi simgesel düzendeki –gerçekiğin bir tür kalıntısı olarak kabul etmeye mecbur olduğumuz– kökensel ilişkinin düşünebileceğiniz en kaynaŐmıŐ ânında devreye girer. İnsan varlığında ilk cıyıklama ile bunun kesilenmesinin belirlediği karşıtlık ritmi olduğu andan itibaren, simgesel düzendeki çalışan bir Şey açığa vurulur.

Çocukları gözlemlemiŐ herkes aynı darbenin, aynı çarpmanın, aynı tokadın ceza amaçlı ya da kazara olmasına bağlı olarak farklı Şekilde alımlandığını görmüştür. Dünyaya özne boyutunu; kendisini ham gerçeklik olarak, iki kütenin karşılaşması olarak, iki topun çarpışması olarak sunan gerçeklikten başka bir gerçeklik yaratmaya kâdir boyutu katan simgesel ilişki olabildiğince erken bir aşamada, hatta öznenin kendi imgesinin sabitlenmesinden, ben'in ilk yapılandırıcı imgesinden bile önce kurulur. O kadar erkendir ki imgesel deneyimin simgesel düzenin söylem düzeyine kayıtlı olduğunu düşünebilirsiniz. Nesne ilişkisi düzeninde meydana gelen her Şey öznenin özgül hikâyesine göre yapılandırılır ve analiz, aktarımın mümkün olmasının nedeni budur.

3

Söz mübadelesine doğru Şekilde odaklanmış analizde ben'in işlevinin ne olması gerektiğinden söz etmem gerekiyor bir de. Bunu gelecek oturumda yapacağım.

Bugünkü oturum size çok yavan geldiyse, çağrışımları kaçınılmaz olan edebi bir göndermeye baŐvurayım. SimgeselleŐtirilmiŐ haliyle ben, nesneler dünyasındaki nice nesneden biridir ama öte yan-

dan çok geçerli nedenlerle kendine ait bir apaçıklığı vardır. Bizimle ben'imiz dediğimiz şey arasında çok sıkı bir ilişki bulunur. Gerçek araya katılışlarında ben'imizi hiçbir zaman imge kılığında görmeyiz.

Ben'in serap niteliğinde olduğunu bize olabilecek en sorunlu biçimde gösteren bir şey varsa o da tıpatıp-benzerdir (*sosie*) ve bir de tıpatıp-benzer yanılmasıının mümkün oluşudur. Kısacası, iki gerçek nesnenin imgesel özdeşliği ben'in işlevini sınırlar ve bu nedenle önümüzdeki seminerde Sosie karakteri üstüne birkaç edebi düşünceye girişeceğim.

Bu karakter Amphitryon efsanesiyle aynı zamanda değil sonra doğmuştur. Plautus onu en âlâ Sosie'nin, boynuzlu kocaların şahının, Amphitryon'un bir tür komik ikizi olarak devreye sokmuştur. Bu efsane çağlar içinde olgunlaşmış ve son meyvesini Molière'le vermiştir – gerçi son değil, çünkü on sekizinci yüzyılda mistik tipli, Meryem Ana gibi anılan bir Alman versiyonu da var, bir de muhteşem Giraudoux var, ki onda marazi çağrışımlar edebiyat virtüözlüğünün çok ötelere geçer. Bunların hepsini önümüzdeki oturuma kadar yeniden okuyun.

Bugün olabilecek en iyi sonuçları sunan küçük bir mekanik şemayı incelediğimizden, analizin simgesel söylem düzeyindeki teorileştirmesini açıklamak için dramatik bir modele başvurmam doğal. Molière'in *Amphitryon*'unda,* bu yakınlarda çıkmış bir kitabın başlığını taklit ederek *psikanalizin maceraları* –hatta talihsiz maceraları– adını vereceğim şeyi size göstermeye çalışacağım.

1 Haziran 1955

* Türkçesi: Molière, *Amphitryon*, çev. Ali Teoman, Maarif Vekâleti, 1943. –ç.n.

XXI

Sosie

*Koca, karı ve tanrı.
Karı, mübadele nesnesi.
Seni kapı dışarı eden ben.
Takıntılının ikiye bölünmeleri.*

Kimler okudu *Amphitryon*'u?

Bugün konumuz ben olacak. Ben meselesini bu yıl geçen yılkinden farklı bir açıdan ele alıyoruz. Geçen yıl aktarım fenomeni kapsamında ben'den bahis açmıştık. Bu yıl, simgesel düzenle ilişkisi içinde ben meselesini anlamaya çalışıyoruz.

Söz denen şu fenomenin cereyan ettiği bir dil dünyasında yaşar insan. Bize göre analiz bu ortamda meydana gelir. Bu ortamı yine var olan diğer ortamlarla, gerçek ortamla, imgesel seraplar ortamıyla ilişkilendirmezsek analizi ya gerçeğe yönelik müdahalelere –bu tuzağa nadiren düşülüyor– ya da imgesele, bize göre gereksiz bir vurguda bulunmaya doğru kaydırılmış oluruz. Bu da bizi sonunda bugün Molière'in *Amphitryon* oyununa getirdi.

1

Konuğumuz Moreno'nun önünde “Kuşkusuz karımız bizi ara sıra Tanrı ile aldatmalı,” dediğimde *Amphitryon*'a gönderme yapıyordum. Atışma sırasında kullanılabilecek özlü sözlerden biri bu. Biraz açılmayı hak ediyor.

Babanın işlevinin analiz teorisinde ancak birden fazla düzlemde yer aldığı için belirleyici olduğunu ucundan da olsa gördüğünüze eminim.

Kurt Adam'dan yola çıkarak *babanın adı* dediğim simgesel baba ile herkes gibi her türden yoğunlukla donanmış –vah zavallı adam– gerçek babanın rakibi olan imgesel babayı ayırt eden şeyi görmeye imkânımız oldu. Hani bu ayırım çiftlerin düzleminde de ele alınmayı hak ediyor.

Aslında iyi kafaların, sıkı kafaların –tarihte ara sıra rastlanıyor bunlara– evlilik ile aşk arasındaki ilişkilerden dolayı galeyana geldiği olmuştur. Bu meseleler genellikle dalgasına, acı alayla, sinik tarzda ele alınmıştır. Bu konuda koskoca bir Fransız geleneği var, belki de konuya, varoluştaki pratik âdete değinmenin en iyi yolu budur. Ama en ciddi düşünürlerden birinin, Proudhon'un, günün birinde evlilik ile aşk üstünde durduğu ve meseleyi ciddiye aldığı görüldü.

Proudhon'u okumanızı özellikle tavsiye ederim – sıkı bir kafadır, onda kilise babalarının kendinden emin vurgusunu buluruz. Birazcık mesafelenerek insanlık durumuna kafa yormuş ve hem çok inatçı hem de sanıldığından kırılğan olan şu şeyi, sadakati ele almaya çalışmıştı. Şu soruya ulaşmıştı: Verilmiş bir sözden başka sadakatin nedeni ne olabilir? Ama verilmiş sözler genellikle ciddiyet taşımaz. Öyle olmasaydı çok daha az söz verirdik muhtemelen, bu da insan toplumunda işlerin –doğru ve haysiyetli şekilde– yürümesini hissedilir biçimde aksatırdı.

Belirttiğimiz üzere, söz verilmesine ve sözün meyvesini vermesine engel değil bu. Söz tutulmazsa yalnızca herkes teyakkuza geçip sinirlenmez, aynı zamanda bunun istesek de istemesek de bedelleri olur. Bu tam da analizin, ve sözün dalgaları ile yazgılarını yaymaya devam ettiği şu bilinçdışının araştırılmasının bize öğrettiği şeylerden biridir. Pek önemsemeksizin taahhüt edilmiş ve, tam anlamıyla söylersek, ciddi kafaların hiçbir zaman şüphe etmediği üzere, tutulamayacak o söz nasıl gerekçelendirilebilir?

İnsanın taahhüdünün altında yatan romantik yanılsamayı, eşlerden her birinin diğeri için kusursuz aşk konumunu, ideal değeri kazandığı yanılsamasını aşmaya çalışalım. Bütün düşüncesi romantik yanılsamaların tersine giden Proudhon, ilk bakışta gizemci sanılabilecek bir üslupla, evlilikte sadakate statü kazandırmaya çalışıyor. Çözümü de ancak simgesel bir anlaşma olarak kabul edilebilecek bir şeyde buluyor.

Kadının bakış açısına yerleşelim. Kadının eşine sunduğu aşk idealleştirilmiş bile olsa bireyi hedef almaz –ortak hayat dediğimiz şey için tehlike buradadır, idealleştirme tutunamaz–, söz konusu olan ötedeki bir varlıktır. Tam anlamıyla kutsal olan, evlilik bağına oluşturan aşk/sevgi, kadından Proudhon’un *bütün erkekler* dediği şeye doğru gider. Aynı şekilde kocanın sadakati de, karısı üzerinden, *bütün kadınlar*’ı hedef alır.

Paradoksal görünebilir bu. Ama *bütün ...lar* Proudhon’da *alle* demek değildir, bir nicelik değildir, evrensel bir işlevdir. Evrensel erkek, evrensel kadın, simge, insan çiftinde eşin ete kemiğe bürünmesidir söz konusu olan.

Dolayısıyla sözle anlaşma bireysel ilişkinin ve bu ilişkinin imgesel çalkantılarının çok ötesine geçer – deneyimi kavramak için çok uzağa gitmeye gerek yok. Ama bu simgesel anlaşma ile –her türlü libidinal ilişkide kendiliğinden, *Verliebtheit* (sevdalanma) cinsinden bir şey devreye girdiği zaman da daha fazla çoğalan– imgesel ilişkiler arasında çatışma vardır. Bu çatışma, denebilir ki, içinde burjuva yazgısının çalkantısının sürdüğü çatışmaların büyük çoğunluğunun altında yatar; çünkü söz konusu yazgı hümanist bir ben’in kendini gerçekleştirme bakış açısıyla ve dolayısıyla ben’e özgü yabancılaşmayla şekillenir. Bu çatışmanın var olduğunu fark etmek için gözlemlemek yeter, çatışmanın nedenini anlamak içinse daha ileri gitmek lazım. Referansımızı Lévi-Strauss’un altını çizdiği antropolojik verilerden alacağız.

Biliyorsunuz, en *temel* yapılar haliyle en karmaşık yapılardır, içinde yaşadığımız –deyiş yerindeyse– karmaşık yapılar ise kendilerini görünüşte en basit yapılar olarak sunar. Evlilik seçimimizde özgür olduğumuza inanıyoruz, *herkes herkesle evlenebilir*, yasalara kaydedilmiş olmasına rağmen derin bir yanılsamadır bu. Pratikte seçimi üstleri örtülü olsa da bir o kadar elzem olan birtakım tercih unsurları yönetir. Temel denen yapıların yararı bu tercih unsurlarının yapısını bize göstermeleridir.

Gelgelelim, Lévi-Strauss bize gösteriyor ki evlenme yapısında, doğal düzenin karşıtı olarak kültürel düzeni tanımlayan kadın, tıpkı aslında kökensel mübadelenin nesnesi olan söz gibi, mübadele nesnesidir. Anasoylu yoldan iletilen mallar, nitelikler ve statüler ne olur-

sa olsun, matriarkal denen bir düzen nasıl bir otorite kuşanırsa kuşansın, ilk işleyişiyle simgesel düzen erkekmerkezlidir. Bu bir olgu.

Pek tabii ki tarih boyunca her türden düzeltmeye uğramış ama temel olma niteliğini korumaya devam eden bir olgu bu ve kadının bilhassa aşk ilişkilerindeki, özellikle de bu ilişkilerin toplumsallaşmış olarak en çok öne çıkan biçimindeki, yani evlilik bağındaki bakışimsız konumunu anlamamızı sağlıyor.

Bu meseleler oldukları düzeyde ve biraz titizlikle görülebilseydi birçok hayalet kovulmuş olurdu.

Karşılıklı rızaya dayalı bir anlaşma şeklindeki modern evlilik tasavvurunun, bireysel ruha öncelik tanıyan bir selamet dininin bakış açısıyla getirilmiş yeni bir şey olduğuna kuşku yok. Başlangıçtaki yapının, evliliğin ilk önce kutsal olmasının üstünü kaplayıp gizliyor. Bu kurum şu anda tıkHz bir kılıkta yaşıyor; bazı özellikleri o kadar sağlam ve inatçı ki toplumsal devrimler onun önceliğini ve anlamını ortadan kaldırmaya yetmiyor. Ama kurumun bazı özellikleri de tarih içinde silinip gitti.

Tarih boyunca mahiyetleri çok farklı iki sözleşme olmuştur bu cinsten. Örneğin Romalılarda adı olanların, hakikaten adı olanların, patricilerin, soyluların (*nobles*) –*innobile*’ler (soylu olmayanlar) tam olarak adı olmayanlardı– evliliğinde özel mahiyette törenlerle sağlanan üst düzey bir simgesellik vardı – *confarreatio*’nun ayrıntılı bir betimlemesine girmek istemiyorum. Plebler için de bir tür evlilik vardı, salt karşılıklı sözleşmeye dayalıydı ve teknik olarak Roma toplumunun “birlikte yaşama” (*concubinat*) dediği şeyi oluşturuyordu. Gelgelelim, toplumun belli bir dalgalanışından itibaren yaygınlaşan birlikte yaşama kurumu olur ve Roma tarihinin son zamanlarında birlikte yaşamanın, eşlerin toplumsal statülerini, özellikle de mülklerinin statülerini birbirinden bağımsız tutmak için üst tabakalarda yerleşiklik kazandığı görülür. Bir başka deyişle, kadın özgürleşmeye başladığı, mülk sahibi olma hakkına kavuştuğu, toplumda bir birey olduğu andan itibaren evliliğin anlamı aşınır.

Esasen kadın evliliğin simgesel anlaşmasına –her ne kadar erkekler bunun fiilen mecrası olsa da erkekler demeyeceğim– soylar arasında, temelde erkekmerkezli olan soylar arasında mübadele nenesi olarak devreye sokulur. Çeşitli temel yapıları anlamak, kadın-

lardan oluşan mübadele nesnelerinin bu soylar arasında nasıl dolaştığını anlamak demektir. Deneyime bakarsak, anasoylu neseplerde bu yapı ikincil olarak alındığı zaman bile, ancak erkekmerkezli ve patriyarkal bir bakış açısıyla yürütülür.

Kadının bu şekilde nesne olduğu bir mübadele düzenine katılması, konumunun esasen çatışmalı, hatta çıkışsız olmasının nedenidir – simgesel düzen ona harfiyen boyun eğdirir, onu aşar.

Proudhon'un sözünü ettiği *bütün erkekler* bu noktada evrensel erkek, yani hem en somut hem de en aşkın erkektir ve kadının simgesel düzendeki özgül işleviyle itildiği çıkmaz işte budur. Simgesel bir düzende nesne konumuna konulmuş olmasında aşılmaz, kabul edilmez diyeyim, bir şey vardır; öte yandan bu simgesel düzene tıpkı erkek gibi bütünüyle boyun eğmiştir. Kadının bu simgesel düzenle ikinci dereceden bir ilişkisi olduğu için tanrı erkekte ve erkek tanrı da ete kemiğe bürünür – tabii çatışma dışında ama çatışma, pek tabii, hep vardır.

Bir başka deyişle, evliliğin ilk biçiminde, kadın tanrıya veya aşkın bir şeye sunulmuş ve kendini sunmuş değilse, temel ilişki her türden imgesel bozulmaya uğrar, olan da budur, çünkü, üstelik uzun zamandır, tanrıları ete kemiğe büründürmeye uygun boyda posta değiliz. Daha da zor zamanlarda efendi vardı. Ve bu, kadınların haklarına sahip çıktığı parlak bir dönemdi: *Kadın mülkiyet nesnesi değildir. – Nasıl oluyor da zina suçu böylesine eşitsiz şekilde cezalandırılıyor? – Köle miyiz biz?*

Biraz ilerlemeden sonra rakip evresine, imgesel kipin ilişkisine ulaştık. Sözü geçen kadınların özgürleşmesiyle toplumumuzun bu konuda ayrıcalıklı olduğunu sanmayın. Kadınlar ile erkekler arasındaki en doğrudan rekabet ebedidir ve üslubu evlilik ilişkileriyle yerleşmiştir. Cinsel mücadelenin çağımıza özgü olduğunu sanan topu topu birkaç Alman psikanalist var aslında. Titus-Livius'u okursanız Roma'da çok büyük bir zehirleme davasının kopardığı gürültüyü öğrenirsiniz; bu olaydan bütün patrici ailelerinde kadınların kocalarını öldürmesinin âdetten olduğu ve erkeklerin sürüler halinde öldüğü anlaşılıyor. Kadın başkaldırısı dün başlamış değil.

Efendiden köleye ve rakibe gelmek için diyalektik bir adım atmak yeter – efendi ile köle arasındaki ilişkiler esasen tersinir ilişki-

lerdir ve efendi kölesine bağımlı hale geldiğini çok geçmeden görür. Psikanalitik mefhumların devreye girmesi sayesinde biz bugün daha nüanslı bir konumdayız – kadının kocası çocuk olmuştur ve bir süredir kadınlara ona iyi davranması gerektiğini öğretiyoruz. Bu yolda döngü tamamlandı, doğa durumuna dönüyoruz. Psikanalizin insan ilişkileri denen şeye müdahalesi konusunda kimilerinin kafasındaki, kitle iletişim araçlarının da yaydığı, insanlara evde huzur olması için nasıl davranacaklarını (kadın anne rolü oynasın, erkek de çocuk) öğreten tasavvur bu işte.

Bununla birlikte, Amphitryon mitinin –bin bir yorum getirilebilecek kadar çokdeğerli, muammalı olan– derin anlamı şudur: Durumun sürdürülebilir olması için konumun üçgen gibi olması lazım. Çiftin insani düzlemde sürdürülebilmesi için orada bir tanrı olması lazım. Sevgi, hani şu pazar günlerimizi şenlendiren ve küçümser gibi yaptığımız genital sevgi her türlü idealin, yanında ancak tapınılacak bir ikamesi gibi durduğu evrensel erkeğe, örtülü erkeğe yönelir.

Balint'in bu konuda yazdıklarını yeniden okuyun – göreceksiniz ki biraz titiz, biraz deneysel oldular mı yazarlar bu malum sevginin bir hiç olduğu sonucuna varıyorlar. Genital sevginin, içgüdüsel bir olgunlaşmanın meyvesi denebilecek bir birliğe kesinlikle benzetilemeyeceği anlaşılıyor. Nitekim, bu genital sevgi iki taraflı olduğu düşünüldüğü ölçüde, her türlü üçüncü taraf, söz, tanrı namevcut olduğu ölçüde, onu iki parça halinde imal ederiz. Birincisi, herkesin bildiği gibi uzun sürmeyen genital edim – iyidir hoştur ama kalıcı değildir ve hiçbir şeyi kanıtlamaz. İkincisi, kökeninin genitallik öncesine gittiğini kabul ettiğimiz şefkat. En dürüst kafaların, insan ilişkilerinin normunu kurmak için ikili ilişkinin ötesine geçemediklerinde, vardığı sonuç budur.

Size birtakım birincil hakikatleri hatırlattım. Şimdi de Plautus ve Molière'de ne olup bittiğine bakalım.

2

Plautus'un Sosie'yi tanıttığı doğru – Yunan mitleri benci (*moïque*) değildir. Ama *ben*'ler vardır ve *ben*'lerin çok doğal şekilde söze sahip olduğu bir yer vardır: komedi. Sosie'yi, artık Amphitryon mitinden ayrılmaz olan bu esaslı yeniliği getiren de komik bir şairdir – ama bu demek değil ki gülünç bir şairdir, sanırım içinizden bazıları bu konu üstüne düşünmüş zaten.

Sosie ben'dir. Mit de gündelik hayatta sizin ve benim gibi olan şu adamcağızın yiğit ben'ceğizinin nasıl davrandığını, tanrıların ziyafetinde hangi rolü (kendi *jouissance*'ından hep biraz kopuk olduğu için çok acayip bir rol) oynadığını gösteriyor. Bütün bunların derinindeki karşı konulmaz biçimde komik olan yan, tiyatroyu beslemeye devam etmiştir – sonuçta hep ben, sen ve öteki söz konusudur.

Peki söz konusu ben nasıl davranıyor? Bu dram düzeyinde ben ilk kez belirdiğinde kendi kendisiyle, ebediyen Sosie, öteki ben olmuş haliyle kapıda karşılaşıyor.

Size birkaç parça okuyacağım, çünkü bunları kulağınızla duymanız lazım. Ben ilk belirdiğinde ben'e rastlar. Peki ben kim? Seni kapı dışarı eden ben. Konu budur ve Amphitryon komedisi işte bu bakımdan örnek niteliktedir. Bu temel anlatı kişisini tanıtanların neyden bahsettiklerini bildiklerini fark etmek için oradan buradan bir-iki parça seçmek, üslubunu ve dilini incelemek yeter.

Bu anlatı kişinin ilk kez sahneye çıktığı Plautus'ta olay gecelerin bir diyalog şeklinde geçer; diyalogun kavrayıcı ve, kelimenin tırnak içine alınması gereken bir kullanımıyla, simgesel niteliğini metinde fark edebilirsiniz.

Anlatı kişileri aparte geleneğine göre oynarlar ki aktörlerin çoğunlukla kötü oyunculukları nedeniyle pek iyi durmaz bu: Sahnede bir arada olan iki kişi birbirine, her biri yankı ya da başka biri sanma (ikisi aynı şeydir) değerini taşıyan –ki bu değeri de ötekinin bağimsız olarak söylediklerinden alır– birtakım sözler söyler. Klasik komedi için aparte elzemdir. Burada en üst derecesindedir.

Geçen gün Çin tiyatrosunu izleyince, ki orada en üst derecesine taşınan jesttir, bunu düşünmeden edemedim. Kişiler Çince konuş-

yor ama oynadıkları sizi bir o kadar kavırıyor yine de. On beş dakikayı aşkın bir süre boyunca –size saatlerce sürmüş gibi geliyor– iki anlatı kişisi sahnede bize sahiden iki farklı uzamda oldukları duygusunu vererek yer değiştiriyor. Akrobatik bir beceriyle iki kişi resmen birbirinin içinden geçiyor. Bu varlıklar karşısındakini ıskalaması mümkün olmayan ama onun çoktan başka bir yerde olduğu için yine de kaçınabildiği bir jestle birbirine dokunur sürekli. Sahiden duygusal olan bu gösteri size uzamın *serap-imesel* (*miraginaire*) mahiyetini sezdirir ama aynı zamanda sizi simgesel düzlemin şu ayırt edici özelliğine, hiçbir karşılaşmanın çarpışma olmadığına ulaştırır.

Dramda, özellikle de Sosie klasik sahnede ilk kez devreye girdiğinde ortaya çıkan tam olarak böyle bir şeydir.

Sosie gelip Sosie'yle karşılaşır.

– *Kim var orada?*

– *Ben.*

– *Ben kim?*

– *Ben. Ha gayret Sosie*, der kendi kendine, çünkü bu –pek tabii– hakiki olandır, huzursuzdur.

– *Maksadın/ nasibin (sort) nedir? Söyle bakalım.*

– *İnsan olmak ve konuşmak.* Alın size seminerlerime hiç katılmamış ama izini taşıyan biri.

– *Efendi misin, uşak mı?*

– *Canım hangisini isterse.* Bu doğrudan Plautus'tan alınma, ve ben'in çok hoş bir tanımı oluyor. Ben'in kendi imgesi karşısındaki temel konumu aslında efendi ile uşak konumunun doğrudan tersine çevrilebilmesine tekabül eder.

– *Nereye gidiyorsun?*

– *Nereye niyet ettimse oraya...*

Bu böyle devam ediyor:

– *Bak, sözlerin canımı sıkıyor.*

– *Ben de buna pek memnun oluyorum*, der haliyle hırgür çıksın diye bekleyen ve daha şimdiden caka satan budala.*

Bu arada bu metin, *fides* (inanç, güven) kelimesi hakkında size

* Bu diyalogun çevirisinde Molière çevirisinden de yararlandık, bkz. *a.g.y.*, s. 14. –ç.n.

söylediğimi, kelimenin *verilmiş söz*'ün eşdeğeri olduğu doğru oluyor. Merkür onun üstüne atlamayacağını taahhüt eder, Sosie de der ki *Tuae fidei credo, sözüne inanıyorum*. Metinde demin sözünü ettiğim *innobilis*'i, adsız insanı da bulacaksınız.

Eleştirdiğimiz pratiğin geleneğine uyarak, oyundaki anlatı kişilerini iç dünyadaki kişilerin ete kemiğe bürünmüş halleri olarak inceleyelim.

Molière'in oyununda Sosie tam olarak ön plana çıkar, hatta bir tek odur konu, Jüpiter'in gecesini hazırlayan Merkür'ün diyalogunun hemen ardından sahneyi o açar. Yiğit Sosie'cik efendisinin zafer haberiyle gelir. Elindeki feneri yere bırakıp, *İşte Alcmène*, der ve başlar Amphitryon'un başarılarını anlatmaya. Arzusunun nesnesinin, *jouissance*'ının huzurunun, kendi meziyetlerine bağlı olduğunu sanan erkektir bu. Üstben'in insanı; ebediyen babanın, efendinin idealleri düzeyine yükselmek isteyen ve arzusunun nesnesine bu şekilde ulaşacağını sanan erkektir.

Ama Sosie sesini Alcmène'e duyurmayı başaramayacaktır, çünkü ben'in nasibi, doğası gereği, karşısında —onu ulaşmak istediği her şeyden yoksun bırakan— kendi yansısını bulmaktır. Aynı zamanda yeri gelince rakip, efendi, köle olan bu bir tür gölge, onu söz konusu olan şeyden, yani arzusunun tanınmasından temelden ayırır, koparır.

Latince metinde, Merkür'ün Sosie'yi dayak zoruyla kimliğini terk etmeye, kendi adından vazgeçmeye mecbur ettiği bu diyalog sırasında bununla ilgili heyecan verici ifadeler var. Nasıl ki Galileo *Yine de dünya dönüyor*, demişse Sosie de ha bire *Yine de ben Sosie'yim*, der ve şu olağanüstü sözü söyler: *Pollux aşkına, tu me alienabis nunquam, sen beni asla başkası yapamayacaksın, qui noster sum, olduğumuzdan*. Latince metin ben'in yabancılaşmasını ve kendine *biz*'de, efendisinin orgeneral olduğu bir düzene ait oluşunda destek bulunduğunu mükemmelen işaret ediyor.

Amphitryon, gerçek efendi, Sosie'nin kefil, düzeni yeniden kuracak olan, gelir. Dikkat çekici nokta şu ki, Amphitryon en az Sosie kadar şaşkın olacak, dolandırılacaktır. Sosie'nin anlattıklarından, yani onun bir başka ben'le karşılaşmış olmasından hiçbir şey anlamaz.

– *Daha ne kadar sabretmem lazım bilmem ki, peki söylesene eve girmedin mi?*

– *Girdim girmesine de o biçim girdim.*

– *Nasıl yani?*

– *Sırtımda sopa ile.*

–

– *Peki kim dövdü?*

– *Ben.*

– *Sen kendini mi dövdün?*

– *Evet ben, ama buradaki ben değil, evdeki ben.*

... *kanutlarım var. Velhasıl o şeytan ben bana bir temiz dayak attı.*

.....

– *Ben diyorum işte.*

– *Ben kim?*

– *Bana dayak atan ben.**

Bunun üzerine bir de Amphitryon tutup zavallı Sosie'ye dayak atar. Bir başka deyişle, olumsuz aktarımını analiz eder. Ben'in ne olması gerektiğini öğretir ona. Ben'inin özelliklerini ben'ine yeniden katmasını sağlar.

Dokunaklı ve anlatılamayacak sahneler. Öznede simgesel düzlem ile gerçek düzlem arasında hep aynı çelişkiyi gösteren alıntılar çoğaltabilirim. Zira Merkür ona çok özel bir şey –kimsenin görmediği bir sırada yaptıklarını– anlatınca Sosie sahiden ben olduğundan kuşkuya düşer. Merkür'ün onun davranışını ifşa etmesine şaşırın Sosie o zaman biraz geri adım atar.

– *Şimdi ben kendimden iyice şüphe etmeye başladım.*

Latince metinde de çok çarpıcıdır bu.

– *Hani aynada, in speculum, sık sık gördüğüm kendi suretimi tanıdığım gibi.*

Tıpkı Molière'de olduğu gibi kendi kimliğinin simgesel, tarihsel ayırt edici özelliklerini sıralar. Ama yine imgesel düzlemde olan çelişki patlak verir: *Equidem certo idem qui semper fui, eskiden kim-diysen yine oyum.* Bu noktada tanrılarla aşinalığın imgesel öğelerine başvurulur. Ama bu evi zaten görmüştüm, aynısı bu – pekâlâ uygun düşmeyebilecek olduğu halde sezgisel kesinliğe başvuru. Za-

* Lacan'ın yaptığı alıntıda ilk iki satırda karışıklık olmuş, düzelterek çevirdik. Molière çevirisinden de yararlandık, bkz. a.g.y., s. 35-36. –ç.n.

ten-görölmüş, zaten-tanınmış, zaten-hissedilmiş olan, hatırlamadan ve tarihten çıkan kesinliklerle defalarca çatışmaya girer. Bazıları gayrişahsileşme fenomenlerinde parçalanmanın ilk belirtilerini görür, ancak kaynağı simgesel ile imgeselin ilişkisinde yatan benzer duyguları bin defa hissetmiş olmak psikoza yatkın olmak için kesinlikle zorunlu değildir.

Sosie kafa karışıklığını, mülksüzleştirilmesini ifade ederken Amphytryon ona destek amaçlı psikoterapi yapar. Amphytryon'un psikanalist konumunda olduğunu söylemeyelim. Şu kadarını söyleyelim: Psikanalist, nesnesine göre –tabii sevgi nesnesi, uzaktaki prensesi, psikanaliz olduğu sürece– (kibar olmak için şöyle ifade edelim) kendi evinin kapısı önündeki Amphytryon gibi sürgün edilmiş konumda olduğu ölçüde, Amphytryon psikanalistin simgesi olabilir. Ama bu manevi boynuzluluğun mağduru hastadır.

3

Herkes –Tanrı biliyor ya, bu konuda epey tanıklığım var– analistine gittiğinde kapıyı açan kişiye *Verliebtheit* (sevdalanma) düşlemleri yaşadığı için analiz deneyiminin derinliklerine ulaştığını sanıyor –kimi özgöl vakalara gönderme yapıyorum ama nadiren duyulan bir tanıklık değil bu. O sözümona analiz deneyimiyle karşılaşmasında özne esasen mülksüzleşmiş ve dolandırılmış olur.

Ortak diyalogda, kurulu dilin dünyasında, ortak alımlanan yanlış anlama dünyasında, özne ne dediğini bilmez –sırf konuşuyor olmamız bile sürekli ne dediğimizi bilmediğimizi kanıtlar. Analizin bile temeli kelimemizi kestirmeye yetecek olandan bin kat fazlasını anlatıyor olmamızdır tam da. Ne anlattığımızı bilmeyiz ama anlattığımızı birine hitaben anlatırız –serapimgesel olan ve bir ben'i olan birisine. Size geçen oturumda anlattığım gibi sözün düz çizgi halinde yayılması dolayısıyla, bu sözün, bizim kendi ben'imizi –geçen oturumda taslak halinde bıraktığım şemada– bütün öteki *ben'*lerden haklı olarak ayrı tuttuğumuz yerden geldiği yanılışmasına kapılıyoruz.

Giraudoux'nun Jupiter'inin Merkür'den insanların ne olduğunu

öğrenmeye çalışırken belirttiği gibi tıpkı, *İnsan sürekli, var olup olmadığı soran anlatı kişisidir*; çok haklıdır ve tek hatası vardır, o da kendi kendisine evet yanıtını vermesi. Kendi ben'inin diğer ben'lere göre tek ayrıcalığı, insan var olup olmadığını sorguladığında –ki sorgulayıp sorgulamadığını da Allah bilir– var olduğundan emin olacağı tek ben olmasıdır. Esasen orada, tek başına vardır. Söz bu ben'den alımlandığı için özne bu ben'in benzersiz konumda olduğu yolundaki tatlı yanılsamayı sürdürür.

Analist buradan (*a'*) yanıt vermek gerektiğine inanırsa ben'in işlevini, yani tamı tamına öznenin kendi kendisinden yoksun kaldığı konumu benimser. Ona der ki *Gel senin içine girelim*, daha doğrusu: *İçinden kaçmasına izin verdiğin her şeyi oraya sok. Öteki Sosie'nin karşısındayken saydığın şu kesik parçaları şimdi yeniden bünyene kat, ye onları. Tanımazdan geldiğin o dürtülerin tamlığında kendini yeniden oluşturur.*

Ama konu bu değildir. Konu öznenin ne söylediğini öğrenmesi, oradan (*S*) kimin konuştuğunu öğrenmesi ve bunun için de mutlak, aşkın Ötekinden bahis açıldığında oradan söylenenin esasen imgesel nitelikte olduğunu, ne zaman ki bir söz söylenmeye çalışılsa bu Ötekinin dilde bulunduğunu fark etmesidir.

Takıntılının oluşturduğu somut örneği alalım. Ben'in ölümcül yankısı onda en üst düzeye taşınır. Kimi teorisyenlerin size söylediğinin aksine takıntının arkasında delilik tehlikesi, zincirinden boşanmış simge yoktur. Takıntılı özne bir bakıma doğrudan doğruya dürtülerinin düzeyinde konuşan şizoid özne değildir. Mülksüzleştirilmesini kendisi taşıyan ben'dir, imgesel ölümdür. Takıntılı kendini hırpalıyorsa, bunun nedeni, –kendi mülksüzleştirilmesini ve imgesel ölümü bünyesinde taşıyan– ben'ine başka bir nevrozludan daha fazla bağlı olmasıdır.

Peki neden? Mesele açık: Takıntılı hep bir başkasıdır. Size ne anlattırsa anlatsın, hangi duyguları size taşırsa taşınsın, hep kendisinden başkasıdır o. Kendi kendisinin bu nesneleşmesi bir eğilimden ya da içebakış yeteneğinden değildir. Kendi arzusundan kaçındığı ölçüde, –görünüşte bile olsa– gönül verdiği her arzuyu, ben'i demek olan o öteki kendinin arzusu olarak sunar.

Ben'ini güçlendirmeyi düşünmesi de bununla uyumlu değil mi-

dir? Ben'inin çeşitli dürtülerine, orallığına, anallığına, geç oral evresine, birincil anal evresine izin vermeyi düşünmesi? Ne istediğini, ki başından beri biliriz ötekini yok etmek olduğunu, kabul etmeyi ona öğretmeyi düşünmesi? Hem, kendi kendini yok etmesi söz konusu olduğu için, istediği nasıl ötekinin yok edilmesi olmasın? Ki ikisi bire bir aynı şeydir.

Dünyaya saçıp yansıttığı ve her türlü nesne ilişkisini yapılandıran temel saldırganlığı kabul etmesini sağlamadan önce kendi kendisiyle kurduğu şu ölümcül ilişkinin işlevinin ne olduğunu ve bu ilişkinin bir duyguyu benimsediği anda nasıl onu iptal ettirdiğini anlamasını sağlamak lazım. Takıntılı özne bir şeye ya da bir kişiye değer vermediğini söylüyorsa size, ona yürekten bağlı olduğunu düşünebilirsiniz. Kendisini en soğukkanlı olarak hangi konuda ifade ediyorsa, ilgisinin en üst noktada olduğu konu odur.

Takıntılının saldırgan dürtülerinin az çok açık, bozulmuş, gevşemiş biçiminde bize sunduğu kendisine dair ayrılmış imgede kendi kendisini tanımasını sağlamak kuşkusuz ki gereklidir ama tedavinin anahtarı kendisiyle olan bu ikili ilişkide değildir. Kendi kendisiyle ölümcül ilişkisinin yorumu ancak bu ilişkinin işlevini anlamasını sağladığınız takdirde bir önem taşır.

Ne kendisi için ne de gerçekten ölüdür. Peki kimin için ölüdür? Efendisi olan kişi için. Peki neye göre? *Jouissance* nesnesine göre. Efendisinin öfkesini uyandırmamak için *jouissance*'ını siler. Ama, öte yandan, ölüye ya da kendisini öyle sunuyorsa artık orada değildir, ondan başka birinin efendisi vardır veya, tersinden söylenirse, kendisinin başka bir efendisi vardır. Bundan dolayı da hep başka bir yerdedir. Arzulayan olarak kendisini sonu belirsiz biçimde bir dizi kişiye böler; Fairbairn'ler de bunları şaşkınlık içinde keşfediyorlar. Fairbairn diyor ki öznenin psikolojisinde, Freud'un sözünü ettiği üç kişiden, *id*, *üstben* ve *ben*'den çok daha fazlası, en azından kıyıda köşede kendini gösteren iki kişi daha vardır. Ama sırlı bir aynadaki gibi daha başkalarını da bulabiliriz – dikkatli bakarsanız tek bir imge yoktur, ikiye bölünen bir ikincisi vardır ve sır yeterince kalırsa on tane, yirmi tane, sonsuz imge vardır. Aynı şekilde, özne kendi kendini iptal ettiği, efendisi karşısında kendi kendini öldürdüğü ölçüde, yine bir başkasıdır o, çünkü hâlâ oradadır, bir başka efendisi ve kö-

lesi olan bir başkası olarak, vb. Arzusunun nesnesi, *Sıçan Adam* yorumumda ve *Şiir ve Hakikat*'le ilgili yakından deneyimimden hareketle göstermiş olduğum gibi, aynı şekilde otomatik bir ikiye bölünmeye maruz kalır. Takıntılının tutunduğu şey hep ötekidir, çünkü onu hakikaten kabul ederse iyileşir.

Analiz, bize söylenenin aksine, öznenin bir tür kendi kendini gözlemlemesiyle –ki analiz durumunda temel önem taşıyan *ben*'in meşhur *splitting*'i, yarılması üstüne kuruludur– ilerlemez. Gözlem gözlemin gözlemidir, bu böyle uzayıp gider ve ben'in esasen muğlak olan ilişkisini sürdürmekten başka bir şey yapmaz. Analiz ikili ilişkinin ötesine geçen ve o zaman –öznenin nasıl tanıyacağını bilmediği– mutlak Ötekiden başka bir şeye rastlamayan öznenin sözüyle ilerler. Bu sözü kendisine aşamalı olarak yeniden katması gerekir, yani sonunda, olduğu yerden mutlak Ötekine seslenmeli, dürtülerinin paranoyakça ayrışımını yeniden bütünleştirmelidir ki bu dürtülerde kendisini tanımadığını söylemek yetmez – esasen o dürtüleri ben olarak tanımazdan gelir.

Bir başka deyişle, Sosie'nin öğrenmesi gereken şey tıpatıp-benzeriyle hiç karşılaşmadığı değildir – karşılaştığı tam anlamıyla doğrudur. Öğrenmesi gereken, Amphitryon'un, olup biteni, neyin arzulandığını zerre kadar anlamayan şu şan ve şeref dolu beyefendinin, karısıyla sevişmek için muzaffer bir general olmanın yettiğini sandığıdır. Arzularının nesnesiyle hiçbir zaman karşılaşmayan bu yabancılaşmış beyefendinin esasen bu ben'e neden değer verdiğini ve bu ben'in nasıl kendi temel yabancılaşması olduğunu fark etmesi gerekir. *Amphitryon* 'un da asli perspektiflerinden biri olan, iki düzlemdeki (birbirini gören tıpatıp-benzerlerin düzlemi ve tanrıların düzlemi) şu derin ikizliği fark etmesi gerekir. Alcmène ikiz bir aşktan ikiz bir meyve doğurur. Plautus'un oyununda Alcmène kendisini daha çok hissettirir – zamanla meselelerde daha derine gitmemizi engelleyen bir utangaçlık kazanmışız.

Amphitryon mitinin en azından bizim için temsil ettiği bu dramatik, hatta psikodramatik açıklama yoluyla size bugün yaşanan sorunların geleneksel düşüncenin söylem düzeyine ne ölçüde kayıtlı olduğunu sezdirmek istedim. Ama bu, ifşa ettiğim psikolojist yanılısamanın kanıtlarını o yanılısamayı savunan yazarların yazılarında

aramanızı tavsiye etmeme engel değil. Geçen gün sözünü etmiş olduğum şu Fairbairn'de çok hoş bir örneğini bulabilirsiniz.

4

Bu defa söz konusu olan bir takıntılı değil, gerçek genital anomalisi olan bir kadın – çok küçük bir vajinası var, el değmemiş, bakire, ve bu çok küçük vajinaya tekabül eden bir rahim yok. Acayip bir utanççılık nedeniyle tam olarak gün ışığına çıkarılmamış olsa da mesele neredeyse kesin. En azından ikincil cinsel nitelik düzeyinde anomali kimi uzmanların görüşüne göre aşikâr; bu uzmanlar ortada bir tür sahte-erdişillik olduğunu ve söz konusu kadının aslında erkek olduğunu söylemeye kadar vardırımlar işi. Bizim Fairbairn'in analize aldığı özne böyle biri.

Vakanın bundan sonra vardığı boyutlar kaydedilmeye değer. Tam bir soğukkanlılık içinde bize bu öznenin, bariz bir niteliği olan kişiliğin, bir şeyin yolunda gitmediğini, durumunun cinsiyetlerin gerçekliğine göre çok özel bir durum olduğunu öğrendiğini anlatıyor. Ailesinde aynı durumda beş-altı kız olduğu için durumu daha iyi anlar. O zaman, bu durumdaki kadınların yapısında bir acayıplık, çarpıklık olduğunu bilirler. Kendi kendisine bunun özel bir durum olduğunu söyleyip sevinir – *Bu şekilde, der kendi kendine, bir sürü dertten kurtulmuş oluyorum.* Ve gözünü karartıp öğretmen olur.

O zaman yavaş yavaş şunu fark eder: Her türlü *jouissance* ancak manevi bir eylemden geldiği için doğanın köleliklerinden kurtulmuş olmak şöyle dursun, acayip şeyler oluyordur – bir şey yolunda gitmiyordur, hiçbir şey yeterince iyi değildir. Tedirginlikleri ona korkunç şekilde zulmeder. Öğretim yılının ilk yarısının sonlarına doğru çok yorulmuşken bir depresyon krizine girer.

Analist her şeyden önce dürtülerini yeniden bünyesine katmayı, yani fallik kompleksini fark etmesini sağlamayı düşünür – ve bingo, doğru yoldur bu. Bazı erkekleri *affect* etmesi (etkilemesi), bazı erkeklerin yaklaşmasının onda bir şeyler uyandırması ile depresyon krizleri arasında ilişki olduğu keşfedilir. Analist bu durumdan o erkeklere kötülük yapmak istediğini çıkarır ve aylarca ona bu saldır-

gan dürtüyü bünyesine yeniden katmayı öğretir. Bu sıralarda analist kendi kendisine şöyle der: *Aman yarabbim, ne de güzel kapıyor bunları*. Beklentisi suçluluk duyguları dediği şeyle dönmesidir öznenin. E işte, ister istemez, bu olur.

Uzun sözün kısası, analizin ilerlemesi gözlemin bize şu şekilde aktarıldığı tarihe kadar kaydedilmiştir: Özne sonunda suçluluk duygusuna varmıştır, yani artık mesele basittir, vicdan azabı krizlerini tetiklemeden erkeklere yaklaşmamaktadır ve vicdan azabının da artık bir bedeni vardır.

Bir başka deyişle, geçen günkü şemaya uygun olarak, analist kadına önce bir ben kazandırmış, ona hakikaten ne istediğini, yani erkekleri yok etmek istediğini öğretmiştir; ikinci olarak da ona bir üst-ben kazandırmış, yani bu istediğinin çok kötü bir şey olduğunu ve şu erkeklere yaklaşmanın da tamamen yasak olduğunu öğretmiştir. Yazar işte buna analizin paranoid evresi adını veriyor. Aslında buna seve seve inanırım – kadına dürtülerinin nerede olduğunu çok iyi öğretiyor ve kadın da artık o dürtülerin her yerde dolaştığını görüyor.

Ama bu tam olarak doğru yol mu? O depresyon krizlerinde söz konusu olan şeyi bu ikili ilişkiye mi yerleştirmek gerekiyor? Kadınla erkekler arasında olan şey, gerileme şemasında bütün o kapsadıklarıyla birlikte, gerçek, libidinal ilişki mi?

Aslında mesele yazarın elinin altında. Erkek imgelerinin depresif olması erkeklerin o kadının kendisi olmasına bağlıdır. Kendisinden alınmış kendi imgesidir onun üzerinde o ayrıştırıcı, –kelimenin köken anlamıyla– uyum bozucu (*déconcertant*) etkide bulunan. O birkaç erkeğe yaklaşıncı, kendi imgesine, narsisist imgesine, ben'ine yaklaşıyordur. Depresif konumunun temeli budur. Ve durumun onun için başkası için olduğundan daha zor olacağı da kesindir, çünkü tam da teratolojide yeri olan muğlak bir konumdadır. Ama her tür narsisist özdeşleşme zaten muğlaktır.

*Penisheid'*ın (penis hasedi) bundan daha iyi örneği olamaz – bu kadında imgesel erkekle özdeşleşme olduğu ölçüde penis simgesel bir değer kazanır ve sorun oluşur. Yazarın dediğine göre, *Penisheid'*ın kadınlarda tamamen doğal olduğuna inanmak yanlıştır. Doğal olduğunu kim söylemiş ki ona? Pek tabii ki simgeseldir. Kadın erkek-merkezli perspektifteki bir simgesel düzende olduğu sürece penis bu

değeri alır. Kaldı ki o da penis değil fallustur, yani görüldüğü, dikildiği için simgesel kullanımı mümkün olan bir şeydir. Görülmeyenin, saklı olanın olanaklı simgesel kullanımı da yoktur.

Bu kadında *Penisheid*'in işlevi tam olarak kendini gösterir, çünkü kadın kendisinin ne olduğunu, kadın mı erkek mi olduğunu bilmiyordur ve simgesel anlamının ne olduğu sorusuna tam anlamıyla dalmıştır. Bu gerçek anomali de söz konusu teratolojik görünümle belki de ilişkisiz olmayan bir başka şeyle, yani ailede erkek tarafının silinmiş olmasıyla ikiye katlanır. Üstün kişi rolünü annesinin babası oynamaktadır ve üçgen ancak onunla ilişki içinde tipik biçimde kurulabilmekte, fallikleşme ya da fallikleşmeme meselesi ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunlar tedavinin teorisinde ve uygulamasında şu nedenle bertaraf edilir: Özneye dürtülerini kabul ettirmek gerekir, özellikle de zarif dilimizde *genitallik öncesi* denen dürtüleri – aslına bakarsanız rastladığımız biricik dürtüler de bunlardır. Genitallik öncesinin bu şekilde iyice araştırılması terapistin paranoid demek durumunda kaldığı bir evre ortaya çıkarmıştır. Şaşırmamalıyız buna. İmgesele gerçek saymak paranoyayı tanımlayan şeydir ve imgesel söylem düzeyini tanımazdan gelmek suretiyle, özneyi kısmi dürtülerini gerçek'te tanımayaya sevk etmiş oluyoruz.

Bu noktada öznenin erkeklerle –o âna dek narsisistçe olan ve pek öyle basit de olmayan– ilişkileri saldırganlar-arası (*inter-agressif*) bir hal alır, böylece bu ilişkiler özellikle karmaşıklaşır. Ortaya çıkarılması sonsuz zorluk içeren suçluluk duygusundan geçmek, öznenin daha huzurlu bir yola dönmesi için gerekecek fazladan dolambaçlar açısından hayra alamet değildir.

Teorik bir hatanın pratik yaptırımını bulmak için çok uzağa gitmeniz gerekmiyor. İşte size bu konuda örnek nitelikte bir gözlem. Takıntılıların tedavisindeki başarısızlığın gizli kaynaklarından biri, takıntı nevrozunun ardında gizil bir psikoz olduğu fikridir. O zaman gizli ayrımlara varmak ve takıntı nevrozunun yerine düzenli depresyonları, hatta zihinsel bir hastalık hastalığını geçirmek şaşırtıcı değil.

Belki de elde edebileceğimiz en iyi sonuç bu değildir.

Biraz genel bir bakış getiriyor olsak da, sözlerimizin yalnızca vakaların anlaşılmasında değil teknikte de son derece net yankıları olduğunu hissediyor olmalısınız.

8 Haziran 1955

FINAL

XXII

Söz Nerede? Dil Nerede?

Marslı kıssası.

Üç mahkûm kıssası.

Önümüzdeki çarşamba 10:30'da yapılacağı duyurulmuş konferansın ardından seminer olmayacak. Ondan sonraki hafta, konferans kafanızda sorular oluşturabilir ve benim bu soruları açmamı isteyebilirsiniz diye son bir oturum yapacağız. Sözü geçen konferans aslında daha geniş bir dinleyici topluluğu önünde gerçekleşecek ve orada, buradaki gibi önceki çalışmamızı bildiğinizi varsayarak kendimi ifade edemeyeceğim.

Bugün, vardığınız noktayı anlayabileyim diye biraz sohbet edelim istiyorum. Daha önce bir kez yaptığımız gibi içinizden olabildiğince çoğunuzun bana kafanızda ucu açık, yanıtız kalmış soruları sormasını istiyorum. Sanırım bu tür sorular eksik değildir, çünkü burada soruların ucunu kapatmaktan ziyade açmaya çalışıyoruz. Kısacası, bu yılki seminerin kafanızda uyandırdığı soru ne?

Bayan X: *Simgesel ile imgeselin size göre nasıl yerleştiğinden emin değilim.*

Seminerin bir kısmını dinledikten sonra siz nasıl bir fikir edindiniz?

Bayan X: *Şöyle bir fikir edindim: İmgesel daha ziyade özneye, onun alımlama şekline bağlıyken simgesel düzen daha gayrişahsi.*

Evet, hem doğru, hem değil.

1

Bu defa ben size bir soru sorayım. Vardığımız noktada, dil ve söze şemada nasıl bir ekonomik işlev yüklüyorum? İlişkileri ne? Farkları ne? Çok basit ama yanıt verilmeyi hak eden bir soru bu.

Dr. Granoff: *Dil imgeselin frizidir; söz, tam söz, simgesel nirengi noktası ise, bütün mesajın yeniden inşa edilebilmesi, daha doğrusu deşifre edilebilmesi için gereken hareket noktası olan adacıktır.*

O. Mannoni: *Ben, kısa tutmak için, dilin geometral sözün ise perspektif olduğunu söylerim; perspektif noktası hep bir başkasıdır. Dil bir gerçekliktir, geometraldır, yani perspektife yerleştirilmez ve kimseye ait değildir, buna karşılık söz o geometraldeki –perspektif merkezi, kaçış noktası her zaman için ben olan– bir perspektiftir. Dilde ben yoktur.*

Bundan emin misiniz?

O. Mannoni: *Dil bir evrendir. Söz ise bu evrenden bir kesittir, konuşan öznenin durumuna bire bir bağlı bir kesit. Dilin belki bir anlamı vardır, ama sadece sözün imlemi vardır. Latincenin anlamını anlarız ama Latince, bir söz değildir.*

Latinceyi anladığımızda çeşitli sözlüksel ve dilbilgisel öğelerin nasıl organize olduğunu, imlemlerin nasıl birbirine gönderme yaptığını, kullanım alışkanlıklarını anlarız. Peki neden dilde *ben*'lerin sistemi olmadığını söylediniz? Aksine dilde olduğu muhakkak bu sistemin.

O. Mannoni: *Aklıma bakaloryayla ilgili şimdiden eski diyebileceğimiz bir fıkra geldi, aday olmayan biri aday sanılıyor. Sınavı yapan öğretmen bir sınav kâğıdını gösteriyor: İyi de bunu siz yazmışsınız. Başlığı da Seneca'ya Mektup. Adam da diyor ki İyi de hocam ben Seneca'ya yazacak adam mıyım? Meseleye söz düzleminden bakıyor. Zorlarsa belki tercüme edebilir ama diyor ki Ben yazmadım, bu benim sözüm değil. Komik bir durum tabii ama bana böyle bir an-*

lamı var gibi geliyor. Kimin yazdığını, kime yazıldığını bilmediğim bir mektup okuyacak olsam anlarım, dil dünyasındayım.

Size Seneca'ya hitaben bir mektup gösterildi mi haliyle siz yazmış-sınızdır. Verdiğiniz örnek belirttiğiniz yönün tam aksine işaret ediyor. Çeşitli öznelerarasılıkların oyununda yerimizi hemen alıyorsak bunun nedeni o oyunda nerede olursak olalım kendi yerimizde olmamızdır. Dil dünyası biz oyunda nerede olursak olalım kendi yerimizde olduğumuz için mümkündür.

O. Mannoni: *Bir söz olduğu zaman.*

Aynen öyle, bütün mesele burada, bir söz vermeye, sunmaya yetiyor mu bu? Analiz deneyimini kuran şey, dile girmenin bütün yollarının aynı ölçüde etkili olmaması, aynı ölçüde şu varlığın bedeni, *corpse of being* olmamasıdır – ki bu, psikanalizin var olabilmesini sağlar, dilden alınan her parçanın özne için aynı değerinde olmamasını sağlar.

Dr. Granoff: *Dil kişiden kişiye, söz ise birinden başka birinedir. Çünkü söz kurucu, dil ise kurulmuştur.*

Dr. Perrier: *Şu anda dil denen ekonomik sorunu söze sokmak bahis konusu. Bu noktada ben şunu öneriyorum (bilmem yanılıyor muyum): Öznenin gösteren olarak durumu söz yardımıyla bütün boyutlarıyla, özellikle de üçgen boyutlarıyla tam olarak ifade edildiği ölçüde ekonomik sorun olmaz. Dil tam söz, adeta üç boyutlu olursa, ekonomik faktör analize aktarılan nicelikler, duygulanım ya da içgüdü nicelikleri düzleminde sorun olmaz ve ekonomik faktör altkatmandan, bütün boyutlarıyla bilincinde bulunduğu ölçüde duruma çok doğal şekilde dahil olan şeyin motorundan ibaret hale gelir.*

Demin birkaç farklı kullanımla telaffuz ettiğiniz bir kelimeyi not ediyorum: *boyut*.

Dr. Leclaire: *Aklıma gelen yanıt şu. Şöyle bir formül: Dilin iletişim, hatta iletim işlevi var, sözün ise kurma, hatta açığa vurma işlevi.*

Bay Arensburg: *Bu durumda dil, söz aracılığıyla oynayabilir ekonomik rolünü. Demek istediğiniz bu mu?*

Dr. Perrier: *Hayır, ekonominin simgesel düzene söz aracılığıyla yeniden katılmasından söz ediyorum.*

Sibernetiğin anahtar kelimesi *mesaj*'dır. Dil bunun için oluşturulmuştur ama bir kod değildir, esasen muğlaktır, anlambirimler hep çokdeğerli anlambirimdir, gösterenlerin hep birden çok, bazen de birbirinden aşırı kopuk imlemi vardır. Cümlelerinse tek anlamı vardır, yani bu anlam sözlüğe aktarılamaz – kelimelerin, kelime ya da deyimlerin sözlüğü yapılır, cümlelerin sözlüğü yapılmaz. Keza, anlama bağlı muğlaklıklardan bazıları, cümlelerin kullanımı ve ağızdan çıkışıyla, bağlam içinde eriyip dağılır. Bu temayı biçimselleştirmeye ve birimleri belirlemeye çalıştığı ölçüde iletişim teorisi daha ziyade kodlara gönderme yapıyor, oysa kodlar ilkece muğlaklıktan kaçınır – hatalar dışında kodun bir göstergesi bir başkasıyla karıştırılamaz. Dolayısıyla dil ile karşı karşıyayız, mesajla ilişkisi basit olmayan bir ilk kategori ile karşı karşıyayız. Şimdi, bu giriş de mesaj meselesini üstü kapalı halde bırakıyor. Bu şekilde, çok kendiliğinden, çok masmus bir şekilde, sizce mesaj nedir?

Bay Marchant: *Bir malumatın iletimi.*

Peki malumat nedir?

Bay Marchant: *Herhangi bir şeyin belirtilmesi.*

Bayan Audry: *Birinden çıkıp bir başkasına yönelmiş bir şey.*

Bay Marchant: *Bu mesaj değil de iletişim.*

Bayan Audry: *Bence mesajın esası iletilen bir duyuru olması.*

Bay Marchant: *Mesaj ile iletişim aynı şey değil.*

Bayan Audry: *Düzanlamıyla mesaj birine bir şeyi bildirmek için iletilmiş bir şeydir.*

Bay Marchant: *Mesaj tekyönlüdür. İletişim tekyönlü değildir, gidiş ve dönüş vardır.*

Bayan Audry: *Mesajın birinden bir başkasına yönelik olarak oluşturulduğunu söyledim.*

Bay Marchant: *Mesaj birinden bir başkasına gönderilir. İletişim mesaj bir kez alınıp verildi mi kurulan şeydir.*

Dr. Granoff: *Mesaj evrensel bir makineye yerleştirilmiş bir programdır ve bir süre sonra makine ondan çıkarabildiğini çıkarır.*

Fena bir şey söylemiyor.

Bay Lefort: *Simgesel dünyanın genişlemesidir bu.*

Bay Marchant: *Hayır, simgesel dünyanın daralmasıdır. Söz arka planda dil varken seçim yapacaktır.*

Sayın Colette Audry mesaj konusunda öznelerin gerekliliğini devreye soktu.

Bayan Audry: *Mesaj yalnızca doğrudan olmaz. Hiç ilişkisi olmayan bir ulak tarafından da taşınabilir. Ulak mesajın içeriğini bilmeyebilir de.*

Bay Marchant: *Makineden makineye de iletilebilir.*

Bayan Audry: *Ama her halükârda bir çıkış noktası, bir de varış noktası vardır.*

Bazen ulak mesajla karışır. Kafa derisine bir şey yazılmışsa aynada bile okuyamaz, mesaja ulaşmak için saçlarını kesmek gerekir. Bu durumda, kendi içinde mesaj imgesine ulaşmış oluyor muyuz? Saçlarının altına mesaj yazılmış bir ulak başlı başına bir mesaj mıdır?

Bay Marchant: *Ben evet derim.*

Bayan Audry: *Ulak elbette mesajdır.*

O. Mannoni: *Mesajın alınılması şart değil.*

Bay Marchant: *Mesajlar genellikle gönderilir ve alınır. Ama ikisinin arası, mesaj budur.*

Bayan Audry: *Denizdeki bir şişe, mesaj budur. Bir alıcıya yönlendirilmiştir, varması şart değildir, ama yönlendirilmiştir.*

Bay Marchant: *Mesaj hareket halindeki bir imlemdir.*

Hareket halinde olan imlem değil göstergedir. Tabii göstergenin ne olduğunu da sormak lazım.

Bay Marchant: *Alıp verdiğimiz bir şeydir.*

Dr. Leclair: *Mesaj nesnel sözdür.*

Kesinlikle değildir!

2

Bir-iki nirengi noktası koyabilmek için size bir kıssa sunacağım.

Şu ünlü Wells bayağı cahil biri sanılırmış. Oysa düşünce ve davranış sisteminde ne yaptığını, neyi reddedip neyi seçtiğini çok iyi bilen hünerli biriymiş.

Hangisi olduğunu şu anda hatırlamıyorum ama kitaplarından birinde iki-üç bilginin Mars gezegenine ulaştığını varsayıyor. Orada iletişim biçimleri çok özgün varlıkların karşısında bulurlar kendilerini ve farklı tonlamalarla söylenen mesajları anlamakta çok zorlanırlar. Biri der ki *Elektronik fizik konusunda yaptığı araştırmaları anlattı bana*. Öbürü der ki *Evet, bana katı cisimlerin özünü neyin oluşturduğuyla uğraştığını anlattı*. Üçüncüsü de der ki *Bana şiirde ölçüyle ve kafiyenin işleviyle uğraştığını anlattı*.

Özel ya da kamuya açık bir söyleme giriştiğimiz her seferinde olan budur. Bu kısa hikâye neyi örnekliyor, dili mi sözü mü?

Bayan Audry: *İkisini de.*

Dr. Granoff: *Bildiğim kadarıyla evrensel makinelerin sayısı çok değil. Birinde bir program çalıştırdığınızı varsayalım. Yalnızca maki-*

neyi değil çalıştıranları da hesaba katmanız lazım. Bir programı çalıştırmak bir mesajdır. Sonunda ya Makine arıza verdi dersiniz ya da Arıza vermedi. İşte bu anlamda, makine iletişim kurduğu andan, bu birisi tarafından alımlanabilir olduğu andan itibaren –ki çalıştıran anlamazsa alımlanabilir olmaz–, alımlayan uygun bulursa, anlarsa, geçerli kabul ederse, makinenin gerektiği gibi çalıştığını düşünürse, mesaj iletişim haline gelmiş olur.

Bay Marchant: Ama verilen örnekte üçü de anlamış ama farklı anlamıştır.

O. Mannoni: Farklı değil. Matematikçinin biri tahtaya birtakım denklemler yazsa, biri bunun manyetizma, öbürü başka bir şey olduğunu söyleyebilir. Bu denklemler ikisine göre de doğrudur.

İyi de bunun konumuzla ilgisi yok.

Bay Riguet: Bana kalırsa dil bundan ibarettir.

Dr. Leclaire: Bana öyle geliyor ki tartışma bir şekilde sizin siberetik üzerine düşüncelerinizle aynı yola girdi.

Benim için hangi noktada olduğunuzu görmek için bir fırsat bu.

Dr. Leclaire: Bu perspektifte dili bir yere yerleştirmeyi nispeten başarıyorsak da, bana öyle geliyor ki, bizim için, en azından şu anda, sözü bir yere yerleştirmek çok daha zor. Ne var ki demin sözden bahsettiğimde belli bir anlamda bahsediyordum – söz derken hep sözü kastediyorum. Bize biraz söz kutbundan bahsetmenizi isterim, en azından tartışmanın düzlemini bir yere yerleştirelim.

Bay Marchant: Kaldı ki kendilerini dışavurduklarında söz ile dili birbirinden ayırt edebilir miyiz?

Siz bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz, Peder Beirnaert?

Peder Beirnaert: Ben de Riguet gibi bunun dil olduğunu düşündüm, o halde bir şey anlamamışım.

Bay Riguet: *Herkes kendince anladı.*

Bayan Audry: *Mesele daha da karmaşık. Önce Marslının ne demek istediğini bilmek lazım.*

Marslının ne demek istediğini hiç bilmeyeceğiz. Kelimelerin ağızdan çıkışının bulanık kaldığı tarafa yerleşirsek söz ile dilin birbirine karıştığını söyleyemeyiz.

Bay Marchant: *Yani siz de, önce dili ortadan kaldırıyor, sonra bizi bu konuda sıkıştırıyorsunuz.*

Bunun açıklanmaya muhtaç bir kıssa olduğunu kabul ediyorum. Bu kıssada dil değil de bir ikamesi var, o da üç bireyin anlama imkânı oluyor. Alımladıkları söz işte bu dil zemini üzerinde iş görüyor. Sorun şu ki kod yok.

Bu kıssanın söylemek istediği şu: Her insan bir dil dünyasında kendisine yönelik olarak açığa vurulmuş bir çağrıyı, seslenişi tanımak zorundadır. Demin birisi açığa vurmaktan ya da kurmaktan söz etti ya, söz konusu olan tam da bu. Bir dil dünyasıyla karşı karşıyayız; zaman zaman bu dünyanın esasen yansızlaştıran, belirsiz bir yönü olduğu izlenimini ediniyoruz. Tek bir filozof yok ki hata ihtimalinin bile dilin varlığına bağlı olduğunu haklı olarak vurgulamış olmasın. Her öznenin, sanki her şey düşünselleştirme düzleminde olup bitiyormuşçasına dünyanın bilincine varması yetmiyor; orada, o dil dünyasında kendisini yeniden bulması da gerekiyor. Psikanaliz bir anlam ifade ediyorsa, o da şudur: Özne, dille özdeş olmamakla birlikte onunla ilişkili bir şeyin içindedir ve orada kendisini yeniden bulması gerekir – yani, evrensel söylemde.

Ezelden beri süren somut, evrensel söylem, hakikaten, daha doğrusu gerçekten söylenmiş olandır – fikirleri düzeltmek için bu kadar ileri gidebiliriz. Buna bağlı olarak özne bu şekilde konumlanıyor, oraya kayıtlıdır, bu yüzden gerçeğin belirlenimlerinden, hayat denen şu varoluş görüntüsünde onu su yüzüne çıkartmış olan maddi metabolizmaların belirlenimlerinden başka bir söylem düzeyindeki bir belirlenimle zaten belirlenmiştir. Bu söylemi sürdürdüğü sürece işlevi orada kendi yerini yeniden bulmaktır – ama yalnızca hatip ola-

rak değil o söylem tarafından baştan aşağı zaten belirlenmiş olarak.

Öznenin daha doğumundan önce bile zaten yalnızca verici olarak değil aynı zamanda somut söylemin atomu olarak da konumlandırılmış olduğunu sık sık vurguladım. Özne bu söylemin dans çizgisi içinde yer alır; isterseniz şöyle söyleyeyim: Öznenin kendisi bir mesajdır. Kafasına bir mesaj yazılmıştır ve mesaj kafilesinde yer alır baştan aşağı. Tercihlerinin her biri bir sözdür.

Peder Beirnaert'i yardıma çağırmamın nedeni *In principio erat verbum* (Başlangıçta söz vardı) idi. Geçenlerde bir gün *fides*'in size göre sözün en iyi tercümesi olduğunu söylediniz. Dinsel tercümenin *In principio erat fides* (Önce inanç vardı) dememesi tuhaf. *Verbum*, dildir, hatta kelimedir. Yunanca metinde, *logos*, yine dildir, söz değil. Ardından Tanrı sözü kullanır – *Işık olsun*, der.

İnsanın sözle, *inter-esse* (arada-olmak) anlamında nasıl ilgilendiğine (*s'intéresser*), daha yakından bakmaya çalışalım. Mesaj, yani gösterge, gezinen gösterge ile insanın devreye girmesi arasında ayırım yapma ihtiyacı hissediyoruz. İnsan evrensel söylemin bir parçasıysa da yine de bunun gerçekleşme tarzı mesajların şişelerin içinde ya da kafataslarına kazınmış şekilde dünyada gezinmesinden farklıdır. Sirius'un bakış açısından belki de farklı değildir ama bizim için bunları birbirine karıştırmak mümkün değil. Her halükârda bizi ilgilendiren şey farkı bilmek.

Bay Riguet: *Tahtada bir-iki şey yazıp çizmeme izin verir misiniz? Yalnızca iki dakikada matematikçilerin dilden ne anladığını açıklamak istiyorum öncelikle.*

Şu harfler yardımıyla meydana getirebileceğimiz bütün kelimelerin oluşturduğu kümeyi düşünelim: ab, ac, ca, ad, ve abdd, bb, vb. Harfleri birbiri ardınca rasgele sırayla koyuyorum, yinelemeye de izin var. Bütün bu kelimeleri ucu belirsiz bir şekilde meydana getiriyorum. Bu kelimeler arasında, o simgeler yardımıyla meydana getirilmiş WF (well-formed, iyi oluşturulmuş) diye bir altküme var. Bir matematik teorisi de belli bir altkümenin verilerinden, buna aksiyom diyoruz, ve örneğin sözdizimi gibi ilerleyen bir tümdengelim kuralları kümesinden oluşur. Bir kelime içinde ab simgesi varsa elimde, sözgelim onun yerine p'yi geçirmeye iznim olur. Bu durumda abcd

kelimesinden hareketle pcd kelimesini meydana getirebilirim. Buna da teorem diyoruz, yani sözdizimsel üretimlerin yardımıyla aksiyomlardan hareketle meydana getirebileceğim bütün kelimelerin oluşturduğu kümeye. İşte bu WF'ye bir dil denir.

Şu a, b, c, d simgelerinin seçilmesi pek tabii ki keyfi. Başkalarını; u, v, x, y'yi de seçebilir ve ilkiyle eşbiçimli bir teori kurabilirdim. Aslında matematikçiler için dil mefhumu ancak bir eşbiçimlilikle tanımlanır diyebiliriz. Dahası var: Hatta neredeyse bir kodlama olarak tanımlanır, çünkü 0 ve 1'in oluşturduğu simgeler kümesini dikkate alırsam, a = 00, b = 01, c = 10, d = 11 diye kabul edebilir ve bütün sözdizimsel üretimleri ve aksiyomları 0 ve 1 simgelerine tercüme ederim. Ama yeni teorinin kodunu çözüp eski teoriye ulaşmam gerektiğinde dikkatli olmam gerekir, çünkü bir kelimeyi 00010111001 diye kodlarsam kod çözümünde muğlaklık olabilir. Diyelim ki e = 000 ise bu kelimenin a ile mi e ile mi başladığını bilemem, vb.

Bana öyle geliyor ki sizin simge tanımınız bununla aynı değil. Sizi göre simgeler başka bir dile bağlıdır. Bir bakıma bir temel iletişim dili, evrensel dil var sizin için, simgeler de bu temel dile göre kodlanıyor hep.

Söylediklerinizde beni çarpan, doğru anladıysam ki doğru anladığımı sanıyorum, şu oldu: Dil denen fenomeni matematiksel simgeler gibi biçimsel olarak arındırılmış bir şeyle örneklediğimiz zaman – kaldı ki sibernetiği dosyaya eklemenin yararlarından biri bu–, *verbum*'un matematiksel bir işaretlemesini sunduğumuz zaman dilin bizden tamamen bağımsız şekilde var olduğunu dünyanın en basit yöntemiyle göstermiş oluyoruz. Sayıların mutlak biçimde var olan özellikleri vardır. Biz burada olsak da olmasak da var bu özellikler. 1729 her zaman için iki küpün toplamı olacak, iki farklı küp çiftinin toplamının oluşturduğu en küçük sayı olacak.

Bunlar, varsayabileceğiniz her şeyden daha evrensel olan evrensel makinede her şekilde dolaşıma girebilir. Bunların dönüp durduğu belirsiz sayıda katman düşünebiliriz. Göstergelerin dünyası işlemeyi sürdürür ve orada anlam diye bir şey yoktur.

Ona anlamını veren, bizim makineyi durdurduğumuz andır. Orada yaptığımız zamansal kesintilerdir. Bu kesintiler hatalıysa çözül-

mesi bazen zor olan ama eninde sonunda hep bir anlam verebileceğimiz birtakım muğlaklıklar su yüzüne çıkar.

Bay Riguet: *Sanmıyorum, çünkü bu kesintiler başka bir makine tarafından da yapılabilir ve bu yeni makineden çıkacak şeyi bir insanın deşifre edebileceği kesinlikle söylenmedi.*

Çok doğru. Yine de, özne için anlamı olabilecek şeyi katmayı sağlayan zamansal öge, kesilemenin devreye sokulmasıdır.

Bay Riguet: *Evet ama bana öyle geliyor ki ortak olarak insanlara ait olan şu simgeler evreni de var.*

Demin söylediğimiz, bunun kesinlikle özel olarak ona ait olmadığı.

Bay Riguet: *Aynen öyle, makinelerin ortak bir simgeler evreni yok.*

Mesele çok hassas, çünkü bu makineleri biz inşa ediyoruz. Aslında o kadar önemli değil. Kendisini sunan her şeyi, belirlenmiş bir tarihsel süreç tarafından geliştirilmiş her şeyi, matematikte geliştirilmiş her şeyi sizin şu 0'lar ve 1'ler, yani mevcudiyet ve namevcudiyet yananamları aracılığıyla temsil edebildiğimizi saptamak yeterli. Pekâlâ hemfikiriz. Sayıların bütün özellikleri burada, ikili simgelerle yazılmış şu sayılarda varlar. Pek tabii ki onları bu şekilde keşfetmiyoruz. Simgelerin, örneğin küçük bir kâğıda yazmaya başladığımız gün bize büyük bir ilerleme kaydettirmiş olan $\sqrt{}$ 'ün bulunması gerekecekti. Yüzyıllar boyunca ikinci üsteldeki denklemin karşısında ağzımız bir karış açık kalıp işin içinden çıkamadık ve ancak $\sqrt{}$ 'ü yazarak ilerleme kaydedebildik.

Dolayısıyla şöyle bir sorunlu durumla karşı karşıyayız: Kısaca bir yanda öznellikten bütünüyle arındırılmış bir hakikat dünyasını kapsayan göstergelerin bir gerçekliği var, öte yanda simgelerin düzeninde gerçekleşen bir hakikatin yeniden bulunmasına yöneldiği apaçık olan özneliliğin tarihsel ilerlemesi var.

Bunu anlamayan var mı?

Bay Marchant: *Ben katılmıyorum. Dili yabancıları olduğumuz göstergelerin dünyası olarak tanımladınız ve bence en iyi tanım bu.*

Evet ama o dili.

Bay Marchant: *Bence genel olarak dil için geçerli.*

Hayır, değil. Zira dil bizim tarihimize tıkabasa yüklüdür, dil şu √ işareti kadar zorunsuzdur, dahası muğlaktır.

Bay Marchant: *Bana öyle geliyor ki bu şekilde tasavvur edilirse hata mefhumu dile uygulanamaz.*

Sıfırların dünyasında hata yoktur.

Bay Marchant: *Ama dil dünyasında bunun hiç anlamı yok ki. Doğru ya da yanlış şeyler vardır. Siz yapılan bir araştırmadan söz ettiniz. O zaman hata ve hakikat belirlenir. Ama matematiksel simgelerin dünyası zaten biraz özel bir dildir.*

Mevcut haliyle dil sisteminde olduğu gibi hatayı saptamayı başara-bilirim. Size *Filler suda yaşar*, dersem bu hatayı bir dizi kıyasla çü-rütebilirim.

Bay Marchant: *Bu da zaten yanlış olabilecek bir cümle, bir mesaj ya da iletişimdir. Her dili bizden bağımsız var olabilen göstergeler dün-yası olarak tanımlarsak hata mefhumu o düzeye değil mesajların kendilerini gösterdiği sonraki bir düzeye yerleşir. İletişim ile söz ay-nı düzeyde değildir. Ben dili, iletişim, mesaj ve sözün kendini göster-diği zemin olarak alttaki bir düzeye yerleştiriyorum. Benim fikrime göre dil neredeyse farksızlık düzeyinde tutulmalı. Bir dilin anlamını deşifre etme isteğini duymaya başlarsak uygulanması mümkün ol-maz. Olsa olsa bir sözün anlamını deşifre edebiliriz. Sözün de birden fazla anlamı olabilir, hatta sözün rolü budur.*

Benim hedefim de bu. Size anlam meselesinin sözle birlikte geldi-ğini gösteriyorum.

Bay Marchant: *Muhakkak. Ama dille değil. Dil bir anlamın kurul-masını ve bir sözün kendini göstermesini sağlar.*

İki ayrı şey var. Bir yanda tarihsel olarak ete kemiğe bürünmüş dil, örneğin bizim topluluğumuzun dili, Fransızca; öte yanda da o dil. Önemli olan, saflığı içinde ulaşabildiğimiz ve yasaların, biz anlamı içine yerleştirmek için müdahale edinceye kadar hiç deşifre edilmemiş yasaların, kendini gösterdiği bir şeyin var olduğunu fark etmemiz. Peki hangi anlam?

Bay Marchant: *Hayır, bu kadar da olmaz.*

Baştan aşağı ilgi konumuz olan bir şeyin anlamı. Zamansal ardışıklığa kendimizi işte böyle dahil ediyoruz. Hangi zamanın söz konusu olduğunu bilmek gerekiyor.

Bayan X: *Bu noktada bence Piaget'nin tasavvurlarını devreye sokabiliriz. Biçimsel düşüncenin özünü gerçek'ten ziyade imkân terimleriyle tanımlıyor. Ama imkânlar tasavvurunda bile, düşüncenin nesnel yapılarına tekabül eden "mümkün yapı" adını verdiği şey ile "maddi olarak mümkün" dediği şey, yani öznenin bilincinden bir işlev alması gereken şey arasında ayrım yapıyor.*

Ancak burada, eğer doğru programı devreye sokarsak o âna dek bilinmeyen bir asal sayının saptanmasını sağlayacak bir makinede ikili göstergelerin dolaşımını düşünmeye gerek yok. Bunun, makineyle birlikte dolaşıma giren asal sayının, düşünceyle bir ilgisi yok.

Bayan X: *Piaget düşünceden değil soruna çözüm bulan nesnel yapıdan, varlıktaki makinenin yapısından, yani insan varlığı örneğinde, beynin yapısından söz ediyor.*

Bu sorunlar şu anda bizi meşgul eden sorunlarla aynı düzeyde değil.

Bayan X: *Sözün evrensel söylem ile dil arasında bir açığa vurma ögesi olarak araya girdiği söylenebilir belki.*

Bay Lefèvbre-Pontalis: *İyi takip ediyor muyum bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki dil ile söz arasına bana pek bir şey ifade etmeyen bir kesinti yerleştiriliyor, çünkü sonuçta söz olmasaydı dil olmazdı. De-*

minki kıssada bana öyle geliyor ki dil tanımı gereği muğlaklıktı ve bunun, falanca ya da filanca anlamı çekip çıkarabileceğimiz görece tamamlanmış kapalı bir çevrimi varsayan bir göstergeler evreni olduğu söylenemez. Bu muğlaklık karşısında sözü alımlayan kendi ter-cihlerini dışavuruyor.

Dil var olduğu andan itibaren –mesele tam da bir dil olması için en az kaç göstergenin gerektiğidir– somut bir evrendir. Bütün anlamların orada kendilerine yer bulması gerekir. Tercüme edilemez koca koca alanların olduğu bir dilin örneği yok. Anlam olarak kabul ettiğimiz her şey dil evreni denen bir sistemde ete kemiğe bürünür hep. Dil var olduğu andan itibaren evrendir.

Bay Lefèvbre-Pontalis: *Ama bu sonucu tamı tamına tersine çevirebilir ve en yoksul dilin her şeyi iletmeye imkân verdiğini söyleyebiliriz. Fakat bu demek değil ki bütün anlamlar bir dilde zaten konmuş olarak vardır.*

Bu yüzden dil ile anlamları ayırdım. Dil göstergeler sistemidir ve bu niteliğiyle tam sistemdir. Bununla her şey yapılabilir.

Bay Lefèvbre-Pontalis: *Konuşan öznelerin olması koşuluyla.*

Elbette. Mesele, konuşan öznenin bunun içindeki işlevinin ne olduğu.

3

Yeni bir kıssa anlatacağım, imgesel ile simgeseli ayırt etmek için özel olarak oluşturulduğundan belki Wells'inkinden de açık seçik olacak. Kıssa benim.

Bir sınavdan geçirilecek üç mahkûm varmış. İçlerinden birini serbest bırakacaklarmış, hangisini bu tek kişilik aftan yararlandıracaklarını bilmiyorlarmış, çünkü üçü de hak ediyormuş. Onlara demişler ki *Alın size üç beyaz, iki de siyah disk. Her birinizin sırtına bu disklerden rasgele birini koyacağız, siz de sırtınıza hangisinin ko-*

nulmuş olduğunu tahmin etmeye çalışacaksınız. Haliyle, ayna olmayacak ve birinize sırtında hangi disk olduğunu ifşa etmek sizin değil de onun yararına olacağı için aranızda iletişim kurmak çıkarınıza değil.

Dolayısıyla her birinin sırtında bir disk var. Her biri ancak diğerlerinin bu disklerle nasıl işaretlendiğini biliyor.

Sırtlarına birer beyaz disk konuldu. Her özne nasıl akıl yürütecektir?

Bu hikâye zamanın katmanlaşmalarını, demin Perrier'nin dediği gibi, boyutlarını göstermeyi sağlıyor. Kaydedilmeyi hak eden üç zamansal boyut var, çünkü tam ayırt edilmiyorlar. Üçünün de sırtlarında beyaz disk olduğunu çok çabuk fark etmeleri ihtimal dışı değil. Ama bunu söyleme dökmeye çalışırsak ister istemez şu şekilde olacak. 0'larla küçük 1'lerin sırasından oluşan temel bir veri var – içlerinden biri diğerlerinin sırtında siyah diskler görürse hiç kuşkusuz olmayacaktır, çünkü toplam iki siyah vardır ve gören gidebilir. Bu, ezeli mantığın bir verisidir ve bir anda tam olarak kavranabilir – görmek yeter. Yalnız, hiçbir iki siyah disk görmüyordur, bunun da geçerli bir nedeni vardır: Çünkü hiç siyah disk yoktur. Her biri yalnız iki beyaz disk görüyordur.

Yine de bu görülmeyen şey anlatı kişilerinin çıkış yoluna adım atabilmelerini sağlayacak spekülasyonda belirleyici bir rol oynuyor.

İki beyaz disk gören öznelere her biri kendi kendine şöyle diyor olmalı: Diğer ikisinden biri ya iki beyaz disk ya da bir siyah bir beyaz disk görüyordur. Pekâlâ ve tam anlamıyla karşılıklı şekilde, öznelere her birinin diğer ikisinin düşündüğü şeyi düşünmesi söz konusu. Aslında öznelere her biri için kesin olan bir şey var, o da diğer ikisinin aynı şeyi gördüğü: bir beyaz ve öznenin bilmediği kendi rengi.

Dolayısıyla özne kendi kendisine diyor ki ben siyahsam diğer ikisi bir beyazla bir siyah görüyordur, ve şöyle düşünebilir: *Ben siyahsam beyazın çoktan çıkış yolunu tutmuş olması gerekirdi ve yerinden kıpırdamadığına göre ben de beyazım, o halde çıkıyorum.*

Ama üçüncü öznenin diğer ikisinin çıkışa yönelmediğini gördüğü için kendisinin beyaz olduğu sonucunu çıkarıp çıkış yolunu tutuyor. Bu şekilde, diğerleri kıpırdamadığı için, diğer ikisiyle bire bir

eşdeğerli konumda, yani beyaz olduğunu kavlıyor. Demek ki öznelrin karşılıklılığına dair bir spekülasyonun ancak üçüncü aşamasında diğer ikisiyle aynı konumda olduğu hissine varabiliyor.

Yine de, bu kavrayışa varır varmaz hareketini hızlandırması gerektiğini kabul edersiniz. Aslında, bu kavrayışa vardığı andan itibaren, diğerlerinin de aynı sonuca vardığını kavraması gerekiyor. Dolayısıyla, diğerlerine birazcık olsun avans verirse önceki aşamadaki kararsızlığa yeniden düşer. Hatta hata yapmaması acele etmesine bağlıdır.

Kendi kendisine şöyle demeli: *Bu sonuca varmak için elimi çabuk tutmazsam, öncüllerime bakılırsa yalnızca muğlaklığa değil hataya da otomatik olarak düşerim. Benim önüme geçmelerine izin verirsem bu da benim siyah olduğumu kanıtlar.*

Fark ettiğiniz gibi burada bir mugalata söz konusu ve argüman üçüncü aşamaya geri dönüyor. Her şey kavranamaz bir şeye bağlı. Özne farkına vardığı hakikatin ona tanıklık eden eylemden ayrılmaz olduğu ifadeyi elinde tutuyor. Bu eylemde bir an bile gecikirse hataya düşeceğini o anda anlar.

Söylediklerimi takip edebiliyor musunuz?

Bay Marchant: *Kimse kımlıdayamaz ya da üçü birden harekete geçer.*

Bay Laplanche: *Harekete geçip başarısızlığa uğrayabilir.*

Şu anda yaptığı hakkında söylemde bulunan özne söz konusu. Yaptığı şey ile söylemde bulunma tarzı ayrı şeyler. Söylemde bulunuyorsa şöyle der: *Zorunlu olduğunu yeni fark ettiğim edimi diğerleri yaparsa, benim akıl yürütmemin bakış açısından bile onlar beyazdır ve ben siyahımdır.*

Bay Marchant: *Ama örnekte önce yok.*

Bay Laplanche: *Ben beyazım diye çıkıyorlar ve...*

Diğerlerinin öne geçmesine izin verdiği andan itibaren dışarı çıkmasının imkânı yoktur. İki şekilde de akıl yürütebilir ve seçim yapmasının yolu yoktur. Özne nitelikleri taşıyan, kendisi gibi düşünen iki

öğeyile karşı karşıyadır. Ve onun için, çıkarsamayla hakikate vardığı bakış açısından, hakikat kapıya doğru adım atmasının hızına bağlıdır, bundan sonra neden öyle düşündüğünü açıklaması gerekecektir. Edimin hızlandırılması, çabuklaştırılması bu noktada hakikatin kendini göstermesiyle tutarlı görünüyor.

Bay Marchant: *Gecikme ve acele mefhumlarını devreye soktuğunuz için size katılmıyorum.*

Sırf mantıksal değerlerini göstermek içindi bu.

Bay Marchant: *Ama bu iki mefhum ancak bir şeyle ilişkili olarak kurulabilir. Ne var ki burada bir ilişki mümkün değil. Bu yüzden üç özne de kımıldayamaz. İlişki yoktur, çünkü üçü de aynı akıl yürütmede bulunuyor ve bir şey bekliyordur...*

Üçünün birlikte gittiğini varsayın.

Bay Marchant: *Üçünün de kafasını keserler.*

Daha kapıya varmadan ne olur?

Bay Marchant: *Böyle bir şey mümkün değil, üçü de beklemede.*

Ama her birinin edimi kendini göstermeye değil göstermemeye bağlıdır. Diğerleri kendilerini göstermediği için her biri kendini gösterme fırsatına sahip olabilir. Dolayısıyla, anlamak için aynı süreye sahip oldukları zaman –bütün psikolojik incelemelerin temelinde yatan gerçek bir öğedir bu– normalde aynı sonuca varırlar. Bu sürenin eşit olduğunu varsayıyoruz.

Bay Marchant: *Öyleyse dışarı çıkmak mümkün değil. Problemi çözmek istiyorsak anlama sürelerinin aynı olmadığını söylemek lazım.*

Ama problemin ilginç olmasının tek nedeni anlama sürelerinin eşit olduğunu varsaymanız. Anlama süreleri eşit değilse yalnızca ilginç bir problem olmaktan çıkmaz, meselenin ne kadar karmaşık olduğunu da görürsünüz.

Bay Marchant: *Ya aynı ölçüde zeki degillerdir ya da yerlerinden kıpırdayamazlar.*

Bay Laplanche: *A, B'nin çıkmadığını görürse şaşırır ama hataya düşmüş olmaz.*

Hakikate ulaştığı andan itibaren hatadır bu.

Bay Marchant: *Ulaşamıyor hakikate.*

Peki ya anlama süresinin sabit olduğunu varsayarsanız?

Bay Marchant: *Herkes için aynı mı?*

Evet. Anlamak için geçen sürenin ardından hepsi beyaz olduklarına ikna olur. Üçü birlikte çıkış yolunu tutar ve ilkece neden beyaz olduklarını söylerler. Her birinin *Yoksa diğerleri benim siyah olduğumu fark ettikleri için mi çıkmıyorlar?* diyeceği çok küçük bir tereddüt noktasını yeniden devreye sokarsanız ne olur? Bir duraklama. Ama duraklamadan sonra durumun aynı olacağını sanmayın. Yola çıktıklarında aslında bir ilerleme kaydedilecek. Analizin ayrıntılarını geçiyorum –siz kendiniz yapıp analizin nasıl yapılandığını görebilirsiniz– ama bilin ki ikinci bir kez duraklasalar bile üçüncü kez duraklamazlar. Bir başka deyişle, her şey iki kesilemeyle söylenmiş olacaktır.

Peki burada dil nerede, söz nerede?

Dili birincil veriler olarak elimizde bulunduruyoruz – iki siyah disk var, vb. Bunlar temel dil verileri ve gerçekliğin bütünüyle dışındalar. Özne basitçe *Ben beyazım* diye olumlama eylemini yaptığı andan itibaren söz devreye giriyor. Pek tabii bunu, hani derler ya, mantıksal olarak temellendirilmiş bir şekilde olumlamaz. Ama demin size anlattığım yolla –*Anlar anlamaz beyaz olduğumu söylemezsem bir daha hiçbir zaman geçerli şekilde olumlayamam bunu*– ilerlediyse ilerleme biçimi geçerlidir.

Bunu size mantıksal bir akıl yürütme modeli olarak değil, imge-sele uygulanan dil (çünkü diğer iki özne üçüncü için bütünüyle imgeseldir, onları hayal eder, onlar ancak olduğu haliyle karşılıklı yapıdır) ile dilin simgesel aşaması, yani olumlama aşaması arasındaki ayrımı ortaya çıkarmaya yönelik bir mugalata olarak anlatıyorum. Gördüğünüz gibi burada sizin demin sözünü ettiğiniz zamansal ke-sintiyle tam anlamıyla özdeşleştirilmeyen bir şey var.

Bay Riguet: *Aynen katılıyorum.*

Elimizdeki makinelerin özgünlüğünün bizim için açığa vurduğu güç işte burada bitiyor. Zamanın üçüncü bir boyutu var ki onlara ait olmadığı tartışmasız; bu boyutu size gecikme ya da öncelik değil, acele kavramıyla, insan varlığının zamanla, zamanın arabasıyla kurduğu, onu hemen arkasından izlemek için var olan özel bağla imgelemeye çalıştım. Bütün zamana sahip olan dil değil de söz işte buraya yerleşir. Kaldı ki bunun için dille hiçbir şeye varamayız.

Dr. Leclaire: *Bütün bunlarda beni şaşırtan bir şey var. Demin Başlangıçta dil vardı, diye tercüme ettiniz, bunu ilk defa duyuyorum. Neyle ilişkilendiriyorsunuz? Bu sizin tercümeniz mi?*

In principio erat verbum, burada bahis konusu olanın söz değil dil olduğu tartışmasız.

Dr. Leclaire: O zaman başlangıç yok.

Aziz Yuhanna İncili'ni ben yazmadım.

Dr. Leclaire: *İlk defa karşılaşıyorum bununla. Hep ya söz denir ya da kelam ama hiç dil denmez.*

Tahtaya iki defa bir beyit yazdım ama kimse bana açıklamasını soramadı.

*Indem er alles schafft, was schafftet der Höchste? – Sich.
Was schafft er aber vor er alles schafftet? – Mich.*

Her Şeye Gücü Yeten, mahlukatı yaratırken neyi yaratmıştır? – *Sich*, kendini. Peki herhangi bir şeyi yaratmadan önce neydi o? *Mich*, ben. Haliyle tehlikeli bir olumlama.

Dr. Leclaire: *Merak ediyorum, neden başlangıçta diye tercüme edip başlangıçtan önce diye etmediniz?*

Burada olmamın nedeni size Aziz Yuhanna'nın meseleleri doğru yazdığını söylemek değil. Size Aziz Yuhanna'da Latince ifadenin

In principio erat verbum olduğunu söylüyorum. Ama *De significatione*'yi tercüme ettiğimiz zaman *verbum*'un söz değil, kelime, gösteren anlamına geldiğini gördünüz.

Bay X: *Verbum dil değil pekâlâ söz anlamına gelen İbranice dabar'ın tercümesi.*

Bu İbranice meselesine bir daha bakmamız lazım. Fen fakültesinde bizim için bir teoloji kürsüsü kurulmadığı sürece bu işlerin içinden ne teoloji adına çıkılabilir ne de bilimler adına. Ama şu anda mesele başlangıca kelamı (*verbe*) mı yoksa sözü mü koymalıyız meselesi değil. Bugün ele aldığımız ve biraz önce Daniel von Chepko'nun beytiyle açıkladığım perspektifte dilin, yani sizin o küçük 0 ve 1'lerinizin ezelden beri, bizden bağımsız olarak var olmasını sağlayan bir serap vardır. Bana *Nerede?* diye sorabilirsiniz. Neresi olduğunu size söylemekte çok zorlanırım. Ama kesin olan şu ki, demin Manonni'nin dediği gibi, belli bir perspektifte, bunların ezelden beri burada olduğunu görebiliriz.

Platoncu teori ile Freudcu teorinin birbirinden ayrıldığı şeylerden biri bu. Platon'un teorisi bir anımsayış teorisidir. Öğrendiğimiz, yeniden bildiğimiz her şey ezelden beri burada olmalıdır. Peki niye? Bir ara size bu teorinin temel mitle, tamamlayıcı-ikili mitiyle tutarlı olduğunu gösterdim – Platon fikirlerin ete kemiğe bürünmelerini ancak bir dizi ucu belirsiz yansıya tasavvur edebiliyor. Ortaya çıkan ve tanınan her şey fikrin imgesinde vardır. Kendi içinde var olan imge ise kendi içinde var olan bir fikrin imgesinden ibarettir, ancak bir başka imgeyle ilişki içindeki bir imgedir. Anımsayıştan başka bir şey yoktur ve, bundan daha dün akşam söz ettik, dişli vajina da nice imgeden biri olacaktır yine.

Ama simgesel düzenden söz ettiğimizde mutlak başlangıçlar, yaradılış vardır. *In principio erat verbum* işte bu yüzden muğlak. Yunancada buna *logos* denmiş olması boşuna değil. Kökeninde de, imgeselin alanında her defasında yeniden karşımıza çıkan şu ucu belirsiz türdeşliğin perspektifinde bunu pekâlâ görebiliyoruz.

Kendimi düşünmem yeter – ben ezeliyim. Kendimi düşündüğüm andan itibaren ben'in hiçbir şekilde yok edilmesi mümkün değildir.

Ama *özne-ben* dediğim zaman, yalnızca yok edilmesi mümkün olmaz, aynı zamanda her an bir yaradılış vardır. Haliyle bu yaradılış mutlak değildir, ama bizim için bir gelecek mümkünse bu yaradılış imkânı olduğundandır. Ve bu gelecek de salt imgesel değilse, *özne-ben*'imiz önceki bütün söylem tarafından taşındığındandır. Rubicon'u geçerken Sezar gülünç bir edimde bulunmadıysa ardında Sezar'ın koca bir mazisi –zina, Akdeniz politikası, Pompey'e karşı seferler– bulunduğundandır, bunun için bire bir simgesel değeri olan bir şey yapabiliyordur – çünkü Rubicon, söz konusu olan katetmekse benim bacaklarımın arasındakinden daha geniş değildir. Bu simgesel edimle bir dizi simgesel sonuç zincirinden boşanır. İnsan tarafından kabul edildiği haliyle simgesel düzlemde yaradılışın geleceğinin öncelikli olmasına neden olan budur.

Her şey, önceki yaradılışların art arda gelişini tanımamız gereken bir geçmişin işlevidir. Tanımasak bile bu geçmiş şu küçük 0 ve 1'lerde ezelden beri vardır.

Dilin başlangıçta var olduğuna inandığımı söylemeye çalışmıyordum size – köken konusunda hiçbir şey bilmiyorum. Ama o muğlak kelimeye gelince, hepinizin bir an için uzlaşmış görüldüğünüz şeyi, küçük 0'larla 1'lerin çürütülmez yasaları olan bir dünyayı tanımladığını, yani sayıların ezelden beri asal olduğunu sorgulamak istedim.

Burada kalalım, biraz yorucu oldu bugün.

15 Haziran 1955

XXIII

Psikanaliz ve Sibernetik Ya da Dilin Doğasına Dair

Konferans

Sayın Profesör, Hanımlar, Beyler,

Sözlerime başlarken aranızda çarşamba günleri düzenli olarak gelip beni dinleyenleri ayırmak ve onları, hitap ederken ilk olarak andığım kişiye, bu konferans dizisini başlatma nezaketini göstermiş olan ve bugün de bu oturuma katılma onurunu bize bağışlayan Jean Delay'e duyduğum şükranı ortak etmek istiyorum.

Şahsen de Sayın Delay'e, iki yıldır sürdürdüğüm bu seminere bir yer, burada birikmiş bütün anılarla bu öğretim faaliyetine şan katan bir çatı vermiş, ve bizzat kendi sözünün yankısından pay almasını sağlamış olduğu için teşekkür etmek istiyorum.

Bugün size psikanaliz ve sibernetikten söz etmek istiyorum. Konumuz psikanaliz ile çeşitli beşeri bilimleri birbirine yaklaştırmak olduğu için, bu konu bana dikkate değer geliyor.

Hiç vakit kaybetmeden söyleyeyim: Size sibernetiğin az çok sansasyon yaratmış çeşitli biçimlerinden söz etmeyeceğim; size ne koca makinelerden ne de küçüklerinden söz edeceğim, adlarını anmayacağım, gerçekleştirdikleri harika işleri anlatmayacağım. Bunlar bizi niye ilgilendirsin ki?

Ama bu iki tekniğin, psikanaliz ve sibernetik denen bu iki düşünce ve bilim düzeninin nispeten zamandaş olmasından bir şey çıkarılabilir gibi geldi bana. Konuyu eksiksiz olarak anlatma iddiasında olacak bir şey beklemeyin. Amacım bir şeyi ikisinden birinin anlamıyla aydınlatacak bir ekseni yerli yerine koymak olacak. Bu eksen

dilden başka bir şey değil. Ben de size dilin doğasını çeşitli yönleriyle açık seçik göstermeye çalışacağım.

1

Çıkış noktamız olan soru, seminerimizde ilerlerken, bir makineyle rastlantı/şans oyunu oynamanın ne anlama geleceğini sorduğumuz zaman kendini gösterdi.

Bu şans oyunu tek mi çift mi oyunuydu, psikanalizden söz edilen bir seminerde bu oyunla ilgilenilmesi şaşırtıcı gelebilir. Birkaç kere Newton'dan söz ettiğimiz de oldu. Bana öyle geliyor ki bu tür şeyler şans eseri olmuyor – bunu söylemenin tam yeri. Bu seminerde tek mi çift mi oyunundan ve Newton'dan söz ettiğimiz içindir ki psikanalizin tekniğinin bozuk, hatta bozulan yollara girmeme şansı var.

Bu arada şu tek mi çift mi oyunu sırasında kendimize, biz analistlere, hiçbir şeyin rasgele olmadığını, aynı zamanda en saf haliyle rastlantıya değen bir şeylerin ortaya çıkarılabileceğini hatırlatmamız gerekti.

Sonuç çok şaşırtıcı oldu. Birinin bana dediği üzere, rastlantıyı ortadan kaldırmak istediğim düşüncesi, bu analist kitlesinde, hakiki bir öfkeyle karşılaştı. Aslında bana bunları söyleyen kişi belirlenimci kanaatlere sımsıkı bağlı biriydi. Bu düşünce korkutuyordu onu. Haklıydı da – rastlantının varlığı ile belirlenimciliğin temeli arasında sıkı bir ilişki vardır.

Rastlantı üstüne biraz düşünelim. Bir şeyin *rastlantı sonucu* olduğunu söylediğimiz zaman ne demek istiyoruz? Birbirinden çok farklı olabilecek iki şey söylüyoruz – ya bu konuda niyet/maksat olmadığını ya da bununla ilgili bir yasa olduğunu.

Oysa, belirlenimcilik mefhumunun kendisi yasanın maksatsız olması demektir. Belirlenimci teorisinin, kökeni bakımından farklılaşmamış bir şeyden yola çıkarak kendini gerçek içinde oluşturmuş ve bir yasaya göre işleyen şeyin türeyişini görmeye çalışmasının nedeni pekâlâ budur – maksatsızlık olarak rastlantı. Muhakkak ki nedensiz hiçbir şey olmaz, diyor bize belirlenimcilik, ama bu maksatsız bir nedendir.

Bu örnek deney muhatabıma –Tanrı biliyor ya, insanın kafası bu konularda çok kolay tökezliyor– tek mi çift mi oyununu aşağı yukarı özdeşleştirdiği yazı mı tura mı oyununa belirlenimciliği yeniden sokmaya çalıştığımı düşündürebilirdi. Yazı mı tura mı oyununda bile belirlenimcilik varsa gidişat nereye? Hakiki bir belirlenimcilik mümkün olamaz ondan sonra.

Bu soru, biz analistlerin tekniğimizin kökünde yattığını varsaydığımız belirlenimciliğin ne olduğu sorusunu çıkarır karşımıza. Özenin bize *düşüncelerini*, hani deriz ya, sözlerini, söylemini maksatsız olarak sunmasını, bir başka deyişle rastlantıya maksatlı olarak, bile isteye olabildiğince yaklaşmasını sağlamaya çalışıyoruz. Rastlantı maksadında aranan bu belirlenimcilik nedir? Sibermetik bizi bu konuda biraz aydınlatabilir gibi geliyor bana.

Sibermetik, sınırları çok belirsiz bir alan. Bu alanın birliğini bulmak için bakışlarımızı, siyasetten, oyun teorisinden iletişim teorisine, hatta birtakım malumat tanımlarına uzanan dağınık rasyonelleştirme bölgelerinde gezdirmemiz gerekiyor.

Sibermetiğin, mühendislerin iletkenler üzerinde malumat ekonomisi, bir mesajın iletilme şeklinin en temel öğelerine indirgenmesi konusunda yaptığı çalışmalardan doğduğu söyleniyor. Bu hesaplama tarihi aşağı yukarı on yıl ediyor. Adını önde gelen mühendislerden Sayın Norbert Wiener bulmuş. Bana kalırsa bu şekilde sibermetiğin kapsamı sınırlanıyor, doğuşunu çok geride aramak lazım.

Sibermetikte neyin söz konusu olduğunu anlamak için kaynağını, bizim için çok yakıcı olan, rastlantının anlamı teması etrafında aramak gerekiyor. Sibermetiğin geçmişi, kesin bilimlerle karşıtlık kurmak için “tahmini bilimler” adını vereceğimiz şeyin rasyonelleşmiş oluşumundan başka bir şey değildir.

Tahmini bilimler... normalde “beşeri bilimler” denen bilim grubuna artık verilmesi gereken asıl ad bence bu. Ama “beşeri bilimler” adı uygun olmadığı için değil, çünkü aslında tahminde zaten insan eylemi söz konusudur, ama “beşeri bilimler” terimini fazla müphem, gerilimini ve düzeyini olsa olsa düşürecek sahte-inisiyasyoncu ilimlerin karman çorman yankılarıyla fazlasıyla hizipleşmiş buluyorum. Daha titiz ve yönü daha belirli bir tanım olan “tahmine dayalı bilimler” tanımıyla bir şeyler kazanılabilir.

Sibernetiği bu şekilde konumlandırırsak ona birtakım atalar bulacağımız kesin – sözgelimi oy ve koalisyon, kendi deyişiyile *partiler* teorisiyle Condorcet ve daha geride, atası ve sahici çıkış noktası olan Pascal.

Bilimlerin öteki yarısındaki; gelişimleri, modern serpilmeleri tahmini bilimlerinkinden pek de geriye gitmeyen kesin bilimlerdeki temel mefhumlardan yola çıkacağım. Kesin bilimler tahmini bilimleri bir bakıma gizlediler, gölgede bıraktılar ama ikisi birbirinden ayrılamaz.

2

Kesin bilimleri nasıl tanımlayabiliriz? Tahmini bilimlerin aksine gerçeğe ilgili olduklarını mı söyleyeceğiz? Peki gerçek nedir?

İnsanın ilk çağlarında rüyalarda yaşadığını düşünen ve çocukların çoğunlukla kendi arzuları nedeniyle varsaniya kapıldığına inanan, insan düşüncesine dair belli bir psikolojik soykütüğünün bizi inandırmak istediğinin aksine, bu konuda insanların kanaatinin pek değiştiğini sanmıyorum. Gözleme o kadar ters düşen tuhaf bir tasavvur ki bunu olsa olsa “mit” diye niteleyebiliriz – kökeni araştırılması gereken bir mit.

İnsanın gerçeğe her zaman için yüklemiş olduğu anlam şudur: Gerçek, olduğumuz yerde olsak da olmasak da aynı yerde bulduğumuz bir şeydir. Bu gerçek yerinden kıpırdamış olabilir ama kıpırdamışsa onu başka yerde ararız, onu neden rahatsız etmiş olduğumuzu araştırırız, bazen de kendi hareketiyle kıpırdamış olduğunu söyleriz. Ama biz orada olsak da olmasak da o hep yerindedir. İstisnalar dışında da bizim yer değiştirmemizin o yer değişikliği üstünde etkisi yoktur.

Kesin bilimlerin gerçeğin bu işleviyle önemli bir ilişkisi olduğu muhakkak. Peki bu, kesin bilimlerin gelişmesinden önce insanda bu işlevin eksik olduğu, insanın animizm denen sözümona arkaik evreyle özdeşleştirilen, düşünce gücünün sözümona her şeye yettiği fikrine inandığı anlamına mı geliyor? İnsan eskiden de insanca yanıtlar beklediği insanbiçimli bir ortamda yaşamıyordu kesinlikle. Bu tasavvurun çok çocuksu olduğuna ve insanlığın çocukluğu mefhu-

munun hiçbir tarihsel içeriğe tekabül etmediğine inanıyorum. Kesin bilimlerden önceki insan, tıpkı bizim gibi, gerçeğin beklediğimiz yerde bulduğumuz şey olduğunu düşünüyordu. Gecenin hep aynı saatinde filanca yıldızı falanca meridyende bulacağız, o yıldız oraya gelecektir, hep oradadır, hep aynıdır. Yeryüzünden önce gökte bir nirengi noktasını almam boşuna değil, nitekim göğün haritasını yerküreninkinden önce çıkardık.

İnsan birtakım yerlerin korunduğunu düşünürdü ama aynı zamanda kendi eyleminin de bu düzenin korunmasıyla bir ilgisi olduğuna inanırdı. İnsan uzun süre ayınlarının, törenlerinin (baharda ilk pulluğu süren imparator, doğanın doğurganlığını güvenceye alan bahar dansları), düzenli ve anlamlı eylemlerinin (asıl anlamıyla, söze bağlı anlamıyla eylemler) şeyleri kendi yerlerinde tutmak için kaçınılmaz olduğunu düşündü. Bu düzenli tarza katılmazsa gerçeğin yok olacağını değil bozulacağını düşünüyordu. Yasa yapma iddiasında değildi, yasanın kalıcılığı için kaçınılmaz olduğu iddiasındaydı. Bu tanım önemli, çünkü gerçeğin varoluşunun kesinliğini tamamiyle koruyor aslında.

İnsan ayınlarının, danslarının ve yakarışlarının aslında düzende hiçbir işe yaramadığını fark ettiği zaman sınır aşılmış oldu. Haklı mı değil mi, bilmiyoruz. Ama kesin olan bir şey var, artık aynı inançta değiliz. Kesin bilim perspektifi işte o zaman doğmuştur.

İnsan doğanın büyük saatinin kendi başına döndüğünü düşündüğü ve orada olmadığı zaman bile saati işaretlediği an, bilimin düzeni doğdu. Bilimin düzeni şuna bağlıdır: İnsan doğada ayın yönetirken onun hizmetkârı haline gelmiştir. Ancak itaat ettiği takdirde yönetebilecektir doğayı. Ve tıpkı köle gibi, iyi hizmet ederek efendisini kendisine bağımlı kılmaya çalışmaktadır.

Doğanın, insanın vereceği randevularda dakik/kesin (*exact*) olacağını bilir. Peki ama nedir bu kesinlik? Tam olarak iki zamanın doğada karşılaşması.

Çok büyük bir saat var, güneş sistemi, bu doğal saati deşifre etmek gerekiyordu; nitekim kesin bilimin kuruluşunda bunun belirleyici adımlardan biri olduğuna kuşku yok. Ama insanın da saati, cep ya da kol saati olması lazım. Dakik olan kim? Doğa mı, insan mı?

Doğanın her randevuya vaktinde geldiği kesin değil. Tabii, ran-

devu vaktine uyanı doğal diye tanımlayabiliriz. Sayın de Voltaire, Buffon'un doğa bilimi için o kadar da doğal değil derken, bunun gibi bir şey söylemek istiyordu. Burada bir tanım meselesi var: *Benim sevgilim randevusuna hep gelir, çünkü gelmezse sevgilim olmaktan çıkar.* İnsan mı dakik olan? Dakikliğin mekanizması nedir, tam da saatlerin ayarlanması dışında?

Unutmayın ki saat, dakik saat ancak Huyghens'in tam olarak sabit aralıklı sarkacı imal ettiği 1659'dan, bu şekilde de hakikaten kesin olan bilimin olmazsa-olmazı –Alexandre Koyré'nin bir deyimini kullanırsam– *ince-ölçülülük evreni*'ni (*univers de la précision*) açtığı dönemden bu yana vardır.

Kesinlik/dakiklik nerede? Şu sarkaç ve saate indirdiğimiz bir şeyden, yani doğal zamandan alınmış belli bir etkenden, g etkeninden meydana geliyor. Biliyorsunuz, bu da yerçekiminin yol açtığı hızlanma, dolayısıyla uzam ile zamanın bir ilişkisidir. Galileo'nun bir terimini kullanırsak, bir *düşünce deneyi* ile farkına varılmıştı, ki o da bir alette ete kemiğe bürünmüş bir varsayımdır. Alet varsayımı doğrulamak için yapılmışsa, doğruladığı deneyi yapmak için hiçbir neden yoktur, çünkü sırf aletin çalışmasıyla varsayım doğrulanmıştır.

Yine de bu aleti bir zaman birimine göre ayarlamak gerekiyor. Ve zaman birimi de hep gerçek'ten alınmıştır, ona, yani gerçeğin bir noktada aynı yere dönmesine gönderme yapar. Zaman birimi bizim gezegen günümüzdür. Bir fizikçiye, diyelim ki Sayın Borel'e sorsanız –gezegen günümüzü belirleyen– yeryüzünün dönüşünde, hissedilmez olsa da bir süre sonra ölçülmez olmaktan çıkan bir yavaşlama meydana gelirse, bizler zamanı kontrol edemediğimiz bu gezegen gününe göre bölümlediğimiz için, söz konusu yavaşlamayı şu koşullarda ortaya koyabilmekten âciz olduğumuzu söyleyecektir size.

Bu gözleme yer vermemin nedeni, uzamı katı olanla, zamanı zamanla ölçtüğümüzü size sezdirmektir – ikisi aynı şey değildir.

Bu koşullarda, şu kesin bilimimizin bir kısmının çok az sayıda simgeyle özetlenebilmesinde şaşırtıcı bir yan yok. Her şeyin madde ve hareket cinsinden ifade edilmesi yönündeki talebimiz işte buradan gelir – madde ve zaman demek istiyorum, çünkü gerçek'te olan bir şey olarak hareketi yok etme, azaltma noktasına geldik.

Newton ve Einstein sistemlerini özetleyen küçük simgesel oyunun sonuçta gerçekte çok az ilgisi var. Gerçeği birkaç küçük harfe, küçük bir demet formüle indirgeyen bu bilim kuşkusuz çağların geçmesiyle şaşırtıcı bir destan gibi görünecek ve belki, tıpkı destanlar gibi, daralıp hayli kısa bir çevrime de dönüşecektir.

Kesin bilimlerin kesinliğinin/dakikliğinin temelini, yani aleti, bu şekilde gördüğümüze göre başka bir şeyi sorabiliriz belki – bu yerler nedir? Bir başka deyişle, boş yerler olarak yerlerle ilgilenelim.

Bu soruyu sorduğumuz için, kesin bilimlerin doğuşuyla bağlantılı olarak, şu iyi değil de kötü anlaşılmış hesap doğmaya başladı – haki-katen bilimsel bir kılıkta ilk olarak 1654'te Pascal'in aritmetik üçgen risalesiyle ortaya çıkmış ve rastlantının değil de şansların, kendi başına karşılaşmanın hesabı olarak sunulmuş şu olasılıklar hesabı.

Pascal'in aritmetik üçgene tekabül eden bu ilk makinede irdelediği şey bilim dünyasının dikkatini şu bakımdan çeker: Bir oyunu oluşturan arka arkaya hamleler durakladığında, kumarbazın karşısına neyin çıkabileceğini hemen anlamasını sağlar. Hamlenin sırayla yapılması, karşılaşma fikrine kazandırılabilir en basit biçimdir. Teamüle göre hamlelerin sonuna gelinmediği sürece, bir şeyler, yani karşılaşmanın olasılıkları değerlendirilebilir. Demek ki bir yer ve oraya gelen ya da gelmeyen, yani kendi varolmayışıyla bire bir eşdeğerli olan bir şey söz konusu. Böylelikle, aynı yerde bulunan şeyin biliminin yerine yerlerin kombinasyonunun bilimi diyebileceğimiz şey geçiyor. Bu da muhakkak ki atış mefhumunu, yani kesileme mefhumunu varsayan bir söylem düzeyinde oluyor.

O âna dek sayı bilimi olan şey kombinasyon bilimi haline gelir. Simgeler dünyasındaki biraz karışık, tesadüfi olan ilerleyiş namevcudiyet ile mevcudiyetin bağlaşımı etrafında düzene girer. Mevcudiyet ile namevcudiyetlerin yasalarının araştırılması da sonunda sibernetik adını verdiğimiz şeye varan ikili düzenin kurulmasına uzanacaktır.

Bizim dünyamızda sibernetik kılığında beliren şeyin özgünlüğünü bu sınırlar dahilinde tutarak onu insanın beklentisine bağlıyorum. Kesilenmiş karşılaşma kombinasyonlarının bilimi insanın dikkat alanına girdiyse bunun nedeni onunla derinden ilgili olmasıydı. Ve bunların oyun teorisinden çıkmış olması boşuna değil. Oyun teori-

sinin ekonomik yaşamımızın bütün işlevleriyle, koalisyon ve tekel teorisiyle, savaş teorisiyle ilgili olması da boşuna değil. Evet, gerçek denecek her şeyden koparılmış, oyun mekanizmalarıyla değerlendirilen savaşın ta kendisi. Bu farklı alanlar ile şans oyununun aynı kelimeyle adlandırılması boşuna değil.* Ne var ki, sözünü ettiğim ilk oyunlarda, öznelerarası bir eşgüdüm ilişkisi söz konusudur. İnsan, bu semantik eşseslilik sayesinde şans oyununun da –orada ortadan kaldırılmış görüldüğü halde– öznelerarasılıkla bir ilişkisi olması gerektiğini düşünüyor. Peki insan şans oyununda –ve bununla ilgili hesaplarında– bir şeyi mi çağırıyor, bir şeyi mi arıyor? Böylece çıkış noktam olan merkezi soruya geldik: İnsanın bir bakıma arkasında duran bilinçdışının rastlantısı nedir?

Şans oyununda kuşkusuz şansını sınavacak ama aynı zamanda kısmetini okuyacaktır. Şans oyununda bir şeyin, kendisine dair bir şeyin açığa vurulduğunu düşünür, hele karşısında kimse yoksa. Size teori sürecinin ikili bir simgeye yakınsadığını, her şeyin 0 ya da 1 olarak yazılabileceğini anlattım. Dünyada sibernetik adını verdiğimiz bir şeyin belirivermesi için daha ne olması lazım?

Bunun her tür öznellikten bağımsız olarak gerçek'te işlemesi lazım. Bu boş yerler biliminin, oldukları halleriyle karşılaşmaların biliminin birleşmesi, bütünleşmesi ve tek başına çalışmaya başlaması gerekir.

Bunun için ne yapmak lazım? Gerçeğin içinde bunu taşıyabilecek bir şey bulmak lazım. Ezelden beri insan gerçek ile simgelerinin oyununu birleştirmeye çalışmıştır. Duvarlara bir şeyler yazmış; hatta bir şeylerin, *Mane, Tekel, Fares*'in kendiliğinden duvarlara yazıldığını hayal etmiş, güneşin gölgesinin günün her saatinde durduğu yerlere birtakım rakamlar koymuştur. Ama sonunda simgeler, olsunlar diye yaratıldıkları yerde kalmıştır hep. Bu gerçeğe sıkışmış olan simgelelerin, gerçeğin saptanmasından ibaret olduğunu zannedebildik.

Yenilik şurada: Simgelerin kendi kanatlarıyla uçmalarına izin verdik. Bu da gayet basit, yaygın, hepinizin elinin erebileceği yerde

* *Fr. jeu* kelimesi hem “oyun” hem de “kumar” anlamına geliyor. Birazdan kulanacağı “semantik eşseslilik” tabiriyle de “şans oyunu” diye çevrilen *Fr. jeu de hasard* sözünün “rastlantı oyunu” diye de çevrilebilecek olmasına gönderme yaptığı anlaşılıyor. –ç.n.

olan bir alet, kolunu çevirmenin yeterli olduğu bir alet sayesinde oldu: kapı.

3

Üstüne düşünmenizi rica ediyorum, kapı dediğiniz tamamen gerçek bir şey değildir. Öyle kabul etmek tuhaf yanlış anlamalara yol açabilir. Kapıya bakıp hava cereyanı yarattığı sonucunu çıkarırsanız kolunuzun altına alıp serinletsin diye çöle götürürsünüz.

Kapının anlamını sözlüklerde uzun uzun araştırdım. Emile Littré'nin sözlüğünde kapı hakkında iki sayfa var – açıklık olarak kapıdan başlıyor, neredeyse hiçbir şey sızdırmayan kapalılık olarak kapıya, Babiâli'ye, yüze çarpılan, gelenin suratına maske gibi yapıştırılan kapıya kadar uzanıyor: *Yeniden gelerseniz kapıyı suratınıza maske yaparım*, diye yazmış Regnard. Ardından Littré hiç yorum yapmadan kapının ya açık ya da kapalı olması gerektiğini yazıyor. Edebi çağrışımlarına rağmen bu beni tam olarak tatmin etmedi, çünkü ulusların bilgeliğine doğal olarak kuşkuyla yaklaşıyorum – o bilgiğe bir sürü şey ama hep biraz karışık şekilde kaydedilmiştir ve hatta psikanalizin var olmasının nedeni de budur. Doğru, kapının ya açık ya da kapalı olması lazım. Ama ikisi eşdeğerli değildir.

Bu noktada dil bize yol gösterebilir. Kapı dediğiniz, hey Allahım, tarlalara açılabilir ama ağılın ya da çitin kapısını kapattığımızı söylemeyiz. Burada *porta* (bina kapısı) ile *fores*'i (ağıl ya da çit kapısı) birbirine karıştırdığımın farkındayım ama karışıklıklar bir eksik bir fazla olmuş, bir şeyi değiştirmiyor; kapı üstüne düşünmeye devam edeceğiz.

Tarla ve ağıldan söz ettim diye içeri ve dışarıyı konu ettiğim sanılabilir. Bence çok yanıltmış olursunuz – yeryüzünü çevreleyecek büyüklükte bir duvar hayal edecek kadar şaşıla bir dönemde yaşıyoruz, peki o duvarda bir kapı açarsanız içerisi nere olur, dışarısı nere?

Kapı açık olduğunda sırf bu nedenle daha cömert değildir. Pencere için kirlere açılıyor/bakıyor denir. Bir kapı bir yere *bakıyor* dendi mi tuhaftır, genellikle söz konusu olan çoğu durumda kapalı, hatta bazen iptal edilmiş bir kapıdır...

Kapıya bazen başvururuz ve bu gayet belirleyici bir edimdir. Kapının açılmayıp sizden esirgenmesi ise sık görülen bir durumdur.

Bir kapının iki tarafında da gizlice bekleyen biri olabilir ama pencere için aynı şeyi hayal etmeyiz. Kapıyı kırabilirsiniz – açık bile olsa. Tabii, Alphonse Allais'nin dediği gibi, aptalca ve gaddarca olabilir böyle bir şey. Oysa pencereden girmek hep laubali, her halükârda kasıtlı bir edim kabul edilirken, kapıdan genellikle farkında olmadan geçeriz. Dolayısıyla, ilk değerlendirmede, kapının alet olarak işlevi pencereninkiyle aynı değildir.

Kapı doğası bakımından simgesel düzene aittir ve gerçek mi simgesel mi olduğunu pek bilmediğimiz –ama ikisinden biridir– bir şeye açılır. Açıklık ile kapalılık arasında bir bakışsızlık vardır – kapının açıklığı girebilmeyi düzenliyordur, kapalı olunca da çevrimi kapatıyordur. Kapı hakiki bir simge, en âlâsından simgedir; insanın geçişinin bir yerde –girebilme ve kapanmayı birbiri içine geçirerek çizdiği çarpı işaretiyle– hep belli olacağı simgedir.

Bu iki özelliği birbiri üstüne kıvrıp kapatarak bir alan, yani çevrim yaratma, kapalı olunca bir şeyin geçtiği, açık olunca da geçmediği bir devre kurma imkânımız olduğu andan itibaren, tahmine dayalı bilim sibernetiğin gerçekleştirdiklerinin alanına geçti. Kendi başlarına hesap yapan, toplayan, bütünleştiren, insanın o âna dek kendi düşüncesine özgü sandığı her türden harika işi yapan makineler varsa bunun nedeni, hani diyorlar ya, elektrik perisinin birtakım çevrimler, sibernetik kapıların varoluşuna bağlı olarak açılan ya da kapanan, kesintiye uğrayan ya da yeniden kurulan çevrimler kurmamızı sağlamasıdır.

Unutmayın, söz konusu olan, girebilme ile kapanmanın, olduğu haliyle ilişkisidir. Kapı açıldı mı kapanır. Kapanınca açılır. Kapının açık ya da kapalı olması değil, açılıp sonra kapatılması, bir daha açılıp bir daha kapatılması gerekir. Elektrik devresi sayesinde, ve ona bağlı indüksiyon, yani *feed-back* sayesinde, kapının kapanması hemen bir elektromıknatısla açıklık durumuna çağrılmasına yeter, bu da bir daha kapanması, bir daha açılması demektir. Bu şekilde salınım denen bir şey üretirsiniz. Bu salınım kesilemedir. Kesileme de artık bir dizi montajla çocuk oyuncağı kadar kolayca düzenlenmiş eylemi tanımsız bir süre için kaydedebileceğiniz zemindir.

İşte bir kapı için dört durum – ilk ikisinde kapalı, diğerlerinde açık.

0
0
1
1

Bir başkasında dönüşümlü olarak açık ya da kapalı bir kapımız olabilir.

0
1
0
1

Keyfiniz öyle istediği için, sözgelimi, şimdi de ilk iki kapının konumuna bağlı olarak üçüncü bir kapının açık ya da kapalı olmasını buyuruyorsunuz.

0	0	:	0
0	1	:	1
1	0	:	1
1	1	:	1

Formül 1

Burada üçüncü kapının açık olması için önceki kapılardan en az birinin açık olması yeterli olacak.

Başka formüller de var. Üçüncüsünün açık olabilmesi için ilk ikisinin açık olmasını buyurabilirsiniz.

0	0	:	0
0	1	:	0
1	0	:	0
1	1	:	1

Formül 2

Çok ilginç olan üçüncü bir formül:

0	0	:	0
0	1	:	1
1	0	:	1
1	1	:	0

Formül 3

Burada üçüncü kapının ancak ilk iki kapıdan sadece biri açık olduğu zaman açık olacağını buyurmuş oluyorsunuz.

Nedir bunlar böyle? Ne istersek o. Formül 1'e mantıksal düzlemde birleşme ya da buluşma formülü denebilir. Formül 2'nin mantıksal bir yorumu var, formüle hükmeden yasa aritmetik çarpımın yasası olduğu için buna mantıksal çarpım dendiği oluyor. Son olarak formül 3 de ikilik modülde toplamadır. 1 ile 1'i topluyorsunuz, ikili işaretleme dünyasında bu 0 ediyor ve 1'i sonraki basamağa geçiriyorsunuz.

Bu 0 ve 1'i, yani mevcudiyet ile namevcudiyetin işaretlerini gerçeğin içinde ete kemiğe büründürme, belli bir ritimle, temel bir kesilemeyle ete kemiğe büründürme imkânı bize sunulduğu andan itibaren, bir şey gerçeğe geçmiş olur ve kendimize şunu sormak durumunda kalırız (belki çok uzun süre için değil ama sonuçta kimi ihmal edilemeyecek zihinler yapıyor bunu): Karşımızda düşünen bir makine mi var?

Bu makinenin düşünmediğini pekâlâ biliriz. Biz yapmışızdır onu ve düşünmesini istediğimiz şeyi düşünür. Ama makine düşünmüyorsa biz de bir işlem yaptığımız esnada düşünmüyoruzdur. Makineyle bire bir aynı mekanizmalara uyuyoruzdur.

Bu noktada önemli olan, mümkün kombinasyonlar zincirinin bu şekilde, kesinliğini koruyarak var olan bir düzen olarak, her türlü öznelikten bağımsız olarak incelenebileceğini fark etmektir.

Sibernetik sayesinde simge bir cihazda ete kemiğe bürünür – ama o cihazla birbirine karışmaz, çünkü cihaz onun dayanağından ibarettir. Ve simge cihazda kelimenin tam anlamıyla özne-ötesi (*transsubjectif*) bir şekilde ete kemiğe bürünür.

Size uzun gelebilecek yollardan işlem yapmış olabilirim. Ama sibernetiğin bize kattığı şeyin, özellikle de mesaj mefhumunun anlamını kavramanız için bunları aklınızda tutmanız lazım.

4

Sibernetikteki mesaj mefhumunun bizim mesaj diyegeldiğimiz –her zaman için bir anlamı olan– şeyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Sibernetikteki mesaj bir dizi göstergeden ibarettir. Ve bir dizi gösterge her zaman bir dizi 0 ve 1'e indirgenir. İşte bu yüzden malumat birimi dediğimiz şey, yani her tür göstergenin etkililiğini ölçmeye yarayan şu şey, düpedüz sıralı değişimden ibaret olan tuş takımı adlı bir ilksel birimle ilişkilidir her zaman.

Bu simgeler sistemi içindeki mesaj, birleşik bir kesileme temelinde karşılaşmanın kombinasyonu olan sıradan bir ağa, yani kesilemenin ta kendisi olan 1'e yakalanır.

Öte yandan malumat mefhumu sizin için çizmiş olduğum şu küçük tablolar gibi kolayca kavranabilir.

0	0	:	0
0	1	:	0
1	0	:	0
1	1	:	1

Şu şekilde okunacak bu tablodan yola çıkalım: Kazanabilmem için iki el üst üste artı gelmesi gerekiyor. Bu da demek oluyor ki başta kazanma beklentim $\frac{1}{4}$ 'tür. Diyelim ki bir el oynamışım. Eksi gelmişse artık hiç şansım yoktur. Artı gelmişse şansım $\frac{1}{2}$ 'dir. Bu da demek oluyor ki şansımda artış yönünde bir düzey farklılaşması olmuştur.

Enerji ve doğa fenomenleri hep inişli-çıkışlılığın eşitlenmesi yönünde ilerler. Mesaj düzeninde ve şans hesabındaysa, malumat arttıkça inişli-çıkışlılık farklılaşır. Hep arttığını söylemiyorum, çünkü artmadığı durumlarla karşılaşabiliriz, ancak ille de azalmıyor ve her

zaman farklılaşmaya doğru gidiyor.

Dil adını verdiğimiz her şey işte bu temel öge etrafında düzenlenebilir. Dilin gün yüzüne çıkması için imla, sözdizimi gibi küçük şeylerin devreye girmesi gerekir. Ama bunlar zaten baştan vardır, çünkü bu tablolar tamı tamına bir sözdizimidir ve bu nedenle makinelere mantıksal işlemler yaptırabiliyoruzdur.

Bir başka deyişle, bu perspektifte, sözdizimi semantikten önce var olur. Sibernetik bir sözdizimi bilimidir ve kesin bilimlerin gerçeği bir sözdizimine bağlamaktan başka bir şey yapmadıklarını bize fark ettirmek için yaratılmıştır pekâlâ.

Peki, semantik, yani somut diller, hani muğlaklıklarıyla, duygusal içerikleriyle, beşeri anlamlarıyla kullandığımız diller, nedir? Semantiğin insanların arzularıyla doldurulmuş, dayanıp döşenmiş olduğunu mu söyleyeceğiz?

Anlamı bizim kattığımız kesin. En azından pek çok durumda kesin. Peki ama makinede dolaşımda olan her şeyin hiçbir şekilde anlamı olmadığı söylenebilir mi? *Anlam (sens)* kelimesini bütün anlamlarıyla düşünersek muhakkak ki söylenemez, çünkü mesajın mesaj olması için yalnızca bir dizi göstergenin değil bir dizi yönlendirilmiş göstergenin olması gerekiyor. Mesajın bir sözdizimine göre işlemesi için makinenin belli bir yönde (*sens*) ilerlemesi gerekiyor. *Makine* dediğimde de yalnızca küçük bir kutunun söz konusu olmadığını seziyorsunuzdur – kâğıt üstüne küçük 1 ve 0'lar yazdığımda, bunların dönüşümünü sunduğumda, bu üretim de her zaman için yönlendirilmiştir.

Dolayısıyla bu ilkel dilin içine anlamı/yönü sokanın tek başına insan arzusu olduğunu söylemek kesinlikle doğru olmaz. Bunun kanıtı, makineden beklemediğimiz bir şeyin çıkmamasıdır. Bu da, bizi ilgilendiren değil, öngördüğümüz şey demektir. Makine durmasına karar verdiğimiz noktada durur ve o noktada belli bir sonuç okunur.

Sistemin temeli bu aşamada oyunun içinde. Şans mefhumuna, yani belli bir beklentiye, ki bu da kendi başına bir anlamdır, dayanmıyor olsaydı bu temel nasıl kurulabilirdi ki?

Alın size en arındırılmış biçimiyle simge. Böyle bir şeyin kendi başına sunabilecekleri, sözdizimi yanlışlarından ibaret değildir zaten. Sözdizimi yanlışları olsa olsa hata üretir, birer kazadan ibaret-

lerdir. Daha bu düzeyde bile doğru ile yanlış söz konusudur. Biz analistler için bu ne anlama geliyor? Bize hitap eden insan öznesiyle ne yapacağız?

Söylemi saf olmayan bir söylemdir. *Saf olmayan* dedim ama sırf sözdizimi yanlışları yüzünden mi? Tabii ki hayır. Bütün psikanaliz, insan söyleminden geçerli bir şey çekip çıkarmanın mantık meselesi olmaması üstüne kuruludur tam da. Anlamı, kendi anlamı olan bu söylemin ardında, daha doğrusu onun aracılığıyla tezahür eden simgesel işlevde ararız. Şu anda *simge* kelimesinin bir başka anlamı da su yüzüne çıkıyor.

Bu noktada sibernetiğin bize gösterdiği değerli bir olgu devreye giriyor – insan söyleminin simgesel işlevinden elenemeyecek bir şey var, o da imgeselin orada oynadığı rol.

İlk simgeler, doğal simgeler belli sayıda egemen imgeden çıkmıştır – insan bedeninin imgesinden, güneş gibi, ay ve benzeri bir takım bariz nesnelerin imgesinden. İnsan diline ağırlığını, mekanizmasını ve coşkusal titreşimini de bu verir. Bu imgesel simgeselle türdeş midir? Hayır. Psikanalizi bu imgesel temaların pekiştirilmesine indirgemek, öznenin seçilmiş, ayrıcalıklı, –şimdilerde moda olan bir terimle, “nesne ilişkisi” denen şeyin modülünü sunan– egemen bir nesneyle birleştirilip kaynaştırılmasına indirgemek psikanalizin anlamını saptırmaktır.

Sibernetiğin pekiştirdiği bir şey varsa, o da kökten simgesel düzen ile imgesel düzenin farklılığıdır. Daha yakınlarda bir sibernetikçi bana, ne söylenirse söylensin, *Gestalt* işlevlerinin sibernetiğe tercümesinde, yani doğru biçimlerin birleştirilip kaynaştırılmasında çok zorlandıklarını itiraf etti. Yaşayan dünyada doğru olan biçim simgeselde yanlış biçimdir.

Hani sık sık söylüyorlar ya, tekerleği insan icat etmiştir. Tekerlek doğada yoktur, ama doğru bir biçimdir, çemberdir. Buna karşılık doğada noktalarının izini çevrimlerinin her birine nakşeden tekerlek yoktur. İmgeselde dairemsi yoktur. Dairemsi simgesele ait bir keşiftir. Bu dairemsi sibernetik bir makinede pekâlâ yapılabilecekken, iki makinenin diyalogu yoluyla bir yuvarlağı diğeriyle örtüştürmekte, son derece yapay yollar hariç, çok zorlanıyor.

İki düzlemin –imgesel ile simgesel düzlemlerinin– esas ayrımını

ortaya çıkaran işte budur.

İmgeselin bir eylemsizliği vardır; bunun öznenin söyleminde araya girdiğini, onu bulandırdığını görürüz; keza birinin iyiliğini istediğimde kötülüğünü istediğimi, birini sevdiğimde kendimi sevdiğimi, tam kendimi sevdiğime inandığımda başkasını sevdiğimi anlamama engel olduğunu görürüz. Bu imgesel karışıklığı ortadan kaldırmak ve söyleme söylem olarak anlamını geri kazandırmak tam da analizin diyalektik icrasıdır.

Soru şu: Simgesel olduğu haliyle var mı, yoksa imgesel düzeydeki birleşip kaynaşmaların ikinci dereceden düşleminden mi ibaret? Analizde iki yönelim arasındaki seçim işte bu noktada yapıyor.

Tarihin maceraları içinde bütün anlamlar uzun süredir semantiğin safrasında biriktiği için, psikanalizde olduğunu bilmesi ve psikanalizin de birtakım normlar ifade etmesi itibariyle, özneyi söylemine vermiş olduğu anlam/yön içinde takip etmek mi söz konusu? Özneyi iyi ve nazik olmaya, filanca deliğin imgesinin hükmettiği evrelerden çıkmış, içgüdüsel olgunluğa ulaşmış hakiki bir kişi olmaya özendirmek mi söz konusu? Analizde bu temel imgelerle birleşip kaynaşma, imgesel bakımından bir düzeltme, bir normalleşme mi söz konusu, yoksa anlamın söylemde, öznenin dahil olduğu şu evrensel söylemin sürekliliği içinde özgülleşmesi mi söz konusu? Ekoller işte burada ayrışıyor.

Freud'da bu yön/anlam duygusunun (*ce sens du sens*) şahikası vardı; bu da eserlerinden bazılarının, –sözgelimi “Üç Kutu Teması”nın– bir kâhin tarafından yazılmış gibi, şiirsel ilham cinsinden bir anlam yol göstermiş gibi okunmasına yol açmıştır. Analizin, dile getirilemeyi değil de anlamı (*le sens*) arayarak Freudcu yönde (*dans le sens freudien*) devam edip etmeyeceğini bilmek gerekiyor.

Ne demek anlam? Anlam, insan varlığının şu ilksel ve ilkel dilin efendisi olmamasıdır. İnsan oraya atılmıştır, dahil edilmiştir, dışlıları arasına sıkışıp kalmıştır.

Kökenini bilmiyoruz. Bize örneğin diyorlar ki asal sayılar dillerde sıralama sayılarından önce ortaya çıkmıştır. Beklentimize ters. İnsanın sayıya sıralama üzerinden, dans, dindışı ve dinsel tören alayları, öncelik sıraları, kent-devletin organizasyonu (ki sıra ve hiyerarşiden başka bir şey değildir) yoluyla girdiğini düşünebilirdik. Yine

de dilbilimciler asal sayının önce ortaya çıktığını doğruluyor.

Bu paradoksa şaşırmamız lazım. Burada insan evinin efendisi değildir. Bütünleşip parçası olduğu ve kombinasyonlarıyla hüküm süren bir şey vardır. İnsanın doğa düzeninden kültür düzenine geçişi, sınıflandırıp açıklamaya yarayacak matematik kombinasyonlara uyar. Claude Lévi-Strauss bunlara temel akrabalık yapıları adını veriyor. Yine de ilkel insanların birer Pascal oldukları varsayılmaz. İnsan bütün varlığıyla sayıların tören alayına, imgesel temsillerden ayrılan ilkel bir simgeciliğe dahil olmuştur. İnsana dair bir şey işte bunların ortasında kendisini kabul ettirmek/tanıtmaq zorundadır. Ama kendisini kabul ettirmek zorunda olan, Freud'un bize öğrettiğine göre, ifade edilmez, bastırılır.

Makinede zamanında çıkıp gelmeyen düpedüz başarısızdır ve hiçbir hak talep edemez. İnsandaysa öyle olmaz, kesileme yaşayan bir şeydir ve zamanında gelmeyen, askıda kalır. Bastırmada söz konusu olan budur.

Kuşkusuz, ifade edilmemiş olan var olmaz. Ama bastırılmış olan hep oradadır, ısrar eder ve var olmayı talep eder. İnsanın bu simgesel düzenle temel ilişkisi tam da simgesel düzenin kendisini kuran şeydir – varlık olmayanın varlıkla ilişkisi.

Tatmin edilmek için ısrar eden, ancak tanınmayla tatmin edilebilir. Simgesel sürecin hedefi varlık olmayanın varlığa gelmesi, konuşmuş olduğu için var olmasıdır.

22 Haziran 1955

XXIV

A, m, a, S

Verbum ve dabar.
Makine ve sezgi.
Tedavi şeması.
Libidinal ve simgesel.

Sondan bir önceki toplantımızda size yönelttiğim sorgulama karışık bir başarıyla sonuçlandı ve bu oturum katılanların kafalarında farklı etkilere yol açtı. Enstrümanımı psikanaliz ve sibernetik konulu konferansında söyleyeceklerimle uyumlandırmanın bir yoluydu bu. Umarım sizin için de yararlı olmuştur.

1

O anda üstünde durmadım, çünkü konuların birbirini izlediği kervanda bu size yeni bir sapma duygusu verecekti, ama İbranice ile ilgili yorumunuzu aklımda tuttum. Peki, Aziz Yuhanna İncili'nin ilk ayetindeki *verbum*'un İbranice *dabar* olduğunu bana söylediğinizde ne demek istediniz? Neye dayanıyorsunuz?

Tuzak değil bu. Bir saat önce bu mesele üstüne yeniden düşündüm ve bu konuda sizin kadar bilgili değilim, hatta sizden daha az bildiğim kesin.

Bay X: *Birincisi, burada bizi bunu düşünmeye çağıran a priori bir olgu olduğunu söyleyeceğim.*

Aziz Yuhanna'nın Yunanca yazdığı muhakkak olsa bile ille de Yunanca düşünmesi gerekmiyordu, örneğin *logos*'u Babil *logos*'u idi.

Siz İbranice *dabar*'ı düşündüğünü söylüyorsunuz. Nedenini söyler misiniz? Çünkü sonuçta *dabar*'ın anlamını İbranicede söylemenin tek yolu bu değildi.

Bay X: Soruyu özetlemek için Aziz Yuhanna'da hakikaten Platoncu olan hiçbir kavram bulunmadığını söyleyeceğim. Bu bir gerçek ve size bunu kanıtlayabilirim. İlginç olansa genel anlamda logos...

Size Platoncu kavramlardan söz eden kim? *Verbum* üstünde o vesileyle durarak kelimeyi Latince kullanımına yaklaştırdım; geçen yıl tefsir ettiğimiz *De Significatione*'de Aziz Augustinus'un kelimeyi kullanma biçimi bizi buna götürmüştü. Bu durumun bütün içerimlerini son konferansımdan sonra daha iyi sezmiş olmalısınız. *Verbum*'un belki bütün sözlerden, hatta Tekvin'deki *fiat*'tan (olsun) bile önce, bir tür ön aksiyomatik olarak var olduğunu ima ettim. Siz de bu noktada bana bunun İbranice *dabar* olduğunu söyleyerek itiraz ettiniz.

Bay X: Siz Başlangıçta dil vardı, dediniz. Bunun üzerine *Leclair* Dil değil söz, dedi. Ben de onayladım.

İki soru var. Birincisi, Aziz Yuhanna'nın logos'unun altında neden *dabar* var? İkincisi, *dabar* daha ziyade söz mü demek? Bu iki soruyu ele alın. Öyleyse neden *dabar*?

Bay X: İki nedenle. Birincisi, Tekvin'in başına çok net bir örtük gönderme bu.

Tekvin'in başında üçüncü ayette *fiat lux* (ışık olsun), tam olarak *va'omer* geçiyor. Ama *va'omer dabar* değil. Hatta tam tersi.

Bay X: Yok canım, tam tersi değil.

Neden değil, açıklayın.

Bay X: Bir *hahamî* gelenek var, Tekvin'in bu üçüncü ayetini, Yaradan ile yaratılmışlar arasındaki aracı bir varlık olarak isim haline getirmiştir kısmen; aracı varlık da, bilgelik var olduğu için, söze tekabül

ediyor. Ama kesin olan bir şey varsa o da Kutsal Kitap geleneğinde ratio, Yunanca anlamıyla logos kavramının kesinlikle olmadığı. Bunu Bultmann çok derin analizlerle gösterdi. Evren kavramı Kutsal Kitap geleneğinde yoktur. Her şeyi birbirine bağlamayı sağlayan değişmez, belirlenmiş yasa kavramı onda yoktur – ki Yunanca logos kavramının anlamı budur, dünyanın rasyonalitesi, dünya da her şeyin birbirine bağlı, mantıklı şekilde ortaya çıktığı bir bütün olarak görülür. İbraniler hep şeylerin toplamından, ya da yer ile gökten, falan söz ederler. Ama durağan, özcü kavramlarla düşünmezler.

Konferansımı dinledikten sonra sizce ben kökten bir simgesel düzenden söz ederken şu yerler oyununu, belirlenimciliğin öncesinden, evrenle ilgili her türlü rasyonelleştirilmiş tasavvurun öncesinden gelen şu başlangıçtaki tahmini, şu ilksel tahmini mi kastediyorum? Deyiş yerindeyse, gerçeğe birleşmeden önceki rasyoneli mi kastediyorum sizce? Hani şu dört nedenselliği, yeter-neden ilkesini falan feşmekân?

Bay X: *Ama siz Başlangıçta dil vardı, dediğinizde bu, şimdiki rasyonelliğin geriye dönük bir yansıtması gibi oluyor.*

Benim öyle bir şey söylemem söz konusu değil. Ben değil Aziz Yuhanna söylüyor zaten.

Bay X: *Hayır, o öyle bir şey söylemiyor.*

Gelin Peder Beirmaert, çünkü X'in filolojik uzmanlığını göstermeye çalışıyoruz. Samilerde Aristoteles'in sisteminin sunduğu tasavvur gibi O harfi kadar kapalı bir evren tasavvuru olmadığına katılıyoruz.

Bay X: *Samilerin evreni hareket halindedir, rasyonel bir yasası yoktur. Doğada olan, Tanrı'nın sözünün yankılanmasıdır. Her şeyin kişisel girişimle meydana geldiği, belirlenmemiş, rasyonel olmayan bir evren, –isterseniz şöyle diyelim– tarihsel bir evrendir bu.*

Evet ama bu onun rasyonel olmadığı anlamına gelmiyor, çünkü söz onu düzenler.

Bay X: *Şöyle diyeyim: özcü olmayan bir evren.*

Siz ne diyorsunuz, Peder Beirnaert?

Peder Beirnaert: *Ben de herkes gibi Kutsal Kitap'ı inceledim.*

Burnett diye birinin ne yaptığını biliyor musunuz?

Bay X: *Evet.*

Aziz Yuhanna'nın ilk ayetini çok dikkatli incelemişti. Siz bana itirazda bulunduktan sonra bu metni yeniden bulamadım, ama en azından vardığı sonuç aklımda. Diyor ki Aziz Yuhanna'nın *logos*'unun Aramice *memmra* olduğunu farz etmek lazım.

Bay X: *O da İbranice dabar ile aynı şey. Dediğim gibi, biraz isimleştirilmiş, hahamî dabar.*

Mesele bu değil.

Bay X: *Demek istediğim, bir sürü şeyin yolu bu ayete çıkmıştır: Tekvin geleneği, ondan sonra hahamî düşüncenin eğilimi.*

Her halükârda *memmra* Tekvin'in ilk ayetindeki *va'omer*'e çok daha yakındır, aynı kök sonuçta. Bir saat önce *Genesius*'ta *dabar*'ın anlamına baktım. *Duxit, locutus est* (yol gösterdi, söyledi) tarzı ete kemiğe bürünmüş bir buyruk bu, hatta *insidiatus est*'in –özendirmek, baştan çıkarmak– çevirisine kadar uzanıyor. Kök-zamansal olana inen sözdeki her türlü, bozuk, kusurlu, yozlaşmış şeyi ima ediyor tamını tamına. Her halükârda, *dabar* her zaman için tuzaklı, aldatıcı olandır; *ammara* ile ilişkili olarak, en hükümsüz niteliğiyle sözdür.

Bay X: *Hayır, her zaman öyle değildir. Sözgelimi gök gürültüsü Tanrı'nın sözüdür, ve hükümsüz anlamda sözü değildir. Bahsettiğiniz anlam türemiş (dérivé) bir anlamdır ama ilk anlamı bu değildir.*

Ama bu nereye doğru sürüklediğini (*dérive*) de gösteriyor size.

Bay X: *Sürükleyebilir tabii, sürükleyebilir.*

Bu açık seçik görülmüştür.

Bay X: *Pek tabii, ama bu hiçbir şeyi kanıtlamaz.*

Ama en azından bu *dabar*'ı Aziz Yuhanna'nın Yunanca metnindeki *logos*'un –kabul edelim ki, epey önem verildiği için, sorunlu– kullanımıyla özdeşleştirmeyi gerektiren bir şey olmadığını gösteriyor bu.

Bay X: *En azından bir şey kesin, logos'un Platoncu anlamını dışarıda bırakmak lazım, çünkü başka hiçbir yerde kesinlikle geçmiyor.*

Ama benim kastım o değildi.

Bay X: *Her halükârda dil diye çevirmemek lazım.*

Söz konusu olan *logos* için Latince *verbum*'un kazandırdığı esnekliği ihmal etmemek lazım. *Logos*'u şeylerin nedeni/mantığı şeklindeki anlamından başka bir şeye, yani *fiat*'a çerçevesini kazandırmış olan şu namevcudiyet ve mevcudiyet oyununa dönüştürebiliriz. Zira *fiat* kendisini önceleyen bir olmama zemininde meydana gelir. Bir başka deyişle, bana öyle geliyor ki *fiat*'ın, en kökensel yaratıcı sözün bile, ikincil olduğu düşünülemez değil.

Bay X: *Evet. Ama, bence burada zamansal tarih sırasının başına yerleşiyor ve, sizin ima ettiğinizin aksine, öteye gitmiyoruz.*

Söz bahis konusu olunca *başlangıçta, in principio* demenin seraba benzer bir yanı var.

Bay X: *Şu anda ne demek istediğinizi pek iyi anlayamadım.*

Meseleler belli bir imgesel sezgiyle yapılandırıldıktan sonra sanki hep buradaymışlar gibi görünür ama bu bir seraptır pek tabii. İtirazınız şu anlama geliyor: Bu oluşturulmuş dünyanın, onu kuran bir model veya arketip içinde, geriye dönük bir etkisi vardır. Ama ille de arketip değildir bu. Yoğunlaştırmaya tekabül eden bir arketipte geriye dönük etki size öğrettiklerimin tamamen dışındadır. Platoncu *logos*, ezeli ve ebedi fikirler, böyle bir şey değildir.

Bay X: *Ben söz ile karşıtlığı içinde dil'i hep bu yoğunlaştırma, bu var olan her şeyin özü olarak anlamışımdır.*

Dil kelimesinin size sezdirmeye çalıştığım bir diğer anlamı da budur.

Bay X: *Aa!*

Bir namevcudiyetler ve mevcudiyetler silsilesi, daha doğrusu namevcudiyet zemininde mevcudiyet, bir mevcudiyetin var olabilmesinin oluşturduğu bir namevcudiyet söz konusu. Gerçek'te namevcudiyet yoktur. Ancak olmadığı bir yerde mevcudiyetin olabileceğini öne sürdüğünüz takdirde namevcudiyet vardır. Karşıtlığı, zıtlığı yaratması itibariyle kelamı, *in principio*'ya yerleştirmeyi öneriyorum. 0 ile 1'in kökensel çelişkisidir bu.

Bay X: *Peki hangi bakımdan sözle karşıtlık var arasında?*

Kelam söze kökte olma durumunu kazandırıyor.

Bay X: *Evet, ama bu duruma pekâlâ söz adını da verebilirsiniz, dil adını da, çünkü bu karşıtlığın o derece ötesinde bir şey bu.*

Doğru. Ama ben de size bunu işaret etmek istiyorum. Burada bir bakıma yasacı bir yönelime tekabül eden *dabar*'ın söylem düzeyi değil, deyiş yerindeyse bir tür ana/efendi kelime söz konusu.

Bay X: *Ya!*

Eve dönünce *Genesius*'a bir daha bakın.

Bay X: *İyi de ben bu metinlerin hepsini irdeledim. Guideau'nun harika bir makalesi var, olabilecek her metni toplamış, bu yönde ilerlemiyor o. Sizin dediğiniz gibi aldatma, faka bastırma (insidieux) yönüne işaret eden Genesius'tan daha nüanslı buluyorum onu.*

Dabar'ın *insidiatus est* yönüne gidebilecek olması, ne kadar esnek olduğunu gösteriyor.

Bay X: *Nasıl ki söz gevezelik haline gelebilirse, o da esneyebilir, evet.*

Peder Beirnaert: *Fransızca söz kelimesi için de aynı şey söz konusu – konuşuyor, yani hiçbir şey yapmıyor.*

Tam olarak öyle değil, çünkü *dabar*’ın boşluk yönü yok.

Bay X: *Bir metin var, İşaya 53* – Tanrı’nın sözü yere iniyor ve döl-lenmiş olarak geri çıkıyor. Yaratıcı sözdür bu, aldatıcı söz değil; Aramice memmra’ya karşılık geliyor, kısmen isim haline getirilmiş, canlılık dolu sözdür.*

Sizce Aramice *memmra*’nın anlamı bu mu? Sizce hayatla en küçük bir uzlaşma var mı bu sözde? Bu noktada ölüm içgüdüğü düzeyindeyiz.

Bay X: *Konuşan ile ürettiği arasında aracı olarak var olanı anlamaya çalışma eğiliminden geliyor bu. Bunun belli bir istikrara sahip olması gerekiyor ve, isterseniz şöyle söyleyeyim, İbrani düşüncesinde spekülâtif eğilimin başlangıcıdır bu.*

Nedir o, dabar mı?

Bay X: Memmra.

Sizce öyle mi?

Bay X: *Evet, hahamî gelenekte.*

Peder Beirnaert: *Memmra hangi dönemde ortaya çıkıyor?*

Bay X: *3. yüzyıl olmalı.*

Burnett, sözünü ettiğim makalede, her türden bilgi kontrolünü yapmış olarak, Aziz Yuhanna’nın Aramice düşündüğünü ortaya koyuyor.

Bay X ve Peder Beirnaert: *Orası kesin.*

Hahamî gelenek dediğiniz şey bunun gnostik yorumu.

* Konuşmacının yanlış hatırladığı anlaşıyor, 55. babın 10 ve 11. ayetlerinden söz ediyor olmalı: “Yağmur ve kar nasıl göklerden iner ve oraya dönmezlerse, yeri sular ve onu doğurtup ekinini yerden bitirir, ikinciye tohum ve yiyiciye ekmek verirse; ağızımdan çıkan sözüm de öyle olacaktır...” –ç.n.

Bay X: *Evet, gnostik düşünceye tutunacak bir toprak sunduğu açık ama kendi başına öyle değil. Her şeyi yasalara bağlamaya çalışan yasacı bir düşüncedir esas itibariyle.*

Sizce *dabar* buna daha yakın değil mi?

Bay X: *Hayır, memmra öyle.*

2

Burada size kafamdan bir şeyler öğretmiyorum. Deneyimlenmeden doğru olduğunu kabul edeceğim, sizin de kaydedip heybenize atacağınız bir şeyleri buraya getirmeyi konumuza, dil ve söze uygun bulmuyorum. Pek tabii, işler ilerledikçe, heybelerimizdeki dil miktarı giderek artar, hatta beynimizden taşar, ama bu pek bir şeyi değiştirmez – üstüne mendilimizi kapatabiliriz.

Bu söylemin ardında hakiki bir söz varsa o da en az benimki kadar, belki ondan da fazla sizinkidir, sevgili dinleyicilerim.

Geçen oturumda sizden bana soru sormanızı istemiştim. Sorular biraz zayıf kalınca da size bir konu önermiştim – dil ve söz konusunda ulaşmaya çalıştığım şeyden ne anlıyorsunuz? Bu konuda nitekim geçerli itirazlar ifade edildi; tam açıklama yaparken bu itirazlara ara verilmiş olması, hatta kafa karışıklığına yol açabilmiş olmaları insanın hevesini kaçırarak bir şey değil. Bunun tek anlamı analizin sürmekte olduğudur.

Vermiş olduğum konferans bu yılki çalışmamızın başlattığı her şeyin bir bakıma diyalektik doruğu sayılabileceği için, bugün size yine bana yöneltecek sorunuz var mı diye soracağım. Sizden bir kez daha, başlangıç konumumuz olduğu için analiz deneyiminde unutmamamız gereken şu meçhule, şu bilinmeyen bölgeye atılmanızı istiyorum.

Bazıları analizin teorisinin yapılmasına gelince benim teoriyi inşa ettiğimi, size kendi inşamı sunduğumu, sizin de buradan onunla ayrıldığınızı söylüyor. Böyle olmasını istemiyorum. Bildiğiniz gibi her türden çekincemin olduğu bu arketipik ve Platoncu düzen kar-

şısında, tıpkı simgeselin su yüzüne çıkması için var olan şu ilksel söz karşısında olduğu gibi, biz –kelimenin tam anlamıyla– *tasavvur etmek/gebe kalmak (concevoir)* mecburiyetindeyiz.

Her şeyin zaten yazılmış olduğunu bir an için olsun aklımızdan geçirmiyoruz. Sayın Lefebvre-Pontalis'in geçen gün belirttiği gibi, konuşan özne olmasaydı hiçbir şey olmazdı. İşte bu nedenle yeni bir şey olması için cehaletin olması gerekiyor. Biz işte bu konumdayız ve bu yüzden –tam anlamıyla– *tasavvur etmek* mecburiyetindeyiz. Bir şey bildiğimiz zaman artık hiçbir şey *tasavvur* etmeyiz.

Kim söz alacak? Cinleri gelmiş benzeyen Sayın Marchant?

Bay Marchant: *Bana şu anda gelmiş olan cinler beni karşı çıkmaya yönlendiriyor. Soru sormaktan ne yarar göreceğiz?*

Son konferansımdaki söylemimde size ani, kaçamaklı, kısa, unutulmuş gibi gelen ve bağ kurmanızı engelleyen bir dönemeç olabilir.

Bay Marchant: *Deyiş yerindeyse, çok daha üst düzeyde bir soru soracağım. Burada, aylar boyunca her birimizin neyi alabilecekseniz aldığı bir seminer dinledik. Soru sorunca hep tüm bunları daha sağlam bir düzeye, içerdikleri sorunlarla birlikte, indirgeme eğilimimiz oluyor.*

Bu seminerler analiz pratiğinde bir işe yarasın diye yapıyor, pratiğin tamamen kavramlaştırıldığını da unutmayın.

Bay Valabrega: *Konferansınızla ilgili bir sorum var. Sibernetik makinenin belki tanıyabileceği belki de tanıyamayacağı üçgenlikten söz ettiniz. Peki bu mefhum imgesel düzene mi ait, simgesel düzene mi? Siz demin cehaletten söz ettiniz ya, aklıma Nicolaus Cusanus geldi; De Docta Ignorantia'nın (Bilgince Cehalet) birinci kısmı boyunca üçgenlik mefhumunun biçimsel analizini yapıp, bana öyle geliyor ki, onu simgeye bağlıyor.*

Birtakım *Gestalten*'in –kelimenin simgesel anlamıyla– biçimselleştirilmesinde karşılaşılan özel güçlükler konusunda söylediklerimi kastediyorsunuz. Ama ben örnek olarak üçgeni değil yuvarlağı verdim, ikisi farklı.

Bay Valabrega: *Sözlerimle şunu kastediyordum: Sibernetik makine, uzamdaki konumuna bağlı olarak, bir biçimi tanıyabilir de tanımayabilir de. O zaman benim kafam karıştı, başkalarının da – bu deneylerdeki yuvarlaklık ya da üçgenlik sizin için simgesel düzene mi imgesel düzene mi ait artık bilemiyorduk.*

Sezgisel olan her şey simgeselden çok daha ziyade imgelele yakındır. Sezgisel öğeleri olabildiğince kökten biçimde yok etmek şu anda hakikaten matematiksel düşüncenin meselelerinden biri. Sezgisel öğe matematiksel simgeselin gelişiminde bir leke olarak görülüyor. Bu demek değil ki matematikçiler meselenin çözüme kavuşturulduğunu düşünüyor. Kimilerine göre sezgi yok edilemez. Yine de her şeyi aksiyomatiğe indirgeme hevesi sürüyor.

Makine ise soruyu çözüme kavuşturamaz pek tabii. Bir makineyi perspektifteki her türlü sapmaya rağmen doğru biçimi tanıyacak duruma getirmeye çalıştığımız her seferinde ne olduğuna bir bakın. Doğru biçimi sezgide, imgelemde tanımak bizim için en basit şey olarak sunulur Gestaltçı teoride. Makinedeyse benzer basitlikte bir sonucu asla üretemiyoruz – makinenin özel bir biçime duyarlılığı diyebileceğimiz şeyi hep en aşırı, en yapay kompozisyonlarla, uzamın noktası noktasına taranmasıyla, bir *scanning* (tarama) ile ve bunları takiben çok karmaşık formüllerle tertip edebiliriz. Bir başka deyişle, doğru biçimler makineler için en basit formüller demek değildir. Bu da deneyimde, imgesel ile simgesel arasındaki karşıtlığı yeterince gösterir.

Bay Valabrega: *Kendimi iyi ifade edememişim. Sözünü ettiğiniz, matematiğin kökeniyle ilgili sezgici olanlar ile olmayanlar arasındaki tartışmanın ilginç olduğu kesin ama sorduğum soruya nispetle eski, biraz yanak kalıyor bu tartışma. Sorum üçgen ya da yuvarlağın algılanmasıyla değil mefhumuyla ilgili. Kastım sözgelimi üçgenin bizzat mefhumunda bulunan varış noktası.*

Gönderme yaptığınız metni yeniden ele alabilirdik. Bu yıl azami ve asgarilerle ilgili olarak bir kısmını yeniden okudum ama Nicolaus Cusanus'un üçgen meselesini nasıl ele aldığını şu anda hatırlamıyorum. Galiba üçgen onun için üçgenden ziyade üçlülüktür.

Bay Valabrega: *Özel olarak ona gönderme yapmıyorum. Bana öyle geliyor ki üçgenlik mefhumu, matematikçilerin sezgici olan ve olmayan konumları ne olursa olsun, simgeselden başka bir şey olamaz.*

Hiç kuşkusuz.

Bay Valabrega: *O zaman sibernetik makinenin bu üçgenliği tanınması gerekirdi ama tanımıyor. Bana öyle geliyor ki siz bu nedenle üçgenliğin aslında imgesel düzene ait olduğunu söylemeye meylettiniz.*

Kesinlikle hayır.

Makinenin tanınmasına daha sorunlu bir anlam yüklemek lazım. Sözünü ettiğiniz üçgenlik ise bir bakıma makinenin yapısının ta kendisidir. Makine de bundan hareketle bu şekilde belirir. Elimizde 0 ve 1 varsa, ardından bir şey gelecektir. 0 ve 1'lerin bağımsızlığı, mevcudiyet-namevcudiyet yananamlarının simgesel üretimi bir silsileden hareketle kurulur. Size mantıksal ürünün, mantıksal toplanmanın her zaman üç sütunu olduğunu belirtmiştim. Filanca sütunda, 0 ve 1, 1 eder; falancasında 0 ve 1, 0 eder. Bir başka deyişle üçlülük makinenin yapısı için elzemdir. Ve, pek tabii, ben üçlülüğü imgeye elverişli olan üçgenliğe tercih ederim.

Bay Valabrega: *Ben üçlülükten değil üçgenlikten söz ediyordum. Üçgenin kendisinden, üçlülük değil de üçgenin üçgenliği mefhumundan.*

Biçim olarak üçgeni mi kastediyorsunuz?

Bay Valabrega: *Şayet bu mefhum, sandığım gibi, simgesel düzene aitse, üçgen biçimini tanıyan bir makinenin niye inşa edilemediği açıklanamaz.*

Aynen öyle, tam da imgesel düzene ait olduğu ölçüde.

Bay Valabrega: *Öyleyse simgesel düzene ait değil.*

Makinede gerçekten minimal olan işlev 3'tür.

Bay Riguet: *Evet. Soruyu biraz genelleştirebilir, makinenin bir başka makinede üçlü bir ilişkiyi tanıyıp tanıyamayacağını sorabiliriz. Yanıt evettir. Her durumda üçgeni tanıması, bana kalırsa, henüz çözülmüş olmasa da imkânsız bir soru değildir. Ama biçimlerin düzeninde üçgen çok simgeleştirilmiştir – doğada üçgen yoktur.*

Bay Valabrega: *Problem çözülemez olsaydı söz konusu üçgenlik mefhumunun bütünüyle simgesel düzene ait olmadığını, aynı zamanda imgesel düzene ait olduğunu varsaymak gerekirdi.*

Evet.

Bay Valabrega: *Yalnızca işlenmiş ve somut kavramlar varsa aksiyomatik araştırmalarla çelişki içindeyizdir. Aksiyomatikte öyle görünüyor ki sezgiye ait somut kavramlar yok ediliyor – en azından büyük ölçüde, geride bir kalıntı oluyor, kimileri ise hiçbir şey kalmadığını söylüyor. Burada bir sorun var.*

Ne kadar istenirse o kadar büyük bir marj olduğunu söylemek istiyorsunuz. Problemin çözümü yok henüz.

Bay Valabrega: *Evet, üçgenin doğada olmadığını söylemeniz anlamında. Öyleyse nedir bu sezgi? Somut bir kavram, mevcut biçimlerden yola çıkılarak geliştirilmiş bir kavram değil. Bir mefhumdur, simgeseldir.*

Bay Riguet: *Son zamanlardaki aksiyomatik araştırmalarda üçgen simgesel bir şeydir, çünkü üçgen belli bir ilişkidir.*

Evet. Üçgeni belli bir ilişkiye indirgeyebiliriz.

Bay Riguet: *Noktalarla düz çizgiler arasında bir buluşma mefhumu.*

Dolayısıyla da eninde sonunda makine tarafından tanınabilmeli midir?

Bay Riguet: *Evet. Ama değerlendirebildiğimiz bütün biçimlerin evreninin hangisi olduğunu çok kesin şekilde tanımlamak lazım. Ma-*

kineden de bunlar arasında iyi tanımlanmış bir biçimi tanımasını isteyeceksiniz.

Biçimlerin çoktan yapılmış simgesel indirgemesinden, aslında makinenin yaptığı çalışmadan hareketle somut, gerçek makineden işlem yapmasını istiyoruz.

Bay Marchant: *Burada betimleme söz konusu.*

Hayır, sanmıyorum.

Bay Riguet: *Bu buluşma ilişkisine –hangileri olduğunu sayıp dökmekten– belli sayıda özelliğe sahip olmayı dayatmak, ilişkinin bir betimlemesidir. Sayısal olmayan bir betimlemedir, çünkü ele aldığınız bütün düz çizgilerin, bütün noktaların değil doğadaki bütün noktaların, çizgilerin, vb. listesini çıkarıyorsunuz. İmgesel işte burada devreye giriyor.*

Bay Marchant: *Bu kavramı nereye, hangi alana yerleştiriyorsunuz?*

Bay Riguet: *Belirlenmiş bir aksiyomatik çerçevesine yerleştirmezseniz pek bir işe yaramaz. Şimdiye kadar düz çizgi üzerinde buluşmadan söz ettim ama temel geometride aksiyomlaştırmanın başka yolları var.*

O. Mannoni: *Nitekim üçgenden söz ettiğimizi bile bilmeden şematik şekilde üçgen kurabiliriz. Çizdiğimiz üçgenin üçgen olduğundan nasıl emin olabiliriz? Simgesel ile imgeselin ilişkisine dair bir sorun var burada, çok da muğlak.*

Evet. Değiş yerindeyse, tersinden alınınca.

O. Mannoni: *Evet, tersinden.*

Bay Riguet: *Kâğıt üzerine çizilmiş üçgen hakkında akıl yürüttüğünüzde, dikkate aldığınız aksiyomatik modelde yanıtı bulunan belli sayıda özellik biriktirirsiniz.*

O. Mannoni: *Birbirine tercüme edilen iki dil konuşuyorsunuz.*

Hiç kuşkusuz.

O. Mannoni: *Öyleyse imgesel zaten dil, zaten simgesel.*

Belli bir insan dilinde (*langue*) ete kemiğe bürünmüş olan dil (*langage*), bundan kuşkusuz yok, hepsi insan varlığının canlı varoluşuyla, onun biyolojik gerçekliğinin gayet dar bir kesitiyle, benzerinin imgesiyle belli bir ilişki içinde olan seçilmiş imgelerden mamuldür. Bu imgesel deneyim her türlü somut dili, ve bu arada her türlü sözel alışverişi, onu –“insan” (*humain*) kelimesinin en gündelik ve en yaygın anlamıyla, İngilizcedeki *human* anlamıyla– insan diline (*langage*) dönüştürecek bir şeyle doldurur.

Söz konusu deneyim, işlevi –ki mevcudiyet ve namevcudiyet, varlık ve varlık-olmayan olarak ifade edilebilir– insan hayatında bin bir şekilde kendini gösteren simgesel düzende öznenin gerçekleşmesinin önünde bu anlamıyla engel oluşturabilir.

Tam da bu yüzden, simgesel mübadelenin tam metnini eski duruma getirmeyi engelleyen bir dirençle karşılaşırız hep. Ete kemiğe bürünmüş varlıklarız biz, simgesel dolayımı durduran, tıkayan, bulandıran bir imgesel tercüman aracılığıyla düşünürüz hep. Simgesel dolayım hep parçalanır, kesintiye uğratılır.

O. Mannoni: *Beni rahatsız eden, bu imgesel dublörün yalnızca parçalamadığı, aynı zamanda simgesel dilin kaçınılmaz bir besini olduğu ve dilin, bu besinden yoksun kaldığı durumda makine haline, yani artık insani olmayan bir şey haline geldiği hissine kapılmam.*

Hisse yer yok. Makinenin kötücül olduğunu, varoluşumuzun başına bela olduğunu söylemeyin sakın. Söz konusu olan bu değil. Makine küçük 0 ve 1'lerin peş peşe gelmesinden ibaret, makinenin insani olup olmadığı sorusunun yanıtı da belli: değildir. Ama sizin kullandığınız anlamıyla insani olanın (*l'humaine*) o kadar insani olup olmadığını da sormak lazım.

O. Mannoni: *Bu çok ciddi bir soru.*

Yine de, hümanizm mefhumu, hakkında size seminer vermeyeceğim ama, ihtiyatsızlık edip insanlık demeye devam ettiğimiz şeyin tam

olarak kısıtlı bir alanında gerçekleşmiş özel bir konum olarak değerlendireceğimiz kadar tarihle yüklü gibi geliyor bana. Simgesel düzenin yaygın olarak insan deneyimi denen şeye kesinlikle indirgenememesine de şaşırmamalıyız. Şu imgelemde ete kemiğe bürünmeyen hiçbir şeyin var olmadığını söylüyorsunuz bana. Buna ne şüphe ama her şeyin kökü orada mı? Bunu söylememize izin veren hiçbir şey yok. Tam sayılar ampirik olarak çıkarsanmamıştır, hatta anlaşıldığı kadarıyla çıkarsanamayacakları da kanıtlanmıştır.

3

Bunların hepsini size sunmuş olduğum küçük özet şemasına bağlayacağım.

Haz İlkesinin Ötesinde'nin üçüncü bölümünün başında Freud analizin ilerleme aşamalarını açıklıyor. Her an bakabilmek için cebinizde taşımanız gereken pırıl pırıl bir metin.

Diyor ki önce anlamını sunarak semptomu çözmeyi hedefledik. Bu yöntemle birtakım şeyler aydınlığa kavuştu, hatta birtakım sonuçlara ulaştık.

Peder Beirnaert: *Niye?*

Benim size anlattığım şey, Freud'un söylediği şeyi mümkün kılan koşulu ifade ediyor yalnızca. Neden diye soruyorsunuz. Çünkü semptom kendi başına ve baştan başa anlamdır, yani hakikat, biçimlendirilmiş hakikattir. Doğal belirtiden gösterilen ve gösteren olarak yapılandırılmış olmasıyla, bunun içerdiği şeyle, yani gösterenler oyunuyla ayrılır. Semptomun somut verisinde bir gösteren malzemesinde çökelme vardır zaten. Semptom bir söylemin ters yüzüdür.

Peder Beirnaert: *Peki hastaya dolaysız iletim nasıl etkili oluyor?*

Anlamin hastaya dolaysız iletimi, hastayı inandırdığı, ikna ettiği (*Überzeugung*) ölçüde iyileştirir. Hasta ona sunduğunuz açıklamayı kabul etmiş olduğu anlamlar kümesine katar ve bunun da ham analizde noktasal şekilde etkisi olur. Ama genelde pek görülmeyen bir şey bu.

İşte bu yüzden, imgeselle bütünleşmenin zorunlu olduğunun kabul edildiği ikinci aşamaya geçiyoruz. Yalnızca anlamın anlaşılmasının değil, tam anlamıyla anımsayışın, yani imgesele geçişin su yüzüne çıkması gerekiyor. Hasta, önceden yanlış-bildiği anlamlar dizisini ben denen şu imgesel sürekliliğin bünyesine yeniden katmak, kendisine ait diye kabul etmek, biyografisine katmak zorundadır. Şu anda *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin üçüncü bölümünün başını takip ediyorum.

Üçüncü aşama – bunun yetmediği, yani imgeselde yapılandırılmış olana özgü bir eylemsizlik söz konusu olduğu anlaşılır.

*Bu çabada ana vurgu, diye devam ediyor metin, hastanın dirençleri üzerindeydi. Artık maharet bu dirençleri olabildiğince çabuk kaldırmak, hastaya göstermek ve dirençlerinden vazgeçmesi için hastayı insani etkileşimle (...) harekete geçirmek olmuştur. [B]ilinçdışının bilince çıkarılması olarak saptanan hedefe bu yolla da tam olarak ulaşılamaz. Hasta kendi içinde bastırılmış olanın hepsini anımsayamaz, hele tam da en önemli olanı hiç anımsayamaz ve bu yüzden kendisine anlatılmış olan insanın doğruluğuna ikna olamaz (Überzeugung).**

Metni benim okuduğum gibi, Almancasından okumanız lazım, çünkü Fransızca metinde –çevirmenin mahareti dolayısıyla– Freud'un devreye soktuğu şeyin vurgusundaki şiddeti gizleyen kasvetli, tozlu bir yan var.

Freud şunun altını çiziyor: Dirençlerin ortadan kaldırılmasından sonra da meselenin esası olabilecek bir kalıntı vardır. Yineleme, *Wiederholung* mefhumunu bu noktada devreye sokuyor. Yineleme, diyor Freud, bastırılanın tarafında, bilinçdışının tarafında hiçbir direnç olmamasına, yalnızca kendini yineleme eğilimi olmasına bağlıdır.

Yine bu metinde Freud yeni yapısal modelinin altını çiziyor. Bilinçdışı/bilinç şeklindeki basit niteliksel yananamlama bu noktada elzem değildir. Yarık çizgisi bilinçdışı ile bilinç arasından değil, bastırılmış ve kendini yinelemeye meyilli bir şey, yani ısrar eden söz,

* *Haz İlkesinin Ötesinde*, a.g.y., s. 34. Küçük değişikliklerle. –ç.n.

size sözünü ettiğim şu bilinçdışı modülasyon ile engel olan, başka bir şekilde organize olmuş bir şey, yani ben arasından geçer. Bu metni sizi aşına hale getirdiğimi düşündüğüm mefhumların ışığında okursanız göreceksiniz ki ben orada kesinlikle imgesel düzene ait olacak şekilde konumlandırılmıştır. Ve Freud bütün direncin bu düzenden geldiğini vurguluyor.

Sizden ayrılmadan önce, noktalamak, sizin için yönlendirme tablosu olarak iş görecektir bir son nokta koymak da gerektiğinden, tahaya birden çok kez yazmış olduğum dört kutba döneceğim.

A ile, Parmenides'in sekizinci ya da dokuzuncu varsayımı olan kökten Ötekinin A'sı ile başlıyorum ki bu aynı zamanda öznel ilişkinin gerçek kutbudur ve Freud'un ölüm içgüdüsünü bağladığı yerdir.

Sonra ben'in (*moi*) m'si ve ötekinin a'sı var, esasen hep düşünsel/yansımali, birbirinin yerine geçebilir bir ilişki içinde ben'le eşlendiği için hiçbir şekilde öteki olmayan ötekinin – *ben* her zaman için *öteki-ben*'dir.

Şurada da S var, hem özne (*sujet*), simge hem de *Es*'tir (id). Her zaman için simgesel yaradılış olan öznenin simgesel gerçekleşmesi, A'dan S'ye giden ilişkidir. Altta yatar, bilinçdışıdır, her türlü öznel durum için elzemdir.

Bu şemalaştırmanın yola çıkış noktası yalıtılmış ve mutlak bir özne değil. Dünyada insanlar olduğundan ve onlar konuştuklarından beridir her şey simgesel düzene bağlıdır. İletilip oluşturulmaya çalışılan şey de uçsuz bucaksız bir mesajdır; bütün gerçek bu mesajda yavaş yavaş yeniden aktarılır, yaratılır, şekillendirilir. Gerçeğin simgeleştirilmesi evrenin eşdeğerlisi olmaya meyillidir ve öznel orada birer aktarım istasyonundan, dayanaktan ibarettir. Bizim bunun içinde yapmaya çalıştığımız da bu eşlenmeler düzeyinde bir kesintidir.

Freud'un bütün eserinde size hatırlatılıp öğretilen bu durumdan yola çıkmadıkça hiçbir şey anlaşılmaz. Freud'un Fliess'e gönderdiği şu küçük müsveddelerde ve *Rüyaların Yorumu*'nun da sonunda bulunan şu ruhsal aygıt şemasına bir bakın. Bilimselci simgesel denebilecek şeyle biçimselleştirmekten başka bir şey yapmadığı sanılabilir – oysa bununla hiç alakası yok. Freud'un getirdiği şeyin canalcı noktası, başka bir yerde bulunmayan fikir, özellikle VII. Bölüm-

de vurgulanır: Bilinçli işlev ile bilinçdışı işlev arasında hakikaten karşıtlık vardır. Bu başlangıç (gerekçelendirilmiş olup olmaması o kadar önemli değil, şu anda Freud'u yorumluyoruz), ilgilendiği öz-nelerde somut olarak olup biteni açıklamak için, ruhsal hayatın alanlarını anlamak için elzem gelir ona. Saf bilinç düzeyinde, bilin-ce tekabül eden şu dünyanın yansımasının yerleştiği korteks düzeyinde olup biten böylece ânında silinir gider, iz bırakmaz. İzler başka yere geçer.

Freud'un kaçınabileceği halde kullanmış olduğu, çok istismar edilmiş olan “derinlik” kelimesinin beslediği birçok saçmalık işte buradan çıkıyor. Demek oluyor ki sonuçta, canlı varlık, alımlansın diye yapılmış olandan başkasını alımlayamıyor, kaydedemiyor – daha doğrusu, canlı varlığın işlevleri alımlamaktan ziyade *alımlama-mak* üzere kurulmuştur. Biyolojik idamesi için yararlı olmayanı görmez, duymaz. Ama insan varlığı kendisi için biyolojik olarak doğal olan gerçeğin ötesine geçer. Sorun işte burada başlıyor.

Bütün hayvan makineleri dış çevrenin koşullarına sınıksız mıhl-lanmıştı. Çeşitlilik gösteriyorlarsa, bize diyorlar ki, o dış çevre çe-şitlilik gösterdiği içindir. Pek tabii, hayvan türlerinin çoğunluğunun özelliği kendilerini huzursuz eden bir şeyi hiç bilmek istememele-ridir – ölse daha iyidir. Kaldı ki zaten bu nedenle onlar ölür, bizse güçlüyüzdür. Freud'un ilham kaynağı gizemli değildir. Hayatta, ol-duğu haliyle biçim-üreten bir güç olduğuna inanmaz. Hayvan için tip, biçim, dış çevredeki bir seçime bağlıdır, tıpkı bir şeyin ön ve ar-ka yüzü gibi. İnsan varlığında niye başka bir şey oluyor?

Ahtapot ya da başka bir hayvanı karşısına yeterince ısrarla yer-leştirirseniz sonunda üçgeni tanıyabildiklerini yani genelleme yapa-bildiklerini gösteren, pek meşakkatli nice laboratuvar deneyi var. Valabrega'nın sorusuna genel düzlemde yanıt vermek gerekirdi. Ama insanda yeni olan, imgesel birleşip kaynaşmasında, imgenin simgesel kullanımının devreye sokulmasına yetecek kadar açık, fark edilmeyen huzursuz bir şeyin olmasıdır.

İnsanda belli bir biyolojik boşluk, size ayna evresinden söz eder-ken tanımlamaya çalıştığım bir boşluk olduğunu varsaymak lazım. Arzunun, dikkatin topyekûn tutsak etmesi zaten eksikliği varsayar. İn-san öznesinin imgesiyle ilişkisi içinde arzudan, narsisizm denen şu

son derece genel ilişkiden söz ettiğimde eksik zaten oradadır.

Hayvan denen canlı öznelere kendi türdeşlerinin imgesine duyarlıdır. Bu nokta kesinlikle çok önemli, canlı mahlukat bu sayede uçsuz bucaksız bir orjiye dönmüyor. Ama insan varlığının kendi imgesiyle özel bir ilişkisi vardır – boşluk ilişkisi, yabancılaştırıcı gerilim ilişkisi. Mevcudiyet ve namevcudiyet düzeninin, yani simgesel düzenin olanaklılığı işte burada araya katılır. Simgesel ile gerçek arasındaki gerilim burada altta yatar. Töz (*substance*) kelimesini tam etimolojik anlamıyla düşünürseniz, tözseldir, altta-durandır. Bir *upokeimenon*'dur.

Var olan bütün insan özneleri için A ile S arasındaki ilişki, ben ile ötekinin meydana getirdiği ve nesnenin imgesel temellerini oluşturan bu imgesel altkatmanlar aracılığıyla cereyan eder – A, m, a, S.

Sihirli feneri biraz çalıştıralım. İnsanın düşmanı olan mekanik sığılma inek, simgesel doğrultu ile imgesel geçiş arasındaki kesişim noktasında bir triyot lamba olduğunu hayal edeceğiz. Devreden bir akım geçtiğini varsayalım. Boşluk varsa katottan anoda elektronik bombardımanı olur, bu sayede akım geçer. Anot ve katot dışında üçüncü bir od var, çaprazlamasına. Pozitifleyerek, elektronları anoda doğru yönlendirerek ya da negatifleyerek, süreci kesintiye uğratarak (negatiften yayılan şey sizin araya koyduğunuz negatif tarafından itilir) akımı geçirebilirsiniz oradan.

Dinleyicilerin türdeş olmaması dolayısıyla size geçen gün söz ettiğim kapı hikâyesinin bir başka örneği bu yalnızca. Bunun bir kapının kapısı, kapının ikinci üsteli, kapının içinde bir kapı olduğunu söyleyelim. İmgesel işte böyle, çevrim düzeyinde geçeni kesintiye uğratma, parçalama, kesileme konumundadır.

Unutmayın ki A ile S arasında olup bitenin kendi başına çatışmalı bir niteliği vardır. En iyi ihtimalle, çevrim kendi kendisine ters düşer, kendi kendini tıkar, önünü keser, kendi kendini parçalar. “En iyi ihtimalle” dedim, çünkü evrensel söylem simgeseldir, uzaktan gelir, onu biz yaratmamışızdır. Varlık-olmayı biz yaratmamışızdır, biz varlık-olmayanın küçük bir köşesine düşmüşüzdür. İmgeselin iletimine gelince, anne babalarımızın, dede ve ninelerimizin zinasıyla, psikanalizin tadını tuzunu meydana getiren başka skandal hikâyelerle ondan da payımıza düşeni fazlasıyla almışızdır.

Buradan hareketle dilin ve insanlar arası iletişimin zorunluluklarını anlamak kolay. Öznenin biçimlendirecek, dilbilgiselleştirecek şekilde, ötekinden gelecek şekilde, tersine çevrilmiş biçimde gönderdiği şu mesajları bilirsiniz. Öznenin biri ötekine *Sen benim hocamsın* ya da *Sen benim karımsın* dediğinde bu tam tersi anlama gelir. Mesaj A ve *m*'den geçer, sonra özneye gelir ve onu birdenbire eş ya da tilmiz gibi tehlikeli ve sorunlu bir konuma yerleştirir. Temel sözler işte böyle ifade edilir.

E peki semptomda, bir başka deyişle nevrozda söz konusu olan nedir? Çevrimde ben'in öznenen hakikaten küçük *a* ile, yani öteki ile ayrılmış olduğunu fark etmişsinizdir. Yine de bir bağ vardır aralarında. Ben ben'imdir, siz de siz'sinizdir. İkisinin arasında şu yapılandırıcı veri, öznenin ete kemiğe bürünmüş olmaları vardır. Aslında simge düzeyinde olup bitenler canlı varlıklarda olup biter. S'de olan, öznenin bedensel dayanağından geçip kendisini açığa vurur; canlının imgesel işlevi –ki ben bunun yapılandırılmış biçimlerinden biridir (o kadar yakınacağımız bir durum yok)– ile –yerine getirebildiği ve kendisine gerçek karşısında önemli bir konum veren– imgesel işlev arasında bir bölünme kuran biyolojik gerçeklikten geçer.

Nevroz var, bir bastırılan –ki hep dönüşüyle birlikte geçer– var demek, A'dan S'ye giden söyleme ait bir şey hem geçer hem de geçmez demektir.

Direnç adını hak eden şey ben'in özneyle özdeş olmamasına, temel söylemin müdahalelerini belirleyen imgesel çevrimle bütünleşmenin ben'in doğasında olmasına bağlıdır. Her türlü direncin ben'in organizasyonundan geldiğini söylediğinde Freud işte bu direnci vurgular. Zira ben, tensel varoluştan ibaret olmayıp imgesel olduğu için, analizde edime, söze ya da *Wiederholen*'a –ki aynı şeydir– geçmekten başka bir şey talep etmeyen bu söylemin müdahalelerinin kaynağında durur.

Size analizdeki tek hakiki direncin analistin direnci olduğunu söylediğimde, analizin ancak *a* silindiği ölçüde tasavvur edilebileceği anlamına gelir bu. Analizde belli bir öznel arındırma gerçekleştirmek gerekir –yoksa yaptığımız onca tören neye yarar?–, öyle ki analiz deneyimi boyunca *a* kutbu A kutbuyla birbirine karıştırılabilirli.

Analiz, en zor erişilebilen olduğu ölçüde, Ötekinin kökten doğasından payını alır. Ondan sonra, o andan itibaren, öznenin ben'inin imgeselinden yola çıkan şey, alışık olduğu ve kendisinin ortağı olmaktan ibaret olan, oyununa girsin diye yaratılmış şu ötekiyle değil, kendisinden gizlenmiş olan şu kökten Ötekiyle uyumlanır. Aktarım denen şey tamı tamına A ile *m* arasında cereyan eder, tabii analistin temsil ettiği *a* eksik olduğu sürece.

Söz konusu olan, Freud'un bu metinde harikulade bir şekilde söylediği gibi, *Überlegenheit*'tir, ki burada *üstünlük* diye çevrilmiş ama devamının da gösterdiği üzere burada bir söz oyunu olduğundan şüpheleniyorum; bunun sayesinde gerçeklik analitik durumda unutulmuş belli bir geçmişin *immer*, hep, *als Spiegelung* –şaşırtıcı bir terim– *serabı* olarak belirir. Burada *Spiegel*, yani “ayna” kelimesi var. Ben'in imgesel işlevinin direnci ortadan kalktığı andan itibaren A ile *m* bir bakıma uyumlanabilir; şu bizim triyot lambasıyla ilişki içinde, aralarında belli bir eşzamanlılık, eşanlı bir pozitifleşme kurulacak kadar iletişime geçebilir. A'dan S'ye giden temel söz bu noktada uyumlu bir titreşimle, kesintiye uğratmak şöyle dursun geçişini sağlayan bir şeyle karşılaşır. Hatta bu triyot lambaya, çoğu zaman amplifikatör olmak olan gerçek rolünü verebilir ve o âna dek –en doğru terimi kullanırsak– sansürlenmiş olan temel söylemin aydınlandığını söyleyebiliriz.

Bu ilerleme, yineleme eğiliminin cereyan etmediği bir yerde cereyan eden aktarım etkisiyle tamamlanır. Israr eden, geçmekten başka bir şey istemeyen, A ile S arasında cereyan eder. Aktarım ise *m* ile *a* arasında cereyan eder. Küçük *m*, deyiş yerindeyse, temel söylemle uyumlanmayı yavaş yavaş öğrendikçe, A ile aynı muameleyi görebilir, yani yavaş yavaş S'ye bağlı olarak muamele görebilir.

Bu demek değildir ki, Loewenstein'in bugün size okumayacağım ama titizlikle seçmiş olduğum bir metninde yazdığı gibi, özerk varsayılan bir ben analistin ben'inden destek alır ve giderek güçlenen, bütünlüklü ve bilgili bir ben olur. Aksine, ben önceden olmadığı şey haline gelir, öznenin bulunduğu yere gelir demektir.

Ancak, ben'in bir analizden sonra buharlaştığını sanmayın – analiz ister didaktik olsun ister tedavi amaçlı, etten kemikten arınıp salt simge olarak göğe çıkmayız.

Her analiz deneyimi bir anlam deneyimidir. Bize getirilen önemli itirazlardan biri şudur: Özneye kendi gerçekliği, bilmem-hangi dürtüsü, eşcinsel hayatı ifşa edilirse kimbilir nasıl bir felaket olur! Bu vesileyle ahlakçılar bize neler anlatırdı, Allah bilir. Yine de hükümsüz ve değersiz bir itiraz bu. Bilmem nasıl bir çabayla sonsuza dek uzak tutulmuş bir eğilimin özneye ifşa edildiğini kabul etsek bile, analizde söz konusu olan şey özneye gerçekliğini ifşa etmemiz değildir. Bu söylem düzeyinde, gerçekten de dirençlerin analiziyle ilgili bir tasavvurun izi sürülebilir. Ama analiz deneyiminin kendisi buna tam anlamıyla ters düşer – özne analiz aracılığıyla kendi hakikatini, yani ona ait olan ve kısmeti diyebileceğimiz verilerin kendine özgü yazgısı içinde büründüğü anlamı keşfeder.

İnsan varlıkları birbirinden son derece farklı her türden eğilimle doğar. Ama payımıza düşen temel kısmet, biyolojik kısmet ne olursa olsun, analizin özneye ifşa ettiği şey bunun anlamıdır. Bu anlam belli bir sözün, özneye hem ait olan hem de olmayan bir sözün işlevidir – özne bu sözü hazır olarak alımlar, bu sözün geçiş noktasını oluşturur. Hahamî geleneğe kayıtlı Hâkimler Kitabı'nın ilk ana/efendi kelimesi bu mudur bilmiyorum. O kadar ileri bakmayacağız, daha sınırlı sorunlarımız var ama “iççağrı” (*vocation*) ve “çağrı” kelimeleri bu sorunlar için de bütünüyle geçerlidir.

Öznenin alımladığı ve simgesel düzlemde olan bu söz olmasaydı imgeselle hiçbir çatışma olmazdı ve herkes eğilimlerinin peşinden gider, olur biterdi. Deneyim bize öyle olmadığını gösteriyor. Freud özneyi oluşturan asli bir ikicilikten asla vazgeçmemiştir. Onun da tüm ifade ettiği bu çakışmalardan ibarettir. Bunları izlemeye devam etmek isterim.

Ben imgelese kaydedilir. Ben'le ilişkili her şey, tıpkı diğer libidinal gerilimler gibi, imgesel gerilimlere kaydedilir. Libido ile ben aynı taraftadır. Narsisizm libidinaldır. Ben üstün bir güç de değildir saf bir ruh da özerk bir merci de –kimilerinin yazmaya cesaret ettiği gibi– destek aldığımız çatışmasız bir alan da. Nedir bu hikâye? Öznelerden hakikatten daha yüce eğilimleri olmasını mı talep etmemiz gerekiyor? Yüceltmeye yönelik şu aşkın eğilim neyin nesidir? Freud bunu *Haz İlkesinin Ötesinde*'de olabilecek en resmi şekilde reddeder. İnsan işlevlerinin somut ve tarihsel hiçbir tezahüründe en küçük

bir ilerleme eğilimi görmez ve bu, yöntemimizi bulan kişi için gerçekten bir değer taşır. Hayatın bütün biçimleri şaşırtıcı, mucizevidir, üstün biçimlere yönelik bir eğilim yoktur.

Bu noktada simgesel düzene doğru açılıyoruz; simgesel düzen bütün dürtülerin ve ben'in kaydedildiği libidinal düzen değildir. Haz ilkesinin ötesine, hayatın sınırlarının dışına meyleder ve Freud da bu yüzden onu ölüm içgüdüsüyle özdeşleştirir. Metni yeniden okursanız onaylanmaya değer olup olmadığını göreceksiniz. Simgesel düzen, ben'in yapısı da dahil olmak üzere imgeselin tüm alanını kapsayan libidinal düzenden dışarı atılmıştır. Ölüm içgüdüsü de –Freud'un yazdığına göre– suskun olduğu, yani kendini gerçekleştirmediği ölçüde simgesel düzenin maskesinden ibarettir. Simgesel tanınma kurulmadığı sürece, tanımı gereği, simgesel düzen suskundur.

Hem olmayan hem de olmak için ısrar eden simgesel düzen... Freud'un ölüm içgüdüsünden var olan en temel şey diye söz ederken kastettiği budur – doğum sancıları başlamış, gelmekte olan, gerçekleştirilmek için ısrar eden bir simgesel düzen.

29 Haziran 1955

Jacques Lacan bu seminerinde Sigmund Freud'un yorumlanmasına odaklanıyor yine: Özellikle Freud'un en önemli metinlerinden saydığı *Haz İlkesinin Ötesinde*'nin yanı sıra psikanaliz tarihinde bir dönüm noktası oluşturan "Irma'ya İğne Yapılması Rüyası"ndan yola çıkarak, bir yandan Freud'un geleneksel ben tasavvurundan nasıl koptuğunu gösteriyor, bir yandan da Freud'dan sonra bu tasavvurdan uzaklaşılmasını örnekleriyle eleştiriyor. Edgar A. Poe'nun ünlü öyküsü "Çalınmış Mektup"tan ve dönemin öncü bilimi sibernetikten yola çıkarak da simgesel düzeni ve öznelerarasılığı tartışıyor. Claude Lévi-Strauss, Alexandre Koyré, Maurice Merleau-Ponty ve Jean Hyppolite gibi düşünürlerin gerek konferansları gerekse eserleriyle girilen diyalog semineri daha bir zenginleştiriyor. *Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben*, psikanalizin yanı sıra felsefe ve beşeri bilimlere ilgi duyan okurların yararlanacağını umduğumuz bir kitap.

Ötekini Dinlemek uzmanlaşmış bir dizi. Ama dizide yer alacak bütün kitaplar doğrudan insana dair. Hayatlarımıza, kendi kişisel deneyim alanımıza, ana babalarımıza, onlarla ilişkilerimize, zor büyüme yıllarımıza dair bir bilgi... Kendimiz ve diğer insanlarla ilgili sezgilerimizi geliştirmemize yardımcı olacak, yeni kavrayış imkânları verecek ve kuşkusuz öğrenirken herkesin kendi deneyimleriyle sınavacağı türden bir bilgi... Psikiyatri ve psikanaliz alanında 20. yüzyıl boyunca yazılmış temel yapıtları bir kütüphane oluşturacak kapsamda bir araya getirirken bunu amaçladık.

25

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS YAYINLARI

İPEK SOKAK NO:5

34433 BEYOĞLU

İSTANBUL

ISBN-13: 978-605-316-249-0

9 786053 162490

www.metiskitap.com